RINGSPENNEN OG KAPPEN

Kulturelle møter, politiske symboler og sentraliseringsprosesser i Norge ca. 800-950

Zanette Tsigaridas Glørstad

Universitetet i Oslo

2010

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord

KAPITTEL 1: INNLEDNING

1.1 Avhandlingens tema og problemstilling 1
1.2 Bakgrunn for avhandlingen: ringspennene i Norge 3
1.3 Kulturelle møter og reforhandling 6
1.4 Politiske symboler og materialisert ideologi 8
1.5 Metodisk tilnærming og kilder 12
1.6 Avhandlingens struktur 16

DEL I:

KAPITTEL 2: DEFINISJONER OG TIDLIGERE UNDERSØKELSER AV RINGSPENNER I NORD-EUROPA

2.1 Innledning 19
2.2 Ringspenner: en definisjon 21
2.2.1 De vestlige ringspennene: hovedgrupper 24
2.2.2 De østlige ringspennene: hovedgrupper 25
2.3 De vestlige ringspennene ca. 700-850 26
2.3.1 Politisk og religiøst symbol? 30
2.3.2 Insulære spenner i de norrøne koloniene 31
2.4 De vestlige ringspennene ca. 850-950 33
2.4.1 Type I: nagledekorerte spenner 34
2.4.2 Type II: maskespenner 36
2.4.3 Type III: kulespenner 37
2.4.4. Type IV: ringspenner med rett avkuttede ender 42
2.4.5 Funnkontekster og tolkninger 44
2.5 De østlige ringspennene 46
2.5.1 Funnkontekster og tolkninger 49
2.6 Ringspennene som etnisk og sosial markør 54
2.7 Kulturelle identiteter og politikk 55
2.8 Konklusjon 58

KAPITTEL 3: RINGSPENNER I NORGE

3.1 Innledning 60
3.1.1 De kronologiske rammene 60
3.1.2 Kjønnsdefinering av graver 62
3.2 Insulære ringspenner , type I.A-E 63
3.2.1 Spennenes kontekst 69
3.3 Kopier av insulære spenner: type I.A-E 73
3.3.1 Spennenes kontekst 80
3.4 Ringspenner med maske-/dyrehodeformede ender i relieff: type II 82

3.4.1 Spennenes kontekst 84
3.5 Kulespenner: type III.A-C og ringspenner med rett avskårne ender: type IV 84
3.5.1 Spennenes kontekst 99
3.6 Østlige ringspenner 104
3.6.1 Spennenes kontekst 106
3.7 Konklusjon 109

KAPITTEL 4: RINGSPENNER I NORGE: ANALYSE AV FUNNKONTEKST
4.1 Innledning 114
4.2 Ringspenner i kvinnegraver 116
4.2.1 Gravgodssammensetning 116
4.2.2 Gravenes normerte uttrykk for status 119
4.2.3 Kvinnegraver og insulær import 120
4.2.4 Insulære ringspenner og aristokratiske nettverk 122
4.2.5 Insulære ringspenner og kulturell forhandling i koloniene 124
4.3 Ringspenner i mannsgraver 126
4.3.1 Våpen 128
4.3.2 Hesteutstyr 134
4.3.3 Smed-/snekkerredskaper i mannsgravene 136
4.3.4 Vektutstyr 138
4.3.5 Gravenes normerte uttrykk for status 141
4.3.6 Mannsgraver med ringspenner og ryttergraver. 143
4.3.7 Ulike mannsgraver – uttrykk for ulik status og rolle?. 147
4.3.8 Politikk og kosmologi 149
4.4 Ringspenner i edelmetalldepoter 151
4.4.1 Depoter som økonomisk kapital 151
4.4.2 Depotene som rituell kapital 153
4.4.3 Depotenes plass i landskapet 154
4.4.4 Rituelle smykker 157
4.4.5 Politisk og rituell allianse 160
4.5 Konklusjon 161

DEL II:

KAPITTEL 5. RINGSPENNEN OG KAPPEN
5.1 Innledning 169
5.2 Tekstil og drakt: verdier og uttrykk for identitet 170
5.3 Ringspenner og draktskikk 172
5.4 Kappen og kappespennen på kontinentet 180
5.5 Kappen og ringspennen i Irland 183
5.6 Kappen i den norrøne verden 185
5.6.1 Islendingesagaenes kildeverdi 186
5.6.2 Kappen i islendingesagaene 189
5.6.3 Kappen som gave og bot 190

5.6.4 Kvinner og kapper 196
5.6.5 Den personlige gaven 199
5.7 Kappen: ritualisering av lojalitet og identitet 201
5.8 Konklusjon 205

KAPITTEL 6: IRSKESJØEN SOM POLITISK OG IDEOLOGISK REFERANSE
6.1 Innledning 208
6.2 Kontakten vestover 209
6.2.1 Norge og De britiske øyer: den tidlige kontakten 210
6.2.2 Betydningen av kontakten med De britiske øyer 212
6.3 Jarledømmet på Orknøyene 217
6.4. Dublin-riket og kampen om Irskesjøen 221
6.4.1 Irland før vikingtoktene 221
6.4.2 Irland og vikingene 224
6.5 Harald Hårfagres utenrikspolitiske strategier 227
6.6 Fra kolonisering til ideologisk transformering? 231
6.7 Konklusjon 237

KAPITTEL 7: RINGSPENNEN OG KAPPEN. POLITISKE SYMBOLER OG SENTRALISERINGSPROSESSER I NORGE CA. 850-950
7.1 Innledning 240
7.2 Hårfagreættas maktomfang og institusjonaliserende tiltak 242
7.2.1 Økonomiske og administrative endringer? 245
7.2.2 Ideologiske og rituelle konsolideringstiltak? 248
7.2.3 Den norrøne analogien: Island i fristatstiden 251
7.3 Ringspenner og riksamlingsprosessene 850-950 254
7.3.1 Ringspennene på Vestlandet 255
7.3.2 Ringspennene i Vestfold 260
7.3.3 Ringspennene i Opplandsområdet 265
7.3.4 Ritualisering av makt og allianser? Ringspennene i depoter 272

KAPITTEL 8: OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE KOMMENTARER..... 280

Litteraturliste 287
Appendiks 1: Ringspenner i kvinnegraver 311
Appendiks 2: Ringspenner i mannsgraver 312
Appendiks 3: Ringspenner i edelmetalldepoter 315
Appendiks 4: Katalog og fylkesoversikt 317

Forord

Det sies at det å skrive en avhandling er en ensom geskjeft – men under arbeidet med denne avhandlingen har jeg innsett at dette er en sannhet med store modifikasjoner. Selv som stipendiat arbeider man aldri helt alene, men man er avhengig av gode hjelpere og støttespillere, og ikke minst, faglige diskusjoner og innspill.

Først og fremst må det rettes en stor takk til min veileder Lotte Hedeager, som raust har delt av sin kunnskap og tid, og som alltid klarer å formidle sin nysgjerrighet og fascinasjon over de faglige temaene som havner på hennes kontor En særlig takk må også rettes til Ingrid Landmark (Kulturhistorisk museum, Oslo), Åsa Dahlin Hauken (Arkeologisk museum i Stavanger), Sigrid Kaland (Bergen Museum), Ole Bjørn Pedersen, Torbjørn Aasvang og Torkel Johansen (Vitenskapsmuseet i Trondheim), som alle velvillig har stilt opp og hjulpet med små og store spørsmål rundt gjennomgangen av materialet. Margrete Simonsen (Fornminneseksjonen, Kulturhistorisk museum), Gro Bårdseth og Ole Christian Rødsrud (E6-prosjektet ved Kulturhistorisk museum) og Even Bjørndal (feltleder, Arkeologisk museum i Stavanger) må også takkes for deres hjelp med opplysninger om de ringspennene som nylig er funnet i Norge.

I tillegg har en rekke personer hjulpet til med konstruktive innspill underveis: Takk til Christoph Kilger, Julie Lund, Lene Melheim, Unn Pedersen, Thomas Tsigaridas, Marianne Vedeler og Vivian Wangen som har alle kommentert og diskutert deler av avhandlingen. Magne Samdal (IAKH) har bidratt med stor hjelp under avslutningsfasen med å tilrettelegge teksten, kart og figurer. En stor takk også til Nora Schjoldager ved arkeologisk bibliotek, Kulturhistorisk museum, som med godt humør alltid har bistått med lokalisering og oppsporing av ymse litteratur.

I tillegg er det to forhold som har bidratt til å tilrettelegge og stimulere arbeidet med avhandlingen, og som må nevnes. Først og fremst vil jeg rette en takk til Kulturhistorisk Museum som har gitt meg permisjon fra stillingen ved museet til å gjennomføre doktorgraden, og som har vært fleksible og forståelsesfulle for den ekstra tiden som måtte til i innspurtfasen. Dessuten har jeg gjennom hele arbeidet hatt stor glede av det fine arbeidsfelleskapet og vennskapet i Blindernveien 11. En stor takk rettes til alle medstipendiater, samt post.doc'er og ansatte i arkeologi og middelalderhistorie, for å ha bidratt med faglig bredde og høyde, ny innsikt og forfriskende tolkninger, og ikke minst konstruktive og humørfylte samtaler omkring alle slags faglige (og ikke-faglige) temaer.

Til slutt, men mest av alt, vil jeg takke Håkon, som iherdig har lest, kommentert og diskutert arbeidet underveis og holdt stand på hjemmefronten når avhandlingen har krevd sitt, og Sigurd og Siv, som har hjulpet meg med å huske at noen ganger er dinosaurer, kattunger, fine steiner og tullesanger mye, mye viktigere enn en avhandling i arkeologi.

KAPITTEL 1

INNLEDNING

1.1 Avhandlingens tema og problemstilling

Studier av vikingtiden har ofte fokusert på de gjennomgripende endringene som skjer i perioden fra forhistorisk til historisk tid. I århundrene fra ca. 800-1050 gjennomløper datidens norrøne samfunn store endringer både økonomisk, ideologisk og politisk. Studier av perioden har derfor tiltrukket seg forskere fra flere ulike fagfelt, som har benyttet deler av det tilgjengelige kildetilfanget for å belyse aspekter ved disse endringene. Et av de mest karakteristiske trekkene som framholdes for perioden, er de omfattende politiske endringsprosessene i Norge. Utviklingen fra høvdingmakt mot sentralkongedømme er et av de store temaene i norsk historieforskning. Forskere har med ulikt perspektiv diskutert den tidlige kongemaktens betydning og innhold, og særlig trekk ved kongens administrative, økonomiske og militære makt. Diskusjonene har i stor grad basert seg på det skriftlige kildetilfanget, noe som har bidratt til at framstillingene har konsentrert seg om utviklingen fra og med Harald Hårfagres maktovertakelse over Vestlandet fra slutten av 800-tallet og mot den fastere etableringen av sentralkongedømmet i høymiddelalderen. De fragmentariske og tolkningsmessig sett vanskelige kildene til den eldste delen av denne fasen, gjør det imidlertid vanskelig å få et klart innblikk i utviklingen av den tidlige kongsmakten både med hensyn til dens geografiske utstrekning, administrative organisering og institusjonelle forankring.

Et annet trekk som ofte framholdes som en særlig egenskap ved datidens norrøne samfunn og som tradisjonelt avgrenser vikingtiden som forskningsperiode, er den omfattende utfarten fra dagens Norge mot De nordatlantiske og britiske øyer. I den første fasen av utfarten, vendte denne seg særlig mot Irland og Skottland. Kontakten er nedfelt i skriftlige kilder, men ses også i det arkeologiske materialet fra perioden: gjennom spredningen og utformingen av ulike typer gjenstander, og i utbredelsen og sammenblandingen av kunsthistoriske og monumentale uttrykk. Det er framholdt at denne kontakten må ha hatt stor økonomisk og ideologisk betydning for samfunnsutviklingen i Norge. Men også her er kildene mangelfulle og sprikende, noe som gjør det vanskelig å forstå fullt ut de politiske, sosiale og kulturelle konsekvensene av denne kontaktflaten både i Norge, og på De britiske øyer. Videre er det vanskelig å skjelne eventuelle regionale uttrykk ved disse kulturelle møtene, og hvordan denne kontakten og dens betydning endret seg over tid.

Det skriftlige kildematerialet er avgjørende med hensyn til å forstå trekk ved både den politiske utviklingen og de kulturelle møtene i vikingtiden. Den viktigste og mest omfattende samtidige kilden til denne perioden er allikevel det arkeologiske materialet. Dette er i mindre grad blitt benyttet konkret for å undersøke historisk kjente aspekter ved vikingtidens politiske utvikling og for å diskutere de mangesidige konsekvensen av den militære og kulturelle ekspansjonen vestover. Den gjensidige relasjonen mellom det sosiale livet og samfunnets materielle kultur har lenge vært poengtert i sosiologisk forskning (Østerberg 1971: 57, Bourdieu 1991:89, Giddens 1984), og har i de senere årene spilt en sentral rolle innenfor arkeologiske tolkninger av det forhistoriske samfunnet. Den materielle kulturen er, i varierende grad, meningsladet og mangetydig, hvor både ideologiske, sosiale og politiske strukturer blir uttrykt, legitimert og reforhandlet. Det er gjennom sin virksomhet at menneskene gir mening til den materielle verden, men gjennom å være meningsbærende, strukturerer også den materielle kulturen forståelse og handling. Dette innebærer at det er et nært og gjensidig samspill mellom samfunnsorganiseringen og de ritualer og symboler som et samfunn omgir seg med. Det er dermed en gjensidig og dynamisk relasjon mellom materiell kultur, politikk, ideologi og institusjonelle strukturer. Dette tilsier at det arkeologiske kildematerialet har potensial til å belyse sider ved den institusjonelle og politiske utviklingen i Norge, og til å nyansere aspekter ved betydningen av kontaktflaten vestover.

Det arkeologiske materialet som avhandlingen tar utgangspunkt i, er vikingtidens ringspenner i Norge. Ringspennene introduseres i det norske materialet i fra begynnelsen av 800-tallet gjennom innførte praktspenner fra Irland. Hoveddelen av materialet kan imidlertid dateres til perioden ca. 850-950, men da i form av *kopier* av de insulære spennene, i tillegg til at *nye* typer utvikles og introduseres. I løpet av annen halvdel av 900-tallet forsvinner ringspennene fra det arkeologiske materialet, med unntak av i de tre nordligste fylkene hvor et mindre antall spenner av en østlig type er funnet. Materialet er omfattende, men må sies å være lite påaktet i fortolkningen av vikingtidens samfunn, og har i liten grad vært gjenstand for større analyser. På bakgrunn av både de norske og øvrige nord-europeiske arbeidene omkring disse spennene, er det tydelig at ringspennene i Norge skiller seg ut fra det øvrige nordeuropeiske materialet på samme tid. Det er her en langt større bredde og variasjon med hensyn til typer og varianter, og i hvilke kontekster de ulike typene er nedlagt. Den omfattende innføringen og transformasjonen av vestlige ringspenner i Norge har heller ikke paralleller i de øvrige skandinaviske landene. Med utgangspunkt i at den materielle kulturen har en dynamisk rolle i hvordan samfunnets organiserende prinsipper uttrykkes og forhandles, kan man hevde at ringspennene har hatt meningsfylte aspekter som tidligere ikke er undersøkt i et politisk, kulturelt og sosialt perspektiv, og at spennene dermed har en særlig betydning i perioden 800-950. Denne avhandlingens utgangspunkt er derfor

å presentere en sammenstilling og analyse av vikingtidens ringspenner i Norge, med henblikk på å belyse ringspennens kontekster, deres bruk og meningsinnhold i dette tidsrommet.

1.2 Bakgrunn for avhandlingen: Ringspennene i Norge

Det er funnet i alt 191 ringspenner i Norge, i kontekster som kan dateres til perioden ca. 800-950. Ringspennene funnet her til lands danner en del av et større europeisk bilde av denne materialgruppen. I perioden fra ca. 700-1200 utgjør ringspenner en markant del av smykkematerialet over store deler av Nord-Europa, fra Norge i nord til Hedeby i sør, i fra Baltikum i øst og til De britiske øyer, og etter hvert også Island, i vest. I Skandinavia, på De nordatlantiske øyene og på De britiske øyer forsvinner ringspennene i siste halvdel av 900-tallet, mens man i Baltikum og Finland opprettholdt bruken av disse spennene inn på 1200-tallet. Spennene viser stor variasjon utover hele funnområdet, og opptrer med flere ulike hovedtyper som i sin tur har en rekke ulike utforminger. Karakteristiske trekk ved spennenes utforming, gjør at de kan inndeles i en *østlig* (finsk/ baltisk) og en *vestlig*/ *insulær* gruppe (jf. Petersen 1928: 178, 180-183, 186, se for øvrig kap. 2). Begrepet *insulær* henviser i dette tilfelle til hele den britiske øygruppen, det vil si de områdene som i dag omfatter Storbritannia (inkl. Wales, Isle of Man og Nord-Irland), Skottland og Irland. Termene *østlige* og *vestlige* ringspenner er dermed ofte brukt i faglitteraturen, og danner grunnlagstermene også i denne avhandlingen.

Av de 191 ringspennene i Norge kan 165 karakteriseres som *vestlige* typer, hvorav 22 er innførte praktspenner fra Irland og Skottland. Majoriteten av disse vestlige spennene utgjøres imidlertid av ulike kopier og varianter av de insulære spennetypene som er produsert utenfor De britiske øyer, trolig hovedsakelig i Norge. I tillegg finnes det i alt 26 *østlige* spenner som kan dateres til vikingtid. Det hittil eneste forsøk på en samlet fremstilling av ringspennene funnet i Norge finnes i Jan Petersens verk *Vikingtidens smykker* (1928). Petersens arbeid er derfor fortsatt det viktigste standardverket for ringspenner her til lands. Hans målsetting med arbeidet var i første rekke å gi en oversikt over alle smykketypene fra perioden, med deres mange variasjoner og utbredelsen av disse, og gjenomgangen av ringspenner omfatter kun en mindre del av boka (Petersen 1928: 172-197). I delen som omfatter ringspenner, gir Petersens en oversikt over både østlige og vestlige typer ringspenner. Inndelingen er basert på blant annet utformingen av ringavslutningene, spennenes ornering og ringens utforming. Petersens løpende framstilling av materialet gjør det vanskelig å sette opp klart avgrensede grupper og kategorier, men han synes å konsentrere presentasjonen av spennene rundt ti hovedkategorier (Petersen 1928: 172-193, jf. Graham-Campbell 1987). Han omtaler kort også typenes kjønnstilhørighet og dateringsrammer (Petersen 1928: 194-196). I denne oppsummeringen skisserer Petersen noen viktige konklusjoner rundt ringspennenes kontekst: Han peker på at den lille gruppen av innførte *vestlige/ insulære* ringspenner i all hovedsak er funnet i kvinnegraver fra 800-tallet (Petersen 1928:195).

Enkelte *østlige* ringspenner er utelukkende funnet i Nord-Norge, og kan også knyttes til kvinnegraver, men da med en senere datering (Petersen 1928:197). Petersens gjennomgang viser imidlertid at de aller fleste ringspenner kan knyttes til mannsgraver. I følge Petersen kan disse i hovedsak dateres fra slutten av 800-tallet og gjennom 900-tallet (Petersen 1928:194-196). I samme periode opptrer i tillegg ringspenner av sølv i edelmetalldepoter. Petersen nevner disse kort, men velger å ikke omtale dem nærmere (Petersen 1928: 175). Disse spennene er imidlertid berørt i en rekke andre arbeid som omhandler de norske edelmetalldepotene fra vikingtiden (Grieg 1929, Hårdh 1996, Ryste 2005, Spangen 2005).

Med unntak av Petersens gjennomgang fra 1928, er de vestlige typene ringspenner i Norge i liten grad diskutert. Korte omtaler av nye funn er blitt gjort i mindre arbeider. Dette gjelder funn av i alt seks spenner og spennefragmenter fra Kaupang (Blindheim 1976, Graham-Campbell 2010) og ett spennefragment på Vesle-Hjerkinn (Weber 1986, Youngs 2007). James Graham-Cambell (1987) har foreslått en omarbeiding av Petersens noe uklare typeinndeling, med en skisse til en ny klassifisering av hele gruppen vestlige spenner i Norge. Han går i dette arbeidet kortfattet igjennom de ulike typene og undergruppene, med eksempler fra det norske materialet (jf. kap. 2.1). Ingen av disse arbeidene diskuterer imidlertid de vestlige spennenes bruk og betydningsinnhold.

Den lille gruppen av østlige ringspenner i Norge har vært gjenstand for noe mer oppmerksomhet. Diskusjonen rundt disse har i hovedsak fokusert på hvordan disse kan vise til handelsforbindelser østover, og til deres mulige betydning som samisk identitetsmarkør. Samtidig som Petersen publiserte sitt arbeid om vikingtidens smykker, publiserte Gutorm Gjessing (1928) en artikkel om smykker av finsk-ugrisk opprinnelse i Norge. Han tok opp smykkenes utbredelse i Norge, og diskuterte deres herkomst og innførsel til Norge. De østlige ringspennene utgjør en sentral del av Gjessings argumentasjon. Gjessing mener at de østlige ringspennene i Norge kan deles i to grupper, noe som også Petersen antyder (jf. Petersen 1928: 196). En *nord-norsk* gruppe østlige smykker mener Gjessing kan spores til blant annet Finland, Baltikum og Russland. Gjessing konkluderer med at dette smykkematerialet må være innført av samer, ettersom han mener gravkontekstene som funnene er gjort i, må regnes som samiske. I en senere artikkel (Gjessing 1939) prøver han imidlertid å nedtone disse gjenstandenes forbindelser til den samiske befolkningen, og setter dem i større grad i sammenheng med et ressurssterkt og initiativrikt sjikt av nordnorske handelsmenn. Han hevder her at de østlige smykkene er innført til Norge gjennom håløygenes omfattende handels- og kontaktnett mot Kvitesjøområdet (Gjessing 1939, jf. Storli 1991). Den andre gruppen østlige ringspenner fra vikingtiden, den ”*østnorsk-trønderske*” funngruppen, mener Gjessing (1928) i langt større grad har

motstykker i finske funn. Gjessing foreslår at denne østlige gruppen ringspenner trolig har blitt innført gjennom handelsforbindelser østover.

Det nord-norske funnmaterialet er for øvrig mest omfattende presentert av Torleif Sjøvold som har gjennomgått samtlige funn fra jernalderen funnet i Nordland, Troms og Finmark. Han har i forbindelse med sin gjennomgang også en oppsummering omkring ringspennene, hvor han kort går inn på typeplassering og datering for flere av spennene (Sjøvold 1974: 212-219). Han peker i denne sammenhengen på at flere av de ringspennene som er funnet i antatt samiske graver, kan dateres til tidlig middelalder (Sjøvold 1974:217-219). Sjøvold foreslår videre flere mulige handelsruter for importen av østlige ringspenner, men uten å diskutere nærmere hvilke aktører og prosesser som de foreslåtte handelsrutene eventuelt kan relateres til (Sjøvold 1974: 218-219). Både Gjessing og Sjøvold omtaler dermed de østlige ringspennene i Norge som rene importvarer. Dette synspunktet er imidlertid blitt utfordret av Birgit Heyerdahl-Larsen (1979), som i en artikkel om de østlige ringspennene funnet på Kaupang i Vestfold, antyder at denne spennetypen også kan ha blitt produsert i Norge. Basert på en detaljert gjennomgang av spennene, hevder Heyerdahl-Larsen at det finnes særtrekk ved dem som indikerer at man på Kaupang både har produsert og modifisert spenner av østlig type (Heyerdahl-Larsen 1979).

Den som sist har omtalt de østlige spennene i Norge er Inger Storli (1991), som tar utgangspunkt i Gjessings handelsteori fra 1928 om at østlige importvarer har kommet til Norge gjennom handelsruter kontrollert av samer. Storli tar opp østlige importgjenstander i Nord-Norge generelt, og de østlige spennene utgjør en sentral del av hennes argumentasjon. Hun konsentrerer seg om gjenstandenes utbredelse i Norge og deres funnkontekst. Ifølge Storli finnes de østlige importgjenstandene i både norrøne og samiske graver, og et overveiende antall av de gravlagte har vært kvinner. Storli konkluderer med at de østlige importgjenstandene, især spennene, har vært oppfattet som samiske idiomer, og at smykkene viser til kvinnens etniske opphav. Innslaget av østlige importsmykker i ellers norrøne graver, og norrøne smykker i samisk pregede graver, er i følge Storli et uttrykk for et utstrakt alliansenettverk og samspill mellom de to folkegruppene, som også resulterte i utveksling av kvinner som ektefeller.

Vikingtidens ringspenner er dermed en mangesidig funngruppe, som gjennom perioden opptrer i flere varianter og kontekster. På bakgrunn av de arbeidene som har omtalt de norske ringspennene, kan man konkludere med at ringspennene introduseres i det norske materialet på begynnelsen av 800-tallet gjennom innførte praktspenner fra det insulære området. Flesteparten av disse spennene er funnet i kvinnegraver. Hoveddelen av materialet kan imidlertid dateres til perioden ca. 850-950, men

da i form av hjemlig produserte varianter av de insulære spennene, i tillegg til at østlige ringspenner introduseres. I denne perioden er det en klar forbindelse mellom mannsgraver og ringspenner, og som mannsmykke får ringspennene stor nedslagskraft. I perioden fra ca. 950-1100 er et mindre antall østlige spenner funnet i graver som trolig kan karakteriseres som samiske, i Nordland, Troms og Finmark. Den sistnevnte gruppen er representert med et relativt lite antall spenner i forhold til spennematerialet fra perioden 800-950, og er i større grad blitt behandlet i litteraturen. I denne avhandlingen vil derfor denne sene gruppen med østlige spenner utelukkes fra analysen.

Til tross for at man har klarlagt hovedtrekkene rundt ringspennenes tidstilling og kontekst, er det likevel rom for å både utdype og nyansere denne kunnskapen. For det første er det fortsatt et generelt behov for å få en samlet og mer inngående oversikt over ringspennene som gjenstandskategori, både med hensyn til antall, typeinndeling, tidsstilling og geografisk utbredelse (Carlsson 1988: 12-13). Flere av de generelle konklusjonene trukket i tidligere arbeid, åpner også for en rekke nye spørsmål: Hvorfor er de insulært produserte spennene i første rekke knyttet til kvinner, og hvilke kvinner har båret disse smykkene? Prosessen hvor ringspennene går fra å være en insulær draktspenne knyttet til kvinner, til en lokalprodusert, mannlig spenne er særlig bemerkelsesverdig. Hvorfor blir akkurat denne smykketypen kopiert og omformet, og hvorfor blir spennene et markant mannsmykke fra siste halvdel av 800-tallet til ca. 950? Kan dette forstås som to helt uavhengige fenomen som kan forklares ut i fra generelle endringer i kontaktnett og motebilde? Eller har bruken av ringspennen som mannssmykke forholdt seg til og videreført de assosiasjoner og betydninger som har vært knyttet til dem som kvinnesmykke? Årsakene bak denne prosessen, hvor spennene skifter kjønnsaffinitet, er trolig viktig å klarlegge for å forstå hvilke assosiasjoner som ble knyttet til menns bruk av ringspenner. I tillegg opptrer ringspennene også i edelmetalldepoter i denne perioden. Kan dette relateres til bruken av spennene i mannsdrakten, og hvilke betydninger kan da tillegges disse depotene? Materialet åpner slik for å diskutere spørsmål omkring bærernes sosiale og kulturelle identitet, om hvordan spennene har vært relatert til kulturelle, politiske og ideologiske forestillinger og ritualer, og om hvordan spennenes meningsinnhold endres over tid.

1.3 Kulturelle møter og reforhandling

Ringspennene i Norge kan i overveiende grad knyttes til kontakten med De britiske øyer, særlig Irland, både gjennom de insulært produserte spennene og gjennom de mange kopiene og typene som er utviklet etter insulære forbilder. Introduksjonen av disse spennene i Norge er slik forbundet med det ekspansive trekket som tradisjonelt sett knyttes til forståelsen av vikingtiden som historisk periode. Dette overregionale aspektet ved ringspennene har i høy grad preget tidligere studier av spennetypen, ettersom de nærmest utelukkende har tatt for seg spørsmål om spennenes opprinnelsesregion og

tilknytning til etniske grupperinger og kulturer (jf. kap. 2.6). Til tross for kritikken som kan rettes mot tradisjonelle kultur- og etnisitetsbegrep, peker disse perspektivene likevel på et særtrekk ved ringspennene: De åpner for å problematisere datidens relasjoner mellom Norge og omverdenen, og hvilken betydning disse relasjonene har vært tillagt. Dette tilsier at ringspennene kan brukes som utgangspunkt for å diskutere de komplekse prosessene rundt kulturelle møter, og hvordan konnotasjoner rundt enkelte typer materialgrupper overføres og omformes i nye kulturelle og politiske kontekster.

Ekspansjonen mot vest er ofte omtalt som en *kolonisering(-sfase)* (for eksempel Sawyer 1982: 100, Crawford 1987: 47, Roesdahl 1987: 217, Sawyer & Sawyer 1993: 39, Bjørgo 1995: 21, Krag 1995: 82, 2000: 33, Helle 1998, Barrett 2003), de norrøne bosetningene betegnes ofte som *kolonier* (Sawyer 1982: 111, Crawford 1987: 2, 3, 62, Sawyer & Sawyer 1993: 39, Forte et.al. 2005: 268) og utvandrerne selv som *kolonister* (Sawyer 1982: 102, Sawyer & Sawyer 1993: 40, Krag 1995: 12, 2000: 33). Det har vært rettet omfattende kritikk av bruken av disse termene i undersøkelsen av interegionale kontaktmønstre. Det har vært hevdet at en ukritisk bruk av koloni-begrepet egentlig reflekterer en eurosentrisk og hierarkisk forståelse av relasjonen mellom kolonimakt og kolonier. I denne relasjonen framstår kolonisamfunnene og innfødte i koloniområdene som umodne, mindreverdige eller avhengige kopier av kolonistaten selv (Stein 2005: 10). Gil Stein har foreslått at et viktig element i defineringen av hva som utgjør en koloni, er at den både romlig og sosialt utskiller seg fra den innfødte bosetningen, og at den i hvert fall i begynnelsen har en distinkt felles identitet som samfunn. I tillegg har koloniene visse - men ikke nødvendigvis hierarkiske - kulturelle, militære, økonomiske og/ eller politiske bånd til hjemlandet (Stein 2005: 10-11). Koloniene må dermed ikke ses som passive utposter underlagt et sentralregime, men som enheter som fungerer med sin egen logikk og med sine egne målsettinger og strategier, både mot lokalbefolkningen i koloniområdet, men også mot hjemlandet eller moderstaten selv. Det er derfor ofte en komplisert og gjensidig dynamikk som utspiller seg mellom tre parter: koloniene selv, deres hjemland og vertsamfunnet (Stein 2005: 13). Relasjonen mellom disse er derfor heller ikke statisk, men er i stadig endring og reforhandling.

Et viktig aspekt ved undersøkelsen av dette samspillet, er hvordan relasjonene mellom disse har bidratt til utvikling og definering av ulike kulturelle og sosiale identiteter. Koloniseringsprosessene og relasjonene mellom hjemland, vertsland og kolonier kan dermed forstås delvis gjennom å se på den praktiske og materielle markeringen og utviklingen av ulike identiteter. Denne form for identitetsskaping kan imidlertid ikke bare forstås som en emosjonell eller praktisk orientert prosess, men utviklingen av ulike identiteter må også forstås i relasjon til stedets økonomiske og politiske betydning og til kolonistenes sosiale sammensetning. Definering og markeringen av kulturelle identiteter skjer ofte i et samspill mellom faktorer som klasse, kjønn og rase, og vil varierere avhengig

av tid og sted (Stoler 2002: 24,106, Gosden 2004: 115). Samvirket mellom hjemland, koloni og vertsland må derfor også ses gjennom et overordnet politisk/økonomisk perspektiv som blant annet belyser maktstrukturene og den politiske dynamikken mellom partene. Begge disse perspektivene er nødvendige for en helhetlig forståelse av den politiske og kulturelle interaksjonen mellom de involverte områdene (Stein 2005).

Forhandlingen av kulturelle og sosiale identiteter på den ene siden, samt den kontinuerlige reforhandlingen av maktrelasjoner på den andre, utrykkes også gjennom samfunnenes materielle kultur. I områder som koloniseres kan konfliktene mellom ulike grupper bidra til at kulturelle symboler og ritualer revitaliseres og forsterkes som et middel til å møte den koloniale situasjonen, både i forhold til defineringen av individers og gruppers identitet, og i forhandlingen av de ulike gruppenes tilgang til økonomisk og ideologisk makt. Det er hevdet at alle kulturer har sine egne kraftfulle politiske symboler, og at kontrollen over hvordan disse skal defineres og brukes politisk er et sentralt aspekt ved kulturelle og sosiale konflikter (Kertzner 1988: 43). Kulturelle konflikter og redefineringer dreier seg derfor i stor grad om hvem som skal kontrollere og forvalte sentrale symboler, og kan betegnes som en kamp for symbolsk hegemoni (Kertzner 1988: 170, 175). Utviklingen eller omdefineringen av sentrale ritualer er i denne sammenheng viktig for å kunne tilegne seg disse symbolene, ettersom symbolene gjennom ritualene kan skrives inn i nye kontekster og forståelsesrammer.

Den store overvekten av vestlige typer ringspenner i Norge, antyder en sterk assosiasjon med den insulære verden som disse spennetypene opprinnelig har vært knyttet til. Ringspennene kan i dette lys ses som uttrykk for prosesser knyttet direkte til geografisk ekspansjon og kontroll. Slike prosesser har konsekvenser også for forestillinger om, og kategorisering av, tilhørighet og identitet, og for den ideologiske legitimeringen av enkelte gruppers maktposisjon. Dette understreker også det ideologiske potensialet som fremmede og innførte gjenstander innehar og hvordan slike artefakter, og ritualer knyttet til disse, kan utgjøre sentrale politiske virkemiddel for ideologiske og politiske strategier.

1.4 Politiske symboler og materialisert ideologi

Dette utgangspunktet gir dermed grunn til å spørre om ringspennene kan ha vært relatert til ulike sosiale grupper, og deretter om hvorvidt disse gruppene kan relateres til de ideologiske og maktlegitimerende rammene for den sosiale og politiske eliten. De omfattende politiske endringene i perioden mot en stadig økende maktsentralisering og gryende rikssamling, gjør det nødvendig kort å redegjøre for hvordan ideologiske forestillinger og uttrykk gir grunnlag for maktutøvelse og maktlegitimering. Ideologi kan forstås som forestillinger som forklarer og legitimerer ulikheter gjennom ideer og begreper. En vanlig definisjon av ideologi er dermed at den 1) Fornekter eller tilslører skjevheter

og konflikter 2) Fungerer til fordel for enkelte grupper, men hevder å være universell og 3) At disse gruppenes interesser framstår som naturlige og rasjonelle, og forankres i samfunnets kosmologi og verdensbilde (jf. Giddens 1988:193-195). Ideologi er dermed en verdensforståelse som er politisk basert, med en normativ effekt på menneskenes handlinger og reaksjonsmønster. Ideologi kan slik ses som makt til å definere virkeligheten. Den kan imidlertid ikke fungere som maktlegitimerende om den ikke også framstår som troverdig og at det er enighet om grunnprinsippene i ideologien. Ideologiske forhold i et samfunn vil dermed alltid være under konstant forhandling. Forskjellige grupper i samfunnet kan slutte seg til ulike ideologier, enten som følge av individuelle valg, eller gjennom gruppetilhørighet og sosial status. Slike parallelle ideologier kan bekrefte eller forsterke hverandre, men også være motstridende og gi grunnlag for konflikt mellom ulike grupper i samfunnet (Miller og Tilley 1984).

Et sentralt trekk ved materiell kultur er at den, enten implisitt eller direkte, er bærer av ulike assosiasjoner og verdier, og slik danner rammer for menneskelig handling. Den er derfor også velegnet til å kommunisere ideologiske forhold. Denne innfallsvinkelen legger til grunn at det er et nært og gjensidig samspill mellom sosiale og institusjonelle strukturer på den ene siden, og de ritualer og symboler som samfunnet omgir seg med på den andre. På bakgrunn av dette er det hevdet at ideologi ikke bare kan forstås som *forestillinger* om verden, men er like mye de *fysiske* midlene som kan benyttes til å manipulere og kommunisere ideer og verdier, hvor ideologien blir konkretisert, kommunisert og reforhandlet gjennom materiell kultur (DeMarrais et.al 1996). Denne materialiseringen av ideologi kan få særlig uttrykk gjennom etableringen av både *ritualer* og *fysiske symboler* som knyttes til den politiske makten. De to konseptene er nært forbundet ved at praksis og materiell i en gitt situasjon gjensidig forsterker hverandres fortolkning, de strukturer hverandres begrepsmessige betydning og meningsinnhold. Clifford Geertz (1966) definisjon av symbol som …." any object, act, event, quality or relation which serves as a vehicle for conseption..." danner et utgangspunkt for å formidle denne dualiteten og interaksjonen, og er også brukt som grunnlag for å belyse hvordan politisk makt, atferd og ideologisk grunnlag opprettholdes og endres (Kertzner 1988: 2-3, 39).

Ritualer defineres som tradisjonelle, formaliserte og gjentagende handlinger, som springer ut av kosmologiske forestillinger hvor ritualet aktualiserer og revitaliserer grunnleggende kosmologiske strukturer (Bell 1997: 80-81, 138). Dette innebærer også at profane og politiske handlinger kan defineres som rituelle, ved at de formaliserte handlingene og situasjonene underbygger og naturliggjør sosiale og politiske strukturer, gjennom å projisere dem til et kosmologisk nivå (jf. Habbe 2005: 51-54, Bell 1992: 205-208) Ritualet kan dermed forstås som et formalisert og transformert budskap, som skaper kosmologisk mening gjennom at det utføres (Rappaport 1999: 53, Habbe 2005: 36). Et

rituale er slik også en sosial og kollektiv handling og framføring, hvor det transformerte budskapet får mening gjennom at det forstås av en mottaker eller et publikum (Habbe 2005: 37). Ritualer skapes og forvaltes av de som har makt og mulighet til å definere ritualets form og budskap. Selv om ritualer kan defineres som tradisjonelle og formaliserte er de imidlertid ikke statiske, de redefineres og endres i tråd med endrede sosio-politiske strukturer. Den formelle og regelbundne utøvelsen av ritualene gjør at de framstår som konstanter, og de bidrar slik til å formidle stabilitet og kontinuitet. Utførelsen av ritualer bygger på tidligere utøvelser, og disse tidligere utøvelsene farger opplevelsen og betydningen av de nye. Samtidig har ritualer et innovativt potensial hvor symbolene og handlingene kontekstualiseres og kan tillegges nytt meningsinnhold og betydning. Denne kombinasjonen av konservatisme og nyskaping gjør at utøvelsen av ritualer er en viktig drivkraft under politiske endringsprosesser (Kertzner 1988: 10-12, Habbe 2005: 46-50). Ritualer er dermed ikke bare uttrykk for mytiske og kosmologiske forestillinger, men er også et middel til å konstruere sosiale felleskap og kan bidra til å reprodusere eller redefinere maktforhold (Bell 1992: 218-223.).

Politiske forhold og realiteter formidles slik i stor grad gjennom symbolske midler. Å skape eller identifisere seg med sterke symboler kan være et effektivt middel til å tilegne seg og opprettholde makt ved at man definerer virkeligheten gjennom å formidle ideologiske forestillinger (Kertzner 1988: 5). David I. Kertzner har pekt på at fysiske *symboler* kjennetegnes ved særlig tre aspekt som er nært forbundet med hverandre: 1) De *konsentrerer og bringer sammen* flere ideer og forestillinger som symbolet assosieres med hverandre hos individene som erfarer og tolker symbolet 2) De er også *multivokale,* i den grad at de ulike meningene som knyttes til symbolet kan forstås på ulikt vis hos ulike individer og grupper 3) Symboler er dermed indistinkte eller *mangetydige,* og gir uttrykk for komplekse forestillingsrekker. Denne kompleksiteten ved symbolet er også dets styrke og gjør at symbolene selv, og de ritualer de er en del, av stadig er gjenstand for redefinering og manipulering (Kertzner 1988: 11)

Håndhevelsen og spredningen av politisk ideologi skjer dermed delvis gjennom symbolske midler. For å forstå politiske prosesser er det derfor nødvendig å forstå hvordan utvalgte symboler inntrer i den politiske situasjonen og hvordan de politiske aktørene manipulerer bruken av symboler og ritualer. Slike symboler oppstår ikke spontant, og redefineringen av dem heller ikke er tilfeldig. I stedet, mener Kertzner, er dannelsen og redefineringen av symboler sterkt avhengig av den interne og eksternte distribusjonen av ressurser. Symboler kan slik sies å bli skapt i samspillet mellom sosiale og materielle strukturer, og når det skjer endringer i disse strukturene er potensialet for endringer i symbolsystemet overhengende. (Kertzner 1988: 1-5). Utvalgte symbolske gjenstander kan med andre ord benyttes strategisk i kampen om legitimeringen av maktforhold og ideologi. Disse kan få en

konkret politisk betydning gjennom at eliten kontrollerer tilgangen til gjenstandene, eller kontrollerer produksjonen av dem. Gjenstandene kan skaffes til veie, eies og fordeles strategisk gjennom institusjoner og handlinger knyttet til den politiske makten, og dermed skape grunnlag for dannelsen av både horisontale og vertikale relasjoner.

Det er hevdet at dette gjelder særlig for gjenstander som regnes som eksotiske eller sjeldne, og som er skaffet til veie fra fremmede områder (Hines 1994, De Marrais et.al. 1996, Carver 1999). Inkorporeringen av fremmede gjenstander kan slik ikke bare forstås som ønske om å tilegne seg vakre objekter. Ved å integrere fremmede elementer og gjenstander, kan det også ligge et ønske fra elitens side om å assosiere seg med de symbolske og ideologiske betydningene som disse gjenstandene kan ha hatt i opprinnelseslandet. Inkorporeringen av en gjenstandsgruppe eller en type ornament, kan derfor i enkelte tilfelles ses som et ønske om å trekke veksler på hele den ideologiske og politiske tradisjonene som objektene eller ritualene var forbundet med, samtidig som de politiske kreftene oppnår legitimitet gjennom å definere seg med potente symboler (Kertzner 1988: 43, Nieke 1993). Tilgangen og tilegnelsen til slike gjenstander kan også innebære en symbolsk ladet prosess, hvor gjenstandene blir fysisk endret og/eller symbolsk refortolket inn i en spesifikk politisk-ideologisk ramme (Helms 1993: 4). De kan dermed betegnes som en materialisert ideologi, som bidrar til å omdanne ideologi til en konkret, politisk strategi (DeMarrais et.al 1996, Söderberg 2005:33). Slike politiske symboler og ritualer kan dermed fungere som effektive maktgenererende instrument, og bidra til å definere maktgrupper og sosiale distinksjoner innad i samfunnet.

En viktig side ved materialisert ideologi, er at den gjør det mulig å kontrollere, manipulere og spre ideologiske forestillinger utover et politisk senterområde. Ved at særlige ritualer og gjenstander fungerer som praktiske og fysiske manifestasjoner av ideer og verdier, er det mulig å kommunisere og konkretisere det ideologiske innholdet over større avstander. En bevisst materialisering av en gruppes ideologi og maktstrategier til politiske ritualer og symboler, vil slik ha stor betydning i situasjoner hvor enkelte grupper eller dynastier forsøker å etablere og opprettholde politisk kontroll over store områder. Under slike prosesser kan samfunnet preges av konflikter mellom flere grupper eller dynastier, med motstridende ideologisk begrunnelse for sitt maktgrunnlag. Større politiske enheter vil stå i stadig fare for å fragmenteres som følge av disse konfliktene og av manglende institusjonalisering av en sentral makt. Materialiseringen av den dominerende gruppens ideologi kan fungere som en motvekt til fragmenteringstendensene, og som virkningsfulle trekk henimot å stabilisere og institusjonalisere maktrelasjoner (DeMarrais et.al 1996). Ritualiserte handlinger og bruk av kraftfulle symboler synes derfor å være særlig viktig når den politiske infrastrukturen er svak, og når den står i stadig fare for å desintegreres (Kertzner 1988:25).

Denne oppfatningen av relasjonene mellom ideologisk og politisk makt, og hvordan makten kan uttrykkes og manipuleres gjennom etableringen og omdefineringen av symboler og ritualer, er i min mening en konstruktiv ramme for å belyse bruken av ringspennen i Norge. Utbredelsen av ulike typer ringspenner i Norge kan derfor i utgangspunktet forstås som en indikator på nedslagsfeltene for ideer og verdier knyttet til bruken av disse spennene. Samtidig gir dette utgangspunktet også en mulighet for å diskutere overføringen og transformasjonen av disse gjenstandene, basert på hvordan symboler og ritualer vektlegges og endres gjennom kulturelle møter, og i prosesser hvor økonomisk og politisk makt mellom ulike sosiale og kulturelle grupper er under reforhandling

1.5 Metodisk tilnærming og kilder

Arkeologiske studier av kulturell kontakt og samhandling har i de siste tiårene i stor grad fokusert på de komplekse prosessene rundt utvikling og markering av kulturell identitet (Jenkins 1997, Jones 1997, Van Dommelen 2002, Olsen 2000, Gosden 2001, Bergstøl 2008, Naum 2008). I særlig britisk forskning har denne innfallsvinkelen bidratt til nye synspunkt omkring kulturmøtene og samhandlingen mellom norrøne og insulære grupper i vikingtiden (bl.a. Richards 2000b, Larsen & Stummann Hansen 2001, Barrett 2003, 2004, Mytum 2003, jf. også kap. 2.7). Denne utviklingen kan ses som nært knyttet til de siste tiårenes post-koloniale perspektiv innenfor humaniora, som i stor grad har lagt vekt på at det eksisterer kontinuerlig reforhandlinger og konflikter mellom hjemland, kolonister og lokalsamfunn. Dette innebærer blant annet at defineringen og manifestering av ulike kulturelle identiteter er under løpende endring og gjenskaping, og at partenes innbyrdes hierarkiske posisjon, forvaltning av økonomiske ressurser og graden av politisk innflytelse, er under stadig debatt og gjenstand for forhandling.

Det har også blitt lagt vekt på rollen som materiell kultur spiller i disse prosessene, og på hvordan overføring og transformasjon av politiske og sosiale strukturer, uttrykt gjennom materielle symboler, kan være en konsekvens av overregionale kontaktmønstre og kulturmøter. Kristian Kristiansen og Thomas B. Larsson har foreslått at nettopp dette bør være et sentralt aspekt ved alle studier som omhandler kontakt og interaksjon (Kristiansen & Larsson 2005: 30). De har på bakgrunn av denne ambisjonen skissert en konkret metode for å undersøke hvordan slike institusjoner og gjenstander spres gjennom tid og rom, og hvordan politiske symboler og ritualer omformes og fortolkes i nye kulturelle kontekster. I følge Kristiansen og Larsson er en slik tolkningsstrategi todelt: 1) Først må sentrale politiske symboler identifiseres, for så å kartlegge de ulike regionale kontekstene som disse symbolene opptrer i. Gjennom dette mener forfatterne at man kan utarbeide en ramme for å forstå det komplekse samspillet av rituelle og symbolske aspekter ved disse gjenstandene. 2) Videre bør undersøkelsen fokusere på hvordan disse symbolene opptrer i én spesifikk lokal kontekst, for å kunne

tolke og rekonstruere symbolenes meningsinnhold og relasjon til institusjonelle strukturer (Kristiansen & Larsson 2005: 11-12). På samme måte som Kertzner, argumenterer Kristiansen og Larsson for at disse politiske symbolene ikke opptrer og brukes tilfeldig i nye kulturelle kontekster (Kertzner 1988 :4-5, Kristiansen & Larsson 2005: 14). Istedet relaterer de seg til bruk og meningsinnhold i regionen som disse gjenstandene er importert/kopiert fra, det vil si at politiske symboler opptrer på likeartede måter som identifiserer overføringen og omformingen av politiske institusjoner (Kristiansen & Larsson 2005:14). Kulturell kontakt kan dermed ha en sentral rolle i kompliserte og ofte motstridene prosesser hvor maktstrukturene endres, og bidra til institusjonalisering av nye maktrelasjoner (Kristiansen & Larsson 2005: 8, med ref.). Dette innebærer ikke at institusjonene og de politiske symboler og ritualer som er relatert til dem, overføres som identiske, ferdigtolkede enheter, men at de tillegges nye betydninger og opptrer i nye kontekster tilpasset de eksisterende politiske og sosiale strukturene i tilegnelseslandet. Gjenstander som opptrer som politiske symboler over større tidsrom og i flere kulturelle kontekster må derfor identifiseres, for deretter å kontekstualiseres og settes i sammenheng med den spesifikke lokale situasjonen. Både ringspennenes nære tilknytning til det insulære området, særlig Irland, og indikasjonene på at det har foregått en bevisst overføring og transformasjon av disse spennene i Norge gjennom utstrakt kulturell kontakt og reforhandling, gjør at de har felles trekk med det Kristiansen og Larssons identifiserer som politiske symboler som kan relateres til institusjonelle endringer. Kristiansens og Larssons overordnede tilnærming til prosessen rundt overføring og restrukturering av politiske symboler og institusjoner, framstår slik som en konstruktiv metodisk ramme rundt en mer konkret undersøkelse av ringspennene som materialisert ideologi.

Kristiansen og Larsson innrømmer de åpenbare problemene og hindrene for å kunne kontekstualisere denne form for materiell kultur. Men de peker også på at man blant annet ved å kombinere ulike kilder fra et vidt geografisk område, deriblant også ikonografiske og i særdeleshet skriftlige kilder, kan definere slike institusjonelle kontekster mer presist (Kristiansen og Larsson 2005: 12, 14, 21). Kristiansen og Larsson viser selv hvordan denne tilnærmingen kan benyttes for å diskutere trekk ved bronsealderen i Norden. Muligheten for å bringe ulike kildekategorier sammen på en nyskapende måte, for å kontekstualisere utvalgte symboler og definere de institusjonelle prosessene de opptrer i, må sies å være tilstede i enda større grad ved studier av vikingtiden. Denne perioden står på mange måter i en særstilling som forskningsperiode, fordi den i så stor grad befinner seg i skjæringspunket mellom flere ulike disipliner, deriblant arkeologi, historie, lingvistikk og religionshistorie. Den arkeologiske disiplinen har i viss grad vært møtt med kritikk for sin bruk av skriftlige kilder, og med en holdning om at det arkeologiske materialet i seg selv ikke har utsagnskraft til å belyse temaer som omtales i de skriftlige kildene (Sawyer 1983, jf. Driscoll & Nieke 1988 :1, Driscoll 1988 :165, Price 2002 : 27-28, 34). Diskusjonene omkring den faglige integreringen og samspillet mellom de ulike disiplinene, er

fortsatt et tema som debatteres. Det har vært satt spørsmålstegn ved arkeologers, så vel som forskere fra andre fagfelts, kompetanse i fagdisipliner utover sitt eget. Dette har bidratt til holdninger om at en integrert og fler-disiplinær tilnærming egentlig baserer seg på en forenklet og fordreid forståelse av de ulike kildekategoriene (jf. Price 2002: 34, Skre 2001). Den generelle post-modernistiske dreiningen i humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning i løpet av 1980-tallet bidro imidlertid til en større forståelse av at tekster, på samme måte som det arkeologiske materialet, også er en form for materiell kultur som må fortolkes på grunnlag av den sammenhengen de er skapt i. De mange ulike former for kildene til vikingtidens samfunn, må med andre ord uansett kontekstualiseres og fortolkes.

Neil Price har argumentert for at dette forholdet, hvor forskeren ofte ikke innehar samme grad av kompetanse og dybdeforståelse i andre fag enn sitt eget, må balanseres mot det faktum at ulike fag har ulike forskningsagendaer, og at problemstillingene som skal belyses ikke nødvendigvis krever en inngående innsikt i et annet fags interne diskurs (Price 2002: 34-35). Dette understreker at et arbeids faglige tyngde i første rekke bestemmes av de problemstillingene og metodene som danner premisser for arbeidet, og hvordan resultater og innsikter fra andre fag innarbeides for å belyse problemstillingene. Det burde dermed ikke være betenkelig at man bruker andre disipliners resultater, for å berike spesifikke perspektiv eller problemstillinger innenfor sitt eget fag (Price 2002: 35). Det synes i dag å være en større forståelse av at både arkeologiske og skriftlige kilder må ses som komplementære kategorier (Andrén 1997: 155-158, Price 2002: 33-34). Denne utviklingen innen faget har introdusert bruken av samtidig skriftlig kontinentalt materiale som historiske analogier for å belyse politiske forhold i Norden særlig under romertid, folkevandringstid og merovingertid (for eksempel Näsman 1988, 1998, Herschend 1992, 1994, Hedeager 2000). Tolkninger av det islandske sagamaterialet og eddadikt har også vært benyttet til arkeologiske studier av samspillet mellom mytologi og politikk i yngre jernalder (Herschend 1996, Hedeager 1997: 100-118, Price 2002: 333-34). Andre innfallsvinkler omfatter diskusjoner av det arkeologiske kildematerialet sett opp mot Snorres beskrivelser i Heimskringla av de politiske forholdene i yngre jernalder (Myhre 1992, Hyenstrand 1996). Nyere vikingtidsforskning synes i større grad enn tidligere å være tekstbasert, men for arkeologiens del synes forskningen allikevel å ha lagt vekt på å bevare tradisjonelle tilnærminger og temaer (Price 2002: 34).

Dagfinn Skre har pekt på at studier av yngre jernalder i Skandinavia og Nord-Europa kan baseres på tre distinkte kildekategorier. 1) Det arkeologiske materialet, som utgjør hovedkilden til vikingtiden i Skandinavia, 2) Samtidige skriftlige kilder fra det nord-germanske området, det vil si kontinentet og De Britiske øyer, og 3) Skriftlige kilder fra perioden 1100-1300-tallet. Dette inkluderer juridiske og religiøse verk, blant annet lovsamlinger, diplomer og brev. Det islandske sagamaterialet og verk som

omhandler vikingtiden både i Norge og på Island, inngår også i denne kategorien. Utfordringen, hevder Skre, er å bringe disse kildekategoriene inn i en dialog som sammen bidrar til å belyse jernalderen i Skandinavia (Skre 2001). Denne avhandlingen forsøker å møte denne utfordringen gjennom å kombinere de tre kildekategoriene som Skre nevner, og dra veksler på komparativt materiale som på ulike måter kan kontekstualisere ringspennene og bidra til å belyse spennenes meningsinnhold og bruk.

I denne avhandlingen er det derfor benyttet flere analysenivåer for å belyse spørsmålene rundt ringspennenes bruk og betydning. I avhandlingens første del redegjøres det for materialet gjennom å definere og dele inn materialgruppen i det som anses å være meningsbærende kategorier og varianter. I tillegg vil det foretas en kvalitativ tolkning av ringspennenes utbredelse og funnkontekster, det vil si graver og depoter, basert på en framstilling av disse kontekstene i tabeller (appendix 1-3). En detaljert gjennomgang av hver enkelt spennes utforming og kontekst er presentert i en egen katalog (appendix 4). I tillegg til de tradisjonelle analysene av de arkeologiske gjenstandene som danner basis for avhandlingen, vil det også i utstrakt grad benyttes skriftlig materiale som komplementære kilder for å belyse resultatene av de arkeologiske analysene. Det finnes i tillegg noe ikonografisk materiale fra yngre jernalder som gir et innblikk i den konkrete bruken av spennene. Jeg har i denne sammenheng valgt i stor grad å benytte sekundærlitteratur som fortolker og diskuterer samtidige kilder eller kilder nedskrevet i middelalderen. Dette inkluderer sekundærlitteratur omkring de samtidige kontinentale kildene som omtaler relasjoner mellom eliten i yngre jernalder (for eksempel Airlie 1995, Althoff 2004, Angenendt 1984). Vurderingene av det arkeologiske kildematerialet opp mot de antatt politiske forholdene i Norge i perioden i kapittel 6 og 7, baserer seg også i stor grad på sekundærlitteratur og fortolkninger av Snorres *Heimskringla* og andre kilder som omtaler Norge i denne perioden (bl.a. Sveaas Andersen 1977, Bjørgo 1995, Krag 1991, 1995, 2000, Helle 1998, Sigurðsson 1999b, Dørum 2004).

Et viktig kjennetegn ved ringspennene er at alle er relativt store, mange er ornerte eller bearbeidet på andre måter, og må ha utgjort et iøynefallende element av drakten eller klesplagget de var relatert til. Dette innebærer at man ikke kan forstå ringspennene bare gjennom den konteksten de er funnet i, men at de også må sees i sammenheng med det klesplagget eller den drakten de var ment å være en del av. Som et ledd i undersøkelsen av ringspennenes bruk og betydningsinnhold, må man derfor ta utgangspunkt i den konkrete bruken av spennene, eller med andre ord, man må undersøke relasjonen mellom den praktiske bruken av spennene og de forestillingene som var knyttet til denne bruken. Ettersom en betydelig andel av ringspennene er funnet i mannsgaver, er det naturlig å vie spesielt mye oppmerksomhet på ringspennen som en del av mannsdrakten. På bakgrunn av skriftlige og ikonografisk

materiale samt spennens beliggenhet i gravene (jf. kap. 5.2), kan det sannynligjøres at menn har benyttet ringspennen som en kappespenne. Diskusjonen omkring bruken av kappen som mannlig draktuttrykk bygger i stor grad på mine egne fortolkninger av det islandske sagamaterialet. Årsaken til dette er at jeg ønsket å undersøke omtalen av kappen som gjenstandstype. En slik tilnærming er i liten grad blitt gjort tidligere. Utsagn omkring hvordan enkelte gjenstandstyper opptrer i gjentagende mønstre i gaveutvekslinger, bygger i stor grad på en overordnet inntrykk fra deler av sagamaterialet, uten at de dermed har vært gjenstand for en systematisk analyse (jf. Monclair 2004: 75, Sigurðsson 1999b: 83). Jeg har derfor gått inn i det islandske sagamaterialet for å kunne foreta en mer systematisk gjennomgang av hvordan kappen opptrer og omtales. Til tross for de kildekritiske utfordringene som hefter ved det islandske sagamaterialet behandles de i dette tilfellet som en form for primærkilde.

1.6 Avhandlingens struktur

Avhandlingen tema er dermed å gi en bearbeiding og analyse av vikingtidens ringspenner i Norge, med det mål å undersøke ringspennens kontekster, deres bruk og meningsinnhold, og deres symbolske og ideologiske konnotasjoner, i perioden ca. 800-950. En viktig utgangspunkt i analysen er å fokusere på ringspennene som mangefasetterte symboler, med en fortolkning av hvordan de opptrer i ulike kulturelle og sosiale kontekster. Dette utgangspunktet danner også grunnlag for å diskutere hvordan og hvorfor ringspennene er overtatt og omformet i disse ulike kontekstene, gjennom å peke på den reforhandling og redefineringen av materiell kultur som oppstår under ideologiske og politiske endringsprosesser, både i relasjon til det insulære området og de interne endringsprosessene i Norge. Dette innebærer også at det vil være nødvendig med en fortolkning av de situasjoner og ritualer hvor ringspennenes symbolikk og assosiasjoner ble mobilisert, hvor perspektivet holdes på samspillet mellom etableringen og endringen av økonomiske forhold og maktstrukturer, og hvordan disse forholdene ble uttrykt gjennom kombinasjonen av politiske symboler og ritualer som uttrykk for nye ideologiske og politiske strukturer.

Avhandlingen har en todelt oppbygging. I *del I* presenteres det arkeologiske materialet og de arkeologiske analysene som ligger til grunn for avhandlingen: ringspennene funnet i Norge og deres funnkontekster. For å danne en basis for presentasjonen og inndelingen av ringspennene i Norge er det imidlertid viktig å begynne del I med å klargjøre begreper og definisjoner knyttet til ringspenner generelt. Det foreligger en stor og variert litteratur om ringspenner i Nord-Europa som i liten grad har vært helhetlig presentert. For å kunne sette de norske spennene inn i en større geografisk og historisk ramme, er det derfor nødvendig å begynne den arkeologiske analysen med å redegjøre for disse arbeidene. Dette gjøres i *kapittel 2.* I dette kapittelet klargjøres definisjoner og begreper knyttet til ringspennene som materialgruppe, etterfulgt av en oversikt over klassifiseringen og inndelingen

av henholdsvis vestlige og østlige spenner. I tillegg gjennomgås de viktigste arbeidene som omtaler eller behandler ringspenner utenfor Norge, i Norden og Nord-Europa generelt.

Avhandlingens grunnlagsmateriale, ringspennene funnet i Norge, presenteres i *kapittel 3,* på bakgrunn av de definisjoner og inndelingen av materialet som ble redegjort for i kapittel 2. I kapittel 3 legges det vekt på å klargjøre fordelingen av ulike typer antallmessig og geografisk, og det redegjøres for ringspennenes dateringsrammer, distribusjon og kontekster. I *kapittel 4* vil resultatet av presentasjonen sammenfattes, og aspekter ved den varierende bruken av ringspenner undersøkes. Målsettingen er å gå nærmere inn på spennenes funnkontekster, det vil si funn av spenner i graver og depoter, for å skape grunnlag for en bredere analyse av spennenes betydningsinnhold. Utgangspunktet er at graver og depoter kan tolkes i en samfunnsmessig kontekst, og kan brukes til å belyse sosiale og politiske forhold.

I avhandlingens *del II* settes resultatene av den arkeologiske analysen inn i en større samfunnsmessig sammenheng, gjennom å presentere komparative kilder til ringspennes bruk og betydning. I tillegg vil symbolske og ideologiske aspekter ved spennene og kappen undersøkes ved å drøfte både den interne og eksterne geopolitiske utviklingen i ringspennenes brukstid. Ettersom spennene også må forstås som et draktelement, undersøkes i *kapittel 5* ringspennene som draktuttrykk i forhold til kjønn og identitet. Et viktig ledd i undersøkelsene av ringspennene som mannsmykke, er derfor å se nærmere på hvordan denne har inngått som del av et mannlig draktuttrykk. Jeg vil argumentere for at det finnes omtaler i samtidige skriftlige kilder, i tillegg til ikonografiske framstillinger, som underbygger at ringspennene har vært brukt som kappespenner for menn (jf. kap. 5.2). Jeg vil her trekke veksler på en rekke kilder fra perioden ca. 700-1250-tallet som alle omtaler og belyser kappen og kappespennens betydning. Jeg vil i denne sammenhengen også argumentere for at man i det islandske sagamaterialet finner elementer som både belyser bruken av ringspennene og det plagget de kan forstås som en del av, nemlig kappen, og at sagamaterialet kan belyse forestillinger og praksis rundt kappen. Som jeg vil forsøke å vise bidrar tolkningene av det skriftlige materialet, kombinert med det arkeologiske kildematerialet, både til å belyse ringspennene og deres betydningslag, men også til å diskutere politiske og sosiale prinsipper og prosesser i samme periode. For å forstå symbolikken og ritualene rundt kappen går jeg videre inn på aspekter ved den frankiske styringsformen og politiske kultur. Dette kan forklare den frankiske tilknytningen til kappen, men dette kan allikevel ikke forklare hvorfor ringspennene som kappespenner har en klar insulær referanse.

I kapittel 6 vender jeg meg derfor mot den insulære verden og undersøker de politiske og ideologiske aspektene ved denne kontakten. Hensikten er her å diskutere hvordan ringspennene som draktelement

kan knyttes til den territoriale ekspansjonen fra Norge, særlig mot Irland og Irskesjøen, og hvordan denne relasjonen kan forstås i både politiske, ideologiske og identitetsmessige termer. *I kapittel 7* forsøker jeg dermed å vise at kombinasjonen av arkeologiske og andre komparative kilder åpner opp for en ny forståelse av ringspennenes bruk og utbredelse i Norge. Mitt utgangspunkt i denne diskusjonen er at ringspennen og kappen som draktelement, kan knyttes opp til de omfattende politiske og ideologiske endringene i vikingtiden. Jeg vil argumentere for at ringspennene og kappen - med de betydningslag og assosiasjoner knyttet til disse - kan forstås som politiske symboler som det ledende politiske dynastiet i perioden, Harald Hårfagre og hans etterfølgere, benyttet som et virkemiddel for å skape nye ritualer og allianser som konsoliderende tiltak. I *kapittel 8* oppsummeres avhandlingens viktigste resultater og konklusjoner.

DEL I

KAPITTEL 2

DEFINISJONER OG TIDLIGERE UNDERSØKELSER AV RINGSPENNER I NORD-EUROPA

2.1 Innledning

I perioden ca. 700-1200 utgjør ringspenner en markant del av smykkeinventaret i store deler av Nord-Europa. De opptrer på De britiske øyer, på De nordatlantiske øyene, i Skandinavia, Finland, Baltikum Polen, og i de vestre deler av dagens Russland og Hviterussland. I Skandinavia, på De nordatlantiske øyene og på De britiske øyer forsvinner disse i slutten av 900-tallet, mens ringspennene i Baltikum og Finland gradvis avtar i antall først i løpet av 1200-tallet. Den vide geografiske og kronologiske spredningen, og de mange ulike utformingene, gjør at det ikke eksisterer en samlet forskningstradisjon for ringspenner, eller en samlet overordnet definisjon som avgrenser materialgruppen. Målsettingen med dette kapittelet er dermed å gi en avgrensing av ringspennene som analyseobjekt, og å gi overordnet redegjørelse for ringspennene i Nord-Europa. Dette gjøres for å kunne sette avhandlingens utgangspunkt, ringspennene i Norge, inn i en større geografisk, historisk og kulturell kontekst. Etter den innledende diskusjonen om definisjon og begrepsapparat, vil kapittelet dermed fokuserer på først de vestlige, dernest de østlige ringspennene, og deres varianter i Nord-Europa. Innenfor hver av disse to hovedgruppene gis en generell presentasjon av geografisk spredning, bakgrunn og dateringsrammer. I tillegg redegjøres for de mest aktuelle arbeidene som omhandler de ulike typene, og for de problemstillinger arbeidene har forsøkt å belyse.

Når man i siste halvdel av 1800-tallet forankret arkeologiens plass i akademia gjennom oversiktsverker, artefaktinndelinger og gjenstandsterminologi (Svestad 1995:182-185, 218-219) ble også vikingtidens *ringspenner* forsøksvis skilt ut som en egen materialgruppe, men med noe divergerende innhold i de ulike verkene (Montelius 1872: fig. 529, 586, 588, 591-592, Rygh 1885: fig. 675-677, 680, 686-689, 697-698, Müller 1888: fig. 609, 668-669).

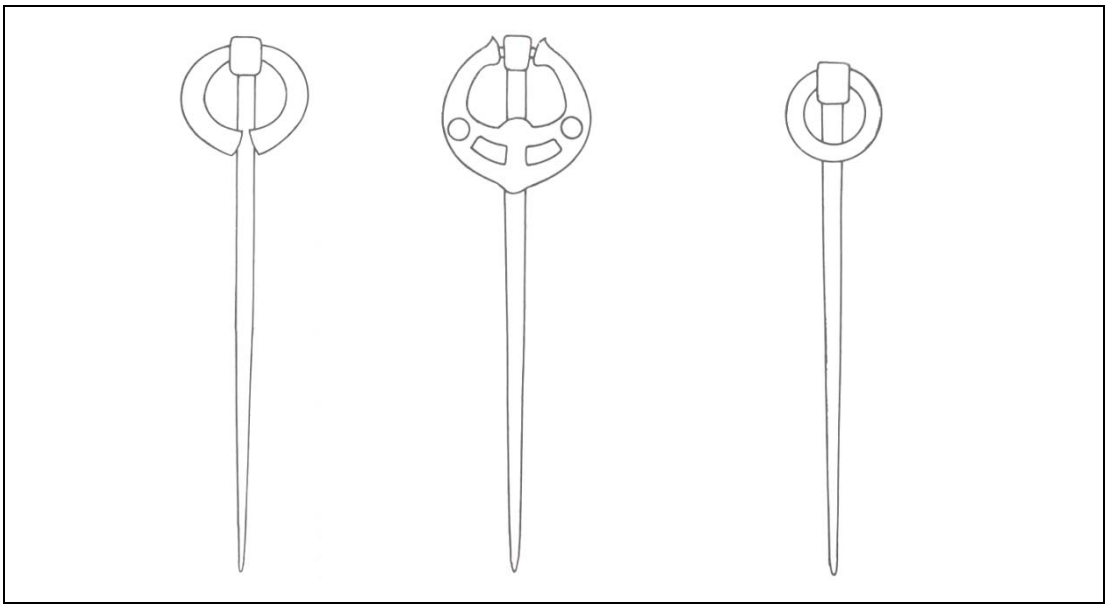

Fig. 1: Skissering av henholdsvis åpen og lukket ringspenne, samt ringnål (etter Fanning 1994:fig.2)

Utover første halvdel av 1900-tallet skjedde en raffinering av terminologi og typeinndeling for en rekke gjenstandsgrupper (for eksempel Shetelig 1906 (korsformede spenner), Petersen 1919 (vikingtidens sverd), Petersen 1928 (ovalspenner), Bøe 1931 (jernalderens keramikk)). I tillegg til å ha relevans i Norge, dannet flere av disse arbeidene også en normerende, og dermed felles, referansegrunnlag for materialgruppen i andre land. Dette skjedde kun i begrenset grad med ringspennene som ble skilt ut i de store oversiktsverkene. Det er dermed fortsatt til en viss grad knyttet ulike definisjoner til hva som utgjør en *ringspenne* og hvordan ringspennene skal avgrenses mot *ringnåler*. Det synes å være en tendens til at forskere som har arbeidet med de østlige ringspennene benevner disse som ringspenner, mens de omtaler de vestlige typene som ringnåler (for eksempel Stenberger 1958: 64-82 Thunmark-Nylén 1984, Carlsson 1988: 8, 17, Gustin 2004:142-143), eller at termene ringspenne og ringnål brukes om hverandre (for eksempel Blindheim 1982). Det er derfor nødvendig å begynne dette kapittelet med å gi en definisjon av begrepet *ringspenne* og dens avgrensing mot *ringnåler*.

Ringspennene forekommer i en rekke varianter og med ulik utforming. På bakgrunn av overordnede, markante trekk ved spennene deles de gjerne inn i en *østlig* (finsk/ baltisk) og en *vestlig/insulær* gruppe (jf. Petersen 1928: 178, 180-183, 186). I faglitteraturen brukes ofte termene *østlige/ finske* eller *vestlige/ irske/ insulære* om de to hovedgruppene. De to typene og/eller deres varianter er som regel behandlet separat med et regionalt utgangspunkt, hvor ulike aspekter ved spennene er vektlagt og beskrevet. Dette har gjort det svært vanskelig å tilegne seg helhetlig informasjon og oversikt over ringspennene, og å kunne behandle

ringspennene som en variert, men allikevel enhetlig gjenstandsgruppe. Fordi det fortsatt eksisterer en rekke ulike betegnelser og inndelinger av de ulike typene og deres varianter, har jeg valgt å holde meg til de mest etablerte termene og inndelingene, for ikke å bidra til ytterligere variasjoner i begrepsapparatet. Jeg har heller ikke gått inn i alle aspekter ved variantene ved de enkelte typene, men valgt å forsøke å gi en oversiktlig redegjørelse for funngruppen som helhet, og for de mest markante variasjonene.

Et felles trekk for mange av arbeidene som omtaler ringspenner er at de i stor grad fokuserer på variantenes typologiske trekk og geografiske utbredelse. Den tidligere litteraturen omkring ringspenner kan i høy grad beskrives som deskriptive arbeid, som har konsentrert seg om geografisk kartlegging, typologisk systematisering, kunsthistoriske aspekt og/eller opphavsproblematikk for større eller mindre grupper av materialet. Til tross for en omfattende litteratur som redegjør for de ulike typene, er det et gjennomgående trekk at materialet i liten grad er problematisert med hensyn til funnkontekst og meningsinnhold. Dette gjelder både for den *østlige* gruppen av ringspenner (Tallgren 1925, Kivikoski 1938, 1939, 1951b, 1963, Thålin 1938, 1984, Salmo 1956, Serning 1966: 66-67, Stenberger 1958: 64-74, Lehtosalo-Hilander 1982b, Ginters 1984, Thunmark-Nylén 1984, Carlsson 1988) og de *vestlige/ insulære* spennene (Smith 1914, Cleve 1942, Stenberger 1959, Fowler 1960, Graham-Campbell 1972, 1975, 1976a, b, 1983b, 1984, 1987, Johansen 1973, 1976, Stevenson 1987, Johnson 2001). Mange av disse arbeidene tar også opp spørsmålet, både direkte og implisitt, om spennenes ”opprinnelsessted”, deres kulturelle og etniske tilknytning, og om hvordan spennenes utbredelse er et resultat av ulike former for kontakt. Dette aspektet er naturlig nok også viktig for å kunne belyse det grunnleggende spørsmålet om hvilke kontaktflater ringspennene i Norge viser til, og danner også et utgangspunkt for å kunne diskutere hvilke prosesser som ligger bak introduksjonen og utbredelsen av de ulike typene ringspenner i Norge.

2.2 Ringspenner: en definisjon

Jan Petersen (1928) gjør i sitt arbeid om vikingtiden smykker forsøk på en klar avgrensing mellom henholdsvis ringnål og ringspenne: ”Med ringspænder menes her de med større ringer, som ikke er helt sammensluttet, som oftest med forskjellige utvidelser for endene av

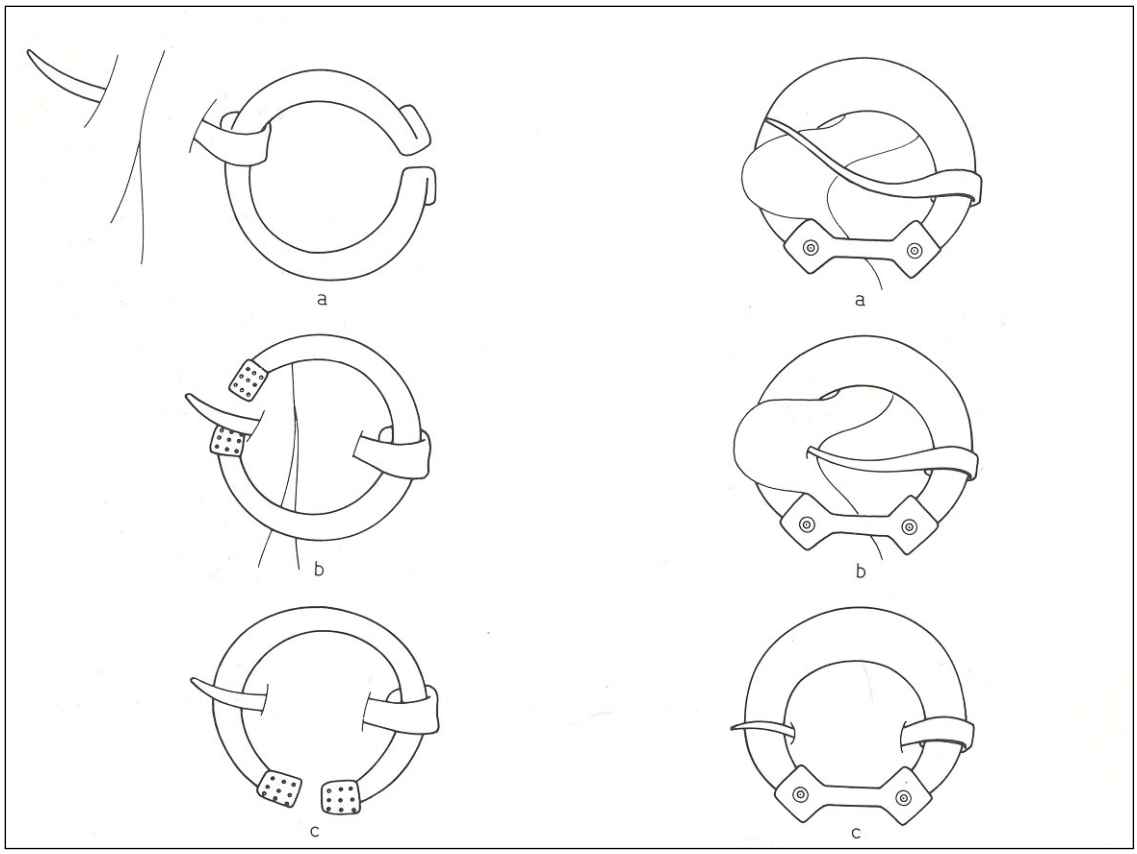

Fig. 2: Illustrasjon av festemekanismen for åpne (penannular) og lukkede (pseudo-penannular) ringspenner. Tegnet av Tone Strenger (etter Heyerdahl-Larsen 1979, fig. 4 og 5).

ringen og i nålens øverste del, Ringnaalene har nesten alltid helt sammensluttede og mindre ringer. Oftest er også naalene spinklere paa de siste." (Petersen 1928: 172). James Graham-Cambell, som har diskutert de insulære ringspennene i en rekke arbeid, har en tilsvarende avgrensing av materialet (Graham-Campbell 1984, 1987). Han definerer ringspenner og ringnåler på samme måte som Petersen, nemlig at ringspenner har åpne ringer, mens ringnåler har lukkede ringer. Begge gjør imidlertid et unntak for én type spenner (*pseudo-pennanulære spenner*), hvor ringen er utformet *som om* den skulle være åpen, med klare markeringer av ringendene, *men* hvor disse er forbundet med en stang eller plate (jf. fig. 1). Den overlappende utformingen mellom åpne og lukkede ringspenner, illustreres ved at det i Irland og Skottland er funnet eksempler på åpne ringspenner som *sekundært* er påført en forbindelsesplate/-stang og dermed får en lukket ring, i tillegg til at det finnes eksempler på at det motsatte har skjedd, det vil si at forbindelsesplaten/-stangen har vært fjernet og ringspennen blitt åpen (Wamers 1985: 36, Laing 1993:52-54, Henderson & Henderson 2004: 103-104).

Flere har pekt på at det er to ulike funksjonelle prinsipper ved selve festemetoden som kjennetegner ringspenner versus ringnåler. Lena Thunmark-Nylen definerer ringnåler som en nål med en ring festet til hodet hvor ringens hovedfunksjon er å tjene som vekt for å holde nålen i stoffet, alternativt at ringen skulle hindre nålen i å gli videre ned i plagget (Thunmark-Nylén 1984). Det er imidlertid lett å tenke seg at dette i mange tilfeller ikke vil være tilstekkelig for å hindre at klesplagget løsner. På bakgrunn av enkelte funn hvor trådrester er knyttet til nålen, har man derfor foreslått at det også har vært festet en snor til nålens ring som så er surret rundt den nederste delen av nålen, slik at snoren i praksis har holdt nålen på plass i plagget (Graham-Campbell 1984 med ref., Fanning 1994: 124-126). Ringspenner som har åpen ring, kan derimot *låses* til stoffet ved at man vrir ringen bak nålen, noe som hindrer den i å skli ut av plagget (jf. *fig. 2*, se også Thålin 1984, Graham-Cambell 1984). Samme effekt kan også oppnås med en lukket ring, ettersom stoffet i enkelte tilfeller (om ringen er stor nok) kan dras gjennom ringen før nålen festes (Heyerdahl-Larsen 1979: fig. 4 og 5, Thålin 1984,). Denne metoden må imidlertid også ofte brukes på ringspenner med åpen ring, ettersom åpningen mellom ringendene i flere tilfeller har vært for liten til at nålen kunne passere igjennom: Den må med andre ord festes som om ringen var lukket. Den konkrete metoden for å feste spennen til stoffet for åpne vs. lukkede ringspenner, er dermed i enkelte tilfeller overlappende.

Nålens lengde i forhold til spennens ring er brukt av Mårten Stenberger (1958: 74), Harry Thålin (1984) og Lena Thunmark-Nylen (1984) for å skille ringspenner fra ringnåler. Deres kriterier for forholdet nål : ring avviker imidlertid noe fra hverandre. Graham-Campbell (1984) har pekt på det problematiske ved denne type definisjon, ettersom nålen ofte kun foreligger i fragmenter slik at størrelsesforholdet mellom ringen og nålen vanskelig kan bestemmes. I tillegg skaper definisjonen et kunstig skille mellom østlige og vestlige typer ringspenner, ettersom vestlige ringspenner som regel kjennetegnes av en *lang* nål, ofte betraktelig lengre enn selve ringen, mens østlige ringspenner har en *kort* nål som bare rekker over ringen diameter. En definisjon som baserer seg på nålens lengde, vil dermed i praksis kategorisere disse som to ulike typer gjenstander, til tross for at festemetoden er identisk (Graham-Campbell 1984). *Nålefestet*, det vil si hvordan nålen er festet til ringen og hvordan den kan beveges i forhold til ringen, har også blitt brukt som moment for å skille mellom varianter av ringspenner og ringnåler (Graham-Campbell 1984, Stevenson 1987, Johnson 2001). Metoden for å feste ringspennen til klærne, hvor ringen vris under nålen, tilsier at nålen må være festet med en viss fleksibilitet slik at den kan løpe fritt over ringen. På flere av

de lukkede ringspennene er imidlertid nålen festet til et fast punkt på ringen, gjerne ved at det er laget fortykninger eller kanter på begge sider av nålefestet, slik at nålen kun kan beveges utover, og ikke langs, ringen (jf. *fig.1,* spenne nr. 2). Til tross for at denne festemetoden gjør at spennen ikke kan betegnes som en ringespenne funksjonelt sett, er det allikevel liten tvil om ringen ellers er utformet som en ringspenne (jf. for eksempel *Westness*-spennen som omtales nedenfor, kap. 2.2).

Jeg har derfor valgt å holde meg til Jan Petersens (1928) og Graham-Campbells (1984, 1987) definisjon av henholdsvis ringspenner og ringnåler, som i størst grad gir en klar distinksjon mellom ringspenner og ringnåler. Ringspenner defineres her dermed som alle spenner med rund, *åpen* ring hvor ringendene har ulike former for markeringer. Nålen kan beveges langs ringen, og spennen låses til stoffet ved at ringen snus under nålen (jf. *fig. 2*). Denne definisjonen omfatter dermed alle vestlige og østlige typer ringspenner. I tillegg regnes som ringspenner de *lukkede* (pseudo-penannulare) typene, hvor ringen har avslutningsmarkeringer, men hvor disse er *forbundet* med plate eller stang mellom ringendene. På disse spennene kan nålen enten løpe fritt over ringen, eller være festet til et fast punkt på ringen (jf. de lukkede ringnålene på prinsippskissene *fig. 1 og 2*). Ringspennen kan dermed klart avgrenses mot ringnåler som også kan ha en nål som er festet eller løpe fritt, men hvor ringen er lukket og rund, med jevnt tverrsnitt rundt hele ringen. (jf. Fanning 1994: 3-7, se forøvrig prinsippskissen *fig. 1*).

2.2.1 De vestlige ringspennene: hovedgrupper

Det finnes en rekke ulike betegnelser og inndelinger av både de *vestlige* og *østlige* gruppene av ringspenner. Den vestlige gruppen ringspenner inkluderer både de ringspennene som er produsert på De Britiske øyer, samt kopier og varianter produsert utenfor det insulære området, hvilket vil si i Skandinavia. Et forslag til inndeling av de *vestlige* typene ringspenner er lagt fram av James Graham-Campbell (1987). Hans inndeling representerer i dag den mest systematiske klassifiseringen av de vestlige typer ringspenner, og vil også danne utgangspunkt for den videre framstillingen av materialet i denne avhandlingen (*tab. 1*). Graham-Cambell velger å dele inn de vestlige ringspennene på bakgrunn av ringendenes utforming, og deler materialet inn i fire hovedgrupper. *Type I* har plateformede endeplater, herunder faller også de lukkede ringspennene. Type I forekommer i fem

Hovedgruppe/ Endemarkeringene er:	Undergruppe
I:Plateformede	A: Trekantede endeplater B: Rombiske endeplater C: Endeplater med fliker D: Runde endeplater E: Dyrehode i profil
II: Maskeformede	
III: Kuleformede	A: Tistelornerte kuler B: Glatte kuler C: Flat front med dekor
IV: Rett avskårne	

*Tab 1. Oversikt over **vestlige** typer ringspenner, inkludert insulære typer, kopier av insulære typer, og skandinaviske særvarianter av de insulære spennene.*

hovedvarianter: med trekantede, rombiske, "flikede" eller runde endeplater, i tillegg til en variant hvor endeplatene har markerte dyrehoder med åpen kjeft i profil. *Type II* har dyre- eller menneskemaske i relieff. *Type III* har kuleformede ender, og disse kulene kan igjen deles inn i tre hovedvarianter: A) kuler med rutedekor, såkalt tistelornering, B) med glatte, uornerte kuler og C) med en flat, dekorert front. *Type IV* har rett avskårne, og utvidede, ender. Denne inndelingen representerer imidlertid en forenkling av Graham-Campbells inndeling i undergrupper på to punkter. De få spennene som utgjør gruppe II, deler Graham-Campbell inn i to grupper, nemlig spenner med dyremasker og spenner med menneskemasker. På de fleste av disse spennene må imidlertid masken karakteriseres som en blanding av menneske/dyr, og er her samlet under én hovedtype (jf. Blindheim et. al. 1999:38). Ringspenner med rett avkuttede ender, type IV, deles av Graham-Campbell inn i to undertyper hvor ringendene enten har et mangekantet eller et rundt tverrsnitt. Det kan imidlertid være vanskelig å avgjøre hvilket tverrsnitt ringendene har, på grunn av skader og korrosjon. I denne avhandlingen benyttes derfor kun betegnelsen type IV, om disse spennene.

2.2.2 De østlige ringspennene: hovedgrupper

De østlige ringspennene finnes også i en rekke ulike varianter, med ulik utforming av ringendene (*tab. 2*). Vanligvis deles disse i to hovedtyper *1) spenner med opprullede ender 2) spenner med mangekantede endeknopper*. Sistnevnte type deles gjerne inn i tre undertyper: 2a) *knoppender uten tapper* 2b) *knoppender med tapper øverst*, og 2c*) traktformede ender* (jf. Ginters 1984, Thålin 1984). Denne inndelingen omfatter dermed alle ringspenner av denne typen produsert i nordøst-Europa og Skandinavia. Den

Hovedgruppe/ Endemarkeringer med:	Undergrupper
Opprullede ender	
Mangekantede endeknopper	Knoppender uten tapper Knoppender med tapper Traktformede endeknopper

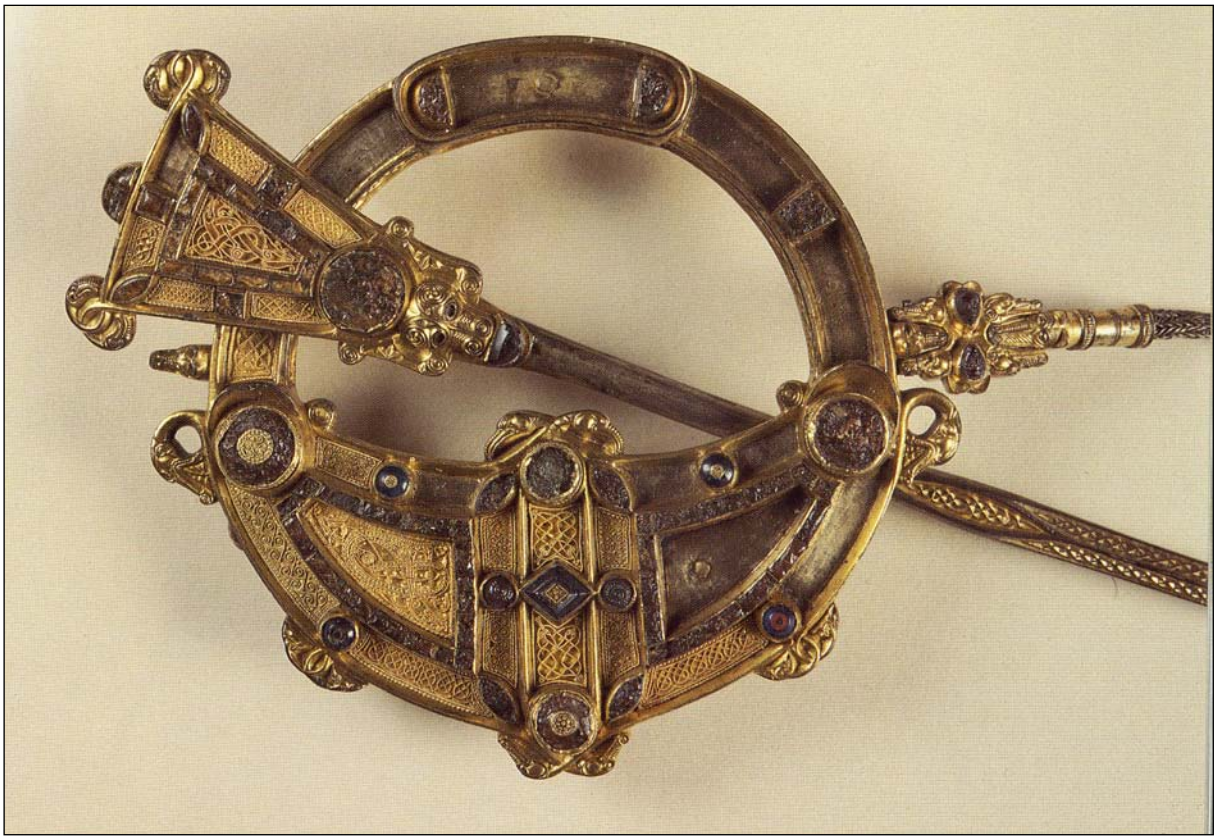
*Tab.2. Oversikt over **østlige** typer ringspenner, hoved- og undergrupper*

østlige gruppen ringspenner er særlig inngående behandlet av Helmer Salmo i hans arbeid om de finske ringspennene (Salmo 1956). Salmo deler de finske ringspennene inn i 26 grupper, basert på materiale, ringens tverrsnitt og ornering, og utformingen av endene på den åpne ringen. Han beskriver de ulike variantene, og diskuterer datering, utbredelse og opphavsområde. Salmos ulike gruppeinndelinger (”gruppe 1-26”) benyttes ofte som typereferanse for østlige ringspenner generelt (se Sjøvold 1974: 213-218, Heyerdahl-Larsen 1979), og hans gruppebetegnelser blir også brukt i denne avhandlingen.

2.3 De vestlige ringspennene ca. 700-850

I Vest-Europa opptrer tidlige former for ringspenner sporadisk fra førromersk jernalder, både på De britiske øyer, på den iberiske halvøy og til en viss grad i Skandinavia (Fowler 1960). I Skandinavia og Storbritannia forekommer enkelte slike tidlige ringspenner fra det 3. århundre f. Kr, mens spennene på den Iberiske halvøy trolig opptrer noe senere, fra det 2. århundre f. Kr. (Hinsch 1951, Fowler 1960). Spenneformen har imidlertid en særlig nedslagskraft i Storbritannia, og blir en viktig smykkekategori for området gjennom hele det første årtusen e.Kr. De vestlige ringspenne må derfor sies å være en insulær tradisjon. Det er antatt at et viktig forbilde for de senere ringspennene var små, romerske spenner som ble introdusert som draktsmykke gjennom den romerske okkupasjonen av De britiske øyer (Fowler 1960). Opprettholdelsen av ringspennene som spennetype kan ha sammenheng med at romersk/bysantiske draktelementer ble kopiert og videreført gjennom den germanske drakten (Whitfield 2004: 70, se for øvrig kap. 5.3 for nærmere diskusjon).

De tidligste eksemplarene av ringspenner er funnet i England, men det skjer raskt et skifte i utbredelsen av disse og de opptrer da hovedsakelig i Irland og Skottland. I perioden ca. 150-500 e.Kr. er disse tidlige ringspennene utformet med svakt utvidede eller fortykkede ender formet som dyrehoder, ofte med emaljetrekk. Denne tidlige gruppen ringspenner betegnes

Figur 3: Tara-spennen (etter Ó Floinn 1989:77)

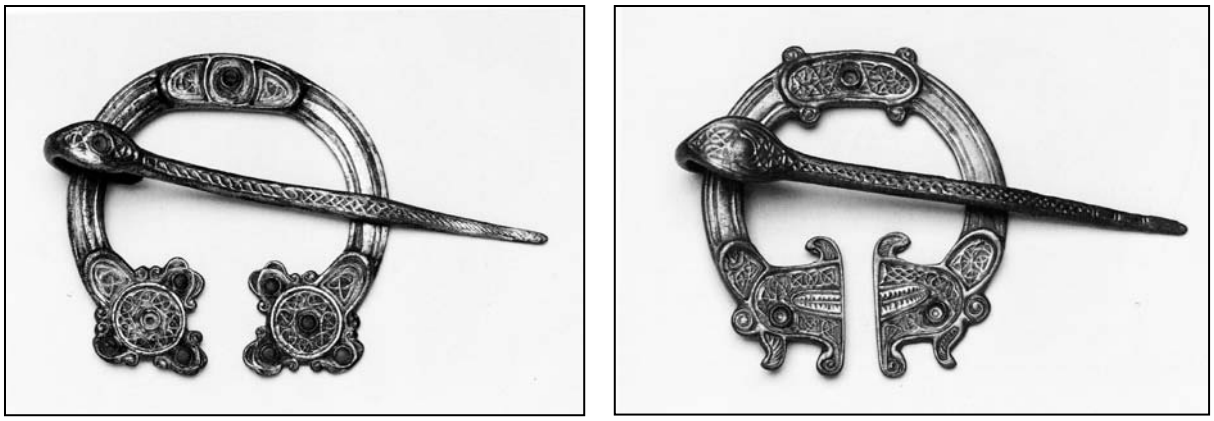
Figur 4: Westness-spennen (etter Ó Floinn 1989:75)

Figur 5: Hunterston-spennen (etter Ó Floinn 1989:70)

derfor som *zoomorphic penannular brooches* (Kilbridge-Jones 1980: 1-4). Disse typene går gradvis ut av bruk i løpet av 500-tallet. Spennformen opprettholdes imidlertid gjennom 500- og 600-tallet, med en økende tendens til å utforme endene med flate endeplater (Laing 2006:155-159). Denne siste typen danner utgangspunktet for revitaliseringen av ringspennen som smykketype i løpet av 600-tallet (Laing 2006: 157- 158). I perioden fra ca. 700-950 utgjør ulike varianter av lukkede og åpne ringspenner en markant del av smykkematerialet fra Irland og Skottland, og er en type gjenstand som til fulle viser den sofistikerte kunstneriske og tekniske kompetansen hos håndverkerne i perioden.

De insulære spennene i perioden fra ca. 700-850, tilhører alle **type I,** det vil si spenner med flate ornerte endeplater. Det er særlig tre spenner som framheves som sentrale i denne sammenheng, og som ofte diskuteres i relasjon til hverandre (se *fig. 3,4 og 5*). Det er *Tara*-spennen fra Irland, datert til omtrent år 700 (Ryan 1987, Whitfield 1993, Laing 2006: 179), *Hunterston*-spennen fra Skottland, som muligens kan dateres noe tidligere (Stevenson 1987, Whitfield 1993) og *Westness*-spennen fra øya Rousey i Skottland, som dateres til ca. 725-750 (Stevenson 1987, Whitfield 1993, Henderson & Henderson 2004: 108, Laing 2006: 159). Både Tara- og Hunterston-spennen er enkeltfunn. De er imidlertid datert på teknisk og kunsthistorisk grunnlag, og har dannet et slags nedre kronologisk ankerpunkt for diskusjonen omkring dateringen av de senere ringspennene (Stevenson 1987). Westness-spennen er imidlertid funnet i en norrøn grav med en ung kvinne og et nyfødt barn. I tillegg til den eksklusive ringspennen har kvinnen blitt begravd med blant annet to ovalspenner, 40 perler, et insulært beltebeslag, to angelsaksiske rembeslag, kam, sigd, et bronsefat, et vevsverd, en linhekle og en saks. På bakgrunn av ovalspennene er graven datert til 800-tallet (Graham-Campbell og Batey 1998: 136, fig. 7.11). Både Hunterston- og Westness–spennen er i denne sammenheng interessante ettersom begge har beveget seg i de norrøne kolonimiljøene i Skottland, lenge etter at de ble produsert. Westness-spennen må ha vært om lag 100 år gammel da den ble lagt ned sammen med den antatt norrøne kvinnen. Hunterston-spennen har en norrøn runeinnskrift på baksiden som trolig kan tidfestes til 900-tallet: *Melbrigda á stilk – Melbrigda eier denne*. Melbrigda er et vanlig keltisk mannsnavn fra vikingtiden, mens hans eierskap er notert gjennom norrøne runer (Graham-Campbell og Batey 1998: 43, 98). Dette indikerer at spennen har vært oppfattet som et eksklusivt objekt som dermed har vært i bruk i en periode på omtrent 200-250 år. Begge spennene kan slik ses som eksempler på de distingverende aspektene ved spennene, og hvordan de trolig er blitt overlevert som gaver/ arvestykker gjennom flere generasjoner. Funnene av disse spennene i norrøne kontekster viser

Figur 6: Ringspenner fra St. Ninian-depotet (etter Youngs 1989: fig. 106-107)

også hvordan disse spennene har blitt innlemmet i en annen og senere kulturell kontekst, og til det trolig kompliserte samspillet mellom ulike kulturelle grupper i vikingtiden.

Både *Tara*-, *Hunterston*- og *Westness*-spennen er av delvis forgylt sølv, overdådig dekorert med gullfiligran og innfelte steiner, og de viser klare paralleller framover mot de senere ringspennene. Alle spennene har imidlertid en forbindelsesplate mellom de to ringendene, slik at ringen faktisk er sluttet. Slike lukkede ringspenner omtales derfor også ofte som *"Tara"*-spenner (Graham-Cambell 1972, Wilson 1973). Det er antatt at slike lukkede ringspenner dominerte spennetradisjonen i Irland på 700-tallet og fram til ca. 850, hvor man igjen gikk over til bruk av åpne ringspenner (Graham-Cambell 1987, Johnson 2001). Det har vært hevdet at bruken av åpne ringspenner ble holdt i hevd av piktiske folkegrupper som befolket store deler av dagens Skottland (Graham-Campbell 1972). De piktiske ringspennene karakteriseres av at endeplatene blant annet er sirkel- eller rombeformet, eller utformet som dyrehoder i profil. I motsetning til de keltiske/ "irske" spennene, har de piktiske/ "skotske" ringspennene en mer enkel utformet nål som er festet ved at den øverste delen av nålen er bøyd om ringen (Henderson & Henderson 2004: 97). Et sentralt funn av flere slike åpne, piktiske ringspenner ble gjort i depotet fra St. Ninian på Shetland (*fig.6*, Wilson 1973). Depotet er datert til slutten av 700-tallet/ begynnelsen av 800-tallet (Wilson 1973, Graham-Campbell 1995: 3). Det er foreslått at årsaken til at den åpne ringspennen igjen ble populær i Irland var at piktiske folkegrupper dro til Irland på flukt fra vikingenes herjinger, og slik bidro til utviklingen av nye spennevarianter (Graham-Cambell 1972, Wilson 1973). De lukkede ringspennene regnes dermed som keltiske, det vil si produsert i Irland, og dateres til ca. 700-850. De tidligste, åpne type I - ringspennene fra yngre jernalder regnes på sin side som en opprinnelig piktisk type som trolig har vært produsert fra begynnelsen av 600-tallet til slutten av 700-tallet. Det er

imidlertid overlappende trekk både i form og dekorelementer mellom de to spennetypene, noe som gjør det vanskelig å gi en klar geografisk/ ”etnisk” tilskriving av spenneformene (Henderson & Henderson 2004: 96-97). Det er blant annet hevdet at Westness-spennen viser trekk fra både keltisk og piktisk smykketradisjon (Henderson & Henderson 2004: 108). Imidlertid blir den åpne formen for ringspennen den vanlige også i Irland utover 800-tallet. Utover De britiske øyer er slike åpne (”piktiske”) og lukkede (”keltiske”) ringspenner kun kjent i Norge, med unntak av et løsfunnet fragment av en piktisk ringspenne som muligens er funnet i Danmark (Wamers 1985, 108, kat. nr. 162, taf.34:1).

2.3.1 Politisk og religiøst symbol?

Den britiske forskningen har i stor grad tradisjonelt fokusert på stilistiske og kunsthistoriske trekk ved de insulære ringspennene fra 600- og 700-tallet. I de siste ti årene har imidlertid flere arbeid også understreket den politiske og sosiale betydningen som trolig har vært tillagt disse spennene. Den engelske arkeologen Margaret R. Nieke har diskuteret de symbolske aspektene ved de irske ringspennene (Nieke 1993, Nieke & Duncan 1988). Hun tar utgangspunkt i en irsk lovpassasje fra 700-tallet som indikerer at spennene har vært viktige sosiale markører som ga uttrykk for bærernes rang og tilhørighet i det aristokratiske hierarkiet, og som til og med kan ha vært benyttet som en form for regalia forbundet med kongelige embeter. Ifølge Nieke antyder lovteksten at ulike typer ringspenner kan ha vært brukt til å demonstrere og legitimere et hierarki mellom flere forskjellige kongedømmer, fra lokale konger, til provinskonger, og konger som aspirerte mot å kontrollere enda større områder (Nieke 1993). Gjennom å kontrollere tilgangen og bruken av disse spennene kunne dermed de ledende kongedynastiene bruke dem til å forsterke og legitimere det sosiale hierarkiet: “At a time when kingship was not a stable office the ability to control the production and subsequent distribution of such brooches can be seen as of major importance for the enhancement of kingly power (Nieke 1993: 129). Nieke hevder dermed at spennene kan derfor forstås som sterke identitetsbærende markører for menn fra den irske politiske eliten, og at ringspennene ble aktivt brukt som politiske symboler i stridighetene rundt kongemakten i Irland i løpet av 600- og 700-tallet, hvor fordelingen av ulike utforminger av spennene ble benyttet strategisk av kongspretendene for å forsterke og stabilisere sine posisjoner. Niekes tolkning innebærer at ringspennene kan forstås som en form for materialisert ideologi i prosessen mot en gradvis økende maktsentralisering i Irland i løpet av 700-tallet.

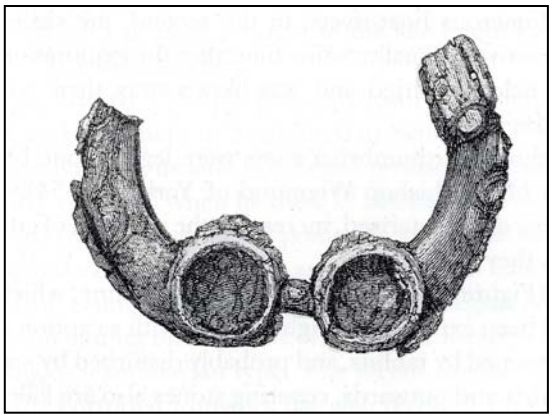
Gjennom inngående studier har Robert Stevenson hevdet at kristne symboler og motiver også er integrert i spennenes dekorelementer (Stevenson 1974, 1989). Han argumenterer for at utformingen av feltet mellom ringendene på de lukkede ringspennene, synes å ha likheter med elementer på enkelte frankiske spenner. På disse frankiske spennene var det utformet små rom, som fungerte som beholdere for relikvier. Han konkluderer dermed med at området mellom ringendene ble lukket for å kunne inkorporere kristen symbolikk og eventuelle relikvier (Stevenson 1974). Stevensons tolkning underbygges ved at det er funnet kors og kristne inskripsjoner på flere irske ringspenner (Whitfield 2001, med ref.) Den politiske og religiøse eliten i Irland var på dette tidspunktet nært forbundet, hvor høytstående stillinger innenfor kirken ble besatt av medlemmer av aristokratiet. Kombinasjonen av, og samspillet mellom, sekulære og kirkelige maktstrategier kan dermed ha blitt uttrykt gjennom spennenes dekor og praktiske bruk (Nieke 1993). Det er da også funnet rester etter produksjon av ringspenner ved flere monastiske sentra (Johnson 2001). Det er imidlertid også foreslått at utviklingen av de lukkede ringspennene har sammenheng med at man har inkludert stiluttrykk hentet fra anglo-saksiske spennetyper, uten at dette nødvendigvis reduserer den kristne symbolikken som disse spennene kan ha vært forbundet med (Whitfield 2001).

2.3.2 Insulære spenner i de norrøne koloniene

De lukkede og åpne ringspennene fra 600- og 700-tallet er med andre ord tradisjonelt knyttet til den politiske eliten i det insulære området. De opptrer i første rekke som enkeltfunn og mer sporadisk i depoter. Fem slike spenner er imidlertid også funnet i senere, antatt norrøne, kontekster i Skottland. Westness-spennen fra den norrøne kvinnegraven på Rousay, Orkney, er allerede nevnt. I Machrins, på øya Colonsey i de sørlige Hebridene ble det på slutten av 1800-tallet funnet en mannsbegravelse i båt, ved undersøkelsen av en haug. Graven skal ha inneholdt sverd, øks, spyd samt rester av skjoldbuler, en jernkjele, deler av hesteskjelett og et bissel, en ravperle, en nål, og en piktisk ringspenne fra slutten av 700- / begynnelsen av 800-tallet (*fig.7*). Det er ikke antydet noen datering av selve graven (Graham-Campbell og Batey 1998: 90). Fra naboya, Oronsey, ble det noen få år senere underøkt nok en haug, som inneholdt flere begravelser. En av disse var en skjelettgrav, antatt å være en kvinne på bakgrunn av skjelettets størrelse. Nær hodet ble det funnet to perler og en piktisk spenne med runde endeplater med tomme innfatninger til steiner (*fig.8*). I tillegg ble det ved skjelettet funnet en bronsering og et elfenbensobjekt. I tillegg ble en lukket ringspenne funnet i samme haug, men uten at den kunne henføres til noen av gravene (Graham-Campbell og Batey

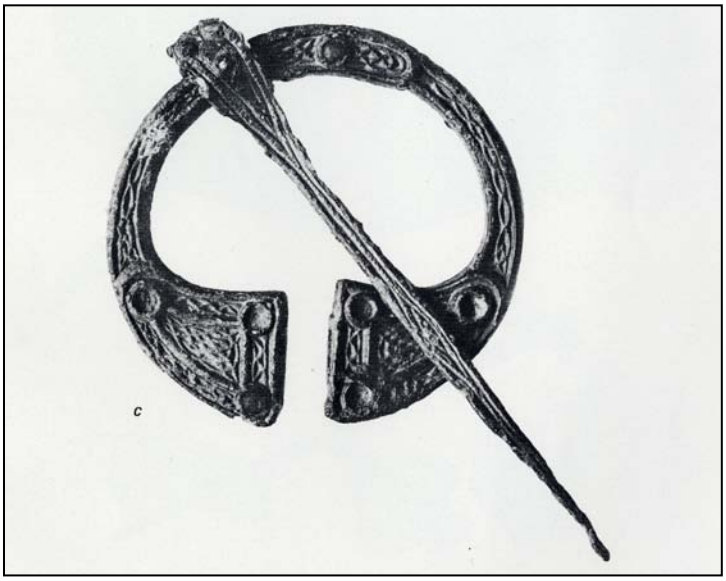
Figur 7: Ringspenne, type I.C, fra norrøn mannsbegravelse, Machrins, Colonsey, Orkney (fra http://nms.scran.ac.uk/database/record.php?usi=000-100-036-347-C, rettighetsholder: National Museums Scotland)

Figur 8: Ringspenne, type I.D, fra norrøn kvinnegrav, Oronsay, Orkney (etter Graham-Campbell og Batey 1998: 117, fig.7.2)

1998:116). Fra det norrøne gravfeltet på Pierowall på øya Westray, Orkneyøyene, stammer et løsfunn av en 700-talls lukket ringspenne (*fig.9*, Graham-Campbell og Batey 1998:134). Det er verdt å merke seg at denne spennen er nærmest identisk med to spenner fra henholdsvis Irland og Wales, og også med flere ringspenner funnet i Norge (jf. kap. 3.3). Ifra Irland kjennes det bare én ringspenne fra en mulig norrøn kontekst. Det er en åpen ringspenne som er funnet ved Kilmainham i Dublin. Området er kjent for Kilmainham-Islandbridge – gravfeltet, hvor en rekke norrøne graver er funnet (O'Brian 1989). Før anleggingen av gravplassen skal det imidlertid ha vært et kloster på stedet. Ettersom ringspenner ble produsert ved enkelte klostre, kan spennen dermed stamme fra denne konteksten, og ikke nødvendigvis fra en av de senere norrøne gravene (Ó Floinn 1989: 96).

Et annet eksempelt på hvordan disse tidlige type I-spennene er innlemmet i en norrøn kontekst, ses også i en type I-variant som kan dateres til siste del av 800-tallet-ca. 950. Dette gjelder en type lukkede ringspenner hvor særlig nederste del består av et flatt, utvidet, ofte gjennombrutt parti som er rikt utsmykket med båndekor og dyremotiv i Borrestil. I flere tilfeller har partiet to sirkler plassert på utsiden av henholdsvis hver ringende, og typen har nære paralleller til de irske, lukkede ringspennene fra 700-tallet (Graham-Campbell 1984). I

Figur 9: Ringspenne, type I.A, fra Pierowall-gravfeltet, Orkney (etter Small et.al. 1973, pl.XLV c)

alt er det funnet ca. 40 eksemplarer av denne typen i Sverige, hvorav 12 i Birka (Thunmark-Nylén 1984, hennes *"type V"*). Et stortantall er også kjent fra Finland og øst-Russland (Lehtosalo-Hilander 1982b: 109-111). Kun et fåtall slike er funnet i Norge, og ingen slike er kjent fra sydvest-Sverige og Danmark. Ifølge Graham-Campbell (1984) har denne varianten trolig oppstått gjennom flere ledd av imitering og kopiering av de lukkede, irske ringspennene fra 700-tallet. Kopiene produsert i Norge, kan ifølge Graham-Campbell ha blitt etterfulgt av videre kopiering og imitering i Sverige, og har her blitt utviklet som en karakteristisk, regional øst-skandinavisk variant med tyngdepunkt i Øst-Sverige. Funnene av type-I spenner i de norrøne koloniene i Skottland, og videreutvikling av denne spenneformen i Skandinavia, indikerer at spennene har hatt en særlig symbolverdi som har vært forbundet nettopp med det kulturelle kontaktnettet mot Irland og Skottland.

2.4 De vestlige ringspennene ca. 850-950

Fra midten av 800-tallet skjer en endring av spennetradisjonen i Irland, med utviklingen av flere nye varianter ringspenner. Enkelte av disse viderefører trekkene fra tidligere spenner, det vil si at de har flate endeplater, og kan klassifiseres som type I. Type I - varianten kjennetegnes ved at spennene har nagledekorerte endeplater (eng.: "bossed penanulær brooches"*).* I tillegg utvikles en ny type, *kulespennen*, type III. Begge typene synes å være i bruk fram til ca. 950. De to spennetypene, og kanskje i særlig grad de nagledekorerte ringspennene, har vært gjenstand for langvarig og omfattende debatt om hvordan spennene

Figur 10: Nagledekorert spenne ("Bossed penannular brooch"), hvor endeplatene er dekorert med nagler. Fra sølvdepot på Storr Rock, Isle of Skye (etter Graham-Campbell 1995, fig.15).

kan relateres til keltiske vs. norrøne grupper og håndverkstradisjoner (se Johnson 2001). Utover disse to variantene, forekommer også mer sporadisk en variant med maskeformede ender (type II), samt en enklere type med rett avskårne ender (type IV). De to sistnevnte typene oppstår trolig rundt 900, og er i hovedsak i bruk fram til ca. 950. I motsetning til type I og III opptrer type II og IV i første rekke i Skandinavia, men de er allikevel gruppert innenfor den vestlige gruppen av ringspenner (jf. Graham-Campbell 1987)

2.4.1 Type I: Nagledekorerte spenner

Videreføringen av de eldre spenneformene med flate endeplater, **type I**, ses i utviklingen av en åpen ringspenner hvor endeplatene er dekorert med en eller flere nagler, hvor naglehodene inngår som en del av ornamentikken (*fig 10*, James Graham-Cambell 1972, 1976b, Johansen 1973: 91). I alt er det funnet rester av om lag 50 slike nagledekorerte ringspenner, hele eller i

fragmenter (Johnson 2001). En stor del av spennene er funnet i Irland, de fleste av disse er hele, og de opptrer utelukkende som enkeltfunn. I tillegg er det gjort flere funn av slike spenner i Northumbria, Nord-England, og ett funn er fra Skottland. Spennene fra England og Skottland foreligger imidlertid i fragmenter, og er fra depotfunn. Utenfor Storbritannia er det bare kjent to slike spenner: spennen fra Hatteberg-depotet i Hordaland (B.8377 c) og et spennefragment fra et sølvdepot på Sandmúli, Island (Eldjárn 2000:426, fig.356). Det skal også påpekes at det i et funn fra Rathlin i Nord-Irland ble funnet en nagledekorert ringspenne sammen med noen perler. Funnet er tolket som en mulig norrøn grav (Graham-Campbell og Batey 1998:93). Spennenes funnkontekst og bevaringsgrad synes i all hovedsak å vise til to ulike tradisjoner for bruk og deponering henholdsvis innefor, og utenfor, Irland. Spennenes generelle distribusjon og fragmentering utenfor Irland er forklart med at spennene har fulgt vikingenes nettverk hvor fragmenter av spennetypen ble brukt som verdimåler, men spennetypen har ellers vært lite problematisert med hensyn til bruk og betydningsinnhold (Johnson 2001).

Inngående studier av blant annet kunsthistoriske elementer og generell funndistribusjon har bidratt til het debatt om hvorvidt spennene har oppstått i de norrøne koloniene, og kan ses som innovative, norrøne omformuleringer av den irske spennetradisjonen, eller om spennene har vært produsert av nytenkende, eksperimenterende irske håndverkere (for eksempel Shetelig 1933: 145-146,187, 1948: 72-76, Bøe 1934, Wilson 1958, Johansen 1973: 103-115, 1976, Graham-Campbell 1975, 1976b, Michelli 1993). Det ble tidligere antatt at dekoren på de nagledekorerte ringspennene hadde sin bakgrunn i skandinavisk smykketradisjon, og at denne spesifikke spennedekoren oppsto som et resultat av sammensmeltning av norsk og irsk formsans og smykketeknikk i de norrøne bosetningene i Irland (Bøe 1934, Mahr 1941: 68, Shetelig 1948: 72-76, MacDermott 1955) Dette har gitt opphav til betegnelser på spennene som *"Hiberno-Viking"* (av Hiberno = Irsk (lat.), se Mahr 1941: 68-73, Mac Dermott 1955: 109, De Paor 1958: 156), men opponerende synspunkt har også ført til betegnelser som *"Anglo-Irish"* (Wilson 1958: 99) og *"Hiberno-Saxon"* (Wilson 1964: 1). Olav Sverre Johansen hevdet i sin avhandling at de nærmeste parallellene til dekoren på de nagledekorerte ringspennene sees på ovalspennene fra samme tid, som også framviser intrikate mønstre hvor nagler og "bånd" i orneringen flettes sammen til et helhetlig kunstnerisk uttrykk. Han mente derfor at denne varianten av ringspennene hadde oppstått i norrøne miljøer i Irland og Nordvest-England, under sterk innflytelse fra insulære smykketradisjoner (Johansen 1973: 114). Johansens konklusjoner bidro imidlertid til kraftige protester fra James Graham-

Figur 11: Ringspenne type II, maskespenne, fra Høm, Jylland, Danmark (etter Graham-Campbell 1981:116)

Campbell som i sin tur hevdet at dekoren på spennene er sterkt influert av anglo-saxisk metallkunst med klare paralleller i smykkedetaljer fra dette området, og at spennene har vært produsert av irske håndverkere (Graham-Cambell 1976b, jf. også Wilson 1964). Det synes i dag å være enighet om at sistnevnte ståsted er mest korrekt, og at denne nyorienteringen med utviklingen av nye typer må ses som uttykk for en vitalisering av den irske håndverkertradisjonen etter inspirasjon fra de piktiske spennene, forsterket gjennom den økte tilgangen på sølv gjennom vikingenes etablering av handelsentra langs irskekysten (Sheehan 1998, Johnson 2001).

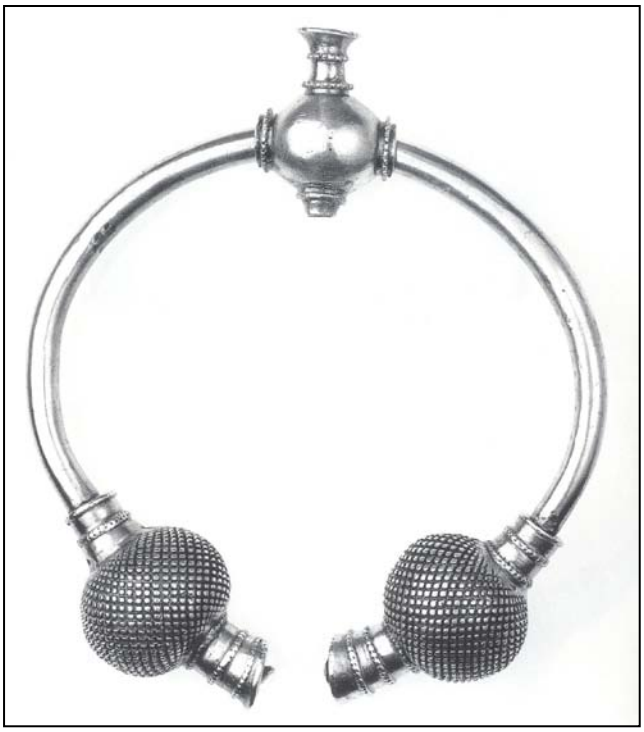
2.4.2 Type II: Maskespenner

På samme måte som de tidlige type-I spennene ble kopiert og etablert som en øst-skandinavisk særtype, har Graham-Campbell (1987) foreslått at **type II** av de vestlige ringspennene også må ses som en regional, skandinavisk type, utviklet med de insulære spennene som forbilde. Dette er en liten, men karakteristisk gruppe lukkede ringspenner, hvor ringendene er utformet som dyre-/menneskeliknende masker i relieff (*fig.11*). Den lille gruppen kan i sin helhet dateres til 900-tall. Utover de få norske spennene er det funnet tre av disse i Sverige, to i Danmark og én ifra Hedeby. Spennetypen er i liten grad diskutert, med unntak av at Graham-Campbell (1987) har foreslått at spennetypen trolig har sin opprinnelse i Sørøst-Norge, men at de også har blitt kopiert i Sverige.

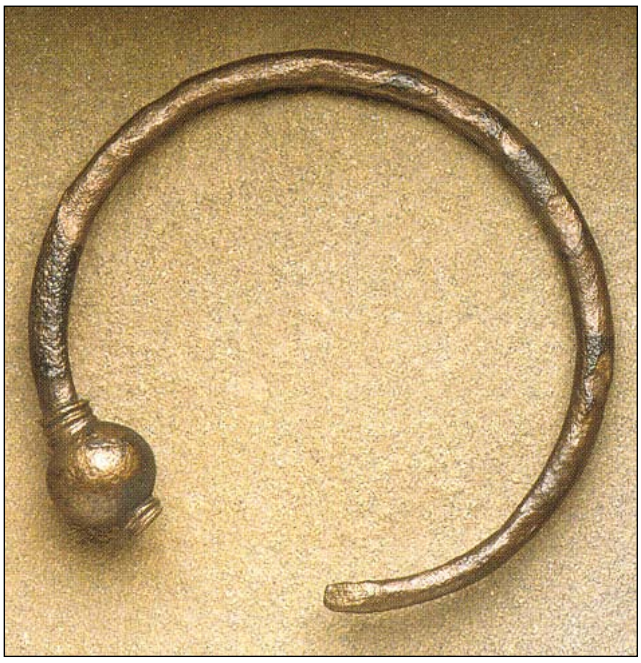
2.4.3 Type III: Kulespenner

Mens de nagledekorerte naglespennene i liten grad er funnet utenfor Irland, er situasjon svært annerledes for **type III**, *kulespennene*, som opptrer i samme periode. Kulespennene er generelt antatt å ha utviklet seg fra ca. 850, med størst utbredelse på 900-tallet (Graham-Campbell 1983b). Spennetypen har, som navnet tilsier, ringendene og tidvis også nålehodet, markert med en kule. Begrepet "kulespenne" fungerer som en samlebetegnelse på i alt tre varianter (*fig. 12, 13 og 14*): III.A) tistelspenner, det vil si spenner med hvor kulene er helt eller delvis dekket av ruteskravur III.B) ringspenner med glatte kuler, som regel uornerte III.C) ringspenner med et flatt parti i front av kulene, hvor frontplaten er dekorert (jf. Graham-Campbell 1987). Graham-Campbell (1983b) har hevdet at det finnes detaljer ved endeutformingen på enkelte piktiske ringspenner som indikerer at de kan ha bidratt til utformingen av kulespennen. Utviklingen fram mot kulespennen som egen form, er imidlertid høyst uklar (Graham-Cambell 1972, 1983b), ettersom ringens avslutninger, med kuler, i realiteten skiller seg markant fra de tidligere ringspennene med flate endeplater. Det råder imidlertid i dag konsensus om at disse spennene må ses som en opprinnelig irsk/keltisk spennetype som raskt ble adoptert av de norrøne bosetterne, før de ble overtatt som spenneform i Norge der typen ble utviklet videre i egne varianter (Graham-Campbell 1983b, Johnson 2001).

På de tidligste kulespennene har kulene vært skravert med et dypt rutemønster med det resultat at mønsteret framstår som tettsittende rekker med små perler, som minner om blomsterbunnen på tistler. Disse omtales derfor ofte som *tistelspenner*. Graham-Cambell (1983b) har foreslått at trekk ved enkelte nagledekorerte ringspenner, hvor noen nagler har slik ruteornering, tyder på at disse har vært forløpere til tistelspennene. De tidligste formodentlig sikre dateringene av kulespennene er basert på skattefunnet fra Cuerdale i England som inneholder flere tistelspenner, og som er antatt å være deponert omtrent 905 e.Kr. (Graham-Campbell 1992). På bakgrunn av denne dateringen, og gjennom å sammenlikne form- og dekorelementer med andre spenner, mener Graham-Campbell at tistelspennene oppsto i Irland i annen halvdel av 800-tallet (Graham-Cambell 1983b). Tistelspennene, III.A, har trolig vært laget både i Irland og i Norge. Kulespenner med glatte kuler, III.B, og kuler med dekorerte frontplater, III.C, er trolig varianter som først oppstår på 900-tallet. Type III.B er i første rekke funnet i Norge, og ingen slike varianter er funnet i Irland (Graham-Campbell 1983b, Johnson 2001).

Figur 12 (øverst venstre): Kulespenne type III.A, tistelspenne, Fra Skaill-depotet, Oknøyene (etter Graham-Campbell 1995, pl. 14).
Figur 13 (nederst venstre): Kulespenne type III.B, med glatte kuler, fra Culver Hole, Gower, Wales (etter Redknapp 2000: 82, fig. 123).
Figur 14 (høyre): Kulespenne type III.C, med ornerte plater i front, Odense, Danmark (etter Graham-Campbell og Kidd 1980: fig.60)

Det er hevdet at kulespenner som har kuler med flat front, III.C, bare er kjent i fra Skandinavia og Russland og at typen trolig er utviklet i Norge (Stenberger 1959, Graham-Cambell 1987). Det må imidlertid bemerkes at flere av de irske tistelspennene har flate, ornerte partier på enten front- eller baksiden av kulene (Johnson 2001: fig. 12, 20, 21). De eksemplarene av III.C som finnes i Skandinavia utenfor Norge, er overdådige praktspenner. I Sverige er det gjort funn av tre slike spenner, to i det kjente edelmetalldepotet fra Vårby, og en ifra Eketorp (Stenberger 1958: pl. 12, Holmqvist 1959). I Odense i Danmark er en liknende spenne funnet som løsfunn. Spennene fra Vårby, Eketorp og Odense er alle av sølv med en gullplate innsatt i front, hvor gullplaten har dyreornamentikk i gullfiligran. To spenner av samme type er funnet i Russland (Kiev og Demsin), og én i Hviterussland (Gorodilov) (Stenberger 1959, med ref.). Også disse tre ringspennene er av sølv eller har sølvtrekk, hvor kulens front og sider er dekket med gullblekk med gullfiligran.

Graham-Cambell antok i 1985 at det var funnet ca. 150 kulespenner (III.A, B og C) i Nord-Europa, og regnet med at omlag 60 av disse var funnet i Norge (Graham-Cambell 1987). En ny gjennomgang viser at det i dag er funnet om lag 177 kulespenner i Nord-Europa, og at ca. 45% av disse, nærmere bestemt 77 stykker, er funnet i Norge (jf. tab. 3, se for øvrig kap. 3). I Sverige er det funnet om lag åtte hele kulespenner og fragmenter av fem andre, hvorav to av spennene er funnet i Birka (Montelius 1877: 77-79, Skovmand 1942: 85-86, Stenberger 1958:8 1, note 2, Graham-Cambell 1984). I Danmark, inkludert Hedeby i dagens Schleswig-Holstein, er det funnet tre hele kulespenner, i tillegg til at seks stykker er funnet i fragmentarisk form (Skovmann 1942, Capelle 1968: 106, taf.25: 2,9). På Island er det funnet fire kulespenner (Friðriksson 2000: 603, med ref.). Med unntak av Norge, er dermed kulespenner funnet i et relativt begrenset antall i de øvrige landene i Norden. I tillegg er det i kontaktområdene øst for Norden funnet enkeltstående eksemplarer: I Russland er det funnet minst to hele kulespenner, og én skal også være funnet i Hviterussland (Stenberger 1959). Ellers er det funnet én kulespenne i henholdsvis Finland og Estland (Cleve 1942), samt én i Litauen (Stenberger 1959).

De få kulespennene som er funnet i Skandinavia, unntatt Norge, er kun beskjedent diskutert. Oscar Montelius' notis omkring kulespennene i heftet *Bohuslänska fornsaker från hednatiden* (1877) representerer fortsatt den mest omfattende gjennomgangen av de til da kjente kulespennene i Skandinavia. I tillegg tar han også kortfattet for seg funn av kulespenner i Storbritannia og Baltikum. Montelius foreslår at typen må være utviklet i Norden, med

Land	I	II	III	IV	Litteratur
Norge	1	5	77	20	Petersen 1928: 172-186, Graham-Campbell 1984, 1987, Holmqvist 1960, Johansen 1973: 122, Youngs 2007
Sverige		3	13	Ca. 100	Montelius 1877: 117-124, Skovmand 1942: 85-86., Graham-Cambell 1984, Curman, Nerman & Selling 1945, Ekelund 1956, fig. 5, 10,11, Stenberger 1958:74-82
Danmark og Schlesvig-Holstein		2	9	Ca.6	Montelius 1877: 117-124, Skovmand 1942: 46-47, 65, 77- 85, 90, 97, 104, 178-179. Graham-Campbell 1984, Capelle 1968. 106, taf.25:2,9, Stenberger 1958: 82, Wamers 1985:kat. 162
Finland			1	2	Cleve 1942:fig. 1-3, Salmo 1956: 27.
Russland/ Hviterussland			3	Et fåtall	Arne 1914: 44, 226, abb. fig 368, Stenberger 1959 med ref, fig. 3-5
Litauen			1	1	Montelius 1977: 121 Stenberger 1959
Latvia				1	Arne 1914: 60
Estland			1	2	Cleve 1942 Tallgren 1925: 71, Stenberger 1958: 82
Tyskland		1		Et fåtall	Stenberger 1958: 82
Skottland	1		22		Johansen 1973: 120, Graham-Cambell & Batey 1998: 65, 84, 239
Irland	24		15		Johansen 1973: 118-122, Graham-Cambell 1976a,b
England (inkl. Wales og Isle of Man)	23		30		Richards 2000a: 24-25, Johansen 1973: 118-122, Graham-Cambell 1983a, b
Island	1		4		Friðriksson 2000: 603, med ref. til Eldjárn 2000: 81, 179, 372-373, fig.85, 272-274.

Tab.3: Oversikt over funn av vestlige ringspenner (type I-IV) fra vikingtid i Nord-Europa. Oversikten over type I – spennene omfatter kun de nagledekorerte spennene. Det finnes et stort antall eldre type I-spenner på De britiske øyer og i Norge, men disse er produsert i perioden ca. 600-800, og er derfor ikke inkludert i tabellen. Tallene er basert på den refererte litteraturen, jf .også tabell 5-12 for ringspenner funnet i Norge.

forbilde i en variant av de østlige ringspennene som har glatte endeknopper (Montelius 1877: 121). Likeledes har Roar Skovmand en kort diskusjon omkring kulespennene i forbindelse med de tre danske depotfunnene av denne spennetypen, hvor han antyder at kulespennene er en type utviklet i Norge og at de britiske funnene må ses i sammenheng med de norske vikingenes aktiviteter (Skovmand 1942: 85). I forbindelse med funn av to kulespenner i Gotlands mange edelmetalldepoter, har Mårten Stenberger en kort presentasjon omkring typens utbredelse i Nord-Europa, men han hevder i stedet at formen er orientalsk, og må ses i sammenheng med nordboernes kontakt med den arabiske verden (Stenberger 1958:81-82). De to kulespennene som er funnet på Birka er kort omtalt av Harry Thålin (1984) og James Graham-Cambell (1984), i Birka-publikasjon om gravfunnene. Thålin summerer også opp funnfrekvensen av kulespenner i de øvrige nordiske landene. Graham-Campbell legger vekt

på at de to Birka-spennene er av bronse/jern, og at det kun finnes et fåtall kulespenner av dette materialet utenfor Norge, hvor de fleste kulespennene er nettopp av bronse/jern. Graham-Campbell konkluderer derfor med at de to kulespennene fra Birka er import fra Norge. Ifølge Graham-Campbell (1984) finnes totalt kun fem kulespenner i disse materialene fra Sverige, én i Danmark, mens to eksemplarene fra Hedeby er av bronse/jern. Fra De britiske øyer stammer tre kulespennene i bronse/jern fra Skottland og Wales, mens to kulespenner i dette materialet kjennes fra Island.

Utenfor Norge, er kulespennene i første rekke funnet på De britiske øyer. I England (inkl. Isle of Man og Wales) er det kjent omtrent 30 kulespenner av type III.A og III.B, fra åtte ulike lokaliteter (Graham-Campbell 1983b: appx. A). Med ett unntak er alle er av sølv. Flesteparten av kulespennene i England stammer fra den store Cuerdale-skatten i Lancashire som inneholder deler av minst 16-18 slike spenner (Graham-Campbell 1992). På bakgrunn av myntene i depotet, er det forelått at det må ha vært nedlagt omkring 903-905, og at deponeringen må ses i sammenheng med utvisningen av den norrøne kolonien i Dublin 902 (Graham-Campbell 1992). I tillegg er det funnet deler av kulespenner i to andre depoter, med henholdsvis to fragmenter fra Chester (antatt deponert ca. 970), og en hel spenne og et fragment fra Goldsborough-skatten i Yorkshire (antatt deponert ca. 920). I tillegg er det gjort tre enkeltfunn av hele spenner, alle i fra Cumbria (Graham-Campbell 1983a, b). Alle spennene er med andre ord funnet i den østlige delen av Northumbria. Fragmenter av tre kulespenner i sølv er funnet i det store skattefunnet fra Douglas, på Isle of Man (antatt deponert 950-1025) (Graham-Campbell 1983a). I tillegg til fragmentene av kulespenner, inneholder depotet blant annet også to halsringer av sølv og flere armringer, deriblant én av gull. Denne armringen har en identisk utforming som armringen fra depotet fra Vulu, i Sør-Trøndelag, som også inneholder en stor kulespenne av sølv (Graham-Campbell 1983a). Sammensetningen av gjenstander i Douglas-depotet er med andre ord svært lik de norske depotene. To kulespenner er funnet i Wales, hvorav et løsfunn av en spenne i bronse (Graham-Campbell 1983b, fig. 136b, Redknapp 2000: 82).

I Skottland er det funnet hele eksemplarer, eller deler av, til sammen ca. 22 kulespenner av type III.A og III.B, fordelt på tre funnsteder (Graham-Campbell 1983b). Det viktigste funnet her er det store skattefunnet fra Skaill (antatt deponert ca. 950), som inneholder 10 hele spenner og fragmenter av flere andre. Til sammen er anslagsvis 17 kulespenner representert i Skaill-depotet (Graham-Campbell 1995: 34). Kulene på tre av disse spennene er eksepsjonelt

rikt ornert med motiver i jellingstil, samt med et korsformet båndmotiv i en sirkel. Samme korsformede motiv ses også på en av spennefragmentene i Douglas-depotet, og finnes for øvrig også på flere av de irske tistelspennene (Graham-Campbell 1983a, Johnson 2001). I tillegg er det gjort et enkeltfunn av en tistelspenne på Shetland. Som i England og Irland er så godt som alle spennene av sølv. Imidlertid er det i Skottland funnet to kulespenner av bronse. Den ene er et løsfunn fra Argyll, den andre er funnet i en mannsgrav i haug, fra Kildonan på øya Eigg. I tillegg til kulespennen inneholdt graven et sverd, øks, spyd, bryne, tre perler og en frankisk beltespenne. Kulespennen var belagt med tinn eller annet hvitt metall. Graven kan trolig dateres til 900-tallet (Graham-Campbell 1983b, fig.136a, Graham-Campbell og Batey 1998: 84). Mens alle andre kulespenner fra De britiske øyer er av sølv, utgjør de til sammen tre kulespennene av bronse, fra henholdsvis Skottland og Wales, de eneste av sitt slag på De Britiske øyer. Ettersom kulespenner i bronse i all hovedsak ellers er funnet i Norge, er disse tre spennene tolket som norsk-produserte spenner (Graham-Campbell og Batey 1998: 239, Johnsen 2001).

I Irland er det funnet 15 kulespenner, fordelt på 15 ulike funnsteder. Alle er av type III.A, tistelspenner, alle er av sølv og foreligger, med ett unntak, som komplette spenner. To spenner er funnet i depoter, mens de øvrige er enkeltfunn. Den ene av de to depot-funnede spennene, ble funnet sammen med en rekke gjenstander fra 700- og 800-tall (Graham-Campbell 1976a, Johnson 2001). Flere av spennene har aldri vært fullstendig publisert, eller det finnes kun fragmentariske opplysninger om funnforholdene (Johnson 2001). Spennene må alle betegnes som massive og ekstravagante, ofte med ornert toppkrone, og i enkelte tilfeller også med dekorerte flater i tillegg til tistelorneringen. Disse partiene er som regel ornert med et geometrisk motiv plassert i en sirkel, hvor motivet er sentrert rundt et knute-, kors-, blad- eller spiralformet utgangspunkt (Johnson 2001).

2.4.4. Type IV: Ringspenner med rett avkuttede ender

I tillegg til de typene som tradisjonelt er oppfattet som vestlige, bør også inkluderes **type IV**, ringspenner med rett avkuttede ringender (*fig. 15*). På disse ringspennene er ringen utvidet mot endene med et tykkere og gjerne mangekantet tverrsnitt, men uten en egentlig klar endemarkering. Ofte har disse spennene innstemplede punktsirkler og trekanter både på ring og nål. Denne dekoren er av samme type som også ses på de østlige ringspennene. Spennetypen skiller seg imidlertid fra de øvrige østlige typene, ved at den har en lang nål og

Fig 15: Ringspenne type IV, med rett avskårne ender. Fra Skaill-depotet, Orknøyene (etter Graham-Campbell 1995: pl. 23).

en vid, enkel ring. Utseendemessig har den derfor likhetstrekk med de vestlige kulespennene, selv om den mangler endekulene. I Norge er type IV-spennene funnet i samme type kontekster som type III, kulespenner, eller endog sammen med disse, noe det vil ble redegjort for senere (se kap. 3.5). Type IV har derfor en interessant mellomstilling hvor utformingen av spennene har gitt assosiasjoner til både vestlige og østlige tradisjoner og kontaktområder.

På bakgrunn av orneringen ble ringspenner med rett avkuttede ender, type IV, tidligere antatt å være en østlig type ringspenne (Petersen 1928: 189, 196), men Graham-Cambell (1984) har hevdet at spennetypen i stedet må være en vest-norsk innovasjon fra begynnelsen av 900-tallet. Basert på myntdaterte skattefunn og på daterbare graver mener han at typen i første rekke har vært populær rundt midten og siste del av 900-tallet (Graham-Cambell 1984). Type IV-spennene er i overveiende grad funnet i Sverige og Norge. Det relativt lave antallet slike spenner i Norge (ca. 20 stykker, jf. kap 3.5) sammenliknet med Sverige (ca. 100 stk.), tilsier imidlertid at Petersen hadde rett i at spennetypen har et mer østlig tyngdepunkt. I Sverige er nærmest alle disse spennene funnet på Gotland eller i Birka. Fra Gotland er det kjent 23 hele

slike ringspenner samt fragmenter av ytterligere 39, alle av sølv (Stenberger 1958: 74, 76, note 1). I Birka er det funnet i alt 27 slike ringspenner, hvorav 26 stykker er funnet i graver. 24 av disse er av jern, i tillegg er det henholdsvis én spenne av bronse og én av sølv (Graham-Cambell 1984). Dette funnbildet samsvarer med den store mengden østlige ringspenner som ellers er funnet på Birka og på Gotland. Utfra spennenes funnspredning og kontekst er det derfor mest sannsynlig at typen skal forstås som en svensk, regional variant av de vestlige ringspennene. Typen oppstår trolig i begynnelsen av 900-tallet i et håndverkermiljø rundt Birka eller Gotland, og de har sannsynligvis vært utformet som varianter av de norske kulespennene. Utviklingen av type-IV-spennene har dermed interessante paralleller til utviklingen og distribusjonen av den øst-svenske/finske varianten av type I, som er omtalt ovenfor (se kap. 2.3.2).

Utover Sverige og Norge, er det kun funnet et fåtall slike ringspenner. Om lag seks-åtte små fragmenter er kjent ifra danske skattefunn (jf. Skovmand 1942: 46-47, 65, 80, 90, 97, 178-179.). I Finland er det funnet to type IV-ringspenner (Salmo 1956: 27). Det er også gjort funn av enkelte type IV-spenner i Russland, deriblant Ladoga-området, samt i Baltikum og i Pommern-området (Thunmark-Nylén 1984 med ref., Thålin 1984 med ref.). To slike ringspenner skal være funnet i Estland (Tallgren 1925: 71, Stenberger 1958: 82), og typen forekommer også fragmentarisk i nordtyske skattefunn (Stenberger 1958: 82).

2.4.5 Funnkontekster og tolkninger

Type I og III-spennene fra ca. 850-950 opptrer som vist med markante konsentrasjoner på De britiske øyer og i Norge (jf. tab. 3). Faglitteraturen på De britiske øyer har i stor grad konsentrert seg om stilistiske og økonomiske aspekter ved disse spennene. I litteraturen omkring Irlands i alt 110 sølvdepoter fra vikingtiden, omtales også tistelspennene og nagledekorerte ringspenner, til tross for at de fleste av disse må betegnes som enkeltfunn. Begrunnelsen for at de inkluderes i diskusjonen er at de bidrar til å belyse omfanget og importen av sølv (Graham-Campbell 1976a, O Flóinn 1998, Sheehan 1998, 2000, 2004) På grunnlag av de myntførende depotene, synes en overveiende andel av sølvdepotene å ha vært nedlagt under hele 900-tallet, med en viss overvekt på siste halvdel av dette århundret (Sheehan 1998). John Sheehan (1998, 2004) deler de irske sølvdepotene inn i tre kategorier basert på depotenes sammensetning: 1) depoter uten mynter, det vil si depoter som i stor grad inneholder hele smykker og/eller sølvbarrer, i tillegg til at også hakkesølv opptrer i en del av

depotene 2) Blandede depoter, det vil si depoter som for det meste inneholder sølvbarrer, hakkesølv og mynt og 3) Myntdepoter, som ikke inneholder andre gjenstander. Disse tre kategoriene opptrer imidlertid med forskjellig geografisk tyngdepunkt (Sheehan 2004: fig. 3). Myntdepotene er funnet i hovedsak rundt Dublin, og i Dublins innland, på østsiden av Irland. Sølvdepotene som i hovedsak karakteriseres av hele gjenstander er jevnt spredt over den sørlige delen av Irland, og har i tillegg en markant konsentrasjon i Irlands innland, i den østlige delen av Leinster (Sheehan 2004: fig. 3). De blandede depotene finnes i stor grad i randsonen mellom områdene med myntdepoter, og områdene med gjenstandsdepoter. Tistelspennene er funnet i samme regioner som gjenstandsdepotene, og finnes i hovedsak i to funnbelter. Ett strekker seg gjennom Leinster, fra østkysten mot innlandet, mens det andre opptrer i sør-Irland hvor det strekker seg over Ulster i øst til Munster i vest (Ó Floinn 1998, fig. 5.7, b). Det er, med unntak av myntdepotene i og umiddelbart rundt Dublin, ingen depoter som kan assosieres med en norrøn kontekst (Sheehan 1998).

De konkrete funnkontekstene for de irske sølvdepotene, så vel som for tistelspennene og de nagledekorerte ringspennene, er i liten grad berørt i litteraturen. Sølvdepotene skal i stor grad ha blitt funnet ved ”ringforts” og ved ”crannogs”, og til en viss grad også ved klostre (Sheehan 1998, Krogsrud 2008: 1, 28-29). Det er også i begrenset grad diskutert hva som er årsaken til at de store økonomiske verdiene ble deponert. Den vanligste tolkningen baserer seg på at depotene representerer økonomiske verdier som ble gjemt unna i turbulente tider. Flere av depotene er dermed blitt relatert til spesifikke militære bevegelser og hendelser, kjent fra skriftlige kilder (Graham-Campbell 1992, 1995). Ettersom de enkeltfunnede ringspennene ikke formelt er regnet som depoter i denne litteraturen, foreligger heller ingen konkrete forslag til årsaken til at de er deponert. Både den kunstneriske og økonomiske verdien som disse spennene representerer, antyder allikevel at de skal regnes som bevisste nedleggelser. Dette indikerer at det er aspekter ved de irske spennene som hittil ikke er tilstrekkelig belyst, og at en nærmere undersøkelse av spennenes funnkontekst og gjenstandsammensetning i de irske depotene, sammenliknet med de norske depotene, kunne være en interessant innfallsvinkel for eventuelle framtidige undersøkelser av de irske ringspennene.

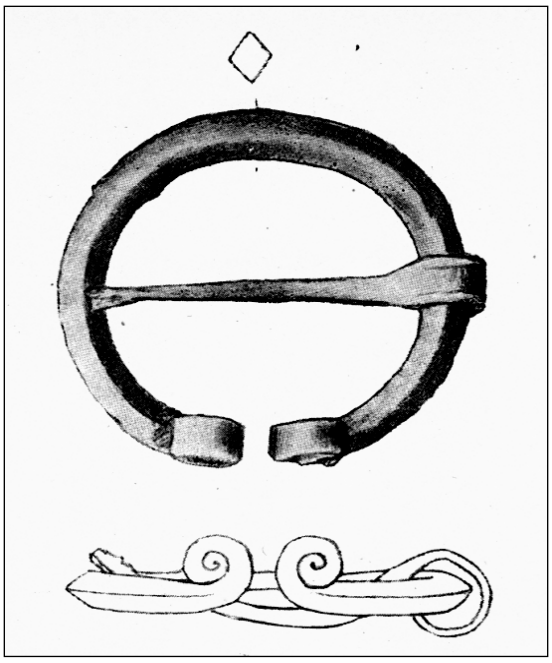
Flere type-I spenner av tidlig utforming er, som redegjort for, funnet i norrøne kontekster i Skottland (jf. kap. 2.3.2). De senere type I-spennene samt type III, kulespennene, er derimot svært sjelden funnet i norrøne kontekster i det insulære området. Unntakene utgjøres av den antatt norskproduserte ringspennen i mannsgraven fra Eigg, samt den nagledekorerte

ringspennen fra en mulig norrøn grav på Rathlin, begge funnet i Skottland. Utover den trolig norskproduserte kulespennen fra Eigg er det ikke gjort funn av kulespenner i norrøne bosetningskontekster i Dublin, eller i noen av de andre norrøne koloniene på De britiske øyer. Graham-Campbells påstand om at spennetypen ble overtatt norrøne bosettere før de ble tatt i bruk som smykke i Norge, må derfor trolig nyanseres. Tvert imot gir kulespennen inntrykk av å ha vært en irsk statusgjenstand med økonomisk, sosial og symbolsk verdi, som i liten grad har blitt benyttet av befolkningen i de norrøne koloniene i Irland og Skottland. Funndistribusjonen og funnkontekster tyder istedet på at den er blitt integrert direkte som et smykkeelement i Norge, etter irske forbilder.

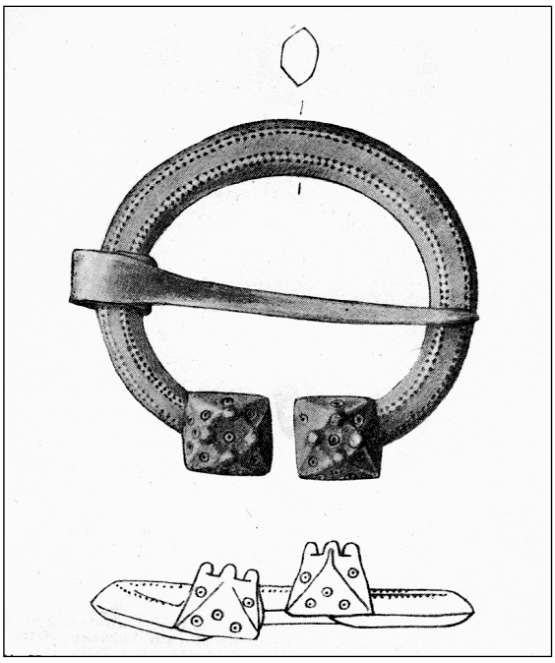
I motsetning til type I og III-spennene, har type II og IV størst utbredelse i Skandinavia, særlig Sverige og Norge. Disse er i liten grad omtalt, utover de distribusjonsmessige sidene ved spennene, som allerede er presentert. Et unntak utgjøres av Harry Thålin (1984) som i sin oversikt over ringspennene funnet i Birka, bemerker at spenner av type II, III og IV nærmest utelukkende er funnet i mannsgraver, samt at en overvekt av disse er funnet i Birkas kammergraver.

2.5 De østlige ringspennene

Det er foreslått at de øst-europeiske spennetypene oppstår i romertid, i de romerske provinsene i Jugoslavia, Ungarn og Tyskland (Thålin 1938, Salmo 1956: 26, Ginters 1984). I Estland og Litauen kjennes enkelte varianter fra eldre jernalder, og det er også funnet to eksemplarer i Sverige av denne typen (i henholdsvis Dalarna og Øst-Gøtaland) som kan dateres til folkevandringstid (Ginters 1984, med ref.). Alle disse tidlige, enkeltstående funnene kan ikke direkte settes i sammenheng med de senere ringspennene, men antyder at prinsippet med åpne spenner var kjent og brukt, om enn i begrenset grad. Med termen ”østlige” ringspenner menes spennetyper som har sin opprinnelse i områdene øst for Østersjøen og hvor de er funnet i et stort antall fra ca. 700 e.Kr., særlig i dagens Finland, Baltikum og områdene Ingermanland og Karelen i nordøst-Russland. Den markante økningen av ringspenner i Øst-Europa fra om lag år 700, skjer samtidig med at ringspennen som smykketype blir revitalisert og får nye utforminger i det insulære området. Sett i forhold til antallet vestlige ringspenner, er antallet østlige ringspenner enormt. Anslagsvis er det funnet i alt minst 4600 ringspenner av østlig type, de aller fleste av disse på Gotland, Finland og i

Figur 16: Østlig ringspenne, med opprullede ender (etter Salmo 1956, abb.4)

Figur 17 Østlig ringspenne, med knoppender (etter Salmo 1956, abb.14)

Baltikum. Felles for alle er at spenneringene er åpne og at de har kort nål, det vil si at den har omtrent samme lengde som ringens diameter. I faglitteraturen fra disse landene kalles spennene karakteristisk nok for ”hesteskoformede” spenner (hufeiesenfibel/ hufeiesenförmige fibel, jf. for eksempel Tallgren 1925: 64-71, Kivikoski 1951b, Salmo 1956).

De østlige ringspennene deles som nevnt inn i to hovedtyper, basert på utformingen av ringendene. De tidligste ringspenner **med opprullede ender** (*fig. 16*) er funnet i Litauen. De opptrer sporadisk fra 600-tallet, men med hovedvekt på perioden 700-1000 e.Kr. I Litauen finnes ofte flere slike ringspenner pr. grav, på det meste er det registrert 19 ringspenner i én og samme grav (Ginters 1984, med ref.). I Litauens naboland, Latvia, Estland og Finland, opptrer slike ringspenner fra 700-tallet. Fra Baltikum og Finland brer spennene seg ut til den nordvestlige og –østlige deler av dagens Russland samt Hviterussland, og har sitt tyngdepunkt der i perioden 900-1200-tallet (Ginters 1984).

Bakgrunnen til ringspenner med **mangekantede endeknopper** (*fig. 17*) er uklar, men det er pekt på at det er store likheter mellom endeknoppene på slike ringspenner og lukkeanordningen med endeknopper på hals- og spiralringer fra Sentral- og Østrussland. Det er derfor antatt at denne spennetypen er utformet med inspirasjon hentet fra de russiske hals- og spiralringene (Stenberger 1958:67, Ginters 1984). Typen er først og fremst vanlig i Finland

og Baltikum og opptrer, med noe variasjon, ifra begynnelsen av 800-tallet (Ginters 1984). Den vanligste varianten i Baltikum-området er varianten med *traktformede endeknopper*, noe som regnes som et typisk østbaltisk trekk (Salmo 1956: 52). Varianten med *tapper på knoppene* er først og fremst kjent som en finsk type, og finnes i begrenset grad utenfor Finland (Ginters 1984). Flere eksemplarer er funnet i Sverige, men de er i første rekke funnet i Birka, og opptrer bare sporadisk i Sverige ellers (Thålin 1984). Denne varianten mangler for øvrig fullstendig i Baltikum, men kjennes ifra Ladoga-området i Russland, hvor det er funnet ca. 10 stykker (Ginters 1984).

Både i Litauen og Latvia er det et svært høyt antall av østlige typer ringspenner med både opprullede ender og ulike varianter av mangekantede endeknopper, og det er vanskelig å gi noen nøyaktig tallfesting av hvor mange slike spenner som er funnet i disse landene (se *tab. 4*). Ingrid Gustin opererer i sin avhandling med ca. 1540 østlige ringspenner i Litauen (Gustin 2004: 214-215, tab. 2). Også i Latvia er det funnet mange slike spenner uten at noe omtrentlig tall kan antydes, men som eksempel kan nevnes at det på gravfeltet Nuksi i Øst-Latvia ble funnet 187 spenner med opprullede ender (Ginters 1984, med ref. til Šnore 1957), mens det på boplassen/gravplassen Térvete ble funnet 166 ringspenner, hvorav 43 med opprullede ender (Thålin 1984, med ref. til Brivkalne 1974). Dette antyder at antallet østlige ringspenner i Latvia også er svært høyt. I Estland er det trolig funnet omtrent 400 østlige ringspenner (Tallgren 1925, Ginters 1984), mens det i Finland er det kjent omtrent 800 eksemplarer (Salmo 1956: 101-105, Kivikoski 1951b: 3-5, 30-31, Lehtosalo-Hilander 1982b: 100-107.). De utgjør også en del av spennematerialet fra undersøkte gravhauger i Ladoga-området i Russland (Ginters 1984.). Varianter av de østlige ringspennene forekommer også i stort antall i Finland og Baltikum etter vikingtid, i det som i finsk og baltisk litteratur kalles korstogstid (ca. 1120-1350 e.Kr.) (jf. Salmo 1956, 65-72, 89-97).

Utover Baltikum og Finland, er det Sverige som utmerker seg med et meget høyt antall østlige spenner, i alt ca. 1600 stk. Ringspennene i Sverige er først og fremst funnet på Gotland i Østersjøen (ca. 1435 stykker), noe som indikerer hvor sterkt øya har vært knyttet til Finland og Baltikum. I tillegg forekommer en rekke eksemplarer i Birka-gravene (ca. 110 stykker), og i samiske depoter (ca. 65 stykker). Denne siste gruppen er omtalt av Inger Zachrisson (1984) i hennes avhandling om de samiske metalldepotene fra middelalderen. Disse dateres alle av Zachrisson til perioden 1000-1300, og faller dermed i stor grad utenfor tidsrammen som

Land	m/knopp-ender	Totalt antall østlige spenner	Litteratur
Norge	20	56	Petersen 1928:186-189, Gjessing 1928, Graham-Campbell 1984, Heyerdahl-Larsen 1979, Storli 1991
Sverige	ca.680	ca. 1600	Gustin 2004:215, Thålin 1984, Stenberger 1947 (funntabeller), 1958: 64-74, Carlsson 1988: 7, Zachrisson 1984:32-33, 70-73.
Danmark	2	11	Brøndsted 1936: 223-224, Nørlund 1948
Finland	ca. 250	Ca. 800	Kivikoski 1951b: 3-5, 30-31, Salmo 1956: 101-105, Lehtosahlo-Hilander 1982b:102-107.
Russland/ Hviterussland	Minst 35	Minst 200	Ginters 1984, Gustin 2004: 214. Det reelle antallet østlige ringspenner er her trolig en del høyere
Litauen	ca. 250	ca. 1540	Montelius 1877: 121, Zulkus 1997: 167-170
Latvia		Svært høyt antall, eksakt antall ukjent	Arne 1914: 60, Balodis 1940: 220 Ginters 1984
Estland	ca. 265	Ca. 400	Tallgren 1925: 63-65, Ginters 1984
Polen		Et fåtall	Rebkowski 2000
Tyskland (Schlesvig-Holstein)	ca. 10	ca. 20	Capelle 1968: 106, Müller- Wille 1988
Skottland	1	2	Batey 1993, Graham-Cambell & Batey 1998:101
Irland		3	Sheehan 1998
Island		1	Eldjárn 2000 [1956]: 375, fig. 275

Tab. 4: Oversikt over funn av østlige ringspenner fra vikingtid og middelalder i Nord-Europa. Av de østlige spennene funnet i Norge, kan 26 dateres til vikingtid (jf. kap.3.6). Tallene er basert på den refererte litteraturen, samt Gustin 2004, tab.2. Se også tabell13 for ringspenner funnet i Norge.

denne avhandlingen tar for seg. Vikingtidens ringspenner i Sverige er dermed nesten utelukkende knyttet til Birka og Gotland. Fem hele, og fragmenter av ytterligere seks østlige ringspenner skal være funnet i sølvdepoter i Danmark (Skovmand 1942: 47, note 1, Brøndsted 1936: 222-223), og det er også gjort funn av fire hele ringspenner av østlig type i Hedeby (Capelle 1968:106, taf. 26: 2, 4-6). Enkelte bruddstykker skal også være funnet i nord-tyske skattefunn (Skovmand 1942: 47, note 1). Fra Skottland er det funnet to østlige spenner (Graham-Campbell & Batey 1998: 101, Batey 1993), og én er også funnet på Island (Eldjárn 2000 [1956]: 375, fig. 275).

2.5.1 Funnkontekster og tolkninger

Forekomsten av østlige spenner i Norden er behandlet ved en rekke anledninger. De mange finske spennene er grundig presentert i flere større arbeid, og disse danner en sentral referanse til andre arbeid om østlige spenner. Et viktig arbeid er arkeologen Ella Kivikoskis artikkel *Hästskoformiga spännen i Finlands vikingatid* (1951b), hvor hun beskriver de ulike

variantenes utseende og geografiske utbredelse. Kivikoski har i en rekke andre arbeider også beskrevet og kort kommentert de finske ringspennene (Kivikoski 1938, 1939, 1951a, 1963). Det første arbeidet hvor de finske ringspennene tas opp på en bredere basis, er Helmer Salmos arbeid *Finnische Hufeisenfibeln* (1956). Salmos avhandling er et viktig referanseverk også for andre arbeid om østlige ringspenner (jf. Heyerdahl-Larsen 1979, Sjøvold 1974: 215-218). Verken Kivikoski eller Salmo presenterer en klar definisjon av hva de mener karakteriserer materialgruppen som helhet, og de er i første rekke opptatt av kartlegging, systematisering, generell tidstilling og opphavsproblematikk. Til tross for en omfattende gjennomgang av de ulike typene diskuteres materialet lite med hensyn til funnkontekst og meningsinnhold. De finske ringspennenes bruk og kontekst er mer inngående diskutert av Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, basert på de omfattende undersøkelsene av gravplassen Luistari, i sørvestre Finland (Lehtosalo-Hilander 1982a, b, 2000). Lehtosalo-Hilander behandler aspekter ved spennenes datering og utbredelse (Lehtosalo-Hilander 1982b: 100-107), men hun tar også opp spennenes gravkontekst, og peker på at de i første rekke er funnet i mannsgraver (Lehtosalo-Hilander 1982 b: 100, 2000: 205-206). Med dette utgangspunktet diskuterer hun mannsdrakten og dens endringer i perioden fra ca. 700-1100 (Lehtosalo-Hilander 2000: 193-207). Hun konkuderer med at spenner av ulike typer, deriblant ringspenner, ble introdusert som kappespenner for menn fra slutten av merovingertid og at kappen utgjorde en del av mannsdrakten fram til ca. år 1000. I løpet av 1000-tallet synes ringspennene å bli betraktelig mindre, sett i forhold til ringspennene i vikingtiden. Basert på deres beliggenhet i gravene, mener Lehtosalo-Hilander at spennene i vikingtiden i stor grad ble båret under høyre arm eller på høyre side av midjen, og i mindre grad ved høyre skulder (Lehtosalo-Hilander 2000: 205-206). Hun antyder også at bruken av kappe kan ha vært forbeholdt en distinkt gruppe menn (Lehtosalo-Hilander 2000: 194).

De østlige spennene i Sverige er behandlet i flere arbeider, hovedsakelig med utgangspunkt i regionale studier. Om lag 70 av de mange ringspennene fra Gotland er av sølv og er funnet i edelmetalldepoter. Skattefunnene med ringspenner er i hovedsak datert til 1000-tallet (Stenberger 1958: 66). Disse spennene er behandlet av Mårten Stenberger i avhandlingen *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit* (1947/1958), hvor ringspenner og ringnåler behandles på linje med en rekke andre funntyper fra skattefunnene. Ifølge Stenberger utgjør de omtrent 70 ringspennene av sølv en av de vanligste smykketypene i Gotlands skattefunn, og han vier naturlig nok tilsvarende plass til disse. Stenberger er i første rekke opptatt av å presentere de ulike typene funnet i skattefunnene, og skiller ut to typer ringspenner: 1) ringspenner med

knoppender, med noe ulik utforming og dekor av ringen og 2) ringspenner med åpne ringer og rett avskårne ender, det vil si type IV, hvor variasjonen i første rekke er knyttet til nåleholderens bredde, utvidelsen av endene og dekor. Han sammenlikner videre hvordan disse typene fordeler seg ellers i Sverige, og kommenterer kort forekomsten av også andre typer ringspenner i de ulike delene av Sverige, og i Skandinavia for øvrig. Han berører også i hvilke typer skattefunn spennene finnes, for eksempel peker han på at de østlige ringspennene sjelden forekommer i skattefunn med hakksølv, og i de tilfellene hvor de er iblant disse, er spennene nesten aldri fragmenterte. Stenberger foreslår at disse gjenstandene utgjør familieklenodier (Stenberger 1958:66). Han mener at de fleste av ringspennene i Gotlands skattefunn er lokalprodusert på Gotland eller i andre deler av Sverige, og stiller også spørsmålet om hvorfor disse vakre gjenstandene i så liten grad er eksportert.

Det store antallet østlige ringspenner av bronse i gravene fra Gotland, om lag 1360 stykker, er behandlet av Anders Carlsson i arbeidet *Vikingatida ringspännen från Gotland* (1988). Bokens hovedhensikt er å opprette en kronologisk oversikt over spennene basert på en typologisk forståelse av disse, samt å presentere en katalog over spennenes funnkontekst. Carlsson utarbeider på bakgrunn av dette en omfattende og komplisert typologi (Carlsson 1988, kap. 2 og 3). Flesteparten av spennene er funnet i kontekster som kan dateres til perioden 900-1100 (Carlsson 1988: 68-80, tab. 15 og 16). Sist i arbeidet berører Carlsson også summarisk en rekke spørsmål knyttet til ringspennenes gravkontekst, blant annet forholdet mellom mann- og kvinnegraver, ringspennenes plassering i gravene, forekomsten av våpen i gravene og ringspennenes funnmiljø. Både på Gotland, så vel som i Birka, finnes ringspennene i overveiende grad i mannsgraver (hhv. 84% av spennene på Gotland, mot 74% i Birka). For Gotlands del synes andelen mannsgraver å være sterkest på 900-tallet, mens andelen ringspenner i kvinnegraver øker i løpet av 1000-tallet (Carlsson 1988: 81, Thålin 1984). I Birka finnes det nærmest utelukkende kun én spenne pr. grav, mens om lag 30 % av gravene på Gotland har to eller tre spenner (Carlsson 1988: 83-84). Et generelt trekk ved de gotlandske ringspennene er at de blir gradvis mindre i perioden 900-1100, og at kvinnespennene er mindre enn mannspennene gjennom hele perioden (Carlsson 1988: 87). Dette trekket ses også i Birka-materialet (Thålin 1984).

Ifølge Carlssons utregninger finnes det våpen i omtrent 1/3-del av alle mannsgravene med ringspenner på Gotland. I all hovedsak utgjør øks eneste våpen i graven. En kombinasjon av flere typer våpen finnes i kun syv av gravene. Blant disse syv gravene det fire graver med

sverd, og tre av disse må dessuten regnes som ryttergraver (Carlsson 1988: 92-93). På ett av gravfeltene som Calsson undersøker, er det funnet i alt 13 ringspenner, deriblant to praktspenner med ringendene utformet som profilerte dyrehoder. Carlsson foreslår at dette gravfeltet kan indikere en stormannsgård, som har hatt forbindelse med en mulig handelsstasjon som skal ha ligget i samme område (Carlsson 1988: 96). Carlsson peker også på at det er en merkbar ansamling av ringspenner i Visby og omegn. På bakgrunn av de fleste av ringspennene på Gotland er funnet i mannsgraver, mener han at dette tyder på en klar mannsdominans i området rundt Visby. Han antyder derfor kort at denne markante overvekten av mannsgraver kan peke på at det har ligget en garnison eller annen form for militær forsamling i området (Carlsson 1988: 97-99).

Ringspennene fra Birka er presentert i flere mindre arbeider, samlet i Birka-publikasjonen som omhandler gravfunnene (*Systematische Analysen der Gräberfunde*, red. G. Arwidsson, 1984). Gravene med ringspenner kan dateres til perioden ca. 850-970 (Gustin 2004: 143). Disse spennene behandles av både Harry Thålin, Valdemar Çinters og til dels av Lena Thunmark-Nylén. For både Thålin, Çinters og Thunmark-Nylén er målsettingen med artiklene i første rekke å peke på typologiske, kronologiske og distribusjonsmessige trekk ved ringspennene, og hver forfatter foreslår en inndeling av materialet som kun i enkelte tilfeller sammenfaller med hverandre. Utover disse redegjørelsene, omtaler også Thålin kort generelle trekk ved disse gravene. Et interessant trekk er at i Birka er spenner av sølv med opprullede ender alle funnet i kvinnegraver, mens de tilsvarende spennene i bronse nærmest utelukkende er funnet i mannsgraver (Thålin 1984). Thålin mener de fleste ringspennene kan regnes som rent drakttilbehør, men mener enkelte av de største spennene viser en sterk sammenheng med funn av sverd, og lufter tanken om at spennene har utgjort del av et sverdanheng. Thålin peker avslutningsvis også på at spennene i første rekke er funnet ved ubrente begravelser, i kiste- og kammergraver, slik som de vestlige typene ringspenner i Birka (jf. kap. 2.4.5). Han antyder at årsaken til dette kan være at gravformene representerer ulike samfunnslag og inntektsgrupper, eller at det ligger en etnisk gruppering til grunn for de ulike gravtypene og dermed bruken av ulike typer spenner (Thålin 1984).

Birka-spennene er sist behandlet av Ingrid Gustin (2004), i hennes avhandling om økonomiske strukturer og handel under vikingtiden: *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit og materiell kultur under vikingatid*. Gustins diskuterer de østlige ringspennene fordi hun ser de mangekantede endeknoppene i forbindelse med vektlodd av samme form. I flere av Birka-

gravene, så vel som i graver fra Russland og Baltikum, er det funnet avhuggede endeknopper sammen med andre vektlodd, noe som sannsynliggjør at de østlige ringspennene har vært assosiert med handel (Gustin 2004: 145-146, med ref., Kyhlberg 1980, Thålin 1984). Gustin viser videre til at ca. 35% av alle gravene med ringspenner også inneholder vekt og/eller vektlodd. Hun hevder på bakgrunn av dette at de østlige ringspennene med mangekantede endeknopper er brukt som identitetsmarkør av en gruppe som foresto vareutveksling og oppmåling av sølv, og at ringspennene signaliserte tillit og troverdighet i handelsituasjonen (Gustin 2004: 220). Som Thålin, peker hun på at en stor del av ringspennene er funnet i Birkas kammergraver. Kammergravene skiller seg ut ved at de innehar et høyt antall gjenstander, og ofte inneholder importgods (Gustin 2004: 223-224). Gustin konkluderer med at det derfor finnes en sammenheng mellom handelsaktiviteter og høy sosial posisjon (Gustin 2004: 225-226).

Ettersom det også er funnet vekter i barnegraver på Birka, mener Gustin at både vekter og ringspenner med mangekantede endeknopper også kan ha vært brukt som generelle statusmarkører (Gustin 2004: 229-230). Hun argumenterer for at ringspennene kan ha vært knyttet til en samfunnsklasse hvor handel og fremmede kontakter var en del av gruppens selvoppfattelse og livsstil, og at ringspennene slik viser til forekomsten av overregionale handelsnettverk. I tillegg til at ringspenner med mangekantede endeknopper i stor grad er funnet sammen med våpen i gravene, inneholder flere av gravene også gjenstander med dyreornamentikk. Denne formen for ornamentikk mener Gustin kan tolkes som et symbolspråk knyttet til en krigerelite. På bakgrunn av dette hevder Gustin at flere av aktørene innenfor handelsnettverket i Østersjøen også har tilhørt den militære overklassen (Gustin 2004: 226, 230, 234). Gustin antyder dermed at ringspennene synes å ha vært brukt i hovedsak av menn, og at det er et samsvar mellom høy militær og sosial status hos disse mennene, og at de har tilhørt en gruppe som har vært forbundet med utøvelse av handel og kontaktnett. Carlssons kortfattede gjennomgang av disse aspektene ved ringspennen fra Gotland, antyder den samme tendensen, nemlig at det på Gotland finnes et mulig samsvar mellom ringspenner og menn med en relativ høy sosial/militær status, muligens forbundet med handel.

2.6 Ringspennene som etnisk og sosial markør

Som denne overordnede gjennomgangen har vist, er ringspennene i stor grad behandlet utfra et tradisjonelt perspektiv hvor hovedfokuset har vært å beskrive, systematisere, tidfeste og kartlegge de ulike typene. For både de østlige og vestlige spennene er imidlertid dette aspektet til dels utvidet i de siste tiårene. Flere nyere arbeid ser spennen som et uttrykk for bærerens identitet. Dette gjelder særlig studier med utgangspunkt i de østlige spennene i Birka og Gotland i Sverige og Luistari i Finland, hvor spennenes funnkontekst i større grad har kunnet vektlegges ettersom de, i motsetning til de insulære spennene, ofte er funnet i en meningsfull tolkbar kontekst, nemlig graver. Analysen av disse gravkontekstene, indikerer at de har vært båret av menn som i stor grad har fått markert sin sosiale rolle i graven gjennom nedleggelsen av våpen, og at de kan ha vært tilknyttet handel. Dette har åpnet for en diskusjon omkring den avdødes sosiale og/eller kulturelle identitet, og hvordan spennene har vært med på uttrykke og reforhandle denne identiteten i relasjon til andre grupper.

De vestlige spennene har i mindre grad vært gjenstand for slike innfallsvinkler, tiltross for at enkelte arbeid har åpnet for å se type-I spennene i Irland som politiske symboler med religiøse assosiasjoner, tilknyttet en verdslig/religiøs elite. Det mest sentrale temaet omkring ringspennene som er berørt av britiske forskere, er imidlertid hvordan spennene kan relateres til etniske/kulturelle grupper. Diskusjonen har i stor grad på stilistisk grunnlag fokusert på de ulike typenes utvikling og bruk innenfor antatte piktisk/keltiske grupper, men også om enkelte typer kan ha oppstått som et resultat av en sammenblanding av ulike håndverkstradisjoner og kunststiler. Særlig har de nagledekorerte ringspennene stått sentralt i diskusjonen omkring sammensmeltningen av norrøn og keltisk/irsk smykketeknikk i de norrøne bosetningene i Irland (Johansen 1973: 108, 114, Graham-Campbell 1976b, jf. også Bøe 1934, Shetelig 1948: 72-76, Wilson 1964, Graham-Campbell & Batey 1998: 239, se forøvrig kap. 2.3).

Den til dels skarpe meningsutvekslingen omkring de vestlige spennenes opprinnelsesområde og forbindelse med ulike kulturelle grupper (jf. Graham-Campbell 1973, 1976, Johansen 1973, 1976), peker dermed på det grunnleggende, men ofte ubevisste, premisset som har preget diskusjonen omkring de vestlige ringspennene i vikingtiden, nemlig at det er mulig å skille mellom insulære og norrøne grupper gjennom den materielle kulturen. Begrepene *Hiberno-Viking* og *Hiberno-Norse* er brukt gjennom store deler av forskningshistorien delvis for å kunne klassifisere gjenstander ”etnisk” sett, men også som betegnelse for de norrøne

bosetningene i Irland. Termene er imidlertid ikke klart definerte, men synes å være brukt som en generell vending om sameksistensen av irske og norrøne elementer. Begrepene indikerer dermed implisitt at det eksisterer en klar definisjon på hva som utgjør ”irsk” og ”norrønt” i perioden, til tross for at man både i Irland og Skandinavia hadde en rekke regionale og identitetsmessige variasjoner (Griffiths 2004, Svanberg 2003: 191, 204).

Samtidig åpner materialet for en problematisering av nettopp disse kulturelle relasjonene, og for hvordan den er blitt uttrykt gjennom den materielle kulturen. Flere insulære ringspenner av type I opptrer i norrøne kontekster i Skottland på 800- og 900-tallet, og de insulære spennene overføres, transformeres og utvikles i Skandinavia blant annet med utviklingen av øst-svenske/finske regionale varianter. Dette bildet gir inntrykk av at ringspennen trinnvis er blitt innlemmet og transformert i de norrøne samfunnene som ledd i en gjensidig assimilering og sammenvevning av ulike kulturelle uttrykk. Graham-Campbell har hevdet at dette er en prosess som kjennetegner alle de former for ringspenner, og at det store antallet ringspenner i Norge må forklares som et resultat av denne gradvise overføringen av insulære gjenstander til norrøne samfunn. Utbredelsen av type III-spennene, kulespenner, tyder imidlertid på at dette er en sannhet med modifikasjoner. Det er ikke gjort funn av kulespenner i norrøne bosetningskontekster i verken Skottland eller Irland, med unntak av den antatt norskproduserte ringspennen i mannsgraven fra Eigg i Skottland. Det er med andre ord lite som tyder på at kulespennen er brukt som draktelement av befolkningen i de norrøne koloniene. Det er derfor interessant at den største gruppen kulespenner er funnet nettopp i Norge.

2.7 Kulturelle identiteter og politikk

Debatten om de vestlige ringspennenes etniske “opprinnelse og tilhørighet” som har preget deler av den britiske og skandinaviske forskningen, må sees som en del av en større diskusjon om hvordan vikingens ekspansjon mot vest og deres innflytelse på De britiske øyer har artet seg. Vikingenes møte med de insulære områdene er tradisjonelt blitt beskrevet som delvis voldelig og undertrykkende, med en rask integrasjonsprosess. Kombinasjonen av en rekke lokale og norrøne trekk i materialet har også ført til oppfatningen om at migrasjonen også kan ha vært av mer fordragelig art, hvor lokale grupper og innflytere har eksistert sammen på relativt fredelig vis. Særlig i de siste tiårene har det derfor vært en økende interesse for å se det kulturelle møtet mellom de ulike gruppene som komplisert og sammenvevd (for eksempel

Barrett 2003, 2004, Larsen & Stummann Hansen 2001, Mytum 2003, Richards 2000b). I tillegg til en økt bevissthet om sammenblandingen av både insulært og norrønt materiale, har nyere lingvistiske studier pekt på sameksistensen av skandinaviske og insulære språkformer, og man har gjennom DNA studier vist at en markant andel av den moderne befolkningen i de tidligere norrøne koloniene har skandinavisk bakgrunn (Barrett 2004, Townsend 2000, Saywer 2000, Helgasson et. al. 2001).

Denne forskningen har introdusert *hybrid-norse* som et bredere term som skal favne om krysningen av norrøne og "lokale" trekk. Introduksjonen av termen *hybrid-norse* har åpnet for en større forståelse av at møtet mellom insulære og norrøne grupper ikke bare var av militær eller økonomisk art, men at det også involverte en rekke redefineringer og nyanser i hvordan kulturell tilhørighet ble forstått og benyttet (Mytum 2003). *Kulturell identitet* kan defineres som en sosial kategori som oppstår gjennom internalisering i barndommen, og som gir individet rammer for forståelse av verden, for handlingsmønster og for oppfatninger av tilhørighet. Den kulturelle identiteten kan forsterkes i møtet med andre grupper, og kan utvikles til etnisk identitet (Roslund 2001: 75). *Etnisitet* på sin side forutsetter kontakt med andre grupper. En etnisk bevissthet og identitet kan ikke utvikles uten at individene kan kontrastere sin egen kulturelle identitet mot andres (Hylland Eriksen 2002: 10). Disse to begrepene må imidertid ikke forstås som to separate prosesser eller identitetsformer. Det er pekt på at en internalisert kulturell identitet tross alt skaper et utgangspunkt for hva slags etnisk identitet som kan utvikles, hvor ulike historiske forutsetninger setter rammer for hva slags etnisk identitet som oppleves som troverdig og relevant for individene (Jones 1997: 79-81, Roslund 2001: 73-75, Hylland Eriksen 2002: 55-56, 94-95). Denne identiteten kan allikevel spilles ut og markeres på ulike måter i møtet med andre.

Termen henger sammen med begrepet *hybridisering*, som er prosessen hvor kulturelle og etniske uttrykk får ny mening, tilpasset lokal praksis og situasjon. I en slik prosess kan kulturelle uttrykk fra alle de involverte parter bli manipulert og reorganisert. Visse gjenstander eller aspekter ved atferd kan bli understreket, mens andre blir nedtonet. I en situasjon hvor flere kulturer møtes vil imidlertid ofte flere motstridende ønsker oppstå med hensyn til markeringen av tilhørighet og etnisitet. Noen grupper, eller visse situasjoner, vil ha et konservativt og bevarende aspekt, hvor tilknytningen til forfedre, tradisjon og opphavsland understrekes, mens individer/ grupper i andre situasjoner vil fokusere på endring, overskridelse og omdefinering av sin egen etniske tilhørighet (Hylland Eriksen 2002: 153).

Det sammenblandede bildet av norrønt og insulært materiale i de vestlige bosetningene, i tillegg til inkluderingen og kopiering av insulært materiale i Norge, viser dermed klare trekk på at en slik hybridisering kan ha forekommet.

Det arkeologiske materialet har også blitt trukket inn i diskusjonen om utviklingen av ulike kulturelle identiteter i de norrøne bosetningene i det insulære området og på de Nord-atlantiske øyer. Anne Christine Larsen and Steffen Stummann Hansen har argumentert for at det eksisterer en rekke felles trekk i den materielle kulturen i disse koloniene, blant annet likheter i arkitektur og bosetningsmønster, bruk av husholdsgjenstander av kleber og skifer, og av jetsmykker og en spesiell variant ringnåler med mangekantet hode (Larsen & Stummann Hansen 2001, Stummann Hansen 1996). Det er særlig lagt vekt på disse ringnålene, som etter alt å dømme har sin bakgrunn i Irland. En stor andel av disse er funnet i den norrøne bosetningen i Dublin. I tillegg er denne nålevarianten funnet i nær sagt alle de norrøne bosetningen i Nord-England og Skottland, på Isle of Man, Færøyene, Island, og endog i bosetningen som ble avdekket på L'anse aux Meadows i Newfoundland. Til tross for at det også er funnet et svært høyt antall ringnåler i Norge, finnes denne varianten kun i et par eksemplarer her (Fanning 1994: 34-36, 2000, Tsigaridas Glørstad *in print*). Denne type ringnål er dermed ansett for å være typisk for den irsk-norrøne befolkningen, og det har vært foreslått at den har vært benyttet som et symbol i markeringen av en egen "koloni-identiet" i de vestlige bosetningene (Fanning 1994: 54). Det indikerer at etterkommerne av norrøne bosettere forholdt seg til *både* sitt nye hjemland i koloniene *og* til forestillingene om sin skandinaviske opprinnelse. Sammenblandingen av norrøne og insulære elementer kan i et slikt lys ikke bare ses som et passivt resultat av kulturmøtene. Det norrøne gjenstandsmaterialet og bosetningstrukturen kan heller ikke ses som kun et konservativt element som ble ureflektert reprodusert i de norrøne bosetningene. I stedet har trolig bruken og markeringen av norrøne trekk blitt brukt aktivt for å markere og manipulere bevisstheten om en egen gruppetilhørighet, både emosjonelt, så vel som politisk (Griffiths 2004, Tsigaridas Glørstad *in print*). Samme prosesser kan også ha foregått blant irske og skotske grupper (Barrett 2004).

Det synes åpenbart at både mennesker med insulær avstamning og etterkommere av de norrøne immigrantene har levd sammen, men det kan ha vært uklare og overlappende grenser mellom de ulike kulturelle grupperingene. Bevissthetene om etnisk opprinnelse og etnisk kategorisering har trolig allikevel vært tilstede i mange situasjoner. Utvisningen av Dublins

befolkning i 902, eller kong Æthelreds ordre om massakrering av den danske befolkningen i 1002, indikerer at det fantes en klar kategorisering av enkelte grupper som norrøne, lenge etter at den opprinnelige migrasjonsfasen var over. Irske skriftlige kilder viser at termen *Gall* (”utlending”) ble brukt om skandinavere, og termen *Gall-Ghaidheill* (”Gælisk-talende utlending”) ble brukt om skandinavere eller mennesker av skandinavisk avstamning som snakket gælisk (Barrett 2003, Mytum 2003). Kildematerialet tyder derfor på at det fantes *både* klare forestillinger om etnisk tilhørighet, men *samtidig også* en åpen holdning til hvordan denne gruppetilhørigheten kunne tilskrives og brukes, noe som kan bidra til å forklare det varierte bildet med ulike typer sammensetninger av norrøne og ”lokale” trekk som ses i hele området rundt Irskehavet (Barrett 2004). Andre årsaksforklaringer kan være at markeringen av gruppeidentiteten skjedde i samspill med de politiske og sosiale forholdene på stedet, men også i relasjon til andre norrøne bosetninger. Migrasjoner kan ha foregått også mellom de ulike koloniene, og bidratt til hvordan menneskene i de norrøne koloniene har definert seg selv, hvor de har relatert seg både til forestillinger om det skandinaviske ”hjemlandet”, men også til andre koloni-identiteter (jf. Barrett 2004, Stoler 2002:39).

2.8 Konklusjon

Som gjenstandstype får ringspennene en nærmest eksplosiv utbredelse i store deler av Nord-Europa i perioden ca. 700- 950, men disse får ulik regional utforming og opptrer til dels i ulike typer sammenheng. På det insulære området er ringspennene i stor grad enkeltfunn eller funnet i sølvdepoter. De insulære type I-spennene produsert på 600- og 700-tallet i Irland har trolig vært brukt som et rangbetegnende smykke, i hovedsak for menn. De har etter alt å dømme hatt sterke politiske, religiøse og ideologiske betydninger, og vært aktivt brukt som politiske symboler i stridighetene mellom de ulike kongsdynastiene i Irland i løpet av denne perioden. Ringspenner av type I er imidlertid også funnet i enkelte norrøne kontekster i Skottland. Fra Skottland foreligger det slike spenner fra i alt fem norrøne gravkontekster, hvorav to kvinnegraver og én mannsgrav. Det finnes ikke liknende funn av ringspenner i norrøne kontekster i Irland. I løpet av 800-tallet erstattes disse av nye type I varianter, samt type III-spenner, kulespenner. Deres bruk og betydningsinnhold er i mindre grad diskutert. På De britiske øyer finnes disse i første rekke som enkeltfunn og i depoter, og de synes å gå ut av bruk i fra ca. 950. Dette bildet står dermed i sterk kontrast til funnkontekstene for de østlige spennene i Baltikum-området, hvor det betydelige antall spenner tyder på at de må ha vært ansett som dagligdagse draktelement brukt særlig av menn, men også av kvinner. Disse

spennene er også i stor grad funnet i gravkontekster, ofte med mange spenner i hver grav. Ringspennene opprettholdes også som draktsmykke mye lengre i Finland og Baltikum enn i Vest-Europa, fram mot 1200-tallet.

Men det er også fellestrekk ved bruken av ringspenner i deler av området. Type III-spennene får stor utbredelse i Norge, med et mindre antall slike spenner også i Sverige. I Norge og Sverige utvikles også egne varianter av de insulære spennene, samt av nye typer ringspenner, type II og IV. Dette trekket åpner for å diskutere de kulturelle relasjonene mellom norrøne og insulære grupper, og om hvorvidt overføringen og transformasjonen av disse spennene kan relateres til utviklingen av ulike sosiale/kulturelle identiteter som følge av den norrøne etableringen i vest. I tillegg er det også funnet et stort antall østlige spenner, særlig i Sverige og Finland, men også i Norge. I disse tre landene er ringspennene er i første rekke funnet i graver, i tillegg til at de også er kjent fra depoter. I både Sverige og Finland er de østlige gravfunnede ringspennene i overveiende grad funnet i mannsgraver. Spennene opptrer da i all hovedsak enkeltvis. På bakgrunn av analyser av gravmateriale fra Luistari i Finland, og Birka og Gotland i Sverige, er det foreslått at spennene trolig kan relateres til mannens sosiale/ kulturelle identitet. Disse gravkontekstene indikerer at de østlige spennene kan ha vært brukt som kappespenner, eventuelt av en gruppe menn med militære og/eller økonomiske funksjoner. Den tydelige, samtidige økningen i bruken av østlige vs. vestlige ringspenner skal slik trolig ikke ses som to uavhengige fenomen, med diametralt motsatt bruk og betydningsinnhold. Bruken av ringspenner i Nord-Europa i denne perioden må trolig ses som del av et større bilde, hvor det har skjedd en endring av mannsdrakten og kanskje også i det meningsinnholdet som er tillagt dette draktuttrykket. Overordnet sett, synes det å ha vært en likeartet forståelse og bruk av spennene som mannsmykke i Norden, men med regionale særtrekk og utforminger av spennen. Dette kommer særlig til uttrykk gjennom det norske materialet.

KAPITTEL 3

RINGSPENNER I NORGE

3.1 Innledning

Mens forrige kapittel tok sikte på å gi en overordnet presentasjon av de ulike typene ringspenners utbredelse i Nord-Europa samt forskningshistoriske bakgrunn, skal dette kapittelet omhandle ringspennene funnet i Norge. Det er funnet i alt 191 ringspenner her i landet, som kan tidfestes til vikingtid. De aller fleste av disse kan karakteriseres som *vestlige* typer (i alt 165 stykker), enten som insulær import eller som kopier av disse, men det finnes også en mindre gruppe med *østlige* spenner (26 stk.). Det norske ringspennematerialet bærer dermed preg av både østlig, men i særlig grad vestlig, innflytelse, og materialet framstår som mer mangefasettert både med hensyn til typer og varianter, enn i Nord-Europa for øvrig. Utover å klargjøre forekomsten av ulike typer og deres utbredelse i Norge, skal det i dette kapittelet også legges vekt på de overordnede funnkontekstene for de ulike spennetypene, med hensyn til tidstilling, geografisk utbredelse og funnkontekst. Dette innebærer også at jeg legger vekt på avdødes kjønn, der ringspennene er funnet i graver. Hensikten med dette er å kunne nærme seg ringspennens betydningsinnhold ved å vurdere i hvilke sammenhenger spennene opptrer. I katalogen (appendix 4) opereres det med fire ulike kontekstyper for spennene: grav, depot, boplass og enkeltfunn/ukjent kontekst. Den samme inndelingen av materialet følges også i dette kapittelet. De overordnede tendensene som kan skilles ut med hensyn til datering, utbredelse, funnkontekst og kjønnstilhørighet for ringspennene, danner også utgangspunkt for en nærmere diskusjon omkring disse mønstrene i neste kapittel.

Dette kapittelet begynner med en kort redegjørelse for det kronologiske rammeverket i avhandlingen som danner bakgrunnen for dateringen av funnene (kap. 3.1.1). I tillegg presenterer jeg de kjønnsdefinerende kriteriene som ligger til grunn for kjønnstilskrivingen av gravene (kap. 3.1.2). Kapittelet fortsetter med en gjennomgang av det norske materialet (kap. 3.2 - 3.6). Presentasjonene tar utgangspunkt i inndelingen av spennene i hovedtypene og deres varianter, slik de ble definert i forrige kapittel, det vil si at de vestlige ringspennene presenteres først, fortløpende fra type I-IV, og dernest blir det redegjort for de østlige ringspennene.

3.1.1 De kronologiske rammene

Den vanligste definisjonen av vikingtidens begynnelse tar utgangspunkt i angrepet på Lindisfarne i Nordøst-England i 793. Dette ble begynnelsen på det som etter hvert skulle bli et omfattende

nett av møter mellom ulike kulturer og identiteter. Tidsmessig er begynnelsen av vikingtiden som historisk periode definert gjennom opplysninger i skriftlige kilder. Den tradisjonelle fikseringen av vikingtidens begynnelse til angrepet på Lindisfarne i 793, har bidratt til "Sheteligs aksiom", det vil si påstanden om at insulære gjenstander funnet i Norge pr. definisjon må være yngre enn dette årstallet (for diskusjon se Hines 1996; Ó Corráin 1998a). De kronologiske rammene for perioden har imidlertid i de senere årene blitt tatt opp til debatt, basert på nyere arkeologisk forskningsresultater. Både den absolutte og relative kronologien for vikingtidens smykker og våpen har vært dominert av Jan Petersens banebrytende arbeider omkring disse gjenstandskategoriene (Petersen 1919, 1928). Flere nyere studier har pekt på at det er behov for å nyansere Petersens kronologiske rammeverk, og å etablere en ny kronologi basert på en revisjon av typologien for sentrale gjenstandstyper fra perioden (Lund Hansen 1988, Ambrosiani 1998, Skibstedt Klæsøe 1999). Dateringshorisonter fra Ribe og Birka antyder at blant annet ovalspenner av tidlig Berdal-type kan dateres fra midten av 700-tallet (Ambrosiani og Eriksen 1991, Bencard 1988, men se også Frandsen og Jensen 1988). Ettersom den nedre datoen for produksjonen av tidlige ovalspenner kan flyttes tilbake til siste halvdel av 700-tallet, er det hevdet at graver som inneholder *både* disse ovalspennene og insulær import gir en indikasjon på at insulære gjenstander kan ha nådd Norge også før 793 (Hines 1996, Myhre 1998 med ref.). Selv om årstallet 793 dermed fortsatt står som definerende for begynnelsen av vikingtiden er det en tendens i nyere arkeologisk forskning til å sette den nedre grensen til omtrent 750, for perioden som arkeologisk studieobjekt (Roesdahl 1987: 15, Myhre 1993, 1998, 2003, Ambrosiani 1998).

De nye dateringsrammene for tidlige ovalspenner har åpnet for en fornyet analyse av flere sentrale smykketyper. Iben Skibstedt Klæsøe (1999) har på bakgrunn av dette, utarbeidet forslag til en ny absolutt og relativ kronologi for blant annet ovalspenner og treflikede spenner. Petersens arbeid omkring våpnene er imidlertid fortsatt gjeldende referanse. Nyere arbeid vedrørende vikingtidens våpen har i stor grad bekreftet Petersens dateringer, selv om dateringer av enkelte typer har blitt presisert eller endret. Dette gjelder i første rekke spydspiss-materialet i Norge (Solberg 1984). I tillegg har det blitt foreslått en innsnevret eller mer presis dateringsramme for enkelte typer sverd (Blindheim et. al. 1981: 156 (M-sverd), 157 (Q-sverd), Fuglesang 1972). Det er imidlertid ikke avklart i hvilken grad revisjonen av dateringene av smykkene, innvirker på de absolutte dateringsrammene for våpnene. I denne avhandlingen er derfor Petersens kronologiske rammeverk for både våpen og smykker opprettholdt, i første rekke fordi de gir et grunnlag for å datere de to hovedkategoriene gjenstander relativt i forhold til hverandre. De nyere presiseringene av dateringsrammene for enkelte våpentyper er imidlertid innarbeidet i dateringen av gravkontekstene.

På samme måte som angrepet mot Lindisfarne står som et symbol for vikingtidens innledning, er vikingtidens slutt også definert gjennom konkrete hendelser i utlandet. For Norges vedkommende nevnes slaget ved Stamford Bridge i 1066, mens dansk forskning henviser til Knut den mektiges død i 1035, som den siste nordiske konge over det engelske området. Avslutningen på vikingtiden som arkeologisk definert periode er imidlertid også omdiskutert, ettersom enkelte gjenstandstyper viser klar kontinuitet inn på 11- og 1200-tallet (Price 2002: 32, med ref). Ettersom vikingtiden som forskningsperiode delvis er definert gjennom skandinavenes kontakt med omverden, er det er foreslått at det er nødvendig med en mer fleksibel definisjon av de kronologiske rammene for vikingtiden som kan fungere forskjellig for ulike forhold og områder, avhengig av vikingenes aktivitet i de ulike regionene (Roesdahl 1987: 15, Price 2002: 32, se særlig Barrett et. al. 2000). Den arkeologisk baserte avgrensingen av vikingtiden har dermed vært gjenstand for flere nye resultater og bred debatt, mens den historiebaserte innrammingen av perioden basert på vikingenes utfart og reiser fra omtrent 790-1050, fortsatt representerer det rådende synet på hvordan vikingtiden skal avgrenses (Sigurðsson 1999b: 10-11, Solberg 2000: 219).

3.1.2 Kjønnsdefinering av graver

Kjønnsbestemming av gravmaterialet bygger på premisset om at avdødes kjønn er markert gjennom gravgodset. Dette forutsetter at den forhistoriske perioden man undersøker, selv har sett kjønnsdistinksjonene som relevant, og ønsket å tilkjennegi dette i graven. Det er en gjennomgående oppfatning at kvinnegravene fra vikingtid kan identifiseres gjennom smykkeutstyr som skålformede, treflikede, runde og likearmede spenner samt flere perler og / eller tekstilredskap og nøkler. Mannsgravene defineres i all hovedsak gjennom forekomsten av våpen, eventuelt forekomsten av smed/snekkerutstyr (Solberg 1984: 11, Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:125, Dommasnes 1979, Melsom 2003, Skre 1998: 210).

En ren gjenstandsbasert kjønnsbestemming av forhistoriske graver har imidlertid også møtt kritikk. Tove Hjørungdal har argumentert for at forestillinger om ”kvinnelige” og ”mannlige” gjenstander i gravgodset har basis i 1800-tallets borgerlige ideologi om kvinners og menns gjøremål og ”rette plass” i samfunnet, og at den arkeologiske kjønnskategoriseringen forsterket den borgerlige klassens oppfatninger av dikotomiene privat/offentlig og familie/samfunnsliv (Hjørungdal 1994). Undersøkelser av graver fra eldre jernalder har imidlertid i stor grad bekreftet de tradisjonelle kategoriseringene, og viser at blant annet smykkespenner og -nåler, perler og enkelte tekstilredskap med få unntak kun finnes i osteologisk bestemte kvinnegraver (Høgestøl 1983: 124). Analyser av skjelettmateriale fra danske jernaldergraver har også bekreftet at de tradisjonelle gjenstandskriteriene som ligger til grunn for kjønnsbestemming, i stor grad må regnes som forsvarlige (Sellevold et.al. 1984: 232-235). Det er

imidlertid heftet usikkerhet også ved osteologiske bestemmelser (Holck 1986:63). Sammenlikning av ulike forskeres bestemmelser av samme osteologiske materiale viser at disse kan komme til ulike resultater (Welinder 1989). Samtidig må en forutsette at de osteologiske undersøkelsene i stor grad gir et riktig bilde av avdødes kjønn. Det overordnede samsvaret mellom osteologiske og arkeologiske kjønnsbestemming, tilsier at det i vikingtiden fantes en overordnet norm om kjønnsbasert drakt- og redskapsutstyr, som ble fulgt ved gravleggelsen.

I gravmaterialet som er lagt til grunn for denne avhandlingen, er kvinner skilt ut først og fremst ved hjelp av ovalspenner. Ovalspenner regnes for å være den sikreste kvinnemarkøren i graver fra vikingtiden, og vil alene kunne indikere en kvinnegrav. Også tekstilredskaper er her regnet klare indikatorer på at avdøde har vært en kvinne. Det er spørsmål om for eksempel et enkeltstående funn av perler og nøkler kan regnes som kvinnedefinerende, ettersom disse gjenstandene også kan finnes enkeltvis i graver som ellers må karakteriseres som klart mannlige. Her har jeg valgt å sette avgrensingen slik at om det ikke finnes ovalspenner eller tekstilredskaper i graven, må det finnes minst 10 perler, som indikerer nedleggelsen av et større perleoppsett. Mannsgraver er i avhandlingen definert gjennom forekomsten av våpen, det vil si sverd, spyd og/ eller øks.

3.2 Insulære ringspenner, type I.A-E

Det er funnet rester av i alt 22 insulært produserte ringspenner i Norge (*tab. 5*). Alle disse er av type I, det vil si med flate endeplater, og er trolig laget i perioden ca. 700-850. Den vanligste varianten utgjøres av ringspenner med trekantede endeplater (type I.A), med i alt 11 stykker. To av spennene har rombiske endeplater (type I.B), to har avrundede endeplater med utstående fliker (Type I.C), mens tre spenner har runde endeplater (type I.D). Det er ikke funnet insulært produserte ringspenner av type I.E, endeplater formet som dyrehoder i profil, i Norge. I tillegg til disse ringspennene foreligger fire sikre fragmenter av insulære ringspenner, hvor typen ikke kan bestemmes nærmere. I alt 18 av de insulære spennene kjennetegnes av at de er av sølv eller er fortinnet/-sølvet, ofte med forgylte partier og med innfatninger til steiner. I de tilfeller hvor disse steinene er bevart, har de vært av rav eller farget glass. Mange av spennene er nære paralleller til spenner funnet i Irland. Spennene må ha framstått som iøyenfallende og eksklusive smykker, men også som svært fremmedartede med en klar assosiasjon til den insulære verden.

11 av de insulære ringspennen funnet i Norge, er av type **I.A.** Innenfor denne typen opptrer de mest overdådige ringspennene funnet i Norge. Den mest markante og best bevarte spennen av denne typen er praktspennen fra en kvinnegrav fra Snåsa i Nord-Trøndelag (C.758-759,*fig. 18*). Spennen er av sølv med forgylte partier og rester etter innfattede steiner. På framsiden har Snåsa-spennen har en dekorert

Fylke	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Nordland						
Prestegården, Hadsel	Ts.744	I.A	Grav	sølv	K	800-900
Nord-Trøndelag						
Ukj., Snåsa	C.758-759	I.A	Grav	sølv m/ forgylte partier	K	900-1000
Smulan, Sparbu	T.4213	I.D	Grav	bronse	K	800-900
Fossemvatne, Steinkjer	T.17535 a	I.A	Grav	bronse/sølv el.tinn	K?	vik.tid
Sør-Trøndelag						
Nes, Bjugn	T.13711	I.A	Grav	bronse	K	800-850
Møre og Romsdal						
Veøy Prestegård, Veøy	B.1471	I.B	Grav	sølv m/ forgylte partier	M	800-900
Sogn og Fjordane						
Mindresunde, Stryn	B.4505 b	I.A	Grav	bronse m/ forgylte partier	K	800-850
Hålen, Leikanger	B.5854 b	I.B	Grav	sølv m/ forgylte partier	K	800-850
Vinjum, Aurland	B.7731 b	I.?	Grav	sølv m/ forgylte partier	K	850-900
Helgheim, Nes	B.9065 a	I.C	Grav	sølv m/ forgylte partier	K	800-850
Øvre Henne, Gloppen	B.11096	I.?	Grav	bronse m/ forgylte partier	K	vik.tid
Hauge, Lærdal	C.38217	I.A	Enkeltfunn	bronse/ sølv el. tinn		
Hordaland						
Eidfjord, Ulvik	B.3872	I.A	Enkeltfunn	Bronse/sølv el. tinn		
Rogaland						
Hafsøya, Egersund	B.4490 a	I.A	Grav	bronse/tinn	K	800-900
Eia, Sokndal	C.6699	I.C	Grav	sølv	?	vik.tid
Våge, Suldal	S.827	I.A	Grav	bronse m/ forgylte partier	K	850-900
Bergøy, Hjelmeland	S.5110	I.A	Grav	bronse/ sølv el- tinn m/ forgylte parter	K	800-850
Oppland						
Fristad, Vestre Slidre	C.11468	I.D	Grav	sølv	K	udat.
Vesle Hjerkinn, Dovre	C.37230/238	I.A	Boplass	sølvlegering m/ forgylte partier		
Ukjent, Oppland?	C.55412/1	I.D	Enkeltfunn	bronse		
Vestfold						
Kaupang, Larvik	K/ Br.B15, 1963 D, nn	I.?	Boplass	Bronse		
Kaupang, Larvik	K/Løsfunn 1952 f	I.?	Enkeltfunn	Bronse		

Tabell 5: Type I A-E. Alle insulært produserte ringspenner funnet i Norge.

sirkel på hver flate, med tre buede "fliker" rundt sirkelen. På baksiden har spennen to opphøyde sirkler med geometrisk båndekor, et trekk som også ses på den såkalte Londesborough-spennen (Ó Floinn 1989: 93, kat.nr. 71). Den nærmeste parallellen til Snåsa-spennen er trolig den såkalte Breadalbale-spennen (*fig. 19*), som i tillegg til at framsiden av platene har en sirkel i midten med tre avrundede fliker, også har en sirkel fylt med båndekor på baksiden av endeflatene (Ó Floinn 1989: 94: kat.nr. 72, Laing 1993: fig. 34).

Et lite ringspennefragment fra Vesle-Hjerkinn (C.37230/ 238) er fra en praktspenne av trolig samme type som Snåsa-spennen (*fig. 20*). Også denne er av forgylt sølv, med noe tinnlegering (Weber 1986, Youngs 2007, Plahter & Simensen 2007). En nær parallell til disse spennene med hensyn til endeplatenes ornering og utforming stammer ifra Nes i Sør-Trøndelag (T.13711, *fig. 21*). Innenefor samme overdådige stil må også ringspennen fra Bergøy i Rogaland settes. Spennen er av forsølvet og delvis forgylt bronse, med innfatninger til steiner. Den forsølvede baksiden er dekket av en avbildning av to smale dyrefigurer, omringet av rik båndornamentikk, samt to sirkler med et sentrert, geometrisk motiv av samme type som på Snåsa-spennen. Dyrefigurene har store likheter med figurer i Urnes-stil, men kan trolig settes i sammenheng med motivbruk fra Northumbria (Blindheim 1976, Bakka 1963: 26).

Bergøy-spennen tilhører også en gruppe på ialt fem type I.A-spenner som har svært lik utforming (S. 827, S.5110, B.3872, B.4505 b, C.38217). Disse fem spennene er alle funnet på vestkysten av Norge, i fylkene Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. Spennene gir et godt eksempel på relasjonen mellom åpne vs. lukkede ringer, og hvordan disse kategoriene ikke kan skilles fra hverandre i definisjonen av termen ringspenne (jf. kap. 2.1): Både B.3872 og S.827 (*fig. 22)* er lukkede spenner, med en forbindelsesstang mellom endene, mens den nærmest identiske ringspennen C.38217 (*fig. 23*), har en åpen ring. Overgangen mellom ring og endeplate er på alle disse markert med en innfatning til stein. Endeflatene er delt inn i et ytre bånd som omkranser et indre trekantet felt. Det ytre båndet er preget i entrelac, mens den indre trekantede flaten er enten glatt eller dekorert med entrelac, eventuelt med et enkelt spiralpreget motiv. Nålen er bevart i to tilfeller: på S.5110 har den et enkelt, glatt nålehode som er bøyet rundt spennens ring, på B.4505 b er nålehodet trekantformet med entrelacdekorerte flater og med innfatning til en stein, og framstår som en noe mindre variant av nålen på de kjente irske praktspennene. Ingen av disse fem spennene er helt identiske med hverandre, men har et svært enhetlig preg.

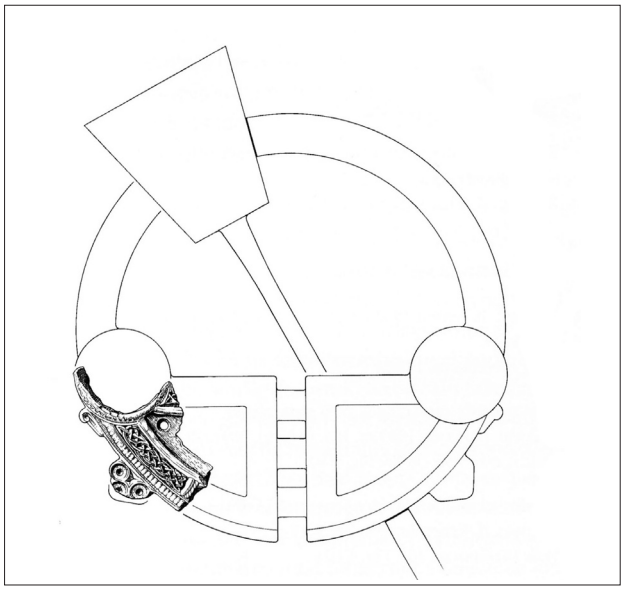
Særlig framstår S. 827 (*fig. 22*), C. 38217 (*fig. 23*) og B. 3872 (*fig. 24)* som svært like hverandre. Disse har nærmest identiske paralleller på De britiske øyer, til henholdsvis en spenne fra Llys Awel i Wales (*fig. 25,* Laing 1993, fig. 91) og den tidligere omtalte spennen fra det norrøne gravfeltet på Pierowall, på Orkney (Graham-Campbell og Batey 1998: 134; Redknap 2000: 23, se kap. 2.3.2, *fig. 9*). På B.4505b (Mindresunde, Sogn og Fjordane), som også synes å være svært lik de tre omtalte spennene, er det midtre, trekantede feltet på endeplatene dekorert med to spiralformede figurer som er knyttet sammen i ytterkant. Liknende dekor sees på blant annet en spenne fra Bonsall, Derbys i England (Laing 1993, fig. 90). Den spiralformede dekoren på endeflatene til disse spennene skal muligens sees som en forenklet utgave av en dyrefigur, som på en mer elaborert, men ellers svært lik spenne,

Figur 18: C.758-759, Snåsa, Nord-Trøndelag (etter Wamers 1985: taf. 33,1).

Figur 19: "Breadalbane-spennen", Skottland (etter Ò Floinn 1989: 94, kat.nr 72).

Figur 20: C.37230/ 238, Vesle-Hjerkinn, Oppland (etter Youngs 2007: fig. 4.3. Tegning ved James Farrant, British Museum).

Figur 21: T.13711, Nes, Sør-Trøndelag (etter Wamers 1985: taf. 33,4).

fra øya Mull i Skottland, hvor det midtre feltet på endeflatene er dekorert med en slangeliknende figur (Laing 1993, fig. 33). De nevnte spennene har flere felles trekk med både Tara-, Hunterston og Westness-spennene som ble omtalt i forrige kapittel, med blant annet steinen i overgangen mellom ring og plate og et entrelac-ornert bånd rundt endeplatenes ytterkant. Spennene av denne typen funnet i Norge framstår imidlertid som enklere varianter av disse.

I to tilfeller (T.17535 fra Fossemvatne, Nord-Trøndelag og Ts.744 fra Hadsel, Nordland) har de trekantede endeflatene hatt en innfattet stein på hver side ved overgangen mellom ring og endeflate,

Figur 22: S.827, Våge, Rogaland (etter Wamers 1985: taf. 33:3).

Figur 23: C. 38217, Hauge, Sogn og Fjordane (etter Wamers 1985: taf. 33,2).

Figur 24: B.3872, Eidsfjord, Hordaland (etter Kaland 2005:17).

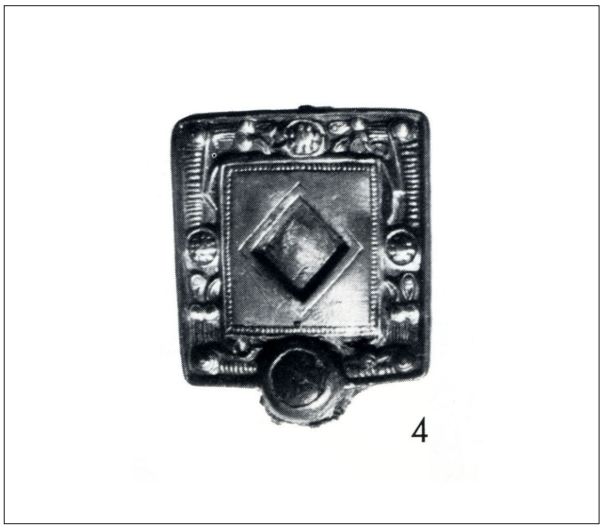

Figur 25: Llys Awel, Wales (etter Redknap 2000: 23, ill. 22).

mens endeflaten har hatt en rombisk fordypning midt på, som har vært ornert i bunnen. Endeflatene ellers er udekorert. Hos T.17535 ligger en av steinene fortsatt i innfatningen, en halvkule av rav. Baksiden av denne spennen er også dekorert, med et firbent dyr i gjennombrutt arbeid (Møllenhus 1954: 121-123, fig. 8a-b). Et interessant element ved Fossemvatne-spennen er at den har en liknende type dekor på baksiden av spennen som en spenne fra Kilamerry, Irland, det vil si den har framstillinger av to firbente dyr med åpen kjeft på baksiden (Ò Floinn 1989: 99-100). Spennene tilhører en gruppe irske ringspenner av "Kilamerry-typen", navngitt etter funnstedet for den sistnevnte spennen (*fig. 26,* Cone 1977: kat.nr. 47; Ò Floinn 1989: 85, 99-100, kat. nr. 80). I motsetning til de øvrige bevarte insulære ringspennene, har denne typen ikke et sentralt plassert og ornert midtfelt på ringen. Nålen er bare bevart på T.17535, dette er en enkel, tynn nål hvor nålehodet går i ett med selve nålen, og hvor

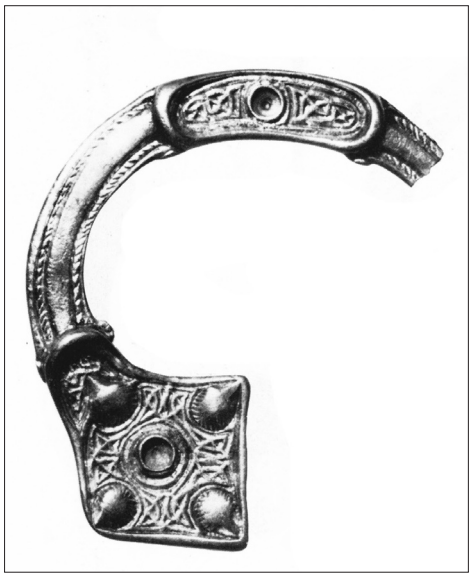
Figur 26: "Kilamerry-spennen" , Irland (etter Ò Floinn 1989: 85, kat. nr. 80).

Figur 27: B.7731, Vinjum, Sogn og Fjordane (etter Wamers 1985:taf.30,4).

nålen er bøyet rundt ringen. Ettersom praktspenner av Kilamerry-typen i Irland er funnet med store rektangulære nålehoder med en kvadratisk fordypning, liksom på endeplatene, er det grunn til å tro at nålen på T.17535 er påført sekundært. På Vinjum i Sogn og Fjordane er det funnet et fragment av ytterligere en spenne av Kilamerry-typen (B.7731, *fig. 27*). Fragmentet består av en rektangulær plate som har markert øverste del av nålen, med en skråstilt, kvadratisk fordypning i midten og en innfattet stein av rav. Den har klare likheter med nålehodet på Kilamerry-spennen og andre liknende spenner, blant annet fra Ardagh i Limerick. B.7731 viser klare spor på ha blitt omgjort til fibula (Wamers 1985, kat. 67).

De to insulære spennene av type I.B, med rombeformede endeplater, (B.1476, Veøy, Møre og Romsdal og B.5854 b, Hålen, Leikanger, Sogn og Fjordane) har også svært lik utforming. Sentralt på endeplatene finnes en innfatningsramme til glass/stein. I hver av de fire hjørnene på platene på B.5854 er en opphøyet sirkel, som muligens skal forestille stiliserte dyrehoder (*fig. 28*). På B.1476 ses liknende trekk, men her er de opphøyde markeringene borte, og i stedet gjenstår bare forsenkningene i platen. Endeplatene for øvrig er dekorert med entrelac. På B.5854 b er også store deler av ringen bevart, og viser at ringens midtfelt har hatt en innfatning omgitt av entrelac-dekor. Trolig har også B. 1476 hatt dette. Begge disse ringsspennene har svært store likheter med en spenne fra Ballynaglogh

Figur 28: B.5854 b, Hålen, Sogn og Fjordane (etter Wamers 1985:taf. 35,4).

Figur 29: "Ballynaglogh-spennen", Irland (etter Ó Floinn 1989:86, kat.nr. 85).

i Irland (Ó Floinn 1989: kat.nr. 85, *fig. 29*). Disse spennene er alle såpass like at det er hevdet at de må stamme fra samme verksted (Wilson 1973:93). Begge spennene omtales som piktiske, og har da også store likheter med en av spennene fra det kjente St. Ninian-depotet (jf. kap. 2.2) (Ó Floinn 1989: kat.nr. 105).

Av de to spennene som her er klassifisert som I.C-spenner, det vil si spenner med fliker på endeplatene, er kun én hel (B.9065a) mens én er et fragment av en endeplate (C. 6699, *fig. 30*). Sistnevnte spenne har store likheter med endeplatene fra spennen funnet i Kilmainham, Dublin (*fig. 31*, jf. kap. 2.2) (Ó Floinn 1989: 95-96, kat. nr. 74). Tre av spennene kan klassifiseres som type I.D (T. 4213 se *fig. 32*, C.55412/1, og C.11468 se *fig.33*). På to av disse er endeplatene i utgangspunktet runde, med en innfatning til stein plassert i midten og med kurvede partier omring den sentrale runde platen. Spennene har store likheter med de piktiske ringpennene fra blant annet St. Ninian-depotet, samt fra Rogart, Sutherland i England (Ó Floinn 1989: 111,116:156, kat.nr. 106, 111 og 112). C. 11468 foreligger som fragment. På C.55412/1 foreligger kun ringen, mens nålen mangler. På T. 4213 er den opprinnelige nålen forsvunnet og blitt erstattet med en sekundært påsatt nål, hvor nåleløkken er dekorert med enkel strekdekor.

3.2.1 Spennenes kontekst

I alt 16 av disse insulære type-I spennene er funnet i graver, mens de øvrige er boplassfunn eller enkeltfunn. Av de 16 gravfunnene kan 15 kjønnsbestemmes. Av disse er 14 kvinnegraver hvorav 10 kan dateres til 800-tallet, og fem av disse kan plasseres nærmere til den første halvdelen av

Figur 30: C.6699, Eia, Rogaland (etter Wamers 1985, taf. 30,3).

Figur 31: "Kilmainham-spennen", Irland (etter Ó Floinn 1989: 81, kat. nr. 74).

århundret. Kvinnegraven med den praktfulle Snåsa-spennen i Sør-Trøndelag er den eneste graven som kan datereres til 900-tall. Denne sene dateringene kan antyde at spennen ble ført i arv i flere generasjoner før den ble lagt i kvinnens grav. Kun én insulær ringspenne funnet på Veøy i Møre og Romsdal kan muligens ha tilhørt en mannsgrav. Det foreligger ingen konkrete opplysninger om funnets kontekst, men spennen skal ha kommet inn samtidig med en øks, og gjenstandene er omtalt som om det dreier seg om et samlet funn (Lorange 1875: 110). Ringspennen er dermed antatt å komme fra en mannsgrav, tidfestet til 800-tall (Petersen 1940: 60, Wamers 1985: 93, Solli 1993: 268-269). I én grav kan avdødes kjønn ikke bestemmes på grunnlag av manglende kjønnsspesifikke gjenstandsfunn, og den er heller ikke mulig å datere. I to av gravene er ringspennene representert ved at et fragment av hode- eller endeplaten er gjort om til en separat spenne (C.6699 og B.7731), i alle de øvrige gravene har spennen vært lagt ned hel. Petersens påstand om at de insulære spennene i første rekke har vært brukt av kvinner på 800-tallet, synes dermed å ha blitt bekreftet. Denne forbindelsen mellom kvinner og ringspenner har paralleller til funnbildet i de norrøne koloniene, hvor minst to av fem slike spenner er funnet i kvinnegraver (jf. kap. 2.3.2). I tillegg ses et klart mønster med hensyn til den geografiske distribusjonen av spennene. Gravene finnes i første rekke langs vestkysten av Norge, i stor grad konsentrert til Rogaland, rundt Boknafjorden i nord og omkring Egersund i sør, langs de store fjordarmene i Sogn og Fjordane, og nord for Trondheimsfjorden (se *kart 1*). Distribusjonene kan tolkes som uttrykk for at de insulære spennene har vært benyttet av kvinner tilhørende utvalgte sosiale grupper, i områder med særlige kontaktflater mot de insulære områdene.

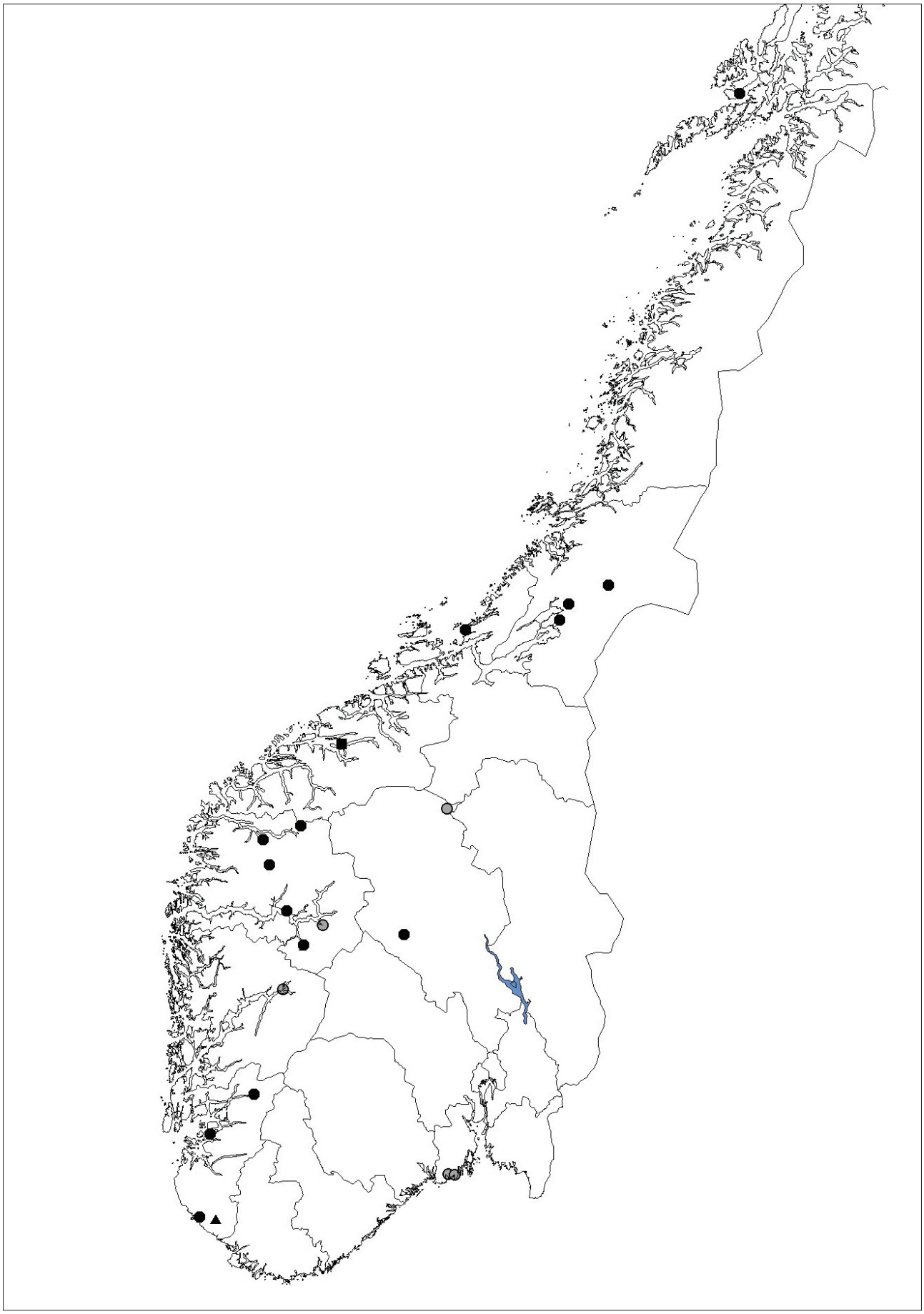

Figur 32: T.4213, Smulan, Nord-Trøndelag (etter Wamers 1985: taf. 36,3).

Figur 33: C. 11468, Frigstad, Oppland (etter Wamers 1985, taf. 30,2).

Utover spennene som opptrer i gravene, er det gjort funn av i alt seks insulære ringspenner. To av disse er funnet i det som må defineres som boplassområder, selv om de må oppfattes som sekundært deponert. Fra Vesle-Hjerkinn kommer som nevnt spennefragmentet fra en irsk praktspenne, av samme type som spennen fra Snåsa. Birthe Weber (1986) antar at fragmentet har vært brukt som verdimetall, og har vært mistet/ gjenglemt. Spennen ble funnet i et avfallslag over en av tuftene på stedet, på samme nivå som en spore fra 1200-tallet. C14-dateringer fra tuften selv spenner fra ca. 800-1100. Fra en udefinerbar kontekst, undersøkt under de tidligste Kaupangutgravningene, kommer en nål som opprinnelig har hørt til en insulær ringspenne (Blindheim et. al. 1999, fig. 11). Nålen kan ha vært del av en fragmentert spenne som har blitt brukt som verdimetall, slik som foreslått for fragmentet fra Vesle-Hjerkinn. Fra gravplassen på Nordre Bikjholberget ved Kaupang, stammer en annen nål ("Løsfunn 1952 f.") til en slik spenne (Blindheim & Heyerdahl-Larsen 1995: 67, pl. 57f). Heller ikke her er den opprinnelige funnkonteksten kjent, men spennen stammer trolig fra en ødelagt grav. I tillegg er det funnet tre hele spenner uten opplysninger om funnkontekst.

Kart 1: Utbredelseskart over type I, insulært produserte ringspenner, funnet i Norge.

●= *kvinnegraver* ■= *mannsgraver* ▲= *grav med ukj. kjønn* ●= *enkeltfunn/boplassfunn*

3.3 Kopier av insulære spenner: type I.A-E

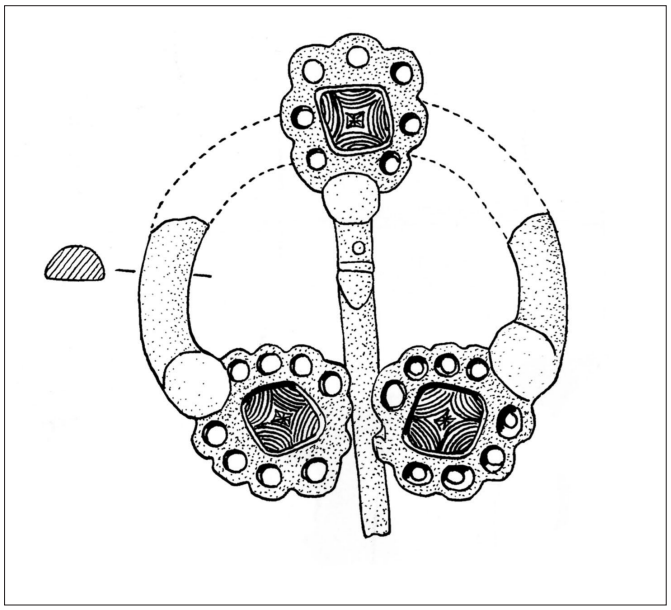
Innenfor samme hovedtyper som de insulære spennene, finnes også en rekke *kopier* eller det som må regnes som *lokale omforminger* av de insulære type I-spennene (*tab. 6*). I motsetning til de insulært produserte spennene, er alle disse lokalt produserte type I-spennene av bronse eller jern, hvorav noen i tillegg har hatt tinn-/ sølvovertrekk. Med bakgrunn i at disse kopiene med få unntak kun er funnet i Norge, kan man anta at disse er produsert innenfor grensene til dagens Norge. Disse kopiene er tidligere skilt ut og omtalt som egen gruppe, med samme typebetegnelser som brukt på de insulære spennene (Graham-Campbell 1987). Enkelte kan betraktes som kopier av de tidlige, åpne piktiske spennene, mens andre har større likheter med de lukkede, irske spennene fra 700-tall (jf. kap. 2.2). Enkelte av de lukkede spennene er størrelsesmessig sett på linje med ringnåler, men er inkludert i denne gruppen, fordi ringenes utforming har åpenbare paralleller til de insulære spennene. Dette definisjonspørsmålet er allerede berørt (kap. 2.1), men illustrerer problemet med å tallfeste disse kopi-spennene i Norge. Graham-Campbell (1987) definerer blant annet én slik kopi fra Rogaland (S.385) som en *ringnål* (”ringed pin”) men omtaler samtidig en nær parallell av denne, funnet i Irland, som en lukket *ringspenne* (”pseudo-penannular brooch”) (Graham-Campbell 1987: fig. 4 og 5). Den norske spennen er riktignok 1,1 cm. mindre i diameter enn sin irske parallell, men den har ellers en svært lik utforming. Det skaper, i min mening, et kunstig skille å utelukke disse mindre spennene fra analysen, ettersom de åpenbart er utformet med klare paralleller til de større, irske ringspennene. Graham-Campbell (1987) regner i sin oversikt med i alt 14 slike kopi-spenner. En gjennomgang av funnene i forbindelse med denne avhandlingen, hvor de små, pseudo-penannulare spennene inkluderes, øker imidlertid det totale antallet spenner til 34 stykker. I gruppen av hjemlig produserte type I-spenner kan 24 klassifiseres nærmere som type I.A, med trekantede endeplater, hvorav fire er østlige varianter av disse. I tillegg opptrer en spenne som type I.B, med rombiske endeplater, og fire nærmest som type I.D, med runde endeplater. I alt fem stykker faller inn under type I.E, med endeplater formet som dyrehoder i profil. Det er ikke funnet lokalt produserte utgaver av type I.C.

De hjemlig produserte utgavene av type **I.A** kan sies å ha fire hovedutforminger:
1) Den første gruppen består av spenner med *klare paralleller til insulære spenner* blant annet ved å illudere innlagte steiner på endeplatene. I denne gruppen må plasseres én av spennene fra Kaupang (K/ 1954, gr IV, yy, *fig. 34*). Spennen er av sølv, og er funnet i en mannsgrav fra 800-tallet. I tillegg bør det i denne gruppen inkluderes fire ringspenner som trolig er utformet som kopier av I.A-spennene (T.243, T.18123 c, B.12131/3 og B.6089 a, *fig 35*). Disse kan plasseres i gruppen som Graham-Campbell har antatt er omforminger av de insulære spennene, men med en *øst-svensk/finsk* regional tilknytning (jf. kap. 2.2). Av disse fire spennene er én et enkeltfunn, mens tre er funnet i kvinngraver.

Fylke	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Nordland						
Marda,l Sømna	C.21451 i	I.A	Grav	bronse	M	800-850
Nord-Trøndelag						
Namdalseidet, Beistad	T.243	I, østlig variant	Enkeltfunn	bronse		
Ringstad, Steinkjer	T.21472	I.?	Enkeltfunn	bronse/sølv		
Sør-Trøndelag						
Riseqjerdet, Oppdal	T.18123 c	I, østlig variant	Grav	bronse	K	900-1000
Sogn ogFjordane						
Brekkem Høyanger	B.8436	I.E	Enkeltfunn	bronse		
Sognefjell, Luster	B.11224	I.E	Enkeltfunn	bronse		
Målsnes, Balestrand	B.12131/ 3	I, østlig variant	Grav	bronse	K	900-1000
Hordaland						
Vambheim, Ulvik	B.454+ 532	I.A	Grav	bronse	M	900-950
Koppen, Haus	B.6089 a	I, østlig variant	Grav	bronse m/forgylte partier	K	vik.tid
Spissøy, Bømlo	B.11377	I.E	Enkeltfunn	sølv		
Eide, Fjellberg	S.5514 a	I.D	Grav	bronse	?	vik.tid
Rogaland						
Dyrnes, Egersund	C.19099	I.A	Enkeltfunn	sølv		
Ferkingstad, Karmøy	S.385	I.A	Grav	bronse	K	800-850
Ferkingstad, Karmøy	S.1052	I.E	Enkeltfunn	bronse		
Harastad, Randaberg	S.2192 m	I.D	Grav	bronse	M+K	vik.tid
Kvalbein, Hå	S.2349 i	I.A	Grav	bronse	M	850-900
Bygnes, Karmøy	S.2980	I.A	Enkeltfunn	bronse/sølv el. tinn		
Valheim, Hjelmeland	S.3251 h	I.D	Grav	bronse	M	850-900
Sundvor, Bjerkreim	S.4165 n	I.A	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900
Gilja, Gjesdal	S.5285 b	I.A	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-950
Buskerud						
Skot, Øvre Eiker	C.21730	I.A	Enkeltfunn	bronse		
Averøsbråten, Hole	C.22488	I.A	Enkeltfunn	bronse		
Telemark						
Kolkjøn, Tokke	C.12861	I.A	Grav	bronse	K	950-1000
Asalund, Porsgrunn	C.22658	I.A	Enkeltfunn	bronse		
Ringhus Heimigard, Vinje	C.28260 a	I.A	Grav	bronse	M	vik.tid
Hedmark						
Bråten, Åmot	C.10674	I.A	Grav	jern	M	950-1000
Akershus						
Gislevold, Ullensaker	C.1081	I.A	Grav	bronse	M+K	vik.tid
Vestfold						
Fevang Nordre, Sandefjord	C.6914	I.A	Grav	bronse	M	900-950
Dolven, Larvik	C.14759	I.A	Grav	bronse/sølv el. tinn	?	vik.tid
Gulli, Tønsberg	C.53314/ 1	I.B	Grav	bronse	K	900-950
Gulli, Tønsberg	C.53649/1	I.D	Grav	bronse/sølv	M	800-900
Kaupang, Larvik	C52519/19 674	I.E	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	K/IV gr. IV, yy	I.A	Grav	bly/tinn-legering	M	800-900
Ukjent	C.23491	I.A	Enkeltfunn	bronse/sølv el. tinn		

Tabell 6: Type I. A-E. Lokalt produserte ringspenner utformet som kopier av de insulære spennene funnet i Norge, i graver, boplasskontekst og som enkeltfunn. For spenner funnet i edelmetalldepoter, se tab. 10.

To av disse kan dateres til 900-tall, mens én kan ikke gis en nærmere dateringsramme. Spennene er alle av bronse, men B. 6089 a har trolig hatt forgylte partier, muligens med en slags kopperlegering.

Figur 34: K/ 1954, gr IV, yy, Kaupang, Vestfold (etter Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995, pl.14, yy).

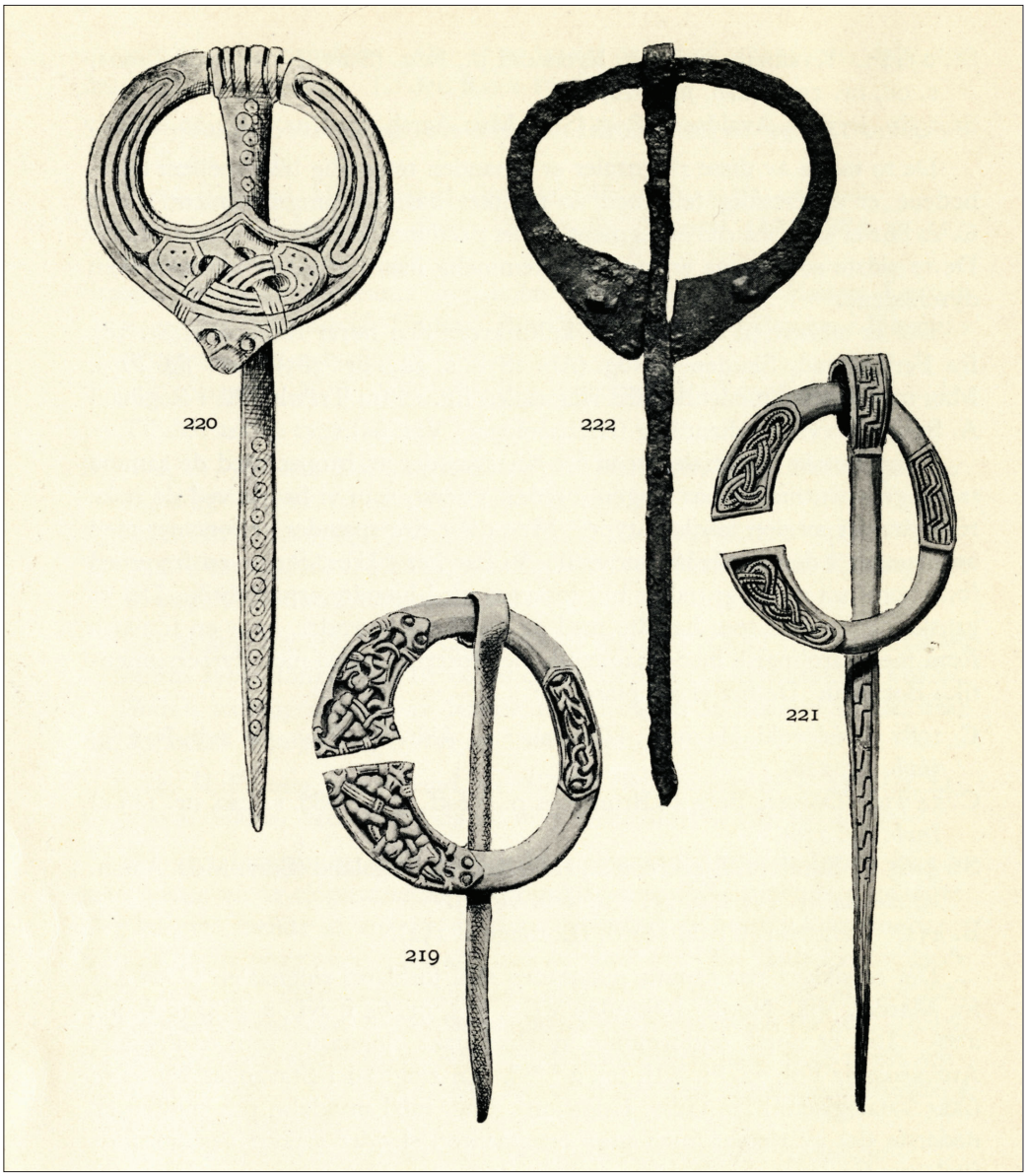

Figur 35: B.6089 a, Koppen, Hordaland (etter Shetelig og Brøgger 1908:12, fig.7).

På to av spennene er det tydelig at man har forsøkt å gjengi innlagte steiner på endeplatene (B. 6089 a fra Hordaland og B.12131/3 fra Målsnes, Sogn og Fjordane).

2) En gruppe med seks spenner karakteriseres av rik *borrestilsdekor* på endeplater og i et midtstilt felt på ringen (C.1081: Ullensaker, Akershus, C.14759: Brunlanes, Vestfold, C.21451: Vik, Nordland, C.22488: Hole, Buskerud, S.4165: Bjerkreim, Rogaland, B.454/532: Ulvik, Hordaland, se *fig. 36,1-3*). Orneringen av ringenes midtfelt viser klare paralleller til de insulære spennen, hvor dette trekket også forekommer. Markeringen av et slikt felt finnes ikke på ringspenner av type II, III eller IV. På C.22488 er midtfeltet på ringen, samt nålehodet og nederste del av nålen, ornert med et trappemønster. Dette er et trekk som også finnes på andre norske og irske ringnåler (Fanning 1994: fig. 41-43, samt ringnålen C.11883). C.14759 framstår som en svært nær parallell til S.4165. Begge har dyp, relieffpreget borrestilsdekor, med abstrakte gripedyr. På begge disse åpne ringspennene er overgangen mellom ring og endeflater markert med et dyrehode med snuten vendt oppover mot ringen, samt at hjørnene på endeplatene også har dyrehoder hvor snutene vender ut mot hjørnene. Begge har hatt tinn-/ sølvbelegning. Et liknende gripedyr med et dyrehode som vender snuten ut av ringen, ses også sentralt plassert på midtfeltet på den lukkede ringspennen C.21451 fra Vik i Nordland. Tre av disse seks spennene lå kjønnsdefinerte graver: alle i mannsgraver som kan dateres til perioden 800-950.

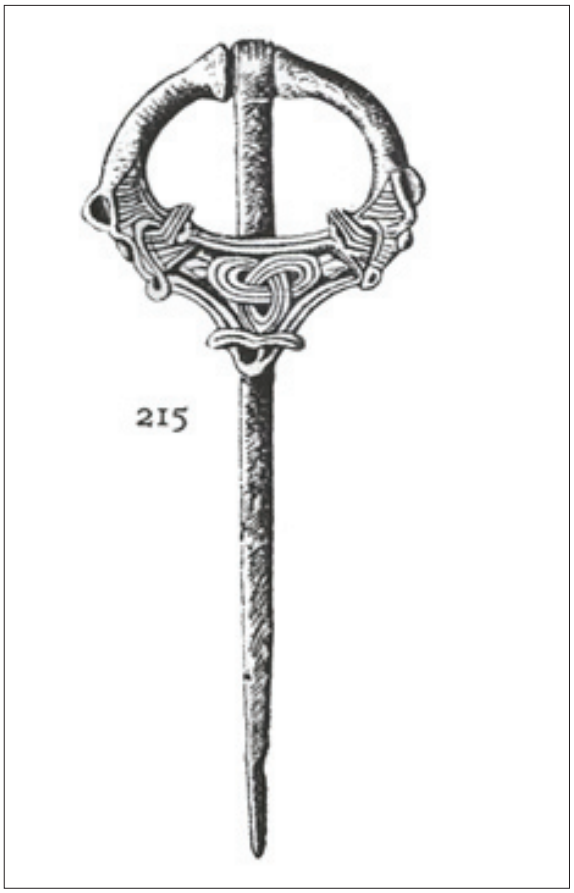
3) Den tredje gruppen med lokale I.A-ringspenner inkluderer i alt fire spenner. Disse kjennetegnes av at de er fullstendig *uten dekor* (C.6914, Sandefjord, Vestfold, C.10674, Åmot, Hedmark, C.22658, Porsgrunn, Telemark, S.5285, Gjesdal, Rogaland). C. 10674 er av jern (*fig. 36,4*), mens på to av

Figur 36: 1) C.14759, Dolven, Vestfold (orig. merket "219"), 2) C.21451, Mardal, Nordland ("220"),3) C.22488, Averøsbråten, Buskerud ("221"), 4) C. 10674, Bråthen, Hedmark ("222") (etter Petersen 1928: 182, fig. 219-222).

spennene, C.6914 fra Vestfold og S.5285 fra Rogaland, ses rester av tinn-/sølvbelegning. Tre av disse spennene kan dateres og kjønnrelateres utifra gravkonteksten de er funnet i: alle er funnet i mannsgraver i fra 900-tallet.

4) I tillegg finnes en fjerde gruppe bestående av en stor åpen ringspenne fra et depotfunn i Hatteberg, Hordaland (B.8377, *fig. 46*) samt syv mindre lukkede spenner. Størrelsesmessig likner de syv små spennene på ringnåler, men den klare utformingen av nålens ring med assosiasjoner til de større, åpne ringspennene, gjør som nevnt at disse må klassifiseres som lukkede ringspenner (C.12861: Tokke, Telemark, C.28260: Vinje, Telemark, C. 21730, Øvre Eiker, Buskerud, se *fig. 37*, C. 19099: Egersund, Rogaland, S. 2349 i: Hå, Rogaland, S. 2980: Karmøy, Rogaland, C.23491: ukj. sted). Alle

Figur 37: C.21730, Skot, Buskerud (etter Petersen 1928:179, fig. 215).

disse kjennetegnes av at *overgangen mellom ring og endeplate markeres av et dyrehode med åpen kjeft i profil*. På de lukkede spennene finnes et trekantet felt mellom dyrene.

Endeplatene på Hattebergspennen er ornert med en ornert nagle, noe som gjør at den klassifiseres som en nagledekorert ringspenne, den eneste av sitt slag i Norge (Johansen 1973: 97-101, kat.nr. F 2; jf. for øvrig kap. 2.2). Spennen utmerker seg også ved at den viser tydelig slitasje etter bruk, i forhold til de andre spennene av denne typen (Johansen 1973: 122). Både nålen og ringen er dekorert med innstemplede trekanter. Spennens utforming og detaljer har ført til omfattende diskusjoner om dens opphav og produksjonsted, men regnes i dag for å være laget av en norsk håndverker med inspirasjon fra de norsk/keltiske områdene i Dublin (Kaland 2005: 18). Det er funnet en støpeform til en liknende spenne i Hedeby, noe som indikerer at slike spenner kan være produsert flere steder (Capelle 1968: 79, se taf. 25,7). Spennen viser i alle tilfeller til sammensmeltningen av irsk og norrøn metallkunst og dekor (jf. Graham-Cambell 1987, Kaland 2005: 18).

De små lukkede spennene, hvor overgangen mellom ring og endeplate er markert med et gapende dyrehode, opptrer i første rekke i Rogaland, men også i Telemark og Buskerud. På fem av disse går ringen direkte over i dyrets hals, og de to motstående dyrene gaper over et møtende felt. Feltet kan være dekorert med en trearmet valknute (C.21730 og C.23491), men også med enkel rutedekor (S.2349 og C. 12861). I et tilfelle er midtfeltet mellom de to dyrehodene åpent (S.28260). Fem av disse spennene har også en utstående tapp med et gjennomboret hull, plassert midt på det trekantede feltet mellom dyrehodene, et trekk som kjennes igjen fra de irske, lukkede ringspennene som for eksempel *Tara*- og *Westness*-spennen (se. kap. 2.2). Hullet har antagelig utgjort en del av festeanordningen. Det har trolig vært bundet en tråd gjennom dette, som så ble viklet rundt nålen for å forhindre at den skle ut av stoffet (Fanning 1994: 124-126, jf. kap.2.1). I to tilfeller (C.21730 og C.23491) er tappen formet som et dyre-/menneskehode i svak relieff. Disse to spennene er for øvrig såpass identiske at man kan anta at spennen har vært produsert av samme håndtverker/ verksted. Alle de tre spennene fra

Rogaland av denne typen er av sølv eller forsølvet/fortinnet. I tillegg er to øvrige spenner forsølvet/fortinnet (C.23491 og trolig C.12861). To av spennene er funnet i graver og fem er enkeltfunn. De to gravene kan klassifiseres som henholdsvis en mannsgrav fra siste halvdel av 800-tallet (S.2349 i), og en kvinnegrav fra siste halvdel av 900-tallet (C.12861).

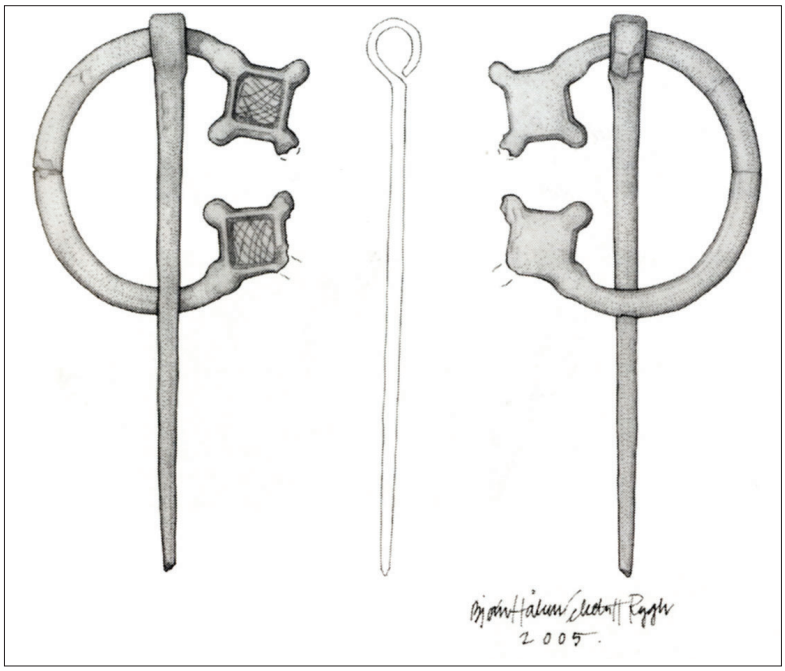
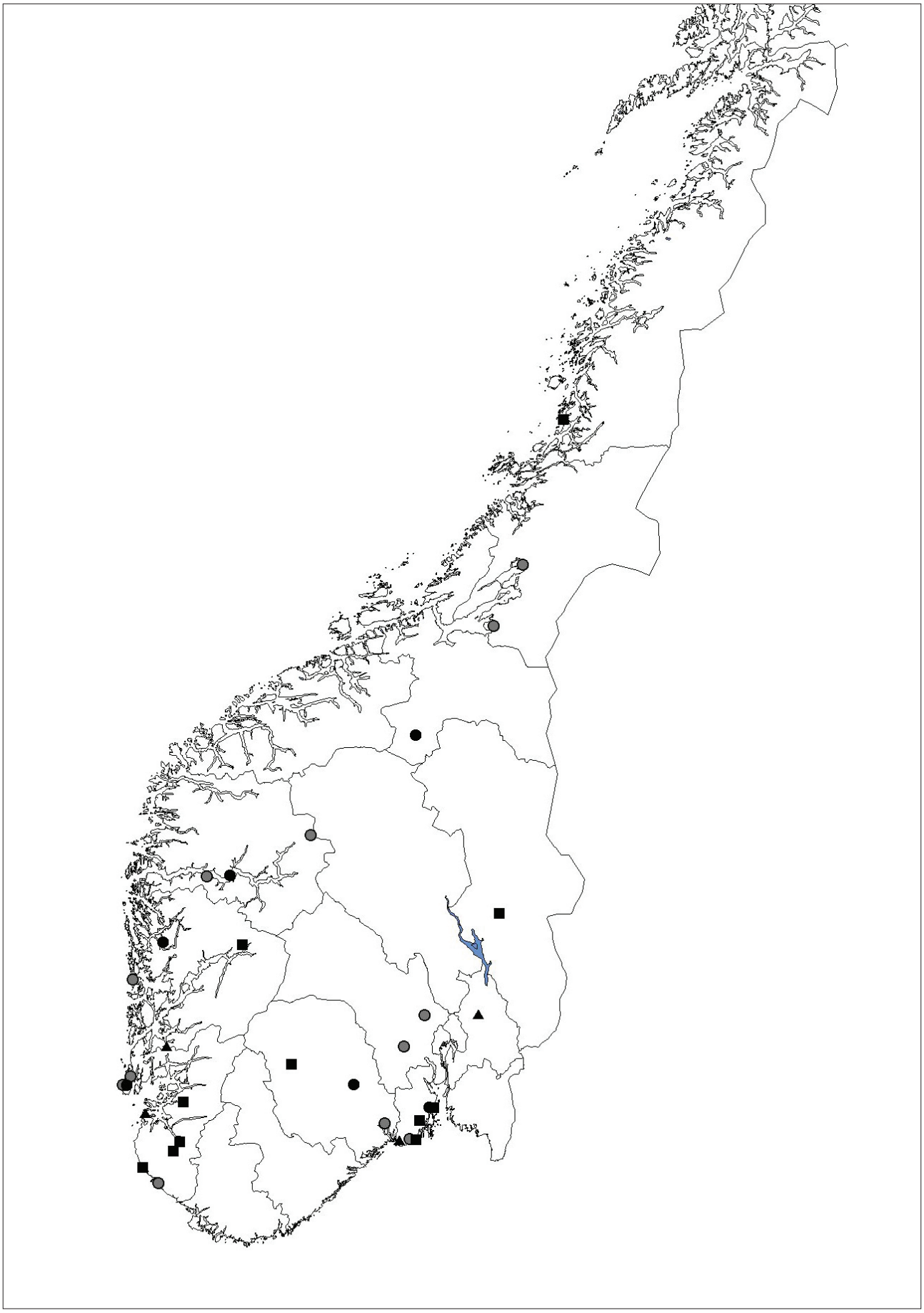

Fig. 38: C.53314/ 1, Gulli, Vestfold (etter Gjerpe 2005:33, fig.14. Tegning: Bjørn-Håkon Eketuft Rygh).

Kun ett eksemplar av en lokalt produsert kopi av de insulære spennene har rombiske endeplater, det vil si at den er av type **I.B** (C.53314/ 1, Tønsberg, Vestfold, *fig. 38*). Ytterkantene av de rombiske endeplatene er markert med en kant, og hvert hjørne har en utstående tapp. Det forsenkede rombiske feltet har grovt utført krysskravur. Spennen er funnet i en kvinnegrav i Vestfold, og er datert til tidsrommet 850-950, kanskje helst 900-950 (Gjerpe 2005: 31-33).

Av de fire type **I.D** – spennene er tre nærmest identiske (S.3251: Hjelmeland, Rogaland, S.5514: Fjellberg, Hordaland, C. 53649/1: Tønsberg, Vestfold, se *fig. 39*). Alle tre er små lukkede spenner, med forsenkede runde markeringer på endene, hvor ringendene er forbundet med en loddrett stang. To av spennene (C.53649/1 og S.3251) er funnet i mannsgraver fra perioden 800-900. Begge disse spennene har rester av tinn-/sølvbelegning. Den siste spennen (S. 5514) er funnet i en ikke-daterbar, ikke-kjønnsbestemt grav. Det finnes kun én annen lukket spenne med runde endeplater (S.2192). Denne er langt enklere utformet, og lå i et sammenblandet, udaterbart gravfunn fra Rogaland. De to sistnevnte spennene er av bronse.

Ringspennene av type **I.E** utgjør en karakteristisk gruppe med fem spenner (B.8436: Høyanger, Sogn og Fjordane; B. 11224. Luster, Sogn og Fjordane, B.11377, Hordaland, S.1052, Karmøy, Rogaland, *fig. 40,* C.52519/ 19674, Kaupang, Vestfold). Disse må ses som kopier av de åpne, piktiske ringspennene med store dyrehoder i profil (Graham-Campbell 1987). En av disse spennene er av sølv, mens to har hatt tinn-/sølvbelegning. Mens de fire spennene fra Vestlandet er hele eksemplarer, er spennen fra Kaupang representert kun gjennom et fragment, som trolig har sirkulert som skrapmetall (Graham-

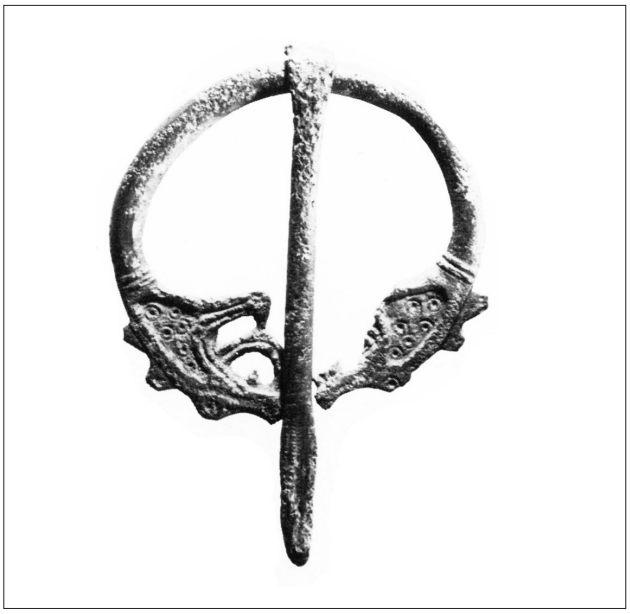

Kart 2: Utbredelseskart over type I, kopier av insulært produserte ringspenner, funnet i Norge.

●= kvinnegraver ■= mannsgraver ▲= grav med ukj. kjønn ●= enkeltfunn/boplassfunn

Figur 39: C. 53649/1: Gulli, Vestfold (etter Gjerpe 2005:92, fig.61).

Figur 40: S.1052, Ferkingstad, Rogaland (etter Wamers 1985, taf. 36,2).

Campbell 2010). Basert på distribusjonen av spennene er det foreslått at de stammer fra et vest-norsk produksjonsenter (Graham-Campbell 1984, 1987). Utenfor Norge kjennes kun ett annet eksemplar av denne spennetypen: Et endefragment som er svært lik de norskproduserte spennene, ble funnet ved bredden av Gudenå-sjøen i Danmark[1] (muntlig medd., Julie Lund). Det er verdt å merke seg at alle spennene av denne varianten kun er funnet som enkeltfunn, noe som kan indikere at de i første rekke ikke har blitt lagt ned som gravgods, men at de kan ha vært deponert i andre sammenheng.

3.3.1 Spennenes kontekst

Av de i alt 35 kopiene av insulære ringspenner av type I, er med andre ord 22 funnet i graver, én opptrer i et depotfunn og én er funnet i udaterbare kulturlag på Kaupang. I tillegg er det 11 enkeltfunn. Av de 22 spennene som er funnet i graver, kan 17 graver kjønnsbestemmes, hvorav 11 er mannsgraver og 6 er kvinnegraver. Av de 17 kjønnsbestemte gravene kan 15 gis en nærmere datering. Av disse kan seks plasseres til 800-tallet, hvorav fem er mannsgraver og én er en kvinnegrav. Den tidligste daterbare mannsgraven er fra Nordland, mens de øvrige spennene fra 800-tallet opptrer i Vestfold og Rogaland. Fra henholdsvis Vestfold og Rogaland kommer også de to svært parallelle spennene av type I.D, mens spennen fra Nordland er av type I.A med borrestilsdekor. Ni graver kan dateres til 900-tall, hvorav fem er manngraver og fire er kvinnegraver. Mannsgravene som kan dateres til 900-tallet har alle type I. A-spenner, med henholdsvis borrestilsdekor eller de er av typen som er helt uornert. De fire kvinnegravene har spennevarianter som synes å avvike fra utformingen av mennenes ringspenner. Én av kvinnene har fått en 1.B-spenne, to har fått østlige varianter av de insulære spennene, og én er

1 Nm C31409 (1990)

begravd med en liten lukket ring av I.A-typen. I tillegg kan en mannsgrav og en kvinnegrav ikke gis en nærmere datering enn til vikingtid.

Utover spennene i graver, er det kun funnet én annen spenne i denne gruppen med sikker kontekst: Hattebergspennen ble funnet i en åkerskråning i viken bak baroniet Rosendal, opp mot fjellene ved Folgefonna (B.8377). Spennen er funnet i et depot med en halsring av sølv og en armring av gull (*se tab. 10*). Alle gjenstandene var hele. Hatteberg-spennen er, som nevnt, av type I.A, ornert med en sentral nagle og gjennomhullet bord i ytterkant av endeplatene. Det er også gjort ett funn fra det som må regnes som en boplasskontekst, nemlig spennefragmentet av type 1.E. (C. 52519/19674) fra kulturlaget på Kaupang.

Kopiene av de insulære spennene viser dermed til interessante trekk med hensyn til kjønn og geografisk fordeling (jfr. *kart 2*). Mens de insulært produserte spennene, med ett unntak, kun er funnet i kvinnegraver, er tendensen nærmest motsatt for de hjemlig produserte utgavene av type I-spennene. Av de i alt 16 gravene, er kun fem kvinnegraver. Av disse kan fire dateres til 900-tallet, og de er derfor yngre enn majoriteten av kvinnegravene med insulært produserte ringspenner. Det er verdt å merke seg at disse gravene til dels har andre varianter av ringspennene enn hva mennene har vært begravet med. 11 av gravene med kopier av insulære type I-spenner må regnes som sikre mannsgraver. Av disse kan fem plasseres til 800-tallet, mens ytterligere fem kan dateres til 900-tallet. Én mannsgrav kan ikke dateres nærmere enn til vikingtid. Disse mannsgravene fordeler seg først og fremst på Vestfold (3 graver) og Rogaland (4 graver), i tillegg til én grav fra henholdsvis. Nordland, Hordaland, Telemark og Hedmark. En av gravene innehold en ringspenne som tydelig illuderer de insulære spennene (K/IV, gr. IV, yy, Kaupang, Vestfold). Seks av de øvrige mannsgravene har imidlertid I.A-spenner som, til tross for den ytre formen, står i sterk kontrast til de insulære spennene. Disse I.A-spennene karakteriseres ved enten tydelig borrestils-ornering, eller ved at de er fullstendig uornerte. Dette indikerer at type I.A-spenner fra midten av 800-tallet i større grad assosieres med menn, og at denne overgangen fra kvinne-til mannsmykke også uttrykkes gjennom en dekormessig endring av de ofte overdådige, entrelac-ornerte insulære spennene.

Til tross for det begrensede antallet spenner, synes det å være tydelige indikasjoner på at endringen av kjønnsaffiniteten for lokalt produserte ringspenner skjer i siste halvdel av 800-tallet, omtrent samtidig langs store deler av kyst-Norge. Dette overlapper tidsmessig med tradisjonen der kvinner blir begravd med insulære spenner i Vest-Norge, og man må ha hatt en oppfatning om at insulære spenner i første rekke var båret av kvinner. Av de fem kvinnegravene med kopier av de insulære ringspennene kan fire dateres til 900-tallet, og er således yngre enn majoriteten av kvinnegravene med

insulære spenner. Disse kvinnene er i større grad begravd med spenner som type B eller særtyper. Dette er spennevarianter som ikke forbindes med mannsgravene.

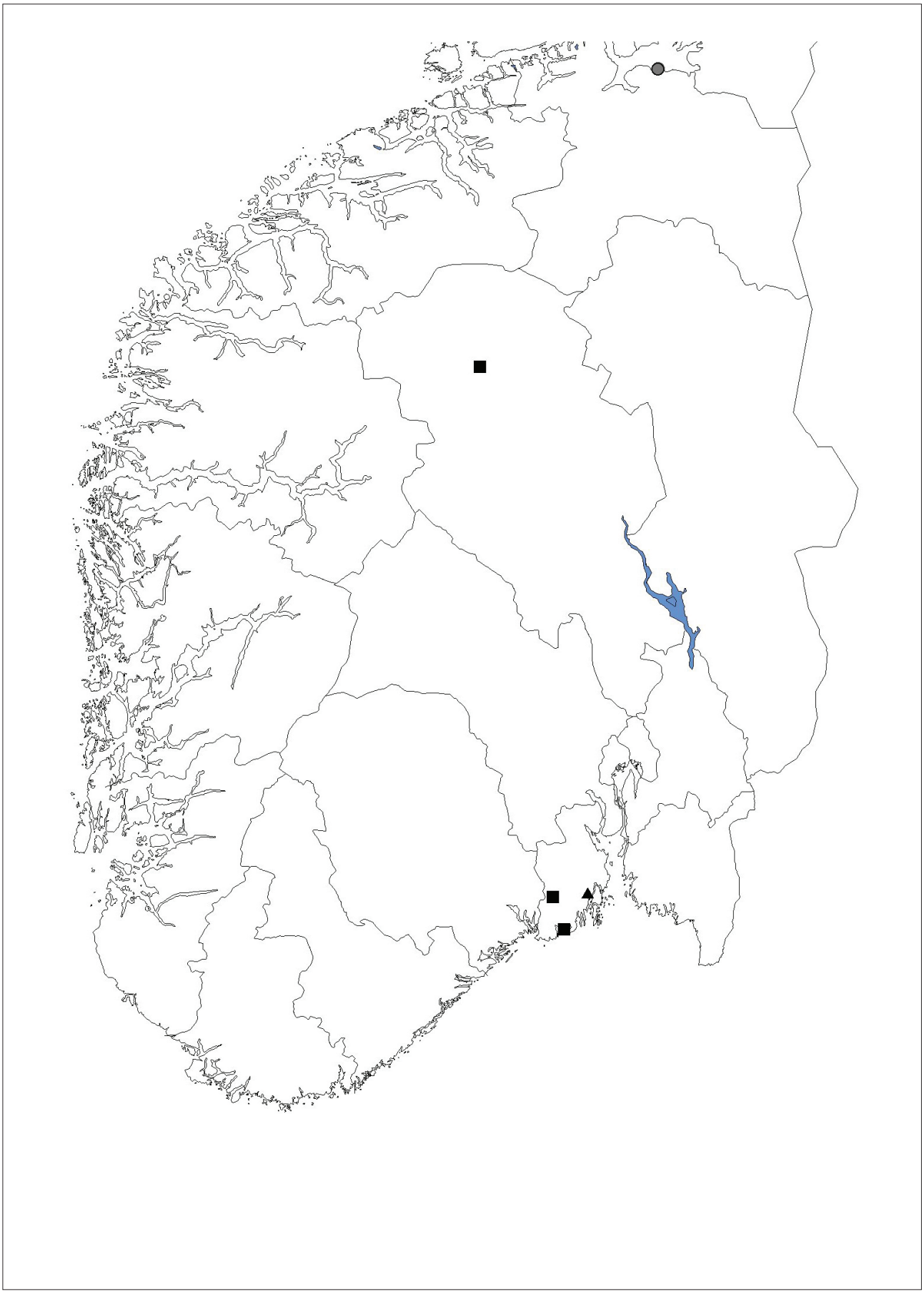
3.4 Ringspenner med maske-/dyrehodeformede ender i relieff: type II

Ringspenner av type II (*tab. 7*), representerer en liten gruppe spenner med karakteristiske trekk (*fig. 41*). Spennene har avbildninger av dyre- eller menneskeliknende hoder *en face* eller tredimensjonalt utformet, og skiller seg derfor fra ringspennene med dyrehoder i profil, det vil si type I.E. Graham-Cambell skiller her ut to grupper: spenner med dyremasker (*animal masks*) og med menneskeliknende masker (*anthropomorphic masks*) (Graham-Cambell 1987). I to tilfeller i det norske materialet er endene klart dyrehodeformet, hvor dyret nærmest må sammenlignes med en drage eller hund, med utstående ører, framtredende snute med markerte nesevinger og bred munn. I tillegg finnes en spenne som Graham-Cambell har klassifisert som en *anthropomorphic mask,* hvor hodet framstår med en blanding av menneskelige og dyriske trekk, hvor snuten også kan tolkes som bart mens ørene er spisse og plassert over pannen. Skillet mellom spenner med dyre- og menneskehoder framstår derfor som noe kunstig, og gruppen bør som nevnt sees under ett, med glidende overganger mellom de ulike utformingene (jf. Blindheim et.al. 1999: 38, se også kap. 2.2.1).

Figur 41: C.27220 f, Lamøya, Vestfold (etter Blindheim et.al. 1981, pl.62, f).

Graham-Cambell (1987) regner tre spenner i Norge til denne gruppen, alle fra gravfunn i Vestfold (se *kart 3*). I tillegg må det føyes to andre spenner til denne gruppen. Den ene spennen kommer fra Oppland, der kun ringen er bevart. Til tross for at den er skadet av korrosjon, ses tydelig at ringendene er formet som to små, smale tredimensjonale dyrehoder. I tillegg finnes et enkeltfunn av en særegen type fra Ranheim i Sør-Trøndelag. Formelt sett kan ikke dette kalles en ringspenne, ettersom den er laget med en kort nål og nåleholder på baksiden. Den har dermed vært festet på en annen måte enn det som ellers karakteriserer ringspennene. Det er likevel ingen tvil om at den er laget for å illudere en ordinær ringspenne, og den er derfor inkludert i denne gjennomgangen Spennen er av jern med forsølvede partier og vulster på ringen, og den har

Kart 3: Utbredelseskart over type II, ringspenner med maskeformede ender, funnet i Norge.

■= *mannsgraver* ▲= *grav med ukj. kjønn* ●= *enkeltfunn*

Sted	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Sør-Trøndelag:						
Ranheim, Strinda	T.16659	II	Enkeltfunn	jern/ sølv		
Oppland:						
Øygard, Lom?	C.29908 i	II	Grav	bronse	M	900-950
Vestfold						
Prestegården; Stokke	C.3633	II	Grav	bronse	?	vik.tid
Store-Var Nedre, Stokke	C.14295	II	Grav	bronse	M	900-950
Lamøya, Larvik	C.27220 f	II	Grav	bronse	M	850-950

Tabell 7: Alle type II-spenner funnet i Norge.

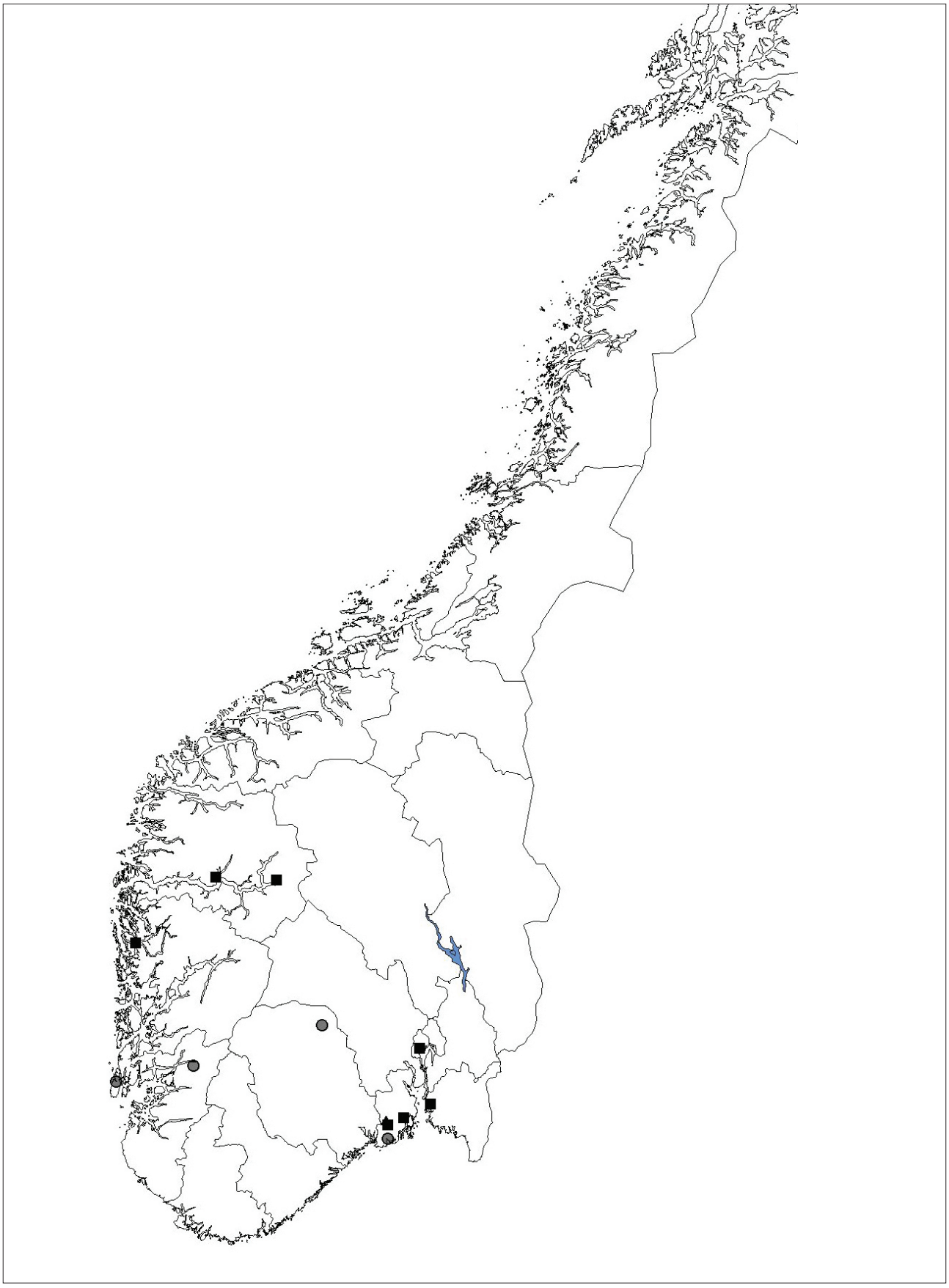
markant utformede dyrehodeender. Både deler av dyrehodene og vulstene er dekorert med et enkelt båndflettingsmønster, med paralleller i keltisk kunst (Petersen og Marstrander 1949: 128, fig. 4). Th. Petersen og Sverre Marstrander mener i sin tilveksttekst at spennen ligger nærmest en gruppe ringspenner fra Birka hvor ringendene med dyrehoder er svunget opp og utover. Enkelte av disse har også tversgående vulster dekorert med båndflettingsmønster, over ringen. Disse spennene er funnet på Birka og Gotland i Sverige, med enkelteksemplarer også fra Finland og Øst-Prøyssen (Thålin 1984). Ranheim-spennen synes dermed å vise til både en østlig og en vestlig håndverkertradisjon, men med egen lokal utforming uten klare paralleller til de øvrige spennene (jf. Blindheim et.al. 1999:38).

3.4.1 Spennenes kontekst

Fire av ringspennene av denne typen er funnet i graver, mens én spenne er et løsfunn. Av de fire gravene kan tre kjønnsbestemmes, alle som mannsgraver, og disse faller alle innenfor tidsrommet 850-950. De få gravene antyder dermed at spennetypen er assosiert med menn, i perioden 850-950, og at den i første rekke er en østnorsk variant av en ellers svensk/østlig tradisjon.

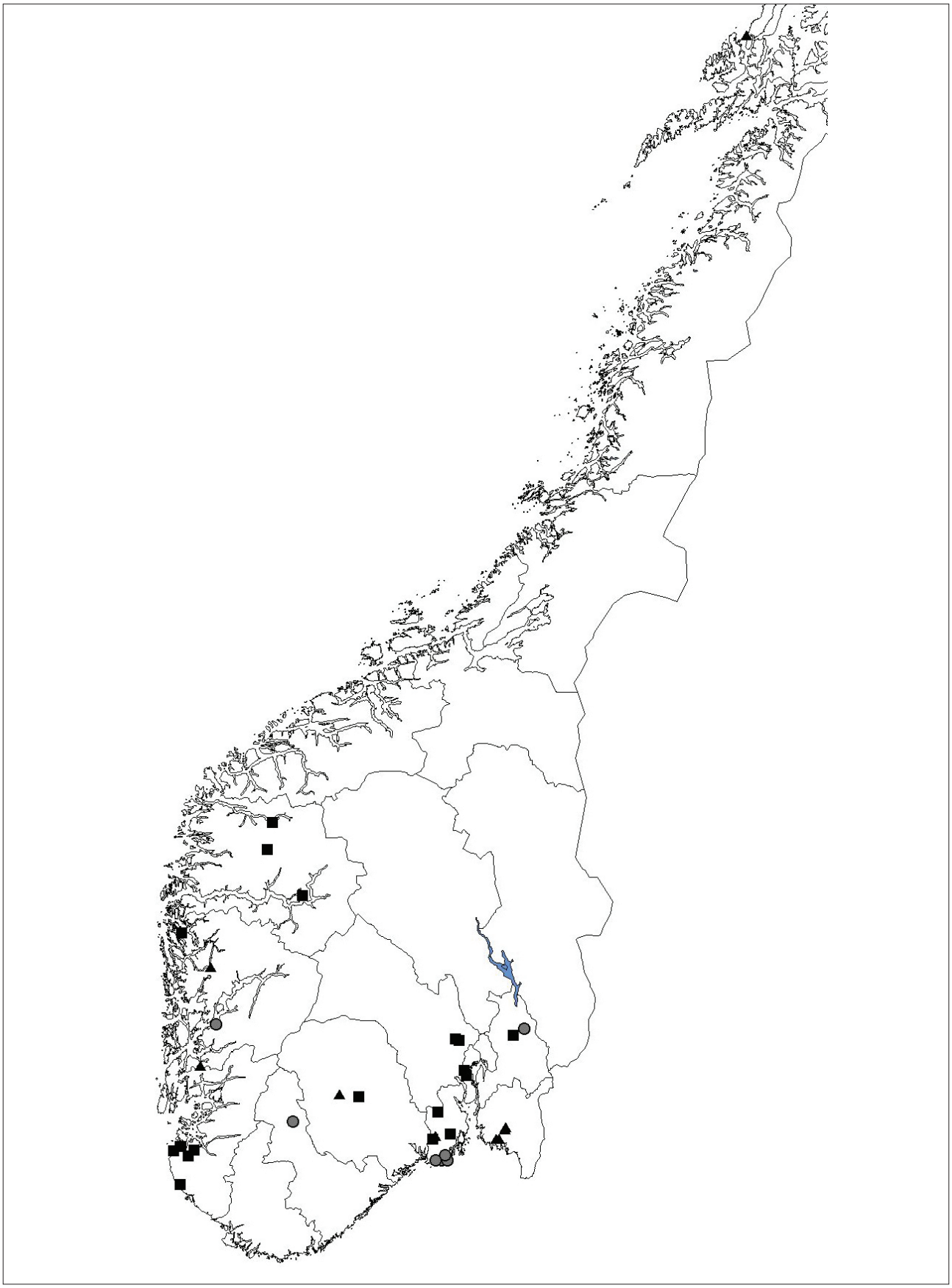
3.5 Kulespenner: type III.A-C og ringspenner med rett avskårne ender: type IV

I dette avsnittet presenteres type III og IV sammen. Som nevnt i forrige kapittel (kap. 2.4.4) er utformingen av type IV spennene svært lik type III, med unntak av at ringendene og nålens hode, ikke er markert med kuler. Et eksempel på den overlappende utformingen av disse to spennetypene ses i ringspennen B.8994, som her er klassifisert som en III.B-spenne. På denne er nålens hode markert ved en glatt kule, mens ringen har fasetterte, rett avskårne ender. Samme trekk ses også på en av de få kulespennene funnet i Sverige (Vårby-spennen, kap. 2.4.3). I enkelte graver samt i flere av depotene hvor det kun er funnet nålen av en ringspenne, kan man på bakgrunn av utformingen/størrelsen anta at den har tilhørt enten type III *eller* type IV. I tillegg er det andre likhetstrekk mellom spennene: de opptrer i bronse/ jern i graver, mens eksemplarer av sølv er funnet i edelmetalldepoter. I flere tilfeller finnes begge typene i samme depot. Ettersom depotfunnene i overveiende grad kun inneholder type III.B og/eller IV, gjør en felles presentasjon av disse typene det mulig å gi en mer sammenstillende redegjørelse av depotfunnene med ringspenner.

Kart 4: Utbredelseskart over type III.A, tistelspenner, funnet i Norge.

■ = *mannsgraver* ▲ = *grav med ukj. kjønn* ● = *enkeltfunn/boplassfunn*

Kart 5: Utbredelseskart over type III.B, kulespenner med glatte kuler, funnet i Norge. Tre III.B-spenner er ikke avmerket på grunn av manglende stedsopplysninger (C.7632, C.20790i, T.6305)

■ = *mannsgraver* ▲ = *grav med ukj. kjønn* ● = *enkeltfunn/boplassfunn*

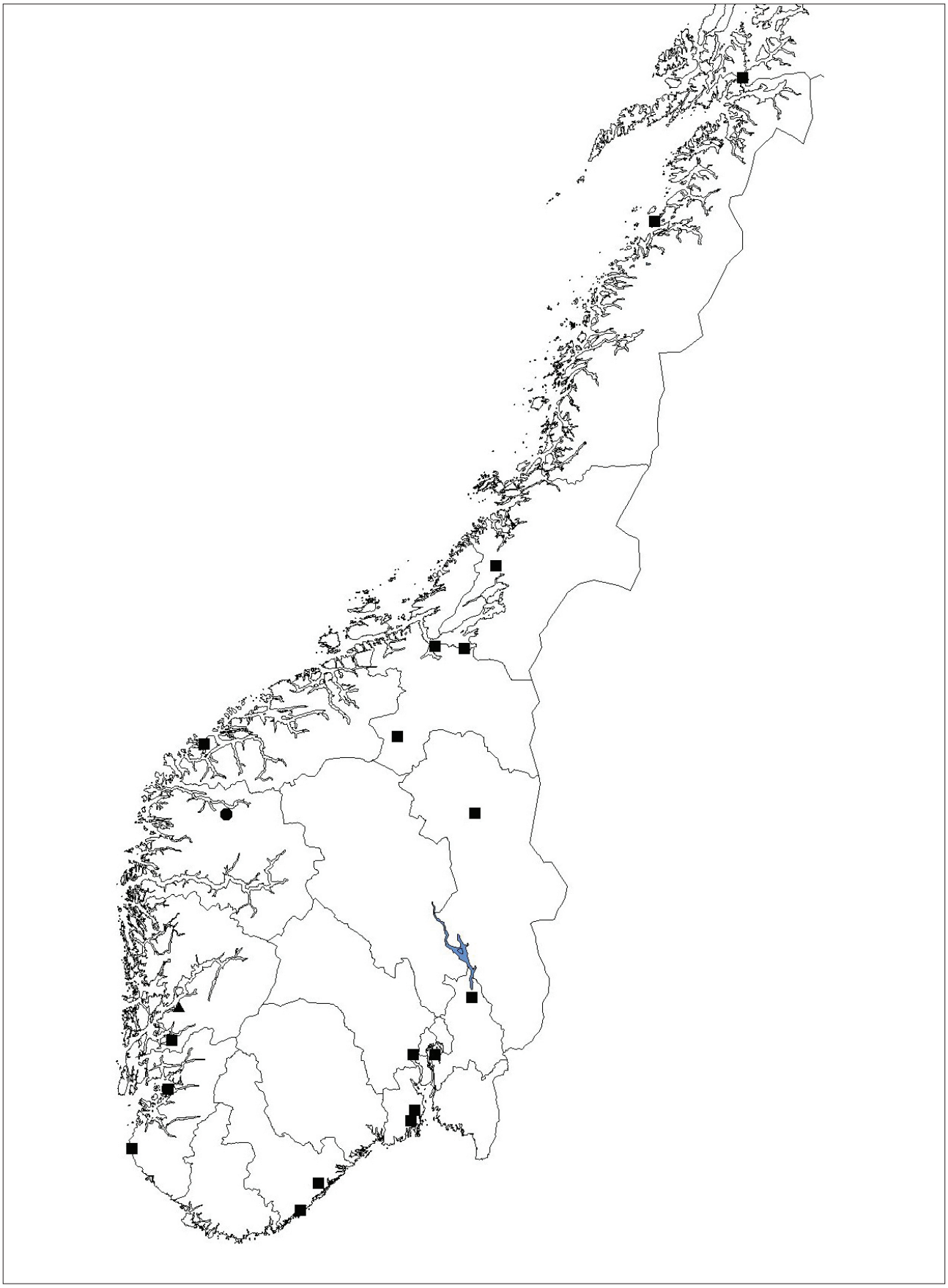
Den vanligste typen ringspenner funnet i Norge er utvilsomt type III, kulespennen, med i alt 77 eksemplarer. Av disse opptrer 45 spenner av jern/bronse i gravfunn, 12 spenner er av sølv og er funnet i edelmetalldepoter eller som enkeltfunn, og fire er fra boplasskontekster på Kaupang. I tillegg er det gjort 16 enkeltfunn hvor spennene har vært av bronse og/eller jern, noe som indikerer at de opprinnelig har vært nedlagt i nå tapte gravfunn. Type IV finnes i 20 eksemplarer, hvorav ni er av bronse/jern fra gravfunn, og 11 er av sølv, funnet som enkeltfunn/ i edelmetalldepoter. I tillegg finnes ringspenner i to graver og tre depotfunn hvor det ikke er mulig å avgjøre om spennen har tilhørt type III eller IV. Samlet finnes det med andre ord 103 ringspenner av type III og IV.

Figur 42: B.4253 a, Fosse, Hordaland (etter Petersen 1928:173, fig. 208).

Kulespennene deles inn i tre underkategorier: 1) IIIA: Tistelspenner 2) III.B: Spenner med glatte kuler og 3) III.C: Spenner hvor kulene har flat front (jfr. kap. 2.4.3). Til tross for variasjoner i kulenes form og utseende, har de særtrekk som går på tvers av dette. Hodekulene har ofte markeringer av sidehullene som ringen passerer igjennom, i form av smale krager som i flere tilfeller er ornerte med enkel tverrgående stripedekor. Festet for nålen er ofte en sylinder på undersiden av hodekulen. Nålen har vært festet ved å ha blitt ført inn i sylinderen. Mange av hodekulene har også en ”krone”, det vil si en profilert tapp som markerer toppen på kulen. Denne kan være liten og udekorert, men også være svært markert med utsvingede sider og med flere rader med linjedekor, riflet bånd og/eller en omløpende sikksakk-linje. Flere av disse trekkene sees også på endekulene. Ofte er kulene støpt med en sylinder som går ut fra hvert av sidehullene, og disse har utgjort en integrert del av endekulen. Disse sidemarkeringene kan være smale og enkle, men også utsvunget mot ringenden, og ornert med ulike typer linjedekor, riflede bånd og/ eller sikksakk-linjer, som på hodekulen. I flere tilfeller er sidehullene på endekulen kun markert med en svak krage. Særlig har ringspennene av sølv forseggjorte kuler, men enkelte utgaver av spenner av bronse/jern har også slike detaljer.

Av de i alt 14 tistelspennene, det vil si type **III.A**, er kun ett eksemplar av sølv, de øvrige er av bronse (*tab. 8*). Som nevnt (kap. 2.4.3) er ”tistelspenner” en betegnelse som henspiller på det ”tistel-aktige” utseende kulene har på grunn av tett ruteornering. I enkelte tilfeller er de kryssende linjene på kulene

Kart 6: Utbredelseskart over edelmetalldepoter med ringspenner

■ = depot med III.B/ IV-spenner ▲ = depot med I.A-spenne ● = depot med III.A-spenne

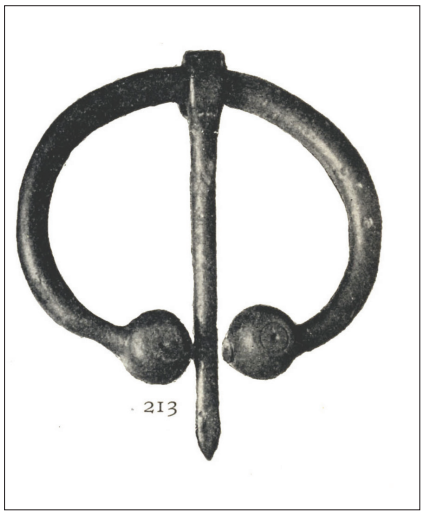
Sted	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Sogn og Fjordane						
Bale, Balestrand	B.465	III.A	Grav	bronse	M	vik.tid
Seim, Årdal	C.1783	III.A	Grav	bronse	M	900-1000
Hordaland						
Fosse, Meland	B.4253 a	III.A	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	800-900
Rogaland						
Ulvik, Karmøy	S.331	III.A	Enkeltfunn	bronse		
Bjørknes, Suldal	S.7975	III.A	Enkeltfunn	bronse/sølv el. tinn		
Telemark						
Mårem, Tinn	C.11285	III.A	Enkeltfunn	bronse		
Akershus						
Nes, Asker	C.24367 k	III.A	Grav	bronse	M	900-950
Vestfold						
Øvre Kongsteigen, Stokke	C.6034	III.A	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-950
Nes, Larvik	C.12488	III.A	Grav	bronse	?	vik.tid
Allum, Larvik	C.13475	III.A	Grav	bronse/jern	M	900
Kaupang, Larvik	K/ XXIV, Løsfunn a (1)	III.A	Boplass	bronse		
Østfold						
Rør Nordre, Rygge	C.39147 b	III.A	Grav	bronse	M	850-900
Ukjent	C.229	III.A	Enkeltfunn	bronse/jern		

Tabell 8: Ringspenner som type III.A, funnet i Norge, i graver, boplasskontekst og som enkeltfunn. For spenner funnet i edelmetalldepoter, se tab. 10.

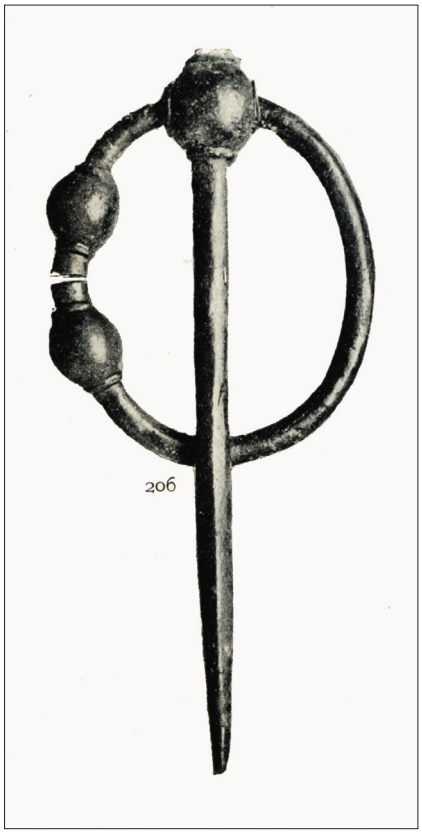
laget dypt og tett, slik at bitene mellom linjene nærmest framstår som små perler. På andre spenner er linjemønsteret laget mindre dypt og åpnere, slik at mønsteret framstår som en ren ruteornering. Ruteskravuren dekker ofte kulens forside og sider, men kan også begrense seg til kun å dekke et lite felt på framsiden. Mens tistelspennene fra Irland har hele eller store deler av kulene dekket av dyp ruteornering, har tistelspennene funnet i Norge som regel kun et rombisk felt i front som er ruteskravert, og bare i et par tilfeller dekker orneringen hele framsiden. På tre av bronsespennene av type III.A finnes rester etter tinn-/ sølvovertrekk, noe som opprinnelig har gitt spennene et sølvaktig utseende. Disse er funnet i henholdsvis Hordaland (B.4253 a, *fig. 42*), Rogaland (S.7975) og Vestfold (C.6034). Flere av spennene kan ha hatt et slikt tinn/sølvovertrekk, uten at dette er synlig i dag. I to tilfeller består deler av tistelspennene også av jern, den ene av disse er funnet i Vestfold (C.13475), den andre er fra ukjent sted (C.229). Den eneste sølvspennen av type III.A er et enkeltfunn i fra Gloppen, Sogn og Fjordane, og skal trolig tolkes som et depotfunn (*se tab. 10*). Åtte av tistelspennene er funnet i graver. I alt syv av disse kan kjønnsbestemmes, og alle har vært mannsgraver. I ett tilfelle er tistelspennen representert i graven gjennom at den ene endekulen er sekundært brukt som vektlodd (C.12488). På Østlandet er tistelspennene i første rekke funnet i Vestfold. På Vestlandet finnes spennene jevnt spredt fra Rogaland til og med Sogn og Fjordane (se *kart 4*).

Sted	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Nordland						
Mjele Søndre, Andøy	Ts.4434a	III.B	Grav	bronse	?	vik.tid
SørTrøndelag						
Oppdal?	T.6305	III.B	Enkeltfunn	jern		
Sogn og fjordane						
Vangestad, Sogndal	B.8994 g	III.B	Grav	jern/ bronse	M	900-950
Utviken kirke, Stryn	C.7981	III.B	Grav	bronse	M	900-1000
Ukjent, Jølster	C.15987	III.B	Grav	bronse	M	vik.tid
Hordaland						
Lygreid, Lindås	B.3176	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-950
"Fladen", Vaksdal	B.4432 o	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M+K	vik.tid
Skeie, Kvinnherad	B.7146	III.B	Enkeltfunn	bronse		
Eide, Fjellberg	S.4113 a	III.B	Grav	bronse	?	vik.tid
Rogaland						
Bore, Klepp	B.2682	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	800-950
Bø, Hå	S.1187	III.B	Grav	bronse/ sølv el. tinn	M	vik.tid
Kjosavik, Sandnes	S.2313 e	III.B	Grav	bronse	M	900
Skadeberg, Sola	S.2345 g	III.B	Grav	bronse	M	900-950
Espeland, Sandnes	S.9278 a	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-1000
Aust-Agder						
Nomeland, Valle	C.1672 b	III.B	Enkeltfunn	bronse		
Buskerud						
Hajum,Røyken	C.1304	III.B	Grav	bronse/jern	M	850-950
Hundstad, Hole	C.16700	III.B	Grav	bronse/jern	M	900-950
Hundstad, Hole	C.19756	III.B	Grav	bronse	M	900-1000
Oppland						
Ukjent	C.20790 i	III.B	Grav	bronse	M	vik.tid
Telemark						
Midgaarden, Seljord	C.20127 e	III.B	Grav	bronse	M	850-900
Kvåle.Tokke	C.35241 l	III.B	Grav	bronse	?	vik.tid
Akershus						
Eidsvold?	C.7632	III.B	Enkeltfunn	jern		
Solberg, Asker	C.14802	III.B	Grav	jern	M	900-950
Gystad, Ullensaker	C.15938	III.B	Grav	jern	M	900-950
Holter mellem, Nes	C.56532/7	III.B	Enkeltfunn	bronse		
Vestfold						
Tanum, Lardal	C.2721	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-950
Langlo, Stokke	C.5924	III.B	Grav	bronse	M	900
Nes, Larvik	C.12412	III.B	Grav	jern	?	vik.tid
Nes, Larvik	C.12480	III.B	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	vik.tid
Kaupang, Larvik	C.52517/2518	III.B?	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	K/ A 63 f	III.B	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	K/ XXIV, Løsfunn a (2)	III.B	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	T.761	III.B	Enkeltfunn	bronse		
Østfold						
Hunn, Fredrikstad	C.20757a	III.B	Grav	bronse	?	vik.tid
Hunn, Fredrikstad	C.21657 b	III.B	Grav	bronse/jern	?	vik.tid
Bjørnstad, Sarpsborg	C.52561/12	III.B?	Grav	bronse	?	vik.tid
Bjørnstad, Sarpsborg	C.55769/1	III.B	Grav	bronse	?	vik.tid
Ukjent	u.nr.	III.B	Enkeltfunn	bronse?		
Ukjent	B.464	III.B	Enkeltfunn	bronse/sølv el. tinn		

Tabell 9: Ringspenner som type III.B funnet i Norge, i graver, boplasskontekst og som enkeltfunn. For spenner funnet i edelmetalldepoter, se tab. 10.

Figur 43: S.2834 a, Reve, Rogaland (etter Petersen 1928:176, fig. 213).

Figur 44: S.2345 g, Skadeberg, Rogaland (etter Petersen 1928:173, fig. 206).

Den største gruppen kulespenner utgjøres av type **III.B**, det vil si med glatte kuler, med i alt 50 stykker (*tab. 9 og 10*). Av disse er 28 funnet i graver, 11 stammer fra sølvdepoter, men de øvrige er enkeltfunn, inkludert ett løsfunn fra boplassområdet på Kaupang, Vestfold. Spennene viser stor variasjon, både med hensyn til materiale og størrelse (*fig. 43, 44 og 45*). Spennene fra sølvdepotene er naturlig nok av sølv. Flesteparten av spennene funnet i graver og som enkeltfunn er av bronse, men de finnes også i jern. I enkelte tilfeller er bronse og jern kombinert gjennom at forskjellig materiale er brukt til henholdsvis ring, kuler og /eller nål. Åtte av spennene har klare spor etter tinn-/sølvovertrekk. Disse er funnet i Vestfold (C.2721 og C.12480), Rogaland (S.9278a, S.1187 og B.2682) og Hordaland (B. 4432 og B.3176). I tillegg ses rester av forsølving/fortinning på et spennefragment fra ukjent sted (B.464).Fortinnede kulespenner av type III.A og III.B finnes med andre ord kun i Hordaland, Rogaland og Vestfold. Det er også verdt å notere seg at fem av de i alt syv ringspennene av type III.B fra Akershus og Buskerud er helt eller delvis av jern. I tillegg opptrer enkelteksemplarer helt eller delvis av jern av type III.B i henholdsvis Vestfold, Østfold, Sogn og Fjordane og i Sør-Trøndelag. Ringspenner som helt eller delvis er av jern, bør derfor i første rekke forstås som et østlandsfenomen.

Av de 28 III.B-ringspennene som er funnet i graver, kan 19 kjønnsbestemmes på bakgrunn av gravgodset. Alle gravene er mannsgraver, hvorav 11 kan plasseres innefor tidsrommet 850-950, mens to kan gis en generell datering til 900-tallet. Som det framgår av *tabell 9* opptrer III.B i alle østlandsfylkene, med overvekt i Vestfold. Agder-fylkene er representert ved kun én slik spenne, mens det finnes en rekke eksemplarer fra og med Rogaland til og med Sogn og Fjordane, samt to enkeltfunn i henholdsvis Sør-Trøndelag og Nordland (se *kart 5*).

En stor gruppe kulespenner av type III.B er også funnet i edelmetalldepoter (*tab.10, fig. 43,3*). I flere tilfeller opptrer disse sammen med ringspenner av type IV, og alle depotene presenteres derfor her

samlet. Til sammen av 27 spenner type III og IV er funnet i kontekster tolket som edelmetalldepoter, totalt 20 depoter. Alle disse ringspennene er av sølv, i motsetning til gravenes ringspenner. Med kun to unntak er alle spennene i depotene av typen III.B, det vil si kulespenner med glatte kuler, eller av type IV, spenner med rett avkuttede ringender. I fire av depotene er kun nålen av ringspennene bevart og de kan ikke sikkert typebestemmes. Nålens utforming indikerer imidlertid at spennen må ha vært av type III eller IV. Unntakene er den tidligere nevnte enkeltfunnede ringspennen av type III.A, en tistelspenne av sølv, samt spennen som type I.A i Hatteberg-depotet (*fig. 46*). Begge de to sistnevnte spennene er funnet i Sogn og Fjordane.

Depotene med ringspenner gjenfinnes i samme områder som kulespennene av bronse/jern, men er i sterkere grad representert i områder med svært få funn av kulespenner, det vil si fra Trøndelagsfylkene til og med Nordland, og i Aust-Agder (se *kart 6*). Flere av disse spennene, og da i særlig grad kulespennene, har hatt anselige proporsjoner, langt utover hva som kan betraktes som praktisk. For eksempel har ringspennen fra Rønvik-funnet i Nordland en diameter på ca. 20 cm., mens nålen har vært 46 cm. lang. Liknende dimensjoner sees også på kulespennen fra Ås i Vestfold hvor nålen har vært nærmere 40 cm. De enorme kulene fra kulespenner i Slemmedalsdepotet i Aust-Agder, samt fra Lahell i Buskerud, viser at også disse spennene opprinnelig har vært svært store.

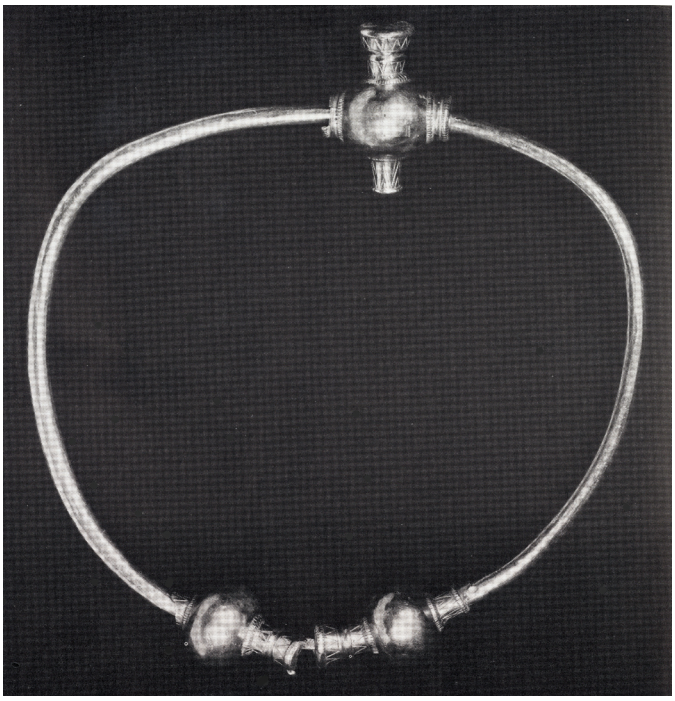
I åtte tilfeller er type III- og IV-spenner av sølv funnet som enkeltfunn. Ved funn av enkeltgjenstander kan det være vanskelig å si om gjenstanden er intensjonelt nedlagt og om den dermed representer et depot eller restene av en grav, eller om det er en ikke-intensjonell nedleggelse ved at gjenstanden har vært mistet eller kastet. Gjenstanden og/eller funnforholdene kan som regel likevel gi klare indikasjoner på om gjenstanden har vært intensjonelt nedlagt eller ikke. Enkeltfunn av fragmenterte og hele ringspenner av sølv er her tolket som edelmetalldepoter, ettersom slike spenner ikke er kjent fra sikre eller sannsynlige gravkontekster. Størrelsen på flere av de bevarte ringspennene av sølv tilsier også at de har vært vanskelig å miste ved tilfeldighet. Flere av disse ringspennene er funnet ved landskapselement som er lette å få øye på, så som i røys eller ved en stor stein, noe som ytterligere forsterker inntrykket av at de alene, eller sammen med andre bortkomne gjenstander, kan plasseres i kategorien edelmetalldepot (kap. 4.4.3, se for øvrig appx. 3). De øvrige 19 ringspennene av sølv er fordelt på 12 edelmetalldepoter, og de er alle funnet i kombinasjon med arm-og/eller halsringer. I seks av disse opptrer også mynter, hakkesølv og/eller sølvbarrer. Depotenes sammensetning vil bli nærmere diskutert i neste kapittel (kap. 4.4.4)

Depotene er vanskelig å datere ettersom de som regel mangler gjenstandstypene som ellers brukes til å kronologisk fastsette funn. Depotene som inneholder mynt kan gis en bakre datering på bakgrunn av

Sted	Musnr	Type	Grad av fragm.	Kontekst	Datering
Nordland					
Skagen, Hadsel	Ts.1933	III.B	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	
Rønvik, Bodø	Ts.2556, 2559	III.B (1 stk.) og IV (1 stk.)	Ikke fragm.	Depot	Etter 949
Nord-Trøndelag					
Grøtmo, Namdalseid	T.242	III.B	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	
SørTrøndelag					
Toftaker, Oppdal	C.3093, T.59	IV (2 stk.)	Ikke fragm.	Depot	
Vulu, Malvik	C.2928	III.B	Ikke fragm.	Depot	
Høgneset, Trondheim	T.5005	III el.IV	Spennen fragm., øvrige smykker hele.	Depot	
Sogn og Fjordane					
Osnes, Ulstein	B.3186	III el. IV		Depot (enkeltfunn)	
Sårheim, Gloppen	B.6675	III.A	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	
Hordaland					
Hovland, Etne	B.3700	III.B	Smykkene ikke fragm.	Depot	
Hatteberg, Kvinnherad	B.8377 c	I.A	Ikke fragm.	Depot	
Rogaland					
Ukjent, Jæren	B.3046	III.B	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	
Rosså, Hjelmeland	S.4112 a	III.B	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	
Aust-Agder					
Våge store, Moland	C.30380 a, b	IV(2 stk.)	Delvis fragm. Nålene bøyd/brukket.	Depot	Etter 926
Slemmestad, Grimstad	C.36000	III.B	Kun avkuttede kuler nedlagt. Øvrige gjenstander lite fragm.	Depot	Etter 915/920
Buskerud					
Lahell, Lier	C.9262-63, 9281,9283, 9858	III.B (1 stk) og IV (4 stk.)	Fragm.	Depot	
Stokke Søndre, Lier	C.12846	III.B	Fragm.	Depot (enkeltfunn)	
Hedmark					
Lillestue-Undset, Rendalen	C.269-270	IV	Ikke fragm.	Depot	
Akershus					
Nesodden	Nat.mus. Kbnh. 7063	IV		Depot	
Vestfold					
Grimestad, Stokke	C. 26387 aa, bb	III el. IV (2 stk)	Delvis fragm. Kun sammenbøyet nål bevart.	Depot	Etter 921
Ås, Tønsberg	C.11630	III.B	Ikke fragm.	Depot (enkeltfunn)	

Tabell 10: Ringspenner av sølv i Norge, i funnkontekster tolket som edemetalldepoter.

sluttmynten, men denne kan ha sirkulert lenge før den ble nedlagt, og gir slik ingen sikker tidfestelse av selve deponeringen (se Hårdh 1996: 65). De få depotene med ringspenner som kan gis en omtrentlig datering, peker alle mot at edelmetalldepoter med ringspenner opptrer omtrent fra 920 til ca 950. I alle disse depotene er gjenstandene tildels fragmenterte, i tillegg til at flere har et stort innslag av hele/ fragmenterte mynter, sølvbarrer og/ eller hakkesølv. Hårdhs undersøkelser indikerer at hakkesølv-depoter opptrer fra begynnelsen av 900-tallet, og først på Jylland og i Viken området i Norge/Sverige (Hårdh 1996: 93). Christoph Kilger har på sin side argumentert for at en sølvøkonomi basert på hakkesølv kan ha blitt introdusert på Kaupang så tidlig som på slutten av 800-tallet (Kilger 2008: 318). Dette indikerer at depotene med ringspenner og fragmenterte gjenstander/hakkesølv kan ha en videre dateringsramme enn det de myntførende depotene tyder på. I svært mange av sølvedepotene med ringspenner er allikevel spennene, og eventuelt andre smykker i depotet, i stor grad hele. I majoriteten av disse depotene forekommer heller ingen mynter som kan bidra til å belyse nedleggingstidspunktet. Dette kan tolkes dithen at disse depotene kan ha hatt ikke-økonomiske funksjoner, at implementeringen og betydningen av en sølvbasert økonomi fikk ulike regionale uttrykk som avspeiles gjennom de ulike typene depoter, eller at de representerer en økonomisk forståelse og verdisetting som foregriper en hakkesølv-basert økonomi (Hårdh 1996: 72).

Figur 45: B.3700, Hovland, Hordaland (etter Blindheim 1982, fig.6).

Figur 46: B.8377, Hatteberg-depotet, Hordaland (etter Kaland 2005:6).

En viktig forutsetning for utviklingen av et økonomisk system basert på sølv legges i siste halvdel av 800-tallet, når store mengder arabiske mynt, dirhemer, introduseres i Skandinavia (Kilger 2008: 291). Kilger hevder at fram til 900-tallet, ble flesteparten av disse myntene smeltet om for å lage større gjenstander, *aurar*-objekter, av sølv (Kilger 2008: 324). Kilger knytter disse objektene til eksistensen av et eldre vekt/verdi-system, *aurar*-standarden, som kan ha vært i bruk i fra merovingertid. Begrepet a*urar*- har trolig sitt utspring i de frankiske områdene, og kan ha blitt etablert som vektbetengelse i Skandinavia som resultat av det økende handelsnettverket rundt Nordsjøen på 600- og 700-tallet (Kilger 2008: 293, 297). Selve legitimiteten og troverdigheten rundt *aurar* enheten som stabil verdimåler, kan imidlertid ha vært mytologisk fundert, med klare assosiasjoner til Odins gullring *Draupnir*. Gjennom å kunne stadig reprodusere seg selv, var gullringen ikke bare et symbol på rikdom og velstand, men også gjenskapelse og makt (Kilger 2008: 292). *Draupnir* kan dermed ha stått som mytologisk garantisk for gjenstandens økonomiske verdi, og bidratt til at ringer av edelmetall også ble tilkent juridisk og politisk verdi. Kilger hevder dermed at det han omtaler som *aurar*-objekter, det vil i hovedsak si ringformede gjenstander, var objekter hvor økonomisk, politisk, mytologisk og ideologisk verdi ble ført sammen i særlig betydningsfulle gjenstander (Kilger 2008: 297-198). Disse perspektivene innebærer at depoter med hele ringspenner kan ha vært nedlagt tidligere enn de myntførende depotene indikerer, muligens kan enkelte av depotene ha vært nedlagt allerede i siste halvdel av 800-tallet. Dette vil i så tilfelle i større grad samsvare med dateringene av mannsgravene hvor det er funnet samme type ringspenner som i depotene.

Sted	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Møre og Romsdal						
Røyset, Ulstein/Hareid	B.8383 f	III.C	Grav	bronse	M	900-950
Rogaland						
Håland , Vindafjord	S.1980	III.C	Grav	bronse	M	900-950
Reve, Klepp	S.2834 a	III.C	Grav	bronse	?	vik.tid
Marvik, Suldal	S.4194 a	III.C	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-1000
Hommersåk, Sandnes	S.4228 e	III.C	Grav	bronse	M	900-950
Øksnabø. Egersund	S.4647 d	III.C	Grav	bronse/sølv el. tinn	M	900-950
Hedmark						
Ukjent	B.468	III.C	Enkeltfunn	bronse		
Alaug Vestre, Hamar	C.252 c	III.C	Grav	bronse (messing?)	M	900-950
Vold, Grue	C.15983	III.C (særtype)	Enkeltfunn	bronse		
Vestfold						
Kongsek, Tønsberg	C.1242	III.C	Grav	bronse	M	850-950
Kaupang, Larvik	C.2274	III.C	Grav	bronse	M	vik.tid
Ukjent	u.nr. (C.1000612)	III.C	Enkeltfunn	bronse		
Ukjent	St.hist.mus. Stockholm 1428:2	III.C	Enkeltfunn	bronse/ sølv		

Tabell 11: Alle ringspenner som type III.C funnet i Norge.

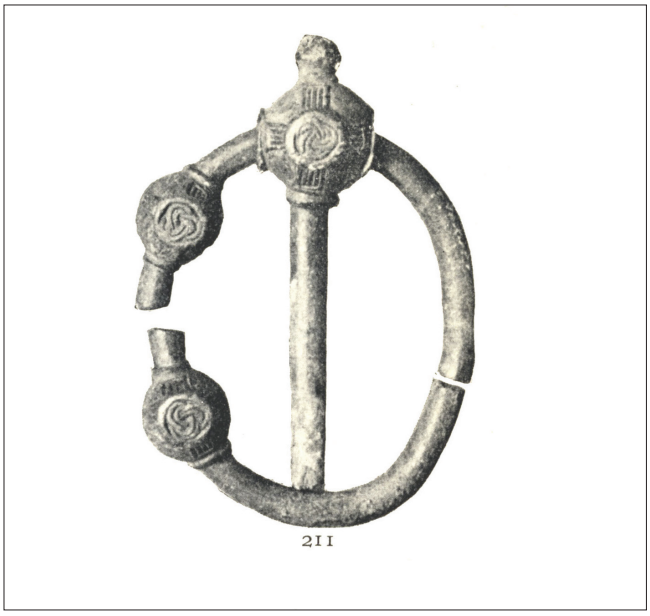
13 av kulespennene er av typen **III.C**, med flatt, ornert felt foran på kulene (*tab. 11, fig. 47 og 48*). Frontfeltet er i enkelte tilfeller dannet gjennom en forflatningn av selve kulen i støpeprosessen, og hvor feltet i ettertid er bearbeidet med dekor. I de fleste tilfeller er imidlertid kulen støpt med en åpen side, som i ettertid er fylt/ dekket med en ornert plate. I dag mangler denne frontplaten på de fleste av disse. Det ornerte feltet foran er, i de aller fleste bevarte tilfellene, dekorert med en tre- eller firearmet valknute. Et gjennomgående trekk ved mange av spennene er dessuten at kulenes overflate ellers er helt, eller i stor grad, dekket av ulike former for linje-/båndekor. Dette er bevart på åtte av slike spenner, og må regnes som et særtrekk for type III.C-spennene.

I alt fem av denne type kulespenner har hatt tinn-/sølvovertrekk. Alle disse har også rester etter båndflettingsdekor på kulene (C.252 c fra Hedmark, S.1980, S. 4647 d og S.4194 a fra Rogaland og C.1242 fra Vestfold). Type III-C spennene fordeler seg på få fylker: I alt fem ringspenner av type III.C er funnet i Rogaland, i tillegg er det funnet to i Vestfold og tre i Hedmark (se *kart 7*). Et enkelteksemplar er kjent fra Møre og Romsdal. Ni av disse ringspennene er funnet i graver, hvorav åtte kan kjønnsbestemmes. Alle disse er mannsgraver. Av disse kan fem dateres til tidsrommet 900-950, én til perioden 850-950, og to kan ikke dateres nærmere enn til vikingtid. De øvrige fire spennene av denne typen er enkeltfunn.

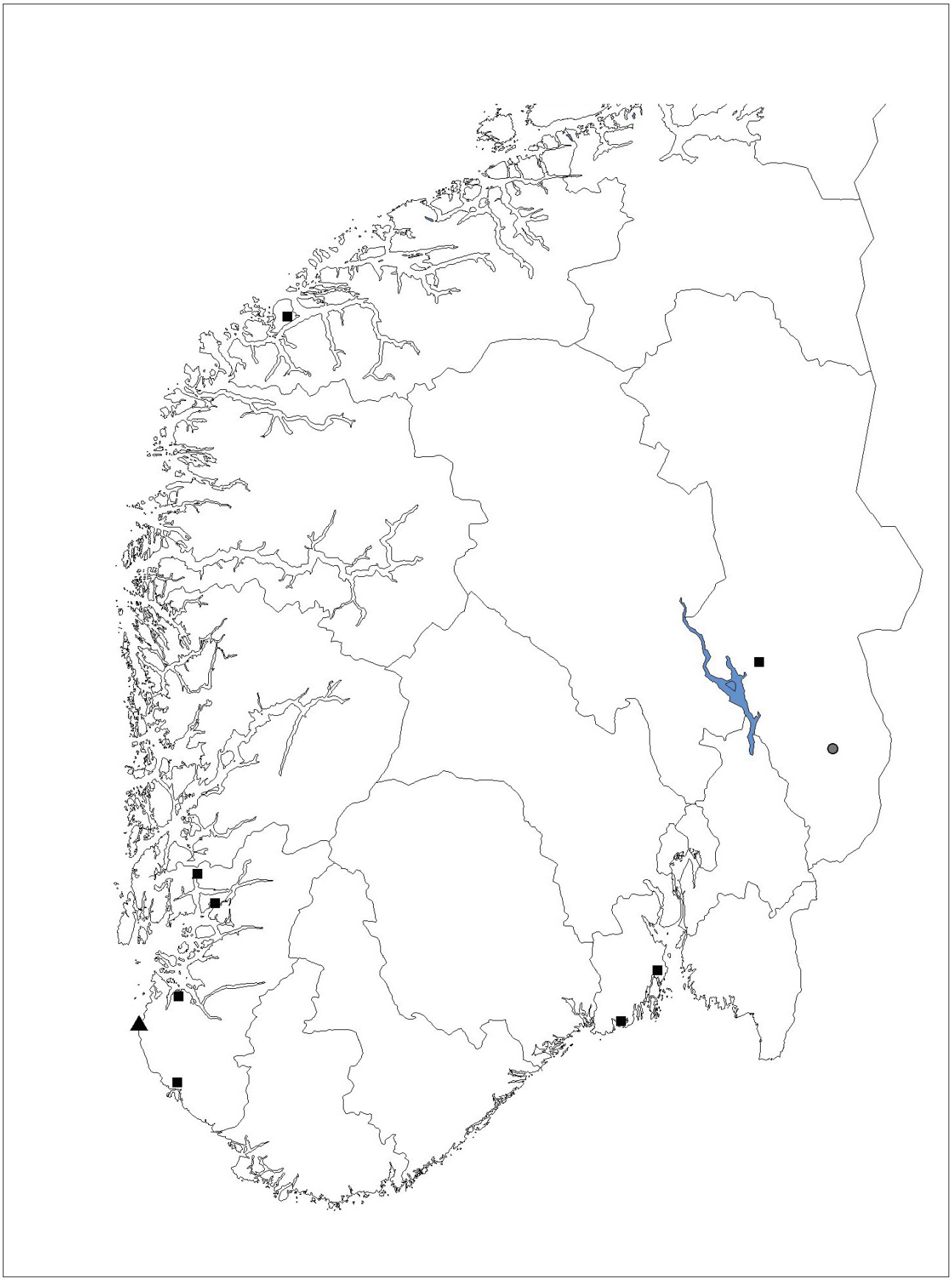
Det er funnet 20 ringspenner av **type IV,** det vil si med rett avkuttede ender (*tab. 12, se også tab. 10*). Av disse er ni funnet i graver, og 11 i depotfunn. Spennene funnet i edelmetalldepotene er alle av sølv, og er presentert ovenfor. Type-IV spennene som opptrer i graver fordeler seg i samme omr¬der som type

Figur 47: S.1980, Håland, Rogaland (etter Petersen 1928, 176, fig.210).

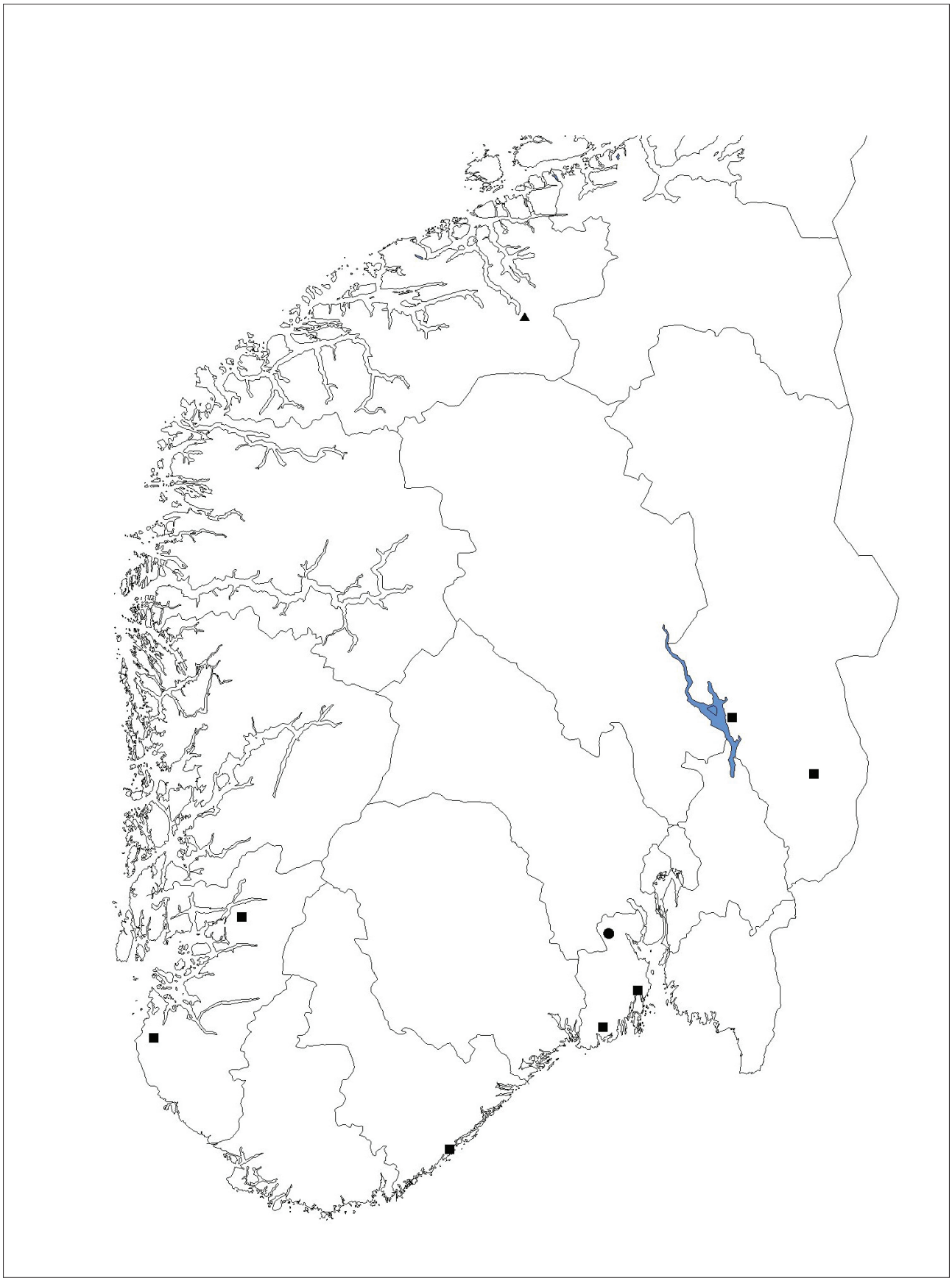

Figur 48: S. 4228 e, Hommersåk, Rogaland (etter Petersen 1928:176, fig. 211).

Kart 7: Utbredelseskart over type III.C, ringspenner med flat, ornert front, funnet i Norge. Tre III.C-spenner er ikke avmerket på grunn av manglende stedsopplysninger (B.468, Kulturhist. mus. uten nr, St. hist. mus. Stockh. 1428:2)

■ = *mannsgraver* ▲ = *grav med ukj. kjønn* ● = *enkeltfunn/ boplassfunn*

Kart 8: Utbredelseskart over type IV, ringspenner med rett avskårne ender

●= *kvinnegraver* ■= *mannsgraver* ▲= *grav med ukj. kjønn*

III.C-spennene og fordeler seg i stor grad på Rogaland, Vestfold og Hedmark, med enkelteksemplarer i henholdsvis Møre og Romsdal og Aust-Agder. De gravfunnede type IV- spennene fra Hedmark er alle av jern, mens alle øvrige type IV-spenner er av bronse. Av de ni spennene funnet i graver kan åtte kjønnsbestemmes, hvorav én er en mulig kvinnegrav, og de øvrige mannsgraver. Spennen funnet i en mulig kvinnegrav ble funnet ved veiarbeid, og innkom sammen med to ovalspenner som kan dateres til 800-tallet. De daterbare mannsgravene med ringspenner av type IV kan alle tidfestes til 900-tallet. De usikre funnopplysningene for den mulige kvinnegraven, samt den avvikende dateringen, indikerer at ringspennen og ovalspennene kan stamme fra to ulike graver.

Flere av spennene har dekor på ring og/ eller nål, i form av innstemplede trekanter og punktsirkler. To av ringspennene (C.14137 og C.30475) skiller seg ut ved at tverrsnittet mot ringendene er rundt/ avsmalnende, og hvor det i begge tilfeller ses to dype skråstilte hakk mot den ene ringenden, uten at dette kan gis noen funksjonell forklaring. Det er en mulighet for at spennen opprinnelig har vært en kulespenne hvor kulene er fjernet, slik at kun ringen gjenstår.

3.5.1 Spennenes kontekst

Det er til sammen funnet 103 ringspenner av type III og IV, hvorav 77 er av type III, 20 som type IV, mens seks spenner har tilhørt en av disse to typene, uten at det kan fastslås hvilken. Det er funnet totalt 28 ringspenner av sølv i edelmetalldepoter, eller som enkeltfunn tolket som edelmetaldepot. Av disse er én spenne trolig en lokalprodusert type I-spenne, mens én er en tistelspenne, type III.A. Flesteparten av spennene utgjøres imidlertid av type III.B-spenner (12 stk.) og type IV (10 stk.). Fire av spennene kan ikke typebestemmes nærmere enn til type III eller IV. Størrelsesmessig synes flere

Sted	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Møre og Romsdal						
Hovin, Sundal	T.8269	IV	Grav	bronse	?	vik.tid
Rogaland						
Vasshus, Suldal	C.18419	IV	Grav	bronse	M	vik.tid
Øksnekvad, Klepp	S.12274/ f.nr. 69	IV	Grav	bronse	M	vik.tid
Aust-Agder						
Solbakken av Birketveit, Grimstad	C.30475 c	IV	Grav	bronse	M	900
Hedmark						
Skjelver, Grue	C.2534	IV	Grav	jern	M	900-1000
Tønsaker, Stange	C.24565 d	IV	Grav	jern	M	900-1000
Vestfold						
Roligheten, Larvik	C.14137	IV	Grav	bronse	M	900-950
Nordby, Hof	C.17189	IV	Grav	bronse	K	800-900
Storgaten 18, Tønsberg	C.37268/ TZ5435	IV	Grav	jern	?	vik.tid.

Tabell 12: Ringspenner som type IV funnet i Norge, i graver, boplasskontekst og som enkeltfunn. For spenner funnet i edelmetalldepoter, se tab. 10.

av sølvspennene å ha vært markant større enn spennene funnet i graver, noe som antyder at de ikke først har vært brukt som draktsmykker som så har vært deponert, men at de skal forstås om en form for seremonielle smykker.

Det er funnet til sammen 45 ringspenner av type III i graver. Av disse er åtte spenner av type III.A, 28 av type III.B, og ni av kulespennene er av typen III.C. Alle spennene er av bronse/jern, men flere framviser rester av tinnovertrekk, noe som opprinnelig må ha gitt spennene et sølvaktig utseende med assosiasjoner til de store ringspennene i edelmetalldepotene. Slike fortinnede/ forsølvede kulespenner finnes nærmest utelukkende i Hordaland, Rogaland og Vestfold. I alt 34 av gravene kan kjønnsbestemmes på bakgrunn av gravgodset. Alle er mannsgraver. Det synes derfor å være liten tvil om at kulepennene utelukkende er blitt oppfattet som en draktspenne for menn. Det samme mønsteret er også tilstede for type IV, ringspennene med rett avkuttede ender. Av disse er ni funnet i graver, hvorav syv kunne defineres som mannsgraver, og én som en mulig kvinnegrav. Tre av mannsgravene med kulespenner kan tidfestes til 800-tallet, hvorav to til 850-900. De øvrige synes alle å tilhøre 900-tallet, i særlig grad den første halvdelen av århundret. Av de daterbare mannsgravene med type IV-ringspenner kan én dateres til 800-tallet, og fire til 900-tall. Gravfunnene indikerer dermed at både kulespenner, type III, og ringspenner med rett avkuttede ender, type IV, introduseres som en del av mannsdrakten trolig en gang i løpet av siste halvdel av 800-tallet, og er særlig i bruk i perioden ca. 900-950.

Funnet av kulespenner i tre graver som kan tidfestes til 800-tallet, er interessant og åpner opp for en bredere diskusjon om typens datering og oppkomst. Graham-Cambell (1983b, 1992) har hevdet at kulespennen oppstår i Irland, og da som sølvspenner (jf. kap. 2.4.3). Graham-Cambell baserer seg i stor grad på Cuerdale-funnet i Nord-England, som inneholder deler av flere tistelspenner. Denne sølvskatten er, som tidligere nevnt, antatt å være nedlagt omkring 905, og representerer den tidligste myntbaserte dateringen av kulespenner. Graham-Cambell peker på at de deponerte gjenstandene er sterkt opphakket, og hevder at tistelspennene dermed må ha oppstått i siste halvdel av 800-tallet i Irland, og at kulespenner av jern og bronse er senere kopier. Han imøtegår sterkt Petersens antydning om at tre kulespenner av bronse er funnet i 800-talls graver i Norge, og hevder at Petersens datering her i to tilfeller er basert på svært korroderte våpen (S.2313 og S.2345), og i ett tilfelle på et sammenblandet funn (C.2270-80). Når det gjelder C.2270-80 som Petersen viste til, består funnet av flere eldre typer våpen, blant annet et enegget sverd med H-hjalt, en merovingertids skjoldbule og en våpenkniv, i tillegg til rester hjaltene til et mulig O-sverd og en ringspenne med flate ender, trolig en norsk kopi. Graven innkom tilfeldig, men med gode opplysninger om at alt var funnet samtidig i en liten haug. Graven er derfor som regel behandlet som et sluttet funn i litteraturen (Gjessing 1934, Solberg 1984).

En gjennomgang av funnet tyder på at gjenstandene må stamme fra flere graver (Blindheim et.al. 1981:152-153). De to andre gravene som Petersen daterte til siste halvdel av 800-tallet, er senere gjennomgått av Jan Henning Larsen som har typebestemt våpnene, til tross for Graham-Cambells kritiske syn på våpnenes bevaringsgrad. Larsen kommer imidlertid til delvis andre konklusjoner enn Petersen, og hans dateringer samsvarer mer med Graham-Cambells påstand om at kulespenner ikke opptrer i 800-talls kontekster i Norge. S.2345 skal iflg. Larsen plasseres en gang i første halvdel av 900-tallet. S.2313 er trolig noe eldre, med en datering fra sent 800-tall til første tiårene av 900-tall (Larsen 1978: 209, 215).

De sistnevnte gjennomgangene av funnene som Petersen henviser til, støtter opp under Graham-Cambells kritikk av Petersens dateringer. Samtidig er det tre andre funn som styrker Petersens utsagn. I en mannsgrav fra Meland i Hordaland (B.4253) ble det funnet et svært forrustet økseblad. Trekk ved formen gjør likevel at den trolig kan klassifiseres som Petersen 1919 fig. 33-34, det vil si type D/E, noe som gjør at graven trolig kan plasseres til 800-tallet, muligens siste halvdel av århunderet. I en grav fra Seljord i Telemark (C.20127) fantes en øks av klar G-type som eneste våpen. Typen er antatt å tilhøre siste halvdel av 800-tallet, men med enkelte yngre og eldre eksemplarer (Petersen 1919: 43). Graven bør gis en generell datering til ca. 850-900. Et sentralt funn i denne sammenheng er også C.39147 som ble funnet i 1995, gjennom forvaltningsgravninger initiert av anlegging av dobbeltsporet Oslo-Moss (Berg 1997: 50-52). Graven er sakkyndig undersøkt og dokumentert, og består av et sluttet gravfunn uten synlig gravmarkering. Graven var noe forstyrret av en drensgrøft, men ellers tyder undersøkelsene på at graven var intakt og den har slik høy informasjonsverdi. I graven ble det i tillegg til en tistelspenne av bronse, også funnet udefinerte fragmenter av et tveegget sverd, samt et E-spyd (Solbergs type VI.4 A-C) og en G-øks. Ifølge Solberg har spydtypen i hovedsak vært i bruk under i perioden 800-900 (Solberg 1984: 66-68). Dateringsrammene for spydet og øksen indikerer dermed at graven skal dateres til perioden 850-900. Til tross for Graham-Cambells innvendinger, tyder med andre ord funnkontekstene på at det foreligger minst tre kulespenner av bronse fra graver som kan dateres til siste halvdel av 800-tallet.

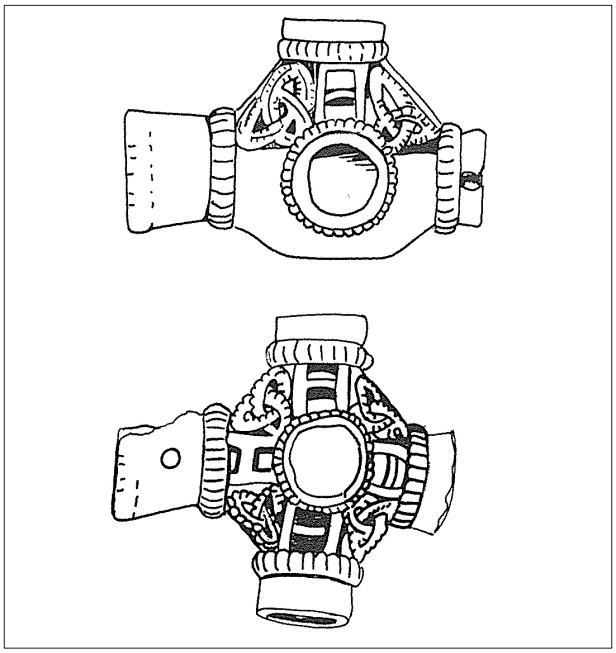
To fragmenter av ringspenner av type III, er funnet i udefinerte lag på Kaupang, Vestfold, og må dermed kategoriseres som funnet i boplasskontekster. A 63 f opplyses å være funnet i ”hus III” (Heyerdahl-Larsen u.å). Fra Kaupang stammer også den eneste kjente støpeformen til en kulespenne av type III.B, samt to blymodeller (Blindheim 1976, Pedersen *in print*). Støpeformen er ikke laget av kleber, men av importert siltstein, muligens fra Cornwall i England (Blindheim 1976). Både støpeformen og blymodellene gir imidlertid en sterk indikasjon på at det har blitt laget ringspenner av kuletypen på Kaupang. Et interessant produksjonstrekk er at begge blymodellene har splittet topp.

Kulespennene ble vanligvis produsert ved at kulene ble støpt separat, og deretter ført på ringen, noe som synes tydelig på flere av ringspennene. I Norge utvikles tydeligvis en annen, muligens mer tidsbesparende metode, hvor endekulene støpes i ett med ringen: Dette innebærer at hodekulen måtte støpes i to deler, eventuelt med åpen topp, for å kunne smettes over ringen og så bearbeides videre til den framsto som lukket. Rester av en slik åpning/todeling av hodekulen sees klart på to tistelspenner (C.1785 og B.465, begge fra Sogn og Fjordane). Graham-Campbell (2010) hevder at en slik "split-top" kan sees på ytterligere tre tistelspenner (S.7975 fra Rogaland, B.4253 fra Hordaland og C.11285 fra Telemark), noe jeg har vanskeligheter med å se. I stedet har alle tre trolig faststøpte endekuler, noe som selvfølgelig indikerer at de har vært produsert med opprinnelig delt hodekule. Delen av tistelspennen fra boplassområdet på Kaupang, (A 63 f), har også faststøpt endekule. Det samme sees på tistelspennen brukt som vektlodd fra Nes i Vestfold. I tillegg skal det nevnes at to kulespenner av type III.B fra Akershus (C.7632 og C.14802) samt en kulespenne av type III.B fra Sogn og Fjordane (C15987) trolig også har hatt endekulene støpt i ett med ringen. På sistnevnte eksemplar er endekulen skadet, slik at det klart kan sees at kulen har vært massiv, uten innført ringende. På denne spennen har endekulene så godt som identisk utforming og størrelse som en del av en kulespenne fra samme fylke (C.7981), og de stammer med all sannsynlighet fra samme støpemodell. Også sistnevnte spenne har derfor trolig vært laget med delt hodekule. I tillegg må det nevnes at en enkeltfunnet kulespenne av type III.B fra Tjølling (T.761), har en markert kant på hodekulen som tyder på at også denne er laget med "split-top"-teknikken.

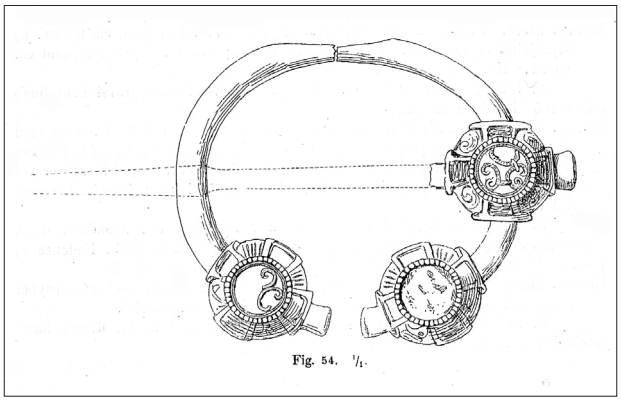
Funnene fra Kaupang viser dermed at det der ble produsert kulespenner, både av type III.A og III.B, med en til dels distinkt produksjonsmåte. Spennene med tegn på å ha blitt laget med "split-top"-teknikken fordeler seg i første rekke i Sogn og Fjordane (fire spenner) og Vestfold (tre spenner), i tillegg til Akershus (to spenner), samt enkeltfunn fra henholdsvis Hordaland, Rogaland og Telemark. Utbredelsen av kulespenner produsert med denne teknikken indikerer at det på Vestlandet, muligens Sogn og Fjordane, også fantes verksted som produserte ringspenner. De to identiske kulespennene fra Sogn og Fjordane, som trolig er laget i samme støpemodell, styrker indikasjonene på at det har eksistert et produksjonssenter for kulespenner i denne regionen. Bruken av samme, distinkte produksjonsteknikk kan tyde på at det fantes nær kontakt mellom Kaupang i Vestfold og dette vestlandsverkstedet.

Et løsfunnet fragment av en type III.C - spenne fra Hedmark (C.15983) skiller seg ut ved at frontplaten er utformet som en innfatning til glass/stein. Fra frontplaten ned mot sidene strekker det seg fire andre felt, også utfomet som innfatninger. Ovenfra ser dermed dekoren på kulen ut som en sirkel med fire armer tilnærmet lik et likearmet kors, med en trearmet valknute i filigransimitasjon mellom hver av

korsarmene. Med henvisning til en tapt ringspenne fra Irland, argumenterer Graham-Campbell for at spennen må ha vært produsert i Irland, og er et resultat av en tidlig fase i utviklingen av kulespennene: "…the Vold terminal may therefore be attributed to an insular, and most probably Irish, source of ninth century date and should be seen as a product of the experimental phase existing at the time of the initial development of the ``ball-type' brooches (Graham-Campbell 1983b: 317). En enkeltfunnet spenne fra ukjent sted i Norge (Stockh. Hist. Mus. 1428:2), oppviser imidlertid flere av de samme trekkene, nemlig innfatningsfeltene langs siden, i tillegg til at den har imitert filigransornering av sølv på frontplaten. På sistnevnte spenne er imidlertid frontplaten plan, som på de andre norske spennene av denne typen. Samme trekk, med filigransornerte felt langs siden ses også på en ringspenne fra et edelmetalldepot i Vårby, i Sverige (jf. kap. 2.4.3). I alt to ringspenner med flat front er funnet i dette skattefunnet, og ytterligere en ringspenne av denne typen finnes ifra Ektorp, Sverige. De to spennene fra Vårby er av sølv, med henholdsvis en trearmet og en firearmet valknute i gullfiligran på framsiden. På den minste spennen er resten av kulen dekket med båndornamentikk, mens den største spennen har sidene inndelt i fire felt som også har spiraldekor i gullfiligran. Liknende filigranonering finnes på flere av ringspennene funnet i Sverige og Russland (Stenberger 1959). Det er med andre ord grunn til å tro at Vold-fragmentet, samt den enkeltfunnede ringspennen fra ukjent sted, kan ha blitt produsert i Norge eller Sverige. Bruken av innfattede steiner og filigransornering kan ha sin bakgrunn i et ønske om å integrere elementer fra insulære ringspenner som da var kjent og brukt i Norge. En enklere utgave av samme form for korsdekor, hvor det fra det flate partiet er tegnet fire armer ut i hver retning, sees også på S.4228. Både indikasjonene på at kulespennene var i bruk allerede fra slutten av 800-tallet i Norge, samt sporene av det her ble utviklet distinkte produksjonsmåter og varianter,

Figur 49: C.15983, Vold, Grue, Hedmark (etter Blindheim et.al. 1999: fig.12)

Figur 50: St. hist. museum, Stoc holm, fra ukjent sted, Norge (etter Undset 1878, fig. 54)

underbygger bildet av at ringspennene får en særlig betydning som en del av mannsdrakten i siste halvdel av 800-tallet og fram til ca. 950.

3.6 Østlige ringspenner

Det er funnet til sammen 56 spenner av østlig type i Norge, som med få unntak kan klassifiseres i henhold til om de har *opprullede* eller *knoppformede* ender. I Helmer Salmos referanseverk er de østlige spennene delt inn i alt 26 grupper, som dekker de mange ulike variantene og deres brukstid fra 300- og opp til 1200-tallet. Som tidligere nevnt, (kap. 2.5.1), benyttes Salmos inndelinger ofte som referanseverk også for de østlige spennene funnet i Norge (Heyerdahl-Larsen 1979, Sjøvold 1974: 213), og hans inndeling vil også brukes her som standard typereferanser. En stor del, i alt 30 stykker av de østlige ringspennene funnet i Norge, tilhører typer som ifølge Salmo i hovedsak kan dateres til 1000-1200. Disse spennene utelukkes derfor fra den videre presentasjonen og analysen[2]. Denne sene gruppen østlige spenner opptrer i stor grad i de tre nordligste fylkene mot slutten av vikingtid og inn i middelalder, og omfatter størsteparten av de spennene som faller utenfor avhandlingens analyse på grunn av sin tidstilling.

Blandt denne sene gruppen østlige ringspenner, er ni funnet i graver. Disse er alle lokalisert fra og med Nord-Trøndelag og nordover til og med Finmark. Bare tre av disse kan kjønnsbestemmes, til henholdsvis to manns- og én kvinnebegravelse. De resterende kan ikke kjønnsbestemmes, og flere av disse gravene er antatt å være samiske (Sjøvold 1974: 154, 217 f., for spennene C.5136, C.8527, C.23929, Tromsø museums tilvekst for Ts. 3857). Oversikten over det samlede antall østlige ringspenner i Norge indikerer dermed at ringspennen som draktelement gradvis ble overtatt av den samiske befolkningen i slutten av 900-tallet. Enkelte funn fra det samiske området i Nord-Skandinavia tyder også på at ringspennene har fått en annen funksjon i den samiske drakten. Flere av disse ringspennene er funnet festet ved beltet, eller ved hoderegionen (Zachrisson 1984: 90). I to graver er ringspennene funnet fastknyttede til en lærrem, sammen med andre gjenstander (Sjøvold 1974:154). Dette indikerer at spennenes har hatt en annen funksjon og meningsinnhold enn hos den norrøne befolkningen i vikingtid.

Av de totalt 56 østlige spennene er 26 spenner av typer som kan dateres til vikingtiden, det vil her si tidsrommet omtrent 800-1000 (*tab. 13*). Av disse er 18 funnet i graver, to er fragmenter fra

2 Ettersom de utelukkes fra den videre presentasjonen skal de kort nevnes her, med referanse til Salmo. De 30 spennene som kan dateres til perioden 1000-1200 er: Salmo type 10: (3 stk): Ts.3290, Ts.4638, Ts. 6505 Salmo type 11 (1 stk): Ts.6346a Salmo type 13 (9 stk.): C.21112, T. 15898, Ts. 653, Ts. 2048, Ts. 2618, Ts. 4192, Ts. 4330, Ts. 4664, Ts. 5012. Salmo type 14 (1 stk.): Ts.5368 Salmo type 15 (2 stk.): C.5313, Ts.6346 Salmo type 17 (5 stk.): C. 2557, C. 8527, C.23113, C. 23929, uten nr/ tapt. Salmo type 18 (4 stk.): C. 2075, Ts. 3038, Ts. 3888, Ts. 5337. Salmo type 24 (1 stk.): C. 20706 a. Spennene er med få unntak funnet i Nordland, Troms og Finnmark. I tillegg kan følgende spenner ikke typebestemmes nærmere, men tilhører trolig middelalder: Ts. 4013, Ts. 3857, Ts.4614. Ts. 4620.

Fylke	Musnr	Type	Kontekst	Materiale	Kjønn	Datering
Finnmark						
Hannoovaive, Nesseby	Ts.3857	Østlig, ukj. type	Grav	sølv	?	vik.tid
Troms						
Akerøy, Trondenes	Ts.471	Salmo 8	Enkeltfunn	bronse		
Kvalshausen, Karlsøy	Ts.500	Salmo 8	Grav	bronse	M	950-1050
Nordland						
Djupvik, Ofoten	Ts.2150	Salmo 8	Enkeltfunn	bronse		
Vassbotnfjell, Saltdal	Ts.2594	Salmo 9	Enkeltfunn	bronse		
Ballangen, Ofoten	Ts.3068 b	Salmo 8	Enkeltfunn	bronse		
Hagbartsholmen, Steigen	Ts.5281	Salmo 7	Grav	bronse	K	900-1000
Nord-Trøndelag						
Kjønsø, Vikna	T.5432	Salmo 8	Grav	bronse	?	vik.tid
Klinga, Namsos	T.10655	Salmo 7	Grav	bronse	M	900-1000
Sogn og Fjordane						
Melheim, Hafslo	B.3170	Salmo 8	Grav	bronse	M	vik.tid
Skjerdal, Aurland	B.9882	Salmo 7	Enkeltfunn	bronse		
Buskerud						
Haugen Nedre, Sigdal	C.35048 e	Salmo 3/4	Grav	jern	M	900-950
Oppland						
Framstad, Gran	C.7283	Salmo 3/4	Grav	jern	M	900-950.
Ringen u. Landaasen, Søndre Land	C.25733 d	Salmo 3	Grav	jern	M	900-950
Hedmark						
"Lillegutu", "Østerdalen"	C.5892	Salmo 8	Grav	bronse/jern	M	900-950
Telemark						
Namlaus, Nome	C.17644	Salmo 8	Enkeltfunn	bronse		
Homme, Nissedal	C.21383 i	Salmo 8	Grav	bronse	M	800-900
Akershus						
Sander, Eidsvoll	C.6119	Salmo 8	Grav	bronse	?	vik.tid
Vågstad , Ullensaker	C.31740 e	Salmo 3/4	Grav	bronse	M	900-950
Vestfold						
Kaupang Nordre, Larvik	C.4239	Salmo 7	Grav	bronse	M	900-950
Kaupang, Larvik	C52517/70	Salmo 7	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	C52519/ 15513	Salmo 7	Boplass	bronse		
Kaupang, Larvik	K/ 1954 gr. I,g	Østlig, ukj. type	Grav	bronse/ tinn	M	900-1000
Kaupang, Larvik	K/1953 gr VI, g	Salmo 7	Grav	bronse	M	850-900
Kaupang, Larvik	K/1954 gr. II, e	Salmo 7	Grav	bronse	M	900-950
Østfold						
Huggenes, Rygge	C.8170	Salmo 7	Grav	bronse	M	vik.tid

Tabell 13 Alle østlige spenner fra vikingtid funnet i Norge.

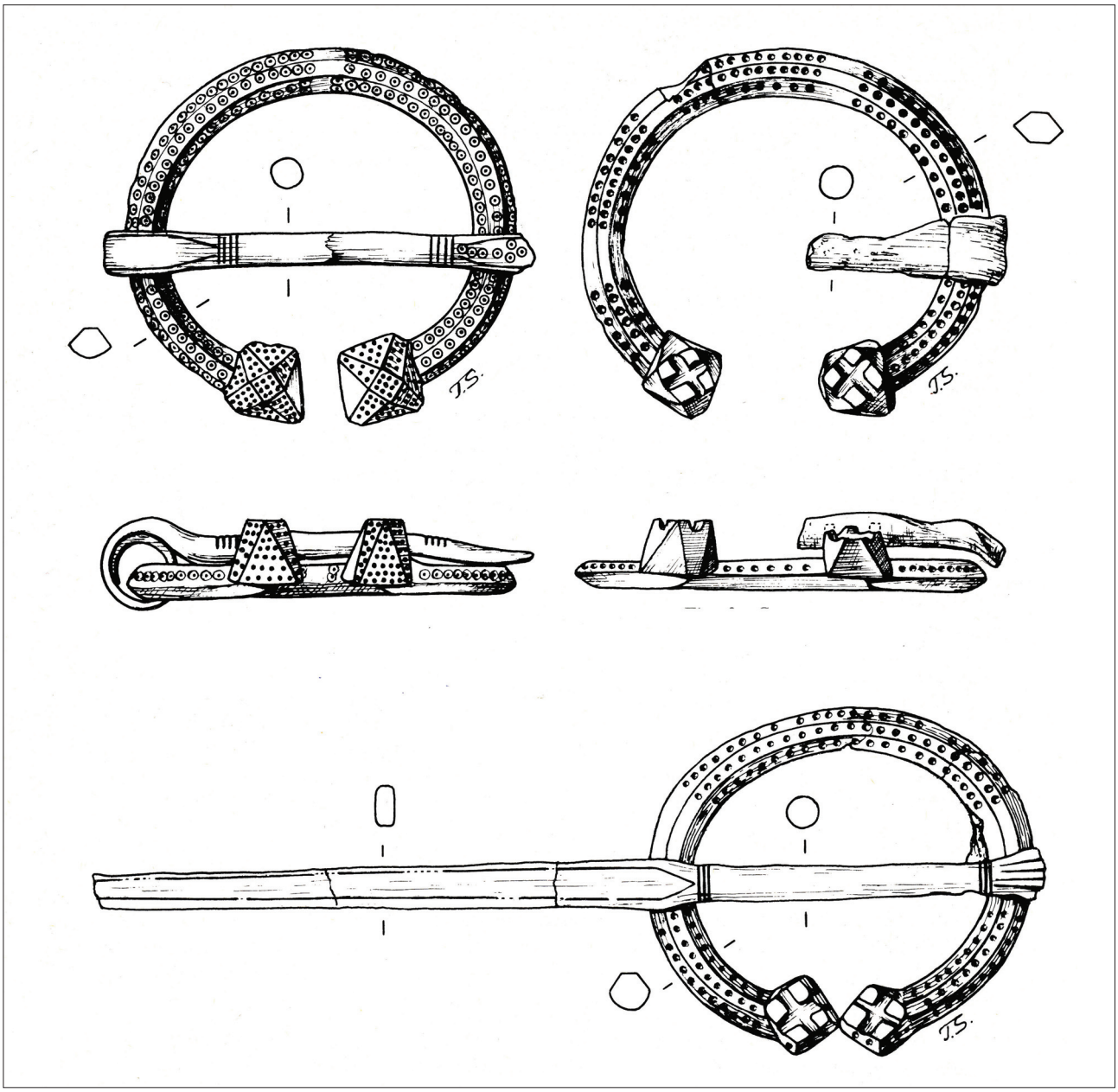
boplasskontekst på Kaupang, mens de øvrige er enkeltfunn. Av disse 26 østlige ringspennene er det fire som kan klassifiseres som spenner med **opprullede ender** (Salmo type 3 eller 4). Spennene er funnet i henholdsvis Oppland, Buskerud og Akershus, og alle skriver seg fra mannsgraver som kan dateres til første halvdel av 900-tallet. Det er funnet ett eksemplar i Norge av en type østlige spenner hvor endene er formet som løvehoder stående opp fra ringen (Salmo type 9, Ts.2594). Spennen er et enkeltfunn i fra Nordland, men flere slike kjennes fra Sverige, i første rekke fra Birka og Gotland. Det er også funnet enkelte eksemplarer av typen i Finland og Øst-Prøyssen (Thålin 1984) I tillegg er det

funnet to spenner hvor det ikke kan avgjøres hvorvidt spennene har hatt opprullede eller knoppformede ender (K/ 1954, gr. I, g, og Ts.3857).

De øvrige 19 spennene er alle ringspenner med **knoppformede ender** og fordeler seg på to varianter: Spenner med enkle knoppformede ender (Salmo type 7), og spenner hvor de knoppformede endene har fire utstående små tagger på oversiden (Salmo type 8). Alle disse er av bronse, med ett unntak hvor ringen er av jern. Spennene er til dels funnet spredt fra Sogn og Fjordane og nordover, med flest spenner i Nordland. En av spennene fra Nordland er funnet i form av en avkuttet knopp til en ringspenne, som trolig er brukt som vektlodd (Ts. 3068b). Den ble funnet nedlagt i en skinnpose sammen med åtte andre vektlodd, samt en del av en bronsebarre, men er for øvrig uten opplysninger. En stor gruppe østlige spenner finnes også i østlandsområdet, med vekt på Vestfold, hvorav alle er fra Kaupang (*fig. 46,* se også *kart 9*). På Kaupang er det funnet to avkuttede fragmenter av østlige ringspenner med knoppender i udefinerte boplass/ pløyelag (C.52519/ 15513 og C.52517/70, se Graham-Campbell 2010). Heyerdahl-Larsen (1979) har foreslått at det kan ha foregått produksjon/ modifisering av østlige ringspenner på Kaupang, basert på det hun mener er særnorske trekk ved de tre østlige ringspennene som er funnet i Kaupangs graver. Disse kan ha vært produsert av lokale håndtverkere, som har kopiert spenner etter utenlandske forbilder. Hun peker på at slike særnorske trekk finnes på fire andre spenner i tillegg til Kaupang-spennene (C.17644 og C.21383 fra Telemark, B.9882 fra Aurland, Sogn og T.10655 fra Klinga, Nord-Trøndelag), samt at en østlig spenne har fått sekundært påsatt en lang nål (Ts. 500 fra Kvalshausen, Troms). Hun foreslår implisitt at også disse spennene kan ha vært produsert på Kaupang, og peker blant annet på at det har vært tett handelskontakt mellom Telemark og Kaupang, og at spennen fra Sogn er funnet i en ”handelsmanns” grav. Det har imidlertid ikke vært funnet spor etter produksjon av østlige ringspenner på Kaupang. De to knopp-fragmentene fra boplassområdet har ikke noen av de norske særtrekkene som Heyerdahl-Larsen har foreslått. Begge de to fragmentene er tilsynelatende bevisst avkuttet, og Graham-Cambell mener de bør sees som ”skrap”-metall, eventuellt at de har vært brukt som vektlodd, slik det finnes eksempler på både ifra Norge og utlandet (Gustin 2004: 145-146, med ref., Kyhlberg 1980, Thålin 1984).

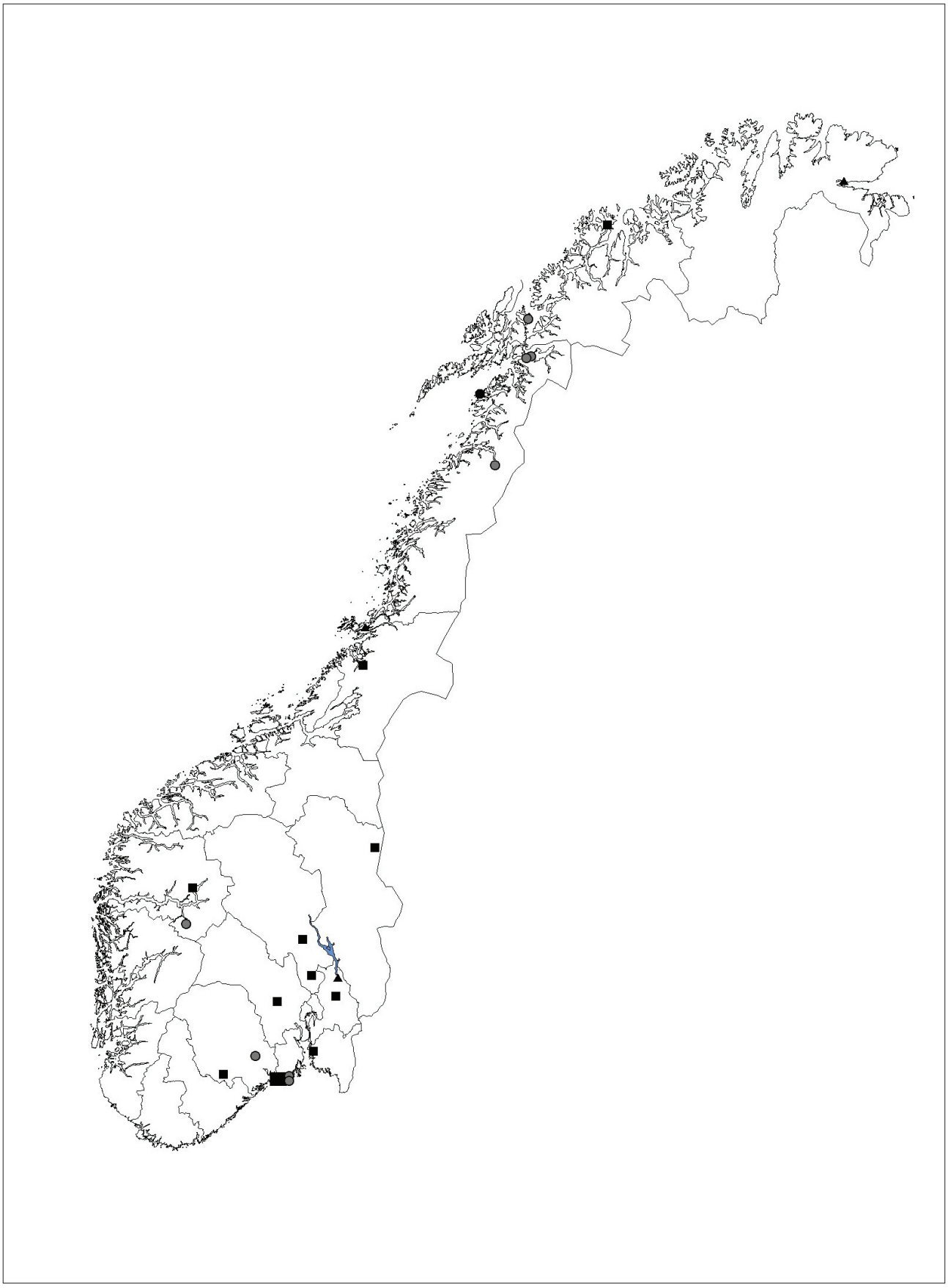
3.6.1 Spennenes kontekst

I alt 18 av de østlige ringspennene er funnet i graver, ytterligere to er fra boplass-/ pløyelag på Kaupang, mens de øvrige er enkeltfunn. De gravfunnede spennene opptrer i 14 mannsgraver og en kvinnegrav, mens tre graver ikke kan kjønnsbestemmes. Av de 15 kjønnsbestemte gravene kan 14 gis en nærmere datering. Åtte kan dateres til 850-950, i tillegg til at én kan gis en generell datering til 800-tall. De tre nordligste daterbare gravene kan alle tidfestes til perioden 900-1050, hvorav to kan dateres til etter 950.

Figur 51: Øverst til venstre: K/ 1953 grav IV, g. Øverst til høyre: C.4239 Nederst: K/ 1954, grav II,e. Alle fra Kaupang, Vestfold (etter Heyerdahl-Larsen 1979, fig.1-3. Alle tegninger: Tone Strenger).

Gjennomgangen av de østlige ringspennene bekrefter Gjessings (1928) påstand om at disse spennene opptrer med to ulike geografisk og tidsmessige tyngdepunkt. Én gruppe, i hovedsak ringspenner med knoppender, finnes i mannsgraver, nærmest utelukkende i østlandsområdet, og de fleste kan dateres til perioden 900-950. På østlandet finnes imidlertid også to mannsgraver som kan dateres til 800-tallet, mens de to mannsgravene fra Nord-Trøndelag og Troms kan plasseres til siste halvdel av 900-tallet. Funn av østlige spenner fra Kaupang, viser at storparten av de østlige spennene på østlandet i perioden ca. 900-950 kan ha blitt distribuert herfra (Heyerdahl-Larsen 1979). Den andre gruppen østlige spenner opptrer som nevnt i stor grad i de tre nordligste fylkene mot slutten av vikingtid og inn

Kart 9: Utbredelseskart over østlige ringspenner, funnet i Norge.

●= *kvinnegraver* ■= *mannsgraver* ▲= *grav med ukj. kjønn* ●= *enkeltfunn/boplassfunn*

i middelalder, og omfatter størsteparten av de spennene som faller utenfor avhandlingen på bakgrunn av deres dateringsrammer.

3.7 Konklusjon

Det er funnet i alt 191 ringspenner av ulike typer i Norge, som kan dateres til vikingtid (*tab.14*). Av disse opptrer 115 i gravkontekster, 28 i edelmetalldepoter og 6 på boplass/ handelsplass, det vil med ett unntak si Kaupang i Vestfold. De øvrige spennene må karakteriseres som enkeltfunn. Gjennomgangen har vist at ringspennene opptrer i både manns- og kvinnegraver, men i forskjellige perioder av vikingtiden, og med ulik geografisk utbredelse. På bakgrunn av kjønnsdefineringen er det skilt ut 22 kvinnegraver og 70 mannsgraver. Det finnes i tillegg en rekke sammenblandede funn som tyder på (flere) manns- og kvinnebegravelser på samme sted. I alt 20 graver inneholder ingen kjønnsdefinerende gjenstander. Gjennomgangen av de øvrige gravene viste imidlertid at det har eksistert til dels formelle regler om hvilke typer spenner kvinner vs. menn kunne benytte. Insulært produserte spenner finnes nærmest utelukkende i kvinnegraver fra 800-tallet, de fleste i første halvdel av århundret. Disse er i stor grad lokalisert til spesifikke områder i Rogaland, Sogn og Fjordane og langs Trøndelagskysten. I løpet av siste halvdel av 800-tallet skjer imidlertid en markant endring i bruken av spennene. Ringspennene blir overtatt som draktsmykke for menn og opptrer fra nå av i varianter av bronse/ jern, ofte med sølv-/tinnovertrekk, og de er lokalproduserte. Mens de *insulære* spennene i første rekke fantes langs vestkysten, opptrer de *lokalproduserte kopiene av type I* i mannsgraver særlig i Rogaland og Vestfold. Fem av disse spennene kan dateres til 800-tall, hvorav alle er mannsgraver. De fire daterbare kvinnegravene med slike spenner tilhører alle 900-tallet.

De lokalproduserte type I-spennene som blir brukt av menn, har ofte felter dekorert i borrestil eller de er fullstendig uten dekorelementer. Det har vært foreslått at de insulære spennene har hatt kristne motiver og assosiasjoner i tillegg til politisk betydning i det insulære området (jf. kap. 2.3.1). Dermed skal kanskje den ornerings messige endringen som oppstår i Norge ses i et bredere lys. Den tydeligvis relativt raske endringen som skjer dekormessig, kan tolkes som en bevisst avstandstagen fra de religiøse konnotasjonene og motivene på de insulære spennene. Dette indikerer i tillegg at man i Norge var oppmerksom på spennenes betydning og symbolbruk i Irland. Spennenes dekor kan derfor ikke bare ha blitt omformet ut i fra en tanke om estetikk og stil, men med et klart ønske om transformering eller tillemping av spennenes betydning.

I tillegg til disse type I-spennene, kan spenner fra fire andre mannsgraver med all sannsynlighet tidfestes til siste halvdel av 800-tall. Av disse er tre manngraver med kulespenner og to mannsgraver med østlige ringspenner. Begge disse spennetypene opptrer imidlertid i overveiende grad fra første

halvdel av 900-tall, sammen med type II og IV-spenner, og opptrer med svært få unntak kun i mannsgraver. Type II, III.A-C, IV og østlige spenner har en til dels distinkt distribusjon. Ringspenner av type II, finnes i Vestfold, med atypiske enkelteksemplar i henholdsvis Oppland og Nord-Trøndelag. III.A-spennene er funnet i Sogn og Fjordane, Rogaland og rundt Oslofjorden med vekt på Vestfold. III.B-spennene har en bredere fordeling. Flest spenner av denne typen finnes i Rogaland, i særlig grad i Sola-området, og i Vestfold, ifra Kaupang og opp langs Lågen. Flere spenner opptrer imidlertid også i de indre fjordarmene i Hordaland og Sogn og Fjordane, i tillegg til jordbruksområdene i det indre østlandet, i Akershus og de sørlige delene av Oppland og Buskerud. Ringspenner av type III.C og type IV har en klarere, og også sammenfallende, fordeling. Med få unntak opptrer disse i Rogaland, den sørlige delen av Vestfold og sør i Hedmark. Både i Hedmark og Vestfold er type III.C og IV-spenner funnet i nær geografisk tilknytning til hverandre.

Den høye forekomsten av mannsgraver med lokalproduserte ringspenner i Vestfold og Rogaland, følges også av andre paralleller mellom de to fylkene. Blant kopiene av de insulære spennene i Vestfold og Rogaland finnes flere spenner med svært lik utforming, noe som tyder på at de er produsert ved samme verksted eller med samme inspirasjonskilde. Forekomsten av tinn-/sølvbelegning på ringspennene, finnes også i første rekke i Vestfold og Rogaland. For ringspennene av type III.B og IV, innebærer dette at de har gitt et visuelt inntrykk av å ha vært av sølv, og at de dermed har knyttet seg til assosiasjonene forbundet med ringspennene som opptrer i edelmetalldepoter.

Geografisk sett utmerker Vestfold og Rogaland seg med et markant høyt antall spenner i forhold til de øvrige fylkene, men det finnes et relativt sett stort antall spenner også i Buskerud, Hordaland og Sogn og Fjordane (jf. *tab. 14*). Den høye forekomsten av ringspenner i Vestfold skyldes i en viss grad funn fra boplass- og gravanlegg fra Kaupang. Funn av rester etter produksjon av kulespenner samt særtrekk ved flere av de østlige spennene, tyder på at både kulespenner og østlige spenner kan ha blitt produsert på Kaupang. For forståelsen av ringspennene, står derfor Kaupang sentralt. De eneste produksjonssporene av ringspenner finnes her, og det høye antallet ringspenner i graver i Vestfold må diskuteres i lys av dette. Likheter i utforming og produksjonsteknikk indikerer også at det kan ha eksistert et eget produksjonssenter i Sogn og Fjordane, med nær kontakt til Kaupang. Funn av to identisk utformede ringspenner fra Sogn og Fjordane underbygger denne antagelsen.

Samtidig finnes en annen tendens i materialet fra rundt 900, nemlig utbredelsen av spennetyper med en klart tyngdepunkt på Østlandet. *Østlige* ringspenner opptrer i to grupper: Den første gruppen østlige spenner, først og fremst typen med knoppender, er funnet i mannsgraver på Østlandet i perioden 850- 950, det vil si samtidig med de hjemlig produserte ringspennene av vestlige typer. Disse østlige

Fylke	*I.A-E (Ins.)*	*I.A-E (Lok.)*	*II*	*III.A*	*III.B*	*III.C*	*IV*	*Østlig type m / oppr. ender*	*Østlig type m / knopp-ender*	*Pr. fylke*
Finmark									1?	1
Troms									2	2
Nordland	1	1			1 (+2)		- (+1)		4	10
Nord-Trøndelag	3	2			- (+1)				2	8
Sør-Trøndelag	1	1	1		1 (+1)		- (+2)			7+2 udef. type
Møre og Romsdal	1					1	1			3+1 udef.type
Sogn og Fjordane	6	3		2 (+1)	3				2	17+1 udef. type
Hordaland	1	4(+1)		1	4 (+1)					12
Rogaland	4	9		2	5 (+2)	5	2			29
Vest-Agder										0
Aust-Agder					1 (+1)		1 (+2)			5
Oppland	3		1		1			2		7
Telemark		3		1	2				2	8
Buskerud		2			3 (+2)		- (+4)	1		12
Hedmark		1				3	2 (+1)		1	8
Akershus		1		1	4		-(+1)	1	1	9
Vestfold	2	6	3	4	8 (+1)	2	3		6	35+2 udef. typer
Østfold				1	4				1	6
Ukjent sted		1		1	2	2				6
Totalt pr. type	22	34 (+1)	5	13 (+1)	39 (+11)	13	9 (+11)	4	22	185 + 6 udef. typer

Tabell 14: Den fylkesvise fordelingen, og samlede antall, av de ulike typene ringspenner i Norge fra vikingtid. Tallene i parentes angir spenner funnet i edelmetalldepoter.

spennene opptrer særlig på Kaupang i Vestfold, og ellers jevnt spredt over de fleste østlandsfylkene. Den andre gruppen østlige spenner forekommer ifra Nord-Trøndelag og nordover fra slutten av 900-tallet og inn i middelalder. Her opptrer spennene i både manns- og kvinnegraver, men de aller fleste gravene kan ikke kjønnsbestemmes. Flere av disse gravene er karakterisert som samiske, og spennen har her trolig fått en annen betydning og funksjon, med en annen plassering på drakten.

Et annet trekk er at flere av type III og IV-spennene i østlandsområdet helt eller delvis av *jern* (jf. kap. 3.5-3.7). Dette gjelder særlig fylkene Vestfold, Buskerud, Akershus og Hedmark. I tillegg til skifte i kjønnsaffinitet, innebærer dette at det finnes antydninger til regionale variasjoner i utforming og bruk av materiale. Utbredelsen av jerndepoter og kjente jernutvinningsplasser viser at brorparten av jerndepoter i Norge er funnet i beltet fra Tyrifjorden til områdene øst for Mjøsa (Resi 1995). Utvinningen av jern har i stor grad skjedd i Dokkfløy og Valdresområdet øverst i Oppland og Buskerud, men store jernutvinningsfelt finnes også rundt Møsvatn øverst i Telemark og Hovden i Setesdal. Forekomsten av jerndepoter i relasjon til jernutvinningsplassene viser at storparten av det ferdigutvunnede jernet er fraktet i barreform ned mot det indre østlandet, men det er også funnet flere barredepoter på andre siden av fjellet, i øvre del av Sogn og Fjordane. Enkelte trekk ved det arkeologiske materialet, særlig utbredelsen av øksebladformede jernbarrer, tyder også på at det har eksistert en nær økonomisk og politisk forbindelse mellom Sogn og Opplandene i vikingtiden (Bødal 1998: 109-118, Solberg 2000: 288). Dette kan tyde på at kontrollen over den omfattende jernproduksjonen lå hos en elite med tilhørighet i det indre østlandsområdet. Forekomsten av ringspenner av jern på Østlandet kan derfor forklares på bakgrunn av tilgangen til jern som råmateriale.

Et annet markant trekk er at ringspenner av type III.B og IV, i tillegg til å opptre i graver, også er funnet i sølvdepoter. Nedleggelsen av ringspenner i depoter indikerer at de konnotasjoner som var knyttet til spennene gjennom praktisk bruk, kunne omdefineres til rituell symbolikk. Depotene er vanskelig å tidfeste, men trolig opptrer ringspenner i depoter allerede fra slutten av 800-tallet og fram til ca. 950. Disse edelmetalldepotene finnes jevnt fordelt over hele Norge og inkluderer funn i Aust-Agder (to depoter), Trøndelagsfylkene (fire depoter) og Nordland (to depoter), det vil si i områder hvor disse ringspennene med svært få unntak *ikke* er funnet i graver.

Resultatene av materialgjennomgangen kan dermed oppsummeres i åtte hovedpunkter:

1) Insulært produserte ringspenner, type I, finnes i kvinnegraver særlig i Rogaland, Sogn og Fjordane og Trøndelagsområdet på 800-tallet, med en hovedvekt på perioden 800-850.

2) Kopier av de insulære ringspennene, type I, opptrer i mannsgraver, særlig i Vestfold og Rogaland fra ca. 850, med enkelte funn i kvinnegraver fra 900-tallet.
3) Type II, III.A-C, IV og den tidlige gruppen østlige ringspenner finnes nærmest utelukkende i mannsgraver.
4) Type III.A opptrer først og fremst i Sogn og Fjordane, Rogaland og Vestfold fra ca. 900.
5) Type III.B finnes distribuert i all hovedsak på Øst- og Vestlandet, hvor de definerte mannsgravene i særlig grad er funnet i Sogn og Fjordane, Rogaland, Vestfold samt på det indre Østlandet.
6) Det er en sammenfallende distribusjon av type III.C og IV til Rogaland, Vestfold og det sørlige Hedmark ifra ca. 900.
7) Fra ca. 900 er det en klar utbredelse av østlige spenner, type II, og spenner av type III.A-C og IV helt eller delvis av jern, på Østlandet, særlig i Vestfold, Buskerud, Akershus og Hedmark.
8) Ringspenner forekommer i sølv i edelmetalldepoter trolig fra slutten av 800-tallet, og fram til ca. 950. Disse depotene opptrer i markant grad også i Trøndelagsfylkene, samt Nordland- og Agder-området, det vil si områder som med svært få unntak *ikke* har ringspenner i mannsgraver.

Bruken av ringspennene synes derfor å endres over tid i forhold til kjønn og geografisk tyngdepunkt, så vel som kulturell identitet. Ringspennenes ulike typer og materialvalg har også til dels forskjellig geografisk utbredelse. I tillegg opptrer de i samme tidsrom også i edelmetalldepoter. Disse trekkene kan på den ene siden ses som separate fenomen, som generelt sett er knyttet opp til ulike utforminger av ringspennen. På den annen side overlapper bruken av de ulike typene ringspenner hverandre. Det er derfor grunn til å tro at bruken og konnotasjonene knyttet til spennene har relatert seg til hvordan spennetypen ble brukt i den forutgående tidsfasen. Særlig gjelder dette overgangen fra at ringspennene benyttes av kvinner, til å bli en del av mannsdrakten. Betydningen som er lagt i spennene og knyttet til kvinner, overtas og omformes derfor tilsynelatende innefor en mannlig sfære i løpet av siste halvdel av 800-tallet. Denne endringen skal belyses nærmere i neste kapittel, gjennom en analyse av de to overordnede funnkontekstene for spennene, nemlig graver og depoter.

KAPITTEL 4

RINGSPENNER I NORGE: ANALYSE AV FUNNKONTEKST

4.1 Innledning

I dette kapittelet vil flere av de hovedpunktene som framkom gjennom analysen av materialet diskuteres og utdypes, ved å se nærmere på de to vanligste funnkontekstene for ringspenner, nemlig *graver* og *depoter*. Hensikten med dette er å etablere en ramme for å belyse de ulike typene ringspenners bruk og betydning, i ulike kontekster. Analysen av gravene og depotene er først og fremst basert på en sammenstilling og sammenlikning av gjenstandsammensetningen i henholdsvis kvinne- og mannsgravene, samt i depotene.

Et problem ved det arkeologiske kildematerialet er at svært mye er framkommet tilfeldig eller under usakkyndige undersøkelser, særlig i fra siste halvdel av 1800-tallet og inn på 1900-tallet. Dette gjelder kanskje særlig jernalderens gravmateriale, hvor svært mange graver måtte vike for moderniseringen av jordbruk og transport i denne perioden. Dette innebærer at gravene ofte kan ha inneholdt gjenstander som ble oversett eller ignorert ved utgravningen, og at funnforholdene ofte er mangelfullt registrert. Dette vanskeliggjør en sammenlikning og analyse av gravenes kontekst og gjenstandsammensetning. På den annen side vil et krav om at funnene måtte være framkommet gjennom en faglig undersøkelse, innebære at en svært stor del av gravmaterialet fra jernalderen ville vært utilgjengelig for analyse. Gravene og deres innhold må regnes som den største og mest sentrale kilden til studier av jernaldersamfunnet (Solberg 2000: 30, 215-216). Årsaken til dette er først og fremst kildetilfanget som gravfunnene representerer antallsmessig (anslagsvis 6000 gravfunn fra vikingtid, jf. Solberg 2000: 222) og ikke minst at graven er en intensjonelt anlagt konstruksjon. Jeg har i denne sammenheng derfor valgt å forholde meg også til gravfunn frakommet gjennom ikke-faglige undersøkelser, og definert gravkontekster og avdødes kjønn på bakgrunn av eksisterende funnopplysninger og innkomne gjenstander, til tross for at gravgodset i flere tilfeller synes å være fragmentarisk bevart

Kapittelet vil først se nærmere på de kjønnsdefinerte gravene som ringspennene er funnet i. Det er funnet i alt 115 ringspenner av ulike typer i gravkontekster, hvorav 92 kan kjønnsbestemmes. Av disse kan 22 defineres som kvinnegraver og 70 som mannsgraver. Av

ringspennene funnet i graver er i alt 18 østlige typer, mens de resterende er vestlige typer. De ulike typene ringspenner opptrer i ulike kjønnskontekster i ulike perioder av vikingtiden og med til dels forskjellig geografisk utbredelse. Dette tyder på at det har eksistert formelle regler om hvilke typer spenner kvinner versus menn kunne benytte, men også at bruken har vært knyttet til ulike miljøer og områder, og derfor kan ha hatt ulik symbolikk og betydning.

Det standardiserte repertoar av gjenstander som opptrer i gravene fra vikingtid, og de ofte gjentagende mønstrene for sammensetningen av gjenstander, understreker at gravene kan sees som standardiserte uttrykk for status, både innenfor den hierarkiske samfunnsorden og som tilskriving av en identitet innenfor en sosial kategori. Gjenstandene i gravene kan med andre ord oppfattes som normerte uttrykk for identitet og status, og de har bidratt til å sette den avdøde inn i en idealisert sosial kategori som har vært ansett som relevant og betydningsbærende for både den avdøde og de etterlatte. Det er naturlig å anta at gravgodset er direkte forbundet med avdøde og at det er et uttrykk for hans/hennes sosiale relasjoner og roller i forhold til de gjenlevende. Mens arkeologien tradisjonelt forholdt seg til begrepene *status* og *rolle* i studier av gravmaterialet, har begrepet *identitet* i nyere teori gitt rom for en mer sammensatt forståelse av individenes komplekse sosiale roller, relatert til både geografiske, klassemessige og kjønnsmessige aspekter. Begravelsen som rituale, og gravematerialet selv, kan slik sees som uttrykk for en standardisert og idealisert oppfatning av disse sosiale identitetene, som var meningsfulle innefor de allmenne forestillingene om samfunnets rådende strukturer. En analyse av gjenstandsammensetningen i gravene kan med andre ord gi et bilde av de normerende oppfatningene av hvilken sosial gruppe avdøde tilhørte, og av forestillingene om avdødes sosiale tilhørighet og identitet.

Analysen av gjenstandssammensetningen i gravene fokuserer derfor på hvordan disse kan relateres til kategoriseringen av avdødes kjønn og sosiale status og identitet. Dette gjøres ved å plassere gravgjenstandene innenfor de hovedkategoriene som dominerer gravmaterialet fra yngre jernalder som helhet, og som man må anta har vært meningsfulle for samfunnet ved markeringen av den døde. For kvinnegravenes del kan materialet deles inn kategoriene ”smykker”, ”tekstilredskap” og ”kjøkkenutstyr”(se appx. 1). For mannsgravenes del kan gjenstandene i overveiende grad kategoriseres som ”våpen”, ”hesteutstyr”, ”smed-/snekkerredskap” og ”vektutstyr” (se appx. 2). For å diskutere variasjonen og markeringen i gravene av disse kategoriene, blir gravene med ringspenner sammenliknet med henholdsvis kvinne- og mannsgraver fra vikingtid uten ringspenner. Denne sammenlikningen brukes

deretter som utgangspunkt for å diskutere status og identitet hos de avdøde begravd med ringspenner.

Av de til sammen 191 ringspennene i Norge, er 28 funnet i edelmetalldepoter, og disse depotene undersøkes i siste del av kapittelet. I edelmetalldepotene opptrer nesten utelukkende kulespenner med glatte kuler (type III.B), og ringspenner med rett avkuttede ender (type IV). Denne deponeringspraksisen begynner trolig i slutten av 800-tallet, og fortsetter fram mot ca. 950. På samme måte som graver, kan depotene ses som det materielle uttrykket for ritualiserte handlinger. Den kildekritiske situasjonen vedrørende gravene gjelder imidlertid også for depotene, som i stor grad er framkommet gjennom tilfeldig graving. Allikevel gir også depotene et klart inntrykk av å ha en standardisert gjenstandsammensetning, noe som tyder på at ritualet og gjenstandene har vært konkretiserte uttrykk for spesifikke ordnende kosmologiske og ideologiske forestillinger. Også for depotfunnene er det her lagt vekt på funnets sammensetning, og om ringspennene, og eventuelt andre smykker, er lagt ned hele eller i fragmentert tilstand (se appx. 3). Depotenes betydning har vært gjenstand for bred debatt, og stor fragmenteringsgrad i sølvdepotene har av enkelte vært tolket som uttrykk for økende tilpassning til et mer markedsrettet økonomisk system. I denne diskusjonen har også depotenes nedleggingssted vært trukket fram. Flere nyere arbeid har lagt avgjørende vekt på depotenes landskapsmessige plassering, og det er her tilstrebet å undersøke også dette aspektet ved depotene med ringspenner.

4.2 Ringspenner i kvinnegraver

4.2.1 Gravgodssammensetning

Det er funnet ringspenner i totalt 22 kvinnegraver (se appx 1). Av disse har 14 kvinner blitt begravd med insulære spenner, mens fem kvinner har ulike typer kopier av de insulære spennene blant gravgodset. I tillegg finnes én kvinnegrav med en østlig ringspenne med knoppender, og én ringspenne med rett avskårne ender (type IV) stammer også fra en mulig kvinnegrav. Som redegjort for i forrige kapittel kan størsteparten av de daterbare kvinnegravene med insulære ringspenner dateres til 800-tallet, i første rekke perioden 800-850. Kun én av disse gravene kan tidfestes til 900-tallet. De fem kvinnegravene med kopier av de insulære spenner, samt graven med den østlige ringspennen kan plasseres i tidsrommet omlag 900-1000. Type IV-spennen ble funnet samtidig med to ovalspenner, som dateres til 800-tall. Fire av gravene kan ikke dateres.

Til tross for et lite antall graver som utgangspunkt, er det mulig å skimte en endring av smykketradisjonen samt en geografisk forskyvning, i løpet av 800-tallet. De 14 kvinnegravene med *insulære* spenner er gjennomgående godt utstyrt, de kan alle, med ett unntak, dateres til 800-tallet og de er i hovedsak funnet i Rogaland, Sogn og Fjordane og i Trøndelagsfylkene. Det synes å være en tendens til at ringspennene opphører i kvinnegraver langs vestkysten av Norge i løpet av annen halvdel av 800-tallet. De resterende syv kvinnegravene med hjemlig produserte ringspenner, type IV- og østlige spenner opptrer som i hovedsak senere, og er i stor grad mer spredt fordelt på de ulike landsdelene (jf. kap.3: *kart 1, 2, 8 og 9*). Den geografiske og kronologiske fordelingen av disse gravene sammenfaller med det generelle bildet over ringspennenes utbredelse og datering, nemlig at de fra slutten av 800-tallet i større grad opptrer også i østlandsfylkene, samt at østlige ringspenner kommer inn som et relativt sent trekk i de nordligste fylkene og fortsetter inn i middelalder (jf. kap. 3.6.1).

I alt 16 av kvinnegravene er kjønnsdefinert ved hjelp av *ovalspenner*, og disse er følgelig bredt representert blant smykkematerialet. Utover ovalspenner og ringspenner, forekommer andre typer spenner kun i to kvinnegraver i materialet. En av de rikest utstyrte kvinnegravene med henblikk på smykker, er funnet i Nordland, og kan dateres til 900-tallet (Ts.5281). Kvinnen var begravd med en østlig ringspenne, i tillegg til en forgylt knapp fra en langt eldre ryggknappspenne. I en kvinnegrav fra Snåsa, Nord-Trøndelag (C.758-759) ble det i tillegg til en insulær ringspenner og to ovalspenner, også funnet en rund spenne med borrestilsdekor (Petersen 1928: 115, avb. fig. 116). I tillegg til ovalspenner, består smykkene først og fremst av *perler*. Perler opptrer i 14 av kvinnegravene, men ofte i et temmelig beskjedent antall. Fire av kvinnene har fått med seg et større perleoppsett, med over 30 perler. Den rike kvinnegraven fra Nordland (Ts.5281) skiller seg her ut, med funn av over 1200 perler. Flere av gravene kan ha fått med seg flere perler enn det som er kommet inn, men på grunn av sin størrelse er dette en gjenstandstype som lett overses ved ikke-faglig undersøkelser. I tillegg til ovalspenner og perler, opptrer dessuten *armringer* av bronse i fem graver. Disse gravene kan alle dateres til 800-tallet. I tre av gravene er det funnet to armringer, alle av type P.190, som ved Petersen gjennomgang av vikingtidens smykkemateriale kun fantes i ni funn (Petersen 1928: 155). Disse er med andre ord godt representert i kvinnegraver med insulære ringspenner. I det totale gravmaterialet med ringspenner finnes kun én annen armring, fra en antatt dobbeltbegravelse av en mann og en kvinne (S.2192). Ingen bronsearmbånd er med andre ord funnet i en sikker mannsgrav, og ut fra dette er det mulig å anta at

bronsearmbåndene i første rekke har vært regnet som et kvinnesmykke. Dette inntrykket samsvarer også med Petersens gjennomgang av dette materialet (Petersen 1928: 150-159).

Tekstilredskap finnes i ti av kvinnegravene. Tekstilarbeidet synes i første rekke å være representert gjennom spinnehjulet, som viser til prosessen hvor tråden uttvinnes av den kardede ulla. I kvinnegraver som er godt utstyrt med smykker, synes tekstilredskapene å være supplert med henvisning til selve vevingen, representert gjennom vevlodd og/ eller vevsverd. I tre graver finnes også rester etter linhekler. Sammensetningen av tekstilredskaper synes å indikere at det finnes nærmest et standard oppsett for hvilke tekstilredskapene som er nedlagt, og at kvinner som har vært gravlagt med et rikt smykkeoppsett og/eller rikholdig redskapsmateriale, også har hatt flest redskaper tilknyttet tekstilarbeid.

I to graver fra Sogn og Fjordane, opptrer *kjøkkenutstyr*. Begge disse kvinnene er begravd med insulære spenner. I den ene graven (B.9065 a), er kjøkkenutstyret representert ved en øse. Kvinnen i den andre graven (B.7731). har fått med seg utstyr man forbinder med gjestebud eller fest; stekespidd, stekepanne, et fugleformet endebeslag til drikkehorn, og en importert bronsekopp med keltisk dekor. Begge de to sistnevnte gjenstandene er insulære stykker (Bøe 1926: 24, Bakka 1963: 33-36; Petersen 1940: 56-59). Bollen har trolig opprinnelig vært til klerikalt bruk. I begge gravene opptrer også redskap som R.413. Rygh (1885) kaller R.413-415 meisler, men R.413 skiller seg klart ut fra de to øvrige meiseltypene. Petersen henviser ikke til Ryghs typeeksemplar i sin gjennomgang av meisler for henholdsvis smed- og snekkerarbeid (Petersen 1951:71-119, 188-257). Trolig utgjør ikke R.413 en meisel, men et annet type redskap. Formmessig likner R.413 nærmest en stekespade. Ettersom R.413 er funnet i to graver med kjøkkenutstyr, foreslår jeg derfor at R.413 må regnes som et kjøkkenredskap, og har ført opp begge funnene i denne kategorien. I tillegg har én av kvinnene som er begravd med en insulær spenne, også fått med seg et glassbeger (Ts.744).

Det skal kort bemerkes at *nøkler* opptrer i fire av kvinnegravene. Disse finnes alle i graver hvor kvinnene, i tillegg til insulære spenner eller kopier av disse, også er begravd med ovalspenner. Tre av disse gravene har også et til dels stort perleoppsett, samt minst to vevrelaterte redskap. Disse tre gravene er alle fra Sogn og Fjordane. I alt 11 av gravene er det også funnet andre typer redskap, og de fleste av disse har to eller flere gjenstander i denne kategorien. De vanligste redskapene består av kniv, saks, sigd og bryne. En av gravene (T.13711) inneholdt et fossilt sjøpinnsvin, noe som en sjelden gang opptrer i

grav/boplasskontekst fra vikingtid. Det er nærliggende å tro at fossilet har fungert som en form for amulett eller magisk gjenstand.

Smykkene i kvinnegravene med ringspenner består med andre ord i stor grad av ovalspenner, perler og i enkelte tilfeller bronsearmbånd. Andre typer spenner hører med til sjeldenhetene. I syv av gravene finnes kun smykkemateriale, og ingen øvrige redskaper/ utstyr overhodet. De øvrige kvinnegravene må imidlertid betegnes som godt utstyrt redskapsmessig sett. Fem av kvinnegravene utmerker seg med et særlig rikt gravgods (Ts.5281, B.9065, B.7731, B. 12131 og B.4505), både med hensyn til smykker, tekstilredskaper og andre redskaper, og til dels kjøkkenutstyr. Fire av disse rike kvinnegravene er fra Sogn og Fjordane mens én er kvinnegraven med en østlig spenne, fra Nordland. Den varierende forekomsten av redskap i gravene kan trolig til dels forklares med funnforholdene rundt de enkelte gravene. For eksempel ble den overdådige spennen fra Snåsa (C.758 og 759) innlevert kun med to ovale spenner og en rund spenne. Med tanke på det rike spennematerialet, er det er vanskelig å tenke seg at avdøde ikke har fått med seg andre gjenstander, for eksempel redskaper. Allikevel må en anta at variasjon i gravgodssammensetning også kan ha sammenheng med ulike sosiale roller hos kvinnene. Gravene viser noe variasjon med hensyn til gravgods, men framstår allikevel som sterkt standardiserte med hensyn til gjenstandstyper og sammensetning av gjenstander.

4.2.2 Gravenes normerte uttrykk for status

I artikkelen ”Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical Sources” (1985) har Bergljot Solberg forsøkt å skille ut ulike sosiale kategorier i vikingtiden. Hun tar her utgangspunkt i gravmaterialet fra perioden og lagt vekt på forekomsten av våpen for menn, og på nedleggelse av tekstilredskaper, perler og ovalspenner for kvinnegravenes del. Solberg forutsetter at gravene representerer den frie befolkningen, og at det var denne gruppen som hadde rett til gravleggelse. Hun deler kvinnegravene inn i tre hovedgrupper basert på sammensetningen av gravgodset, hvor gruppene representerer ulike nivåer av sosial status blant den frie befolkningen. Gruppe 1 kjennetegnes ved ikke å ha ovalspenner, men tekstilredskaper og/ eller perler. Gruppe 2 kjennetegnes ved minst 1 ovalspenne i gravgodset, mens gruppe 3 har i tillegg til ovalspenner også en ”tredje spenne”. Gruppe 1 representerer en gruppe med relativ lav status, i sammenlikning med gruppe 3 som representerer det øvre sosiale sjikt. Solberg tar

utgangspunkt i 833 kvinnegraver basert på kriteriene ovenfor, og kommer fram til at de representerer henholdsvis 34 % (”gruppe 1”), 51% (”gruppe 2”) og 15 % (”gruppe 3”).

Ettersom Solbergs kriterier for kjønnsbestemmelse samsvarer med de kriteriene som er benyttet i denne avhandlingen, er det mulig å gjennomføre en sammenlikning av kvinnegravene med ringspenner med de resultater Solberg kom fram til. Siden Solberg ikke spesifikt nevner ringspenner i sitt arbeid er det viktig å avklare hvilken draktmessige funksjon ringspennene har hatt, sett i forhold til ovalspennene. Det er kun fire kvinnegraver hvor man kan angi en mer eller mindre konkret plassering av ringspennene på drakten (B.4505, B.7731, C.53314/1 og Ts.5281). I alle tilfellene lå ringspennen omtrent midt på brystet eller oppunder haken. Spennene ble funnet mellom to ovalspenner, som de begravde kvinnene i alle fire tilfeller også var begravd med. Ringspennene synes dermed å ha blitt brukt som ”tredjespenne” (jf. Petersen 1928: 76, Hägg 1974: 18), til å holde sammen et sjal, en cape eller kappe i front. Det svært begrensede antallet spenner av andre typer i kvinnegravene, indikerer også at ringspennen kan oppfattes som en ”tredjespenne”. Om man forutsetter at ringspennen har hatt en slik funksjon, fordeler kvinnegraver med ringspenner seg som følger: ca. 27 % (6 av 22 graver) tilhører Solbergs gruppe 1, ca. 13% (3 graver) tilhører hennes gruppe 2, mens ca. 60 % må regnes som gruppe 3 (13 graver). Avhandlingens lave antall kvinnegraver mot Solbergs mye høyere antall gjør at variasjonene innenfor den forholdsvise gruppeinndelingen ikke skal tillegges for mye vekt, men det synes allikevel klart at kvinnegravene med ringspenner generelt sett må betegnes som svært godt utstyrt, utover hva som kjennetegner kvinnegraver generelt, og at dette indikerer at kvinnene har tilhørt et sosialt, ressurssterkt sjikt.

4.2.3 Kvinnegraver og insulær import

De insulære ringspennene utgjør kun én av de gjenstandstyper som ble innført til Norge fra De britiske øyer i vikingtiden. For å belyse forekomsten og utbredelsen av de insulære ringspennene, er det derfor nødvendig å rette blikket mot forekomsten av insulært materiale i Norge generelt, og på distribusjonen og fortolkningene av denne materialgruppen. Den tydelige forbindelsen mellom insulære spenner og kvinnegraver må sies å speile det generelle funnbildet for insulært importmateriale. Av i alt 82 kjønnsbestemte graver med insulære importstykker, opptrer disse i 68 kvinnegraver mot 14 mannsgraver, det vil si at over 80% av insulære gjenstander funnet i graver, er fra kvinnegraver (Wamers 1985: 42). Det har vært antatt at importerte gjenstander har vært forbundet med status, og at det indikerer en høy

sosial rolle hos vedkommende som har fått disse med seg i graven. Implementeringen av insulære smykker eller fragmenter av kristne objekter i drakten er tolket som statusmarkører fordi gjenstandene har framstått som eksotiske, og gitt signaler om rikdom og overregionale kontakter (Graham-Campbell 2001). Flere har ment at den markant høye andelen importgjenstander i kvinnegraver skal sees på bakgrunn av at kvinner fikk en høyere status i løpet av 800-tallet. Det er forelått at årsaken til dette er at mange menn deltok på reiser til utlandet, hovedsakelig til De britiske øyer, og at kvinner dermed fikk økt ansvar hjemme, med tilhørende statusøkning (Dommasnes 1979, Solberg 1985). Dette forutsetter at reisen og utenlandsopphold i stor grad var forbeholdt menn, og at det var mennene som innførte utenlandske gjenstandstyper. Et slikt perspektiv åpner for at kvinnene med insulære ringspenner har fått de irske praktsmykkene fra nære familiemedlemmer eller andre som sto husholdet nært (jf. Wamers 1985: 42). Årsaken til at det innførte materialet har vært brukt av kvinner, kan skyldes at det i liten grad fantes en tradisjon for at menn kunne bære smykker, men at dette var en uttrykksform som var forbeholdt kvinner. Det er plausibelt at det å eie insulære gjenstander var forbundet med ulike typer prestisje. Tolkninger som ser importmaterialet som plyndringsgods og som gaver til kvinner fra menn, eller som viser til at kvinner fikk en høyere status på grunn av menns reiser, kan imidlertid kritiseres for å støtte seg til statiske kjønnsbegrep hvor kvinners handlingsrom og betydning implisitt er definert gjennom menns nærvær eller fravær. Dette premisset gir liten mulighet for et mer nyansert bilde av hvilke sosiale roller disse kvinnene kan ha innehatt, eller for det meningsinnholdet de insulære gjenstandene kan ha vært forbundet med.

Den insulære importen til Norge består i stor grad av religiøse gjenstander, og er i de aller fleste tilfeller representert gjennom (omarbeidede) deler eller fragmenter av disse (Wamers 1985: 41, tab.1). Wamers (1985:41) hevder at bruken av insulære fragmenter omgjort til smykker viser at de kom til Norge som resultat av plyndring, og at deres opprinnelige funksjon var ukjent for brukerne av smykkene. Øystein Geber har avvist dette med å henvise til at blant annet insulært produserte remendebeslag og beslag til hesteutstyr brukes i henhold til den opprinnelige funksjonen, og at de i liten grad er fragmenterte (Geber 1991: 76). Wamers mener også at praksisen med å gjøre om fragmenter til spenner er ukjent fra tidligere perioder (Wamers 1998). Dette kan imidlertid også tilbakevises, da det er kjent en rekke kvinnegraver med funn som indikere at bruken av en tredje spenne, deriblant omgjorte beslag, var i bruk i merovingertid. Flere av disse ”tredje spennene” viser klare tegn på slitasje, og flere av beslagene kan ha vært gamle når de ble omgjort til spenner. De indikerer derfor at det

på 700-tallet, i forkant av vikingtoktene, fantes tradisjoner for bruk av en tredjespenne som en del av kvinnedrakten, og at denne spennen kunne være laget av omgjorte beslag (Gaut 2001: 97-99). Antydninger til en tilsvarende tradisjon med gjenbruk og omgjøring av metallarbeid, kjennes også fra britiske og kontinentale funn (Gaut 2001: 100-101). Det har også vært foreslått at fragmenteringen og omgjøringen av kristne gjenstander kan ses som en ideologisk handling hvor man bevisst har ønsket å markere avstand fra kristendommen. Innlemmelsen av disse er dermed tolket som et bevisst erklæring i den pågående ideologiske og politiske konflikten mellom det hedenske Skandinavia og det kristne Europa (Myhre 1993: 198).

Som de insulære heste- og remendebeslagene, skiller de insulært produserte ringspennene i Norge seg ut både ved at de representerer en profan gjenstandstype som brukes som den opprinnelig var ment, som draktspenne, og at de som regel er hele. Dette indikerer at de insulære spennene, sammen med heste- og remendebeslagene, ikke uten videre skal grupperes med de kirkelige og fragmenterte gjenstandene fra De britiske øyer. I stedet kan det skisseres et skille innenfor gruppen av insulær import: mellom ødelagte, plyndrede og ofte kirkelige gjenstander på den ene siden, og med hele, profane gjenstander benyttet i henhold til sin opprinnelige funksjon på den andre. Dette antyder at den siste gruppen ikke uten videre skal ses som et resultat av plyndring, hvor man har tilegnet seg tilfeldige gjenstander. De hele, profane insulære gjenstandene kan i stedet forstås som en separat gruppe, innført til Norge gjennom andre forhold og prosesser enn gjennom plyndringstoktene. Det er hevdet at både hesteutstyr og draktsmykker er gjenstandstyper som utmerker seg ved at de er særlig velegnet til å utrykke sosial og etnisk identitet og gruppetilhørighet (Gustin 2004: 150-151). I dette lys kan det foreslås at de insulære ringspennen ikke bare har vært sett som eksotiske statusgjenstander som er gitt til kvinner utelukkende på bakgrunn av deres relasjon til menn, eller som resultat av mannlige aktiviteter. Om man i stedet ser ringspennene som identitetsmarkeringer, innebærer dette at de kan forstås som aktive uttrykk for kvinnenes kulturelle og sosiale tilhørighet, og deres rolle knyttet til spesifikke grupper, miljøer eller nettverk.

4.2.4 Insulære ringspenner og aristokratiske nettverk

De insulære smykkene/ -fragmentene er i all hovedsak funnet i Rogaland, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Vestfold (Petersen 1940: 8, Wamers 1998). Funnene av insulære ringspenner opptrer i klare konsentrasjoner på Trøndelagskysten, langs Sognefjorden, og rundt Boknafjorden og Egersund i Rogaland. Denne distribusjonen faller dermed delvis

sammen med det generelle funnbildet for insulære gjenstander, men allikevel med en snevrere geografisk avgrensing. Konsentrasjonene av insulær import generelt, og insulære ringspenner spesielt, indikerer at innførselen av disse gjenstandene kan ha vært knyttet til spesifikke nettverk, handelsruter, eller sosiale miljøer.

Bjarne Gaut har på bakgrunn av en analyse av glassbegre fra yngre jernalder hevdet at det fantes direkte kontaktlinjer mellom Vest-Skandinavia og England gjennom merovingertid og inn i vikingtid. Dette indikeres også gjennom funn av insulære gjenstander Norge som trolig er deponert på slutten av 700-tallet (Gaut 2001: 110-112). Flesteparten av glassbegrene funnet i yngre jernalders kontekster i Norge, stammer sannsynligvis fra anglosaksiske områder i England (Gaut 2001: 56, Näsman 1986). Glassbegrene synes i første rekke å ha vært forbundet med samfunnets øverste sosiale sjikt (Holand 2001: 20, Gaut 2001: 55, 59). Det har vært foreslått at glassbegrene har nådd Skandinavia trinnvis fra frankiske områder, via danske og frisiske handelsnettverk (Näsman 1986). Det lave antallet glassbegre i Norge, tyder imidlertid ikke på at glass har inngått i rutiniserte handelsnettverk. Det sparsomme antallet glassbegre, samt indikasjonene på at de kan knyttes til høystatus miljøer, kan i stedet antyde at begrene kan ha inngått i utvekslingen av luksusgjenstander mellom eliter fra ulike regioner (Gaut 2001:55). Gauts analyse styrker antagelsen om at den sosiale eliten i Norge i denne perioden var en integrert part i de større aristokratiske nettverkene i Nord-Europa i perioden, og orienterte seg både mot kontinentet og mot De britiske øyer (Myhre 1993, 1998, Carver 1989, Jørgensen 1991).

Etableringen og opprettholdelsen av slike aristokratiske nettverk skjer imidlertid ikke kun ved utveksling av luksusgjenstander, selv om gjenstandene kan ses som et fysisk uttrykk for den bindende kontakten mellom to parter. Alliansene selv opprettes gjennom gjensidige løfter om vennskap, vern og støtte, og forsterkes gjennom å opprette varige og forpliktende bånd, gjerne gjennom utveksling av ekteskapspartnere. Kvinnegravene med ringspenner er få, sammenliknet med det totale antall kjente kvinnegraver i Norge, og de insulære ringspennene representerer en sjelden og fremmed smykketype. Kvinnegraver med avvikende smykkeutstyr er ofte tolket som uttrykk for eksogame ekteskapsforbindelser (Arrhenius 1995a, Cessford 1996). Indikasjonene på at det allerede fra 700-tallet kan ha eksistert nære kontakter mellom Norge og det insulære området kan antyde at kvinnene med insulære ringspenner kan ha hatt piktisk/keltisk opprinnelse, og at denne kulturelle /etniske bakgrunnen er signalisert gjennom drakten. I dette perspektivet kan de insulære ringspennene tolkes som symboler på

etableringen og opprettholdelsen av sosiale og politiske nettverk mellom ulike elitemiljøer på begge sider av Nordsjøen.

Det har imidlertid vært rettet kritikk mot oppfatningen av at forekomsten av enkeltstående, fremmede gjenstandstyper i gravgodset speiler avdødes kulturelle tilhørighet. Eldrid Straume har argumentert for at eksogami kun kan spores i gravmaterialet om man forutsetter at kvinnen kunne beholde deler av sin gamle draktskikk på sitt nye bosted (Straume 1995: 98). Kvinnene som er begravd med insulære ringspenner framstår på bakgrunn av gravmaterialet som godt utstyrte, hvor tilhørigheten til et øvre sosialt sjikt er markert gjennom et standardisert sett gjenstander som har plassert kvinnen inn i denne sosiale kategorien. Utover den insulære spennen er det imidlertid lite som tyder på at disse kvinnene har hatt en annen kulturell bakgrunn. Det øvrige draktutstyret, det vil si den omfattende bruken av ovalspenner, perler og armringer samt redskapsmaterialet, gjør at disse kvinnegravene ikke framstår som "fremmede", tvert imot må de karakteriseres som typisk "norrøne". På bakgrunn av Straumes diskusjon kan man derfor hevde at forekomsten av insulære ringspenner i kvinnegraver ikke nødvendigvis tyder på kvinnen har hatt en annen etnisk bakgrunn. Kvinnene som i gjennom 800-tallet er begravd med insulære spenner både i Skottland og i Norge kan kanskje tolkes som inngiftede, keltisk/ piktiske kvinner, men gravgodset tyder på at de i større grad har vært norrøne kvinner som gjennom drakten har kommunisert assosiasjon med eller tilknytning til de norrøne koloniene i det insulære området. Dette innebærer at det i stedet kan være nødvendig å diskutere hvorvidt innlemmelsen av insulære smykker må ses som et uttrykk for andre identiteter, kanskje særlig i relasjon til de sosiale og politiske prosessene som utspant seg i forlengelsen av etableringen av norrøne kolonier på De britiske øyer.

4.2.5 Insulære ringspenner og kulturell forhandling i koloniene

I stedet for å betrakte ringspennene som gaver fra bereiste menn, som eksotiske statusgjenstander eller som uttrykk for at kvinnene har hatt en keltisk/ piktisk bakgrunn, er det istedet mulig å foreslå at spennene har kommet til Norge på et tidspunkt hvor reisen til de insulære områdene var mer rutinisert, og hvor kvinner selv tok del i reisen. Som tidligere vist (kap. 2.3) finnes det også norrøne kvinnegraver i Skottland, nærmere bestemt på Hebridene og Orknøyene, hvor kvinnene er begravd med keltiske/ piktiske ringspenner. En plausibel forklaring kan derfor være at kvinnene i en/ flere periode(r) har oppholdt seg i de norrøne

koloniene på De britiske øyer, og at de bevisst har markert denne livserfaringen gjennom å inkorporere insulære smykker som en del av sin egen drakt.

Mens studier av migrasjon og etableringen av kolonier tidligere i stor grad omhandlet menn, har det i de siste 20 årene blitt lagt økende vekt på betydningen av kvinners rolle i disse prosessene. Dette har gitt en fundamental ny forståelse av hvilke prosesser og konsekvenser koloniseringen har både for lokalbefolkningen, men også for kolonistene selv (Stoler 2002: 41). Antropologen Laura Ann Stoler har blant annet rettet søkelys mot hvordan etableringen av hushold og familierelasjoner har vært sentralt for utviklingen av kulturelle strategier og kategoriseringer, som igjen har hatt betydning for defineringen av maktrelasjoner og tilegnelse av ressurser (Stoler 2002; for liknende studier se bl.a. Callaway 1987, Levine 2004 (red.)). Gjennom blant annet å ha en grunnleggende rolle i utviklingen av barns språk, innlæring av kulturelt definert adferd og moral, og gjennom videreføring av mattradisjoner og sosiale ritualer, har kvinnelige kolonister ofte fått rollen som garantister for opprettholdelsen av gruppens identitet og følelse av tilhørighet (Butalia 2004, Paisley 2004, Hall 2004, Stoler 2002: 97-102). Flere undersøkelser har derfor pekt på de konfliktene som oppstår innad i koloniene gjennom utstrakte ”blandingsekteskap”, og på hvordan gruppen har håndtert kategoriseringen av barna fra disse forbindelsene (Stoler 2002: kap 4, Paisley 2004). Mens den innledende etableringen av kolonien ofte foretas av menn, vil kvinnenes inntreden i koloniene ofte ha en stabiliserende sosial og politisk effekt, med det resultat at antallet ”blandingsekteskap” synker (Stoler 2002: 33-35,104, Levine 2004).

Det er to sentrale prosesser som kan oppstå innad i kolonibefolkningen som følge av en slik situasjon: For det første, vil kolonistene ofte vektlegge felles verdier og trekk med hensyn til adferd og materiell kultur, til tross for at det innad i gruppen finnes store sosiale variasjoner, også med hensyn til hvordan ulike individer forholder seg til den lokal befolkningen (Stoler 2002: 28, 32). For kvinner kan dette gi seg utslag i en hierarkisk inndeling basert på hvorvidt de er kompetente opprettholdere av hjemlandets kultur, eller om de på ulikt vis er assimilert inn i lokalsamfunnet, eventuelt med en lokal mann (Stoler 2002: 103). For det andre, har kolonistene, kanskje særlig det øverste sosiale sjiktet innenfor kolonien, samtidig også forholdt seg til *hjemlandets* forestillinger om koloniene, og om deres opprettholdelse av kulturell praksis. I kolonisamfunn vil derfor kolonistene ofte forholde seg til både et *indre* hierarki, hvor videreføring og markering av hjemlandets verdier og kultur står sentralt, men

også til en *ekstern* vurdering hvor kolonistene over tid utvikler egne identiteter og erfaringer, hvor denne erfaringen kan vektlegges og gis positiv betydning ved retur til hjemlandet

På denne bakgrunn er det mulig å foreslå at identiteten til de kvinnene som er begravd med insulære ringspenner, skal forstås på bakgrunn av mer komplekse kulturelle prosesser sett i relasjon til etableringen av kolonier i det insulære området. Basert på sammensetningen av gravgods kan en overveiende andel av kvinnene tolkes som tilhørende et øvre sosialt sjikt, noe innlemmelsen av de storslåtte insulære statuspenner også indikerer. Dette kan antyde at de har tilhørt en sosial og kulturell elite i en av de norrøne koloniene. Integreringen av disse spennene i kvinnenes drakt kan ses som en bevisst markering av kvinnens rolle som tidligere kolonist, hvor denne erfaringen og identiteten er gitt positiv verdi i det norrøne samfunnet i Norge. En slik vurdering av kvinnene kan ha være assosiert med hennes rolle som kulturell formidler og som opprettholder av kulturelle verdier og adferd i en situasjon hvor kolonistene har tilegnet seg økonomisk og politisk makt i kolonien. En slik rolle vil kunne ha hatt symbolsk betydning både innad i de norrøne koloniene, men også ved hjemkomsten til Norge. Disse kvinnene kan opprinnelig ha kommet fra Norge, for så å returnere som eldre kvinner. De kan også ha vært kvinner oppvokst i de norrøne koloniene, som reiste til Norge for å etablere seg her. Sistnevnte situasjon kan i så tilfelle ha vært et ledd i en bevisst strategi fra eliten i de norrøne koloniene om å opprettholde og videreføre den norrøne identiteten ved å sende tilbake døtrene for ekteskap i ”hjemlandet”. Liknende prosesser ses også i moderne samfunn, hvor den direkte kontakten mellom utvandrere og ”hjemlandet” opprettholdes over lang tid blant annet gjennom etableringen av ekteskap.

4.3 Ringspenner i mannsgraver

På bakgrunn av forekomsten av våpen i gravene, kan totalt 70 graver defineres som mannsbegravelser (appx. 2). I tre tilfeller finnes opplysninger om mulige kvinnesmykker i graver som ellers framstår som entydig mannlige. Små fragmenter av en mulig ovalspenne ble funnet i K/1953 gr. IV på Kaupang, men gjenstandsbestemmelsen må her regnes som svært usikker. I samme grav lå også en perle og en øks. En større knokkel ble av Anatomisk Institutt tolket som tilhørende en voksen mann, mens enkelte mindre knokkelrester ble antatt å muligens tilhøre et barn. Blindheim mener graven må være rester av en mannsbegravelse (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995: 73). I følge den trykte tilveksten ble også bruddstykker av en mulig ovalspenne funnet i grav som ringspennen C14137. Disse

fragmentene utgjør i stedet trolig et remendebeslag (Petersen 1951: 498). Ingen av de andre gjenstandene i graven peker mot en kvinnegrav, snarere tvert imot, ettersom graven også inneholdt sverd, spyd, øks og fem skjoldbuler. Graven er her regnet som en mannsbegravelse. I C.25733 fra Søndre Land ble det funnet en trefliket spenne, sammen med øks, pilspisser, bissel, sigd og kniv, i tillegg til én perle. Enkeltstående eller et lite antall perler finnes i både mannsgraver og kvinnegraver, og kan her ikke regnes som kjønnsindikerende. Funnet av en enslig trefliket spenne, som ellers ofte utgjør "tredje-spennen" kan indikere at den gravlagte har vært en kvinne, men det er her også en øks som antyder at det dreier seg om en mannsbegravelse, et inntrykk som forsterkes gjennom funn av pilspisser. Øksen og pilspissene er i dette tilfellet regnet som avgjørende, og graven er antatt å være en mannsgrav. Av de totalt 70 mannsgravene har én mann vært begravd med en insulær ringspenne, mens 11 har fått med seg kopier av de insulære spennene i graven. Tre har fått med seg spenner av type II, maskespenner. Den desidert vanligste typen ringspenner i mannsgraver er kulespenner, type III, som finnes i alt 34 mannsgraver. Ringspenner med rett avskårne ender, type IV, finnes i seks mannsgraver. I én mannsgrav kan ikke ringspennen typebestemmes sikkert, men den er trolig som type III eller IV. I tillegg har 14 menn blitt begravd med østlige ringspenner.

57 av mannsgravene kan tidfestes nærmere innenfor 800- eller 900-tall. I alt 11 mannsgraver kan dateres til 800-tallet. Mer spesifikt kan én av disse dateres til tidsrommet 800-850, mens fem kan plasseres i siste halvdel av århundret. I tillegg finnes fem graver som kan dateres innenfor tidsrommet 850-950. Ringspennene i mannsgravene fra 800-tallet er i første rekke kopier av de insulære spennene, i tillegg til at kulespenner (type III) og østlige ringspenner begynner å opptre. Den eneste insulære spennen funnet i en mannsgrav kan også dateres til 800-tallet. Mens de fleste kvinnegravene med ringspenner lå på vestlandet, flyttes nå tyngdepunktet mot Østlandet og Sørvestlandet (jf. kart 2-6, samt appx. 2)

På 900-tallet er ringspennen et draktelement som nærmest utelukkende er forbundet med menn. Totalt 41 mannsgraver kan dateres til 900-tallet, i hovedsak til første halvdel av dette århundret. Majoriteten av kulespennene, type III, samt de østlige ringspennerne opptrer i denne perioden, i tillegg til alle ringspennene med rett avkuttede ender, det vil si type IV. Mannsgravene med østlige ringspenner er funnet i overveiende grad i østlandsområdet, og både kyst- og innlandsfylkene er godt representert. De få maskespennene, type II, har samme utbredelse. Tistelspennene (type III.A) finnes i første rekke i kystnære områder på Østlandet, samt i Rogaland og Sogn og Fjordane. Kulespennene med glatte kuler (type III.B) finnes

bredt representert både langs kysten og i innlandsfylkene på Østlandet, i tillegg finnes en konsentrasjon i Rogaland, samt funn i Hordaland og Sogn og Fjordane. Kulespennene med flate framsider (III.C) opptrer i første rekke i fylkene Rogaland, Vestfold og Hedmark. Samme utbredelsesmønster viser ringspennene med rett avkuttede ender, type IV. Det er verdt å merke seg at det finnes ingen kulespenner i mannsgraver i Trøndelagsområdet. Typenes utbredelse viser med andre ord tegn til å være delvis regional.

De i alt 57 daterbare mannsgravene opptrer dermed innenfor et relativt kort tidsrom: I all hovedsak synes ringspennen å bli introdusert som mannsmykke i siste halvdel av 800-tallet, med en klar hovedvekt i perioden fra 900-950. Med utgangspunkt i at gravgodsets sammensetning også er et uttrykk for normerte sosiale roller skal gjenstandssammensetningen i disse mannsgravene diskuteres nærmere. Ved gjennomgangen av mannsgravene er gravgodset gruppert inn i følgende kategorier: våpen, hesteutstyr, smed-/snekkerredskaper samt forekomsten av vektlodd/skålvekter. Våpnene er presentert med vekt på å skille ut ulike sverd- og spydtyper, for å gi et bilde både av den kompleksiteten og variasjonen som finnes i gravene, samt om mulig å gi et mer helhetlig bilde av den begravde mannen og de(n) sosiale gruppen(e) som avdøde kan ha vært forbundet med. Kategoriene hesteutstyr, smed-/snekkerredskaper og utstyr til veiing er skilt ut på bakgrunn av den hyppige forekomsten av slike gjenstander, og fordi disse gjenstandene er regnet for å være gjenstandsett som ble nedlagt for å vise til enkelte menns sosiale/politiske status. De kan dermed bidra til å belyse i hvilken grad en kollektiv identitetstilskrivning har vært uttrykt i gravleggingen av menn som brukte ringspenner, og eventuelle hvilke normerte sosiale kategorier som gravgodset har gitt utrykk for.

4.3.1 Våpen

Mannsgravene er definert på grunnlag av forekomsten av våpen, og det er et slående trekk at gravene generelt sett har vært svært godt utstyrt våpenmessig. Av de 70 mannsgravene, er det funnet sverd i 56 graver. I 39 av gravene er det funnet spyd, mens økser opptrer i til sammen 51 graver. I 3 graver finnes bare opplysninger om våpen, uten at disse er spesifisert. Av de 70 manngravene er det én våpentype i 21 graver (dvs. 30%), to våpenkategorier finnes i 13 graver (ca. 19%), mens hele 33 av mennene (ca. 47%), har fått med seg fullt våpensett, det vil si både sverd, spyd og øks (se *tab. 15*). Fullt våpensett synes å fordele seg likt på alle mannsgravene, uavhengig av hvilken type ringspenne de er begravd med (jf. appx. 2). Basert på Bergljots Solbergs tidligere nevnte analyse av sosiale grupper i yngre jernalder i Norge

Våpen / -kombinasjon	Antall
Kun sverd	10
Kun spyd	3
Kun øks	8
Sverd + spyd	3
Sverd + øks	10
Spyd + øks	-
Sverd+ spyd + øks	33
Ukj. sammensetning	3
Til sammen	70

Tabell 15: Fordelingen av våpen og våpenkombinasjoner av totalt 70 mannsgraver med ringspenner, jf. appx 2.

(Solberg 1985), er det tydelig at prosentfordelingen med hensyn til forekomsten av våpen i mannsgraver med ringspenner skiller seg sterkt ut i forhold til fordelingen av våpen i mannsgraver generelt fra yngre jernalder. Solbergs analyse baserer seg på i alt 3796 sikre og antatte graver med våpenfunn. Hennes gjennomgang viser at ett våpen finnes i omtrent 70% av mannsgravene (”gruppe 1”), mens omlag 19% av gravene har to våpenkategorier (”gruppe 2”) og at graver med fullt våpensett er representert i kun ca. 11 % av gravene (”gruppe 3) [1]. Solberg foreslår videre at gruppen med fullt våpensett avspeiler et aristokratisk sjikt, gruppen med to våpen representerer den selveiende bonden, mens mannsgraver med bare ett våpen kan være bønder eller arbeidskarer (Solberg 1985).

Solberg peker selv på de kildekritiske innvendingene mot sine utregninger. Hun inkluderer blant annet løsfunnede våpen i analysen, noe som bidrar til at gruppen mannsgraver med bare ett våpen kan være overrepresentert siden disse kan ha vært lagt ned i graver som opprinnelig har vært utstyrt med flere våpen. Hun peker videre på at faglig undersøkte graver viser at mannsgraver med kun ett våpen kan være rikt utstyrt på andre måter, og at det dermed ikke nødvendigvis er et direkte forhold mellom antatt sosial status og våpenbeholdning i gravene. Solberg mener imidlertid at en analyse som kun omfatter faglig undersøkte graver, også viser

[1] Dette mønsteret understrekes for øvrig av mer lokale undersøkelser av fordelingen av våpen (jf. Stylegar 2004): Mannsgraver med kun ett våpen: Østlandet: 74% (Solberg 1985:66), Ringerike: 75% (Stylegar 2004), Vestfold: 63% (Stylegar 2004, Forseth 1993) Ytre Østfold: 62% (Pedersen et.al. 2003: 344) Romerrike: 58% (Skre 1998, Stylegar 2004). Fullt våpensett: Ringerike: 16%, Romerike: 14% , Vestfold: 14%, Ytre Østfold: 11%, Vest-Agder: 12%, Rogaland/Etne: 9%, Aust-Agder: 26 % (jf. Stylegar 2004, Larsen 1978).

at mannsgraver med tre våpen forekommer langt sjeldnere enn de to øvrige gruppene (Solberg 1985).

Det å utstyre den gravlagte mannen med fullt våpensett forekommer dermed relativt sett sjeldent, og sammensetningen av våpen i gravene er trolig et uttrykk for ulik sosial status hos gravlagte. Solberg (1985) sammenlikner de tre gruppene mannsgravene med våpen- og straffebestemmelser i Gulatingsloven og Frostatingsloven, som beskriver et hierarkisk samfunn med klare sosiale skillelinjer og ulik rettslig status for de forskjellige gruppene. Retten og plikten til å eie våpen er, på bakgrunn av passasjer i begge lovsamlingene, først og fremst antatt å ha vært knyttet til statusen som fri mann. Retten og evnen til å verne seg selv, sin familie og sin eiendom, samt plikten til å stille opp i væpnede konflikter, har trolig vært nært knyttet til oppfatningen om ærefull adferd og reaksjonsmønster, og har dermed vært et viktig element av vikingtidens ethos (Skre 1998: 21-23.). Passasjen som omhandler innkalling til våpenting og kravet om folkevåpen i Gulatingsloven (kap.15, §309) er ofte brukt for å vise denne forbindelsen mellom en manns rettslige og personlige status og hans våpenmessige forpliktelser i et antatt organisert forsvarvesen[2]. Ellen Høigård Hofseth (1981) har, med støtte i synspunkter av historikerne Andreas Holmsen og Per Sveaas Andersen, hevdet at elementer av denne lovteksten kan føres tilbake til 900-tallet. Både Solberg og Høigård Hofseth konkluderer med at de historiske kjente våpenbestemmelsene i stor grad samsvarer med våpnene funnet i mannsgraver, særlig for 900-tallet. Solberg hevder derfor at utregningene viser til reelle trekk, hvor mannens sosiale status er markert gjennom antall våpen. Om man vurderer gruppen mannsgravene med ringspenner under ett, er det åpenbart at disse har en markant høyere andel våpen/ fullt våpensett enn gjennomsnittet for mannsgraver, og at dette trekket må ses som signifikant. Den høye andelen fullt våpensett i mannsgravene med ringspenner (47%) står i sterk kontrast til Solbergs generelle analyseresultat (11%), og gir en sterk indikasjon på at ringspenner i første rekke har vært forbundet med menn med høy sosial status, hvor mannens militære rolle og identitet innenfor sin klasse er sterkt markert.

En nærmere undersøkelse av våpnene selv, kan bidra til å diskutere i hvilken grad det høye antallet våpen bidrar til å belyse avdødes sosiale klasse. I denne sammenheng skal det legges

[2] *"Alltid når det skal vera våpenting, skal årmann eller lendmann segja til um hausten og halda ting um våren. Alle frie og fullmyndige menn skal søkja det tinget, elles skal dei bøta 3 øyrar i vite kvar av dei. No skal menn syna våpni sine, som mælt er i lovene. Ein mann skal ha breiøks eller sverd, og spjot og skjold som det i verste fall skal liggja tri jarnspenger tvert yve, med handtak som er fastklinka med jarnsaum. No er det 3 øyrar i bot for kvart folkevåpen*" (oversettelse ved Robberstad 1969).

vekt på *sverdet* og *spydet*, og de ulike typer av disse som forekommer i mannsgravene. Øksen er utelatt fra denne undersøkelsen, ettersom det er gjort lite arbeid omkring øksen som mulig uttrykk for status eller sosial rolle i Norge. Sverdene er på sin side spesielt regnet for å ha vært velegnet som symbol på eierens sosiale og rettslige status (Blindheim et. al. 1999: 87-89, Jacobsson 1992) hvor praktsverd med ornerte hjalter og/eller mønstersmidde klinger har bidratt til å understreke en privilegert manns sosiale status. Undersøkelser av sverd viser at det er store forskjeller mellom dem, både med hensyn til kvalitet og utsmykning. Praktsverd er ofte definert ved at de har damascert/ mønstersmidd klinge, at de har innskrift og/ eller ornering av hjalter/ knapp, eller at hjaltene er kledd med plater. Ornering og dekkplater forekommer i edelmetaller eller ulike kobberlegeringer. Knappen er i flere tilfeller festet til overhjaltet med nagler, eller med bøyle. Praktsverdene regnes ofte som importerte fra frankisk/ angelsaksisk område, eventuelt at de er produsert i Norge etter fremmede forbilder (Moberg 1982: 154-158, Blindheim et.al. 1999: 86-87, tab. IV, Ballangrud Andersen 2006, Hernæs 1985: 40-42, Martens 2002, Müller-Wille 1973). I alt ti av Petersen sverdtyper regnes generelt som praktsverd (Petersens type D, E, K, L, O, R, S, T, V, og Z, jf. Petersen 1919, Moberg 1982, Blindheim et. al. 1999: 86, tab. IV) I tillegg forekommer praktsverd også blant typer hvor kvaliteten på sverdene ellers varierer, det gjelder Petersens typer H, I, U, W. Sverd av disse typene bør derfor vurderes enkeltvis før man plasserer dem i kategorien praktsverd. Blant de enklere, uornerte sverdene som er antatt produsert i Norge, regnes særlig type M, P og Q.

Av de 70 mannsgravene med ringspenner, har som nevnt 56 sverd. Enkelte av våpnene er i en slik tilstand at de ikke kan typebestemmes, eller har gått tapt. 42 sverd kan imidlertid med stor grad av sikkerhet typebestemmes (*tab. 16*). M-sverdene er desidert vanligst med 12 stykker, mens det er henholdsvis åtte H-sverd, seks Q-sverd, og tre O-sverd. Ett tidligere O-sverd er reklassifisert som et mulig R-sverd (Braathen 1989:53), mens ett har hjalt med trekk fra L-typen. De øvrige sverdtypene finnes i 1-2 eksemplarer hver. Litt over en tredjedel av sverdene i mannsgraver med ringspenner, 21 stykker, kan med andre ord klassifiseres som enkle, uornerte sverdtyper (type I, M, P og Q). Åtte av sverdene må imidlertid regnes som klare praktsverd (type K, L O, R, S) Det er i tillegg notert metallinnlegninger på hjaltene på tre av H-sverdene, alle gjennom Blindheims undersøkelser av materialet fra Kaupang. Det er nærliggende å tro at liknende undersøkelser av de øvrige H-sverdene også ville avdekket metallinnlegninger på hjaltene på flere av disse. I tillegg skiller det ene U-sverdet samt det ene sverdet av W-typen, seg ut med ornamentikk på hjaltene. Disse i alt fem sverdene bør

Type Sverd	Antall i mannsgraver med ringspenner	Importert/ lokal type (etter Petersen 1919, Moberg 1982, Blindheim 1999)	Kommentarer
H	8 stk	Hjemlig produksjon, muligens kontinental opprinnelse. Store kvalitetsforskjeller, svært vanlig type. Kan være svært enkle, men kan være praktsverd.	Stripedekor ved hjelp av metallinnlegninger er nevnt i literaturen for tre av sverdene: C. 2274,C.4239, C.27220 f.
I	2 stk	Som type H, men med smalere hjalter. Norsk/ øst-skandinavisk opprinnelse (Petersen 1919:105).	
K	1 stk	Trolig frankisk/ nordeuropeisk, men muligens produdert også ved norske verksted. Praktsverd.	C.8994: Damascert klinge
L	2-stk	Angelsaksisk. Praktsverd.	C.10674: Iflg. Petersen et eksempel på en lokalprodusert kopi (avb. Pet. 1919, fig. 96) C.14295: damascert klinge
M	12 stk	Norsk. Utvikles mot Q-typen.	
O	3 stk	Hjalter og klinger produsert separat. Fremmed opprinnelse, mulige angelsaksiske hjalter. Utviklet av K-typen. Muligens norske verksted. Praktsverd.	
P	1 stk	Fremmed opprinnelse, produsert i Norge	
Q	6 stk	Norsk type.	
R	1 stk	Frankisk type. Praktsverd.	C.13475: Ornamenter i skjematisk Jellingstil. Beskrevet av Braathen 1989:53-54
S	1 stk	Frankisk, men noe norsk produksjon. Praktsverd.	
U	1 stk	Muligens fremmed opprinnelse, norsk produksjon. Enkelte praktsverd.	C.1782: Kobberinnlegninger i hjalter og knapp. (avb. Petersen 1919, fig. 122).
W	2 stk	Muligens fremmed opprinnelse, norsk produksjon. Enkelte praktsverd.	C.16700: sverdet skiller seg ut ved entrelac-ornamentikk på hjaltene.
Y	2 stk	Muligens fremmed opprinnelse, norsk produksjon.	
Ukj. typer	14		

Tabell 16: Fordelingen av sverdtyper i mannsgraver med ringspenner

dermed også regnes som praktsverd. Det totale antallet praktsverd fra mannsgravene med ringspenner er da minst 13 stykker, det vil si at de opptrer i ca. 19% av de i alt 70 mannsgravene.

I 39 av gravene er det funnet spyd (*tab. 17*). I tre tilfeller finnes de som eneste våpenkategori, i ytterligere tre tilfeller opptrer de i kombinasjon med sverd (jf. *tab. 15*). De øvrige spydene er

Type spyd	Antall i mannsgraver med ringspenner	Importert/ lokal type (etter Solberg 1984, Blindheim 1999)	Kommentarer
C/ VI.2B	2 stk	Produsert i Skandinavia, lokale verksted.	
D/ VI.3B	1 stk	Kontinentale forbilder, kopiert i Norge ved lokale verksted	
E/ VI.4A	3 stk	Frankisk import+ hjemlig produksjon	KIV/ gr. IV xx: Ikke mønstersmidd, men falen fasettert
F/ VII.1A+ F/I/ VII.1B	5 stk	Stor variasjon: produsert dels av spesialiserte verksteder, dels av lokale smeder F/I: Norsk	C.4239: omløpende striper på falen. Solberg mener dette indikerer et spesialisert verksted i utlandet, Blindheim mener spydspissen kan ha blitt produsert i Norge.
I/ VII.2A +I/K	7 stk	Europeisk opprinnelse + hjemlig produksjon i spesialiserte verksted.	
K/ VII.2B	7 stk	Europeisk type, produsert flere steder, også i Norge i spesialiserte verksteder	
VII.2C	3 stk	Norsk type, lokale og spesialiserte verksted	
VIII.1	1 stk	Norsk type, lokale verksted	
XII	1 stk	Norsk type, lokale verksted	
Ukj. typer	9 stk.		

Tabell 17: Fordelingen av spydtyper i mannsgraver med ringspenner

alle funnet i graver med fullt våpensett. I 30 tilfeller kan spydspissene typebestemmes, enten med henvisning til Petersens (1919) inndeling, eller til Bergljot Solbergs nyklassifisering av deler av materialet (1984). Her er Petersens type I og K, og blandingstypen I//K (dvs. Solbergs type VII.2A og B (prototype)) vanligst med til sammen 14 eksemplarer. Petersens type F og F/I (Solbergs typer VII.1A og B), finnes i fem av gravene. Som med sverd, har trolig også enkelte typer eller utforminger av spyd vært oppfattet som statusvåpen. I denne sammenheng har særlig spyd som Petersens type I og K/ Solberg VII 2A og B, blitt holdt fram som mulige statusmarkører (Blindheim 1963, 1999: 97 med ref., Martens 2002), det vil si de to typene som opptrer flest ganger i mannsgravene med ringspenner. Ifølge Solberg har disse to typene en markant høy andel av mønstersmidde blad og dekorert fal (Solberg 1984:105-107). Dette gjelder imidlertid ikke alle spydene innenfor typedefinisjonen, og spydene kan derfor ikke benevnes som prakttyper *per se*. Den høye andelen mønstersmidde blad/ ornerte faler kan allikevel tyde på at spydtypene som helhet kan ha blitt assosiert med praktspydene.

I mannsgravene med ringspenner opptrer I- og K-spyd i totalt 20% av gravene. Av de 39 gravene som har inneholdt spyd, utgjør I- og K-spydene ca. 36 % (14 av 39 spyd). Om man ser disse spydene i forhold til de *typebestemte* spydene, er andelen enda høyere, ca. 47 % (14 av 30 typebestemte spyd). I Solbergs undersøkelse av spydmateriale for store deler av Norge, er I og K-spydene representert med til sammen 142 stk, det vil si omtrent 12 %, av hennes totale materiale på 1162 spyd (Solberg 1984: 80). Spydtypene I og K finnes dermed påfallende oftere i mannsgraver med ringspenner, enn i mannsgraver generelt.

Årsaken til dette kan imidlertid være at flere av disse spydene i mannsgraver med ringspenner, kommer ifra Vestfold og Rogaland (hhv. seks og tre spyd). Dette er fylker som ikke er inkludert i Solbergs studie. Dette kan antyde at I og K-spyd er vanlige i disse to fylkene, særlig i Vestfold, og at andelen spydspisser av denne typen ville ha økt betraktelig hos Solberg dersom hun hadde inkludert materialet fra Vestfold og Rogaland. Ved Jan Henning Larsens gjennomgang av materialet fra Rogaland og Etne i Hordaland, kunne han typebestemme 30 spydspisser til I-eller K-typen, noe som indikerer at spydtypene opptrer hyppig også i disse fylkene (Larsen 1978: katalog s.185-226). Liknende oversikter med typebestemte våpen finnes ikke for Vestfold, men forekomsten av seks spyd av disse typene i det relativt beskjedne utvalget mannsgraver som brukes her, antyder at forholdene kan være de samme i Vestfold. Den høye andelen I/K spyd i mannsgraver med ringspenner kan med andre ord delvis skyldes geografiske/ distribusjonsmessige forhold som ikke er fanget opp gjennom Solbergs studie. Det er uansett ingen tvil om at disse spydtypene er svært godt representert i mannsgravene med ringspenner.

4.3.2 Hesteutstyr

Det er funnet rester etter hester og/ eller hesteutstyr i tilsammen 26 av mannsgravene, det vil si ca. 37% av gravene (se appx. 2). Bare én av de 11 mannsgravene fra 800-tallet har hesteutstyr, da i form av et bissel (C.20127). To av gravene som kan dateres til 850-950 har hesteutstyr. Av de 41 mannsgravene fra 900-tallet, har imidlertid 22 rester etter hest/hesteutstyr, hovedsakelig i form av bisler (15 graver), men enkelte ganger også med rangler (5 graver). I tillegg kommer enkeltstående funn av sledekroker, ulike typer rem-/ seletøybeslag, og rester av hesteskjelett, ofte i form av tenner. I to av gravene finnes rester etter stigbøyler, og i en tredje grav er det funnet rester etter en spore. Disse tre gravene må derfor betegnes som ryttergraver (Braathen 1989). Mannsgraver med ringspenner og ryttergraver generelt har for øvrig flere felles trekk, og skal diskuteres nærmere i kap. 4.3.6.

Blant mannsgravene med ringspenner opptrer hesteutstyret sammen med ulike typer ringspenner, selv om det er en tendens til at de ofte opptrer i de gravene hvor mennene er begravd med kulespenner, type III. Ingen av mennene med type I-ringspenner er funnet med hesteutstyr, noe som samsvarer med at disse gravene har et tidligere dateringsmessig tyngdepunkt.

I mannsgravene med ringspenner fra 900-tallet er det sterk sammenheng mellom antall våpen og hesterelatert utstyr. 19 av de totalt 26 mannsgravene med hesteutstyr har også fullt våpensett. Av de syv gjenværende mannsgravene har tre menn fått med seg to våpentyper, mens fire har fått én våpentype. Kombinasjonen av hesteutstyr og fullt våpensett i mannsgravene med ringspenner ses i særlig grad i Vestfold (8 graver), Rogaland (3 graver) og Hedmark (3 graver). De øvrige fem gravene fordeler seg på østlandsfylkene Akershus (2 graver), Buskerud (2 graver) og Oppland (1 grav). Det er verdt å merke seg at hesteutstyr forekommer svært sjelden i mannsgravene fra og med Hordaland og nordover, til tross for at disse gravene er godt våpenmessig utstyrt. Denne distribusjonen samsvarer imidlertid med den generelle forekomsten av hesteutstyr på landsbasis. Hesterelatert utstyr i graver er i overveiende grad funnet i Østlandsområdet, det er også gjort enkelte funn i Trøndelagsområdet, men svært få på Vestlandet (for eksempel Petersen 1951: 25, 43, 58, 62: for hhv. bissel- og seletøysbeslag, rangler, sledekroker, hestebrodder). Petersens oversikt viser at bisler nærmest er den eneste gjenstandstypen innenfor kategorien hesteutstyr som opptrer på Vestlandet. Allikevel har ingen av mennene med ringspenner og våpen fra og med Hordaland og nordover, bisler med seg i graven. Det synes derfor å være en sterk kobling mellom mannsgraver med ringspenner, fullt våpensett og hesteutstyr på Østlandet, særlig i Vestfold og det indre Østlandet, samt i Rogaland.

Forekomsten av hesteutstyr betyr ikke at det er nedlagt en hel hest med relevant kjøre-/rideutstyr sammen med den døde. Kristin Oma (2001) har foreslått at nedleggelse av hesteutstyr i graver kan forstås nærmest som offerhandlinger, med et *pars pro toto*-motiv, hvor deler av hesten og/ eller hesteutstyr viser til hesten selv. Blant de undersøkte gravene på Gulli-feltet i Vestfold var det i flere graver lagt ned avhuggede hestehoder (Gjerpe 2005: 133). Ikke bare hesten selv, men også selve fenomenet med å reise til hest, kan slik ha blitt markert i graven gjennom å legge ned deler av en hest eller hesteutstyr. Døden og overgangen fra livet til dødsriket kan regnes som en symbolsk reise hvor bildet av hesten som reisefelle kan ha stått sentralt (Oma 2001, Price 2002: 320, Stylegar 2006). I tillegg forekommer

henvisninger til hester i skriftlige kilder samt på avbildninger, som indikerer at den også har vært forbundet med mytiske og religiøse forestillinger. Den opptrer blant annet i form av hestespenner, på pressblekk påsatt hjelmer fra yngre jernalder fra fyrstegravene i Vendel, Valsgärde og Sutton Hoo, og på flere gotlandske billedsteiner (Oma 2001). De antatte ritualene beskrevet i Volsetåtten (Steinsland 2005: 350-351) og Gulatingsloven forbud mot å spise hestekjøtt understreker hestens betydning i kult og riter. Forekomsten av hesteutstyr i gravene er også blitt tolket som ett uttrykk for at hesten har vært forbundet med militær eller sosial rang (Braathen 1989, Melsom 2003: 90). Hester og hestehold har også vært forbundet med aristokratiet (Oma 2001, Stylegar 2006, Sundqvist 2001). Den sterke markeringen av hesten i mannsgravene med ringspenner, med dens symbolikk forbundet med både politisk dominans og kosmologiske forestillinger, forsterker slik inntrykket som framkom gjennom den markante forekomsten av våpentyper og praktvåpen, hvor mennene begravd med ringspenner framstår som medlemmer av en sosial elite.

4.3.3 Smed-/snekkerredskaper i mannsgravene

I alt 15 av gravene, det vil si ca. 21 % av mannsgravene med ringspenner, finnes rester etter spesialisert arbeidsutstyr knyttet særlig til smedvirksomhet, men også til finere type snekkerarbeid. Av disse kan ingen sikkert dateres til 800-tall, men 2 kan plasseres i tidsrommet 850-950. De øvrige er fra 900-tallet.

I åtte av gravene finnes gjenstander som hammer, tang og i ett tilfelle, ambolt, som sikkert må knyttes opp til smedarbeid. De to filene som er funnet i disse gravene, må nok også sees i sammenheng med det andre smedutstyret. De åtte øvrige gravene har funn av hovedsakelig fil, bor og/ eller meisel som like gjerne kan være snekkerredskaper. I tillegg skal det nevnes at det er funnet ulike typer celter/ tverrøkser i seks av gravene. Disse redskapene mener Petersen bør kunne knyttes delvis til jordbruksarbeid, men også til trearbeid (Petersen 1951: 161). I 27 av mannsgravene med ringspenner finnes også kniver. Petersen presenterer disse som redskap først og fremst til bearbeiding av tre og til dels bein/horn, men understreker at de også kan ha vært brukt til en rekke andre formål (Petersen 1951: 212). Den allsidige bruken av disse redskapene gjør at både celter/ tverrøkser og kniver ikke her er regnet som snekkerredskap, selv om de kan ha vært forbundet og brukt i forbindelse med snekring/ trebearbeiding. Blant mannsgraver med ringspenner er smed-/snekkerredskaper i første rekke knyttet til et gjenstandsett med mye våpen: 12 av de 16 mannsgravene med slikt utstyr har fullt våpensett.

Det er en klar overvekt av mannsgraver med kombinasjonene av ringspenner og smed-/snekkerutstyr i Vestfold, med hele seks graver. Ellers er gravene spredt enkeltvis på Østlandet og langs vestkysten opp til og med Nord-Trøndelag.

Det er antatt at menn som er blitt gravlagt med smedutstyr har hatt høy sosial status, men at det ikke nødvendigvis peker på smedyrket som profesjon hos avdøde (Sjøvold 1974: 306, Straume 1986). I de siste årene er det blitt vanlig å se smedredskaper i sammenheng med mytiske og rituelle aspekter ved samfunnet i yngre jernalder, basert både på norrøne skrifter og etnografiske kilder (Rønne 2002, Barndon 2005, Hedeager 2001a, Bergstøl 2002, Wallander 1989). Det er lagt særlig vekt på hvordan smeden kan omforme jernet til gjenstander, og at denne transformasjonen også kan knyttes til beretninger om hamtaking, blant annet hos Volund Smed fra Volundskvadet. De mange gravene med smedutsutstyr er tolket som symbol på at den gravlagte kontrollerte jernet som ressurs, men også at smedverktøyet kan ha gitt assosiasjoner til den gravlagtes transformasjon fra levende til død. Om man antar at smeden var assosiert med magi, kraft og med sterke krefter til å kommunisere med det hinsidige, indikerer dette at gravene med smedutstyr ikke først og fremst representerer gravlagte profesjonelle smeder. Man kan også tenke seg at menn, når de var i live, ville bli forbundet med den magien og kraften som omga smedene, og at gravgodset innskrev mennene i det forestillingskomplekset som smeden var forbundet med. Besittelse, bruk, og en eventuell påfølgende nedleggelse av smedutstyr i graven, kan i første rekke ha vært symbolsk, ment for å gi et bilde av mannens magiske kraft og rituelle evner.

Utstyr forbundet med ulike typer snekkerarbeid er hyppig nedlagt i mannsgravene med ringspenner. Fem graver har redskaper som i første rekke forbindes med finere trearbeid, det vil si meisler, skjebor og uthulejern. I tillegg finnes funn av en syl og en kjerringrokk, som begge er redskaper for å bore hull i treverk, eventuelt bein/gevir eller skinn. Gjenstander laget med slike redskaper har variert fra enkle hverdagsgjenstander til komplisert og tidkrevende treskurd. Snekker-/ trearbeid må ha blitt utført av personer med varierende teknisk kunnskap og forutsetninger for arbeidet. På samme måte som man har tenkt seg en inndeling mellom grovsmeder og finsmeder (Straume 1986) har man trolig hatt lokale gårds-/ bygdesnekkere og tredreiere, men også finsnekkere og treskjærere som har vært spesialister med høy kunstnerisk kompetanse. Mens smeden, og dermed smedutstyret i mannsgraver, er knyttet opp til mytiske forestillinger om blant annet transformasjon og overskridende adferd eller tilstand og dermed til grenseoppgangen mellom menneskenes og gudenes verden, gir kildene i liten grad innblikk

i forestillinger omkring ulike typer snekkerarbeid. De mange trearbeidsredskapene, ofte funnet sammen med smedredskap, gjør det sannsynlig at deler av symbolspråket som er knyttet til smedverktøy også kan ha vært gyldig for trebearbeidingsredskapene (Tsigaridas Glørstad 2008). Henvisninger i norrøn litteratur tyder på at treet opptrer som et symbol knyttet til livet og verden selv, og til menneskenes skjebne. Treet som symbol kjennes i norrøn mytologi først og fremst gjennom Yggdrasil, verdenstreet som binder underverdenen, menneskeverdenen og gudenes verden sammen. Treet utgjør dermed selve utgangspunktet for den kjente verden, og for skapelsen, verdens og livets gang (Andrén 2004). Under treet sitter de tre nornene som kontrollerer menneskenes skjebne, og som slik understreker forbindelsen til treet som holder hele tiden og verden. Treet som råmateriale og det å bearbeide tre, kan dermed være knyttet til en underliggende oppfatning om å skjære ut selve livet, forbundet med skjebne og skjebnetro (Tsigaridas Glørstad 2008).

På samme måte som smeden kan ha vært assosiert med oppfatninger om transformasjon og mytisk kunnskap, kan også snekkeren/treskjæreren ha vært en person som har vært tillagt overskridende og magiske evner. Man kan imidlertid også forstå dette som et uttrykk for at eliten har benyttet symboler knyttet til prestisjefylte og meningsladede håndverk. Eliten kan ha vært assosiert med komplekset av mytisk og rituell kunnskap og kraft som var knyttet til mesterhåndverkere, selv om de selv ikke mestret den praktiske kunnskapen. Årsaken til dette kan ha vært at spesialisert håndverk både gjenskapte og uttrykte en form for kosmologisk orden, og var slik tett knyttet til forestillinger om politisk og ideologisk autoritet (Hedeager 2001a, Tsigaridas Glørstad 2008).

4.3.4 Vektutstyr

I fem av mannsgravene er det lagt ned skålvekter og/eller vektlodd (se appx. 2). Fire av gravene er fra Vestfold. Tre av disse gravene har skålvekter, mens én grav har ett vektlodd. Den femte graven med ringspenne og vektutstyr er fra Rogaland. Vektutstyret i denne graven er representert gjennom to insulært produserte vektlodd med ornert overside og trolig rester av en forsølvet skålvekt (S.1980). Mens de fleste skålvektene er antatt å være av vestlig proveniens, finnes det også de som er antatt å stamme fra øst. Skålvekten i C.4239 i Vestfold ble funnet sammen med to vektlodd som antas å være østlige. I samme grav ble det også funnet en bjelle, også denne er antatt å være et østlig importstykke (Blindheim et. al. 1999: 54). Ringspennen var her av den østlige typen med knoppender, og materialet som helhet

understreker kontakten østover. Ringspennene ellers i disse gravene er av type III, kulespenner, med unntak av en type IV-spenne, det vil si med rett avskårne ender.

Vikingtidens skålvekter er undersøkt av Erik Jondell, som regner med totalt 63 skålvekter i Norge (Jondell 1974). Disse er nærmest utelukkende funnet i mannsgraver, og gravene må regnes som godt utstyrt våpenmessig sett (Jondell 1974: 12, 34, Pedersen 2000: 117-119). I tillegg har de gjerne også hesteutstyr og importmateriale (Jondell 1974: 13; Pedersen 2000: 102-103). I Jondells oversikt er det i alt seks graver i Norge som har både skålvekter og fullt våpensett, det vil si både sverd, spyd, øks, i tillegg til skjold, blant gravgodset. Alle de tre mannsgravene fra Vestfold med ringspenner og skålvekter, er blant disse (Jondell 1974: 12). Jondell peker på at flere av gravene med skålvekter har minst to skjoldbuler blant gravgodset, noe som skulle indikere høy sosial status på avdøde (Grieg 1947: 23, Jondell 1974: 12-13). To av de tre Vestfold-gravene med skålvekt og ringspenne blant gravgodset hører til denne gruppen, med henholdsvis tre og fem skjoldbuler. Skålvektene i disse to gravene er ornerte med et geometrisk nettmønster og stammer trolig fra insulært område. De to gjenværende skålvektene funnet med ringspenner er såpass fragmenterte at proveniens ikke kan bestemmes nærmere.

Det er funnet totalt syv graver med skålvekter i Vestfold, de fleste av dem er funnet i strekningen fra Kaupang og opp langs Lågen, den antatt viktigste handelsruten til innlandet (Jondell 1974: 16, Blindheim et. al. 1999: 117). De tre mannsgravene med skålvekter og ringspenner i Vestfold, ligger alle langs denne strekningen. I alle tre gravene ble det også funnet hesteutstyr. Alle disse tre gravene hadde i tillegg fullt våpensett, og inneholdt smed-/ snekkerredskap. Det er dermed et sterkt sammenfall av mannsgraver med funn av ringspenner, fullt våpensett, hesteutstyr/hest, smed/ snekkerutstyr og skålvekter i Vestfold. Mannsgraven fra Rogaland med vektutstyr og ringspenne, hadde også fullt våpensett. Denne mannen var ikke begravd med hesteutstyr eller smed-/snekkerredskap, men vektutstyret hans har vært importert, trolig fra Irland. I én mannsgrav med ringspenne fra Larvik i Vestfold, er vektutstyret representert gjennom et vektlodd (C.12480). I denne graven lå et hesteskjelett i ene delen av gravkammeret, og mannen var gravlagt med et spyd.

Sammenfallet mellom godt utstyrte mannsgraver, vektutstyr og ringspenner samsvarer med Gustins konklusjoner omkring Birka-gravene (jf. kap. 2.5.1) hvor avdøde har blitt begravet med ringspenne: ”Såväl den relativt stora mängd vikter/vågar i gravar med djurhuvudformade

ringspänneknoppar som överrepresentationen av svärd och spjut i gravarna med facetterade ringspännen styrker resonemanget om att åtminstone vissa av aktörerna innom Östersjöområdets betalnings-ekumen, kan ha hämtats ur den militära överklassen" (Gustin 2004: 247). En slik tolkning kan også relateres til den hyppige forekomsten av vektutstyr også i en annen gruppe mannsgraver, nemlig ryttergraver (Pedersen 2000: 102-103). Unn Pedersen har på bakgrunn av dette foreslått av flere av de gravlagte mennene med vektutstyr kan ha vært myndighetspersoner med fullmakt til å kreve inn blant annet skatter og bøter, og at menn begravd i ryttergraver og menn begravd med vektutstyr i enkelte tilfeller kan ha hatt sammenfallende funksjoner. Gravenes beliggenhet langs Lågen, både for ryttergravene og for mannsgravene med ringspenner, kan slik ses som uttrykk for at den politiske øvrigheten har ønsket å kontrollere varestrømmen via Lågen, i tillegg til handels- og produksjonsvirksomheten på Kaupang (Pedersen 2000: 104-106).

Vektutstyr i graver er ikke alltid representert gjennom skålvekter, oftere finnes kun ett eller flere vektlodd (Pedersen 2000: 65-68). Det har vært foreslått at vektlodd både som gjenstandstype, dens utforming og dekor, kan ha hatt et meningsinnhold utover den praktiske bruken. Den metoden som benyttes ved veiing med skålvekter/vektlodd forutsetter en viss form for spesialisert viten, og kan dermed ha fått tilsnitt av å være mystisk kunnskap (Pedersen 2000: 116). Det er også blitt foreslått at vektloddene kunne fungere som identitetsmarkører i et flerkulturelt miljø, hvor eierne har ønsket å signalisere egenart og tilknytning til et kjent miljø, eller som har kunnet inngi tillit i handelssituasjonen. Pedersen nevner her forekomsten av dyrehodeformede vektlodd, som hun ser i sammenheng med den revitaliserte bruken av dyrestil i germanske samfunn, og som kan ha fungert som gruppeidentifiserende element (Pedersen 2000: 114). Ingrid Gustin hevder at de kubooktaedriske vektloddene med sin karakteristiske form kan ha vært vanskeligere å forfalske enn vektlodd med andre former, og at kubooktaedriske vektlodd dermed innga pålitelighet og tillit i handelssituasjonen. Gustin argumenterer for at dette formelementet var såpass meningsladet, at det også ble overført til en rekke andre gjenstandstyper, i særdeleshet ringspenner (Gustin 2004: 182-185). Det er da også et påfallende trekk at det i flere tilfeller er funnet avkuttede endeknopper/ endekuler av ringspenner som har blitt brukt som vektlodd. Denne bruken er kjent fra Russland og Litauen, men slike "ringspenne-vektlodd" er også funnet i flere av gravene fra Birka og i én av gravene fra Valsgärde (Kyhlberg 1980, Ginters 1984, Gustin 2004:145 f, med ref.). I Norge er slike vektlodd kjent ifra Nybø i Nordland

(knoppende til østlig ringspenne, Ts. 3068), og ifra gravfeltet på Nes i Hedrum, Vestfold (endekule av tistelspenne, C.12488).

4.3.5 Gravenes normerte uttrykk for status

Gjenomgangen av mannsgravene med ringspenner viser dermed flere tydelige trekk i fordelingen av ringspennene typemessig og geografisk. I tillegg framkom også interessante trekk ved gravgruppen som helhet, som kan bidra til en diskusjon om sosial/politisk status hos mennene som ble gravlagt med ringspenner.

Fra slutten av 800-tallet blir ringspennene gradvis definert som mannspenner, først i form av kopier av insulære spenner (type I), og senere gjennom maskespenner (type II), kulespenner (type III), spenner med rett avskårne ender (type IV), og østlige typer ringspenner (jf. kap. 3.7). Hovedvekten av disse mannsgravene finnes i østlandsområdet, hvor Vestfold skiller seg markant ut funnmessig sett. Langs vestlandskysten er det også mange slike graver, med en betydelig konsentrasjon i Rogaland. De ulike spennetypene synes å ha en delvis regional fordeling, selv om ingen helt distinkte geografiske grupper kan etterspores. Ringspenner som type II samt de østlige spennene er i overveiende grad funnet på Østlandet. Flere østlandsfylker, Hedmark, Buskerud og Akershus, utmerker seg også ved at en stor del av ringspennene helt eller delvis er laget av jern Som tidligere argumentert for, antyder distribusjonen av de mange ulike utformingene av ringspennen også at det til en viss grad har eksistert regionale variasjoner med hensyn til deres utforming og materialbruk (jf. kap. 3.7). Dette kan muligens forklares med at det har eksistert ulik materialtilgang og ulike håndverkstradisjoner hos de forskjellige produksjonsstedene. Disse variasjonene må ha gitt de ulike spennene markant forskjellig utseende mens de var i bruk. Dette åpner for muligheten for at de ulike utformingene av spennene, og antydningen til regionale variasjoner med hensyn til sammensetningen av gravgods, må ses som bevisste uttrykk for ulike regionale grupperinger og/eller nettverk. Kulespennenes fordeling er mer jevn, sett i forhold til type II-spennene, men det er en antydning til at III.A har et tyngdepunkt i områdene rundt Oslofjorden, samt i Rogaland og Sogn og Fjordane. Kulespennene med glatte kuler (type III.B) finnes bredt representert både langs kysten og i innlandsfylkene på Østlandet, i tillegg til en konsentrasjon i Rogaland med enkelte spenner opp mot Sogn og Fjordane. Type III.C og IV har en svært likeartet utbredelse, med funnkonsentrasjoner i Rogaland, Vestfold og Hedmark

Dateringene antyder at ringspennene opptrer i mannsgraver i en relativ kort periode, i all hovedsak fra siste halvdel av 800-tallet til ca. 950, med vekt på perioden 900-950. Særlig fra ca. 900 synes gravene å være godt utstyrt med våpen (kap. 4.3.1), hesteutstyr (kap. 4.3.2), og smed- og snekkerredskap (kap. 4.3.3). Denne tendensen synes særlig å være tilstede i gravene med maskespenner (type II), kulespenner (type III), og ringspenner med rett avskårne ender (type IV). I mannsgravene med kopier av insulære spenner (type I) ble det i mindre grad funnet hesteutstyr og smed-/ snekkerredskap (jf. appx. 2). De sistnevnte gravene opptrer i større grad på 800-tallet enn mannsgraver med øvrige typer ringspenner (jf. kap. 3.3.1). Den lave forekomsten av hesteutstyr og smed-/ snekkerredskap i mannsgraver med kopier av de insulære spennene kan derfor delvis skyldes endringer i den generelle markeringen av menn i graver fra 800- til 900-tallet, men den kan også antyde at den rollen som menn med ringspenner ble assosiert med, tydeliggjøres gjennom nye type ringspenner og en sterkere statusmarkering i graven fra rundt 900.

I tillegg til en påfallende høy andel av graver med fullt våpensett, hadde en markert andel av gravene også praktsverd og spydspisser av prakttyper. Det kan videre skilles ut to regionale tendenser med hensyn til sammensetningen av materialet for mennene begravd med ringspenner. Den første tendensen gjelder gjenstandsammensetningen for en del av gravene. Det er en sterk sammenheng mellom fullt våpensett, hesterelatert utstyr og smed/snekkerredskap i gravene. Disse kan i all hovedsak dateres til ca. 900-950. Det er 26 mannsgraver med kombinasjoner av gjenstandene ringspenne, våpen og hesteutstyr. 19 av disse gravene har fullt våpensett. Gravene med denne kombinasjonen opptrer hyppigst i Vestfold, men det finnes også flere graver av denne typen i Rogaland og Hedmark, med noe spredning i Buskerud, Akershus og Oppland (jf. appx 2).

Det er for det andre funnet i alt fem graver hvor den avdøde har blitt begravd med både ringspenne og vektutstyr. Fire av disse er fra Vestfold, den femte er funnet i Rogaland. Gravene fra Vestfold viser en tydelig sammenheng mellom mannsgraver med ringspenner, fullt våpenutstyr, vektutstyr, hesteutstyr og smed/snekkerredskap. Den ene av disse hadde også rytterutstyr. Sammensetningen av gravgods bør ses i lys av Pedersens forslag om at de gravlagte mennene med vektutstyr kan ha vært myndighetspersoner tilknyttet den politiske eliten (Pedersen 2000: 104-106). Denne tolkningsrammen samsvarer med Gustins tolkning av materialet fra Gotland, hvor hun hevder at flere av mannsgravene med ringspenner representerer medlemmer av den militære overklassen (Gustin 2004: 247). Både Gustin og

Pedersens tolkninger peker dermed mot at forekomsten av ringspenner i mannsgraver kan forstås som en myndighetsmarkering, hvor mennene representerer medlemmer av et administrativt/ militært apparat.

4.3.6 Mannsgraver med ringspenner og ryttergraver

Det er tidligere pekt på én annen gruppe mannsgraver fra yngre jernalder som skiller seg ut med hensyn til våpen og andre gjenstander, nemlig ryttergravene (Braathen 1989). Helge Braathen har i sin avhandling regnet med 49 sikre ryttergraver. Han nevner i tillegg 25 funn som er utelatt fra hans analyse, delvis fordi funnene er bortkommet og delvis på grunn av usikre funnopplysninger (Braathen 1989: 177-178). Dagfinn Skre regner imidlertid disse funnene som levninger etter ryttergraver, og anslår at det er kjent ca. 70 ryttergraver i Norge (Skre 1998: 330). Ryttergravene er konsentrert til visse områder i landet, og er ifølge Braathen fordelt på seks "system": Hedmarksbygdene (16 graver), Øvre Romerike (13 graver), Søndre Vestfold (syv graver), ferdselsveien mellom Hadeland og Vestfold (fire graver), Sørvestlandet v/ Rogaland og Etne i Hordaland (fire graver), og Inntrøndelag og Namdal (tre graver) (Braathen 1989: 138). I tillegg finnes to ryttergraver fra Østfold som Braathen ikke kan se inngår i noe system. Dersom man inkluderer de 25 funnene som Braathen utelot, forskyves likevel ikke hovedinntrykket av den geografiske fordelingen, med unntak av at det da opptrer to ryttergraver i Oppland, samt to ryttergraver i Arendals-området i Aust-Agder.

Som tidligere nevnt, er tre av mannsgravene med ringspenner også ryttergraver (C.13475: Allum, Vestfold, C.15938: Gystad, Akershus og C.16000: Hundstad, Buskerud). Disse er fordelt på tre av Braathens geografiske tyngdepunkt: 1) Langs Lågendalen i Vestfold ligger graven fra Allum, som også utgjør en av gravene med skålvekter i Vestfold 2) På Romerrike ligger den rikt utstyrte Gystad-graven 3) Graven fra Hundstad ligger langs ferdselsveien mellom Hadeland og Vestfold. Det synes å være flere paralleller mellom ryttergraver og mannsgraver med ringspenner både med hensyn til gravgodsets mengde og dets sammensetning. Fullt våpensett opptrer i 55% av det samlede antall sikre ryttergraver (49 stk) (for en oversikt over forholdstall, se *tab. 18*). I omtrent halvparten av ryttergravene opptrer praktsverd, og noe over en fjerdedel (28%) av ryttergravene har spydspisser av I/K-typen. Smed-og/ eller snekkerutstyr finnes i en fjerdedel (24%) av ryttergravene. I tillegg har ryttergravene generelt et langt høyere antall gjenstander i gravene i forhold til øvrige mannsgraver (Braathen 1989: 97). Forholdstallene har flere paralleller til funnbildet for

mannsgravene med ringspenner, hvor fullt våpensett ble funnet i 48% av gravene, og hvor minst 20% av gravene hadde henholdsvis praktsverd og I/K –spyd (kap. 4.3.1, se *tab.16 og 17*). I mannsgravene med ringspenner opptrer også smed-og/ eller snekkerutstyr i over en femtedel av gravene (21%) (kap. 4.3.3).

Et påfallende trekk er imidlertid at ryttergraver og mannsgraver med ringspenner har et *delvis* ulikt tyngdepunkt både geografisk og tidsmessig. Mens mannsgravene med ringspenner i første rekke er konsentrert til kystområdene i perioden ca. 850-950, finnes ryttergravene først og fremst i innlandsfylkene på Østlandet, hvorav en stor del kan dateres til perioden ca. 950-1000. Ryttergravene som kan dateres innefor samme periode som mannsgravene med ringspenner, det vil si ca. 850-950, finnes imidlertid i større grad spredt langs kysten med antydninger til konsentrasjoner i Vestfold, Rogaland, Trøndelag, samt en konsentrasjon på Romerike. Forekomsten av ryttergraver kan dermed rent overordnet sett deles inn i to hovedgrupper: den første og eldste gruppen opptrer i hovedsak i kystfylkene i tillegg til enkelte tidlige graver fra Hedmark og Romerrike. Disse kan dateres til tidsrommet ca. 800-950. Den andre og yngste gruppen ryttergraver opptrer i perioden ca. 950-1000 og finnes i det østnorske innlandet, særlig i Hedmark og på Romerike, med enkelte ryttergraver også i Oppland, Buskerud og Vestfold (jf. Braathen 1989: 101).

Denne forskyvningen i ryttergravenes distribusjon gjennom perioden, fra kyst- til innlandsområder, kan muligens forklares ved at kristningsprosessene bidro til at tradisjonelle begravelser gradvis ble forlatt, og at dette inntraff først i kystområdene. I kystområdene på Østlandet, i Vestfold og Østfold, og langs sørlandskysten til og med Rogaland, synes antallet hedenske graver å falle drastisk i annen halvdel av 900-tallet (Skre 2007: 469). Dette indikerer at kristendommen fra omtrent 950 for alvor bidro til en omstrukturering av tidligere rituell praksis i disse områdene, og at tradisjonell gravskikk ble oppgitt. I andre deler av Norge har denne prosessen trolig skjedd noe seinere, mot slutten av 900-tallet. Det er antatt at kristningen fikk bred basis i Opplandene først på 1000-tallet (Skre 2007: 469). Når ringspennene synes å gå ut av bruk som mannsmykke fra ca. 950, kan dette skyldes at tradisjonell gravskikk på dette tidspunktet gradvis ble forlatt og spennene dermed ikke gjenfinnes i det arkeologiske materialet i samme grad som for perioden ca. 850 – 950. Den markante forekomsten av sene ryttergraver i særlig Hedmark, og det nærmest totale fraværet av ringspenner i disse gravene, samt i andre mannsgraver etter 950, forsterker imidlertid inntrykket av at ringspennene fra ca. 950 reellt forsvinner fra mannsdrakten.

Braathen vurderer ryttergravenes forhold til Huseby-gårdenes utbredelse i Norge og Danmark, og mener å se at ryttergraver og Huseby-gårdene er gjensidig utelukkende, det vil si at de opptrer i tilstøtende, men ulike geografiske områder. Han følger her Asgaut Steinnes' (1955) tolkning av at Huseby-gårdene markerer gårder med særlige administrative og politiske funksjoner. Huseby-gårdene synes å ligge særlig tett langs hele Østfold-kysten og over mot Drammensfjorden, og markerer ifølge Steinnes Snorres *Vingulmork*, en politisk enhet som omfattet Østfold, nordsiden av Oslofjorden ned mot Drammensfjorden, og som Braathen mener har vært nært knyttet til den danske kongemakten. Ryttergravene, som i stor grad ligger langs grensen av dette området, kan ifølge Braathen representere militære/ administrative støttepunkter i ytterkanten av dette riket, hvor ryttergravsmennene har hatt funksjoner nært tilknyttet den danske kongemakten (Braathen 1989: 141, 166). Steinnes' forsøk på å rekonstruere administrative systemer i tidlig rikssamlingstid, *Utskyldsriket*, er bygget opp rundt tolkningen av Huseby-gårdene som kongs-/ veitslegårder og rundt oppfatningen av at Ull-stedsnavn og Ull-kultus må ses som en integrert del av dette systemet. Steinnes' teorier er blitt kritisert blant annet for å bygge på et altfor spinkelt grunnlag, og teorien om et utskyldsrike etablert på 800-tallet anses som svak (Sveaas Andersen 1977: 62-65). Det synes allikevel å være enighet om at Huseby-gårdene kan ha dannet sentrale punkter i et kongelig administrativt veitslesystem, slik man antar at Huseby-gårdene har gjort i Danmark og Sverige. Det er også åpnet for at dette systemet kan gå tilbake til 800-eller 900-tallet (Sveaas Andersen 1977: 64, jf. Skre og Stylegar 2004: 65). Braathens tolkninger av ryttergravsmennene som menn med militære og administrative funksjoner tilnyttet kongemakten, har imidlertid vunnet støtte. Skre konkretiserer bildet av mennene i ryttergravene ved å foreslå at de var hærledere i en kongelig militærordning, og at de også har vært kongens lendmenn eller sveithøvdinger. Disse kan ha blitt rekruttert fra et godseiende, aristokratiske samfunnssjikt, som er blitt begravd på sine setegårder (Skre 1998: 332).

Ryttergraver kjennes fra hele Norden, og er i flere arbeid tolket som gravminner over kongemaktens vasaller, som har vært godseiere og kongens lokale representanter i organiseringen av den danske kongemakten under Gorm den Gamle (ca. 935-960) og Harald

	%-andel prakt-sverd	%-andel I/K-spyd	%-andel med fullt våpensett	Hesteutstyr (utenom spore/ stigbøyle)	Smed-/snekker-utstyr	Annet
Mannsgraver med ringspenner (totalt 70 graver)	20%	20%	48%	37%	21%	Skålvekt/ vektlodd: 7 %
Ryttergraver (totalt 49 graver)	49%	28%	55%	90%	24%	Skålvekt/ vektlodd: 4%
Rogaland og Etne (fra 13 preste-gjeld, totalt 119 graver)	4%	19%	11%	11 %	5%	ikke tilstede

Tabell 18: Sammenlikning av gravgods i mannsgraver med ringspenner, ryttergraver (etter Braathen 1989), og 119 mannsgraver datert til vikingtid fra deler av Rogaland, samt Etne i Hordaland (Larsen 1978). Opplysningene hentet fra Larsen innebefatter ikke ryttergraver eller mannsgraver med ringspenner i dette området (i alt 12 graver). Opplysninger om gravgods og typebestemmelse av våpen hentet fra Larsen 1978: katalog, s.185-226.

Blåtann (ca. 960-985) (Randsborg 1980: 121-122,168, Näsman 1991, Myhre 2003, Pedersen 1997). Det er i dag enighet om at den danske kongemakten har hatt sterk innflytelse over Viken-området i sen merovingertid og vikingtid (Saywer og Sawyer 1993: 51-52, Krag 1995: 89, Sigurðsson 1999b: 68-70, Skre 2007: 460-461). Rent konkret er den danske innflytelsen over Viken på 800-tallet uklar, men trolig har de tapt terreng rundt midten av 800-tallet, noe som kan ha gitt Harald Hårfagres manøvreringsrom til å styrke sin maktposisjon mot slutten av 800-tallet (Krag 1995: 89, Sigurðsson 1999b: 68-70). De danske kongene har trolig ikke klart å gjenreise sitt maktgrunnlag før mot midten av 900-tallet (Krag 2000: 55). Bjørn Myhre presiserer derfor at tolkningen av ryttergravene som godseiende representanter for den danske kongemakten, gjelder den yngste gruppen av ryttergraver (Myhre 2003: 70). De danske ryttergravene kan da også hovedsakelig dateres til perioden 925-975 (Pedersen 1997). Dette innebærer at den yngste gruppen av de norske ryttergravene kanskje kan settes i sammenheng med den økte danske innflytelsen over Viken-området i fra siste halvdel av 900-tallet. Myhre antyder imidlertid at den eldste gruppen ryttergraver ikke umiddelbart skal tolkes på samme måte som den yngste gruppen. Spredningen av de tidlige ryttergravene, innebærer at de begravde mennene kan ha hatt en annen funksjon og tilknytning til den politiske eliten i denne perioden.

Det generelle funnbildet for ryttergravene og mannsgraver med ringspenner viser store paralleller i gjenstandsammensetning, med hensyn til funn av våpen og øvrig gjenstandsmateriale. Samtidig har disse to gravkategoriene gjenstander som nærmest virker gjensidig utelukkende: den ene gruppen mannsgraver med sine sporer/stigbøyler, og den andre med sine ringspenner. Av de i alt omtrent 120 mannsgravene (eller 145, om man innlemmer de ca. 25 usikre ryttergravene inkludert av Skre) med henholdsvis rytterutstyr og ringspenner, har likevel etter alt å dømme bare *tre* menn fått med seg begge karakteristika. Dette kan delvis forklares med at flere av ryttergravene opptrer fra rundt 950-1050 og dermed opptrer kronologisk noe senere enn mannsgravene med ringspenner. I perioden fra 850-950 opptrer imidlertid både graver med ringspenner og ryttergraver, og da i samme områder. De mange parallellene i gjenstandsammensetningen mellom disse, indikerer at de har et gravgods preget av felles normerte rammer for hvordan en høystatus-mannsrolle uttrykkes i graven. Når forekomsten av ringspenner og rytterutstyr nærmest utelukker hverandre i disse gravene, indikerer dette at mennene med ringspennene og ryttergravsmennene utgjør to distinkte grupper innenfor denne eliten. En nærliggende tolkning av dette er at mennene begravd med henholdsvis rytterutstyr og ringspenner kan ha vært mer eller mindre likestilte med hensyn til sosiale status innenfor et politisk / økonomisk/ militært system, men at de representerer to ulike grupperinger innefor dette systemet, som bare til en viss grad tangerer hverandre. Dette antyder at den ulike markeringen i graven kan skyldes variasjoner i hvilke militære/politiske funksjoner avdøde har hatt, og videre at dette kan relateres til sammensetningen av gruppen rundt høvdingen/ kongen som mennene var forbundet med.

4.3.7 Ulike mannsgraver – uttrykk for ulik status og rolle?

For å kunne belyse validiteten i det generelle bildet som kom fram ved analysen av gravgodset i mannsgraver med ringspenner, skal det i dette delkapittelet foretas en sammenlikning av gjenstandsammensetningen i henholdsvis mannsgraver med ringspenner og ryttergraver, med et større antall mannsgraver som kan gi et mer generelt bilde av samtidas mannsbegravelser. Jeg har her benyttet meg av Jan Henning Larsens magistergeradsavhandling (1978), hvor vikingtidens funn fra store deler av Rogaland, samt det tilstøtende Etne i Hordaland, er gjennomgått[3]. Fordelen ved Larsen gjennomgang sammenliknet med Solbergs mer generelle undersøkelse, er at Larsen benytter antatt definerte gravkontekster i sin analyse, det vil si ikke enkeltfunn, og at han har en typebestemmelse av

[3] Larsens undersøkelse omfatter 13 prestegjeld i Rogaland (Helleland, Hetland, Høgsfjord, Høyland, Hå, Håland, Egersund, Finnøy, Klepp, Lund, Ly, Rennesøy, Sogndal) samt Etne i Hordaland.

våpnene. Dette gjør hans materialanalyse velegnet til å foreta en mer overordnet vurdering av gravgodssammensetningen i mannsgraver med ringspenner relatert til andre mannsgraver.
Om man unntar mannsgraver med ringspenner (11 stk.) og ryttergraver (1 stk.) fra dette referanseområdet, gjenstår 119 graver som kan defineres som mannsgraver gjennom forekomsten av våpen. Av disse har kun 11% fullt våpensett, noe som samsvarer med Solbergs tall (*tab. 18).* En sammenlikning av andelen praktsverd i henholdsvis mannsgraver med ringspenner, ryttergraver og øvrige mannsgraver (*tab.18*), viser at andelen praktsverd har vært svært høy i ryttergraver og også til dels i mannsgraver med ringspenner, sammenliknet med mannsgravene fra referansesområdet i Rogaland og Etne, hvor bare 4% av sverdene kan regnes som praktsverd.[4] I/K-spydspissene opptrer i 19% av disse gravene, og dette relativt høye tallet kan som tidligere nevnt ha sammenheng med den generelle distribusjonen av disse spydtypene (jf. kap. 4.3.1). Som tabell 18 viser, opptrer hesteutstyr og smed-/ snekkerutstyr i langt mindre grad i disse gravene enn i ryttergraver og i mannsgraver med ringspenner, og vektutstyr forekommer ikke i referansematerialet fra Rogaland/Etne.

Det kan innvendes mot denne sammenlikningen at både mannsgravene med ringspenner og ryttergravene utgjør relativt små grupper, hvor endring av noen få funn vil ha stort statistisk utslag. Det kan også innvendes at godt utstyrte mannsgraver, som for eksempel ryttergravene, i større grad kan ha blitt brakt til museene enn andre mannsgraver, fordi funnene har vært mer funnrike og har hatt større og mer påfallende gjenstander (Skre 1998: 330, note 370). Dette skulle innebære at statistikken over ulike typer manngraver ble selvforsterkende, ved at godt utstyrte mannsgraver er oftere representert enn andre, mer moderat utstyrte graver. Llikevel er det slik at det største og mest påfallende, og kanskje også mest lett gjenkjennelige, gjenstanden som ofte opptrer i mannsgraver, er sverdet. Ved tilfeldig framkomne gravfunn kan finneren ofte overse mindre og fragmenterte gjenstander, som framstår som ugjenkjennelige og uinteressante. En kunne derfor anta at graver med sverd, ville utgjøre en større andel blant funnene enn de opprinnelig gjorde blant sammenlikningsgruppen fra Rogaland/ Etne. Av i alt 119 graver herfra er 72 sverdgraver, men bare fem av disse kan regnes som praktsverdtyper, mot henholdsvis 14 praktsverd i mannsgraver med ringspenner og 24 stk. i ryttergravene. Dette til tross for at de to siste gruppene bare består av om lag

[4] Blant praktsverdene fra Rogaland har jeg her ikke regnet H- og I-sverd (til sammen 15 stk), som i enkelte tilfeller kan ha blitt oppfattet som praktvåpen. Selv om flere av disse kan ha oppvist trekk som kan ha plassert dem i gruppen praktsverd, ville prosentandelen praktsverd allikevel vært langt lavere enn for de to øvrige kategoriene mannsgraver. Det skal bemerkes at seks av de i alt ni H og I-sverdene fra mannsgraver med ringspenner heller ikke er regnet inn som praktsverd. Antall praktvåpen og annet utstyr blant ryttergravene er basert på Braathens detaljerte gjennomgang av gravgodset (Braathen 1989:47-94).

halvparten av sammenlikningsmaterialet fra Rogaland/ Etne. Det er derfor grunn til å tro at mønsteret som tegnes avspeiler reelle forhold, om enn enkelte tilleggsfunn ville forskjøvet prosentandelen i hver kategori noe. Mannsgravene med ringspenner viser dermed samsvar med ryttergravene både med hensyn til andel fullt våpensett, samt høy forekomst av praktvåpen, hesteutstyr og smed-/snekkerredskap. Begge gruppene skilte seg markant ut fra øvrige mannsgraver, basert på både Solbergs generelle sammenlikning av store deler av det norske materialet og opp mot Larsens gjennomgang av materialet fra store deler av Rogaland og Etne i Hordaland.

4.3.8 Politikk og kosmologi

Gravgodset som helhet, kanskje særlig smed- og snekkerutstyr samt hest/hesteutstyr, kan i tillegg vise til ritualer utført ved gravleggingen, og til det mytiske univers som omga menneskene i vikingtiden. Dette innebærer at gjenstandene også kan vise til en forbindelse mellom høy sosial status og gjenstander som kan ha hatt religiøs og kultisk tilknytning. Forholdet tyder på at det har eksistert en forestilling om at de øverste sosiale lagene av samfunnet på ulikt vis har vært nærere knyttet til den mytiske verden, og at de i større grad har hatt evnen til å kommunisere med mytiske og religiøse skikkelser. *Rigstulas* fortelling om hvordan Rig (Odin/ Heimdal) gir seg til kjenne for overklassens Jarl og senere hans sønn Kon ungr, og om hvordan Rig lærer dem begge å beherske runer og derav hellig kunnskap om verden, viser til den nære forbindelsen mellom høy sosial klasse, mytisk kunnskap og rituell utøvelse (Steinsland 2005: 390-391). Konstruksjonen av mytiske genealogier slik som hos Ynglingeætten, hvor fyrsteætten gir seg selv et guddommelig opphav, kan også ses som uttrykk for et liknende tankesett.

Flere har pekt på at det må ha eksistert en nær sammenheng mellom verdslig makt og kultisk utøvelse i det førkristne Norden. Undersøkelser av hallbygninger og større sentralsteder har i de senere år vektlagt at disse må ses som aristokratiske bosetninger som har omfatter en rekke funksjoner. Hallen blir den konkrete arenaen for aristokratiets politiske og religiøse funksjoner, og senteret for høvdingens/ kongens militære følge (Herschend 1993, 1997), og får dermed symbolsk og ideologisk betydning. Utviklingen av aristokratiske, politiske sentra forbundet med hallmiljøet, har trolig hatt vidtrekkende betydning. Analyser som har kombinert stedsnavn og arkeologiske funn peker på at disse sentralplassene har omfattet en rekke funksjoner av både politisk, juridisk og kultisk art, men også vært samlingspunkt for

håndverkere som produserte statusvarer, og for handelsvirksomhet (Brink 1996, Hedeager 2000, 2001a, Nielsen og Lindeblad 1999, Jørgensen 2003). Disse funksjonene har dermed ikke fungert som separate felt, men utgjort et integrert hele med en nær forbindelse mellom politisk, juridisk, økonomisk og religiøs makt.

Den islandske gode-institusjonen er ofte trukket fram som modell for å belyse denne forbindelsen mellom religiøs og sekulær makt (Meulengracht Sørensen 2003: 153, Näsström 2001: 66-67, Sigurðsson 1999a: 185-194, Steinsland 2005: 281-282). Tittelen gode kjennes fra flere danske og norske runesteiner, som viser at tittelen var i bruk lenge før utvandringen til Island (Steinsland 2005: 282-283). Det er imidlertid ikke klart hvilken form for lederskap eller funksjoner tittelen gode var forbundet med i Skandinavia, men det er pekt på at ordet etymologisk henger sammen med *goð* (gud) (Näsström 2001: 66; Steinsland 2005: 281). På Island utgjorde godene de politiske lederne for landets ulike godedømmer, som representerte de grunnleggende politiske enhetene som samfunnet var organisert rundt. Godemyndigheten var dermed forbeholdt medlemmer av samfunnets øverste sosiale klasse. Godene hadde også i tråd med sin politiske rolle, sentrale juridiske funksjoner både med hensyn til rettigheter og plikter ved tingmøtene, men også som representanter for de bønder og tingmenn som var knyttet til dem (Meulengracht Sørensen 2003: 153-155). Samtidig har flere pekt på at godene i tillegg har hatt en rekke kultiske funksjoner, og framsto også som religiøse ledere. Bøndene var pliktig til å betale goden en hovavgift for vedlikehold av hovet (Steinsland 2005: 282; Näsström 2001: 67, med kilderef.). Både i Egil Skallagrimson saga og Frostatingloven knyttes også tingstedet og dets rettslige funksjon til sakral utøvelse, ved at man måtte sette opp vebånd (”hellige bånd”) i forkant av at tinget ble satt (Näsström 2001: 66). Det er også hevdet at en indikasjon på forbindelsen mellom religiøs og politisk makt ses i den senere gode-ordningen, etter at Island ble kristnet. En stor del av de utnevnte prestene var også høvdinger, noe som bidro til at erkebiskopen i Nidaros på slutten av 1100-tallet kort og godt forbød høvdinger å ordineres som prester (Sigurðsson 1999a: 190-191). Godene opprettholdt imidlertid kontrollen over kirkene og mottok tiender av bøndene i sine områder fram til Norges maktovertakelse i slutten av 1200-tallet. Både det politiske, religiøse og økonomiske aspektet ved godenes maktutøvelse etter religionsskiftet, er tolket som klare indikasjoner på en videreføring av godenes funksjoner i det førkristne Island (Sigurðsson 1999a: 193-194)

På bakgrunn av sammensetningen av gravgods i mannsgravene med ringspenner kan man anta at disse mennene har utgjort en distinkt gruppe privilegerte menn, muligens med

framtredende militære/administrative roller, eventuelt også med nære relasjoner til en leder/konge. Denne generelle sosiale og politiske rammen rundt ringspennene som materiell struktur, kan imidlertid også ha vært forbundet med kosmologiske og rituelle handlinger, og ha gitt bruken av ringspennen flere betydningslag. Det har dermed trolig vært et nært samspill mellom gjenstandens praktiske og håndgripelige bruk, symbolikk knyttet til politiske og sosiale forhold, og assosiasjonen til mytologiske og rituelle forestillinger.

4.4 Ringspenner i edelmetalldepoter

28 ringspenner er funnet i edelmetalldepoter. Nedleggingen av spenner i depoter begynner trolig i slutten av 800-tallet, og fortsetter fram mot ca. 950 (jf. kap. 3.5). Av disse 28 ringspennene av sølv opptrer ni spenner som enkeltfunn. Disse er her regnet som depotfunn, ettersom de har store likheter med de øvrige ringspennene av sølv i depotene. De øvrige 19 spennene er fordelt på i alt 11 depotfunn, hvorav nærmest alle depotene også inneholder hele/ deler av arm- og/ eller halsringer. Seks av depotene inneholdt i tillegg mynter, bruddsølv og/ eller sølvbarrer.

Ringspennene i depotene er i overveiende grad av typen III.B, kulespennen, og type IV, med rett avkuttede ender (jf. kap.3. 5, *tab. 10*). Disse typene er også de som forekommer oftest i mannsgravene. Forekomsten av type III- og IV- ringspenner i både mannsgraver og sølvdepoter, antyder at de konnotasjoner som var knyttet til spennene gjennom praktisk bruk, kunne omdefineres til rituell symbolikk. Det er derfor grunn til å tro at det har vært en nær sammenheng mellom de sosiale/politiske trekkene ved ringspenner, og ideologiske og rituelle forestillinger.

4.4.1 Depoter som økonomisk kapital

Depotene fra vikingtid i Skandinavia har vært gjenstand for en rekke studier (bl.a. Grieg 1929, Hedeager 1999, 2003, Skovmand 1942, Stenberger 1947/1958, Hårdh 1976a, 1976b, 1996, Marstrander 1953, Zachrisson 1998, Ryste 2005, Spangen 2005). Hovedvekten av arbeidene som har behandlet eller omtalt denne funngruppen har tatt utgangspunkt i at depotene representerer økonomiske verdier, og at de må sees som uttrykk for økonomiske aspekter ved datidens samfunn. Det har vært vanlig å anta at sølvet har blitt innført til Norden i form av mynter, som er blitt ervervet gjennom plyndringstokter og angrep, men også handel. Vikingenes aktiviteter i Vest-Europa er i denne sammenheng i hovedsak omtalt som

vikingtog, hvor særlig vikingenes krav om løsepenger (”danegeld”) bidro til at store mengder sølvmynter falt i vikingenes hender. Samtidig har vikingtogene østover blitt beskrevet som temmelig fredelige, hvor sølvmyntene har byttet hender gjennom handelsaktiviteter. Det er foreslått at den geografiske utbredelsen av edelmetalldepotene gir et bilde av datidens handelsveier, og de er også forsøkt sett i sammenheng med markedsplasser (Marstrander 1953, Sjøvold 1974: 332-333, Stenberger 1958: 357-369; se også Zachrisson 1998: 19 med ref.). Edelmetalldepotene blir i disse arbeidene forstått som en indikator på kommunikasjon og handel. Sammensetningen av depotene og gjenstandenes fragmenteringsgrad har dermed blitt tolket som en gjenspeiling av det økonomiske systemet, hvor stor grad av fragmentering viser til en økt bruk av sølvet som verdimåler, som et overgangsfenomen mot en myntbasert økonomi (Hårdh 1996: 84). Felles for disse arbeidene er en stilltiende forutsetning om at sølvmyntene har representert en ren økonomisk verdi, og at de viser til en begynnende markeds- og myntøkonomi i mer moderne forstand.

Selve deponeringen og den manglende framhentingen av gjenstandene er innenfor denne rammen problematisk, ettersom gjemte verdier utgjør ”død kapital”, og dermed ikke kan inngå i et blomstrende økonomisk handelssystem. Spørsmålet omkring hvorfor disse depotene er blitt værende gjemt, og ikke tatt opp igjen, har dermed stått sentralt i flere arbeider. En vanlig forklaring har vært at gjenstandene ble gjemt unna i ufredstider, og at eieren(e) døde før de kunne hente gjenstandene fram igjen, også kjent som ”Bolins tese” (Bolin 1926, Skovmand 1942: 184, Grieg 1929: 292-294, Stenberger 1958: 311-312). Et annet forslag har henvist til den såkalte ”Odins lov”, basert på et avsnitt i *Ynglingesaga* hvor det fortelles at man får med seg til Valhall det man har gjemt i jorden (Ynglingesaga, kap.8). Det blir i denne sammenheng ofte henvist til fortellingene om Skallagrim og Egil Skallagrimson, som begge gjemmer sine kister med sølv før de dør (Egilssoga kap. 58 og kap. 85, jf. Brøgger 1928: 28, Grieg 1929: 290-291, Zachrisson 1998: 20-21). Begrepet ”Odins lov” som forklaringsmodell er et eksempel på at man også har vært åpen for at edelmetalldepotene ikke bare har tilhørt ”den levende verden”. Denne forklaringen forutsetter allikevel at depotene i første rekke har hatt en økonomisk dimensjon, ettersom årsaken til deponeringen var at man ønsket å ta rikdommen med seg til ”den andre siden”. De uavklarte sidene ved selve deponeringen og årsaken til at depotene har forblitt gjemt, har imidlertid ført til antydninger om at det kan ha vært andre årsaker bak ”skattefunnene”. Sigurd Grieg nevner at arvesølvet, ofte overlevert i form av smykker, i det tradisjonelle norske bondesamfunnet hadde ”åndelig verd […] som symbol på slektsfølelsen, ikke bare som kapital”. Han trekker også fram folketroens

beretninger om huldresølv og brudesølv, som eksempel på at sølv kan ha hatt en magisk kraft (Grieg 1929: 303-306). Ifølge Grieg har dette trolig også vært viktige aspekter ved vikingtidens skattefunn (Grieg 1929: 307). Også Hårdh vedkjenner, i sin ellers økonomisk rettede avhandling, at enkelte depoter trolig har hatt et meningsinnhold utover det rent økonomiske. Hun peker i denne sammenheng særlig på flere depoter i Vest-Norge, som karakteriseres av blant annet forekomsten av hele gjenstander av høy kvalitet samt et gjentagende mønster for sammensetningen av objekter (Hårdh 1996: 153)

4.4.2 Depotene som rituell kapital

Den (markeds-) økonomiske innfallsvinkelen til vikingtidens depoter har med andre ord vært dominerende. Noe av årsaken til dette kan være at deler av debatten har vært sterkt preget av numismatisk forskning som har lagt vekt på myntfunnene og i liten grad på depotene som helhet (Zachrisson 1998: 12-13). Den økonomiske forklaringsmodellen har møtt sterk kritikk i nyere forskning. Det er blant annet pekt på både gjenstandsammensetning (bl.a. halsringer, armringer, ”betalings”-gull/ -sølv) og plasseringen av vikingtidsdepotene i landskapet har store likheter med folkevandringstidens gulldepoter (Hedeager 1999). Edelmetalldepotene ifra vikingtid kan med andre ord sees som uttrykk for en kontinuerlig depottradisjon ifra eldre jernalder. Torun Zachrisson argumenterer for at norrøne skriftlige kilder gir uttrykk for en historisk tradisjon og bevissthet i vikingtiden omkring gulldepotene ifra folkevandringstiden. Hun henviser til Snorres *Edda* hvor det gjøres omfattende rede for gullets mange kenninger, mens sølv omtales i marginal grad. Gullet, hevder hun, må ha vært assosiert med fortidige helter og guder, fantastiske fortellinger om historiske hendelser og myter, noe som forklarer sagaenes fokusering på gullets edelhet tiltross for at de arkeologiske kildene viser at sølvet har vært det dominerende edelmetallet: ”Man skulle kunna hävda at man under vikingatid främst handskas med silver, men det är guldet man drömmer om, skaldar om och åtrår. Själva värderingen av ädelmetall tycks vara etablerad redan tidigare under järnåldern och den mentaliteten bar man med sig in i vikingatid” (Zachrisson 1998: 30).

Denne mentaliteten innebar blant annet at gjenstander av edelmetall ble oppfattet å stå i et symbiotisk forhold til eieren, og var et uttrykk for eierens personlighet, ære, framgang og lykke (Zachrisson 1998: 32, Gurevich 1985: 222, Hedeager 1999). Gode ledere blir derfor i det norrøne skriftlige kildematerialet ofte karakterisert gjennom evnen og muligheten til å dele med seg av både den materielle, og implisitt rituelle og meningsladede, rikdommen som edelmetallet representerte. I dette perspektivet vil fragmenteringen av gjenstander i

edemetalldepoter ikke nødvendigvis ha en økonomisk betydning slik blant annet Hårdh har hevdet, men være forbundet med selve ritualet med å bryte av og gi bort en del av en ring. Ved å dele med seg av ringen, ga man bort en del av seg selv, sin status og verdighet, noe som gjenspeiles i sagalitteraturens beskrivelser av høvdinger og konger som ”ringbryter” og ”gullsløser” (Thurborg 1989: 95). Gullets økonomiske verdi kan dermed ses som nært knyttet til både de mytologiske forestillingene og de politiske verdiene knyttet til edelmetallet, slik assosiasjonene rundt Odins ring *Draupnir* synes å illustrere (Kilger 2008: 292, jf. kap. 3.4). Gjenstandenes økonomiske verdi, eller ”utvekslingsverdien” kan ha vært en del av edelmetallets spesielle status, og ha blitt aktualisert i enkelte situasjoner (Zachrisson 1998: 85, Spangen 2005: 114). Marte Spangen trekker i denne sammenheng fram John Chapmans begrep om ”enchainment”, hvor deler av en gjenstand knytter an til gjenstanden selv og dens historie eller biografi, som for eksempel hvorfor og hvor den ble laget, hvem som har eid den, og hvilke myter og historier den er forbundet med (Spangen 2005: 117, med ref. til Chapman 2000).

Gull- og sølvgjenstander, hele og fragmenterte, er innenfor denne tolkningsrammen blitt nært knyttet til gavegivning som politisk virkemiddel (Zachrisson 1998: 29, Hedeager 1999, 2005). Perspektivet tar utgangspunkt i at sosiale og politiske strukturer i det førkristne samfunnet var basert på ulike typer alliansenettverk, etablert og opprettholdt gjennom utvekslingen av spesielle, meningsladede gjenstander/-typer. Gaveutvekslingen er derfor sett som en svært ritualisert type samhandling, som var innbakt i alle fasetter av samfunnet i vikingtiden, også i forståelsen av relasjonen mellom mennesker og kosmologiske makter. Den økonomiske og symbolske verdien av disse gjenstandene var slik nært sammenvevd. Edelmetalldepotene er i tråd med dette tolket som rituelle investeringer foretatt i en tid med store endringer, hvor hensikten var å skape kosmologisk orden (Hedeager 1999, 2005).

4.4.3 Depotenes plass i landskapet

Mens tidligere undersøkelser av edelmetalldepotene i hovedsak fokuserte på de nedlagte gjenstandene, har nyere studier i større grad vektlagt en mer helhetlig forståelse av depotene som rituelle uttrykk ved også å legge vekt på plasseringen av depotene i landskapet. Med utgangspunkt i dette perspektivet, har flere argumentert for at deponeringen er gjort i områder som kan kategoriseres som liminale, hvor ulike områder og landskap møtes. Det er hevdet at depotene er nedlagt i grensen mellom kultiverte og ukultiverte områder (Hedeager 1999), ofte i overgangssonen mellom ulike landskapselementer, som for eksempel mellom hav/våtmark

og land (Hedeager 1999, Zachrisson 1998: 121-122), eller i grenseområder mellom ulike bosetninger og grupper, for eksempel mellom samisk og norrøn befolkning (Spangen 2005: 131).

Det er vanskelig å foreta en detaljert studie av plasseringen av depotene med ringspenner, først og fremst fordi det nøyaktige deponeringsstedet ofte er ukjent, og fordi eksakte opplysninger om funnkonteksten ikke er tilgjengelig. Enkelte av sølvdepotene med ringspenner har gode opplysninger om depotenes plassering og kontekst, mens andre depoter har svært få funnopplysninger. Mine forutsetninger for å si noe om deponeringsstedet baserer seg derfor på finnerens opplysninger og eventuelle tilleggsopplysninger fra antikvariske myndigheter ved etterundersøkelser på funnstedet (se appx. 3). I enkelte tilfeller opplyses det om at funnet er gjort i dyrka mark, men ettersom bruken av området på deponeringstidspunktet er ukjent, har jeg ikke tatt utgangspunkt i at dette har utgjort en primærkontekst, selv om området selvfølgelig kan ha vært dyrket/ brukt som innmark ved deponeringstidspunktet og at dette kan ha hatt betydning ved nedleggelsen. Opplysningene er imidlertid ført opp som mulig relevante. I tillegg har jeg gått igjennom kart og bilder av funnområdet/ gården funnet er gjort på. For de nordnorske depotenes del, er disse funnstedene besøkt og beskrevet i Spangens hovedfagsavhandling (2005).

Til tross for manglende funnopplysninger, har flere funnområder klare landskapsmessige særpreg som trolig har hatt betydning for nedleggelsen av depotet (se appx. 3). Samlet sett er det derfor mulig å framheve noen klare fellestrekk, som må regnes som betydningsfulle: 12 av de i alt 20 depotene er funnet i tilknytning til store stein/ heller/ røyser og/eller fjellformasjoner, ofte i tilknytning til eller nær vannveier. Fem av depotene har vært funnet i ur/røys/ fjell knyttet til en fjellformasjon med nær tilknytning til sjøen, blant annet ble Lahell-depotet funnet nedenfor en fjellvegg bare 30 meter fra Drammensfjorden, og Rønvika-funnet var plassert i en ur i et trangt skar som strakte seg mellom to viker, mellom to steinknauser, hvorav den ene gikk bratt ned mot sjøen. Vulu-skatten ble funnet på et svaberg ut mot Trondheimsfjorden. Ytterligere fire depoter er funnet i liknende funnkontekster, for eksempel ble depotet fra Austre Moland funnet ved en stor stein på det høyeste punktet i området med utsikt over Vågsviken like ved. Skagen-funnet ble oppdaget under en stor stein på den ytterste stranden på et nes i Hadselfjorden. Umiddelbart nord for funnstedet finnes et stort myrområde som skiller neset fra innlandet. Depotet fra Høgstad ble funnet ved en haug, med ukjent plassering på gården. Gården selv ligger imidlertid på en terrenghøyde i ytterkanten av

myrområder som omkranser gården i vest, sør og øst. I tre tilfeller er depotet gjort ved en røys/stor stein uten at funnstedet tilsynelatende kan knyttes direkte til vannveier, men en av disse, Rossåna-funnet, ligger på en øy, hvor spennen ble funnet ved en bratt åsrygg som vender ned mot elva Rossåna. De øvrige syv depotene har svært sparsomme funnopplysninger, men synes alle å ligge i typiske jordbruksområder uten åpenbar tilknytning til særlige landskapselementer. I to av disse tilfellene opplyses det at funnet er gjort under flat stein/ heller.

Ingen av depotene har vært nedlagt i vann/myr, eller viser primærtilknytning til vann. Tvert imot synes de fleste depotene i første rekke å ha vært assosiert med stein, ur og fjell. Samtidig er flere av disse stein/fjell-formasjonene nært knyttet til vann og myrområder. Opplysninger om deponeringer i en røys på stranden, på svaberg, og på en fjellhylle over fjorden, signaliserer at depotene er blitt nedlagt på steder med en "dobbel" kategorisering, hvor flere landskapselementer har vært viktige. Denne type plassering, hvor depotene har forholdt seg til både stein og vann som landskapselement, synes å være et generelt trekk for mange av depotene fra jernalderen (Bukkemoen 2007: 200, 230). Det er foreslått at lokaliseringen ved steiner eller berg var et uttrykk for at edelmetalldepoter permanent var knyttet til steinformasjoner med en spesiell betydning eller funksjon (Andrén 2002, Bukkemoen 2007: 230). Plasseringen kan ha vært forbundet med forestillinger om at steinen/ berget representerte en transformativ sfære, basert på sin assosiasjon med dvergene som mestersmeder med evner til å lage våpen og smykker med spesielle krefter (Andrén 2002, Bukkemoen 2007: 231). Dette kunne innebære at man oppfattet at gjenstandene vekslet mellom å være oppbevart i henholdsvis den menneskelige og den underjordiske verden, noe som bidro til kontinuerlig å understreke gjenstandenes overskridende egenskaper og assosiasjoner (Hedeager 2001a). Ritualer forbundet med vann synes å ha vært tilstede under store deler av jernalderen i Nord-Europa, noe som indikerer at vann og myrer ble oppfattet som et sted for overskridelse og kommunikasjon mellom ulike kosmologiske sfærer (Bukkemoen 2007: 231; Sundquist 2004: 152). På et mer generelt grunnlag er vann oppfattet som et sterkt symbol knyttet til død, gjenfødelse og renselse. Videre er det hevdet at det i de norrøne kildene finnes indikasjoner på relasjonen mellom stein/fjell og vann hadde en kosmologisk betydning (Bukkemoen 2007: 231), noe som depotenes funnkontekster i stor grad synes å framvise.

4.4.4 Rituelle smykker

Gjenstandssammensetningen i depoter med ringspenner sentrerer, i tillegg til ringspennene, rundt kombinasjonen med halsringer og armringer, slik det sees i de øvrige depotene fra vikingtid, særlig ifra Vest-Norge (Hårdh 1996: 153, Ryste 2005: 36-38). I 12 av de 20 depotene er ringspennen og eventuelle hals- og armringer, hele (se appx. 3). I de øvrige depotene foreligger kun en del av spennen, som regel nålen eller en/flere kuler, men flere av hals-/ armringene i disse depotene er likevel hele. Selv i de relativt fragmenterte depotene ifra Lahell og Grimestad, foreligger flere hele arm- og/eller halsringer. Den likeartede oppbyggingen av depotene, med henholdsvis hals-, armring og ringspenne, kan forstås som et sett smykker som hører sammen (Hårdh 1996: 65, Spangen 2005: 45-46). Denne sammensetningen, sentrert rundt et standardisert smykkeoppsett, er med andre ord til stede til tross for varierende fragmenteringsgrad. Dette antyder at fragmenteringen ikke skal sees som resultat av separate og vilkårlige handlinger, men at de fragmenterte gjenstandene har inngått i en overordnet idé om depotets sammensetning og betydning. Til tross for til dels fragmenterte smykker, gir depotene et klart ritualisert inntrykk. Både det standardiserte grunnoppsettet for sølvdepotene og deres plassering i landskapet, tyder derfor på at sølvdepotene i første rekke skal forstås som rituelle.

Mens hals- og armringene kan brukes som smykker i seg selv, uavhengig av klestyper, forutsetter bruken av ringspennen at den brukes/ festes i noe, sannsynligvis en type kappe (jf. kap. 5.3). Depotene med ringspenner gir dermed inntrykk av at smykkeoppsettet skal forstås som en rituell gjengivelse av en meningsfullt ladet klesdrakt. Disse depotene har trolig vært nedlagt i perioden fra slutten av 800-tallet, til ca. 950. Ringspennene er i overveiende grad av type III.B og IV, som nærmest utelukkende opptrer i mannsgravene som kan dateres fra siste halvdel av 800-tallet, med vekt på perioden fra ca. 900-950. Både depotenes dateringsramme, samt spennetypene som er nedlagt, gjør at ringspennene i denne sammenheng må sies å representere et mannsmykke. Dette indikerer at depotene og den antatt rituelle drakten depotene viser til, er en mannsdrakt, og at utøver/ giver og / eller mottaker av depotet har vært mannlig.

Halsringene og armringene gir imidlertid ikke et like klart kjønnsdefinerende inntrykk. Et høyt antall armringer i bronse foreligger fra graver (162 stk, ved Petersens gjennomgang 1928: 150-159). Det store flertallet av disse er ifra kvinnegraver, definert gjennom funn av ovalspenner. Enkelte er imidlertid også funnet i mannsgraver. Fra gravene finnes også et

mindre antall armringer i sølv, og de aller fleste av disse kan knyttes til kvinnegraver (Petersen 1928: 158-159). Mens bronsearmbåndene nesten utelukkende dateres til 800-tallet, kan flere av gravene med sølvarmbånd dateres til 900-tall. En viktig distinksjon mellom armringene i gravene og i depotene er imidlertid at gravfunnene i første rekke dateres til 800-tallet, mens depotene regnes for å være fra 900-tallet. I tillegg er armringene i gravene i stor grad av andre typer enn dem som er funnet i depotene. Den vanligste typen i sølvfunnene, R.714, opptrer kun i én mulig grav (Spangen 2005: 43), og vice versa, den vanligste typen i gravene, R.721, er bare kjent fra et fåtall depoter (Petersen 1928: 159, Spangen 2005: 43). Det vil si at typene armringer i graver og depoter, nærmest er gjensidig utelukkende. På bakgrunn av gravmaterialet kan man hevde at armringene som gjenstandstype i første rekke er knyttet til kvinner i vikingtiden. Allikevel er ikke dette en åpenbar slutning, fordi depotenes armringer har et annet utseende, og er trolig senere enn majoriteten av gravene med armringer. Med utgangspunkt i Petersens dateringer, svekkes også knytningen mellom armringer og kvinner utover 900-tallet. Muligens mister armringene sin mer profane betydning som kvinnesmykker i takt med at de dras inn i en rituell, kultisk kontekst, og at de nettopp derfor forsvinner fra gravmaterialet.

Det kjennes bare en armring av gull i gravkontekst i fra Norge: fra Storhaug på Karmøy. Gravfunnet representerer restene av det som trolig har vært en svært rik mannsbegravelse, i en skipsgrav fra 700-tallet. Det er funnet enkelte paralleller til gullringen på kontinentet, i Sverige og Danmark (Opedahl 1998: 51-52, 64). I de islandske sagaene er armringer i første rekke knyttet til menn, og inngår som en del av et standard repertoar for gaveutveksling innenfor eliten, fra en herre til vasall. Disse armringene er av gull, og armringen fra Storhaugsgraven synes derfor å knytte seg opp mot samme forestillingskompleks. Sagamaterialet viser at det eksisterte en klar forestilling om forbindelsen mellom menn og armringer av gull, en forestilling som trolig eksisterte forut for vikingtiden og som opprettholdes gjennom perioden (Gaimster 1991). Zachrissons forslag om at vikingtiden ”tenkte i gull, men håndterte sølv” kan derfor bidra til å forklare at armringene i sølv skal knyttes til mannlig, ritualisert samhandling utover 900-tallet. Et argument for en slik forklaring er også at selv om armringene fra depoter hovedsakelig er av sølv, finnes det også armringer av gull i flere edelmetalldepoter, hvorav tre også har hatt ringspenner (B.8377, Hatteberg, Hordaland, C.2928, Vulu, Sør-Trøndelag, og C.36000, Slemmestad, Aust-Agder). Armringene av sølv i depotene kan derfor representere ideen om gull, slik som Zachrisson har antydet, og kan ha vært oppfattet som et smykke i først og fremst assosiert med menn.

Det er vanskeligere å tilskrive halsringer en kjønnstilhørighet, ettersom det ikke er funnet halsringer i graver i Norge. De opptrer også kun i svært få tilfeller i graver i de øvrige skandinaviske landene. To av de rike mannsgravene fra merovingertid i Valsgärde i Sverige, hadde imidlertid halsringer blant gravgodset (Valsgärde 6 og 7, Hyenstrand 1996: 95). På samme måte som armringer har også deponeringer av halsringer svært lang tradisjon, tilbake til bronsealder, med et brudd i deponeringskikken i merovingertid (Spangen 2005: 99-103). I det norrøne mytene er halsringen først og fremst knyttet til gudinnen Frøya gjennom smykket *Brisingamen.* Frøya er i første rekke tolket som en fruktbarhetsgudinne, men er som de førorientalske gudinnene også knyttet til død og krig (Steinsland 2005: 159-163). Et karakteristisk element ved Frøya er at hun var den første seidmesteren, som lærte Odin å seide. Både Odin og seiden ser ut til å ha vært forbundet med kjønnsskifte eller en overskridelse av den rådende kjønnsideologien med klare roller og verdier for menn og kvinner (Solli 2002: 166-167; Steinsland 2005: 372).

Zachrisson (2003) har foreslått at en liten mannsfigur med halsring fra Västergötland i Sverige representerer den hengte Odin, og halsringen er tolket som et bilde på galgeløkken. Spangen hevder at samme tema finnes i fortellingen om kong Agne som henges ved hjelp av sin egen halsring, av sin kone, Skjålv, på bryllupsnatten (Spangen 2005: 105). Skjålv er tolket som et annet navn på gudinnen Frøya, og hun omtales da også som ”de hengtes gudinne” (Näsström 2001: 53). Assosiasjonen mellom halsring og hengning/død sees også i passasjen fra *Olav Tryggvasons saga* der Håkon jarl og trellen Kark gjemmer seg i grisebingen på flukt fra Olav Tryggvason. Kark forteller at han har drømt at Olav Tryggvason legger en gullring om halsen på ham, og jarlen svarer at det er et varsel om at kongen kommer til ”å lage en blodrød ring om halsen på deg” (Olav Tryggvasons saga, kap. 49). I *sagaen om Bjørn Hitadølskjempe* knyttes halsringen også til menn, idet det nevnes at Bjørn bar en halsring. Også her er halsringen knyttet til bærerens død. Bjørn blir drept, og en av hans mordere, Kalv, vil at de skal lyse drapet og gi ifra seg Bjørns halsring. I stedet drar de til Bjørns kone, Tordis, hvor de forteller om drapet og gir halsringen fra seg. Tordis kaster imidlertid halsringen til Tord, en av sin manns mordere, og ber ham gi den til hans kone Oddny, som tidligere var festet til Bjørn. Ved synet av halsringen, faller imidlertid Oddny om, og blir syk av sorg. Bjørns halsring passerer dermed gjennom flere aktører, og er forbundet med fortellinger om død, svik og sorg (Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, kap. 33 og 34).

Hengofferet er i første rekke knyttet til fortellingen om Odin som sitter under galgen for å tale med de døde, og hans egen hengning i Yggdrasil for å kunne tiltvinge seg kunnskap fra døden. Slik som Frøya var "de hengtes gudinne", har også Odin en rekke tilnavn som spiller på nettopp dette, blant annet *Hangagoð* ("Guden for de hengte") og *Galga valdr* ("Galgens herre") (Steinsland 2005: 182). Hengofferet er ofte tolket som initiasjonsrite, for å oppnå mystisk og sakral kunnskap (Näsström 2001: 172-173) muligens for unge sjamaner (Solli 2002: 159). Gjennom de norrøne fortellingene synes hengofferet å ha blitt knyttet til menn. Halsringen kan dermed være et bilde på et komplisert nett av mytiske assosiasjoner; et bilde på galgen med henvisning til kunnskapsinitiasjon gjennom rituell hengning, forbundet med både Odin og Frøya. Ritualet kan også ha vært forbundet med en blanding eller overskridelse av kjønnsdikotomien. Konnotasjonene knyttet til halsringen kan tyde på at den har vært assosiert med menn, men med en mulig overskridende eller kvinnelig assosiasjon, gjennom også å være knyttet til gudinnen Frøya. Ritualet rundt deponeringen kan med andre ord ha vært forbundet med overskridende atferd eller forestillinger, eller markeringer av forandringer og transformasjon. Sammensetningen av depotene, med det standardiserte smykkeoppsettet, gir dermed i hovedtrekk assosiasjoner til en mannlig drakt og utøver, men også til forestillinger om overskridende eller tvetydig egenskaper, eller om endring og overgang. Dette transendentale aspektet ved depotene synes å bli understreket gjennom deres plassering i landskapet, hvor flere depoter syntes å ha en "dobbel kategorisering" i forhold til landskapstyper, særlig stein/ vann. Smykkesettet i depotene kan slik tolkes som et bilde på en rituell drakt, muligens nedlagt i forbindelse med markeringer av overgang eller endring, utført på særlige, utvalgte steder i landskapet.

4.4.5 Politisk og rituell allianse

Det er hevdet at nedleggelsen av disse sølvdepotene, som sentrerer rundt en fast sammensetning av gjenstander, kan ses som utslag av samme type logikk som dominerte de øvrige sosiale og politiske strukturene i samfunnet (jf. kap. 4.4.2, Hedeager 1999, 2005) Etableringen og opprettholdelsen av ulike typer nettverk, uttrykt blant annet gjennom gaveutveksling, dannet den grunnleggende mentaliteten for samhandling og organisering av sosiale og politiske forhold. Den formaliserte gavegivningen som politisk institusjon, og ikke minst de store økonomiske verdiene som flere av edelmetalldepotene representerer, innebærer at deponeringen er foretatt av mennesker fra et politisk og økonomisk elitesjikt.

Armringen er i de islandske sagaene forbundet med en ovenfra- og ned gave, det vil si fra herre til vasall eller følgesvenn. Rent logisk skulle derfor edelmetalldepotene derfor forstås som gave fra eieren til en undersått. Ettersom man må anta at depotene og ritualene rundt dem henvendte seg til kosmologiske størrelser, som konkrete guder eller sakrale forfedre, er det grunn til å tro at denne logikken får motsatt fortegn ved ritualene rundt deponeringen. Man kan i stedet foreslå at gjenstandene representerer eieren, herren selv, og hans rolle ovenfor maktene. I stadfestingen av kontakten mellom herren og de kosmologiske kreftene, framstår depotene som bilde på herrens identitet. I dette lys kan depotene tolkes som et bilde på at han stadfester seg som gudens/forfedrenes undersått, og også at herrens identitet konkret legges igjen i landskapet. Flere har vist til passasjer i *Svarfdøla saga*, som gir en indikasjon på at nettopp dette perspektivet har vært tilstede ved deponeringen av edelmetalldepotene (Hedeager 1999, 2003, Zachrisson 1998: 198-199, Olsen og Hansen 2004: 85-86). Sagaen beskriver hvordan jord ble tatt i besittelse under landnåmet på Island, gjennom at symbolske og personlige gjenstander ble lagt ned på eiendomsgrensen (Zachrisson 1998: 199). Gjenstander av gull og sølv er i denne sammenheng sett som et personlig uttrykk, basert på tanken om gjenstander av edelmetall ble oppfattet å stå i et symbiotisk forhold til eieren (Hedeager 1999). Dette perspektivet understrekes nettopp av at gjenstandsammensetningen i depotene kan ses som uttrykk for en ladet drakt eller som et uttrykk for en herres identitet. En mulig tolkning av edelmetalldepotene, er derfor at de representerer et aristokratisk/politisk ledersjikts ønske om å legitimere kontrollen over et landskap i en overgangssituasjon. Gjennom ritualet forankres elitens politiske, ideologiske og kosmologiske rolle og innflytelse gjennom at deres politisk/kosmologiske identitet knyttes til konkrete punkter i landskapet, samtidig som assosiasjonene forbundet med gjenstandene og depotenes lokalisering bidro til en legitimering av gruppen som forvaltet gjenstandene og som definerte og utførte ritualene knyttet til disse.

4.5 Konklusjon

Et karakteristisk trekk ved de ulike typene ringspennene er at de gjennom perioden inngår i nye former for identiteter og kontekster, hvor overgangen fra å være et kvinnesmykke til senere å utgjøre en del av den norrøne mannsdrakten, er iøynefallende. Kjønnsassosieringen kan på den ene siden ses som separate fenomen, som overordnet sett er knyttet opp til ulike utforminger av ringspennene. De overlappende dateringsrammene for henholdsvis insulære og norskproduserte ringspenner av type I sannsynliggjør imidlertid at man i Norge har

assosiert de insulære ringspennene med kvinner også i den perioden hvor kopier av de insulære spennene går over til å benyttes av menn. Dette innebærer at bruken av insulære vs. norskproduserte spenner ikke bare må ses som to uavhengige fenomen, men at det mannlige uttrykket har forholdt seg til hva de insulære spennene har vært relatert til. Betydningen som ble lagt i spennene og assosiert med kvinner, kan slik ha blitt videreført og omformet innefor en mannlig sfære.

Et viktig aspekt ved spennetypen er at den introduseres som en ny type draktspenne, innført fra det insulære området, og at den knyttes til kvinner. Ringspennene er opprinnelig et irsk/ keltisk draktsmykke med lange røtter i de keltiske og piktiske områdene av Storbritannia. Når en tettere kontakt mellom Norge og de insulære områdene fant sted fra slutten av 700-tallet, ble flere av disse praktspennene, eller deler av disse, tatt med tilbake til Norge. *Insulære ringspenner* opptrer nærmest utelukkende i kvinnegraver fra 800-tallet, mange fra første halvdel av århundret, og er i all hovedsak funnet langs vestkysten av Norge, med særlig vekt på Rogaland, Sogn og Fjordane og Trøndelag. Disse kvinnegravene må betegnes som svært godt utstyrt, utover hva som kjennetegner kvinnegraver generelt, noe som indikerer at kvinnene har tilhørt et ressurssterkt sosialt sjikt. Tidligere tolkninger av kvinnegraver med insulære gjenstander har i stor grad implisitt lagt vekt på at denne statusen har vært betinget av menns fravær, eller sett kvinnene som passive, hjemlige mottakere av objekter som er skaffet til veie gjennom menns utadrettede handlinger. Jeg har i denne sammenheng pekt på at det finnes distinksjoner innad i det insulære materialet i perioden, som antyder at disse gjenstandene kan ha kommet til Norge gjennom ulike samhandlingsprosesser. Det kan foreslås at de ikke-fragmenterte, ”profane” gjenstandene som brukes i henhold til sin opprinnelige funksjon, må ses i relasjon til de aristokratiske nettverk som har preget kontaktnettet mellom eliten i Nord-Europa i yngre jernalder, og som ble uttrykt gjennom utvekslingen av prestisjevarer og etableringen av personlige relasjoner slik som vennskap og ekteskap.

Eksistensen av slike nettverk er imidlertid ikke statiske, men reproduseres og endres gjennom at interesseområder og makttyngdepunkt veksler og forskyves. Fra begynnelsen av 800-tallet skjer en gradvis intensivering av den politiske og økonomiske interessesfæren fra Norge mot De britiske øyer. Med den begynnende etableringen av norrøne samfunn i det insulære området, tilsier dette at området får ny betydning som politisk og økonomisk ressurs. De insulære ringspennene av type I, har trolig fungert som sterke politiske og religiøse symboler i

de insulære samfunnene i løpet av 700-tallet. Spredte funn fra gravkontekster tyder på at dette meningsladede draktsmykket ble innlemmet og benyttet av den norrøne befolkningen i Skottland i løpet av 800-tallet (jf. kap. 2.3). Jeg har derfor argumentert for at forekomsten av insulære ringspenner i kvinnegraver i Norge må ses i sammenheng med utviklingen av de kulturelle strategier som oppstår ved etableringen av kolonisamfunn, og at disse strategiene må forstås på bakgrunn av samspillet mellom kolonier, vertsland og hjemland. De få ringspennene som er funnet i kvinnegraver fra 900-tallet opptrer samtidig med at ringspennene ellers er overtatt som mannsmykker, og disse kvinnene har i stor grad fått med seg varianter av ringspennen som ellers forbindes med menn (jf. kap. 3.3.1 og 4.2.1). Dette kan tolkes som at spennene i disse kvinnegravene er er gaver fra menn som sto kvinnen nært. Basert på episoder i enkelte av de islandske sagaene, er dette en høyst plausibel tolkning, noe jeg vil belyse i neste kapittel (jf. kap. 5.3). Man kan heller ikke se bort fra at kvinnene på 900-tallet har innehatt en rolle eller utøvd funksjoner som datiden ellers forbandt med menn, men som allikevel kan ha vært uttøvd i tråd med datidens forestillinger om aristokratiske kvinnelige kjønnsroller og normert atferd.

Michael Enright har hevdet at i den politiske og aristokratiske kulturen som preget nord-Europa i yngre jernalder, hadde kvinnen, husfruen, en kompleks og mangesidig rolle. Hun dannet dreiningspunktet mellom ætter og allianser, og i kraft av denne rollen kunne hun også opptre som mannens delegat, diplomat og nærmeste rådgiver, noe som kunne gi kvinnen en direkte politisk betydning. Hun besatt dermed roller og sider i den rådende politiske kulturen som ellers ble forbindundet med menn, noe Enright illustrerer ved å parafrasere John Michael Wallace-Hadrills påstand:”The queen was an honorary man” (Enright 1996: 35, note 118). Enright understreker imidlertid at dette kvinneidealet ikke kun var knyttet til en dronning, men må ha gjenspeilet det rådende aristokratiske kvinneidealet som helhet (Enright 1996: 34). I dette perspektivet framstår derfor den aristokratiske kvinnerollen som sentral gjennom at hun representerer et stabiliserende bindeledd mellom ulike familier, regioner og nettverk.

Samtidig kan denne kvinnerollen ha blitt tillagt nye verdier gjennom den mer rutiniserte samhandlingen mot det insulære området, med etableringen av norrøne kolonier. Det er påpekt at kvinnelige kolonister i nyere tid også synes å ha inntatt rollen som ivaretaker av komplekse familie- og bekjentskapsnettverk (James Hammerton 2004). Den stabiliserende og reproduktive assosiasjonene forbundet med en slik kvinnerolle kan ha blitt utvidet også til å gjelde kvinnenes kulturelle kompetanse, hvor forsøkene på å skape en norrøn politisk og

kulturell dominans i koloniene ble aksentuert og formidlet gjennom en forsterking av utvalgte sosiale og kulturelle strukturer. Som antropologen Laura Ann Stoler (2002) har vist, kan det ikke settes opp rigide skiller mellom den private og den offentlige sfære i en slik sammenheng. Tvert imot var de regler og kulturelle strukturer som preget den private og intime sfære nært forbundet med politiske og offentlige strategier for etablering og opprettholdelse av kontrollen over kolonien. Dette ble gjort gjennom et komplisert system av kategoriseringer, kontrollert adferd og vektlegging av sosiale og religiøse ritualer. Dette innebærer at kvinnenes betydning ikke kun kan ses som en ren refleksjon av deres ektemenns status, eller at kvinnenes status øker gjennom fravær av menn. I stedet indikerer dette at de kulturelle møtene i det insulære området og etableringen av norrøne kolonier utløste et komplisert samspill mellom kjønns- og maktroller hvor konfliktene rundt reforhandlingen av kulturell og sosial kapital beveget seg på flere nivåer både innad i kolonien, mellom koloni- og lokalbefolkningen, og mellom koloniene og hjemlandet.

I siste halvdel av 800-tallet går imidlertid ringspennen over fra å være et kvinnelig til et mannlig smykke. Mannsgravene med ringspenner opptrer innenfor et tidsrom på ca. 100 år, ifra ca. 850-950. I begynnelsen av denne perioden er disse utformet som *kopier av de insulære ringspennene*. Nye typer ringspenner, type *III og IV* samt *østlige spenner* opptrer også sporadisk fra andre halvdel av 800-tallet. Fra omlag 900 er kopiene av de insulære spennene, i stor grad erstattet av disse typene. En nærmere undersøkelse av mannsgravene med ringspenner viser at nærmere 50 % av gravene innehar fullt våpensett. Gravene har også en markant høy andel av praktvåpen, hvor ca. 20% av gravene har praktsverd, og en like stor andel har spydspisser som I/K-typen. Smed-/ snekkerredskap finnes også i ca. en femtedel av gravene. Hesteutstyr finnes i noe over en tredjedel av mannsgravene med ringspenner. Graver med hesteutstyr synes utelukkende å være konsentrert til Østlandsområdet og Rogaland. Generelt er det en sterk sammenheng mellom mannsgravene med ringspenner, et høyt antall våpen, hesterelatert utstyr og smed-/snekkerredskap. 19 av de 26 mannsgravene med ringspenner og hesteutstyr har også fullt våpensett. Vestfold skiller seg ut ved at flere av disse mannsgravene også inneholder vektutstyr. I Rogaland og Hedmark ses også flere manngraver av samme type som i størst grad finnes Vestfold, nemlig graver med en kombinasjon av gjenstandene ringspenne, fullt våpensett og hesteutstyr. I ni av disse gravene er det også funnet smed-/ snekkerutstyr.

Det er derfor grunn til å hevde at mennene som bar ringspenner tilhørte en privilegert gruppe, hvor deres sosiale kategori ble uttrykt gjennom sterk våpenmarkering, i tillegg til andre gjenstandskategorier som kan knyttes til utøvelsen av makt og et aristokratisk mannsideal. Basert på både den utstyrsmessige likheten med ryttergravene, har jeg argumentert for at disse mennene muligens har hatt likeartede roller og oppgaver som mennene i ryttergravene, det vil si militære/administrative funksjoner, trolig i tilknytning til lokale eller regionale ledere/konger. Spennenes forskjelligartede visuelle uttykket kan imidlertid ha vært forbundet med ulik militær og politisk rolle innenfor et slikt type system. På samme måte kan de mange ulike utformingene og materialvalget i spennene - for eksempel fra de enkle III.B-spennen av jern til de prangende, og delvis forgylte og forsølvede/fortinnede III.C-spennene - ha vært et uttrykk for en gradering av statusen til bærerne, basert på bærerens regionale tilhørighet og sosial rolle.

De lokalproduserte ringspennene i perioden ca. 850-950, kan derfor ses som et maskulint ladet og politisk/ aristokratisk uttrykk benyttet av menn med militære/administrative funksjoner. Spørsmålet gjenstår imidlertid om hvordan ringspennen som draktelement i så markant grad går fra å være en spenne knyttet til en aristokratisk kvinnerolle, til å bli en gjenstand knyttet til menn med militære/administrativ roller. En vurdering av hvilke grupper kvinner som bar de insulære spennene i Norge og særlig av den kulturelle og politiske situasjonen som denne draktmarkeringen trolig kan relateres til, danner derfor et viktig utgangspunkt for å kunne antyde en forklaring på den markante og tydelige overgangen til at disse spennene blir en del av mannsdrakten. Det er nærliggende å tenke seg at det er det politiske aspektet ved den aristokratiske kvinnerollen som er utgangspunket for hvordan bruken av ringspennene finner et nytt uttrykk og blir omdefinert til en mannlig sfære. Den idealiserte, aristokratiske kvinnen, slik hun er beskrevet av Enright, kjennetegnes av å ha en nøkkelrolle i sin kontakt med herren av både privat og offentlig karakter. Dette skal muligens tolkes på den måten at mennene som benyttet ringspenner hadde parallelle funksjoner med det som ble forbundet med den aristokratiske husfruen, det vil si som en person som var nært knyttet til herren, som hans delegat, personlige representant eller en som var knyttet til herren gjennom særlige lojalitetsbånd. Det er muligens nettopp fordi ringspennene glir over fra en kvinnelig til en mannlig sfære, at de endrer utseende. De gis dermed et nytt innhold, og distanseres slik fra assosiasjonen til kvinner.

Dette brede spekteret av assosiasjoner knyttet til ringspennene, kan også bidra til å forklare hvorfor ringspennene opptrer i rituelle sammenhenger, i edelmetalldepoter. Det er naturlig å tenke seg at de konnotasjoner som var knyttet til spennene gjennom praktisk bruk, kunne omdefineres til rituell symbolikk. Det er derfor grunn til å tro at det har vært en nær sammenheng mellom de identitetsskapende trekkene ved ringspenner, og ideologiske og rituelle aspekter. Denne sammenvevingen av praksis, identitet og rituell aktivitet, kan forstås på bakgrunn av elitens behov for å markere og definere landskapet og de ideologiske assosiasjonene forbundet med ritualet, under en motsetningsfylt periode. Jeg har argumentert for at den standardiserte oppbyggingen av edelmetalldepoter rundt gjenstandstypene ringspenne, armring og halsring, må forstås som et rituelt draktoppsett. I diskusjonen av de ulike smykketypene i depotene, har jeg foreslått at depotene, gir assosiasjoner til en mannlig drakt/ utøver, men med overskridende egenskaper. Dette elementet ved depotene synes å bli understreket gjennom deres plassering i landskapet, hvor flere depoter syntes å ha en ”dobbel kategorisering” i forhold til landskapstyper, særlig stein/ vann. Smykkesettet i depotene kan slik tolkes som utvalgte deler av en leders rituelle drakt, nedlagt i forbindelse med særlige ritualer utført på utvalgte steder i landskapet.

Ringspennene i mannsgravene generelt og i depotene opptrer tilsynelatende i delvis forskjellig tidsrom. Spennene i mannsgravene har i første rekke vært nedlagt i perioden ca. 850-950. Depotene er vanskeligere å tidfeste. De mange depotene med hele gjenstander, uten hakkesølv, kan indikere at enkelte av depotene kan ha vært nedlagt allerede fra slutten av 800-tallet. De myntførende depotene med ringspenner synes på sin side å ha vært nedlagt fra ca. 920-950. Som nevnt, er vikingtidens edelmetalldepoter tolket som rituelle investeringer foretatt i en tid med store endringer (Hedeager 1999, 2005). De gjentagende ritualene rundt deponeringen kan derfor settes i sammenheng med et ønske om å stadfeste eller forsterke institusjonelle og ideologiske trekk, og begrunne dem kosmologisk. Denne sammenvevingen av politisk og rituell aktivitet, kan forstås som uttrykk for at en eller flere elite(r) så et behov for å markere og definere landskapet og de ideologiske assosiasjonene forbundet med ritualet, under en motsetningsfylt periode. Det er trolig også betydningsfullt at en rekke kulespenner er funnet i depoter fra Nordland, Trøndelags- og Agderområdet, hvor det ellers nærmest ikke er funnet ringspenner i mannsgraver. Den bevisste bruken av ritualer og symboler i områder som kan betegnes som periferier i relasjon til politiske senterområder, kan være effektive ideologiske grep for å knytte bånd mellom disse og forsøke å fastholde en form for politisk stabilitet (Kertzner 1988: 23-25). Når ringspennene opptrer i depoter her i

like stor grad som i ellers i landet, til tross for at de i svært liten grad opptrer i graver i disse delene av landet, kan det indikere at depotene skal ses som bevisste politiske og ideologiske markeringer i en periode med politiske omkalfatringer i disse områdene.

Denne oppsummeringen av tolkningene som materialanalysen åpner for, avslutter avhandlingens første del. Som nevnt innledningsvis, har avhandlingens del I hatt som målsetting å gi en presentasjon og analyse av det arkeologiske kildematerialet, ringspennene i Norge, og de arkeologiske kontekster som disse er funnet i. Dette er gjort på bakgrunn av forekomsten av ringspenner i Nord-Europa mer generelt, deres typologiske trekk, tidsstilling, utbredelse og kontekster, samt gjennom å redegjøre for de fortolkninger og diskusjoner som ringpennene er blitt gjenstand for. Med dette utgangspunktet ble det trukket opp enkelte temaer og historiske prosesser som de nordeuropeiske ringspennene kan relateres til, som grunnlag for å kunne sette funnene av ringspenner i Norge inn i en større kulturell og historisk sammenheng. Gjennom den arkeologiske analysen av ringspennene funnet i Norge har det vært mulig å danne seg et inntrykk av hvilke grupper kvinner og menn som brukte ringspennene som identitetsbærende uttrykk. I tillegg har det gjennom analysen av spennenes grav- og depotkontekster vært mulig å gi skissere de symbolske og ideologiske betydninger spennene har hatt både som kulturelt og maktlegitimerende draktelement, og variasjonen i hvordan dette ble uttrykt.

I neste del av avhandlingen, del II, er målsettingen å undersøke disse aspektene ved ringspennene videre gjennom å sette den arkeologiske analysen inn i en større sammenheng. Utover det arkeologiske materialet i Norge og i Nord-Europa generelt, finnes også ikonografiske og skriftlige kilder, som på ulikt vis kan utdype og nyansere resultatene av den arkeologiske analysen. På bakgrunn av det sparsomme tilgjengelige kildematerialet, er det i denne sammenheng anlagt et bredere kronologisk perspektiv, hvor både frankiske, irske samt nordiske kilder fra perioden ca. 700-1250 blir diskutert. Felles for disse er at de kan belyse bruken av ringspennene, og de assosiasjoner og verdier de var forbundet med. Et premiss for diskusjonenen i del II er at ringspennene ikke kan ses som et isolert draktsmykke, men at de utgjorde en integrert del av et identitetsgivende draktuttrykk. Drakten kan forstås som et ideologisk uttrykk forbundet med sosiale og kulturelle relasjoner samt politiske samhandlingsformer i vikingtid og tidlig middelalder. Del II av avhandlingen er dermed bygget opp som en gradvis bredere analyse av dette aspektet.

Nedleggelsen i depotene av hva som framstår som symboler på en rituell drakt, indikerer at mannsrollen markert gjennom gravene også innebar kultiske aspekter, og at drakten var en symbolsk ladet helhet med flere valører. Både de politiske, militære og eventuelt rituelle aspektene ved ringspennen og drakten den var forbundet med, skal derfor undersøkes nærmere i neste kapittel, kapittel 5. De kulturelle og politiske assosiasjonene ved ringspennene i Norge, diskuteres i kapittel 6 hvor relasjonen mellom Norge og områdene rundt Irskesjøen i vikingtiden tas opp til vurdering. På bakgrunn av den arkeologiske analysen i del I, samt diskusjonene omkring ringspennenes bruk og meningsinnhold i kapittel 5 og 6, diskuterer jeg i kapittel 7 hvordan ringspennene kan forstås som politiske symboler som kan relateres til de politiske prosessene i Norge i perioden 850-950.

DEL II

KAPITTEL 5

RINGSPENNEN OG KAPPEN

5.1 Innledning

Som vist i del I, har det eksistert klare forestillinger og normer rundt bruken av de ulike ringspennene. De utgjorde en draktspenne forbundet med visse grupper kvinner og menn, og som et draktelement har de bidratt til å signalisere bærernes sosiale tilhørighet og identitet. En mer helhetlig forståelse av ringspennene bør derfor kunne oppnås ved også se nærmere på det plagget eller den drakten de utgjorde en del av. Ringspennenes ulike funnkontekster tyder på at de i tillegg til deres praktiske funksjoner, også ble tillagt et symbolsk og rituelt meningsinnhold. En nærmere undersøkelse av ringspennene bør dermed ta utgangspunkt i den konkrete bruken av spennene, med det mål å drøfte assosiasjoner og verdier forbundet med ringspennen som draktelement, og som kan bidra til å belyse ringspennenes mangesidige symbolikk. Disse verdiene bør videre ses i relasjon til samfunnets grunnleggende sosiale strukturer og prinsipper for samhandling, og som dannet rammene for forståelsen og fortolkningene av spennenes bruk og meningsinnhold i samtiden.

I den første delen av dette kapittelet skal først sentrale punkter vedrørende draktens og tekstilers betydning i før-industrielle samfunn kort oppsummeres, før jeg går videre med å redegjøre for ikonografiske framstillinger, arkeologiske kontekster samt skriftlige kilder fra ca. 700-1250, som belyser bruken av ringspennene som draktuttrykk. I overveiende grad knytter disse kildene ringspennen til mannsdrakten. Majoriteten av spennene i Norge er funnet i mannsgraver fra perioden 850-950. Petersens konklusjon om at de fleste ringspennene i Norge er funnet i mannsgraver, er bekreftet gjennom undersøkelser av graver fra Birka i Sverige og fra gravplassen Luistari i Finland (jf. kap. 2.6). Prosessen hvor ringspennene gis en egen lokal utforming, og samtidig innlemmes som draktsmykke for menn, står sentralt for forståelsen av materialgruppen. Kapittelet legger derfor i hovedsak vekt på ringspennen som del av et mannlig draktuttrykk. I flere arbeid omtales ringspennene som kappespenner for menn, som regel båret ved høyre skulder, uten at denne antagelsen begrunnes i særlig grad (Blindheim 1947: 95, Graham-Campbell 1984, Hägg 1986, Lehtosalo-Hilander 1982b: 100,

2000: 193, Roesdal 1987: 47-49, Solberg 2000: 239, Watt 2003). Det er derfor grunn til å redegjøre for hvilke samtidige kilder som kan belyse bruken av ringspenner som en kappespenne for menn.

I den andre delen av kapittelet vil jeg redegjøre kort for hvordan kappen og kappespennen omtales som ladede objekter i forhandlingene rundt, og i konstruksjonen av, sosiale og politiske strukturer i henholdsvis Frankerriket og Irland i perioden ca. 700-900. I den videre diskusjonen omkring mannskappens betydning går jeg særlig inn på bruken av, og konnotasjoner rundt, kappen i yngre jernalder i Norden. Jeg benytter her Islendingesagaene som utgangspunkt for å undersøke kappenes betydningslag i det norrøne samfunnet. Dette sagamaterialet skildrer blant annet hvordan kapper ble utvekslet gjennom rituell gavegivning blant elitens menn, på linje med for eksempel våpen og armringer av gull. De har slik inngått som sentrale maktsymboler, og skal trolig ses i sammenheng med politiske og sosiale endringsprosesser. Dette innebærer også at kappen som draktelement i sagaene knyttes til markeringen av en spesiell mannsrolle, og at kappen inngikk som en integrert og materielt uttrykk for bestemte mønstre for samhandling innenfor datidens politiske kultur, mellom menn fra det øverste sosiale lag. Dette perspektivet tas opp i siste del av kapittelet. Også her benyttes kontinentale kilder samt islendingesagaene for å utdype aspekter ved de formaliserte og forpliktende allianseformer som preget samtiden, med henblikk på å diskutere hvordan kappen og ringspennen har inngått som sentrale symboler i restruktureringen og legitimeringen av politiske strukturer.

5.2 Tekstil og drakt: verdier og uttrykk for identitet

Det omfattende arbeidet som ligger bak produksjonen av tekstiler har sjelden vært problematisert i arkeologien. Historiske og etnografiske studier viser imidlertid at tekstilproduksjon har vært ytterst tidkrevende (Bender Jørgensen 1992: 11, Rabben 2002: 64-65). Produksjon og tilegnelse av selv grunnleggende hverdagsklær i før-industrielle samfunn, har innebåret en betydelig investering både tidsmessig og økonomisk. Tekstiler og klær i før-industrielle samfunn har derfor hatt svært høy økonomisk verdi (Pipponier og Mane 2000: 9). Dette understrekes blant annet gjennom den utstrakte og standardiserte bruken av vadmel som økonomisk verdimåler i vikingtid og tidlig middelalder på Island og i Norge (Þorláksson 1991). Klær og tekstiler var også vanlige som gaver, som arv, som yndede plyndringsobjekter,

og klær ble trolig gjenbrukt til det aller siste (Andersson 2006: 49, Bender Jørgensen 1995, Monclair 1995: 68-70, 75, Pipponier og Mane 2000: 9, 35).

Bruk og tilegnelse av plagg utover det rent nødvendige har dermed i seg selv vært ekstravagant. Ytterligere arbeid med plaggene, som farging, brodering/applikasjoner og påsetting av dekorative elementer som for eksempel pyntebånd, har også bidratt til å synliggjøre og legitimere bærerens sosiale og økonomiske status. En lang rekke studier har i de senere år tatt for seg sammenhengen mellom klær og samfunnsmessige forhold, med fokus på hvordan klær uttrykker individuell så vel som kollektiv identitet, og hvordan klær på denne måten kan settes i sammenheng med markering og legitimering av sosiale strukturer og maktforhold (jf. Vedeler 2007: 18, 33-34 med ref.). Et klesplagg er dermed ikke bare en praktisk innretning for å gi bæreren varme og beskyttelse. Den kan også beskrives som en estetisk og visuell størrelse, som gir verdiladede og symbolske assosiasjoner (Vedeler 2007: 23). Elementer ved en persons drakt og utseende bidrar til å markere bærerens rolle eller identitet, og til å definere individets gruppetilhørighet og relasjon til andre grupper. Bruken av enkelte typer plagg, eller særegne former for utforming og kvalitet ved klesplagg, gjør at individet kan definere sin tilhørighet til en gruppe, men samtidig også distansere seg fra andre individer og grupper. Den framhever personen, men setter samtidig bæreren inn i en større gruppe og legitimerer hans/hennes status: den både personifiserer og avpersonifiserer på samme tid (Bolvig 2003, Malmius 2003). Drakten er slik både knyttet til bærerens personlige identitet, men også hans/hennes sosiale rolle. Den kan uttrykke medlemskap i et fellesskap, men også skille ut individet innenfor gruppen – den har med andre ord egenskaper som både inkluderer og ekskluderer (Harlow 2004). Denne formen for sosial og kulturell distinksjon vil kunne forekomme i alle typer lagdelte samfunn, hvor eliten vil distansere seg fra de øvrige sosiale lag gjennom synlig å markere sin status og identitet, og da ofte gjennom bruk av distinkte typer klær (Vedeler 2007: 31). Klær og draktuttrykk bidrar dermed til identifisering, kategorisering og rangering av ulike grupper og deres samfunnsposisjon, og er slik også forbundet med de maktpolitiske og ideologiske strukturene som legitimerer, endrer eller opprettholder den sosiale kategoriseringen. Ettersom drakten kan forstås som et direkte og uttrykksfullt element knyttet til identitet og rolletilskriving, kan draktuttrykk også bidra til å legitimere sosial orden. Drakt, makt og ideologi er slik integrerte elementer i den politiske og kulturelle konstruksjonen av samfunnet (Damsholt 2003).

Det er på bakgrunn av arkeologiske funn framholdt at det øverste samfunnssjiktet i yngre jernalder i Norden markerte sin status ved bruk av særlig rød- og blåfargede klær, brikkevevde bånd og silke (Hedeager Krag 2003). På samme måte synes sagalitteraturen å skille mellom fargede stoffer, særlig blått og rødt, og ufargede stoffer i ulike hvit-, grå- og bruntoner, hvor omtalen av fargede klær synes å understreke en høy status hos bærerens (Hedeager Krag 2003, jf. Monclair 1995: 70-71, 76-77). Overklassens draktskikk i Skandinavia synes å ha knyttet seg til den karolingiske drakttradisjonen, særlig med tanke på stoffenes kvalitet og bearbeiding, noe som tyder på at det eksisterte en felles, europeisk overklassemote (Hedeager Krag 2003). De symbolske og identitetsmarkerende aspektene ved overklassens drakt og draktelelementer kan ha hatt likeartet betydning, forbundet med utøvelsen og legitimeringen av politisk makt (Skibstedt Klæsøe 2003).

De sosiale og kulturelle aspektene ved mannsdrakten i yngre jernalder i Skandinavia har imidlertid i liten grad vært problematisert (Vedeler 2007: 18, Monclair 1995: 63). Det er nærliggende å tro at bakgrunnen for dette ikke bare er fragmentarisk bevarte draktelementer/-tilbehør, men også at man i første rekke har vært opptatt av å identifisere mannsrollen gjennom redskap/ utstyr knyttet til handling og utadrettet virksomhet, og i mindre grad til «passiv» materiell kultur, som draktelementer ofte oppfattes som. Det er allikevel naturlig å tro at mannsdrakten, så vel som kvinnedrakten, har hatt særtrekk og utforminger som har uttrykt aspekter ved bærerens sosiale og kulturelle identitet. Innlemmelsen av ringspennen som en del av draktuttrykket for menn fra det øverste sosiale sjikt i perioden 850-950, indikerer at det i løpet av siste halvdel av 800-tallet skjedde endringer i måten menns sosiale og kulturelle identitet ble uttrykt, i hvordan elementer av mannsrollen ble vektlagt og kommunisert, eller at det oppsto nye grupperinger av menn som markerte sin identitet gjennom drakten. Et av spørsmålene i denne sammenheng blir da hvilke grupper menn som har benyttet ringspennen som draktelement, og hvilken relasjon disse mennene har hatt til øvrige samfunnsgrupper.

5.3 Ringspenner og draktskikk

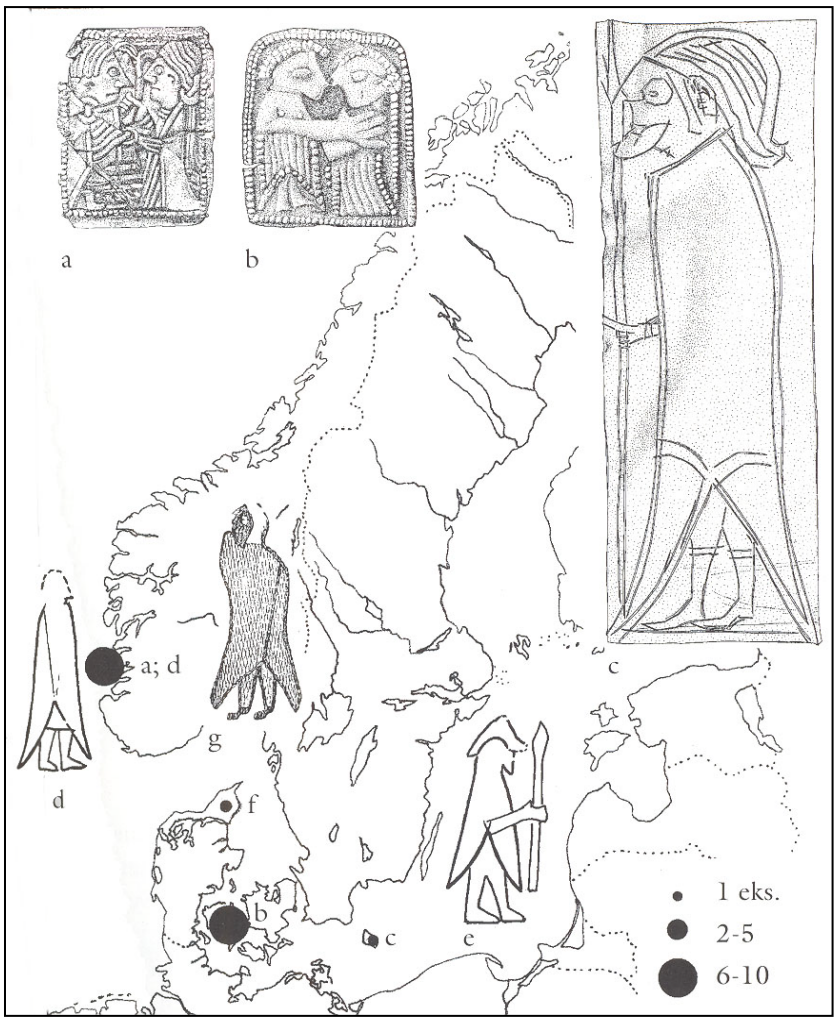
En viktig kilde for å diskutere ringspennenes bruk og betydning, er samtidige avbildninger av mennesker som bærer ringspenner. De eneste ikonografiske framstillingene av ringspenner i Skandinavia er de velkjente gullgubbene fra Klepp, Jæren, hvor mannsfiguren bærer en lang, fliket kappe som holdes sammen over høyre skulder av en stor, åpen sirkelformet spenne (jf.

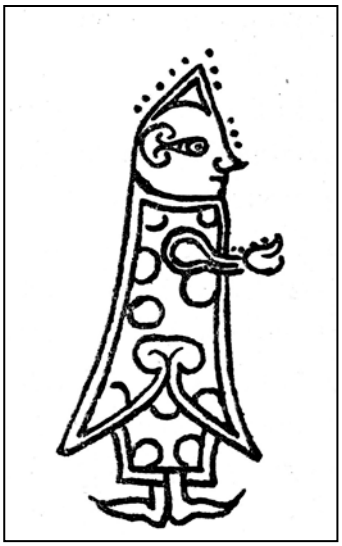
Figur 52: Gullgubbe fra Klepp, Rogaland som viser ringspennen brukt som kappespenne (etter Kaland 2005:14)

fig. 52). Formen sannsynliggjør at det dreier seg om en ringspenne. Gullgubber med avbildninger av et par, er tolket som symboler i en førkristen norrøn kongeideologi, hvor paret som er avbildet muligens er guden Frey og hans utkårede, jotnekvinnen Gerd (Steinsland 2005: 415-417). En stor gruppe gullgubber framstiller også enkeltpersoner. Disse personene framstår som herskerfigurer, hvorav flere er utstyrt med herskerattributter som sverd, "scepter" og/eller armringer (Steinsland 2005: 415, Watt 2003). Gullgubbene synes med andre ord å være idealiserte avbildninger av medlemmer av en sosial elite som også hadde religiøse oppgaver, eller av guder eller mytologiske figurer som er ikledd aristokratiske maktsymboler. De lokaliteter hvor gullgubbene er funnet på, synes alle å være steder med en sentral beliggenhet og en særlig politisk/sakral rolle. Disse er tolket som komplekse sentra, med både politiske, økonomiske og kultiske funksjoner, forbundet med en lokal/regional maktelite (Hedeager 2001, Watt 1991). På bakgrunn av de kontekster gullgubbene er funnet i, synes disse i første rekke å kunne dateres til merovingertid, men både eldre, og indikasjoner på yngre, funn foreligger (Lidén 1969, Watt 2004).

Det foreligger ingen sikker dateringskontekst på gullgubbene fra Klepp. Den lange, flikede kappen som er avbildet på disse gullgubbene, er imidlertid relatert til beskrivelsene av Karl den Stores drakt (Blindheim 1947: 92). Kilden forteller at Karl den Store foretrakk den lange frankiske kappen som dekket benene både foran og bak, men som bare rakk til knærne i siden. Kappen var blå. Ved seremonielle anledninger heftet han kappen sammen med en gullspenne (Einhard, i Le Jan 2000, Hedeager Krag 2003: 67, Skibstedt Klæsøe 2003: 116). Denne lange, flikede kappen ses også på gullgubber fra Lundeborg og Sorte Muld i Danmark. Kappetypen opptrer også på to billedsteiner fra henholdsvis Tu i Klepp og Gotland (jf. *fig 53*). I tillegg er en slik kappe båret av en mannsfigur på et tekstilfragment fra Haugen, Rolvsøy i Vestfold (Watt 2003). Billedsteinen fra Tu er på bakgrunn av runene på steinene datert til 900-tallet, mens billedsteinen fra Gotland ikke kan dateres nærmere enn til yngre jernalder, muligens 1000-tall (Blindheim 1947: 91-92). Tekstilfragmentet fra Rolvsøy kan gis en generell datering

Figur 53: Avbildninger av mannsfigurer med lange, flikede kapper. På gullgubber: a) Klepp, Jæren b) Lundeborg, Fyn c) Sorte Muld, Bornholm, f) Stentinget, Jylland. På billedsteiner: d) Tu, Klepp e) Sanda Kyrkogård, Gotland. På tekstil: g) Haugen, Rolfsøy (etter Watt 2003).

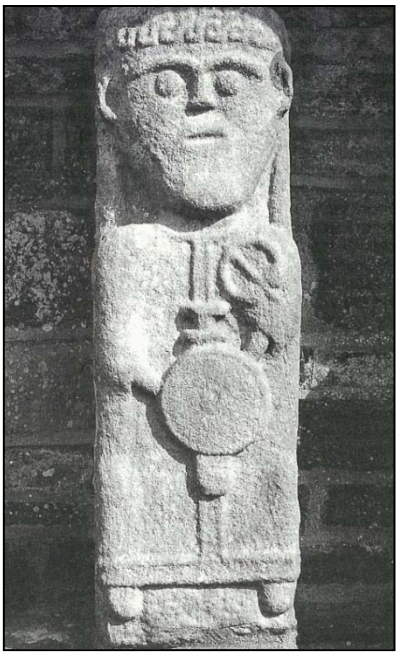

Figur 54: Mannsfigur med fliket kappe, fra irsk psalter (etter Blindheim 1947:91, fig 13)

til vikingtid (Hougen 2006: 73). I tillegg er denne type flikede kappe også gjengitt på to mannsfigurer i en irsk salmebok (*fig. 54*). Scenen er ikke tolket, men håndskriftet er datert til siste halvdel av 900-tallet (Blindheim 1947:93). Det er foreslått at den flikede kappen som ses på gullgubbene og billedsteinene kan ha blitt introdusert i Norge fra Europa, i løpet av merovingertiden (Blindheim 1947:128). Denne type kappe synes dermed å ha blitt brukt i både Norden, i Frankerriket og i Irland, muligens i fra slutten av 700-tall til 900-tallet. Ettersom det er gjort funn av eldre kapper, innebærer ikke kappen i seg selv et nytt draktelement, men indikerer heller at det etter frankisk påvirking skjer en endring av drakten, hvor kappen får et nytt snitt og en fornyet betydning (Blindheim 1947: 128). Man kan på bakgrunn av dette anta at gullgubbene fra Klepp har en relativ sen datering, og fremstiller elementer av vikingtidens mannsdrakt.

Figur 55: "Arrestasjonen av Kristus" Fra Muiredachs kors, Monasterboice, Irland (etter Whitfield 2001, fig. 6)

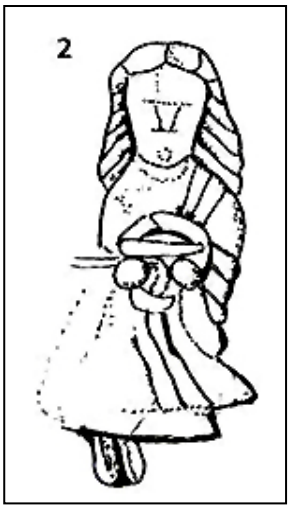

Figur 56: Steinfigur av kriger med ringspenne fra White Island, Lough Erne, Irland (etter Ó Floinn 1989, fig.2)

Det finnes i tillegg en rekke ikonografiske framstillinger av ringspenner fra Irland og Skottland. Fra Irland finnes åtte sikre, og fire mulige, avbildninger av ringspenner[1]. Disse er i første rekke funnet på de rikt dekorerte steinkorsene, med ulike motiver avbildet i flere paneler. Eksempelvis skal det nevnes det rikt dekorerte Muiredachs kors fra Monasterboice, hvor et av tablåene framstiller arrestasjonen av Kristus (*fig. 55*). Kristus er avbildet med en lang kappe holdt sammen av en ringspenne ved høyre skulder (Nieke 1993). Avbildninger av menn med antatt høy status med ringspenner på høyre skulder finnes også på "Cross of Scripture"s ved Clonmacnoise. Begge de to sistnevnte steinkorsene har en antatt datering til tidlig 900-tall (Whitfield 2001). Av de åtte sikre avbildningene av ringspenner funnet i Irland, inngår syv som kappespenner på bilder av menn med antatt høy geistlig eller verdslig status (Trench-Jellicoe 1999). Avbildningene viser at kappespennene er båret, med ett unntak, på mannens høyre skulder. Unntaket utgjøres av en steinfigur fra kirkeruinene ved White Island, Lough Erne. Det er her i alt funnet seks steinfigurer som trolig kan dateres til perioden 700-900-tallet (Whitfield 2001, note 69). En av disse skulpturene framstiller en kriger med skjold

[1] 1 og 2) Cross of Scriptures, Clonmacnoise, County Offaly (2 avb.), 3 og 4) Broken Cross, Kells, County Meath (2 avb.), 5) Market Cross, Kells, County Meath 6) Muiredach's Cross, Monasterboice 7) White Island, Lough Erne 8) Durrow, County Offaly. I tillegg er det muligens avbildet ringspenner på St. Patric's Cross, Tipperary og Roscrea Cross, Tipperary, i tillegg til en figur på de hver av de allerede nevnte allerede Cross of Scriptures og Market Cross (Whitfield 2001, Trench-Jellicoe 1999, med ref.)

Figur 57b: Tegnet detalj av av kvinnen med ringspenne fra Hilton, Cadboll (etter Laing 2006)

Figur 57a: Detaljframstilling av kvinne med ringspenne, avbildet i mulig jaktscene, på en billedstein fra Hilton, Cadboll (etter Alcock 1993, fig. 28.3)

og sverd, og en ringspenne på venstre skulder, utenpå en kappe eller kåpe med midtstilt åpning (*fig. 56*).

Fra Irland kjennes dessuten framstilling av en kvinne med ringspenne, trolig ment å være jomfru Maria, i en scene på et kors fra Durrow. Kvinnen bærer ringspennen midt på brystet. Steinen kan trolig dateres til tidlig 900-tall (Whitfeld 2001). Denne avbildningen samsvarer både i motiv og datering med de i alt fem avbildningene av ringspenner funnet i Skottland[2]. På fire av disse er ringspennene båret av en kvinne tolket som jomfru Maria. Et mulig unntak utgjøres av avbildningen av en jaktscene med en ridende kvinne, på en billedstein fra Hilton, Cadboll (*fig. 57 a-b*). Jaktscenen kan være ment å framstille en aristokratisk beskjeftigelse (Alcock 1993, Nieke 1993), men kvinnen er også tolket som Maria, på sin reise til Betlehem (Alcock 1993, Trench-Jellicoe 1999). Det er verdt å bemerke at alle kvinneskikkelsene bærer ringspennen midt på brystet hvor den holder sammen et sjal eller kappeliknende plagg. Det finnes fra Skottland også én avbildning av en enkeltstående ringspenne, kun omgitt av andre piktiske symboler (Western Danoon-steinen, jf. Trench-Jellicoe 1999: fig. 15). De skotske billedsteinene er vanskelig å datere på stilistisk grunnlag, og dateringsforslagene varierer derfor fra 700-tall (Nieke 1993, Whitfield 2001), til 800- og 900-tall (Trench-Jellicoe 1999).

[2] 1) a'Chill Cross, Isle of Canna, 2) Monifieth, Angus 3) Kirriemuir, Angus, 4) Hilton, Cadboll , 5) Western Denoon (Nieke 1993, Alcock 1993; Trench-Jellicoe 1999)

I tillegg omtales ringspenner i flere irske tekster, som belyser spennenes bruk og betydning. To passasjer i lovkompilasjonene *Senchus Mór* og *Críth Gablach*, omtaler etter alt å dømme ringspenner forbundet med menn. Store deler av disse tekstene kan trolig dateres til 700-tallet (Charles-Edwards 1986, McCone 1986). Passasjene beskriver hvordan rikt ornerte spenner i gull og sølv, tolket som ringspenner, har fungert som mannlige statusmarkeringer innenfor det irske aristokratiet (jf. kap. 2.3.1, Nieke 1993). I tillegg finnes en tidlig lovpassasje fra *Bretha Étgid*, som slår fast at en mann holdes ansvarlig om nålen fra spennen stikker for langt ut fra skulderen og forårsaker skade (Graham-Campbell 1984, Whitifeld 2001: note 68). *Bretha Étgid* er trolig nedskrevet på 900-tallet (Kelly 1997: 11). Man kan dermed konkludere med at ringspennene i Skottland og Irland synes å ha blitt brukt fra 700- til 900-tallet til ulike kappeliknende plagg, og de ble brukt av medlemmer av både den kirkelige og verdslige eliten. Bruken av ringspenner synes imidlertid å ha ulik karakter; fra å være en geistlig/ verdslig statusmarkering for menn i Irland, til et symbol knyttet til Jomfru Maria i Skottland. En mulig årsak til dette er at ringspennen i piktisk tradisjon trolig ble regnet som et aristokratisk kvinnesmykke, og at denne betydningen ble videreført i framstillingene av jomfru Maria (Trench-Jellicoe 1999). Avbildningene og omtalen av ringspennene både i Irland og Skottland markerer uansett at de var smykker knyttet til det øverste sosiale lag, og at assosiasjonene knyttet til spennene forente både verdslige og religiøse verdier.

De til dels usakkyndige utgravningene av graver med ringspenner i Norge, har gitt få holdepunkt for å si noe om hvordan spennen har vært plassert på avdødes drakt. I de i alt fire gravene hvor man kunne antyde plasseringen av ringspennen i kvinnegraver, lå spennen i alle tilfeller omtrent midt på brystet eller oppunder haken (jf. kap. 4.2.2), det vil si med samme plassering som på avbildningene fra Skottland. Av de totalt 70 mannsgravene med ringspenner i Norge, er det mulig å angi ringspennens plassering i kun fem graver. I ett tilfelle har ringspennen ligget ved høyre skulder/ høyre side av halsen (C.39147), og i to tilfeller ved høyre hofte/midje (S.4165 og KIV/ grav IV, yy). I to andre graver lå ringspennen på mannens venstre side, for den enes vedkommende ved mannens lår/hofte (K1953, grav VI, g og K1954, grav II, e). Det bør nevnes at ytterligere én spenne hadde rester av korthåret pels på deler av nålen og ringen (C 53769/1, Rødsrud 2007: 146). Pelsfragmentenes plassering antyder at spennen har vært festet på et pelsforet ytterplagg, noe som dermed indikerer at plagget har vært en kappe. Spennens beliggenhet i forhold til avdøde kunne imidlertid ikke bestemmes. De få spennene som kan plasseres i forhold til avdøde tyder på at spennene har vært plassert

	Høyre side	Venstre side	Midtplassert	Sum
Kvinnegraver:				
Norge			4	**4**
Sverige (Birka og Gotland)	Hofte:2	Skulder: 2 Hofte: 3	Hals/ bryst 13	**20**
Finland (Luistari)				**7** (plassering ikke oppgitt)
Mannsgraver:				
Norge	Skulder: 1 Midje: 2	Lår/hofte: 1 Usikker: 1		**5**
Sverige (Birka og Gotland)	Skulder: 20 Hofte: 15 Kne: 6 Håndledd:1	Skulder: 1 Hofte: 7 Kne: 1	Hals/ bryst: 24	**75**
Finland (Luistari)	25, hvorav: Skulder: 2 Midje: 14	6, hvorav: Skulder: 1 Midje: 2	Bryst: 3	**34**

Tabell 19: Plassering av ringspenner i Norge, Sverige og Finland, i henholdsvis kvinne- og mannsgraver (basert på Carlsson 1988: 84-87, Graham-Cambell 1984, Lehtosalo-Hilander 2000: 206, 208-218, Thålin 1984, Thunmark-Nylén 1984, Blindheim et.al. 1995:121, Berg 1997:50-52)

langs enten høyre eller venstre side av mannens overkropp, det vil si på samme måte som på avbildningene fra Irland. I Norden for øvrig, er ringspennene i hovedsak funnet i graver på Gotland og Birka i Sverige samt i Finland. Med svært få unntak er alle disse av østlig type. Som i Norge finnes ringspenner her i hovedsak i mannsgraver, men de forekommer også i kvinnegraver (jf. kap. 2.5, Carlsson 1988: 81, Stenberger 1958: 64, Thålin 1984, Lehtosalo-Hilander 2000: 210-212). I likhet med de norske ringspennene, tyder plasseringen av spennene i gravene på at kvinner og menn bar dem på forskjellige måter (*tab. 19*). I kvinnegravene lå flesteparten av spennene sentralt plassert høyt oppe ved halsen eller øvre del av brystet, som i de norske kvinnegravene. I mannsgravene derimot, lå en klar overvekt av de østlige spennene på mannens høyre side, oftest ved skulderen eller ved hoften/midjen. Den fremherskende bruken av spennen på høyre side indikerer et åpent plagg med vekt på bevegelsesfrihet for høyre arm. Det er liten tvil om spennene, rent plasseringsmessig, i stor grad samsvarer med avbildningene i det irske materialet hvor mannskappen ble holdt sammen av en spenne over høyre skulder. Både de finske, svenske og norske funnene av spenner ved midje/hofte/kne viser imidlertid også fleksibilitet i forhold til hvordan en eventuell kappe og kappespenne kunne brukes. Den hyppige bruken i Sverige og Finland av østlige spenner ved

midjen, kan tyde på at det også fantes regionale variasjoner i hvordan spennen/ kappen ble båret.

Avslutningsvis skal det her trekkes fram to eksempler fra de islandske kildene, som trolig også omtaler ringspenner. I *Håkon jarls saga* fortelles det at Øyvind Skaldespiller laget en "dråpe" til islendingene, som lønnet ham gjennom å samle inn sølv og laget en enorm kappespenne til ham (Håkon jarls saga, kap. 11). Eksempelet omtaler dermed en lokalprodusert spenne til en mannskappe, en sølvspenne av anselige dimensjoner, gitt som "bragelønn". Alle tre elementer passer svært godt med de arkeologiske og skriftlige kildene om ringspenner og kapper (jf. kap. 3.5 og 5.5.3). I tillegg fortelles i *Soga om laksdølane* om situasjonen som oppstår når Torstein vil kjøpe jord av Halldor fra Hjardarholt: Gjennom først å gjøre klart for leseren at: "Halldor hadde over seg ei sauma kappe som var halden saman av ei lang festenål, som skikken var den tid", blir spennen bildet på det dramatiske øyeblikket når Halldor blir truet: "…[då] spratt Halldor opp så hardt at festenåla rivna i kappa hans…" (Soga om laksdølane, kap. 75). Omtalen av kappen og spennen må her sies å fungere som litterære virkemiddel for å visualisere en konfliktladet situasjon. Omtalen av den lange spennenålen er allikevel interessant i den forstand at den viser til en implisitt forestilling hos sagaforfatteren om en eldre type draktspenne/-nål, hvor nålen må regnes som mer enn vanlig lang. Ingen av middelalderens kjente søljer/spretter kan sies å være karakterisert ved dette, mens et definerende og særpreget trekk ved de vestlige ringspennene fra vikingtiden er nettopp den lange nålen. Begge fortellingene indikerer dermed at det henvises til ringspenner, med en funksjon som kappespenner for menn.

I ytterligere tre tilfeller omtales kappespenner kort. I *Soga om Gisle Sursson* beskrives Gisles' bror, Torkjell, hvor han har på seg: "… en grå skinnkappe som var festet til skulderen med en gullspenne" (Soga om Gisle Sursson, kap. 28), og hvor spennen bidrar til å gi inntrykk av Torkjell som en staselig mann. I *Kormaks saga* nevnes kappespennen i en kort episode hvor Kormak drikker og prater med sin store kjærlighet Steingerd, som ble gift med en annen. Han har lagt av seg kappen, og en mann benytter anledningen til å stjele Kormaks kappespenne. Kormak løper etter mannen og kaster spydet Vig etter ham, men treffer ikke, og han kveder så en vise om tapet og om bomskuddet. Episoden nevnes nærmest *en passant,* og det fortelles ikke mer om verken kappen eller tapet av spennen (Kormaks saga, kap. 25). I *Viga-Glums saga* danner kappespennen en avledningsmanøver i en hevnaksjon: Viga-Glum ligger i en konflikt med Sigmund om retten til åkeren Årvis. Viga-Glum får beskjed om at Sigmund og

hans kone Vigdis er i arbeid med høyonnen, og tar seg god tid til å ta på seg ættegavene han fikk av sin far: en blå skinnkappe og et gullbundet spyd, og setter seg til hest. Når han nærmer seg åkeren løsner han kappespennen, og rir bort til Vigdis og ber henne feste den for seg. Viga-Glum benytter så distraksjonen til å vende seg mot Sigmund og drepe ham (Viga-Glums saga, kap. 8).

På bakgrunn av denne gjennomgangen kan man konkludere med at både ikonografiske, arkeologiske og skriftlige kilder indikerer at det til viss grad fantes regionale særtrekk for hvem som bar spennene, og hvordan de ble båret. I både Skottland og i Norge ble *insulært* produserte spenner båret av kvinner, plassert midt på brystet eller oppunder halsen. De *østlige* spennene som forekommer i kvinnegraver i Sverige og Finland har samme plassering på drakten. De østlige spennene i Sverige og Finland forbindes imidlertid i overveiende grad med menn. Spennene i disse gravene er i stor grad plassert langs sidene på overkroppen, i første rekke høyre side. Analysen av det arkeologiske materialet i Norge knytter også de mange *lokalproduserte* kopiene av insulære spenner til elitens menn, og de få gravfunnene som angir spennens plassering på drakten indikerer at disse har vært plassert på liknende måte. De skriftlige og ikonografiske kildene fra Irland viser at spennene også der i overveiende grad ble benyttet av menn, plassert på skulderen for å holde sammen en kappe.

Ringspennene synes dermed å ha vært forbundet med bestemte, kjønnsspesifikke, draktuttrykk. For spennene funnet i Norge, er det interessant at det synes å ha vært likeartet bruk av de insulære spennene i henholdsvis Skottland og Norge, det vil si som en midtstilt spenne brukt av kvinner, mens de lokalproduserte kopiene av insulære spenner i markant grad i stedet samsvarer med et draktuttrykk forbundet med elitens menn i Irland. De østlige spennenes plassering på mannsdrakten i Sverige og Finland, tilsier at denne spennetypen har vært brukt på tilsvarende måte i Norge. På bakgrunn av den høye andelen ringspenner i mannsgraver i Norge, skal dette mannlige draktuttrykket diskuteres nærmere i resten av kapittelet. Det er grunn til å forutsette at spennen har vært benyttet som en del av mannskappen, og at disse to elementene – kappen og spennen - sammen har utgjort ett identifiserende, visuelt element.

5.4 Kappen og kappespennen på kontinentet

Kappen forekommer gjennom jernalderen i en rekke ulike materialer, varianter og kvaliteter, noe som understreker at den i lange perioder har vært et funksjonelt plagg tilgjengelig for

store deler av befolkningen i hele Nord-Europa (Owen-Crocker 2004: 106-111, Blindheim 1947: 95, Mannering 2006: 191-194). Forseggjorte tekstilkapper synes imidlertid også å ha vært en del av overklassens draktinventar (Blindheim 1947: 36-40: 94-95, Mannering 2006: 193). De fragmentariske skriftlige kildene og billedframstillingene fra perioden ca. 800-1000 fra Nord-Europa beskriver overklassens mannsdrakt som bestående i hovedsak av trange bukser under en kort/ knelang tunika. Til drakten hører også en farget kappe, holdt sammen over høyre skulder med bånd eller en spenne (Watt 2003, Hedeager Krag 2003, Pipponier & Mane 2000: 55-58, Mannering 2006: 191, 205-211). Basert på samtidige billedframstillinger, kan man anta at bruken av spenner for å holde sammen kappen avtok fra rundt år 1000, og at man da i større grad gikk over til å bruke en lukkemekanisme basert på bånd (Irgens Larsen 1938). Det er for eksempel forelått at den praktfulle kappen som har vært lagt ned i Mammen-graven ble holdt sammen med bånd, men denne rekonstruksjonen baserte seg på avbildninger av kong Knud den stores drakt fra 1000-tallet (Munksgaard 1991), og det kan kanskje være grunn til å revurdere dette elementet ved Mammen-kappen slik den i dag er presentert.

Et gjennomgående herskersymbol for det frankiske aristokratiet, var kappen, *chlamys* (gr.). Kappen fungerte som en viktig sosial markør, og var en sentral del av hvordan menn fra eliten presenterte og formidlet sin samfunnsmessige rolle. Praktkapper var et nøkkelelement i markeringen av høy sosial rang, og den identifiserte menn med ledende posisjoner i samfunnet (Angenendt 1984: 219, Le Jan 2000). Frankiske skriftlige kilder beskriver en rekke situasjoner hvor det overrekkes kapper i forbindelse med herskerinitieringer, og i ritualer hvor mottakeren av kappen inngår et vasallforhold til keiseren. Da den danske kronpretendenten Harald Klakk i 826 ble Ludvig den Gudfryktiges vasall, mottok han, i tillegg til andre gaver, også en juvelbesatt *chlamys*. Ved innsettelsen av Henrik 1. i 919 skal denne ha mottatt en lanse, armringer av gull, en *chlamys*, et sverd og et diadem (Angenendt 1984: 219-220, jf. også note 23). Henriks sønn Otto den Store, skal ved sin kroningsseremoni i 936 ha mottatt liknende gaver: sverd, diadem, scepter og en *chlamys* (Woolley 1915: 120-121, 184) Billedframstillinger av frankiske keisere og adelige fra 800-og 900-tallet viser da også disse iført *chlamys*, gjerne i røde eller blå farger (Hedeager Krag, fig. 3, Le Jan 2000)

Utgangspunktet for den frankiske bruken av kappen som herskersymbol og betegnelse av rang, finnes trolig i den romerske, og senere bysantinske, drakten (Skibstedt Klæsøe 2003). Den romerske *paludamentum* (lat.)/ *chlamys* (gr.) var en ankellang kappe brukt av militære, hvor bruken etter hvert ble innsnevret til å gjelde høytstående romerske offiserer, og senere

keisere (Fleischer 2003). *Paludamentum/ chlamys* var regnet som en del av den militære drakten, og ble opprinnelig ansett som upassende å bære i sivile sammenheng. Under slutten av 200-tallet ble imidlertid p*aludamentum/ chlamys* en akseptabel del av representasjonsdrakten for keiserrikets sivile embetsmenn, og i løpet av 400-tallet ble *chlamy*s et plagg som representerte keiserlig autoritet. Kombinert med bruken av særegne kappespenner, løkknoppfibulaer, signaliserte de at bæreren var romerske embetsmenn (Munksgaard 1974:115, 157, Harlow 2004). Løkknoppfibulaene skal ha blitt introdusert i løpet av 300-tallet og har antakelig blitt et rangbetegnende element i seg selv. Flere har inskripsjoner som antyder at de var keiserlige gaver (Deppert-Lippitz 2000), og de har etter alt å dømme fungert som en type regala, som også ble brukt av keiserens nære allierte (Arrhenius 1995b, Nieke 1993). Denne kappespennen synes imidlertid ikke å ha blitt brukt av keiseren selv: Som et distingverende trekk framstilles keiseren i stedet med en rosettbrosje, bestående av en sentralt plassert rød edelsten omgitt av perler (Skibstedt Klæsøe 2003). Både i den romerske og bysantiske tradisjonen framstår dermed kappespennen som en integrert del av kappen, med en selvstendig rangbetegnede betydning.

Den militære bruken av kappen synes å opphøre rundt 500-tallet, men fortsatte som et draktelement ved det bysantinske hoff, for keiseren og hans embetsmenn. I det bysantinske riket fikk ideen om hierarkisk ordnede embetsmenn sitt konkrete uttrykk gjennom drakten. De ulike plaggene, deres farger, materiale og utsmykning hadde alle et spesifikt, rangbetegnende innhold (Hägg 2003:19, 23). Et særlig emblem, et rombisk tøystykke kalt *tablion*, var festet på kappen (Fleischer 2003, Harlow 2004). Det var imidlertid viktige distinksjoner mellom keiseren og de ulike embetsmennene i hvilke stoffer, mønstre, farger og dekorelement som kunne benyttes til deres *chlamys* og dens *tablion*. Bruken av purpurkapper var forbeholdt keiseren selv, som også hadde privilegiet å kunne bære en kappe prydet med en *tablion* med innvevet gull (Fleischer 2003). Keiserens kappe sto også sentralt i flere seremonielle handlinger. I det keiserlige kroningsritualet var det et fast ledd at han på et gitt tidspunkt fikk en kostbar *chlamys* lagt over sine skuldre. Videre fikk utvalgte personer ved seremonielle møter æren av å kysse keiserens purpurkappe (Fleischer 2003).

I løpet av 500-tallet utvikles tette politiske kontakter mellom Frankerriket og Bysants, som får sitt uttrykk både i ekteskapsallianser og i lovgivning (Sansterre 1996). Denne relasjonen synes å ha holdt seg gjennom hele 600-tallet. Den bysantinske drakttradisjonen ble trolig i denne perioden tatt opp av den frankiske eliten, muligens fordi man gjennom dette også overtok

draktens maktlegitimerende funksjon (Watt 2003: 42). Et klart eksempel på den nære kontakten mellom det bysantinske og tidlige frankiske riket, og innlemmelsen av bysantinske herskerinsignier hos frankerne, ses blant annet i gjenstandene som ble funnet i Childerics grav, fra slutten av 400-tallet (Deppert-Lippitz 2000). Flere av disse var prydet med cloisonné og sannsynligvis produsert i Bysants, og det samme var Childerics løkknoppfibula av gull. Spennen var av samme type som kappespennen brukt av romerske og bysantinske embetsmenn (Arrhenius 1995b, Deppert-Lippitz 2000).

Den mye refererte omtalen av Karl den Stores kappe, og hans kappespenne, viser slik trolig til den frankiske innlemmelsen av senantikke og bysantinske draktelementer forbundet med en aristokratisk elite. Kappen og kappespennen framstår her som to integrerte elementer som forsterker hverandres betydning. Både kappene og kappespennenes utforming gir uttykk for et maktpolitisk ideal og struktur, det vil si en tidlig form for embetsmannstat med sterke hierarkiske trekk. Begge typer objekter framstår som meningsmettede symboler, som fremhevet og identifiserte sentrale politiske aktører, og menneskene knyttet til disses maktutøvelse. Disse symbolene framstår videre som vesentlige elementer som bidro til å konstruere, men også opprettholde, det politiske system de var en del av. Som tidligere redegjort for vil overføringen og redefineringen av etablerte symbolsk uttrykk, det vil si utvalgte objekter og ritualer, innebære at disse kan gis nytt meningsinnhold samtidig som de beholder sin legitimerende funksjon (Kertzner 1988: 5, 43). Framstillingen av kappen som et nærmest standardisert komponent i markering og delegering av makt, viser samtidig at disse objektene var nært forbundet med ritualisert adferd. Det vil si at spennen og kappen, gjennom ritualet, bidro til å uttrykke aktørenes identitet og status. Samtidig vil den formaliserte situasjonen sette aktørene inn en sosial og ideologisk ramme som naturliggjøres gjennom ritualets non-diskursive form (Bell 1997: 81-82, Habbe 2005: 35). Transformasjonen av disse symbolske midlene i Frankerriket, kan slik forstås som uttrykk for en prosess hvor kappen og kappespennen ble innlemmet som en del av maktens struktur og ritualisering.

5.5 Kappen og ringspennen i Irland

Allerede fra siste halvdel av 500-tallet hadde irske grupper nær kontakt med det kontinentale Europa, blant annet gjennom en omfattende misjonsvirksomhet. Fra ca. 700 ble den irske misjonsbevegelsen en betydelig faktor i den politiske og kulturelle utviklingen i det frankiske riket (O Corrain 1998a, Collins 1991: 231, jf. for øvrig kap. 6.2). Den nære forbindelsen mellom sekulær og kirkelig makt i Irland, innebar at misjonsbevegelsen også involverte den

politiske eliten i Irland. I løpet av 600- og 700-tallet oppsto store interne konflikter innad i eliten i Irland, som en konsekvens av en gradvis økende sentralisering av makten hos et fåtall dynastier (Nieke 1993). Denne prosessen bidro trolig til at den irske sekulære/religiøse eliten innlemmet kontinentale draktelementer som maktlegitimerende symboler. Det er foreslått at menn fra aristokratiet adopterte den kontinentale draktformen med en vektlegging av kappen som politisk symbol, som igjen hadde paralleller i de romerske og bysantinske rikene (Whitfield 2001). Revitaliseringen av ringspennen som smykkeform fra 600-tallet i Irland, som førte fram mot praktspenner som *Tara*- og *Hunterston* fra ca. 700, kan slik ses som utslag av de draktmessige endringene forbundet med de politiske prosessene i Irland i perioden.

Kappen og spennen blir omtalt som integrerte draktelementer i en passasje i *Book of Leinster* som sannsynligvis kan dateres til ca. 750-800-tallet (Whitfield 2001). I passasjen beskrives hvordan en konge tar seg en ny hustru og forkaster den første. Endringen markeres ved at det eksplisitt forklares at den forkastede hustruen må gi sin purpurskappe og spenne fra seg til den nye, når kongen befaler: ”Put yet that purple cloak on her, and the queen’s brooch in her cloak” (oversatt i Whitfeld 2001). Omtalen av både kappen og spennen viser at de begge framstår som eksplisitte symboler på kvinnens status. Kappen beskrives også som et høystatus-plagg i flere tidlige irske fortellinger (Whitfield 2001, med ref.). En kilde som i høy grad illustrerer hvordan kappen hadde en distinkt politisk symbolverdi, finnes i *Lebor na Cert* (oversatt til ”Book of Rights”, jf. Swift 2004). Dateringen av teksten er omdiskutert, men store deler har trolig vært nedskrevet en gang på 1000-tallet (Swift 2004). Teksten kan beskrives som en samling dikt, antakelig forfattet av flere ulike poeter, som beskriver forholdet mellom lokale og regionale konger i Irland. De fleste diktene konsentrerer seg om hvilke jordbruksbaserte ytelser de ulike lokale kongene er forpliktet til å levere, og om gavene som over-kongene er forpliktet til gi tilbake (Swift 2004). Disse gavene kan beskrives som prestisjevarer og -gjenstander som har vært en del av den mannlige elitens verden: slaver, skip, sverd, skjold og hester, armringer og vakre kapper[3]. På samme måte som i Frankerriket,

[3] Eksempelvis dette utdraget fra seksjon 4: The tradition of the Airgialla, vers-17-19:

17. The king of fair Fernmag is entitled /to six polished horns for ale, six shields,
six curved swords, six fair women, /and six sets of chess.
18. The great king of Fir Manach is entitled /to five cloaks with gold fringe,
five shields, five fighting swords, /five ships, and five coats of mail.
19. The king of Mugdorn and Ros is entitled /to six willing slaves, six swords,
six shields, six horns, six purple cloaks, /and six blue cloaks.

(Hentet fra http://www.ucc.ie/celt/published/T102900/index.html)

synes derfor kappen og kappespennen i Irland fra 600-tallet å ha vært sentrale politiske symboler, forbundet med et aristokratisk sjikt. Den tette kontakten mellom kirken og den verdslige eliten, i tillegg til elementer ved spennens utforming og dekor (jf. kap. 2.3), gjør det sannsynlig at ringspennen også har blitt forbundet med kristne forestillinger og religiøs praksis. En slik betydning av spennen ligger eksempelvis bak legenden om spennen *Delg Aidechta*, som skal ha blitt ervervet av St. Colomba og deretter ble oppbevart ved klosteret i Iona. Spennen ble oppfattet nærmest som en relikvie, og benyttet som en form for regalia av alle de etterfølgende lederne av klosteret (McRoberts 1965, Nieke 1993). Fortellingen understreker inntrykket som gis i de nevnte skriftlige kildene av at spennen og kappen, på samme måte som i Frankerriket, var forbundet med en form for rituell overføring av makt eller rolletilskriving, og var nært knyttet til legitimeringen av bærerens status og samfunnets hierarkiske strukturer.

5.6 Kappen i den norrøne verden

Charlotte Blindheim har som nevnt hevdet at den flikede kappen ble introdusert i Skandinavia i løpet av merovingertid (jf. kap. 5.4, Blindheim 1947: 128). I tillegg har hun foreslått at kappen gradvis i løpet av vikingtid gikk over fra å være et allment mannsplagg til et mer fornemt plagg, forbeholdt overklassens menn (Blindheim 1947: 94-95). Hun henviser her blant annet til avbildningene på Bayeux-teppet fra 1000-tallet, hvor kun de sakrale og verdslige lederne er avbildet med kappe. Både gullgubbene fra Klepp, og kappen og kappespennens maktlegitimerende funksjoner i de senantikke, bysantinske og frankiske rikene, og dessuten i de irske kongedømmene, underbygger Blindheims oppfatning.

Når de *insulære* ringspennene introduseres i Norge fra ca. 800 skjer allikevel dette som en del av kvinnedrakten. Som allerede gjort rede for, bør dette ses både i sammenheng med elitens nordeuropeiske nettverk og med intensiveringen av kontakten med det insulære området. Spennene ble trolig benyttet av en spesiell gruppe kvinner innenfor eliten, muligens kvinner fra de norrøne koloniene i Skottland. Denne innlemmelsen av et insulært draktelement, kan forstås som et uttrykk for de sosiale og politiske prosessene rundt redefineringen og kategoriseringen av makt, kjønn og kulturell identitet som fant sted i de norrøne koloniene i Skottland i første halvdel av 800-tallet (jf. kap. 4.2.5).

Fra om lag 850 blir imidlertid ringspennen transformert og integrert som en del av mannskappen. Dette indikerer at både kappen og kappespennen da får en fornyet, muligens

maktlegitimerende, betydning. Oppfatningen av kappen som et konkret uttrykk for en manns posisjon innenfor et hierarkisk, politisk system i Norge beskrives inngående i *Kongspegelen* (Konungs skuggsjá*)* (se Monclair 1995: 84-86). Boka er et didaktisk preget læreskrift forfattet rundt midten av 1200-tallet. Den gjenspeiler tidens kunnskap og moral, og er forfattet som en lærebok og veileder for unge menn av øverste stand. I kapittelet som omhandler hirdmannens egenskaper og atferd vies flere avsnitt til nettopp kappen, blant annet om hvordan og når den skal bæres (Kongspegelen: s. 89-92). Betydningen av å gå kappeløs framfor kongen eller andre stormenn, understrekes flere ganger. Det forklares at man ved å ta av seg kappen viser at man er klar til å tjene kongen eller stormannen. Det presiseres at våpen kan skjules i kappen, og at man ved å ta av seg kappen viser at man er uten onde baktanker. En mann som velger å beholde kappen på seg når han møter en stormann, viser at han synes seg selv å være jevngod med stormannen. Den som går kappeløs framfor en høvding, tilkjennegjør og innrømmer i stedet åpnet sin status som underordnet og lojal, og det er først når denne rollen er etablert, at man kan legge kappen over seg igjen. Kappen er dermed et uttrykk for status og selvhevdelse, og den bevisste fjerningen av kappen signaliserer at man aksepterer motpartens overordnede rolle. *Kongspegelen* indikerer at ikke alle hadde rett til å eie og bære en kappe, og at det fantes klare regler for når den sosiale rollen som kappen innebar, kunne tilkjennegjøres og framheves. Bruken av kappen synes dermed å ha vært forankret i et sett sterkt formaliserte regler, som var forbundet med sentrale politiske og sosiale verdier.

Kongspegelen gir innblikk i idealer for mannlig opptreden og væremåte omkring midten av 1200-tallet. Referanser til mannskappen opptrer imidlertid hyppig også i den islandske litteraturen som omhandler vikingtiden. Disse henvisningene finnes i første rekke i Islendingesagaene, og de gir et komplekst bilde av bruk og forestillinger forbundet med kappen. Sagamaterialet beskriver også kappen som materiell struktur, relatert til grunnleggende strukturerende samfunnsprinsipper i det islandske og norske høvdingdømmesamfunnet i vikingtiden. Som jeg vil forsøke å vise åpner tolkningene av de islandske sagaene, kombinert med resultatene av den arkeologiske analysen, ikke bare for en mer nyansert forståelse av kappen og dens betydningslag, men også for å diskutere politiske og sosiale prosesser i samme periode.

5.6.1 Islendingesagaenes kildeverdi

Undersøkelser og tolkninger av vikingtidens samfunn har i stor grad støttet seg til det omfattende skriftlige materialet som kan dateres til, eller omhandler, denne perioden.

Islendingesagaenes fortellinger utfolder seg i hovedsak i fristatstiden på Island, ca. 930-1262/64, det vil si i perioden etter det første landnåmet, og før den islandske forfatning ble lagt under den norske kongen. Sagene selv er nedskrevet i perioden ca. 1200-1350, og deres kildeverdi og sannhetsgehalt har vært bredt debattert. Diskusjonene rundt bruken av islendingesagaene dreier seg blant annet om i hvor stor grad islandske hendelser og kristen mentalitet på 1200-tallet har vært styrende på sagaenes temaer, om den litterære stilen som kjennetegner sagaene skal sees som rester av en muntlig framstillingsform, eller om sagaene er rent fiktive verk influert av kontinental stil og temavalg i samme tid som sagaene ble nedskrevet.

Den tidligere kritiske holdning mot islendingesagaenes kildeverdi (for eksempel Baetke 1951, Lønnroth 1976, Clover 1985), er særlig i de siste ca. 20 årene erstattet med en oppvurdering av sagaene som historiske kilder. For enkelte begrenses deres kildeverdi til å gjelde perioden 1100-1200-tallet, men med det forbehold at de delvis også representere denne tidens kunnskap og forestillinger om fortiden (Byock 1982: ix-xi, 5, Miller 1990: 44-45, 50, Monclair 2004: 1, 199). Sagaene er imidlertid også i økende grad blitt brukt som kilde til politiske, sosiale og mytiske forhold, og til etiske og sosiale verdier i sagatiden. Preben Meulengrach Sørensen har hevdet at sagaene må sees innenfor 1200-tallets politiske og litterære klima, men at de samtidig representerer fortolkninger av fortiden som framsto som sannferdige og reelle for sagaenes tilhørere. Hans innfallsvinkel er i første rekke litterær, det vil si at hans mål i første rekke er å studere tekstene i seg selv og å analysere det etiske verdisett sagaene fremhever (Meulengrach-Sørensen 2003: 23). Samtidig hevder han at flere av sagaenes personer trolig har vært virkelige og at sagenes overordnede tematikk og sjanger viser et sammenfallende bilde av sentrale myter, verdier og institusjoner, selv om handlingens detaljer kan være litterære grep (Meulengrach-Sørensen 2003: 21, 65, jf. Clunies Ross 1998: 76). Videre har flere også argumentert for at det ifra sagatid til 1200-tallet har eksistert et relativt stabilt sosialt system med stor kontinuitet i flere samfunnsinstitusjoner, som økonomiske forhold, kjønn og slektskap, klassedeling, og oppfattelsen av god og dårlig atferd (Meulengrach-Sørensen 2003: 92, Sigurðsson 1999a: 28). Det er også hevdet at 1200-tallets islendinger har hatt en klar historisk bevissthet, og har tilstrebet god kunnskap om tidligere genealogiske og politiske forhold på grunn av de komplekse og spenningsfylte maktforholdene vedrørende jordbesittelse og politiske verv. Dette medførte at både sagafortelleren og tilhørerne hadde en felles viten om trekk ved fortiden som la sterke føringer på sagaens innehold og framføring (Clunies Ross 1998: 85-87, Meulengrach-Sørensen 2003:

25, 28, Sigurðsson 1999a: 25, 34-35). Følgelig vil sagaenes sammenfallende beskrivelse av vikingtidens norrøne høvdingdømmesamfunn, ha vært basert på en felles innsikt om vikingtidens normer og samfunnsinstitusjoner.

Selv om vi anerkjenner at islendingsagaene danner et relevant referansemateriale til studier også av norsk vikingtid, er det igjen et spørsmål om i hvor stor grad enkeltheter som dialoger og presentasjonen av møter mellom ulike mennesker gjenspeiler litterære grep ved nedskrivingen av sagaen, eller hvorvidt de representerer rester av vikingtidens etos og samhandlingsmønster. Med bakgrunn i *Kongspegelen* og hvordan kappen er beskrevet der, kan man kritisk innvende at framstillingen av kappen i sagaene heller henviser til 1200-tallets forestillinger og bruk av kappene. I et slikt perspektiv kan omtalen av kappene i sagaene forklares med at de utgjorde litterære bilder som middelalderens tilhørere kunne kjenne igjen og forholde seg til. *Kongspegelen* beskriver den rent konkrete bruken av kappen som statusmarkør i Norge i et 1200-talls monarki. Det er imidlertid uklart hvorvidt *Kongspegelens* beskrivelser av kappen som hierarkisk symbol representerer noe nytt, eller om verket avspeiler eldre tradisjoner og oppfatninger om kappen. Kappen i islendingesagaene opptrer på sin side først og fremst i gaveutvekslingssituasjoner eller som et symbol på mellommenneskelige relasjoner i skildringer av 800- og 900-tallets høvdingdømmesamfunn på Island. I sagaene inngår kappen med andre ord i en rekke kompliserte sammenhenger, og synes å være forbundet med et langt rikere nett av assosiasjoner og verdier enn det *Kongspegelen* åpner for.

Til tross for at *Kongspegelen* og Islendingesagaene er nedskrevet i samme tidsperiode, beskriver de to kildene både tilegnelsen, bruken og symbolikken rundt kappene på to svært forskjellige måter, under to ulike samfunnssystem. Sagaenes fremstillinger av konnotasjonene og betydningen knyttet til dette plagget, kan dermed ikke uten videre tolkes som utslag av 1200-tallets forestillinger rundt kappen, slik disse er skildret i *Kongspegelen.* Jeg vil derfor i denne sammenhengen argumentere for at sagamaterialet ikke bare er relevant med hensyn til en generell forståelse av vikingtidens politiske og sosiale institusjoner. Mitt utgangspunkt er at også den sammenfallende beskrivelsen av objekter, her kappene og forestillinger knyttet til disse, gir uttrykk for grunnleggende forestillinger omkring kappen som har en reell bakgrunn i vikingtiden på Island og i Norge. Om man forutsetter at ringspennen var en spesifikk draktspenne forbundet med kappen, kan de skriftlige beskrivelsene av bruk og assosiasjoner rundt mannskappen bidra til en bredere fortolkning av den arkeologiske analysen av

ringspennenes kontekst. De mange ringspennene i mannsgravene fra perioden 850-950, åpner for at forestillingene og verdiene som er knyttet til kappen i islendingesagaene, kan føres tilbake til det norrøne samfunnet i Norge i vikingtiden.

5.6.2 Kappen i islendingesagaene

Kappen nevnes eller omtales i flere av de islandske skriftlige kildene, men i særlig grad i Islendingesagaene. Kildematerialet som er gjennomgått her er islendingesagaene og –tottene. Tekstene er valgt ut og analysert på bakgrunn av den detaljerte stikkordsindeksen til islendingesagaene (Sæmundsson et.al. 1976), som omfatter i alt 75 sagaer og -totter. Ytterplagg som beskrives eller omtales som kapper i norske oversettelser, omfatter flere norrøne ord med overlappende valør og nyanser, noe som har gjort det nødvendig å forholde seg til begrepene som opptrer i originaltekstene. I disse omtales mannskappen i de aller fleste tilfeller som *skikkja,* men også *feldr* opptrer flere steder[4]. Ordet *skikkja* synes å ha en klar betydning som tøykappe, gjerne foret med skinn/pels, og er i overveiende grad knyttet til mannen. *Skikkja* omtaltes eller beskrives om lag 75 ganger, fordelt på 26 sagaer og totter. I åtte tilfeller nevnes *skikkja* som et kvinneplagg, først og fremst i korte omtaler av hva kvinnen har på seg[5]. I motsetning til *skikkja* omtales aldri *feldr* som kvinneplagg (Cleasby og Vigfusson 1874). *Feldr* opptrer i totalt 26 ulike tekster, men med en rekke ulike betydninger, og omfatter både fargede skinnkapper, enkle kapper/ ytterplagg av skinn/pels og som økonomisk verdimåler gjennom begrepet saue-/varefell (*vararfeldr*). I ca. 20 tilfeller, fordelt på 12 tekster, omtales imidlertid *feldr* som mannskappe. Omtalen av kappespenner skjer kun i forbindelse med *skikkja* og *feldr*. I gjennomgangen er derfor *skikkja* valgt ut som ensbetydende med kappe, i tillegg til at jeg trekker inn de tekstene hvor *feldr* omtales som

[4] I tillegg til *skikkja* og *feldr*, er også *kápa* og unntaksvis også *slæður* og *verja*, i enkelte tilfeller oversatt som kappe. De tre sistnevnte begrepene er imidlertid utelatt her, ettersom de ikke henviser til tradisjonelle, ermeløse mannskapper men heller til ulike former for kappeliknende ytterplagg: *Slæður* henviser til en lang, sid kjortel eller "kjole" for menn, med slep og side ermer (Heggstad 1958), *kápa* er et ytterplagg som ofte også har hette og ermer, men brukes i ett tilfelle om et plagg som også omtales som *feldr* (Heggstad 1958, jf. Soga om Grette Åsmundsson, kap.21), *verja* er en generell betegnelse på ytterplagg (Cleasby og Vigfusson 1874, Heggstad 1958). Det må understrekes at den eksakte betydningen av norrøne drakttermer ofte kan være uklar, og det kan ha eksistert nyanser og distinksjoner mellom de ulike plaggene som vi i dag ikke har kunnskap om. For en redegjørelse om denne diskusjonen, se Vedeler 2007: 67-71.

[5] Soga om laksdølane, kap. 19 og 76, Njålssoga kap.33, Soga om øyrbyggjene kap.51, Sagaen om Hallfred Vanrådeskald kap.2, Soga om Grette Åsmundsson kap. 17, Þórðar saga hreðu. Kun i ett tilfelle omtales et eksempel på at en kappe (*skikkja*) gis fra en kvinne til en annen: Den trollkyndige Torunna gir på dødsleiet kappen sin i arv til Turid (Soga om øyrbyggjene, kap. 51)

	Gave/ bot	Forkledning	Skjulested (for hovedsakelig våpen)	Beskrivelse av person
Kvinner				
Skikkja	1 til en annen kvinne		3	4
Feldr				
Menn				
Skikkja	23 til andre menn + 3 til kvinner	2	5	>12
Feldr	5 til menn	2	2	>11
Sum	**33**	**4**	**10**	**>27**

Tabell 20: Anslagsvis gruppering av omtalen av kappene i Islendingesagaene. I tillegg omtales kapper kort i en rekke andre situasjoner som en persons eiendel, ytterplagg e .l.

mannskappe. På bakgrunn av dette forekommer referanser til kappen i til sammen 28 tekster.[6]

Kappen omtales med få unntak som et mannsplagg, i situasjoner som nærmest utelukkende omfatter menn (*tab. 20*). Situasjonsbeskrivelsene som kappen inngår i, og måten kappen blir omtalt på, varierer. Omtalen av kappene kan ofte allikevel innordnes i følgende hovedkategorier: kappen som gave (29 ganger), som (del av en) bot (tre ganger), som forkledningsmåte/forvekslingsmanøver (fire ganger), som skjulested for (i hovedsak) våpen (ti ganger) samt i flere generelle beskrivelser av en persons ytre for å understreke hans fremferd/status. Kappen omtales også flere ganger med et personnavn, bestemt av personen den ble gitt som gave fra (fire ganger). I det følgende skal jeg gå nærmere inn på enkelte av disse kategoriene.

5.6.3 Kappen som gave og bot

Utover å bidra til en generell visuell beskrivelse av en person, er det liten tvil om at kappen opptrer først og fremst som et gavebytteobjekt, i relativt utførlig beskrevne situasjoner hvor den formelle relasjonen mellom de to partene etableres og stadfestes. Sagaene viser til to hovedmønstre hvor kappen gis som gave: 1) Fra konge/jarl til islandske stormenn og 2) Mellom islandske stormenn.

[6] Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, Sagaen om Hallfred Vandrådeskald, Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, Egilssoga, Soga om laksdølane, Njålssoga, Soga om ljosvetningane, Viga-Glums saga, Soga om Gisle Sursson, Soga om øyrbyggjene, Sagaen om fosterbrødrene, Kormaks saga, Bandmannasaga, Finnboga saga, Heiðarvíga saga, Soga om Grette Åsmundsson, Soga om røykdølane, Svarfdœla saga, Brandkrossa Þattr, Gisls Þattur Illugasonar, Valla-Ljóts saga, Þorsteins saga hvíta, Brands þáttr örva, Hreidars Þattur, Þorsteins þáttr Austfirðings, Þórðar saga hreðu, Þorvarðar þáttur krákunefs, Ögmundar þáttr dýtts.

I 11 tilfeller er giveren konge eller jarl, og kappen som gis fortelles å være av ypperste kvalitet, ofte opprinnelig eid av kongen selv[7]. Ofte gis kappen samtidig med andre gaver, som regel gullringer[8]. I tre tilfeller nevnes eksplisitt at kappen, og eventuelle gullringer, gis i "bragelønn", det vil si som takk for et godt utformet og utført hyllningskvad. Kong Olav Tryggvasons kappegave til Hallfred, kommer også i forlengelsen av at Hallfred gjentatte ganger har framført kvad for kongen, og har gitt ham sin lojalitet (Sagaen om Hallfred Vanrådeskald, kap. 9). I nærmest alle tilfeller gjøres det klart at mottakeren av kappen blir kongens/jarlens hirdmann, eller at han mottar kongens "vennskap" (se for eksempel Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, kap. 9, Soga om laksdølane, kap. 40). Fortellingene indikerer dermed at det å motta en kappe innebærer etableringen av en sterkt forpliktende allianse hvor mottakeren aksepterer en underordnet og avhengig rolle i forhold til giveren. Dette illustreres tydelig i *Soga om laksdølane* hvor Kjartan etter en mislykket kappsvømming med kong Olav den hellige tas inn i varmen igjen, symbolisert ved at kongen forærer ham sin kappe, noe som bidrar til murring blant Kjartans menn som mener han har gitt seg for mye inn under kongen.[9] I alle disse tilfellene framstår den hierarkiske relasjonene mellom giver/ mottaker som åpenbar og udiskuterbar. I tillegg til den klart overordnede rollen som giverne har, understrekes forholdet gjennom at giverne alle er utenlandske herskere, mens mottakerne er islandske stormenn som mottar kappen i utlandet. Innenfor denne kategorien bør også historien om hvordan Viga-Glum mottar sin kappe, innordnes. Viga-Glum vokser opp på Island, og mister tidlig sin far, noe som fører ham og hans mor Astrid ut i økonomiske vanskeligheter og familiekonflikter. Viga-Glums foreldre vokste imidlertid opp i Norge, og Viga-Glum reiser dermed til Voss, for å oppsøke sin morfar, den rike Vigfus. Vigfus

---

[7] 1: Fra kong Adalråd av England til Gunnlaug Ormstunge (Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap.10) 2: Fra kong Sitric Silkenbeard av Irland til Gunnlaug (kongens egen kappe) (Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap.11) 3: Fra kong Olav Tryggvason til Hallfred (Sagaen om Hallfred Vanrådeskald, kap.9) 4: Fra kong Olav den hellige til Bjørn (sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, kap. 9), 5: Fra kong Olav den hellige til Gille Torkelsson (12 år) (Soga om laksdølane, kap.76) 6: Fra kong Adalstein av England til Egil Skallagrimson (kongens egen kappe) (Egilssoga, kap. 55) 7: Fra kong Olav den hellige til Kjartan (kongens egen kappe) (Soga om laksdølane, kap. 40) 8: Fra Håkon jarl til Finnbogi (Finnboga saga, kap. 18) 9: Fra Sigurd jarl av Orkneyøyene til Helge (Njålssoga, kap. 86) 10: Fra Magnus den gode Olavsson til Thorstein islender (kongens egen kappe) (Þorsteins þáttr Austfirðings), 11: Implisitt omtales også at Olav På har mottatt kong Myrkjartan av Irlands kappe (Njålssoga, kap. 70)

[8] Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap.11, Sagaen om Hallfred Vanrådeskald, kap.9, Egilssoga, kap.55, Finnboga saga, kap. 18, Njålssoga kap.86

[9] "Kjartan svara ikkje noko, men snudde seg straks bort og ville gå utan kappe; han var kledd i ein raud skarlakskjortel […]. Då tok kongen ei god kappe av akslane sine og gav til Kjartan og sa at han skulle ikkje gå kappelaus til mennene sine. Kjartan takka kongen for gåva, og gjekk til mennene sine og synte dei kappa. Dei let ikkje vel over dette, for dei tykte han hadde gjeve seg for mykje kongen i vald." (Soga om laksdølane, kap. 40).

anerkjenner sitt barnebarn og gir ham, i tillegg til skip og rikt med gods, tre ættegaver: sin egen blå skinnkappe, et spyd og et sverd (Viga-Glums saga, kap. 6). Viga-Glum blir etter hvert regnet som en av de mektigste høvdinger i Eyjafjord, og han gir senere skinnkappen til sin følgesvenn Gissur (Viga-Glums saga, kap. 25, 28). Viga-Glums kappe erverves med andre ord i utlandet, av en overordnet, og han gir kappen videre i en nedadstigende vennskapsrelasjon, når han selv er en etablert mann. Relasjonen mellom Vigfus og Viga-Glum er imidlertid ikke av formell, politisk art, men en hierarkisk slektskapsrelasjon, noe som også ofte ses i enkelte av tilfellene hvor kappen inngår i gavebytterelasjoner på Island. Det er imidlertid ikke uvanlig at sagamaterialet beskriver hvordan slektskapsbånd blir forsterket med vennskapsbånd (Sigurðsson 1992), og fortellingen om Viga-Glums gaver fra sin bestefar understreker hvordan de biologiske båndene ble gitt en formell aksept og sosial ramme gjennom gavegivningen.

Kappen opptrer i åtte tilfeller som gaver mellom islandske stormenn med varierende status, og kappegaven figurerer her oftere i et mer komplisert og sammenvevd spill om de ulike mennenes status, forpliktelser og innbyrdes hierarki innenfor det islandske samfunnet.[10] I *Njålssoga* omtales flere situasjoner hvor praktkapper overdras som gaver. I tillegg til kong Myrkjartans kappe som Olav På gir til Gunnar (jf. note 3), gis kapper bort i ytterligere to tilfeller, som begge må ses i sammenheng med de omfattende konfliktene som driver handlingen i *Njålssoga* framover. I det første tilfellet omtales kappen som en gave, men utgjør i virkeligheten en del av en mannebot (Njålssoga, kap.12). Hoskulds datter Hallgjerd har fått sin mann Torvald drept, og hans far Osviv, krever bot for sønnetapet. Hrut, Hoskulds bror, som for øvrig også advarte Hoskuld mot ekteskapet, megler mellom de to. I tillegg til den rundhåndede boten fra Hoskuld til Osviv, gir Hrut Osviv en god kappe som han har fått i utlandet. Hrut var tidligere kong Harald Gråfells hirdmann, noe som antyder at kappen er fra Norge, muligens gitt av kongen selv. Hruts status bekreftes både gjennom den tidligere omtalen av hans forhold til den norske kongen, men også gjennom at Osviv aksepterer ham som megler, til tross for at han faktisk er motpartens bror. Fordi kappen presenteres i forbindelse med utredningen av en bot, framstår kappen delvis som en del av den økonomiske kompensasjonen. Samtidig omtales kappen som en gave, og kappen får i denne

[10] 1: Fra Hrut til Osviv (Njålssoga, kap.12) 2: Flose til Hoskuld (Njålssoga, kap. 109) 3: Torgeir til Hall fra Sida (Njålssoga, kap. 147) 4: Olav På til Gunnar (Njålssoga, kap.70) 5:Helge til Gudmund den mektige (Soga om ljosvetningane, kap. 13) 6: Gudmund den mektige til Einar (Soga om ljosvetningane, kap. 14) 7: Øystein til Thorvardar (Þorvarðar þáttur krákunefs) 8: Gudmund den mektige til Bolle (Laxdæla saga, kap. 86)

sammenhengen en sosial, mer enn en økonomisk, betydning. Hruts gave kan dermed sies å være et forsøk på å passivisere Osviv i en ellers gryende konflikt ved å bruke kappegaven som en metode for å stadfeste og fiksere partenes rolle i forhold til hverandre, ved å innby til et forsoningsvennskap mellom de to familiene.

I den andre situasjonen i *Njålssoga*, gir Flose en storslagen skarlagens kappe, randet med pyntebånd, til Hoskuld (Njålssoga, kap. 109). Flose omtales som en stor høvding, og onkel til Hoskulds hevnlystne kone, Hildegunn. Hoskuld er selv en vellykket høvding, men Floses dominerende rolle i relasjonen følger av hans alder, så vel som maktpolitisk grunnlag. Hoskuld er imidlertid også Njåls fostersønn, og det er også Njål som opprinnelig initierer ekteskapet med Hildegunn. Det oppstår etter hvert konflikter mellom Hoskuld og hans fosterbrødre, noe som ender med at de dreper Hoskuld. Dermed bringes Flose i direkte konflikt med Njål og hans sønner, og konflikten fører til et mislykket forlik på Alltinget.[11] Flose presenteres relativt sent i fortellingen, og overrekkelsen av kappen fra Flose til Hoskuld synes å ha to hovedformål i historien. For det første å stadfeste vennskapet mellom dem i en tid hvor Hoskulds konflikter med Njålsønnene synes å eskalere, og for det andre å bringe Flose inn på banen gjennom å markere hans forpliktende rolle ovenfor Hoskuld. Denne rollen markeres ikke bare gjennom Hoskulds ekteskap med Floses niese, men også gjennom kappen gitt i gave. Denne forpliktelsen utløses dermed når Hoskuld dør, og ender tilslutt med det forfeilede forliket og etter hvert Njåls død.

Hruts gave til Osviv kan som nevnt ses som en økonomisk erstatning, så vel som en forsonende, men også forpliktende og sosial regulerende gave. Denne dobbeltheten ved gaven, som både sosial/ politisk stadfesting og som økonomisk verdimåler omgitt av en æreskodeks, ses også i *Soga om ljosvetningane*. Det fortelles her at den store og respekterte kjøpmannen Helge Arnsteinson kommer til Island, og at den mektige høvdingen Gudmund som også er Håkon jarls hirdmann, ber Helge om å være hos ham den vinteren. Om våren mottar Gudmund en staselig kappe av Helge som takk for vinteroppholdet, og Helge hentyder

[11] Den direkte foranledningen til at forliket bryter sammen, er at Njål bidrar til boten til Flose, ved å legge ved en lang "silkekappe" (orig. *silkislæður*). Dette bidrar til mektig irritasjon fra Floses side, og gjensidige nid-beskyldninger mellom Flose og Njåls sønn, Skarphedin. Floses irritasjon kan ha utgangspunkt i at han har oppfattet plagget som et kvinneplagg, og dermed som en fornærmelse. Muligens kan man, på bakgrunn av de øvrige tilfellene hvor kappen framstår som en entydig gave ovenfra og nedover, også tenke seg at *silkislæður* er blitt oppfattet som en kappe, og at Njåls bidrag dermed bryter med den interne logikken i gavesystemet. Flose har en høyere samfunnsposisjon enn Njål, og en kappegave fra Njål vil dermed innebære en fornærmende nedvurdering av Floses status.

til at kappen utgjør en økonomisk kompensasjon for Gudmunds utgifter.[12] Vennskapen dem imellom kommer godt med senere, når Helge blir lurt i en handel, og han nærmest beordrer Gudmund til å ta seg av saken.[13] Selv om Gudmund uten tvil utgjør en av Islands mektigste menn, synes allikevel Helge å ikke bare oppfatte seg som likeverdig, men også i stand til å kreve at Gudmund fører hans sak. Også her framstår da kappen som en sosialt regulerende gave, fordekt gjennom at den forklares som en økonomisk godtgjørelse. Gudmund forsøker å få lyst Helges' svindler fredløs. Han oppsøker først sin bror, Einar, som han har et anstrengt forhold til, og appellerer til ham om at de skal bli venner, hvorpå han overrekker ham en god kappe.[14] Einar aner fred og ingen fare, og takker for gaven og vennskapet. Han er imidlertid gjennom andre vennskap knyttet til Helges' svindlers nettverk. Einar oppdager raskt at han sitter i klemma, og at han ved å motta gaven har lovet sin lojalitet til begge leire: "Ja no seier eg: trolla taka denna kappa! Gudmund har greidd å narre meg, og slikt har aldri hendt før!" (Soga om ljosvetningane, kap. 15). I et forsøk på å løse sitt dilemma, rir han til Gudmund for å få ham med på et forlik. Han kaster kappen fra seg, og ber Gudmund ta den tilbake. Gudmund nekter, og mener kappen da heller får ligge på bakken og råtne, noe som fører til at en rasende Einar ser seg nødt til å ta kappen med seg tilbake.

Gudmunds kappegave til Einar, synes i første rekke å være et forsøk på å stadfeste et godt forhold dem imellom, gjennom å innby til et forpliktende vennskap. Gudmund kan gi gaven, fordi han har en høyere sosial og maktpolitisk status enn broren, og Einar kan ta gaven imot med takk fordi den innbyr til en oppgradering av hans egen status, om enn underordnet i forhold til Gudmund. Fortellingen illustrerer gavens tyngende forpliktelse, og Einars frustrasjon er fullt forståelig. Samtidig er det opplagt at Gudmund ikke kan ta kappen tilbake: For det første ønsker han ikke å oppheve Einars forpliktelser ovenfor ham, for det andre har han en status som gjør at han ikke kan akseptere å få kappen tilbake. Einars ydmykende retrett stadfester derfor Gudmunds posisjon. Fortellingen gir slik også et godt bilde på hvordan

[12] "Om ei stund sa han: No lyt vi til å sjå på betalinga for maten, enda ho vert mindre enn du var verd". Det var ei skinnfora slengkappe med pell utanpå skinna og gullrender på kappebanda, ein sers kostesam eignelut" (Soga om ljosvetningane, kap.13)

[13] "Og no vil eg, sa han, at du Gudmund tek på deg saka, for eg vil sigla" (Soga om ljosvetningane, kap.13)

[14] Med tanke på gavemønsteret i en rekke andre sagaer, hvor den samme kappen inngår i flere gavegivninger mellom ulike personer, kan en tenke seg at sagaforfatteren har tenkt seg at dette er den samme kappen som Gudmund fikk av Helge, men uten at dette sies eksplisitt.

kappen fungerer som konkret materielt uttrykk for flere samfunnsbærende prinsipper: gavegivningen som forpliktende alliansedannende ritual, og æreskodeksens logikk.

I fire av fortellingene hvor kappen gis mellom islandske stormenn synes kappegaven å følge samme mønster som når de er gitt fra konger/jarler, det vil si at de foræres samtidig med gullringer, men relasjonene synes her å være av mer komplisert og med bredere assosiasjoner [15]. I to av disse tilfellene gis en kappe sammen med en gullring som del av mannebot, men gavene har her også andre formelle, rettslige konnotasjoner[16]. I de omfattende konfliktene som følger etter Njål og hans families død, konsentreres de to hovedpartene rundt Torgeir Toresson, den beste mannen i Njåls ætt, mot Flose og hans menn. Hall fra Sida, som selv har mistet en sønn i konflikten, får rollen som mellommannen som forsøker å arrangere et forlik. Det er i forlengelsen av at Torgeir går med på et forliksmøte og at Hall formelt lover det samme for Flose, at Hall mottar en gullring og en skarlagenskappe av Torgeir, og forliket kommer etter hvert i stand (Njålssoga, kap. 147). Kappen og gullringen må her forstås som en pant eller forsikring om Torgeirs ønske om forlik, og dessuten som en forsikring om gjensidig tillit og respekt i den juridiske prosessen, mellom Hall og Torgeir. Kun i ett tilfelle omtales kappen som en utvetydig del av en mannebot, men denne har til gjengjeld interessante trekk ved seg: I *Soga om Grette Åsmundsson* skildres hvordan Åsgrim angriper den norske Audun Jarl som har vært medskyldig i hans fars død, og krever bot av ham for drapet. Jarlen gir ham da "…et smykke av halsen, tre gullringer og en gudvevskappe" (Soga om Grette Åsmundsson, kap. 7). Om man antar at kappespennen representerer kappen selv, er jarlens bot identisk med gjenstandsammensetningen for flere av de norske edelmetalldepotene (jf. kap. 4. 4). Fortellingen om jarlens bot understreker at den gjentatte kombinasjonen av kappe og gullring som nevnes i sagamaterialet, har nære paralleller med gjenstandsammensetningen i edelmetalldepotene, og at smykkesettet i depotene kombinerte forestillinger om smykkenes økonomiske og rituelle verdi.

[15] 1: Olav På til Gunnar (hans morfars, kong Myrkjartan, kappe) (Njålssoga, kap.70) 2: Gudmund den mektige til Bolle (Laxdæla saga, kap. 86) 3: Thorgeir til Hall (Njålssoga, kap. 147) 4: Åskjell til Øyolf (Soga om røykdølane, kap. 12).

[16] 1: Torgeir til Hall (Njålssoga, kap. 147) 2: Åskjell framtrer som megler og gir sverd, kappe og gullring til Øyolf, som representerer Steingrim (Soga om røykdølane, kap. 12).

Kappen er i Islendingesagaene med andre ord først og fremst knyttet til menn, og til forpliktende gavebyttesituasjoner. I tillegg til å være en sosialt stadfestende gave, har kappen i gavebyttesituasjonene til dels også økonomiske og rettslige aspekter ved seg. Mens kappen på den ene siden representerer inngåelsen av en formell, underordnet rolle når den gis fra en konge eller jarl, er bildet mer variert og komplisert når kappen gis mellom islandske stormenn. I begge situasjoner synes kappen å være et offentlig og lett gjenkjennelig symbol på allianseinngåelser i form av forpliktende vennskapsbånd mellom mottaker og giver, hvor relasjonen mellom de to partene i tillegg ofte er hierarkisk. En mer konkret tolkning av kappens betydning kan imidlertid også nås ved å se nærmere på en atypisk relasjon: nemlig kappen som gave fra mann til kvinne.

5.6.4 Kvinner og kapper

Kappen som mangetydig materielt utrykk, samt allianseinngåelsen og gavebyttet som ritualisert situasjon, er forbundet med menn. Det er derfor interessant å merke seg at i tre av sagaene tilbys kvinner kapper av menn. Kvinnene er alle gift, og de mottar kappen av en ungdomskjæreste de av ulike årsaker ikke ble gift med. Kappene som disse kvinnene mottar, har alle en forhistorie som knytter dem til den mannlige, militære og politiske sfæren. For å forstå hvilken rolle kappen spiller, og hvordan man skal forstå gavegivningen, er det derfor nødvendig å se nærmere på de konkrete kappenes livsløp og relasjonen mellom de involverte partene.

I *Sagaen om Gunnlaug Ormstunge* møtes Helga den fagre og Gunnlaug første gang i tenårene, og festes til hverandre. På utenlandsferd mottar Gunnlaug ”en skarlagens kappe foret med skinn av beste slag og gullsydd helt ned til skjøtene” i bragelønn av kong Adalråd (Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap. 10). Kappen blir gitt som lønn for Gunnlaugs hyllningskvad til kongen, men innebærer også at Gunnlaug gjøres til kongens hirdmann. Gunnlaug returnerer imidlertid ikke til Island innen tidsfristen for festingen, og Helga den fagre blir mot sin vilje gift med Ravn. Helga og Gunnlaug møtes først igjen en stund senere hvor de begge gir uttrykk for at de fortsatt er glad i hverandre: ”Det var da Gunlaug ga Helga kappen Adalrådnaut; det var en kostelig ting å ha, og hun takket ham meget for gaven” (Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap. 18). Dette fører til en tiltagende konflikt mellom Ravn og Gunnlaug, og ender med holmgang hvor Gunnlaug dreper Ravn. Ravn har imidlertid gjennom snedige, men lite ærefulle manøvrer, skadet Gunnlaug. Før Ravn dør, anklager Gunnlaug ham for å være æresløs. Ravn er enig: ”Det er sant som du sier; men jeg kunne ikke annet – jeg

unte deg ikke Helga den fagres favntak" (Sagaen om Gunlaug Ormstunge, kap. 23). Gunnlaug selv dør av skadene tre dager etterpå. Helga ble senere gift igjen, men kunne likevel ikke glemme Gunnlaug: "Den største gleden Helga hadde, var å bre ut kappen Gunnlaugsnaut og se lenge på den" (Sagaen om Gunlaug Ormstunge, kap. 26). Helga dør tilslutt av sott: med hodet mot ektemannens kne ber hun om kappen Gunnlaugnaut, bretter den ut og ser på den, før hun faller død om i ektemannens fang.

I *Sagaen om Hallfred Vandrådeskald*, drives historien fram av konfliktene og spenningene mellom den vakre Kolfinna, hennes ektemann Gris, og hennes ungdomskjæreste og elsker, Hallfred. Denne tråden i historien kan kort beskrives med utgangspunkt i at Hallfred møter Kolfinna i slutten av tenårene. Han henger etter henne, men til tross for at faren tilbyr ham Kolfinnas hånd, avslår han. Kolfinna giftes i stedet med Gris, og Hallfred drar utenlands, hvor han i Norge mottar en kappe av kong Olav Tryggvason. Vel tilbake i Island oppsøker Hallfred straks Kolfinna mens hun er på seteren med andre kvinner. Uten verken ektemann eller mannlige familiemedlemmer til stede kan han tilbringe natten hos henne, men ikke uten å ha kjeklet om Gris: Kolfinna liker ikke Hallfreds nidviser, og synes det er usømmelig. Hallfred synes allikevel godt fornøyd morgenen etter, han terger Kolfinna med hva folk ville si om de fikk vite om hans besøk, og gleder seg over å ha gjort Gris til hanrei. Som avskjedsgave vil han gi Kolfinna kappen han har fått av kong Olav, men Kolfinna nekter da å ta imot den. Gris får nyss om Hallfreds besøk og setter etter ham, men Hallfred slipper fra det med livet. Konflikten mellom dem eskalerer, og kulminerer med at Gris stevner ham for tinget. Hallfred derimot flykter til Norge hvor han til slutt dør av sykdom.

Rammen om *Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe* kan sies å være den samme: Fiendskapen mellom Tord og Bjørn tilkjennegjøres allerede i begynnelsen av sagaen, men manifesteres først når Tord ved hjelp av halvsannheter og løgn gifter seg med Oddny, som opprinnelig var festet til Bjørn. Tord tjener senere hos kong Olav den hellige og får blant annet en kappe i bragelønn. Når Tord og Bjørn møtes på sine reiser i Norge, bryter det ut full konflikt, og Bjørn tar alle Tords eiendeler, deriblant kappen. Kong Olav mekler så mellom mennene, og fordeler midler og gjenstander mellom dem: I denne situasjonen får Bjørn Tords kappe. Forliket er imidlertid skjørt, og når Bjørn etter mange år returnerer til Island bryter stridighetene igjen ut. Sentralt i fortellingen står Tord invitasjon til Bjørn om å bli på hans gård vinteren over, for å vise at Tord står ved forliket mellom dem. Oppholdet blir imidlertid alt annet enn hyggelig. Rivaliseringen mellom de to mennene får uttrykk i gjensidige

provokasjoner og nidviser. De varme følelsene mellom Oddny og Bjørn er fortsatt til stede, og når Bjørn endelig reiser fra gården møtes de til avskjed, og Bjørn gir henne kappen som opprinnelig hadde vært Tords eie: ”Det er sagt, at da Bjørn var ferdig til reisen, ga han Oddny den kappen han hadde fått av Tord, og begge ba de alt godt over hverandre” (Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, kap.14). Mellom Tord og Bjørn fortsetter stridighetene. Bjørn antar at en av Tords sønner, Kolle, er hans egen, og rivaliseringene kulminerer i at Bjørn setter opp en nidstang mot Tord. Bjørn blir tilslutt drept av Tord og hans menn. Oddny opptrer her igjen i historien: Hun sørger så sterkt over Bjørns død at hun sykner hen, og Tord angrer på drapet og gjør alt for å lindre hennes sorg.

Alle de tre sagaene sirkler rundt et klassisk trekantdrama. I alle tre historier opptrer kappen som bilde på mannen i et forhold som ikke er fullbyrdet fysisk eller juridisk. Kappens fysiske egenskaper, som et varm ytterplagg som omfavner bæreren, gjør at den lett kan ses som metafor for det fysiske uttrykket for kjærligheten mellom de to involverte. Den har dermed tredd ut av den mannlige gavebyttesfæren, ettersom kvinnene ikke kan forventes å gjengjelde gaven med annet enn takknemlighet og aksept av ham som mann. Kolfinnas avslag får dermed dobbel bunn: Ikke bare avslår hun en storslått gave, hun avslår Hallfred som mann, selv etter at de har tilbrakt natten sammen. Fra å ha en politisk, hierarkisk betydning, får kappen som gave til kvinner et nærmest intimt aspekt hvor kappen representerer mannen selv. Både Ravns brennende sjalusi som fører ham ut i æreløs kamp, iscenesettelsen av Helgas død med Gunnlaugs kappe i ektemannens fang, Kolfinnas avslag, Bjørn og Tords nidviser hvor Tord skryter over å ha vunnet møen, mens Bjørn umandiggjør Tord og gjør krav på å være far til hans sønn, og tilslutt Oddnys aksept av gaven, kan alle forstås innenfor denne tolkningsrammen. Et viktig element ved gaverelasjonen som beskrives fra mann til kvinne, er dermed at gavegivingen går fra å være en politisk, offentlig handling med krav om motgave/-ytelse, til en privat sfære hvor mottakeren ikke kan gjengjelde gaven med annet enn stilltiende hengivenhet eller god omtale via indirekte kanaler. Samtidig viser kappegaven til kvinner også til det spillet som kappen er en del av. Ettersom kappen i første rekke er brukt og utvekslet mellom menn, innebærer en kappegave til husfruen en nedvurdering, for ikke å si fornærmelse, av hennes mann som innenfor gaveutvekslingens logikk burde vært mottakeren av kappen. Fra å symbolisere vennskap mellom to parter, kan man si at de demonstrative kappegavene til kvinner, samtidig signaliserer uvennskapen mellom de to mennene som er involvert i trekantdramaet.

5.6.5 Den personlige gaven

Kappen framstår dermed som en sentral gjenstandstype i stadfestingen av relasjonene mellom elitens menn, men er også atypisk i den forstand at den i spesielle sammenhenger også kan gis til kvinner. Gavens politiske og sosiale betydning i det norrøne samfunnet har vært understreket i en rekke arbeid. Gaven var sentral i etableringen og opprettholdelsen av likeverdige vennskap, men også for relasjoner mellom mennesker på ulikt nivå i samfunnshierarkiet (Gurevitch 1968, Hedeager 1992: 134, Miller 1986, Sigurðsson 1999b: 28-30, Curta 2006). Utveksling av gaver var derfor ikke kun et personlig anliggende, men også offentlig, hvor relasjonen mellom de to partene ble tilkjennegjort. Gavens gjenytelse behøvde dermed ikke være en gjenstand, men kunne ta form av mottakerens troskap og lojalitet. Det formaliserte og forpliktende elementet ved gaven, innebar også at det var klare regler for hva slags type gjenstander som kunne overdras. Noen typer gjenstander kunne gis fra den sterkeste i forholdet, og nedover i hierarkiet, mens andre gjenstander kunne overrekkes oppad, som tegn på respekt og hengivenhet. Den største gaven som kunne overdras var jordeiendommer, som bandt mottakeren til livslang tjeneste for giveren (Charles-Edwards 1976). Våpen synes også å ha vært en gavetype som ble gitt nedover i samfunnsstigen (Sigurðsson 1999b: 83). I motsatt fall er det nevnt hauker, hester, telt og seil, som akseptable gaver fra underordnet til overordnet (Monclair 2004: 75). Brudd på disse reglene kunne vanære eller håne mottakeren, for eksempel når en gjenstand som ellers ble forbundet med en ”ovenfra og nedad”-relasjon, ble forsøkt gitt fra en underordnet til en overordnet. På samme tid ville et avslag på å ta imot en gave, innebære at giveren ble vanæret gjennom at hans tilbud om vennskap og lojalitet ikke ble godtatt. Gjenstandene som ble utvekslet i slike formaliserte gavegivningseremonier, var derfor ikke kun passive objekter, men en forlengelse av giveren, et symbol på giveren selv (Gurevich 1968) og de var forbundet med et nett av mening og sosiale sanksjoner.

Enkelte gaver synes å i sterkere grad ha framstått som representanter for giveren. Det gjelder særlig gjenstander som giveren selv har brukt, eller som er forbundet med giverens forfedre eller med giverens allianser. Disse gjenstandene opptrer nærmest som et bilde på giveren selv, og som en del av hans personlighet, egenskaper og hell (Gurevich 1985: 222-223, Zachrisson 1998: 32, Hedeager 1999). Særlig var gjenstander av gull tett tilknyttet den politiske strukturen bygget rundt en leder og hans følge, hvor lederens egenskaper ble uttrykt i hans vilje til å dele ut rikdommer (Zachrisson 1998: 29-32). Å gi bort gjenstander av edelmetall innebar at man i bokstavelig forstand ga av seg selv, hvor mottakeren fikk del i giverens

dyktighet og hell. Disse utvalgte gjenstandene ble dermed personifiseringen av giverens/ bærerens identitet og egenskaper, og blir i litteraturen beskrevet med personnavn, som objekter med egne identiteter og livsløp (jf. Kopytoff 2000). Zachrisson nevner i denne sammenheng gullringene *Sveagris* og *Molde* (Zachrisson 1998: 32), Personnavn kjennes også på flere andre gjenstander i den norrøne litteraturen, særlig våpen, og i særdeleshet sverd (bl.a. *Gråsida, Kvernbitt, Gram, Fetbrei, Skrep, Hrotte, Refil* og *Dainslef,* se for eksempel Snorris Edda s. 115, 125, 128, jf. Gansum og Hansen 2004).

Liksom gullringer, må våpen gitt i gave også forstås i en politisk sammenheng, hvor gaven har regulert relasjonen mellom lederen og hans følge. I det norrøne sagamaterialet finnes en lang rekke eksempler på hvordan nettopp gullringer og våpen, i særlig grad sverd, gis ved formaliserte møter fra en overordnet til en underordnet. Gavegivingen synes å ha fulgt et formalisert mønster rundt et fastlagt sett av gjenstandstyper. Dette antyder at de gjenstandstypene hver var forbundet med ulike sett verdier knyttet til den politiske og sosiale strukturen. Gullringer og våpen kan på den ene siden slik framstå som likeverdige typer gaver, gitt i en likeartet sammenheng. De kan allikevel ha vært forbundet med ulikt meningsinnhold, som henviste til hvilke verdier og egenskaper som kjennetegnet både giver og mottaker, og relasjonene dem imellom.

På linje med gullringer og sverd, omtales også flere av kappene i sagaene med personnavn, etter hvem gaven har blitt gitt som gave fra. Den samme kappen omtales under to navn i Gunnlaug Ormstunges saga, først som *Adalrådnaut*, senere videreført som *Gunnlaugsnaut* (Gunnlaug Ormstunges saga, kap.18 og 26). Andre kapper er omtalt med egennavn som *Flosanaut* (se Brennu-Njáls saga, kap.111) og *Þórðarnaut* (Bjarnar saga hítdælakappa, kap 14). Bruken av personnavn understreker dermed den direkte og personlige, forbindelsen mellom giver og mottaker. Samtidig signaliserer også navnet giverens generøsitet ovenfor andre, og at mottakeren har del i giverens storhet og hell. Kappen i sagalitteraturen inngår dermed som en integrert del av både giverens og bærerens identitet, samtidig som den er et materielt utrykk for bærerens rolle og lojalitet ovenfor giveren. Som en konkret del av bærerens identitet, blir kappen særlig meningsladet ved at den gis som gave til en annen. Kappen understreker den nære og personlige forbindelsen mellom giver og mottaker, den er et fysisk bilde på personene selv. I dette lys er det dermed ikke så vanskelig å forstå at kappen står sentralt både som en politisk symbolsk og sosialt forpliktende gave mellom menn, men også at den kan gis i en rent privat sfære, fra menn til kvinner. Kappen er en del av giveren,

den understreker ofte et hierarkisk forhold hvor mottakeren er underordnet giveren, men gaven er samtidig en anerkjennelse og et bilde på det spesielle forholdet mellom de to partene. Til tross for at kappen i sagaene derfor i høy grad beskrives som en del av den offisielle og rituelle mannlige sfæren, kan man hevde at den samme logikken er til stede når kappen foræres til kvinner, selv om situasjonen framstår som diametralt motsatt. I de tre sagaene hvor kappen gis til kvinner relateres samtidig kappegavene også til den mannlige sfæren, ved at kappen gjennom sine betydningslag også billedliggjør konfliktene og rivaliseringene mellom de to involverte mennene. Som gave både til menn og kvinner er kappen uansett nært assosiert med giveren og hans relasjon til bæreren, og den framstår som et konkret symbol på bæreren selv.

5.7 Kappen: ritualisering av lojalitet og identitet

I tillegg til at kappen framstilles som en del av bæreren identitet, assosieres den også ofte med kappens giver, og med dennes relasjon til bæreren. Som draktuttrykk kan kappen slik ses som forbundet med en type rolle eller ideologi, som gjennom sin identitetskapende virkning bidro til å skille ut og utmerke mannen selv, men også det nettverk eller allianse som lå til grunn for draktuttrykket. Anita Malmius (2003) har framholdt at spesielle draktuttrykk kan fungere som et sammenholdende og forpliktende bånd, særlig for ulike grupper innefor den religiøse og politiske overklassen. Når man bærer en slik gruppedefinerende drakt ikler bæreren seg bestemte funksjoner, og dermed også makt og verdighet. Drakten har slik en sterk symbolverdi som legitimerer bæreren. Den framhever dermed mannen, samtidig som den gjennom sine assosiasjoner setter ham inn i en større gruppe og legitimerer hans status.

Et gjennomgående trekk ved omtalen av kappene i Islendingesagaene, er at de beskriver kappen som en politisk og sosialt ladet draktelement, i stor grad gitt som gave i en ovenfra og ned – relasjon, ofte fra norske konger, jarler eller stormenn. I flere av sagaene omtales kappegaven samtidig med at det blir understreket at det er stor respekt og nærhet mellom partene, eller at mottakeren av kappen har oppholdt seg hos den kongen eller jarlen i lengre tid. I ialt seks av islendingesagaene knyttes kappen eksplisitt til at mottakeren blir kongen eller jarlens hirdmann[17], eller at partene uttrykker ”stort vennskap” mellom hverandre.[18] I sagalitteraturen er vennskapstermen svært ofte brukt for å beskrive forholdet mellom

[17] Sagaen om Gunnlaug Ormstunge, kap.10, Finnboga saga, kap. 18 og 19, Njålssoga, kap.86.
[18] Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe, kap.9, Egilssoga, kap.55, Soga om ljosvettingane kap.14

mennesker, som regel menn (Sigurðsson 1992). Vennskapet kan omtales som et nært og personlig forhold, gjerne forsterket gjennom ekteskapsforbindelser. Samtidig framstår det som en hierarkisk relasjon, hvor mottakerens ære og identitet er forbundet med hans lojalitet ovenfor giveren. Den omfattende bruken av vennskapstermen i islendingesagaene innebærer som oftest vennskap mellom parter som sto i et hierarkisk, men gjensidig avhengig, forhold til hverandre I de situasjonene som sagaene beskriver, ligger dette implisitt: For den norske kongen ville opprettelsen av vennskap med islandske stormenn innebære muligheten til politisk innflytelse på Island. Islandske stormenn ville, på sin side, øke sin status og betydning gjennom sitt vennskap med en utenlandsk hersker, tilkjennegjort gjennom den lett synlige kappegaven. Kappen symboliserer dermed inngåelsen av en hierarkisk allianse, som samtidig var gjensidig fordelaktig og hensiktsmessig. De mange skildringene av kappegaven viser at den har vært forstått som en form for standardisert gjenstandstype blant elitens menn, utvekslet gjennom mer eller mindre eksplisitte ritualer som innebærer at det inngås formaliserte vennskap eller andre gjensidige, lojalitetsbindende bånd.

Omtalene av ”vennskap” og forpliktende lojalitet mellom kappens giver og mottaker, gjenspeiler de strukturerende prinsippene for politisk strategi og logikk i yngre jernalder. Den sosiale og politiske logikken i jernalderen og inn i middelalder var sentrert rundt etableringen og vedlikehold av både horisontale og vertikale allianser og nettverk. Denne form for maktens logikk definerte datidens *politiske kultur* og praksis, det vil si det mønsteret som preget den politiske interaksjonen mellom individer og grupper (Hermanson 2000:13). Etableringen og opprettholdelsen av personlige allianser og ulike nettverk, var et grunnleggende integrerende element som bandt samfunnet sammen. De ulike nettverkene, uttrykt gjennom løfter om troskap, lojalitet og vennskap, ble nøkkelelementene som alle maktrelasjoner var organisert rundt (Le Jan 2000). Nettverkene innenfor eliten ble etablert og opprettholdt gjennom utvekslingen av særlig vakre, eller symbolsk ladede gjenstander, gjennom ekteskapsinngåelser, etableringen av ulike former for formelle ”vennskap”, gjestebud, eller ved å la sine barn ble fostret opp hos alliansepartneren (Theuws og Alkemade 2000). Det er imidlertid vanskelig å separere de ulike formene for allianser fra hverandre, ettersom ett type bånd ofte ble forsterket gjennom et annet. Selv nært slektskap kunne styrkes med også å inngå vennskap med hverandre, mens vennskapsallianser ofte ble styrket gjennom ekteskapsinngåelser (Hermansson 2000:32, Sigurðsson 1995). Slike aristokratiske nettverk må anses som en del av den politiske hverdagen allerede fra merovingertiden av, og disse

overlappende nettverkene gjennomsyret den politiske kulturen og dannet elitens handlings- og referanseramme (Norr 1998:223, Wood 1983).

Formaliseringen av allianser gjennom etableringen av *vennskap* er et sentralt trekk ved aristokratiske nettverk i yngre jernalder og tidlig middelalder, og er bredt belagt i kontinental historisk forskning (for eksempel Althoff 2004, Haseldine (red.) 1999). Innebyrden av vennskaps-termen og den formelle bruken av den, synes imidlertid å ha hatt skiftende vilkår. Etablering av *vennskap* var et konkret politisk instrument som ble brukt til å blant annet regulere forholdet mellom konge og aristokrati, og ikke minst forholdet mellom herskere. På 700-tallet synes for eksempel det karolingiske kongehuset å ha etablert *vennskap* nærmest utelukkende med utenlandske herskere og paver, noe som skulle understreke at de to partene ble ansett som likeverdig. Det offisielle forholdet mellom riker/regioner ble dermed formalisert gjennom kontrakter som pekte på det personlige vennskapet mellom herskerne. Gerd Althoff har hevdet at begrepet gradvis fikk en bredere bruk og betydningsramme i Frankerriket i løpet av 700-tallet, gjennom den skjøre maktbalansen mellom kongemakten og et stadig sterkere aristokrati (Althoff 2004: 113-116, jf. Airlie 1995). Situasjonen ble forsøkt løst blant annet ved innføringen av egne troskapseder overfor kongen, men trolig også gjennom en ideologisk vektlegging av samarbeidsrelasjonene mellom konge og følgesvenner, hvor kongen var nødt til å bruke tilsynelatende mer likeverdige former for allianser for å tekkes og kontrollere eliten (Althoff 2004: 115-116). Kongehusets behov og ønske om å kontrollere og sikre seg aristokratiets lojalitet, bidro dermed til en sterk økning i etableringen av *vennskap* mot lokale magnater og aristokrati, som et middel til å passivisere krefter som kunne true kongehuset. Et viktig aspekt ved denne utviklingen, er at vennskapstermen dermed ikke bare ble inngått mellom jevnbyrdige parter, men ble også inngått mellom parter som sto i et hierarkisk forhold til hverandre. Bruken av termen *vennskap* ble i dette lys brukt for å tilsløre eller underkommunisere maktrelasjonen. En liknende utvikling skjedde trolig under de politiske prosessene i England, som utover 800-tallet ble sterkt preget av den karolingiske styringsmodellen (Stafford 2003). I løpet av 800-tallet synes de anglosaksiske kongene å ha inkorporert bruken av termen vennskap (*amicus-amicitia/ freound-freundlice*) etter karolingisk modell. I anglosaksiske chartere betegnes kongens nærmeste følgesmenn som hans venner, og kongene synes å ha benyttet denne formen for allianse som et stabiliserende tiltak for å forsterke og understreke kongelig autoritet (Barrow 1999).

Både de frankiske kildene i fra yngre jernalder, og islendingesagaenes senere beskrivelser av det norrøne samfunnet i vikingtiden, viser at begrepet *vennskap* (lat. *amicitia/* isl. *vinátta*) hadde et konkret og spesifikt innhold knyttet til en politisk kultur bygget rundt horisontale og vertikale nettverk, med klare rammer om partenes status og plikter ovenfor hverandre. Det er grunn til å hevde at denne formen for formelt og forpliktende allianse, må ha vært en del av den politiske kulturen i Norden på 800- og 900-tallet. I følge frankiske kilder trer i løpet av 800-tallet en rekke medlemmer av de danske kongedynastiene, inn i formaliserte vertikale og/ eller horisontale allianser med de frankiske herskerne, de ble frankerkongenes *fideles*, betrodde menn (Coupland 1998). Det danske kongsemnet Harald Klakk konverterte sammen med sin kone og sønn i 826 til kristendommen, og ble Louis den frommes (814-840) vasall. Kongen ledet selv Harald til døpefonten, og adopterte ham som sin sønn. Harald ble gitt Rüstringen i Frisland som len, og både han og hans familie mottok overdådige gaver ved seremonien, deriblant en kostbar *chlamys* (jf. kap. 5.4). Etableringen av herre-vasall-relasjonen mellom dem, ble dermed stadfestet både gjennom at kongen sto som gudfar, og gjennom etableringen av et fiktivt slektskapsbånd (Coupland 1998, Norr 1998:168). Danekongen Horic skal også i 836 ha tilbudt kong Louis den fromme sin lydighet (*obedienta*) og vennskap (*amicitia*) (Althoff 2004: 85). Samme type bånd ble opprettet mellom Karl III av Frankerriket og den danske prinsen Godfrid i 882. Karl sto som Godfrids gudfar, og Godfrid ble ved samme anledning frankerkongens vasall og mottok len og overdådige mengder sølv og gull (Althoff 2004: 77-78, 123). Rorik, fetter av danekongen Godfrid, utmerker seg ved å ha hatt en særlig betydningsfull posisjon, ettersom han var *fideles* med de tre kongelige brødrene Karl den skallede, Lothar I, og Louis den tyske, og besatt et rikt og utstrakt len (Coupland 1998).

Etableringen av formelle og hierarkiske vennskapsbånd mellom medlemmer av det danske kongsdynastiet og frankerkongene viser at denne form for politiske kultur, med dets spesifikke allianseformer, uttrykk og symbolikk, må ha vært vel kjent i Sør-Skandinavia. Det danske kongehuset sto i løpet av 800-tallet også i nær kontakt med de norske kongsdynastiene, representert blant annet gjennom Harald Hårfagres sønn Eriks ekteskap med den danske kongsdatteren Gunnhild (Krag 1995: 94). Gjennom sin sønn Håkons oppfostring hos Wessex-kongen Athelstan, hadde Harald Hårfagre en direkte kontaktlinje også inn mot det anglosaksiske kongeriket (Krag 1995: 94). Den omfattende bruken av formalisert *vennskap* som politisk virkemiddel, både hos karolingiske og anglosaksiske herskere, må derfor med all sannsynlighet også ha vært godt kjent for aristokratiet og den politiske eliten i

Norge. Gjennom samtidens brede aristokratiske nettverk, konkretisert gjennom Harald Hårfagre dynastiets direkte kontaktlinjer med danske og anglosaksiske kongsdynastier, er det all grunn til å tro at de politiske aktørene i Norge har vært fortrolige med hele det spekteret av forpliktelser, ritualer, gjenstander og begrepsbruk knyttet til denne maktlegitimerende og ritualiserte form for allianse.

5.8 Konklusjon

For å oppnå en nærmere forståelse av de norske ringspennene og deres kontekst, må man vurdere hvordan kappen og kappespennen opptrer i det kulturelle og politiske bildet i øvrige deler av Nord-Europa til samme tid. I oppsummeringen av dette kapittelets diskusjoner, skal det pekes på to hovedtrekk som er relevante for fortolkningen av ringspennenes bruk og betydningsinnhold i Norge. For det første, indikerer både de arkeologiske, de ikonografiske og de skriftlige kildene at ringspennen var en markant og integrert del av mannskappen. Disse viser videre at kappen og kappespennen var symbolladete og viktige elementer av elitens manndrakt i fra ca. 700-900, over store deler av Nord-Europa. Drakthistoriske studier har pekt på at det synes å ha eksistert en felles nordeuropeisk overklassemote, hvor elitens drakt i de nordiske landene har vært svært lik draktuttrykket for det øvrige aristokratiet i Nord-Europa. Trolig har også betydningen av de ulike draktelementene og av draktuttrykket som helhet vært likeartet, hvor drakten har vært et konkret uttrykk og symbol for bærerens sosiale rang og maktutøvelse (Hedeager Krag 2003, Skibstedt Klæsøe 2003). Dette innebærer at forekomsten av ringspenner i de rike mannsgravene i Norge må forstås som at disse mennene har båret kapper, og at dette draktuttrykket trolig har relatert seg til et felles, nordeuropeisk draktuttrykk for eliten i samtiden hvor det har vært lagt særlig vekt på kappen som rangbetegnende og maktlegitimerende plagg.

Det andre viktige trekket, er at flere kilder beskriver hvordan kappen og kappespennen tilegnes gjennom ritualer i forbindelse med overføring av makt eller rolletilskriving, eller gjennom rituell gaveutveksling i etableringen av en spesiell hierarkisk relasjon. I islendingesagaene, som trolig i størst grad beskriver prinsipper og handlingsmønstre som eksisterte i det norrøne samfunnet i Norge i vikingtiden, beskrives kappen som et formelt draktelement som overrekkes ved inngåelsen og bekreftelsen av særlige lojalitetsbånd mellom elitens menn, ofte omtalt som *vennskap* (jf. kap. 5.6). Disse beskrivelsene samsvarer med de frankiske kildene, som skildrer hvordan kostbare kapper inngår som sentrale symboler ved overføringen og formaliseringen av maktutøvelse, og ved reguleringen av formelle roller

mellom elitens menn (jf. kap. 5.4). Liknende forhold synes å ha vært assosiert med kappen og kappespennen i Irland (jf. kap. 5.5). Kappen framstår i alle disse kildene som et maktlegitimerende og ideologisk ladet klesplagg forbundet med rituell overføring av makt eller rolletilskriving i et politisk hierarki, gjennom gavegivning og lojalitetsbindende ritualer som en del av datidas politiske praksis.

Forekomsten av ringspenner både i rike mannsgraver, og i sølvdepotene hvor de framstår som del av et rituelt smykkesett, indikerer at disse to hovedtrekkene danner en relevant fortolkningsramme også for de norske ringspennene. Ikonografiske framstillinger av kappen antyder at den i løpet av merovingertid får et nytt snitt og tilskrives ny betydning i Skandinavia, og nå i større grad blir forbundet med en aristokratisk mannsrolle (jf. kap. 5.1, Blindheim 1947: 128). Med utgangspunkt i at ringspennen har utgjort et integrert element av denne type kappe, indikerer dette i tillegg at den politiske/ideologiske betydningen av både kappen og kappespennen forsterkes i siste halvdel av 800-tallet i Norge, når ringspennene begynner å opptre i rikt utstyrte mannsgraver og i sølvdepoter. Analysen av det arkeologiske kildematerialet gir en sterk indikasjon på at kappen og ringspennen ble forbundet med en gruppe menn med sentrale politiske posisjoner. Gjenstandsammensetningen i mannsgravene med ringspenner angir at man har ønsket å markere en idealisert, aristokratisk mannsrolle i gravsituasjonen uttrykt gjennom den omfattende nedleggelsen av våpen, av redskap og gjenstander forbundet med rituell og økonomisk virksomhet, og ved å begrave avdøde med kapper og/eller kappespenner. Den nære forbindelsen som gravmaterialet peker på, mellom menn av høy status og kappen som rangbetegnende plagg i perioden 850-950, indikerer at det i Norge i denne perioden har vært lagt særlig vekt på ringspennen og kappen som politiske symboler, og på de ritualer som har vært forbundet med overrekkelsen eller tilegnelsen av disse gjenstandene.

Inkorporering av dette mannlige, aristokratiske draktuttrykket i Norge, kan ses som et politisk ønske om å assosiere seg med de nordeuropeiske rikene i samtiden, hvor kappen hadde en sentral rolle i politiske ritualer og maktutøvelse. Innlemmelsen av fremmede gjenstander eller uttrykk kan nettopp ses som en måte å forsøke å trekke veksler på den ideologiske og politiske situasjonen som objektene var forbundet med, tilpasset den lokale rammen. Som nevnt innledningsvis i avhandlingen, kan nettopp en slik tilegnelse av fremmede, politiske ladede gjenstander innebære at gjenstandene eller gjenstandsgruppen blir fysisk endret og/ eller symbolsk refortolket inn i en spesifikk politisk-ideologisk ramme (jf. kap. 1.4, Helms

1993: 4, Kertzner 1988:1-5). Særlig gjelder dette i perioder med konflikter mellom grupperinger innenfor eliten omkring defineringen av maktpolitiske og ideologiske forhold (DeMarrais et.al. 1996, Kertzner 1988:25). Et slikt perspektiv, sammenholdt med de to nevnte hovedtrekkene for ringspennenes fortolkningsramme, indikerer at ringspennene i mannsgravene og sølvdepotene i Norge skal relateres til de politiske konfliktene og sentraliseringsprosessene som skjer i løpet av siste halvdel av 800-tallet fram til ca. 950, med Harald Hårfagre og hans to sønner Eirik Blodøks og Håkon den gode som sentrale aktører. Med utgangspunkt i at ringspennen og kappen må ses som transformerte politiske symboler i en politisk konfliktperiode, åpner dette for at mennene begravd med ringspenner skal forstås som medlemmer i de aktuelle politiske nettverkene, og at disse mennene har vært knyttet til den politiske eliten gjennom enten tilnærmet likeverdige, eller hierarkiske bånd. Dette perspektivet tas opp til diskusjon senere, med vekt på ringspennenes distribusjon sammenholdt med den historiske framstillingen av de politiske prosessene i Norge i denne perioden (jf. kap.7).

Det må bemerkes, at kappen og de allianseformer som denne har vært assosiert med, i første rekke forbindes med den politiske kulturen og symbolikk som har vært tilstede i Frankerriket. Ringspennene som er funnet i Norge viser imidlertid konkret til forbindelsen til Irland og Skottland, og er et keltisk/ piktisk draktsmykke som i Norge transformeres og integreres som draktuttrykk sammen med kappen. Trolig har redefineringen av dette insulære smykket skjedd i en periode hvor integrering og transformering av politiske symboler har vært viktige strategiske virkemidler. Denne indikerer at ringspennen institusjonaliseres og redefineres som politisk symbol idet den integreres sammen med mannskappen, og at kontakten mot den insulære verden dermed blir integrert som konkret politisk ressurs. For å kunne diskutere det brede spekteret av assosiasjoner som har vært knyttet til ringspennen og kappen som politiske symboler og materialisert ideologi, må vi derfor vende oss til den insulære verden, særlig til Irland og områdene rundt Irskesjøen.

KAPITTEL 6

IRSKESJØEN SOM POLITISK OG IDEOLOGISK REFERANSE

6.1 Innledning

Ringspennene i Norge kan som vist i overveiende grad knyttes til kontakten med den insulære verden, både gjennom de tidlige insulære spennene og gjennom de mange kopiene og typene som er utviklet etter insulære forbilder. De insulære spennene funnet i Norge er alle av type I og er, med kun ett unntak, funnet i kvinnegraver. Insulære ringspenner er også funnet i flere antatt norrøne gravkontekster i Skottland (se kap. 2.3.2). Samtidig er det viktig å merke seg det *ikke* er funnet ringspenner i norrøne kontekster i Irland (jf. kap. 2.6). Allikevel har majoriteten av de lokalproduserte ringspennene i Norge, i særlig grad type III, kulespennene, klare paralleller til Irland, hvor kulespennen trolig oppsto først (kap. 2.4.5). Hensikten med dette kapittelet er å diskutere årsakene til disse trekkene i materialet. Transformasjonene av ringspennene indikerer at man i Norge bevisst har ønsket å spille på de assosiasjonene til Irland som spennen ga. Som argumentert for i kapittel 5, har ringspennene vært betydningsfulle politiske symboler i Irland, hvor religiøse og verdslige aspekter ved maktutøvelsen var tett sammenvevd. I Norge er disse transformerte spennene funnet nærmest utelukkende i rikt utstyrte mannsgraver. Dette indikerer at de insulære relasjonene, særlig kontakten med Irland, er blitt integrert i forståelsen og utøvelsen av makt og autoritet.

Mens forrige kapittel fokuserte på draktutrykket som ringspennene inngikk i, er målsettingen med kapittel 6 å se nærmere på årsakene til at kappen som politisk symbol i så sterk grad ble kombinert med en irsk/keltisk spennetype i mannsdrakten. For å diskutere dette er det viktig å se nærmere på de politiske, men også ideologiske, relasjonene mellom Norge, de norrøne koloniene og de ulike politiske enhetene på De britiske øyer, for å kunne danne seg et bilde av den historisk spesifikke konteksten som ringspennene opptrådte i, og som var utslagsgivende for forståelsen av ringsspennen som symboler. De kulturelle og identitetsmessige prosessene hos de ulike partene som følge av denne kontakten må også forstås på bakgrunn av de politiske og økonomiske rammene for samhandling (Stein 2005). Denne kontinuerlige reforhandlingen av maktstrukturer og identiteter vil også formidles gjennom materiell kultur.

Dette vil innebære både en aksentuering av enkelte typer objekter og konstruksjoner som framstår som kulturelt definerende, men også bidra til transformasjon og innlemmelse av materiell kultur fra kolonienes opprinnelige befolkning i en prosess mot utviklingen av hybride og sammensatte identiteter. Ved konflikter og reforhandlinger av politisk og kulturell makt kan også overtagelsen av sentrale politiske symboler stå sentralt, ettersom retten til å definere og forvalte disse symbolene vil bidra til å legitimere grunnleggende endringer i ideologiske og politiske strukturer (DeMarrais et.al. 1996, Kertzner 1988: 43, 170, 175). Jeg vil her argumentere for at liknende prosesser også trolig står sentralt for å forstå variasjonene i dateringen og utbredelsen av ulike typer ringspenner i Norge.

Som et utgangspunkt for denne diskusjonen vil første del av kapittel 6 redegjøre for diskusjonene omkring opptakten til kontakten mellom Norge og de insulære områdene, og for hvordan denne relasjonen er framstilt. Videre vil jeg diskutere den politiske betydningen for den norske eliten av de norske koloniene rundt Irskesjøen, med særlig vekt på jarledømmet på Orknøyene og Dublin-riket. Temaet berører i stor grad emner som tidligere er diskutert med utgangspunkt i skriftlige kilder, og som blant annet omhandler Harald Hårfagre og hans etterkommeres engasjement i den politiske og økonomiske situasjonen rundt Irskejøen. I den siste delen av kapittelet diskuteres de mulige konsekvensene av relasjonene til Irland i Norge, med vekt på hvilken betydning og hvilket meningsinnhold denne kontakten fikk, og hvordan den skapte handlingsrammer og forutsetninger for de interne politiske prosessene i denne perioden.

6.2 Kontakten vestover

Historikeren Narve Bjørgo har hevdet at den geopolitiske situasjonen som preget Norge i vikingtida var preget av tre hovedområder: sørover mot frankiske og særlige danske områder, nordover med en gradvis økende kontroll over de nordnorske høvdingdømmene og den samiske befolkningen, og vestover med den store ekspansjonen som ga grunnlaget for et norsk kulturområde rundt Irskesjøen og i Nord-Atlanteren. Bjørgo erklærer at vikingtidas rikssamlingsprosesser må ses i lys av vekselspillet mellom disse, hvor den politiske eliten fikk brede grenseflater og et kontaktnett som dannet begynnelsen på en formalisert utenrikspolitikk, med konsekvenser langt opp i historisk tid (Bjørgo 1995:20). I sin gjennomgang understreker Bjørgo at Irskesjøen ”…gjennom vikingtida langt på veg var et norsk innhav” (Bjørgo 1995: 22). Bjørgo baserer denne uttalelsen på sin beskrivelse av den politiske organiseringen av den norske bosetningen rundt tre hovedsentra: rundt Dublin, på

Orknøyene, og på Sudrøyene og Man, som han mener representerte "…ei konstant utfordring for norske styringsambisjonar" (Bjørgo 1995: 21). Konsekvensene av et slikt perspektiv er imidlertid i liten grad blitt innlemmet i diskusjonen omkring de politiske prosessene i Norge i perioden 850-950. Om man forutsetter at den politiske eliten i Norge var direkte involvert både alliansemessig, militært og økonomisk i stridighetene rundt Irskesjøen, åpner dette for nye perspektiv på forståelsen av ringspennene i Norge. For å diskutere ringspennenes bruk og meningsinnhold er det derfor viktig å forsøke å utdype Bjørgos påstand om den politiske betydningen av Irskesjøen, ved å se nærmere på de politiske og ideologiske relasjonene mellom den politiske eliten i Norge, de norrøne koloniene og de ulike politiske enhetene på De britiske øyer. Dette kan bidra til å skissere et bilde av den historisk spesifikke konteksten som ringspennene opptrådte i, og belyse ringspennenes betydningslag i Norge.

6.2.1 Norge og De britiske øyer: den tidlige kontakten

Reisene og migrasjonen fra det området som senere skulle inngå i dagens Norge, gikk i første rekke til det senere Irland, Skottland og De nordatlantiske øyene. Årsakene til utferdstrangen og emigrasjonen er søkt forklart på mange måter (jf. Roesdahl og Wilson 1992: 27, se også Näsman 2000). Det er blant annet hevdet at vikingtiden så en sterk befolkningsøkning med dertil hørende knapphet på jord, noe som gjorde det vanskelig for særlig yngre og ikke-arveberettige sønner å etablere seg. En annen faktor som er vektlagt er at ledende familier forlot Norge på grunn av de politiske konfliktene som oppsto som følge av Harald Hårfagres økende maktposisjon. Det er også hevdet at man først fra slutten av 700-tallet fikk kjennskap til de nødvendige teknologiske forutsetningene for selve ekspansjonen, ved utviklingen av blant annet raske, lett manøvrerbare, havgående skip (se Krag 2000: 34-35).

Disse årsaksforklaringene er i de senere år imøtegått av forskere som i stedet hevder at de innledende vikingtoktene må sees i lys av mer komplekse og langsiktige, politiske prosesser, både internt i det norske området og i relasjon til resten av Europa. Den politiske og økonomiske utviklingen i Skandinavia på 700-tallet er særlig relatert til Frankerrikets kontinentale maktposisjon. Gjennom den første halvdelen av århundret konsoliderte det karolingiske dynastiet sin makt over det frankiske området gjennom et utall militære kampanjer mot rivaliserende dynastier og godseiere, og et vidstrakt nett av allianser (Fouracre 1995). Festningsanlegget Danevirke som er bygget i flere omganger mellom ca. 700-740, er derfor sett som en dansk sentralmakts forsøk på å demme opp for karolingisk ekspansjon. På

bakgrunn av dette er det blant annet foreslått at de danske vikingekspedisjonene utgikk fra et kongelig initiativ, gjennom den eskalerende konflikten med frankere og saksere (Näsman 2000). Karolingernes manøvrering mot makt er delvis forklart gjennom de nære kontakter med pavedømmet. I et gjensidig forhold hvor karolingerne støttet opp under omfattende misjonsvirksomhet og dermed økte kirkens maktgrunnlag, kunne de selv dra nytte av pavedømmets autoritet og velsignelse på den storpolitiske arenaen. Samtidig ga dette karolingerne mulighet til å gi sin maktposisjon en ideologisk og religiøs begrunnelse. Karl den stores ekspansjon og konsolidering av makt kan slik forklares gjennom alliansen mellom konge og kirke, som ga grunnlag for ideen om et kristent kongedømme, og er også betegnet som *den karolingiske statstanken* (Krag 1996). Det er likeledes hevdet at en av årsakene til at det karolingiske dynastiet klarte å opprettholde og konsolidere makten var at det maktet å sørge for en sentral kontroll over de militære styrkene, slik at det aggressive, militære elementet ved samfunnet, både praktisk og ideologisk, kunne dirigeres bort fra interne konflikter, og heller konsentrere seg om profitabel plyndring ved grensene. Når de interne konfliktene i eliten økte og aktiviteten ved grensene ble svekket, ble de militære styrkene i større grad dratt inn i rivaliseringene som svekket riket som helhet (Fouracre 1995, med ref.).

Undersøkelser av Skandinavias relasjoner til kontinentet, har vektlagt nødvendigheten av et bredere og mer nyansert syn på vikingtidens utgangspunkt. De karakteristiske plyndringstoktene og den påfølgende koloniseringen, er i dette perspektivet sett som et resultat av gradvise endringsprosesser i relasjonen mellom Skandinavia og kontinentet, og særlig i relasjon til frankerrikets imperialistiske ambisjoner (Myhre 1993, 1998, 2000, Hines 1996, Näsman 2000). Den norske eliten i merovingertiden var, slik det er pekt på i kap. 4.2, trolig integrert i det økonomiske og politiske nettverket som utviklet seg mellom aristokratiske slekter og maktpolitiske sentra i områdene rundt Nordsjøen i løpet av samme tid (Myhre 1993, 1998, 2000, jf. Jørgensen 1991, Carver 1989, Hedeager 1992, Scull 1993). Denne situasjonen ble dramatisk endret i slutten av 700-tallet når det karolingiske riket ekspanderte nordover, i den hensikt å få et bedre militært og økonomiske holdepunkt over Nordsjøområdet, og økt kontroll over handelsvarer fra blant annet de baltiske stater og Norge. Samtidig skjedde en intensivering av den kristne misjonsaktiviteten fra de insulære områdene, mot kontinentet. Det har vært foreslått at dette kan ha ført de skandinaviske kongedømmene ut i en militær og religiøs konflikt, med en tilspissing av relasjonen til De britiske øyer som resultat, hvilket bidro til angrepene rettet mot nettopp kirker og klostre (Myhre 1993, 2000, 2003). Utviklingen av de avanserte seilskipene er i dette lys forklart som en konsekvens av, i

stedet for en forutsetning for, et økende behov for hyppigere overfart til De britiske øyene (Myhre 1998, 2000, Hernæs 1997, Hines 1996).

Det er dermed hevdet at de norske vikingenes fokus på de nordlige insulære områdene kan forklares med at det allerede i forkant av den historisk definerte vikingtiden eksisterte direkte handelskontakter over Nordsjøen mellom elitesjiktet i det insulære området og i Norge (Myhre 1993, Hines 1996). En omfattende analyse av det arkeologiske materialet på De britiske øyer og Vest-Norge har imidlertid ikke kunne gi støtte til en slik antakelse (Gaut 2001:167-168). Det er ikke funnet skandinavisk artefaktmateriale på De britiske øyer som kan dateres til tiden før 800-tallet. I Norge er det imidlertid funnet et fåtall insulære gjenstander som kan antas å ha vært deponert på slutten av 700-tallet. I hovedsak er disse tidlige funnene av insulære gjenstandene gjort i Møre og Romsdal og i Sogn og Fjordane (Gaut 2001: 110, Wamers 1998) og gjenstandene synes til en viss grad å ha opphav i Northumbria. Det er foreslått at dette kan indikere en direkte, men mer sporadisk, kontakt mellom eliten i disse områdene gjennom 700-tallet (Gaut 2001: 167-168, 179-180).

Denne kontakten kan imidlertid ha blitt forsterket gjennom interne politiske spenningsforhold, hvor tilegnelse av prestisjevarer ble stadig viktigere i prosessen med økende sentraliseringen av den politiske makten (Hines 1996, Opedal 1998: 176, Sveaas Andersen 1977: 78). Dannelsen av større regionale kongedømmer i Norge i løpet av merovingertiden, kan ha ført til en sterkere politisk håndheving av intern fred og dermed ha kanalisert unge og frie, men eiendomsløse, menn mot utadrettet krigføring (Skre 1998: 337). Dermed kan liknende prosesser ligge til grunn for vikingtidens plyndringstokter, som er foreslått for Frankerriket: Gjennom en økende sentral kontroll innenfor hvert høvdingdømme over grupper av frie menn, kan det har vært ønskelig å kontrollere og manipulere det aggressive og ideologiske elementet ved krigføring gjennom å dirigere oppmerksomheten delvis utad. På den måten kunne det militære segmentet av den mannlige befolkningen oppnå ære og plyndringsgods, men samtidig være knyttet til toktets initiator gjennom lojalitet. Plyndringstoktene kan slik ha bidratt til en intern stabiliserende situasjon, som igjen forsterket tendensen mot en stadig økende sentralisering av makten konsentrert rundt en politisk elite.

6.2.2 Betydningen av kontakten med De britiske øyer

Det eksisterer en omfattende litteratur av både faglig og populær art omkring vikingenes ekspansjon vestover. Nærmest samstemmig er blant annet beskrivelsen av hvilke områder

som ble berørt, etableringen av de vestatlantiske koloniene, og utviklingen av norrøne riker konsentrert rund Dublin og York. Dette innebærer at relasjonen mellom Norge og det insulære området i stor grad blir beskrevet som et nærmest ensidig forhold, hvor man har fokusert på konsekvensene og omfanget av vikingenes angrep og tilstedeværelse på De britiske øyer. Vikingenes rolle i det insulære området, og særlig relasjonen mellom Irland og Norge i vikingtiden, var temaet for en rekke arbeid fra både irske og norske historikere og arkeologer fra slutten av 1800-tallet fram til ca. 1940-årene, med til dels med klare positive eller negative beskrivelser av vikingenes innflytelse i Irland. Mye av denne litteraturen kan karakteriseres som nasjonalistisk fundert, hvor irske forskere betonet den voldelige og destruktive siden ved invasjonene, mens norske arbeider i større grad fokuserte på vikingenes bidrag til utviklingen av handel og byer (Strøm 2000: 69). I perioden 1940-1954 utkom i alt seks bind i serien *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, med Håkon Shetelig som redaktør. Bøkene presenterte resultatene av omfattende undersøkelser av vikingtiden i de insulære områdene, og relasjonen mellom Norge og De britiske øyer. Serien omfattet presentasjoner av arkeologiske utgravninger, insulært materiale funnet i Norge, så vel som norrøne gjenstander funnet på De britiske øyene, med enkeltstående bind tilegnet henholdsvis funn av norrøne gjenstander i Skottland (bd. 2, Grieg 1940), og Irland (bd. 3, Bøe 1940) og i England og på kontinentet (bd. 4, Bjørn og Shetelig 1940). Til tross for denne storstilte satsingen, stilnet interessen for dette forskningsfeltet av i Norge etter utgivelsen av siste volum i serien. Utdypende undersøkelser omkring relasjonen mellom Norge og Irland er gjort i svært liten grad i de siste 50 årene (Holm 1994, Sveaas Andersen 1969). Tvert imot synes selv nyere historieoversikter i Norge å basere seg på eldre litteratur, uten en problematisering av denne (Strøm 2000: 57, 118). I Irland førte imidlertid de omfattende arkeologiske undersøkelsene av Dublin i perioden fra 1960-1980-tallet til en fornyet interesse blant irske forskere for vikingtiden i Irland (Holm 1994, Mytum 2003). Fra å være primært rettet mot politiske og militære hendelser, bidro utgravningene til at fokus i større grad ble rettet mot kartleggingen av Dublins utbredelse og struktur, av dagligliv og sosiale forhold, og til de gjensidige relasjonene og påvirkningene mellom skandinaviske og irske grupper. Denne trenden i vikingtidsforskningen blant britiske og irske forskere, har blitt ytterligere forsterket gjennom den teoretiske dreiningen innen arkeologi på 1990-tallet mot temaer som omhandler kulturell og sosial identitet (jf. kap. 2.7).

Til tross for den mangelfulle diskusjonen av relasjonen mellom Irland og Norge i norsk forskning, har det vært en generell oppfatning at relasjonene til det insulære området må ha

hatt økonomiske, politiske og religiøse ringvirkninger i Norge. Det har imidlertid vært lagt særlig vekt på England som politisk inspirator og økonomisk ressurs. Det er hevdet at kontakten med både det anglosaksiske kongedømmet og det frankiske riket må ha vært en viktig inspirasjon for Harald Hårfagres og hans etterkommeres politiske prosjekt (Krag 1995: 218-220, 2000: 50, Sigurðsson 1999b: 86, Williams 2001). Den karolingiske statstanken, hvor kongemakt og kirke ble nært sammenkoblet, ble sannsynligvis videreført i særlig grad i England. I løpet av 900-tallet klarte Wessex-herskerne å skaffe seg kontroll over flere regioner, og kunne etter hvert i store trekk etablere et engelsk rikskongedømme med et bredt utbygd administrasjonsapparat (Krag 1995: 220). Det er hevdet at Wessex-herskernes praktiske utformingen av denne statstanken må ha spilt en vesentlig rolle i de politiske prosessene i Norge fra 900-tallet (Krag 1995: 220). Den mer konkrete politiske betydningen av kontakten med De britiske øyene er også i første rekke knyttet til England, som grunnlag for at de norske kongsemnene kunne etablere seg økonomisk, både gjennom støtte fra den engelske kronen og gjennom plyndringstokter med krav om Danegjeld (Krag 2000: 57). Kontakten med England er også sett som sentral for introduksjonen av kristendommen (Steinsland 2005: 421), som blant annet er nedfelt i det arkeologiske materialet gjennom steinkorsene på Vestlandet. Påvirkningen fra den anglosaksiske kirken kom også til å stå sentralt i de senere kristningsprosessene (Sigurðsson 1999b: 92). Ingen av disse påstandene berører eller diskuterer imidlertid relasjonen mellom Norge og Irland i særlig grad. Det er heller ikke lagt konket vekt på å diskutere *hvordan* insulær materiell kultur inngikk i de omfattende endringsprosessene i Norge i denne perioden, eller *hvordan* det trolig sammensatte og mangesidige samspillet mellom norske og insulære samfunn artet seg.

Det er i hovedsak to materialgrupper som peker konkret på kontakten mellom Norge og den insulære verden i vikingtiden. Et av de mest slående fysiske uttrykkene for kontaktflaten mot De britiske øyer ses gjennom de mange steinkorsene og de reiste steinene med korsdekor, som finnes spredt på Vestlandet. Norge er det eneste landet utenom De britiske øyer hvor det finnes grupper av britiske korstyper. Det er funnet om lag 60 slike kors i Norge. Korsene kan deles i to grupper: den norsk-keltiske gruppen og den norsk-angliske gruppen. Selv om de norske korsene er enklere og grovere, er det allikevel ingen tvil om at de oppviser store paralleller med steinkors funnet i Irland, Man og England (Birkeli 1973: 237-238, 1995: 51-57). Fridtjov Birkeli understreker at den tidlige tilstedeværelsen av reiste steiner dekorert med kors og keltiske elementer, samt forekomsten av keltiske steinkors i Norge, er påfallende. Han hevder videre at disse utgjør et sterkt argument for at kristendommen ble introdusert til Norge

gjennom et irsk/keltisk miljø, hvor Isle of Man må ha stått sentralt (Birkeli 1995: 40-41). Det er argumentert for at forekomsten av "stuttruner" (også kalt svensk-norske runer) på både Isle of Man og på Jæren, samt fellestrekk ved steinstøttenes form og dekorering, peker på en klar forbindelse mellom disse to områdene i løpet av 900-tallet (Birkeli 1995: 38-39). Enkelte av korsene har også innrissede tekster, og et interessant trekk er at enkelte navneformer kun opptrer på kors fra Jæren, i tillegg til Irland (Birkeli 1995: 51, 54). Ut fra korsenes runeinnskrifter, utbredelse og plassering i landskapet er det foreslått at de ble reist på 900- og 1000-tallet, muligens allerede under Håkon den Gode (Birkeli 1995: 50, Solberg 2000: 315-317). Birkeli foreslår videre at steinkorsene er satt opp i brytningstiden mellom hedendom og kristendom av misjonsprester, for å manifestere korset som mektig symbol (Birkeli 1973: 27). En alternativ tolkning er lagt fram av Ingrid Fuglestvedt og Per Hernæs (1996), som i stedet hevder at steinkorsene må ses som uttrykk for at de politiske lederne på vestkysten søkte å manipulere korssymbolet både lokalt og mot utenlandske herskere. Plasseringen av korsene langs skipsleia kan ha signalisert at området var kristent, mens korsene også kunne fungere som en ideologisk fordreiing og legitimering av nye herskeres maktgrunnlag og rettigheter innad i lokalsamfunnet.

Kontakten mot det insulære området i århundret før steinkorsene ble reist, er imidlertid i første rekke nedfelt i det insulære gjenstandsmaterialet i fra 800-tallet. Studier av denne gjenstandskategorien har i stor grad bestrebet seg på å dokumentere funn av norrøne gjenstandstyper i vikingenes nedslagsområder i vest, og å kartlegge insulære importstykker til Norge (Petersen 1940, Wamers 1985, Geber 1991). En overveldende majoritet av insulære gjenstander funnet i Skandinavia, er funnet i Norge (Wamers 1985: 45, se også Wamers 1998). Hovedparten av disse må regnes som irske. Det er gjort om lag 200 funn av irske gjenstander i Norge, mens det i Danmark og Sverige kun er gjort ca. 10 tilsvarende funn (Solberg 2000: 248). Dette tyder på at kontakten med mellom Skandinavia og Irland må regnes som nærmest et overveiende norsk foretagende. De relativt sett få insulære gjenstandene som er funnet utenfor Norge, er gjort på sentrale handels- og produksjonssteder som Birka, Helgø og Hedeby. Flere av funnene i Sverige og Danmark/Hedeby kan trolig dateres til sent 900- og 1000-tall, mens i Norge opptrer funnene i første rekke på 800-tallet, selv om flere også opptrer på 900-tallet (Solberg 2000: 248, Wamers 1998).

Importgjenstandene er i første rekke sett som resultat av de norske vikingenes plyndrings- og handelsvirksomhet på insulært område (Bakka 1963: 4, Geber 1991: 158-159, Wamers 1985:

40, jf. også Blindheim 1976). Ut fra fordelingen av insulære gjenstander, har imidlertid Egil Bakka argumentert for at særlig Nord-Jæren i Rogaland viser et sterkt kontaktnett mot Irland med en omfattende migrasjon. Han antyder også at kvinnen i den rike Gausel-graven i Stavanger kan ha stått i forbindelse med det norrøne kongsdynastiet i Dublin (Bakka 1993). Egon Wamers (1998) har også forsøkt å se forekomsten av insulære gjenstander i Norge i forbindelse med den politiske utviklingen på 800- og 900-tallet. Oversikter over det totale insulære materialet viser at disse fordeler seg i langs hele kyststripen ifra Østfold til Troms, men at de i første rekke konsentreres rundt Vestfold, Rogaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Trøndelag (Wamers 1985: 47, 1998). Wamers framhever Sogn og Fjordane samt Rogaland som fylker med en spesielt stor andel irske gjenstander (Wamers 1998). Mens disse opptrer i Sogn og Fjordane gjennom både 800- og 900-tall, kan funnene fra Rogaland kun tidfestes til 800-tallet. Wamers hevder at plyndringstoktene som disse gjenstandene skriver seg fra må ses som systematiske tokt organisert av en elite, og at det er politiske årsaker til at importfunnene fra Rogaland opphører rundt 900. Basert på en fortolkning av irske annaler kombinert med forekomsten av arkeologiske funn foreslår Wamers at Dublin-riket ble grunnlagt på initiativ av en småkonge med Rogaland som kjerneområde, det vil si Harald Hårfagre. De oversjøiske koloniene skal dermed ha utgjort et viktig økonomisk, militær og politisk grunnlag for Haralds vei mot makten i Norge. Årsakene til at importfunnene opphører fra rundt 900 i Rogaland skyldes i dette perspektiv at området mistet sin tilgang på insulært materiale når den norrøne kolonien ble fordrevet fra Dublin i 902 (Wamers 1998). Wamers peker selv på at dette ikke forklarer hvorfor den insulære importen fortsetter i andre deler av landet. I tillegg kan det rettes kritikk mot en for ensidig tolkning av de fragmentariske skriftlige kildene, og en undervurdering av Dublin - rikets selvstendige karakter. Både Bakka og Wamers peker allikevel på et interessant forhold i denne sammenheng, nemlig at det i fra 800-tallet kan ha eksistert en nær og gjensidig relasjon mellom den politiske eliten i Norge og de norrøne koloniene i Irland, og at dynamikken mellom disse spilte en sentral rolle i de politiske prosessene fra slutten av 800-tallet i Norge.

Den faktiske migrasjonen og begynnelsen på permanent norrøn bosetning rundt Irskesjøen er et omstridt tema, som har basert seg på ulike tolkninger av skriftlige kilder og stedsnavn, så vel som arkeologisk materiale. Den politiske organiseringen av den norske bosetningen synes imidlertid å ha vært konsentrert rundt tre hovedsentra: 1) I Irland rundt Dublin som ble etablert i 840-årene, og 2) i Skottland rundt jarledømmet Orknøyene som ble etablert i slutten av 800-tallet, og 3) kongedømmet Sudrøyene og Man som omtales en gang på midten av 900-

tallet, men som framstår som en politisk enhet først senere, fra ca. 1080 (Bjørgo 1995: 21-22). Alle disse tre maktsentrene spilte en selvstendig rolle, med betydelige økonomiske og politiske ressurser, i maktkampene omkring kontrollen over den etter hvert omfattende handelen i Irskesjøen, med Dublin som et viktig transittby (Bjørgo 1995: 21-23). Kontrollen over kongedømmet i York, etablert som en dansk/ norrøn base fra ca. 866, spilte også etter hvert en sentral rolle i det politiske spillet om territoriell kontroll i England og rundt Irskesjøen (Forte et. al. 2005: 70, 78, 103). I det tidsrommet som denne avhandlingen omhandler, framstår særlig jarledømmet på Orknøyene og Dublinriket som sentrale politiske enheter i de områdene hvor befolkningsgrupper fra Norge slo seg ned, og som interesseområder for politiske grupper i Norge (Bjørgo 1995: 23-24). For å kunne undersøke relasjonene mellom Norge og det insulære området i tidsrommet 800-950, og for å kunne belyse det politiske og ideologiske meningsinnholdet i ringspennene, er det derfor nødvendig å se nærmere på hvordan og i hvilken grad disse to områdene framsto som sentrale for den politiske eliten i Norge.

6.3 Jarledømmet på Orknøyene

Den norrøne bosetningen synes i første rekke å ha konsentrert seg om Shetlands- og Orknøyene nord for det skotske fastlandet, og på Hebridene i vest. På fastlands-Skottland synes den norrøne påvirkningen å ha vært størst langs den ytre kystripen i vest, mot Hebridene, og i områdene Sutherland og Caithness i nordøst, som er fastlandsområdet nærmest Orknøyene. Viktige skriftlige kilder til vår kunnskap om den tidligste norrøne fasen på de skotske vesterhavsøyene og Caitnness finnes særlig i Harald Hårfagres saga og Orknøyingenes saga. I tillegg inneholder Øyrbyggja saga og Historia Norvegia referanser til erobringen og den politiske utviklingen av de norrøne bosetningene i Skottland (Graham-Campbell og Batey 1998: 43-46, Crawford 1987: 7). Dateringer og tolkninger av det arkeologiske materialet i området har også vært vektlagt, både som selvstendige utsagn til den tidlige vikingtiden i Skottland, og som argumenter for å understøtte ulike fortolkninger av det skriftlige materialet (Brøgger 1930, Shetelig 1933, Batey 1987, Crawford 1987: 3-5, Barrett 2003). Det arkeologiske materialet, i hovedsak gravfunn, bosetningsstrukturer og skattefunn, varierer imidlertid sterkt i kvalitet og kvantitet. Funnkontekstene for graver og skattefunn er til dels dårlig dokumentert, ettersom de i stor grad framkom i løpet av 1800-tallet. I løpet av 1900-tallet har bosetningsundersøkelser blitt en stadig viktigere kilde til forståelsen av den norrøne aktiviteten i Skottland (Graham-Campbell og Batey 1998: 47-48, 155). Forskningen rundt den norrøne koloniseringen har i stor grad fokusert på spørsmålene om når og hvordan

den tidligste norrøne aktiviteten fant sted, om når en mer permanent bosetning av kolonister ble etablert, samt om forholdene rundt innføringen av jarledømmet (Crawford 1987:4 0-42, Graham-Campbell og Batey 1998: 2, 54, Kildal 1995: 14-19). Sagaenes framstilling av den tidlige norrøne bosettingen, de norrøne gruppenes forhold til den opprinnelige piktiske befolkningen og den politiske utviklingen på øyene, er fortsatt gjenstand for tolkning og debatt (Barrett 2003, Crawford 1987: 46-62, Brøgger 1930, Shetelig 1933, Koht 1913, Graham-Campbell og Batey 1998: 62-63).

Barbara Crawford har skissert en utvikling hvor de skotske øyene ble etablert som "pirat-baser" allerede fra slutten av 700-tallet (Crawford 1987: 46). Hun antyder videre at en mer omfattende norrøn bosetting på øyene skjedde i første halvdel av 800-tallet og at dette ga seg utslag i en assimileringsprosess mellom insulære og norrøne grupper, noe som kommer til syne gjennom at mennesker med norrøn-gælisk bakgrunn opptrer fra 830-tallet, i de skriftlige kildene (Crawford 1987: 47-48, 118-119, Ó Córrain 1998b). Denne gruppen opptrer, ifølge Crawford, som en distinkt befolkningsgruppe fra om lag 850 (Crawford 1987: 119). Colleen Batey og James Graham-Campbell har også pekt på at den innledende kontakten mellom lokale og norrøne grupper på Orknøyene kan ha foregått som et mer fredelig landnåm, med en forsonelig sameksistens mellom disse (Batey & Grahan-Campbell 1998: 54). Arkeologiske kilder som kan understøtte en slik kontakt er Westness-gravplassen hvor kvinnegraven med den irske praktspennen ble funnet (jf. kap 2.3). ^{14}C -dateringer indikerer at gravplassen var i bruk fra 600-800-tallet, hvor de eldste gravene trolig representer en piktisk befolkning, mens de senere gravene kan karakteriseres som norrøne (Kaland 1996). De senere gravene har imidlertid ikke forstyrret noen av de eldre gravene, noe som indikerer at gravplassen var i kontinuerlig bruk gjennom hele perioden og at den norrøne befolkningen handlet i samspill med en piktisk befolkning. Artefaktmaterialet på enkelte bosetningslokaliteter har også blitt tolket som et uttrykk for en gjensidig integrering mellom piktiske og norrøne grupper. Andre bosetningsundersøkelser indikerer imidlertid et klart brudd og en territoriell overtakelse av tidligere piktiske/ skotske bosetninger (se Crawford 1987: 146-149). Det arkeologiske kildematerialet peker derfor trolig på at det har eksistert store regionale variasjoner i hvordan kontakten og samspillet mellom ulike kulturelle grupper i Skottland artet seg (Barrett 2003).

I de siste tiårene har forskere i større grad lagt vekt på at pikterne kan defineres som en distinkt kulturell gruppe blant annet gjennom de karakteristiske billedsteinene og bosetningsstrukturene. På bakgrunn av dette har det vært hevdet at området kan betegnes som

en politisk enhet, trolig med et maktsenter på Birsay på Orknøyene. Den norrøne bosetningens gradvise kontroll over Shetland, Orknøyene og Nord-Skottland kan derfor forstås som en reell maktovertakelse og kontroll over et område med en klar politisk ledelse (Graham-Campbell og Batey 1998: 5-1, Morris 1998). Det har imidlertid vært vanskelig å fastslå når den første norrøne bosetningen faktisk fant sted. En gjennomgang av gravmaterialet peker på at majoriteten av gravene kan dateres til perioden 850-950, mens en mindre gruppe kan dateres til perioden før, det vil si fra slutten av 700-tallet fram til ca. 850. Ingen graver kan dateres til perioden etter 950 (Graham- Campbell og Batey 1998: 152-153). Av de undersøkte bosetningsporene kan et fåtall boplasser eller bosetningsfaser på enkelte lokaliteter dateres til 800-tallet, men overvekten av den daterte bosetningen skriver seg fra sen vikingtid og tidlig middelalder (”Late Norse”, ca. 1050-1350, Graham-Campbell og Batey 1998: 155, 179). Det er foreslått at koloniseringen av de skotske øyene kan ha skjedd allerede fra tidlig 800-tall. De antatt tidlige dateringene på flere kvinnegraver er tatt til inntekt for en slik tidfesting, ettersom det er antatt at kvinner har ankommet som del av at man har ført over hele familier og etablert gårder (Crawford 1987: 121). James Barrett (2003) har argumentert for at dette trolig er en for tidlig datering. I stedet hevder han at koloniseringen har vært en langvarig prosess som kan ha begynt ca. 825 og som har fortsatt ut i annen halvdel av 800-tallet, men at den norrøne kontrollen over de skotske øyene og deler av det skotske fastlandet kan ha vært etablert omtrent 850 (Barrett 2003, med ref.).

En mer permanent maktetablering kan, hevder Crawford, likevel ikke ha forekommet før det var mulig å gjennomføre en større kontroll over lokalbefolkningen og plyndringsvirksomheten. Dette forutsatte, ifølge Crawford, en sterkere politisk kontroll utført av én slekt, trolig Møre-dynastiet under Ragnvald jarl og hans bror Sigurd. En mer systematisk kontroll av Orknøyene har derfor trolig skjedd i slutten av 800-tallet, gjennom etableringen av jarledømmet (Crawford 1987: 53-57). Sagatradisjonen har knyttet etableringen av jarledømmet til Harald Hårfagre, som erobret den norrøne kolonien på Orknøyene etter å ha gått lei av deres herjinger langs norskekysten. Han skal da ha innsatt sin allierte Ragnvald Mørejarl som representant, som igjen overlot tittelen til sin bror Sigurd den Mektige (Harald Hårfagres saga, kap. 22, Orknøyingasoga kap. 4, se Graham-Campbell og Batey 1998: 2, 45, Krag 1995: 35, Sveaas Andersen 1977: 77). Enkelte forskere har avskrevet fortellingene om Haralds direkte intervenering på øyene som en 1100-1200-talls litterær konstruksjon, skrevet for å styrke datidens norske krav på øyene (Krag 1995: 35, Roesdahl 1987: 234, Crawford 1987: 53). Sagatradisjonen kan allikevel peke på enkelte faktiske trekk

om alliansen og konfliktene mellom Harald Hårfagre og Ragnvald Mørejarl (Sveaas Andersen 1977: 77). Den kan ha sprunget ut fra et forhold hvor Harald sanksjonerte Møre-jarlenes forsøk på å legge Orknøyene inn under sitt rike, eller at Mørejarlenes økende makt og kontroll over Orknøyene ble oppfattet som en trussel mot Haralds posisjon og maktinnflytelse (Forte et.al. 2005: 266-267, Crawford 1987: 53-55, 2003). I begge tilfeller synes sagatradisjonen å vise til en situasjon hvor den norske kongemakten søkte direkte politisk kontroll over området (Graham-Campbell 1994: 151).

Det var gjennom Sigurd den Mektige at Orknøyene vokste fram som maktfaktor i de pågående stridighetene om kontrollen over kystlandet og handelsruten gjennom Irskesjøen (Forte et.al. 2005: 266-267, Crawford 1987: 56-58). Både gjennom allianser med blant annet Dublinherskerne og gjennom militære aksjoner skal Sigurd ha lagt under seg Sutherland og Caithness på det skotske fastlandet. Etter Sigurds død, muligens mot slutten av 800-tallet, skal Ragnvalds yngste sønn, Torv-Einar, ha overtatt jarletittelen. Igjen skal Harald Hårfagre ha forsøkt å gripe inn og hindre Torv-Einars maktovertagelse, uten hell (Crawford 1987: 55-57, Forte et.al. 2005: 268). Under Torv-Einar og hans etterkommere ble jarledømmet etablert som en betydelig og ressurssterk økonomisk og politisk enhet, med utstrakte dynastiske og diplomatiske bånd til blant annet andre norrøne kolonier (Forte et.al. 2005: 268). Haralds sønn, Eirik Blodøks, benyttet da også jarledømmet på Orknøyene som springbrett for sitt engasjement på det insulære området (Crawford 1987: 61-62). Etter å ha blitt fordrevet fra Norge, reiser Eirik først til Orkneyøyene, og med militær støtte fra jarlene her etablerer han seg som konge i York i en kort tid før han blir drept i 954. Selv om han trolig ikke representerer gjennomtenkte, overordnede politiske strategier, viser hans valg av militær alliansepartner at Orkneyjarlen var en viktig aktør på den politiske scenen. Eirik Blodøks' strategi illustrerer muligens også et større regionalpolitisk perspektiv, nemlig ønsket om å samle de norske koloniene på vesterhavsøyene i en politisk/militær allianse, for økt slagkraft (Bjørgo 1995: 24).

Denne ambisjonen synes blant annet å ha blitt forsøkt videreført av orkneyjarlene selv fra slutten av 900-tallet, men en slik plan ble knust ved slaget ved Clontarf i 1014, når den irske overkongen slo sine motstandere, bestående blant annet av en allianse av norrøne grupper, ledet av Sigurd Lodvesson (Bjørgo et. al. 1995: 24). Fra slutten av 900-tallet synes det å ha vært tette samarbeidsrelasjoner mellom de norske kongene og Orkneyjarlene (Bjørgo 1995: 24). Kontrollen over Orknøyene blir da også i løpet av 1000-tallet hovedfokuset for det norske

kongedømmets maktambisjoner i vest. Sigurd Lodvesson og hans ætt illustrerer også de til dels spenningsfylte dynastiske interessene og nettverkene rundt Irskesjøen, som fikk konsekvenser for norsk politikk. Sigurd Lodvesson var gift med en datter av den skotske kongen, og deres sønn, Torfinn, arvet dermed ikke bare Orknøyene men overtok også de nordskotske områdene. Dermed kom området under press både fra skotske og norske interesser. Ettersom Torfinn var gift med en kvinne av Giske-ætta, ble dette trolig avgjørende for at den norske kongen dominerte i dette spenningsfeltet. Med Torfinns død i 1065 ble imidlertid det norske kongedømmets posisjon på Orknøyene svekket. Dette utgjorde en del av bakgrunnen for de senere ekspedisjonene i siste halvdel av 1000-tallet fra Harald Hårdråde og Magnus Berrføtt, som begge forsøkte å gjenopprette kontrollen over vesterhavsøyene, det vil si Shetland, Orknøyene, Hebridene og Man (Bjørgo et. al. 1995: 26, for en redegjørelse av termen "vesterhavsøyene" se Beuerman 2006: 7-8).

6.4. Dublin-riket og kampen om Irskesjøen

6.4.1 Irland før vikingtoktene

Mens den bosetningsmessige og politiske situasjonen i den norrøne influensområdet i Skottland før vikingtoktene til dels er uavklart, er situasjonen i Irland bedre belyst. I eldre irsk historisk forskning er Irland før vikingenes ankomst framstilt som et fredelig og isolert område, med arkaisk samfunnsstruktur. I de siste tiårene er dette bildet kraftig nyansert (Ó Córrain 1998a). Mye tyder på Irland gjennomgikk liknende politiske prosesser som Nord-Europa for øvrig, hvor det ifra 700-tallet skjedde en gradvis sentralisering av stadig større maktområder, og en intensivering av stridighetene mellom ulike kongsdynastier og -pretendenter. Et særegent trekk for Irland er den tidlige kristningen av området, som går tilbake til 400-tallet. En rekke klostersamfunn ble trolig etablert allerede i løpet av 500-tallet. Det utbredte klostervesenet i Irland kom raskt til å spille en dynamisk rolle i det irske samfunnet, og flere av klostrene ble også betydelige maktfaktorer (Collins 1991: 227). Trolig ble det allerede i den tidligste kristningsfasen, etablert nære relasjoner mellom den politiske eliten og kirkens menn, som så gjensidig nytte av hverandre (O Corrain 1998a). Den politiske eliten var involvert i kirkens administrasjon og klostervesen, og de ledende stillingene innen kirkevesenet ble ofte besatt av medlemmer fra de kongelige dynastiene eller fra det øvrige aristokratiet. De største klostrene fungerte dermed ikke bare som sentrale kirkesteder, men også ofte som hovedseter for det kongelige dynastiet i regionen og deres hoff. Kirkens utpregede skriftkultur og kunstneriske produksjon bidro til at de store klosterstedene også

utgjorde sentra for intellektuell og kunstnerisk aktivitet. I kraft av den mangesidige aktiviteten som preget disse ”monastic towns”, tiltrakk disse seg også et utall andre mennesker: håndverkere, tjenestefolk, soldater og prostituerte, noe som innebar at de største klostersentrene i praksis var bosted for en betydelig befolkningsmengde, fra de fleste lag av folket (Ó Córrain 1995).

I løpet av 600-tallet synes flere av de store klostrene å ha kontrollert store jordeiendommer, og klostrenes forstandere, abbedene, representerte trolig de høyeste posisjonene innefor kirkevesenet. Denne særegenheten ved det irske kirken kan ha hatt sammenheng med de kompliserte politiske og territorielle forholdene i denne perioden, hvor de ulike politiske ledernes influensområder sjelden var stabile, noe som gjorde det vanskeligere å grunnfeste kirkens organisasjon med fast etablerte bispedømmer (Collins 1991: 228). I løpet av 600-tallet ble den irske kirken også en viktig intellektuell og politisk faktor på kontinentet, delvis gjennom misjonering og etablering av klostre, og delvis ved at de irske klostrene representerte åndelige og intellektuelle sentra som tiltrakk seg besøkende fra kontinentet (Collins 1991: 231, Geary 1988: 171-178, 214). Den omfattende misjons- og pilgrimsbevegelsen mot kontinentet på 700-tallet hadde i første rekke utspring i irsk/ anglosaxisk område i England, men fikk etter hvert nære kontakter til pavekirken. Den insulære misjonsbevegelsen fikk dermed stor innflytelse på den politiske og kulturelle utviklingen i Frankerriket, og er blitt holdt fram som et viktig bidrag til kontinental historie (McKitterick 1995). Som nevnt i forrige kapittel, er det trolig nettopp denne kontakten mellom frankiske og irske eliter som bidrar til at kappen og kappespennen introduseres som politiske symboler hos det irske aristokratiet (jf. kap. 5.5, Nieke 1993, Whitfield 2001). Den nære, og i stor grad overlappende, kontakten mellom den religiøse og sekulære eliten i Irland forklarer trolig også hvorfor flere av ringspennene bærer preg av kristen symbolikk og hvordan de har vært brukt som makt- og rangsymboler både av kirkelige og verdslige ledere (jf., kap. 2.3). Både spennenes dekor og praktiske bruk har slik uttrykt samspillet mellom sekulære og kirkelige maktstrategier som karakteriserte det irske samfunnet (Nieke 1993).

En annen faktor som karakteriserte det irske området, var den tidlige etableringen av flere sentrale kongsdynastier som med sine utallige fraksjoner og avskallinger dominerte det politiske landskapet ifra 500-tallet og inn i høymiddelalderen (Jaski 2000: 13). Den politiske og territorielle situasjonen under hele denne perioden, hvor de ulike dynastiene ekspanderte for så å segmentere, regnes som et særpreget trekk ved den politiske organiseringen i Irland

(Jaski 2000:35). Irske lovtekster fra 700- og 800-tallet beskriver et innfløkt hierarki av konger (*rí*) med ulik territoriell innflytelse, fra småkonger med herredømme over en grunnleggende enhet (*túath*), til regionskonger og konger som hadde herredømmet over større provinser (Ó Corráin 1995). Prosessene og dynamikken innad i de ulike kongsdynastiene og deres ekspansjon, og reglene for overføring av de ulike kongstitlene, er bare delvis forstått og mange sider ved den tidlige irske kongsinstitusjonen er derfor i stor grad uklar (Jaski 2000: 25). Trolig har både kongstittelen og ritualene rundt kongens innsettelse i Irland vært preget av førkristne forestillinger av kongen som sakral figur, men hvor disse forestillingene har vært innarbeidet i en kristen ramme. Flere irske kilder peker på det som antagelig har vært førkristne forestillinger om relasjonen mellom herskeren og hans territorium, og som ble videreført gjennom litterære motiver og symbolbruk. Disse mytene synes å ha sentrert rundt et tema hvor herskeren overtar herredømmet ved å gifte seg med gudinnen som personifiserer området. Herskerens territorium er dermed representert av en kvinne, og den rituell underleggelsen skjer gjennom at kvinnen tilbyr herren drikke. Det å motta drikken av kvinnen, er dermed en metafor for å akseptere og motta herredømme over et landområde (Jaski 2000: 66-72, 87, se også Steinsland 2005: 405). Underkastelsessymbolikken som ligger i at kvinnen tilbyr mannen drikke, synes også å ha vært en del av bryllupsseremonier (Jaski 2000: 66-72, Steinsland 2000: 74).

Et sentralt prinsipp ved de ulike dynastienes maktkonsolidering, var at man parallelt med den territorielle ekspansjonen innsatte slektninger i sentrale posisjoner i de nyvunnede områdene: Disse dynastiske utløperne dannet igjen ofte utgangspunkt for egne fraksjoner, slik at dynastiet i stor grad forgrenet seg med det resultat at de interne stridighetene om titler og posisjoner økte. En slik indre rivalisering brakte ofte hele det dynastiske systemet i kne, og ga fritt spillerom til konkurrerende dynastier og fraksjoner (Jaski 2000: 28, 211). Et effektivt virkemiddel for å holde de ulike grenene og fraksjonene i sjakk, var betoning av felles avstamning. Dette biologiske alibiet ble gjerne reflektert gjennom dynastiets navn, som igjen ofte var utledet av navn til mytisk/historisk forfedre. Understrekingen av denne avstamningen kunne utgjøre en viktig faktor for å regulere relasjonen mellom de ulike delene av dynastiet. Denne mytiske avstamningen fungerte slik som et utgangspunkt for å legitimere sin egen status, mens historier om forfedre som feilet på ulikt vis, kunne også brukes som forklaring på hvorfor visse grupper falt i disfavør eller mistet status. Tilegnelsen av kongstittelen og dynastisystemets logikk synes dermed å ha vært basert på forestillinger omkring mytisk genealogi og før-kristen symbolisme. Begge disse elementene var imidlertid også i praksis

gjenstand for både manipulering og omskriving for å forklare de rådende politiske forholdene og legitimere kongens status (Jaski 2000: 199, 202, 204).

Når vikingene begynte sine tokter mot Irland, møtte de derfor ikke et isolert, hjelpeløst land. Regionen var i stedet preget av en kombinasjon av et sterkt og selvbevisst aristokrati med utstrakte militære ressurser, og en godt etablert kirkeorganisasjon med store, ressurssterke sentra. Irlands sterke politiske og militære organisasjon kan være en mulig årsak til at vikingene her ikke klarte å erobre større landskapsområder, slik som i England, men at deres nedslagsområde og bosetning i første rekke berørte østkysten av Irland. I Irland var organiseringen av kirkevesenet, og det politiske systemet bygget rundt mange dynastiske linjer med tilhørende fragmentering og rivalisering av makt, nært sammenvevd. Disse to elementene satte sitt preg på det politiske landskapet i Irland i form av stadig fluktuerende fronter hvor kampen om politisk, økonomisk og religiøs makt ble ulike fasetter ved samme sak. Den irske overklassen som kontrollerte Irland når vikingtoktene begynte, var dermed en selvsikker og aggressiv klasse, med en velutviklet kongsideologi og god teft for å manipulere historiske og mytiske forestillinger til fordel for sin egen legitimering (Ó Córrain 1998a). Disse momentene synes også å ha vært integrert i ringspennens bruk og betydning i Irland. Mye tyder på at spennene kombinerte både religiøs og politisk symbolikk, og at de var sentrale kjennetegn for det sterke hierarkiske systemet både mellom, og innad i, de irske kongsdynastiene. Dette har gjort dem til kraftfulle symboler i de politiske urolighetene som preget Irland i perioden.

6.4.2 Irland og vikingene

Den norrøne kontakten og innflytelsen på Irland og bevisstheten i de norrøne koloniene om et norrønt opphav, kan deles inn i flere faser som strekker seg fra begynnelsen av vikingtiden til et godt stykke inn i middelalderen (Ó Córrain 2001, Mytum 2003, jf. også Doherty 1998). Fra vikingtoktenes begynnelse, ca. 795 og fram til 837, regnes toktene som utført av mindre grupper ledet av aristokratiske eventyrere, mens de irske annalene forteller om større og mer organiserte angrep ifra ca. 837 fram til ca. 875 (Mytum 2003, Ó Córrain 1995, 1998b, 2001). Det er på bakgrunn av dette hevdet at toktene må ha hatt sitt utspring i mer nærliggende områder, trolig anført av lokale norske ledere som hadde etablert seg på de skotske øyene (Crawford 1987: 40-41, Ó Córrain 1995, 1998b, 2001). Fra omtrent 840 synes de hyppige, men tilfeldige toktene, å ha gått over til en ny fase, med etableringen av mer permanente militære leire, såkalte longphorts, som igjen dannet utgangspunktet for de etter hvert mange

byene langs kysten: blant annet Dublin, Waterford, Limerick, Wexford og Cork. Longphort'ene representerte trolig ulike uavhengige norrøne grupper, som i løpet av 800-tallet ofte lå i konflikt med hverandre (Graham-Campbell og Batey 1998: 45, Mytum 2003, Ó Córrain 1995, 2000).

Fra midten av 800-tallet peker skriftlige nedtegnelser på at det har vært gjort forsøk på å etablere en mer systematisk kontroll over de mange norrøne bosetningene (Ó Córrain 1998b, 2001). Kontrollen skal ha blitt forsøkt gjennomført av herskere fra *Laithlinn/ Lochlainn*. Disse to begrepene opptrer i skriftige kilder i fra henholdsvis 800-tallet, samt senere ifra 1000-og 1100-tallet. De to stedsbetegnelsene har blitt livlig diskutert med henblikk på hvilket område de egentlig viser til. I forlengelsen av dette har debatten dreiet seg om hva disse kildene kan antyde om den politiske situasjonen i Norge under tidlig vikingtid, og om relasjonen mellom irske og norrøne grupper i denne perioden. Det er enighet om at de to begrepene henviser til en form for norrøn politisk enhet. Tidligere teorier om at navnene var avledet av det norrøne formen for "Rogaland" (Marstrander 1911) er tilbakevist (Wamers 1998, Ò Còrrain 1998b, Etchingham 2007). Det har i stedet vært hevdet at *Laithlinn/ Lochlainn* er identisk med vikingenes territorium i Skottland, noe som skulle indikerer at norrøne politiske ledere fra de skotske bosetningene har ønsket en mer håndfast kontroll over de norske grupperingene i Irland (Ó Còrrain 1998b, 2001). Colman Etchingham (2007) har gått sterkt i rette med denne teorien, og gitt gode argumenter for at de to begrepene i utgangspunktet må tolkes hver for seg. Ifølge Etchingham viser dette at termen *Lochlainn*, som opptrer i skriftlige kilder fra 1000-tallet, med all tydelighet brukes om Norge. De sparsomme kildene fra 800-tallet som omtaler vikinger og politiske ledere fra *Laithlinn* gir ingen slike klare indikasjoner, men det er heller ikke mulig å fastslå at *Laithlinn* henviser til de norrøne bosetningene i Skottland. Etchingham understreker at det er en god mulighet for at de skriftlige kildene fra midten av 800-tallet faktisk henviser til en vestnorsk politisk enhet. Dette innebærer at det kan ha vært en klar forbindelse mellom de politiske aktørene i Norge og de norrøne koloniene i vest, hvor den politiske eliten i Norge har hatt en målsetting om innflytelse og kontroll over disse bosettingene (Etchingham 2001, 2007).

Det er foreslått at de politiske lederne fra de skotske bosetningene lykkes å flytte sin base til Dublin ca. 850-860, og at de igjennom siste halvdel av 800-tallet etablerte et norrønt-ættet dynasti med sterk kontroll over sine interesseområder (Ó Córrain 1998b). I siste halvdel av 800-tallet synes medlemmene av dette dynastiet i stadig større grad å ha blitt viklet inn som

part i de interne irske rivaliseringene mellom ulike kongsslekter, både som leiesoldater og alliansepartnere (Ó Córrain 2001). Samtidig synes Dublin-grupperingen å ha styrket sin posisjon ovenfor de andre norrøne bosetningene, til tross for at de aldri kom til å framstå som et enhetlig norrønt kongedømme (Ó Córrain 2001). Dublin-lederne står dermed fram som en sentral maktfaktor i de irske stridighetene, med etter hvert betydelig økonomisk og politisk makt, og betegnes ofte som et eget kongelig dynasti. Dublin hadde på dette tidspunket etablert seg som et viktig handelssentrum i Irskesjøen, med kontakter både mot Skandinavia og Frankerriket (Bjørgo 1995: 23). I siste kvartal av 800-tallet kastes Dublin-dynastiet ut i en omfattende og blodig krangel. De interne konfliktene svekker Dublins slagkraft i slik grad at to av de irske kongsdynastiene kan forene sine krefter og dermed erobre Dublin i 902, med det resultat at den norrøne bosetningen ble jaget fra Dublin. De politiske lederne av den norrøne bosetningen returnerte først i 917. Perioden imellom synes Dublin-lederne å ha brukt til å styrke sin posisjon i Skottland og Nord-England og å etablere seg i York, som de vant kontrollen over i 919 (Ó Córrain 1995: 52, 58, Higham 1992). Det er hevdet at deres politiske ambisjon trolig var å etablere en sterk maktblokk fra øst til vest, og dermed sikre seg kontrollen over handelsruten mellom Nordsjøen og Irskesjøen (Bjørgo 1995: 23, Crawford 2003). De åpenbare maktambisjonene til Dublin-dynastiet har bidratt til spekulasjoner om at deres hovedmål i bunn og grunn var kontroll over hele det insulære området (Crawford 2003).

Med gjenerobringen av Dublin i 917, begynte en lengre periode hvor Dublin-York aksen sto sentralt (Forte et al 2005: 103-17). Både de norrøn-ættede herskerne og de engelske kongene, kjempet begge iherdig for større regional kontroll. Dette bidro til en rekke militære konflikter blandet med utstrakte allianser mellom partene, hvor hovedmålet var kontrollen over York og sentral-England (Forte et al. 1995: 113, Crawford 2003). Dublin-York aksen førte det norrøn-ættede Dublin-dynastiet rett inn i hovedforhandlinger med den engelske kongemakten, blant annet gjennom kong Sitrics (norr. ”Sigtrygg”) allianse med kong Athelstan av Anglia i 926. Alliansen resulterte i at kong Sitric erklærte seg som kristen og til gjengjeld fikk kongens søster som kone. Maktforholdene synes dermed i første rekke å ha vært fundert på personlige nettverk og ambisjoner. Rivaliseringen over Dublin og Northumbria mellom henholdsvis kongene av Dublin og de forskjellige engelske og irske kongedømmene, eskalerer i løpet av 900-tallet (forslag til en detaljert genealogi over det norrøne Dublin-dynastiet er forøvrig rekonstruert i Ó Córrain 2001). Det ledende irske dynastiet klarer i slutten av 900-tallet endelig å erobre Dublin på permanent basis. Den norrøn-ættede befolkningen utgjorde trolig allikevel et markant innslag i byen fram til ca. 1170 når anglo-normaniske styrker erobrer

Dublin (Roesdahl 1987: 248-249). Denne befolkningsgruppen fikk tildelt et eget bosetningsområde nær Dublin i slutten av 1100-tallet, byen het Austmannabýar fram til 1488, og en norrøn dialekt var i bruk til midten av 1200-tallet (Ó Córrain 2001).

De norrøne maktsentrene rundt Irskesjøen som oppstår i siste halvdel av 800-tallet, kan alle betegnes som maritime riker, *thalassokratier*, hvor samfunnenes politiske strukturer var basert på sjømakt og kontroll over vannveier. Også i de skandinaviske landene var den sjøbaserte makten sentral for landenes kulturelle og politiske orientering (Crawford 1987: 11-12). Utviklingen av disse politiske enhetene kan imidlertid ikke ses løsrevet fra de sosiale og politiske forholdene rundt migrasjonen vestover fra Norge, og etableringen av koloniene. Migrasjonene og reisene mellom de ulike landområdene må forstås på bakgrunn av migrantenes økonomiske og sosiale strategier. Et viktig forhold ved disse strategiene må ha vært i hvor stor grad de sosiale og kulturelle båndene kunne opprettholdes. Den maritime orienteringen i hele den nordatlantiske og insulære regionen gjorde ikke bare reisen, men også opprettholdelsen av sosiale og kulturelle bånd, mulig (Knudsen 2007: 29-35). Dette forholdet kan ha fungert som en drivkraft for de politiske prosessene i Skandinavia og det norrøne influensområdet gjennom å bidratt til en særskilt form for politisk logikk og ideologi (Carver 1989, 1990, jf. Gaut 2001: 21). Områder med en slik felles politisk fokus og gjensidig kontakt, kan ha hatt mer til felles med hverandre enn med de store kontinentale kongedømmene (Crawford 1987: 11). Forbindelsen mellom de norrøne samfunnene kunne derfor fungere som en alternativ maktstrategi som sikret større grad av uanhengighet og innflytelse, i stedet for alliansenettverk med de kontinentale rikene (Carver 1992, Gaut 2001: 28). Den gjensidige kontakten mellom slike politiske enheter kan fungere som en viktig drivkraft for forandring, hvor dynamikken mellom de ulike områdene fører til utveksling av gjenstander, opprettelsen av allianser, og inkorporasjonen av politiske og ideologiske symboler, noe som igjen fører til en likeartet utvikling av sosiale, økonomiske og politiske institusjoner (Renfrew 1986). Utviklingen av de ulike politiske enhetene i Nordsjøen under yngre jernalder, kan ses i lys av en slik form for interaksjon (Carver 1990, 1992), men et slikt perspektiv kan også belyse dynamikken mellom Norge og de insulære områdene, konsentrert rundt Irskesjøen som influensområde, på 800- og 900-tallet.

6.5 Harald Hårfagres utenrikspolitiske strategier

Som gjennomgangen har vist, er det vanskelig å danne seg et konkret bilde av den norske politiske elitens tidlige tilknytning til de etter hvert sterke politiske enhetene på De britiske

øyene. De norrøne skriftlige kildene har kun enkelte antydninger som henviser til norske politiske aktører i Irland fra 800-900-tallet. En strofe i Thorbjørn Hornkloves hyllningskvad til Harald Hårfagre, *Glymdrápa,* henviser til at Harald Hårfagre slåss mot grupper i Limerick, muligens norske vikinger. Strofen er satt i sammenheng med opplysninger i irske annaler om kongssønnen Amláibh (”Olaf”) av *Lochlainn* som forlot Irland i 871 for å hjelpe sin far i strid, muligens mot Harald Hårfagre (Krag 1995:91). Den samme Olaf opptrer trolig også i en referanse fra 853, hvor denne kongssønnen kom for å kreve skatter av den irske kolonien i Dublin, men hvor han raskt dro og ble erstattet av sin bror Imhar (”Ivar”) (Shetelig 1940: 53-61, Bakka 1993: 297-301). De fragmentariske irske annalene er i beste fall vage, om de i dette tilfelle i det hele tatt skal tillegges noen form for historisk sannhet. Sagaenes vektlegging av Harald Hårfagre som initiator for etableringen av jarledømmet på Orknøyene i slutten av 800-tallet har også i stor grad vært omdiskutert. Likevel kan fortellingene ha vært basert i en realpolitisk situasjon, med et nært og eventuelt konfliktfylt allianse mellom Orkneyjarlene og den norske kongemakten. Jarledømmet framstår i dette lyset som en politisk enhet fra slutten av 800-tallet og 900-tallet som de norske kongene aktivt søkte å kontrollere eller bruke som støttespiller i den manøvreringen mot økonomisk og politisk makt rundt Irskesjøen.

Selv om Harald Hårfagre framstår som en helt sentral og konkret politisk leder i perioden, har det egentlige omfanget av hans rike og hans relasjon til andre makthavere vært intensivt debattert (jf. kap. 7.2). Han må likevel ha sett betydningen av å skape et nordeuropeisk alliansenettverk, ved at han lot sønnen Håkon fostres hos den kristne kong Athelstan av England, samtidig som han bandt kontakt med Danmark gjennom sønnen Eiriks ekteskap med Gunnhild, datter av Gorm den gamle og søster til Harald Blåtann. Håkon den godes oppfostring hos kong Athelstan ville gitt Haralsdætta både formell og personlig kontakt med både kristne kontinentale og insulære eliter. I tillegg til Håkon skal også kong Athelstans to yngre brødre, samt hertugen Alain av Bretagne og Ludvig (senere den IV), sønn av frankerkongen Karl III, ha blitt fostret hos kong Athelstan (Eilhardt 2003: 43, Krag 1995: 94). Samtidig med Håkons opphold ved det engelske hoffet, skal også ekteskapsinngåelsen mellom kong Athelstans søster og Dublin-kongen Sitric ha blitt inngått (jf. 6.4.2). Håkons bror, Eirik Blodøks, som reiste fra Norge omtrent 934 og trolig etablerte seg som leder i York, skal ha falt i kamp mot Magnus, Sitrics sønnesønn (Krag 1995: 94, Ó Corráin 2001).

Harald Hårfagres personlige allianser med både Jelling- og Wessex-dynastiet, indikerer at han må ha vært en betydningsfull og attraktiv aktør på den politiske scenen i Nordsjø-området.

William av Malmesburys *De gestis regum Anglorum* nevner blant annet relasjonen mellom Harald og Athelstan spesielt, med en henvisning til at Athelstan mottok to av Haralds utsendinger (Page 1997). Et strategisk utgangspunkt for Athelstan kan ha vært ønsket om å svekke det danske kongsdynastiets stilling i Skandinavia og deres tiltagende engasjement på engelsk område. Gjennom å støtte opprettelsen av en sterk politisk enhet i Norge, kan Athelstan ha håpet å danne en motvekt til og destabilisere danekongene (Tøtlandsmo 1996: 40-41, Opedahl 1998: 182-186). En slik strategi kan også ha bidratt til en allianse mellom kong Athelstan og den tysk-romerske keiseren Otto I, hvor målet var å fjerne den danske kongen fra tronen (Sawyer 1993, Tøtlandsmo 1996: 41). Harald Hårfagre ville med sine politiske ambisjoner ha delt de samme bekymringene vedrørende den danske kongemakten, og han kan også ha sett Dublin-York aksen som en direkte politisk trussel mot den norske elitens innflytelse og økonomiske interesser rundt Irskesjøen. Den sterke Dublin-York aksen dannet også en trussel for Wessex- kongens ambisjoner. Alliansen mellom Harald og Athelstan kan derfor ses som et felles tiltak for å danne en militær buffer mot de ambisiøse og sterke Dublin-kongene (Bjørgo 1995: 23), i tillegg til at begge partene så fordelen av hverandre i forsøkene på å svekke danekongene maktframstøt både i Norge og på De britiske øyer.

Den danske kongemakten skal ha blitt svekket fra omkring 850, både på grunn av indre stridigheter og økt press sydfra (Bjørgo 1995: 33). Det er hevdet at det var i dette maktvakumet at Harald Hårfagre kunne manøvrere seg mot et regionalt kongedømme på vestlandet (Krag 2000: 54-55). Danekongenes innflytelse i Norge ble allikevel opprettholdt gjennom at de inngikk flere allianser med medlemmer av Hårfagreætta og Ladejarlene. Harald Hårfagre skal ha vært gift med Ragnhild, datter av kong Erik på Jylland. Haralds sønn Eiriks ekteskap med Gunnhild, datter av Gorm den Gamle, sikret den danske kongeslekten direkte kontakt med den vestnorske kongemakten. Fra midten av 900-tallet styrkes den danske kongemakten, og danekongene begynner igjen å gjøre seg direkte gjeldende i norsk politikk. De støtter Eiriksønnene mot deres onkel Håkon den Gode, noe som resulterer i at Håkon taper kontrollen over Vestlandet i slaget ved Fitjar i 961. Gjennom drapet på Sigurd Ladejarl et par år senere, overtar Eiriksønnene også makten over Trøndelag.

De langvarige konfliktene mellom danekongene og norske konger har imidlertid ikke bare vært utspilt seg i Norge, men har trolig hatt sin bakgrunn og resonans i stridighetene rundt de norrøne rikene i det insulære området. Kontrollen over Dublin går fra nordmenn til daner to

ganger i perioden 841-853 (Wamers 1998). Den dansk-norske interessekonflikten kan i vid forstand sies å ha blitt videreført på 900-tallet gjennom de omfattende rivaliseringene og stridighetene mellom de norrøne politiske gruppene som dominerte henholdsvis Dublin og York (Forte et. al. 2005: 103-113, Graham-Campbell 1994 (red): 163). Haralds Hårfagres vei mot regional makt kan i dette lys ikke bare ses som et resultat av at danekongens innflytelse svekkes i Viken-område. Alliansene mot Wessex-dynastiet tilser at han kan ha hatt en sterk støttespiller i Athelstan. Den dansk – norske konflikten og Haralds manøvrering mot kontroll kan derfor settes i sammenheng også med konfliktene som hadde utspilt seg på De britiske øyer. Den dynastiske maktkampen mellom de ledende norske og danske kongsdynastiene utspilte seg dermed på flere arenaer, både i Skandinavia og i de insulære områdene.

Den norske kongemakten var med all sannsynlighet direkte involvert i det politiske spillet rundt Irskesjøen under hele 900-og 1000-tallet. Trolig kan dette engasjementet også skyves tilbake til siste halvdel av 800-tallet (Etchingham 2001). Utviklingen av etter hvert flere sterke politiske enheter rundt Irskesjøen og i England på slutten av 800-tallet må ha representert en utfordring for Hårfagreættas politiske ambisjoner, og ført Norge inn i det politiske maktspillet rundt Irskesjøen. Harald Hårfagres ambisjoner og gradvise territorielle herredømme over Vestlandet, skjedde trolig innenfor samme tidsperiode som de norrøne konge- og jarledynastiene etablerte seg i Dublin, på Orknøyene og i York. Haraldættas vestlandsrike framstår slik som én av flere norrøne, maritimt orienterte kongedømmer som fra siste halvdel av 800-tallet spilte ut sine maktambisjoner i Irskesjøen. Denne utviklingen og gjensidige dynamikken framstår som både en årsak til og konsekvens av den politiske og kulturelle interaksjonen mellom disse. Den strategiske kontrollen av Irskesjøen som kommunikasjonsåre ga tilgang til blant annet de økonomiske ressursene som de norrøne kolonirikene representerte. Trolig var det nettopp kontrollen over handelen som var den viktigste motivasjonen for de norske kongenes maktambisjoner i området. Etableringen av allianser med de ulike norrøne koloniene innebar også at militær makt kunne virkeliggjøres om det var nødvendig. Det er på denne bakgrunn at man må forstå Bjørgos påstand om at Irskesjøen må regnes som et norsk innflytelsesområde under store deler av vikingtiden (jf. kap.6.2, Bjørgo 1995: 21). Den prestisjemessige og ideologiske betydningen av å ha en maktbase i Irskesjøen skal heller ikke undervurderes. Kontrollen over vesterhavsøyene ga strategisk tilgang til den nordeuropeiske politiske scenen, og gjennom det også til andre aristokratiske nettverk og herskerdynastier (Bjørgo 1995: 27). For den norske politiske eliten kan alliansenettverket mot De britiske øyer ha vært av grunnleggende betydning, både som

økonomisk og ideologisk forutsetning. Slike allianser vil ha bidratt til å opprettholde og styrke elitens maktposisjon, i en periode hvor det fantes en sterk politisk motivasjon for kontroll av større områder og regioner.

6.6 Fra kolonisering til ideologisk transformering?

Tolkningene av både det skriftlige og arkeologiske materialet indikerer at det igjennom 800-tallet skjedde en forskyvning i den norrøne interessesfæren i det insulære området, og en kontinuerlig reforhandling av relasjonene mellom de ulike norrøne enhetene rundt Irskesjøen (Ó Córrain 1998b). Kildene indikerer at den norrøne kontaktflaten i begynnelsen var rettet mot de skotske øyene og at en mer permanent form for bosetning tok utgangspunkt i dette området, muligens allerede i første kvartal av 800-tallet. Fra 850-årene synes den norrøne aktiviteten i Skottland å ha ekspandert blant annet med den hensikt å få kontroll over deler av det skotske fastlandet. I siste halvdel av 800-tallet synes også Orknøyene å ha fått en mer stabil og formalisert organisering av makten, med etableringen av jarledømmet. I samme periode intensiveres også det norrøne nærværet i Irland, blant annet gjennom oppkomsten av Dublin som en viktig politisk og økonomisk maktfaktor, og med en økende fokus på kontroll over handelen i Irskesjøen. Et viktig mål for Dublin-dynastiet gjennom begge regjeringsperioder, har trolig vært å etablere og fastholde kontrollen over Irskesjøen som utgjorde regionens viktigste ferdsels- og handelsåre, særlig i fra Hebridene og til Irland (Bjørgo 1995:23). Dublin kan i dette perspektiv ses som hovedstaden i et sjøkongedømme, og både etableringen Dublin og av jarledømmet på Orknøyene på slutten av 800-tallet og den senere sterke maktbasen på Isle of Man, kan ses i lys av den politiske dynamikken og maktrivaliseringen mellom norrøn-ættede grupper omkring kontrollen av Irskesjøen (Crawford 1987: 11, 2003).

De *insulære* ringspennene kan ikke knyttes til den norrøne befolkningen i Irland (jf. kap. 2.3.2). I Skottland kjennes det imidlertid flere insulære spenner i fra norrøne gravkontekster, deriblant fra to kvinnegraver, noe som gir en sterk indikasjon på at disse spennene først ble innlemmet som draktsmykke i et norrønt draktuttrykk, i de norrøne bosetningene på Orknøyene og Hebridene (kap. 2.3.2). De insulære ringspennene som er funnet i kvinnegraver i Norge, samt i norrøne kontekster på Orknøyene og Hebridene, kan i stor grad dateres til perioden *før* etableringen av jarledømmet på slutten av 800-tallet. Spennenes utbredelse og datering sannsynliggjør at introduksjonen av ringspennen som draktsmykke i Norge, og som et symbol knyttet til kvinner, kan relateres til etableringen av norrøne bosetninger på de

skotske øyene. Et argument for dette er at det ikonografiske materialet fra Skottland indikerer at ringspennen der først og fremst var assosiert med kvinner. På billedsteinene framstår ringspennen som et symbol forbundet med jomfru Maria, men dette avspeiler trolig at spennene generelt ble regnet som et rangbetegnende smykke for kvinner fra det øverste sosiale lag (kap. 5.2, Trench-Jellicoe 1999). Ringspennen framstår derfor som et kvinnesmykke med sterk sosial og religiøs betydning blant den opprinnelige befolkningen på Skottland.

Det er i min mening lite trolig at disse spennene er blitt innlemmet som del av kvinnedrakten for enkelte kvinner i Norge som rene praktgjenstander, uten kjennskap til deres betydning i Skottland. Når denne spennetypen finnes i norrøne kontekster i Skottland, og i kvinnegraver i Norge, tyder dette i større grad på at disse symbolene bevisst er integrert og omdefinert av en norrøn befolkning gjennom reforhandling og konflikter omkring økonomisk og politisk makt mellom insulære og norrøne grupper i de skotske koloniene (jf. kap. 4. 2.5). Gjennom nettopp å tilegne seg slike symboler, og ved å omdefinere deres bruk og betydningsinnhold, kan nye grupper bidra til å etablere og legitimere strukturelle endringer (Kertzner 1988: 43, 120-123). Som del av kvinnens draktuttrykk, vil ringspennen ha fungert som viktig sosial og ideologisk markør, som bidro til å kommunisere bærerens identitet og tilhørighet. Assosiasjonene forbundet med dette draktsmykket vil allikevel ha blitt forstått på ulike måter, i ulike kulturelle kontekster. Bruken og meningsinnholdet tillagt spennene i de norrøne koloniene i Skottland, kan ha blitt tillagt andre valører og assosiasjoner i Norge, hvor de i større grad kan ha fungert som generelle symboler på aristokratiets overregionale nettverk og en positiv markering av de økonomiske og kulturelle ressursene knyttet til disse nettverkene. Når ringspennene i Norge overtas som et mannsmykke gjennom de *lokalproduserte* spennene, skjer dette i samme periode som den norrøne aktiviteten i Irskesjøen trolig intensiveres med utgangspunkt i Dublin-dynastiet, i perioden fra ca. 850 og utover 900-tallet. I Irland synes ringspennen i hovedsak å ha vært del av et mannlig draktuttrykk, med sterke politiske konnotasjoner. Den bevisste bruken og omdanningen av ringspennen som maskulint og politisk uttrykk i Norge, kan for det første tyde på at man i siste halvdel av 800-tallet fikk mer inngående kjennskap til ringspennen og kappen som kraftfulle og maktlegitimerende symboler i den politiske brytningstiden i Irland, og for det andre at det skjedde en forskyvning og omvurdering av betydningen av nettverkene mot det insulære området.

Som redegjort for, har trolig Haraldætta utgjort en av flere sentrale aktører i denne perioden som både gjennom konfrontasjoner og ulike former for nettverk søkte økonomisk gevinst og strategisk støtte gjennom sitt engasjement i det insulære området. Harald Hårfagres ambivalente forhold til det ekspansjonslystne Jellingdynastiet, og til deres nettverk i Norge, kan ha gitt ringspennene en konkret politisk betydning, gjennom å framstå som direkte referanser til et konkurrerende politisk alliansenett. Til tross for flere likhetstrekk ved elitens mannsgraver i Norge og Danmark, blant annet ved forekomsten av ryttergraver, er det ikke funnet ringspenner i graver i Danmark overhodet. Ettersom det trolig har eksistert store fellestrekk i draktskikken blant eliten i Nord-Europa (Hedeager Krag 2003), kan dette trekket være betydningsfullt. Ringspennen som politisk symbol for eliten, kan ha vært en virkningsfull markering overfor Harald Hårfagres motstandere. Trolig er det verdt å merke seg at gullgubbene fra Klepp, Rogaland, er de eneste kjente gullgubbene fra Skandinavia som eksplisitt avbilder ringspenner som del av mannskappen. Sammen med kappen som politisk ladet plagg, kan ringspennene ha fungert som direkte politiske vitnemål om Hårfagreættas kontaktnett og ambisjoner, med assosiasjoner til både det insulære området og Frankerriket. En av årsakene til at ringspennene ble inkorporert som politiske symboler i Norge, kan ha vært at gjenstander og ritualer knyttet til Irland fikk særlig nedslagkraft i den gjentagende konfrontasjonslinjen mellom norske og danske herskere. Objektene og ritualer assosiert med Irland kan ha blitt relatert til et insulært basert politisk nettverk, og til et ressursgrunnlag som utgjorde både en motvekt, og en trussel, mot danekongenes interesser i Norge.

Den politiske betydningen av ringspennene kan imidlertid også forstås i et bredere perspektiv, hvor spennenes betydningsinnhold kan relateres til endringer i selve det ideologiske grunnlaget for kongsmakten. Antropologen Mary Helms har gjennom flere studier vist at i før-industrielle samfunn har kontaktnettet mot geografisk fjerne steder ikke bare hatt en politisk/økonomisk betydning. Hun argumenterer for at kontakten også har bidratt til den ideologiske legitimeringen av makten, ved at fjerne steder/ regioner gis en kosmologisk betydning, gjennom å oppfattes som mytiske opprinnelsessteder og som kilde til esoterisk kunnskap og makt (Helms 1993: 193-199). Gjenstander som er skaffet til veie fra disse områdene kan framstå konkrete vitnesbyrd om denne forbindelsen, og utgjøre symbolske ressurser i (re)struktureringen av politiske og ideologiske forhold. Videre hevder Helms, at disse kvalitetene gjør gjenstandene ved velegnet som formidlere av politiske og ideologiske budskap, og de opptrer dermed ofte som regala eller som rangbetegnende elementer (Helms 1993: 196-198, jf. Kertzner 1988: 43). Denne type gjenstander innlemmes dermed i en ny

politisk-ideologisk kontekst, hvor deres kvaliteter og meningsinnhold blir tilpasset en lokal situasjon. Gjenstandene kan slik fungere som betydningsfulle symboler for å forsterke en gruppes posisjon i en situasjon hvor andre grupper og eliter søker å redusere deres makt (Helms 1993: 199). Dette innebærer imidlertid også at slike gjenstander enkelte ganger kan bearbeides, omformes eller kopieres i tråd med det nye meningsinnholdet som tillegges dem (Helms 1993: 4). Flere av disse aspektene kan sies å være tilstede med hensyn til kappen og ringspennens betydningslag i Norge fra ca. 850. Både de maktlegitimerende praktkappens inkorporering gjennom flere kulturer over et langt tidsrom, men også den relativt sett raske innlemmelsen og transformasjonen av de irske ringspennene i Norge, kan knyttes til ideen om fremmede gjenstander som virkningsfulle politiske og ideologiske symboler som omformes og gis nytt meningsinnhold.

De generelle perspektivene Helms peker på, kan sies å gjenfinnes i de maktlegitimerende og ideologiske forestillingene som beskrives i skriftlige kilder fra yngre jernalder. Som tidligere nevnt i dette kapittelet (kap. 6.4.1), peker trolig flere irske kilder på antatt førkristne forestillinger om relasjonen mellom herskeren og hans territorium. Disse forestillingene synes å ha sentrert rundt et tema hvor herskeren overtar herredømmet ved å gifte seg med gudinnen som personifiserer området. Herskerens territorium er dermed representert av en kvinne, og den rituelle underleggelsen skjer gjennom at kvinnen tilbyr herren drikke. Forbindelsen mellom herren/ herredømme, kvinnen/territoriet og symbolikken forbundet med at kvinnen overrekker mannen drikke, synes å være et gjentagende motiv i tidlige germanske og irske samfunn (Enright 1996, Steinsland 2005: 405). Beskrivelsen av forholdet mellom en hersker og hans landområde, som et forhold mellom mann og kvinne, gjenfinnes også i norrøn diktning (Steinsland 2000: 60, 2005: 406). Diktet *Skirnesmål* beskriver hvordan guden Frøy betas av jotunkvinnen Gerd, og hvordan han går fram for å vinne henne. Gro Steinsland har i sin analyse av diktet hevdet at Gerd i denne sammenheng billedliggjør en herskers landområde, og at samme motiv også gjenfinnes i *Håkonardråpa,* hvor landområdet beskrives som ”objekt for fyrstens erobringstrang” (Steinsland 2000: 60). Ifølge Steinsland kan *Skirnesmål* ses i et kongsideologisk perspektiv, hvor det hellige bryllup mellom to motstridende kosmologiske krefter har utgjort en basismyte i den norrøne herskerideologien, ettersom foreningen av disse to maktene resulterer i et prototypisk herskeremne. Myten har slik fungert som opphavs- og intronisasjonsmyte innenfor en spesifikk politisk-religiøs institusjon (Steinsland 2000: 61).

Det er foreslått at dette forestillingskomplekset kan ha vært gjeldende for flere høvdingætter i Norge i yngre jernalder, men at dette endres på 900-tallet når herskermyten i stedet kun blir knyttet til to ætter: Ladejarlene med Odin og Skade som mytiske forfedre, og Hårfagreætta som hevdet å avstamme fra foreningen av Frøy og Gerd (Steinsland 2005: 406). Dette kan tolkes som at det har skjedd en "avsakralisering" av de øvrige høvdingslektene. Prosessen kan muligens knyttes til forestillingen om at det var kongens "lykke" som brakte velstand og seier for hans undersåtter, og at den dermed har forklart Harald Hårfagre og ladejarlenes maktposisjon (Sigurðsson 1999b: 94). Samtidig kan en slik eventuell maktideologisk dreining også ha vært et aspekt som de to ledende ættene bevisst manipulerte og bygget opp om, og betoningen av et guddommelig opphav kan dermed like gjerne ses som en bevisst re-sakralisering, med innføringen av mytiske forfedre som en ny, legitimerende faktor. Dette kunne bidra til å underminere konkurrerende dynastiers og alliansenettverks posisjon, og samtidig utgjøre et forsøk på å manipulere eldre forestillinger ved å gjøre den om til en del av det dominerende politiske og ideologiske rammeverket.

Det er derfor fullt mulig å tenke seg at denne grunnleggende forståelsen av herskerens avstamning og legitimering, kunne integreres og redefineres i forestillingene rundt elitens politiske relasjoner til Irland. Kontakten med, og eventuelt kontrollen over, et fjernt landområde kan ha vært en situasjon med mange fasetter, som også ga assosiasjoner til myter om fjerne opprinnelsessteder og kongsideologiske motiver. Den politiske og sosiale betydningen av reisen mellom ulike verdener og forestillingene om reisen som en liminalfase, er også grunnleggende motiver i norrøn mytologi (Steinsland 2005: 404). Den førkristne ideen om foreningen av to motstridende parter i myten om det hellige bryllup gjenfinnes trolig i kongssagaene, men da i en omformet utgave. Steinsland hever at myten da i stedet opptrer som en spenning mellom fyrstens og brudens ætt. Denne " …spenningen mellom partene kan også gi seg uttrykk i en geografisk spenning mellom hjemlig og "fremmed" egn, gjerne i bildet av fyrsten som inngår ekteskap med en kvinne langt borte ifra" (Steinsland 2000: 132). De praktiske politisk/ økonomiske aspektene ved Haraldsættas antatte engasjement rundt Irskesjøen kan dermed, i tråd med datidas mentalitet, også ha vært assosiert med ideologiske og mytiske forestillinger omkring herskermakt. Det kan også ha vært i en elites interesse å omforme og forsterke disse assosiasjonene. Det er trolig svært komplekse og langsiktige prosesser som ligger bak de likeartede forestillinger og motiv omkring herskerens avstamning og maktutøvelse i Irland og Norge (jf. Steinsland 2005: 225, 242, 405), men det er mulig å

foreslå at kontakten med Irland og den insulære verden også fikk et ideologisk og mytisk perspektiv, og ble innarbeidet i forestillinger omkring legitimering og utøvelse av makt.

Den viktigste langsiktige ideologiske endringen som skjedde som resultat av kontakten med det insulære område, har vært innføringen av kristendommen. Det er foreslått at et viktig aspekt ved alliansepolitikken innenfor eliten, kan ha motivert eliten for en strategisk åpenhet ovenfor kristendommen (Fuglestvedt og Hærnes 1996). Harald Tøtlandsmo har argumentert for at denne åpenheten også kan ha vært et forsøk på å innføre et nytt ideologisk grunnlag for kongsmakten gjennom å forsterke endringsprosessene i de grunnleggende kulturelle verdiene som var forbundet med politisk makt. Kristendommen kunne slik danne et verktøy for å endre de kulturelle verdiene, og skape et ideologisk grunnlag for rikssamlingsprosessene (Tøtlandsmo 1996: 39-40). Denne strategien kan ha ligget bak Håkon den Godes ønske om å innføre kristendommen (Tøtlandsmo 1996: 69-70). Ettersom den insulære verden, utover å ha hatt sentral politisk-økonomisk betydning, også kan ha blitt assosiert med forestillinger omkring herskerens avstamming og maktlegitimering, kan Tøtlandsmos argument omformuleres: I perioden fra ca. 850 - 930, det vil si før Håkon den Gode etablerte seg som konge, kan den insulære kontakten i stedet ha dannet grunnlag for å *monopolisere* eksisterende forestillinger forbundet med maktutøvelse, gjennom å utnytte myter og forestillinger knyttet til det å reise og til fjerne geografiske steder.

Den eventuelle ideologiske betydningen av kontakten mot Irland og manipuleringen av herskerideologiske myter, kan også bidra til å forklare endringen av ornamentikken på de tidligste lokalproduserte ringspennene. Som tidligere redegjort for, synes de insulære ringspennene å ha inkludert kristne motiver, slik at spennenes dekor har signallisert et samspill mellom religiøs og politisk legitimering (jf. kap. 2.3.1). Når spennene overtas som et mannlig uttrykk i Norge, blir de lokalproduserte spennene samtidig gitt en ny form for dekor, enten ved å bli ornert med Borrestils-dekor, eller som helt udekorerte jf. kap 3.3). Begge typer kan ses om en klar avstandtagen fra den overdådige dekoren med integrerte kristne symboler, på de insulært produserte spennene. Denne markante endringen kan ikke bare ses som resultat av at man passivt har dekorert spennene i tråd med norrøn stil og håndverkstradisjon, men bør snarere forstås som en bevisst transformering av det politiske og symbolske betydningen av spennene. Denne innfallsvinkelen til materialet legger til grunn at stil og ornamentikk er aktive elementer i sosial og kulturell reproduksjon. Stilelementer og dekor kan symbolisere identitet og sosiale relasjoner, og er derfor aktivt opprettholdt og manipulert gjennom sosiale

forhandlinger (Jones 1997: 115). Enkelte stilementer og dekoruttrykk kan derfor også inngå i opprettholdelsen av sosial og kosmologisk orden, og ved det inngå i legitimeringen av kontroll og makt. Opprettholdelsen av en bestemt stil kan dermed oppfattes på linje med fastholdelsen av ritualer eller opprinnelsesmyter. Det er hevdet at den nordiske dyrestilen må ses som et slik ladet stiluttrykk, nært forbundet med en førkristen, norrøn kosmologi, og at videreføringen av disse stilelementene viser at de fortsatte å spille en organiserende og legitimerende rolle i vikingtidens norrøne samfunn (Hedeager 1998). Den markante endringen av dekoren på de tidlige lokalproduserte spennene, kan derfor forstås som resultat av to prosesser: For det første kan dette indikere at man så betydningen av å kombinere politiske og religiøse assosiasjoner ved spennene, slik som i Irland. For det andre kan dette også vise hvordan spennene ble transformert inn i en hedensk kontekst, hvor betydningen av den insulære kontakten ble redefinert og forstått innenfor en norrøn, førkristen kosmologi. Introduksjonen og transformeringen av ringspennene i Norge, kan med andre ord ses som bilde på en situasjon hvor de geografiske rammene for kulturelle identiteter og maktrelasjoner endret seg drastisk, og hvor den politiske, økonomiske og strategiske betydningen av denne endringen etter hvert la grunnlaget for en bevisst manipulering av den kulturelle forståelsen av herskerideologi og maktlegitimering.

6.7 Konklusjon

Det har vært dette kapittelets målsetting å diskutere hvorfor ringspennen som en insulær spennetype får slik stor nedslagskraft i Norge, og hvordan man på bakgrunn av denne diskusjonen kan forklare fordelingen av, og kjønnstilhørigheten til, henholdsvis de insulære og lokalproduserte spennene i Norge. Hovedfokus har vært lagt på årsaken til at nettopp denne spenneformen i så markant grad ble transformert og innlemmet som del av elitens draktuttrykk, som kappespenne. Gjennom å gjøre rede for den antatte etableringen av de norrøne koloniene i henholdsvis Skottland og Irland, deres politiske og økonomiske betydning samt maktforholdene rundt Irskesjøen gjennom 800- og tidlig 900-tall, kan man hevde at kontakten mellom Norge og de insulære koloniene har gjennomløpt flere faser.

Integreringen av de insulære ringspennene i kvinnenes drakt kan forstås som uttrykk for en pågående forhandlingssituasjon i de skotske bosetningsområdene, hvor norrøne grupperinger gradvis har etablert seg og etter hvert tilegnet seg økonomisk og politisk makt. Draktuttrykk er velegnede til å formidle bærerens tilhørighet og rang, og er ofte et uttrykk for de ideologiske strukturene som ligger til grunn for den sosiale kategoriseringen som drakten gir

uttrykk for. Integreringen av ringspennene i kvinnedrakten kan slik på den ene side tolkes som en strategi om å overta den ideologiske og politiske tradisjonene som disse politiske symbolene var forbundet med. Samtidig vil tilegnelsen av slike gjenstander også kunne medføre en omdefinering av deres assosiasjoner og bruk, ettersom de i praksis blir refortolket inn i en ny politisk-ideologisk ramme (Helms 1993: 4). Når ringspennene inkorporeres i den norrøne kvinnedrakten har de trolig blitt ilagt nye betydninger, relatert til etableringen av norrøne bosetninger og de politiske og kulturelle reforhandlingene dette må ha medført. Disse kan ha blitt assosiert med kvinnenes betydning som sentrale opprettholdere av norrøn identitet og maktlegitimering i en situasjon hvor norrøne eliter i stadig større grad har tilegnet seg økonomisk og politisk makt i deler av Skottland. Denne prosessen har samtidig omfattet opprettholdelsen av en nær kontakt mellom befolkningen i kolonibosetningene og områder i Norge. Introduksjonen av ringspenner i det norske materialet kan slik tolkes som uttrykk for kulturelle strategier relatert til etableringen av kolonisamfunn, hvor disse strategiene må forstås på bakgrunn av samspillet mellom kolonier, vertsland og hjemland (jf. kap. 4.2.5).

Når de lokalproduserte ringspennene begynner å opptre i mannsgraver og depoter, skjer dette i samme periode som Dublin-riket etableres som en drivende maktfaktor i konfliktene rundt kontrollen over Irskesjøen, det vil si i siste halvdel av 800-tallet. Det er mulig at man skal se dette som resultat av at kontakten vestover i større grad blir en konkret politisk /økonomisk og strategisk ressurs i prosessene i de politiske prosessene i Norge i denne perioden, hvor Harald Hårfagres etablering og legitimering av sitt maktgrunnlag står sentralt. Samtidig kan denne kontakten også tolkes i lys av endrede forestillinger om betydningen av den insulære kontakten og den ideologiske legitimeringen av makt, hvor den politisk-geografiske referansen er innvevd med forestillinger om fjerne steder som mytiske opprinnelsessteder og kilde til kunnskap og esoterisk makt. Den insulære referansen kan dermed også ha blitt aktivt brukt i manipuleringen og legitimeringen av de ledende dynastienes mytiske avstamning, gjennom å gradvis monopolisere påstanden om et guddommelig opphav. Den insulære verden har med andre ord trolig vært assosiert med flere ulike verdier og assosiasjoner, hvor både politiske, økonomiske, sosiale og ideologiske elementer har vært vektlagt og integrert i samspill med hverandre.

Dette perspektivet bringer også en rekke nyanser inn i hvordan ringspennene har fungert som politiske symboler i Norge. På bakgrunn av arkeologiske, skriftlige og ikonografiske kilder kan ringspennen og kappen forstås som to integrerte elementer av et draktuttrykk knyttet til

grupper av menn innefor den sosiale og politiske eliten. Kappen har også vært en av flere gjenstandtyper som inngikk som standardiserte gaver ved allianseinngåelser blant elitens menn, uttrykt gjennom etableringen av blant annet ”vennskap” og ritualisert gjennom ulike former for troskaps- og lojalitetseder. Kappen som symbolladet gavetype, og de formelle og ritualiserte allianseinngåelsene den var en del av, har vært introdusert i Sør-Skandinavia i løpet av tidlig 800-tall (jf. kap.5.7). Den frankiske styringsmodellen og maktsymbolikk må ha vært vel kjent for store deler av aristokratiet i Nord-Europa, og ble en del av maktutøvelsen også på det insulære området. Den konkrete innlemmelsen av denne modellen, og det reelle forsøket på å utnytte potensialet i den, ble i Norge trolig iverksatt av Harald Hårfagre. Haralds modeller og konkrete symboler ble imidlertid ikke bare hentet fra Frankerriket, men også fra det området som utgjorde hans største ressursgrunnlag og nettverk, nemlig Irland.

Det er i min mening all grunn til å anta at Harald Hårfagre og hans sønner var direkte involvert i maktkampene rundt Irskesjøen, med det mål å ta del i, om ikke kontrollere, den rike transitthandelen i Irskesjøen. Dette innebar en strategisk allianseetablering med kong Athelstan av England, som delte flere av Haralds bekymringer vedrørende de etter hvert sterke norrøne rikene i York og Dublin. I dette lys kan også hans allianse med Gorm den gamle, gjennom sønnen Eiriks ekteskap, ha vært basert på et ønske om å kunne dra nytte av personlige kanaler for å passivisere danekongens ambisjoner i Norge. Handlingen kan tolkes som en variant av uttrykket: ”Keep your friends close, but your enemies closer”, noe som også kan ha vært danekongens incitament for å etablere en allianse nordover gjennom ekteskapet mellom Eirik og Gunnhild. Haralds utenrikspolitiske manøvrer kan dermed forklares ved at han ønsket å stabilisere sin posisjon i Norge, gjennom å motarbeide de eksterne destabiliserende kreftene som kunne svekke hans posisjon, det vil si krefter som Jellingdynastiet i Danmark, og de norrøne rikene på Orknøyene og i Irland. Haralds forsøk på storpolitiske involvering og grep, indikerer med all tydelighet at han var en svært taktisk og ambisiøs mann, som hadde klare målsettinger om å holde et fast overregionalt grep om Vestlandet. Harald Hårfagres kontaktnett og involvering i det insulære området kan slik tolkes som direkte uttrykk for hans innenrikspolitiske ambisjoner.

KAPITTEL 7

RINGSPENNEN OG KAPPEN. POLITISKE SYMBOLER OG SENTRALISERINGSPROSESSER I NORGE CA. 850-950

7.1 Innledning

Når vi nå vender oss mot diskusjonen omkring den samfunnsmessige og ideologiske betydningen av ringspennene som politiske og kulturelt symbol i Norge, er dette i tråd med Kristiansen og Larssons tolkningsstrategi for å undersøke hvordan politiske symboler og ritualer omformes og fortolkes i nye kulturelle kontekster (jf. kap. 1.4). De vektla at en slik studie innledningsvis måtte *identifisere* slike sentrale politiske symboler, og etablere en *tolkningsramme* for å forstå de politiske og rituelle aspektene ved disse gjenstandene gjennom å undersøke de ulike regionale kontekstene disse gjenstandene opptrådte i, ved å benytte flere komparative kilder (Kristiansen og Larsson 2005: 11-14, 21). På denne bakgrunnen har jeg forsøkt å nyansere og utvide kunnskapen om de ulike typene ringspennens kontekst, datering og geografisk utbredelse i Norge, og videre diskutere den historisk og kulturelt spesifikke konteksten som disse har vært forbundet med i et maktpolitisk, nordeuropeisk perspektiv. Resultatene av materialanalysen er forsøkt satt inn i et større perspektiv gjennom å dra veksler på både arkeologisk, ikonografisk og skriftlig materiale gjennom å 1) belyse bruken av ringspennen som en integrert del av kappen 2) vise hvordan kappen og ringspennen kan ses som politiske symboler innenfor en alliansebasert politisk kultur og 3) ved å belyse den politiske og kulturelle situasjonen og utviklingen rundt Irskesjøen.

Jeg har på bakgrunn av dette argumentert for at ringspennene må forstås som en form for materialisert ideologi, som introduseres som politiske symboler når de i løpet av siste halvdel av 800-tallet transformeres og kombineres med mannskappen. Både ringspennene kjent i fra arkeologiske kontekster, og kappen som en type materiell struktur som omtales i skriftlige kilder, kan forstås som konkrete politiske og ideologiske symboler som har vært betydningsfulle for store deler av den nordeuropeiske eliten i perioden som denne avhandlingen omfatter. Den politiske og ideologiske betydningen i Norge av de insulære ringspennene, og kopiene av disse, må relateres til den kulturelle og politiske interaksjonen

mellom irske, hybrid-norrøne og norske eliter rundt Irskesjøen, men etter hvert også med den politiske elitens direkte politiske og økonomiske interesser i området.

Det andre punktet i Kristiansen og Larssons fortolkningsmodell, understreker at man deretter må rette fokus mot hvordan disse symbolene og ritualene *opptrer i en spesifikk lokal kontekst*. Slik kan meningsinnholdet i slike symboler og ritualer relateres til etableringen av institusjonelle strukturer i en konkret historisk situasjon (Kristiansen og Larsson 2005: 11-12). Dette innebærer at man må undersøke hvordan ringspennene inngikk som ideologiske symboler i de politiske prosessene i Norge i perioden 850-950. Med utgangspunkt i at ringspennene kan forstås som politiske symboler og uttrykk for en materialisert ideologi, er det først nødvendig å se nærmere på hvilke prosesser og hva slags politisk kultur disse forholdt seg til. Inngikk de som politiske symboler i *redefineringen* av eksisterende sosiale og rituelle praksiser, eller bidro de til *utviklingen* av nye politiske og sosiale institusjoner (Kristiansen og Larsson 2005: 11, 27)? Gjennom disse spørsmålene berøres dermed debatten om hvordan man har tenkt seg at makten har vært forsøkt konsolidert i perioden, og i hvilken grad disse forsøkene kan ses som maktkonsoliderende tiltak hos Hårfagredynastiet (jf. Sveaas Andersen 1977: 86). I den første delen av kapittelet tar jeg opp dette temaet, og viser hvordan ringspennene kan forstås i lys av denne diskusjonen. Tidligere framstillinger av eventuelle konsoliderende steg under Haraldsætta har i stor grad fokusert på administrative og militære tiltak, mens bruken av spennen og kappen peker mer direkte på en konkret politisk samhandlingsform, nemlig etableringen av formelle og hierarkiske personlige relasjoner. Følgelig vil diskusjonen omkring denne interaksjonen også belyse hvordan den politiske makten kan sies å ta institusjonell form

I forlengelsen av dette diskuteres kapittelets andre hovedtema, nemlig om distribusjonen av ringspenner kan bidra til å belyse konkrete politiske regioner og innflytelsesområder, og eventuelt også maktpolitiske prosesser, i perioden ca. 850-950 i Norge. Undersøkelser omkring bakgrunnen for de politiske konsolideringsprosessene har tradisjonelt sett fokusert på tre sentrale maktområder: Trøndelag/ Nord-Norge, Vestlandet og Østlandet (Sigurðsson 1999: 68 Sveaas Andersen 1977: 57). Disse tre regionene framholdes som tre politiske og dynastiske tyngdepunkt, i særlig grad konsentrert rundt Ladeættea i Trøndelag og Hårfagreætta på Vestlandet. Det er foreslått at det i begynnelsen av 800-tallet må ha vært minst 20 ”småriker” innenfor grensene av dagens Norge (Solberg 2000: 278). Dette innebærer at det igjennom 800-tallet har skjedd en stadig sterkere integrering mellom flere av disse

enhetene og det sosiale sjiktet som kontrollerte de ulike områdene, og som leder fram mot de tre politiske/regionale tyngdepunktene i slutten av århundret. Framstillingen av de politiske hendelsene og alliansene i perioden fra 850-950 baserer seg dermed i stor grad på dynamikken mellom de sentrale politiske skikkelsene i disse tre regionene. Den politiske konsolideringen av Norge kan dermed ikke ses som én prosess, men som et nett av fluktuerende hendelser, hvor aristokratiske familier og nettverk søkte å sikre sine egne interesser. Det er verdt å merke seg at det ikke er funnet noen vestlige ringspenner i mannsgraver i Trøndelagsfylkene, til tross for at disse ellers framstår som svært funnrike (jf. appx. 2, se f.eks. Petersen 1928: 75, 94. 163, 1919: 6, Forseth 2003). Den geografiske distribusjonen av ringspennene i mannsgraver, indikerer dermed at det politiske innholdet forbundet med spennen og kappen som allianseskapende gave og inngåelsen av de typer formaliserte vennskap som kappen symboliserte, ikke ble benyttet av den politiske eliten i Trøndelagsområdet, Ladejarlene. Om ringspennene og kappen i stedet har vært benyttet som konkrete politiske symboler av Harald Hårfagre og hans nærmeste etterkommere, kan man forvente at ringspennenes distribusjon og kontekst også gir en indikasjon på Hårfagreættas territoriale maktgrunnlag og/ eller –innflytelse. Denne forutsetningen åpner for å diskutere de ulike framstillingene av Haralds rikssamling og for å ta opp diskusjonen om Hårfagreættas innflytelse og engasjement i ulike regioner av Norge.

7.2 Hårfagreættas maktomfang og institusjonaliserende tiltak

Spennenes viktigste brukstid, det vil si fra siste halvdel av 800-tallet - ca. 950, omfatter Harald Hårfagres antatte regjeringstid over Vestlandet (ca. 870-930), samt hans to sønners forsøk på å konsolidere og utvide området for maktutøvelse, Erik Blodøks (930-932) og Håkon Adalsteinsfostre (ca. 932-960). Snorre beskriver Haralds vei mot makt som et felttog som startet i Vestfold, og at han i tur og orden deretter la under seg Opplandene, Trøndelag og til slutt vant over de vestlandske høvdingene i slaget ved Hafrsfjord. Beskrivelsene av Harald Hårfagres avstamning og geografiske tilknytning baserer seg i første rekke på Snorres framstilling i *Ynglingesaga* (skrevet ca. 1230). Snorres beskrivelser av Haralds genealogi danner på mange måter ryggraden i hans framstilling av samlingsprosessene (Krag 1991: 174). Mens det tidligere var bred enighet om at Snorres framstilling trolig dannet et reelt bilde av den tidlige rikssamlingen (se Sveaas Andersen 1977: 66), har Claus Krag (1991) gjennom inngående kildekritiske studier imøtegått Snorres beskrivelse av Haralds genealogiske og geografiske tilknytning. Han mener i stedet at tradisjonen om Ynglingeætten og Ynglingatals alder trolig må dateres til 1100-tallet. Ifølge Krag må Snorres sterke betoning av Vestfold som

utgangspunkt for en omfattende rikssamling ses i forbindelse med de danske kongenes krav over Viken-området i fra siste halvdel av 1100-tallet, hvor det ble avgjørende for norske interesser å framstille Vestfold som den norske kongsættas slektsland (Krag 1991: 160-161, 2000: 46).

Krags konklusjoner har hatt stor betydning for diskusjonen omkring Haralds tilhørighet, maktgrunnlag og rikets art. Harald Hårfagres` rolle som grunnlegger av en tidlig norsk stat med tilknytning til flere politiske sentra på øst- og vestlandet slik som Snorre beskriver, er blitt sterkt kritisert, og bildet av de ulike politiske strategiene og handlingsforløpet mot riksdannelsen er kraftig nyansert. Det er i dag enighet om at Harald Hårfagre må regnes som en regionskonge med herredømme over sørvest- og vestlandet, fra Sognefjorden ned til Lindesnes, med Rogaland som kjerneområde (Krag 2000: 46, Sigurðsson 1999b: 67, Tøtlandsmo 1996: 60, 64, Skre 2007: 468). I tillegg er det pekt på at både *Fagrskinna* og *Nóregs konungatal* omtaler Harald som barnebarn av Harald Gullskjegg i Sogn, og han skal ha vokst opp der (Krag 1991: 156-157). *Nóregs konungatal* beskriver også Harald Hårfagre som konge over sogningene. Disse kildene har bidratt til teorier om at Harald kan ha arvet riket etter sin morfar, og at Sogn danner det egentlige utgangspunktet for Haralds erobringer (Einarsdóttir 1971, Krag 1991: 156-157, 1995: 84, 2000: 46). Harald Hårfagre skildres slik som en vestlandskonge med hovedsete i Rogaland, nært knyttet til Sogn gjennom slektskapsforbindelser, og hvor kontrollen over Sogn kan ha vært et viktig politisk støttepunkt og forutsetning for Haralds maktutvidelse (Krag 2000: 46). Både Harald og hans to sønner, Erik Blodøks og Håkon den Gode, framstilles dermed som regionskonger med kun indirekte styre i andre deler av landet, og uten reel innflytelse overhodet på Østlandet (Krag 1995: 85, 95, 2000: 46, Sigurðsson 1999b: 67).

Det er antatt at Harald Hårfagre kun har hatt en mer indirekte innflytelse nord for sitt kjerneområde, hvor lokale makthavere hadde den reelle makten (Krag 1995: 84-85, 2000: 46, 54). Det har vært foreslått at Harald hadde sterke allierte, deriblant Mørejarlene og Håkon Grjotgardsson på Lade (Tøtlandsmo 1996:65, Sveaas Andersen 1977: 76-77). Mens Haralds allianse med Håkon Grjotgardsson tradisjonelt er sett som et asymmetrisk forhold hvor Håkon ble Haralds mann, har senere forskere argumentert for at det har vært en likeverdig relasjon mellom de to regionslederne (Sveaas Andersen 1977: 76). Til tross for alliansen med Harald, har både Møre- og Ladejarlene trolig fungert som selvstendige ledere med økonomisk og militær kontroll over sine områder. Årsaken til at de har valgt en allianse med Harald

Hårfagre kan delvis skyldes hans militære potensial, noe som gjorde ham til en fordelaktig alliert internt sett, men som også borget for militær og økonomisk suksess utad. Håkon Grjotgardsson jarl har, i tillegg til Trøndelagsområdet, trolig også hatt kontroll over et nordnorsk kystrike, og muligens også forsøkt å skaffe seg herredømme over kystlinjen sørover (Krag 2000: 48-49, Schreiner 1936, Sveaas Andersen 1977: 69). Alliansen mellom Håkon og Harald skal i dette lys ha vært basert på økonomiske fellesinteresser. Både konge og jarl kan ha hatt interesse av å kontrollere ferdselsleden fra Nord-Norge og langs vestlandet mot handelssentra som Kaupang og Hedeby, hvor de ettertraktede varene fra nord, deriblant pelsverk, kunne nå et europeisk marked (Sveaas Andersen 1977: 76, med ref.). Kontrollen over kystveien langs Norge kunne imidlertid bare skje ved landevinning, og de hadde slik gjensidig nytte av hverandre, hvor alliansen muliggjorde både Håkon jarls herredømme i Trøndelag og Haralds vestlandsrike (Sveaas Andersen 1977: 77). Ladejarlene kan slik ses som en helt sentral politisk makt i de fluktuerende rikssamlingsprosessene, både som alliansepartner for norske og etter hvert danske konger, men også som selvstendige aktører.

Eiriksønnen Harald Gråfell (ca. 960-970) søkte å videreføre Hårfagreættas territorialpolitiske ambisjoner, men under sterk innflytelse fra det danske kongedynastiet. Fra om lag 970 overtar i praksis Håkon Ladejarl rollen som riksstyrer under den danske kongen Harald Blåtann, med kontroll over kyst-Norge og Trøndelag, og Hårfagreætta synes reelt å forsvinne som kongsdynasti. Selv om Harald Hårfagres samling av vestlandet er blitt sett som et skille i de politiske prosessene i perioden, har det også blitt satt spørsmålstegn ved om hans herredømme virkelig representerte noe nytt, eller om årsaken til at han framstilles som den første samlingskongen først og fremst kan tilskrives det forhold at hans navn kjennes fra de skriftlige kildene (Krag 1995: 88, Sigurðsson 1999b: 66-67). Et av hovedproblemene i denne diskusjonen er usikkerheten omkring hvordan og i hvilken grad makten rent faktisk var administrert og utøvd, og dermed om hvorvidt det er riktig å kalle Haraldsættas territoriale maktgrunnlag for en tidlig statsdannelse (Krag 2000: 213, Sveaas Andersen 1977: 85, Tøtlandsmo 1996: 68, 113-115).

Per Sveaas Andersen har konkludert med at et av hovedspørsmålene i den historiske forskningen er hvordan Harald Hårfagre forsøkte å sikre samlingsverket med konsoliderende tiltak (Sveaas Andersen 1977: 86). Konkret er dette spørsmålet forsøkt belyst gjennom å diskutere hvilke økonomiske og administrative tiltak Harald Hårfagres gjennomførte for å befeste sin posisjon. Det er i denne sammenheng ofte trukket fram tre trekk som kan forstås

som konsoliderende tiltak, som alle må ses som integrerte i hverandre: 1) etableringen av allianser 2) organiseringen av militær makt og 3) konfiskeringen av jordegods. Grunndragene ved disse tre tiltaksformene skal derfor kort presenteres, før betydningen av det som kan betegnes som rituelle og ideologiske konsolideringstiltak vurderes.

7.2.1 Økonomiske og administrative endringer?

Tanken om at den sosiale og politiske logikken i yngre jernalder og inn i middelalder var fundert på prinsippet om allianser og nettverk, har vært sentral for diskusjonen omkring den politiske utviklingen i Nord-Europa i denne perioden (jf. kap. 5.7). Dette prinsippet er fremholdt som helt sentralt også for den tidlige kongemakten, herunder regionskongene, hvor både vertikale og horisontale nettverk ble etablert og vedlikeholdt blant annet gjennom gaver, ekteskap og oppfostring (Krag 1995: 184, 2000: 50, Sigurðsson 1999b: 81-87, Sveaas Andersen 1977: 89, jf. også Bagge 1991: 117-121, 134). Denne personlig baserte kongemakten kan betegnes som fluktuerende og ustabil. Alliansene som i praksis utgjorde lederens maktgrunnlag, opphørte å fungere når den sentrale lederen eller kongen gikk bort. Dette gjaldt ikke bare det horisontale, politiske nettverket med andre aristokratiske slekter, men også for de vertikale båndene mellom leder og hans militære følge (Hedeager 2001b: 285). Mangelen på formaliserte maktinstitusjoner og samhandlingsformer som overskred kongens personlige egenskaper og nettverk, bidro til at basisen for den formelle maktutøvelsen var svak, og at den stadig måtte bekreftes og understrekes gjennom andre tiltak.

De fleste forskere framholder derfor at den viktigste og mest konkrete kilde til maktutøvelse for den tidlige kongemakten, var selve militærmakten i form av krigerne knyttet til kongen gjennom personlige bånd, hirden (jf. Jacobsson 1992: 132, Skre 1998: 259-261, Krag 1995: 91, 2000: 48, Sveaas Andersen 1977: 90). Den store mengden våpen i mannsgravene i yngre jernalder, og ikke minst den brede omtalen av ulike krigerrelaterte titler, temaer og myter på runesteiner og i skaldevers, indikerer at krigerideologi og krigeridentitet har utgjort en sentral del av den aristokratiske, eller privilegerte, mannens selvforståelse og statusmarkering (Jacobsson 1992: 80-81, Jesch 2001: kap. 6, Steuer 1987). Krigerideologien var tett forbundet med forestillingen om vold som en maktgenererende handling. Den har dermed vært forbundet med samfunnets konvensjoner og tradisjoner om hvordan maktbesittelse og maktposisjoner skulle ikles en ideologisk legitim form, og speiler i dette perspektivet vikingtidens *raison d'etre*, det vil si menneskenes grunnleggende referanserammer for

vurdering av atferd og identiteter (Jacobsson 1992: 112-113). Denne ideologiske legitimeringen av makt synes å være et gjennomgående trekk ved nordeuropeiske samfunn under store deler av jernalder og middelalder, og er knyttet til maktens organisering og struktur. Det å bære våpen, og å kunne omgi seg med et militært følge var i denne sammenheng et privilegium for den sosiale eliten, hvor våpnene representerte lederens evne til makt, men også hans plikt til å gi beskyttelse (Le Jan 2000, Theuws og Alkemade 2000). Herrens følge var et resultat av hans økonomiske ressurser, på samme tid som det var hans kilde til makt. Som suksessfull leder økte hans militære evne til å skaffe seg verdier, men også hans rolle som attraktiv alliansepartner (Bazelmans 2000). Tradisjonen som gjenspeiles i islendingesagaen med å forære våpen til underordende, kan ses i lys av en liknende kontinental tradisjon hvor den unge aristokratiske mannen overtok våpnene fra sin far. I begge situasjoner representerer våpengaven ikke bare overdragelsen av makt og den gjensidige forpliktelsen mellom giver og mottaker. Våpenet fungerte også som en metafor på en far-sønn – relasjon, og etablerte et formalisert troskap- og vennskapsbånd, uttrykt gjennom et fiktivt slektskap, mellom de to partene (Le Jan 2000). Forholdet mellom herren og hans militære følge er derfor særlig viktig for å forstå den sentrale militære/politiske strukturen (Tøtlandsmo 1996: 67).

Ønsket om – og evnen til – å formalisere militære roller og militær struktur bør derfor ha framstått som et viktig konsolideringstiltak fra de tidlige samlingskongene, som et alternativ til de mer ustabile personlige alliansene. For perioden ca. 850-950 er det imidlertid vanskelig å peke på slike formaliseringsprosesser. Begrepet *hirð*, som betegnelse på regionskongenes eller høvdingenes følge ble sannsynligvis introdusert i siste halvdel av 900-tallet. Et eldre begrep er trolig *húskarlar*, som betegnelse på høvdingens militære følge (Sveaas Andersen 1977: 290). Hirdens ledere er omtalt som *merkismaðr*, merkesmann, eller *stallari*, stallare. Stallaren kommer trolig inn som begrep først i løpet av 1000-tallet. Betegnelsen *merki*, i betydningen kongens merke eller banner, opptrer imidlertid i *Hakonardråpa* som trolig kan dateres til 900-tallet (Sveaas Andersen 1977: 292-293). Trolig er det først på 1000-tallet at hirden danner grunnlaget for et mer spesialisert styringsapparat (Sveaas Andersen 1977: 289-291). Størrelsen, stabilitet og organisasjonsform til krigerfølgene hos den tidlige kongemakten kan med andre ord diskuteres, men det er all grunn til å tro at i tråd med samtidas praksis, har regionskonger/høvdinger hatt krigere knyttet til seg som har utgjort et konkret og effektivt maktapparat for lederen (Skre 1998: 260-261). Innføring av leidangen er også trukket fram som en konkret militær reform som ble innført i ledd med sentraliseringen av maktapparatet,

men også denne kan tidfestes relativt sent. Det er antatt at leidangen ble introdusert av Håkon den gode rundt 950, etter forbilde fra det anglosaksiske kongedømmet han kjente godt fra sitt opphold som kong Adalstein fostersønn (Williams 2001). Leidangsordningen var i denne første tiden ikke fast etablert, og gjaldt i første rekke kun vestlandet (Krag 2000: 53). Det er antatt at Håkons innflytelsesområde i første rekke knyttet til Vestlandet, med liten innflytelse over Østlandet og Viken-området, og hvor Sigurd Ladejarl hadde den reelle makten over Trøndelagsområdet og nordover (Krag 2000: 54). Allikevel innebærer leidangen en dreining hvor retten og evnen til militær maktutøvelse gradvis ble overført til kongen, og dermed sikret ham økt militær kontroll (Sigurðsson 1999b: 87, Tøtlandsmo 1996: 70). Det er foreslått at denne militære formaliseringen skyldes et ønske om et bredere militært forsvar i forbindelse med økt press fra den danske kongemakten. Leidangen markerer samtidig en militær reform som i større grad også dro inn en større del av den frie, mannlige befolkningen, samtidig som omreguleringen også kan ha bidratt til at antallet hirdmenn knyttet til kongen ble redusert (Krag 2000: 53).

I sammenheng med det militære maktgrunnlaget, har også mulige administrative/økonomiske tiltak ved Harald Hårfagres maktutøvelse blitt diskutert. Det militære elementet ved Harald Hårfagres samling, er diskutert i forhold til sagatradisjonen om at Harald tilegnet seg odelen fra bøndene, og at Håkon den gode senere ga denne tilbake. Selv om det konkrete innholdet av denne påståtte odelstilegnelsen er uklar, synes det i dag å være enighet om at tradisjonen trolig viser til tiltak fra Harald Hårfagres side for konsolidere og stabilisere makten ved å gi det militære samlingsverket et mer stabilt økonomisk grunnlag, gjennom konfiskasjoner av jordegods fra sine motstandere (Krag 2000: 213, Sigurðsson 1999b: 78, Sveaas Andersen 1977: 86-87). Konfiskasjonene av særlig større gårder kan ha dannet det økonomiske grunnlaget for kongedømmet, og for etableringen av kongsgårder. Gjennom omfattende studier av eiendomsforhold og godsdannelser i yngre jernalder og middelalder på vestlandet, hevder Frode Iversen at det senest i yngre jernalder fantes både kongsgårder og andre stormannsgårder på Vestlandet som omfattet store godseiendommer, og som på ulikt vis dannet økonomisk, politisk og administrativt grunnlag for den tidlige kongemakten (Iversen 2004:7). Etableringen av disse la grunnlaget for utbyggingen av et regionalt veitslesystem i Haralds kjerneområde på vestlandet, og spilte en sentral rolle som konsoliderende faktor i Haralds militære samlingsverk (Iversen 2004: 7-8, Krag 1995: 91, Sveaas Andersen 1977: 89). Det er foreslått at mangelen på formelt og fastlagt administrasjonsapparat hos de tidlige regionskongene, har vært kompensert nettopp ved at kongens maktutøvelse har vært

opprettholdt gjennom ”reisekongedømmet”, hvor kongen og hans omfattende følge reiste mellom disse sentralt plasserte kongsgårdene. Per Sveaas Andersen (1977: 89-90) har skissert to geografiske nivåer knyttet til maktutøvelsen i et slikt ambulerende kongedømme i denne perioden. Han foreslår at rikets sentralområde ble styrt ved direkte kontroll gjennom et kongsgård/ årmannsystem ("ríki-prinsippet"), mens omkringliggende landskaper kunnes kontrolleres ved formelt overherredømme gjennom allianser med lokale høvdinger ("allianseprinsippet") eller med et mer reelt herredømme ved å innsette sønner eller slektninger i topp-posisjoner ("dynastiprinsippet"). Det er imidlertid tvilsomt om dette kunne utgjøre en form for stabil administrasjon. Et mer formalisert apparat rundt forvaltningen av kongsgårdene gjennom årmenn oppstår med sikkerhet først senere, og disse fikk økte rettslige, militære og økonomiske oppgaver først mot slutten av 1000-tallet (Sveaas Andersen 1977:277). Utnevnelsen av lendmenn, her forstått som menn som kongen hadde overlatt land eller landeiendom mot at denne påtok seg visse forpliktelser for kongen, og etableringen av sentrale militære, økonomiske, administrative punkter gjennom lendmannsgårdene, opptrer også relativt sent. Den første personen som omtales som lendmann i Heimskringla er Roe den kvite, som skal ha innehatt denne posisjonen i Grenland omkring 970 (Iversen 2004: 27). Det er foreslått, men omdiskutert, om ledere omtalt som *herser* tidligere hadde noe av den samme rollen som de senere lendmennene (Krag 1995, 148-149). Selv om lendmannssystemet slik kan ha dype røtter er det likevel vanskelig å si noe sikrere om forholdet mellom lendmenn og herser, og deres relasjon til kongemakten i en tidlig fase (Iversen 2004: 29).

7.2.2 Ideologiske og rituelle konsolideringstiltak?

På bakgrunn av diskusjonene i forrige kapittelet kan man imidlertid peke på en rekke andre situasjoner og prosesser som mer indirekte kan ha vært utnyttet eller iverksatt av den tidlige kongsmakten med henblikk på å stabilisere og legitimere den praktiske utøvelsen av makten. Dette gjelder, for det første, indikasjonene på at Harald Hårfagre må ses som en viktig aktør i det nordeuropeiske maktspillet, med betydelige interesser og engasjement i den politiske situasjonen rundt Irskesjøen. Denne situasjonen vil ha medført at han formodentlig kunne dra direkte veksler på de insulære områdene som økonomiske og alliansemessige ressurser, men trolig også at enkelte av de norrøne koloniene utgjorde et strategisk og militært potensial som kunne realiseres i stridighetene omkring Irskesjøen. Denne situasjonen innebar at Harald Hårfagre og hans politiske prosjekt må forstås som vesensforskjellig fra eventuelle tidligere regionsdannelser, ettersom prosjektet i så stor grad kunne funderes på en grunnleggende ny

geografisk situasjon som ga en ambisiøs regionskonge et helt nytt nettverk og maktgrunnlag å ty til som økonomisk og politisk referanse.

For det andre, kan dette kontaktnettet og ressursgrunnlaget blitt utnyttet også som ideologisk ressurs. Dette synet tar utgangspunkt i undersøkelser som viser at forestilinger om "fjerne steder" i før-industrielle samfunn ofte assosieres med mystisk kunnskap og mytiske opprinnelsessteder, og at disse forestillingene benyttes til å forklare og konstituere maktrelasjoner og maktideologiske forhold. Rent konkret, kan dette ses uttrykt gjennom en ideologisk prosess nært knyttet til maktpolitiske forhold, hvor eldre herskermyter kan ha blitt manipulert mot at de ledende ættene, Hårfagreætta og Ladejarlene, monopoliserte forestillingene om sin guddommelig avstamning (jf. kap. 6.6). Denne ideologiske og maktlegitimerende dreiningen innenfor den politiske kulturen kan slik også ses som en konsekvens av endrede geografiske forestillinger og innflytelsesområder.

Det er grunn til å hevde at transformasjonen av spennene, og bruken av kappen og spennen som rangbetegnende draktelement, må ses som nært knyttet til denne situasjonen. Som tidligere redegjort for, kan utvalgte gjenstander og ritualer fungere som kraftige og virkningsfulle tiltak for å spre og naturliggjøre et politisk budskap, og stabilisere en politisk situasjon (jf. kap. 1.4). De bidrar som ressurs og redskap til å konstruere nye sosiale felleskap og grupperinger, og muliggjør slik å forhandle fram og redefinere maktforhold. Gjenstandene bekrefter slik elitens privilegerte stilling og politiske rolle, samtidig som de gir ideologisk legitimering av gruppen som kontrollerer og bruker dem. Et viktig element ved innlemmelse og kontekstualisering av fremmede politiske symboler og ritualer, er derfor at de ofte inngår i en prosess som *foregriper en videre utvikling mot mer reell autoritet* med opprettelsen av formelle posisjoner (Helms 1993: 213). Innlemmelsen, transformasjonen og kontekstualiseringen av politiske symboler og gjenstandstyper fra et fjernt, verdiladet geografisk region/sted, og omdefineringen av politiske ritualer, kan dermed ses i direkte sammenheng med prosessene mot *stabilisering og institusjonaliseringen av makt* (Kertzner 1988: 25, Kristiansen og Larsson 2005:30). Slik kan, for det tredje, den strategiske inkorporeringen og fordelingen av kapper og ringspenner forstås som et bestemt tiltak som innebar forsøk på å endre den ideologiske og praktiske utøvelsen av makten. Ringspennene kan i denne sammenheng tolkes som et konkret eksempel på hvordan materiell kultur knyttet til overregionale nettverk og ressursområder ble introdusert som politiske symboler i interne politiske prosesser. Denne fordelingen kan ses som et forsøk på å reorganisere maktapparatet

ved å etablere nye militære/politiske grupperinger tilknyttet kongemakten, gjennom innføringen av nye former for lojalitetsbindende ritualer og symboler. Et slikt tiltak må, i tråd med Kristiansens og Larssons (2005: 11, 27) diskusjoner, i første rekke karakteriseres som en *redefinering* av eksisterende sosiale og politiske strukturer, hvor gavegivning og allianseinngåelser fungerte som politisk grunnpilar, med den hensikt å utvikle mer stabile former for maktutøvelse.

Dette kan ikke betegnes som varige administrative eller konsoliderende tiltak, med etableringen av formelle, stabile byråkratiske roller. Likevel bør endringer knyttet til introduksjonen av nye symboler og ritualer, kunne klassifiseres som en form for institusjonaliserende steg, hvor hensikten har vært å manipulere og endre den eksisterende politiske, militære og ideologiske strukturen til Hårfagreættas fordel. Som tidligere nevnt, kan ikke en ideologi fungere som maktlegitimerende om den ikke oppfattes som troverdig innenfor samfunnets rådende forestillinger, og at det er aksept omkring grunnelementene i ideologien (jf. kap.1.4). Et viktig aspekt ved datidens politiske ideologi var oppfatningen av at spesielt utvalgte gjenstander var ladet og assosiert med eierens egenskaper og evne til suksess (jf. kap. 4.3, se Zachrisson 1998: 32, Gurevich 1985: 222-223, Hedeager 1999). En god hersker ble dermed ofte assosiert med sjenerøsitet gjennom sin vilje til å fordele rikdommer og praktgjenstander, med også ved at disse gjenstandene besatt en positiv kraft og evne, ettersom de framsto som forlengelser av herskeren selv. Ringspenner og kapper som gaver gitt fra kongens eller hans representanter kan med andre ord ha vært betydningsfulle på flere plan: De henviste til, og stadfestet, allianseinngåelsen som grunnleggende prinsipp for sosial og politisk interaksjon og trygghet. De fungerte trolig også som et middel til å etablere nye former for sosiale felleskap, og bidro dermed til å restrukturere og redefinere maktgrupperinger og maktrelasjoner. De kan i forlengelsen av dette forstås som uttrykk for en materialisert, politisk ideologi som hadde til hensikt å motvirke fragmenteringsprosesser og forsterke en dominerende, maktsentraliserende strategi (jf. kap. 1.4). De kan i tillegg ha assosiert med et forestillingskompleks knyttet til herrens kraft og egenskaper, og gjennom dette vært forbundet med en sakral herskerideologi, som trolig ble et ideologisk privilegium knyttet til de to ledende herskerdynastiene i løpet av 800-tallet. Både praktisk og ideologisk ble dessuten antakelig ringspennene assosiert med kontaktnettet rundt Irskesjøen, som fungerte som økonomisk, symbolsk og politisk ressurs i reforhandlingen av den politiske makten mellom ulike regionale dynastier og eliter.

Institusjonaliseringen av makten må ses som en langsiktig prosess, hvor ulike konsolideringstiltak har forsterket hverandre henimot nye konsoliderende skritt og ytterligere stabilisering og monopolisering av maktforholdene. For å forstå denne gradvise maktsentraliseringen gjennom 800- og 900-tallet, må man derfor ta utgangspunkt i datidens dominerende ideologiske og politiske logikk. Det viktigste omdreiningspunktet i denne politiske og sosiale kulturen har vært det mangefasetterte grunnprinsippet om etableringen av nettverk og gjensidige allianser på mange plan, uttrykt gjennom den personlige, men også formelle, utvekslingen av gaver og tjenester. Dette grunnleggende strukturerende prinsippet dannet også bakgrunnen for den praktiske utøvelsen av makten, både gjennom organiseringen av forholdet mellom herren og hans militære følge, og for forholdet mellom politiske allierte og ulike nettverk. Denne form for politisk logikk og organisering, var slik nedfelt i selve den militære strukturen. Eventuelle forsøk på å befeste og stabilisere makten, måtte ta utgangspunkt i denne logikken, om den skulle ha mulighet til å fungere som troverdig og maktlegitimerende. Denne politiske kulturen dannet utgangspunktet for forståelsen og organiseringen av regionskongenes makt, og dermed også den basis som regionskongene kunne manipulere og endre til egen fordel. I denne situasjonen er det dermed ikke slik at allianselogikken må forstås som vesensforskjellig enn formell politisk institusjonalisering: tvert imot: Endringer og omdefineringer av allianseformer var innenfor denne rammen en måte å institusjonalisere den politiske makten på.

7.2.3 Den norrøne analogien: Island i fristatstiden

Den nærmeste, kjente parallellen til endringene på 800-og 900-tallet i Norge, er trolig det islandske samfunnet i perioden fra ca. 930 fram mot Islands innlemmelse i Norgesveldet i 1262/64 (Sawyer og Sawyer 1993: 86, Sigurðsson 1999a: 82-83). En kan anta at den politiske organiseringen av det islandske samfunnet i utgangspunktet var basert på samme type grunnleggende struktur som i Norge i vikingtiden, det vil si rundt høvdingedømmer av ulik størrelse. Høvdingedømmene baserte sin økonomiske og politiske makt på direkte eller indirekte kontroll over større landområder, hvor makten ble oppretthold gjennom ulike horisontale og vertikale allianser. Det er hevdet at i motsetning til de norske lederne, manglet de islandske høvdingene ressurser til å opprettholde alliansene slik at deres maktgrunnlag raskt fragmenterte. Dette åpnet opp for interne maktkamper som over tid bidro til å redusere antall høvdinger. I stedet ble stadig større territorier lagt inn under et mindre elitesjikt av høvdinger, *goder*, slik at Island fra omtrent 1200 var inndelt i syv større regioner, *riker*. I de

videre stridighetene mellom godene, spilte den norske kongen en stadig mer sentral rolle som støttespiller for de ulike godene. Ved å knytte seg til kongen, mistet imidlertid disse sin uavhengighet, noe som åpnet for den norske kronens formelle maktovertakelse i 1262/64 (Sigurðsson 1999a: 207-209).

Et sentralt poeng ved denne situasjonen, er at den gradvise maktkonsentrasjonen bidro til endringer i den administrative og militære organiseringen av godenes maktutøvelse. For å kontrollere de stadig større enhetene, ble det nødvendig for godene å ta i bruk nye styringsmetoder. Tingmannsinstitusjonen, som i utgangspunktet var et gjensidig og personlig forhold mellom bonde og høvding, ble gradvis endret ved rikenes oppkomst, mot at bonden var underlagt høvdingen i et tvangsmessig forhold. Dette bidro til en endring av konfliktmønsteret på lokalt plan, ettersom godene ikke kunne tillate konflikter og splittelse mellom sine tingmenn. Voldelige konflikter ble dermed flyttet opp til et regionalt plan, mellom større landsdeler (Sigurðsson 1992). I tillegg oppstår nye grupperinger nær godene: *Betrodde menn* fungerte som rådgivere og informanter og hadde trolig også rollen som administrative ledere for det lokale maktapparatet. *Følgesvenner* fungerte som livvakter, informanter og bødler. Lojaliteten hos tingmenn, betrodde menn og følgesvenner ble i tillegg i større grad institusjonalisert ved å innføre krav om troskapsed, som forsterket og formaliserte båndene som også ble oppnådd gjennom utveksling av gaver.

Til tross for de mange forskjellene mellom den politiske situasjonen i Norge på 800- tallet og Island i tidlig middelalder, er likevel de prosessene som kan følges i omformingen av det islandske samfunnet, interessante. De peker på gradvise sosiale, økonomiske og politisk/administrative endringer i et norrønt høvdingdømmesamfunn, som følge av maktkonsentrasjon og oppbygging av stadig større regioner. På Island førte disse endringene til *omdefineringen av relasjonen* mellom høvdingen og bøndene, til dannelsen av *nye maktgrupper* rundt høvdingen og til *nye lojalitetsbindende ritualer*. De ulike kildene til det norske samfunnet i vikingtiden sannsynliggjør at samme typer endringer også skjedde i Norge på 900-tallet. Etableringen av leidangen, introduksjonen av termene hird og merkesmann viser til gradvise endringer av den militære og politiske maktutøvelsen i siste halvdel av 900-tallet (jf. kap. 7.2.1). Det er sannsynlig at disse prosessene også kan skyves ytterligere lengre tilbake, som en naturlig følge av at makten over store regioner samles innenfor et lite aristokratisk nettverk. De tidlige regionsdannelsene på slutten av 800-tallet hadde i utgangspunket en ustabil styringsstruktur, som ble kritisk kombinert med stadig større

territorier som skulle kontrolleres. Det er hevdet at det ikke fantes noen form for administrasjon i den tidlige rikssamlingstiden, og at dette først ble utviklet senere. Det er likevel mulig at en effektiv kontroll over større regioner ikke kunne opprettholdes gjennom "reisekongedømme" og tradisjonelle alliansenettverk alene. På samme måte som på Island, kan de gradvise sentraliseringsprosessene også ha bidratt til endringer og nydannelser i maktapparatet rundt regionskongene, og til en sterkere formalisering av disse båndene gjennom ritualer og edsavleggelser.

På bakgrunn av hvordan kappen opptrer i Nord-Europa i samme periode, og også med tanke på hvilke valører og meninger som tillegges kappen i de islandske sagaene, indikerer dette at ringspennen og kappen kan forstås som nye typer politiske symboler forbundet med lojalitetsbindende ritualer, introdusert i siste halvdel av 800-tallet med det mål å etablere nye militære/administrative grupperinger. Basert på distribusjonen av ringspenner i mannsgraver i Norge, samt den antatte politiske situasjonen i Norge og den norske elitens relasjoner til det insulære området, er det sannsynlig at disse symbolene og ritualene kan relateres til Hårfagreættas maktutøvelse. Gjennom å etablere nye ritualer og lojalitetsbånd etter europeisk modell, har trolig hensikten vært å forsøke å stabilisere maktrelasjoner og utøve fastere kontroll over større regioner. Ritualene forbundet med fordelingen av ringspenner og kapper kan tenkes å ha vært rettet mot to ulike relasjoner. Det er mulig å tenke seg at disse har vært tildelt menn som har stått i en direkte, hierarkisk relasjon til kongsmakten, og som har utøvd sentrale militære og/eller administrative oppgaver for denne, for eksempel som medlemmer av kongens hird eller som hans følgesvenner. Den militære/administrative rollen som disse mennene kan ha innehatt, kan ses i sammenheng med utviklingen mot en mer formalisert militær gruppe rundt lederen, som har utgjort en distinkt gruppe, og følgelig med en egen sosial identitet i samfunnet. Dette innebærer at mennene med ringspenner og den gruppering som de representerte, kan forstås som en form for militært/ administrativt initiativ fra kongens side i den hensikt å operasjonalisere og sementere sin maktutøvelse gjennom å innføre nye lojalitetsbånd og –ritualer, og dermed forsterke grepet om sitt maktgrunnlag. Som jeg har vist, er det også store variasjoner i spennenes utforming, materiale og utsmykking. Dette må ha gitt de ulike spennetypene markant forskjellige utseender mens de var i bruk: både visuelt og kvalitetsmessig er det stor avstand fra de enkle III.B-spennene av jern i Akershus til de delvis forgylte og fortinnede/-sølvede III.C-spennene med ornering i Rogaland. Dette åpner for muligheten for at de ulike utformingene av spennene har vært tildelt ulike regionale grupperinger og/eller nettverk. Dette tyder på at disse politiske symbolene også kan ha blitt

tildelt menn som innehadde en mer autonom posisjon, og som representerte sentrale alliansepartnere og ledere av større regionale nettverk. Spennenes forskjelligartede visuelle uttykk og utbredelsen av de ulike typene spenner, kan med andre ord ha vært relatert til ulike roller, og har vært et uttrykk for en gradering av bærerens status, basert på bærerens regionale og sosiale tilhørighet.

7.3 Ringspenner og rikssamlingsprosessene 850-950

De skriftlige kildene som omtaler Harald Hårfagres maktutøvelse, gir et broket og til dels motstridende bilde av hans territoriale utgangspunkt, slektskap og herredømme. Diskusjonen rundt fortolkningen av de skriftlige kildene viser med all tydelighet at den tidlige rikssamlingstiden kan forstås og framstilles på flere måter. Med dette utgangspunktet skal vi vende tilbake til ringspennene, og se nærmere på de konkrete trekkene som kom fram i analysen med hensyn til den geografiske og kronologiske distribusjonen av de ulike typene. Med utgangspunkt i at ringspennen og kappen viser til et større maktideologisk kompleks, hvor hensikten var å etablere nye maktgrupper og nettverk knyttet til kongen, tilsier dette at utbredelsen av ulike typer ringspenner i Norge kan bidra til å belyse debattene rundt Haraldsættas innflytelsesområde, og eventuelt også maktpolitiske prosesser, i perioden ca. 850-950.

Gjennomgangen av materialet viste at ringspennene i Norge blir overtatt som draktsmykke for menn fra om lag 850, og opptrer fra da av i bronse/ jern, ofte med sølv-/ tinnovertrekk, og at de er lokalproduserte. De aller fleste av de tidligste spennene framstår som kopier eller varianter av de irske utformingene. Mens de insulære spennene i stor grad er funnet i kvinnegraver i Rogaland, Sogn og Fjordane og Trøndelag, opptrer de lokalproduserte type I-ringspennene i mannsgraver i første rekke i Vestfold og Rogaland fra ca. 850 (jf. *kart 2*, kap. 3.3). Denne distribusjonen holder seg i gjennom hele perioden hvor det er en markant konsentrasjon av ringspenner i Rogaland og Vestfold, med henholdsvis 27 og 38 stykker (jf. *tab. 14*, kap. 3.7). I tillegg til det samlede sett høye antall spenner i begge fylkene, er det viktig å notere at det i særlig grad er i Vestfold og Rogaland at de tidligste hjemlig produserte spennene opptrer. Det er dessuten nære parallellene mellom flere av spennene fra disse to fylkene, som tyder på at disse er laget av samme håndverker/ verksted, eller etter samme modell. Antallet tinnovertrukkede spenner er også størst i nettopp disse to fylkene. Dette tilsier at de politiske og ideologiske aspektene ved ringspennen og kappen introduseres i disse

fylkene først, og at disse områdene står sentralt i de politiske prosessene som ringspennene har vært assosiert med.

7.3.1 Ringspennene på Vestlandet

I Rogaland er ringspennene i mannsgraver særlig funnet i områdene rundt Sola/ Nord-Jæren og rundt Ryfylkebassenget inn mot Suldalsvannet, det vil si de områdene som også er trukket fram som sannsynlige kjerneområder for Haralds maktutøvelse (Krag 2000: 46, Sigurðsson 1999b:67, Tøtlandsmo 1996: 64-65). Opplysningene om Haralds fem storgårder i Hordaland og Rogaland regnes som noe av det mest troverdige i tradisjonen om Harald Hårfagre (Helle 1993). Det gjelder gårdene Seim, Alrekstad og Fitjar i Hordaland og Utstein og Avaldsnes i Rogaland. I tillegg nevnes ytterligere 21 storgårder som trolig har utgjort kongsgårder i tiden før 1130[1], men det er usikkert hvor langt tilbake i tid disse eventuelt går, og hvilken status de hadde i forhold til de fem antatt sikre kongsgårdene (Bjørkvik 1964, Iversen 2004: 21). I tillegg finnes det indikasjoner på flere eldre lendmannsseter på Vestlandet ved Sola og Finnøy i Rogaland, Gjerde og Fitjar i Hordaland, Aurland i Sogn og Giske på Møre, og disse kan ha utgjort en del av en fastere kongelig styringsstruktur sammen med kongsgårdene, i en tidlig fase (Iversen 2004: 29-30).

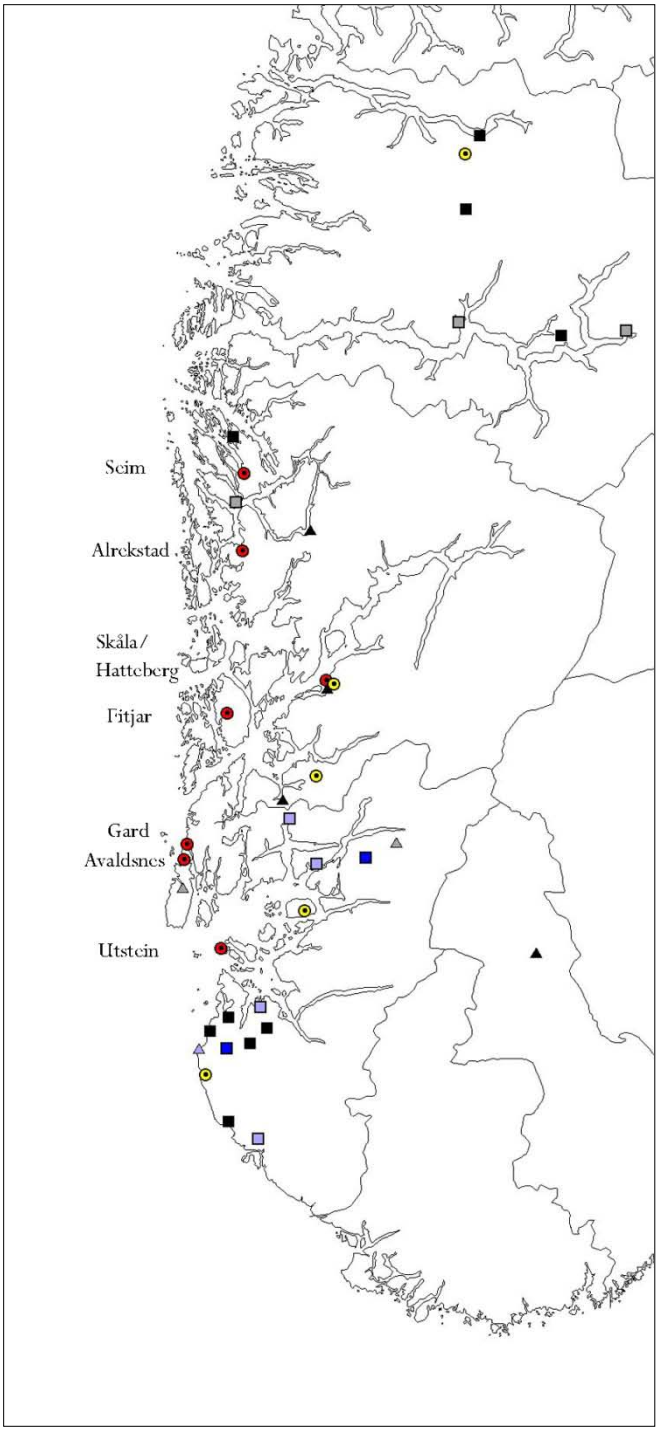
Kun èn lokalprodusert ringspenne av de formene som utelukkende er forbundet med mannsdrakten, er funnet i Karmøy-området, hvor Haralds kongsgård Avaldsnes, i følge tradisjonen har ligget. Dette er et enkeltfunn av type III.A, en kulespenne med tisteldekor (jf. *kart 4*, kap. 3.5). Av de i alt 11 spennene av denne typen er det kun funnet én annen III.A-spenne i Rogaland, i tillegg er det funnet én slik spenne i Hordaland og to langs Sognefjorden. Flesteparten av disse spennene er funnet langs kysten i Oslofjords-området, i særlig grad Vestfold. Trolig har minst tre av spennene vært fortinnet, noe som har gitt dem et utseende svært lik de irske, enkeltfunnede sølvspennene, som alle er av type III.A (jf. kap. 2.4.3). Både denne assosiasjonen, og det forhold at det er den eneste mannrelaterte spennetypen funnet i Haralds kjerneområde ved Karmøy, kan antyde at denne type spenne var forbeholdt en gruppe menn med spesiell høy status eller særlige oppgaver for kongsmakten.

[1] Disse er som følger: Vettaland og Håkeby i Tanum (begge i Bohuslän, Sverige), Åker (Hedmark), Tingelstad (Hadeland), Stein (Ringerike), Tofte (Dovre), Seim (Tønsberg), Gard (Ålesund), Skåle (Kvinnherad), Hustad (Romsdal) og Birkestrand (Nordmøre). I Trøndelag er det sannsynligvis minst åtte kongsgårder som kan dateres til perioden før ca. 1130: Mære (Sparbu), Sakshaug (Inderøy), Haug (Verdal), Alstahaug (Skogn), Vernes (Stjørdal), Lade (Strinda), Melhus (Gauldal)og Gjølme (Orkdal) (Bjørkvik 1964). I tillegg kommer trolig også Rein (Rissa) og Hernes (Frosta) (Sveaas Andersen 1977: 295).

Rogalandsmaterialet domineres i like stor grad av henholdsvis lokalproduserte type I-spenner, og spenner av typen III.B, kulespenner med glatte kuler og III.C, kulespenner med flat dekorert front. Særlig sistnevnte type har en interessant fordeling som igjen betoner det like utbredelsesmønsteret mellom Rogaland og Vestfold. III.C- spennene fordeler seg jevnt langs hele Rogalandskysten, ifra Ryfylke og ned til Egersund. De to spennene av samme type i Vestfold, er funnet i henholdsvis Tønsberg og på Kaupang. I tillegg er det funnet to spenner av type III.C øst for Mjøsa i Hedmark. Utover disse tre områdene er det kun funnet én annen spenne av type III.C i Norge, ved Hareid i Møre og Romsdal(jf. *kart 6*, kap. 3.5)

Denne markante fordelingen samstemmer i svært stor grad med spenner av type IV, ringspenner med rett avkuttede ender (jf. *kart 7*, kap. 3.5). De få type IV-spennene er funnet i nærmest fullstendig overlappende områder som spennene av type III.C, i enkelte tilfeller også på samme gård, eller på gårder svært nær hverandre. Disse to spenntypene, III.C og IV, gir dermed et distinkt inntrykk av å være konsentrert til tre bestemte distrikter i henholdsvis Rogaland, Vestfold og Hedmark. Til tross for denne sammenfallende beliggenheten, er det visuelt sett markante forskjeller mellom de to spennetypene. III.C - spennene er som regel fortinnede/-sølvede, med kulene dekket av rik båndfletting, og ofte med forgylt og/ eller ornert frontplate eller frontparti. Spennene har nære paralleller til de storslåtte ringspennen i Skaill-depotet fra Orkney, og også til depot- og enkeltfunn fra Sverige og Danmark (jf. kap. 2.4.3). Kontrasten er dermed stor til de langt enklere type IV-spennene hvor ingen har synlige rester etter fortinning/-sølving, hvor spennene ofte er av jern, og hvor det ikke er endemarkeringer på ringen. Den påfallende store likheten i utbredelsen av disse to spennetypene, kombinert med de iøynefallende forskjellene mellom dem, antyder at de har vært brukt til å identifisere og karakterisere to separate grupper menn innefor samme type system, hvor det er naturlig å tenke seg at mennene med III.C-spennene har innehatt særlig betydningsfulle posisjoner. Det skal derfor trolig tillegges betydning at flesteparten av III.C-spennene er funnet langs kystlinjen i Rogaland. Det geografiske sammenfallet mellom type III.C og IV, gjør det mulig å foreslå at mennene som har båret kapper med type IV-spenner har hatt en rolle med andre typer funksjoner innenfor samme område, og at de eventuelt har hatt en rolle underordnet mennene som har fått markert sin posisjon gjennom III.C-spennene.

Om man antar at mennene som bar spennen og kappen ble stedt til hvile på sine familiegårder, antyder fordelingen av spenner i Rogaland et nettverk av menn med disse rangelementene. I dette fylket opptrer en sterk konsentrasjon av spenner i særlig i Jæren/Sola- området (jf. *kart*

Kart 10: Fordelingen av type III.A-C og IV-spenner og depotfunn med ringspenner, relatert til antatte kongsgårder/godsentra i Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland.

□ = mannsgrav,
Δ = gravfunn uten sikker kjønnsbestemmelse, enkelt-funn eller boplassfunn.

Farger:
Type III.A: Grå
Type III.B: Svart
Type III.C: Lys blå
Type IV: Mørk blå
Depotfunn: gul sirkel.
Antatte kongsgårder/ godsentra: rød sirkel, med navn (etter Sveaas Andersen 1977: 295, Iversen 2004: 28

10). Mannsgravene med III.B-spenner, er kun funnet i dette området. Rundt fjordarmene som strekker seg nord fra Boknafjorden, inn mot Vindafjord og Suldalsområdet, opptrer på sin side flere III.A- og III.C- og IV-spenner. I tillegg til den nevnte III.A-spennen fra Karmøy, er det funnet ytterligere 4 eksemplarer av III.A-spenner på Vestlandet. Den ene av disse er funnet i en mannsgrav på Meland, ytterst i Osterfjorden i Nordhordaland. Spennen har, som Karmøy-spennen, vært fortinnet/-sølvet. Øya Meland ligger nært og strategisk til mellom kongsgårdene Seim i nord og Alrekstad i sør, som regnes som to av de sikre kongsgårdene for

den tidlige kongsmakten i Hordaland. Videre nord for Seim, ligger ytterligere en antatt kongsgård, Lygra, og nordvestover langs Meland strekker Herdlefjorden seg, hvor en fjerde mulig kongsgård, Herdla, ligger (Iversen 2004: 22). Ved Meland møtes alle fjordarmene som strekker seg mot de fire nevnte gårdene, og den utmerkes som et betydningsfullt knutepunkt. En slik beliggenhet sannsynliggjør muligheten for at vedkommende begravd med en III.A-spenne kan ha hatt en vital og strategisk rolle, tilknyttet forvaltning eller militær organisering av dette maktlandskapet. De to III.A-spennene i Sogn og Fjordane ligger et stykke inn i, og på nordsiden av Sognefjorden, i henholdsvis Balestrand og Årdal. Mellom disse, i Sogndalsfjord, er det funnet ytterligere en mannsgrav med en III.B-spenne. Alle de tre mennene er blitt begravd med flere våpentyper. Det foreligger ingen kjente, antatte kongsgårder i dette området, men midt mellom de to III.A-spennene, og svært kort vei fra mannsgraven med III.B-spennen, ligger middelalderens lendmannsgård Kvåle, som antas å ha vært av betydelig størrelse med røtter tilbake til forhistorisk tid (Iversen 2004: 29). I Sunnhordaland forbindes funnene i området i første rekke med området ved Hatteberg i Kvinnherad. Gården har trolig utgjort en av de største lendmannsgårdene på vestlandet i tidlig middelalder (Iversen 2004: 377), og ligger rett øst for den foreslåtte kongsgården Skåla (jf. Sveaas Andersen 1977: 295). Fra Hatteberg foreligger depotfunnet med en ringspenne, en armring av gull og en halsring av sølv. Hatteberg-depotet utmerker seg med å være det eneste depotet med en type I.A-spenne av senere type, og den eneste ”nagledekorerte” ringspennen funnet i Norge. Fra nabogården Skeie, sør for Hatteberg, foreligger i tillegg et enkeltfunnet III.B-spenne.

På bakgrunn av forekomsten av ringspenner kan det derfor på Vestlandet skilles ut minst fire mindre politiske regioner tiknyttet kongsmakten: I området fra Lygra til Alrekstad i Nordhordaland, rundt Skåla/ Hatteberg-området i Sunnhordland, i området fra Sirdalsheiene opp til Etne og på Sola i Rogaland. Med utgangspunkt i at ringspennenes har utgjort sentrale politiske og ideologiske symboler, og med tanke på at svært mange av ringspennene i disse områdene er av de antatte prakttypene III.A og III.C, indikerer dette at disse områdene har vært under Haraldsættas kontroll gjennom at lokale ledere har vært knyttet til disse gjennom formaliserte, vennskapsliknende allianser, ritualisert og tilkjennegjort gjennom utdeling kapper og ringspenner, etter insulært og kontinentalt mønster. Dette utgjorde ikke nødvendigvis en permanent maktstruktur, men kan understreke den nære relasjonen og forsøksvise stabiliseringen av et kongelig maktgrunnlag basert på kontrollen over sentrale storgods, og økonomiske ressurser. En liknende organisering, med til dels sammenfallende maktsentra, er også foreslått av Arnfrid Opedahl. På bakgrunn av blant annet forekomsten av

naust og rike graver med praktvåpen og importfunn, peker Opedahl på at kongsmakten på Vestlandet har vært basert på sterke personlige allianser mot et fåtall sentrale områder og godsdannelser gjennom store deler av yngre jernalder og middelalder. Hun foreslår at Avaldsnes allerede på 700-tallet var et hovedsenter for Ryfylke og Sunnhordland og skiller ut flere områder hvor de lokale lederne sto i et slags underordnet allianseforholdet til kongen. Blant disse er områdene rundt Skåla i Kvinnherad og rundt Støle og Gjerde i Etne, og dessuten områdene rundt Fitjar og Halsnøy i Sunnhordaland og Ferkingstad på Karmøy og Sørbø, nær Utstein, i Rogaland (Opedal 1998: 127–140).

Det er usikkerhetsmomenter forbundet med å tolke distribusjonen av utvalgte gjenstander som entydige uttrykk for både den hierarkiske og romlige organiseringen av makten (Opedahl 1998: 142-145). Det romlige bildet av utbredelsen av ringspenner må med andre ord tolkes med varsomhet. Det er i denne sammenheng imidlertid grunn til å peke på at Opedahls redegjørelse viser at det er flere sammenfallende trekk ved det arkeologiske materialet som understøtter inntrykket av at utbredelsen av ringspenner samsvarer med Haraldsættas antatte maktgrunnlag på vestlandet (Krag 2000: 46, Sigurðsson 1999b: 67, Tøtlandsmo 1996: 60, 64, Skre 2007: 468). Gjennomgangen viser at de markante typene III.A og III.C, som må ha framstått som svært storslagne og imponerende spenner, har en klar konsentrasjon i Rogaland. III.A spenner er også funnet på sentralt plasserte steder, med nær tilknytning til kongs- og lendmannsgårder i Hordaland og Sogn- og Fjordane. Dette antyder et sterkt kongelig nærvær, med et forbund av sentrale menn plassert i ytterkanten av de senere kjente maktsentraene. Utfra premisset om at spennen og kappen var politiske symboler forbundet med maktgrupper og embeter knyttet til Harald Hårfagre, må disse hovedtrekkene som framkom ved materialanalysen settes i relasjon til fortolkningene av de politiske prosessene i perioden. De viktigste trekkene med hensyn til forekomsten av ringspenner i mannsgraver og depoter skal dermed vurderes opp mot enkelte trekk ved den antatt politiske situasjonen i spennenes brukstid. I det følgende er det særlig tre punkter som forsøksvis vil bli diskutert med utgangspunkt i de ulike spennetypenes distribusjon: 1) Kan ringspennene bidra til å belyse diskusjonene om forbindelsen mellom Vestlandet og Vestfold? 2) Kan ringspennene bidra til å belyse relasjonen mellom Opplandene og Vestfold, og eventuelt Haraldsættas innflytelse i Østlandsområdet? og 3) Hvordan skal distribusjonen av edelmetalldepotene forstås?

7.3.2 Ringspennene i Vestfold

Krags kritikk av Snorres Ynglingesaga innebærer i første rekke en avvisning av Snorres argument om at Harald hadde dynastiske bånd til Vestfold (jf. kap. 7.2). Denne kritikken har på mange måter ført til en generell innskrenkning av debatten, ved å utelukke muligheten for å diskutere Haralds eventuelle politiske relasjoner til Vestfold under sin styringstid. Med utgangspunkt i at ringspennene må ses som politiske og ideologiske symboler introdusert, manipulert og strategisk formidlet av Harald Hårfagre og hans sønner, åpner imidlertid dette for å diskutere forholdet særlig mellom Rogaland og Vestfold på nytt.

Det er funnet i alt 38 ringspenner i Vestfold. En stor andel av de vestlige ringspenne samt alle de østlige ringspennene som er kjent ifra Vestfold, er funnet på Kaupang. Fra Kaupang stammer også de eneste produksjonssporene av ringspenner i Norge, i form av én støpeform og to blymodeller (Pedersen *in press*). Detaljer ved enkelte spenner, samt trekk ved en av blymodellene fra Kaupang, tyder i tillegg på at det har foreligget nære kontakter mellom Kaupang og et ukjent produksjonssenter i Sogn og Fjordane (jf. kap. 3.5.1). I tillegg har trolig østlige spennetyper blitt modifisert og produsert her (Heyerdahl-Larsen 1979). For forståelsen av ringspennenes distribusjon i Vestfold, står derfor Kaupang sentralt. I tillegg kan det skilles ut en klar lokal tendens med hensyn til sammensetningen av materialet for mennene begravd med ringspenner i Vestfold. Det er funnet i alt fem mannsgraver hvor den avdøde har blitt begravd med både ringspenne og vektutstyr. Fire av disse er fra Vestfold, den femte er funnet i Rogaland. Gravene fra Vestfold indikerer en tydelig sammenheng mellom mannsgraver med ringspenner og forekomsten av fullt våpenutstyr, vektutstyr, hesteutstyr og smed/snekkerredskap. Den ene av disse hadde også rytterutstyr. Alle disse gravene er funnet på Kaupang, eller langs ferdselåren fra/til Kaupang, opp langs Lågen (jf. kap. 4.3.4).

Det som nevnt påfallende paralleller til mønsteret som kan skjelnes i Rogaland, også i andre områder, særlig gjennom kombinasjonen av mannsgraver med type henholdsvis III.C og IV-spenner, i Vestfold og Hedmark. Det overordnede bildet av disse spennetypene utbredelse og betydning, forsterkes også gjennom gravgodset i mannsgraver med ringspenner. I alt 24 av mannsgravene med ringspenner har hesteutstyr, og disse kan i overveiende grad dateres til 900-tallet, særlig 900-950. Ringspennene i disse gravene er med stor overvekt av type III, kulespenner. 19 av disse gravene har fullt våpensett, tre graver har to typer våpen, og bare to graver har kun én våpenkategori. Mannsgraver med en kombinasjon av gjenstandene ringspenne, hesteutstyr og minst to typer våpen opptrer med klare konsentrasjoner i Rogaland

og Vestfold, men det finnes også flere graver av denne typen i Hedmark, med noe spredning til Buskerud og Akershus (jf. kap. 4.3.2). Det synes derfor å være en sterk kobling mellom mannsgraver med ringspenner, fullt våpensett og hesteutstyr, særlig i Vestfold og Hedmark, og Rogaland.

De omfattende undersøkelsene på Kaupangs boplass/ handelssted og gravfeltene i tilknytning til Kaupang, har ført til at man i dag mener at Kaupang ble etablert rundt 800, og forlatt en gang i perioden 960-980 (Pilø 2007: 172-178). Skre har presentert vektige argumenter for at Kaupang, sammen med Ribe og Hedeby, ble anlagt av danekongen, muligens kong Godfrid, som et økonomisk og politisk brohode i grenseområdene av hans rike (Sindbæk 2005: 117, Skre og Stylegar 2004: 33-34, Skre 2007: 462-463). Grunnleggelsen av Kaupang settes dermed i sammenheng med Hedeby og Ribe, som ifølge Skre har vært anlagt i den sørlige grensesonen av danekongens maktsfære (Skre 2007: 458-460). Årsaken til at disse tre byene ble anlagt i randområdene av det danske riket, kan ha vært kongens behov for å etablere baser som sikret ham en tydelig tilstedeværelse i disse områdene, gjennom sine representanter. Kongemaktens nærvær bidro til å skape trygge og stabile rammer rundt handelen, og denne økonomiske basisen opprettholdt på sin side byen som handels- og produksjonssentrum (Skre 2007: 459-461). Kontrollen over byen ga også kongen mulighet til å bevare overoppsynet med sine interesser i regionen (Skre 2007: 461).

Det er enighet om at den danske kongemakten må ha hatt en sterk innflytelse over Viken-området, som omfatter både Østfold, området rundt Oslofjorden og Vestfold, i sen merovingertid og vikingtid (Saywer og Sawyer 1993: 51-52, Krag 1995: 89, Sigurðsson 1999b: 68-70). Den danske kongemakten synes å ha hatt sterk innflytelse i Vestfold ifra 700-tallet, og det er foreslått at fylket på begynnelsen av 800-tallet var et lydrike under den danske kong Godfred (Myhre 1992: 266, Skre og Stylegar 2004, Sveaas Andersen 1977: 67). Tolkningene av danekongenes maktbase i første halvdel av 800-tallet er i stor grad basert på frankiske annaler som ikke går lenger tilbake enn 829, og *Vita Anskarii* som omhandler perioden til om lag 860 (Skre 2007: 467). Kildene forteller at kong Godfred døde i 810, og at de to danske kongssønnene Harald og Reginfred i 813 dro til Vestfold for å slå ned et opprør. Muligens har kong Godfreds død bidratt til en politisk ustabil situasjon som Vestfold-kongene prøvde å utnytte for å gjenoppta sin maktposisjon i området. Det kan dermed ha vært en tilbakevendende konfliktlinje mellom den danske kongemakten og Vestfold-kongene gjennom store deler av 700- og 800-tallet.

Graden av dansk innflytelsen over Viken på slutten av 800-tallet er uklar, men trolig har de tapt terreng rundt midten av 800-tallet, noe som kan ha gitt Harald Hårfagres manøvreringsrom til å styrke sin maktposisjon mot slutten av 800-tallet (Krag 1995: 89). At Kaupang synes å ha blitt forlatt omkring 960-980, er tolket som et resultat av at området da igjen kom under sterkere press fra både en styrket dansk kongemakt, men også fra en stadig sterkere og mer formalisert norsk kongemakt (Skre 2007: 469). Dette kommer trolig tilsyne gjennom hvordan importmaterialet ifra Kaupang endrer karakter og omfang gjennom den perioden Kaupang var i bruk. Mens importen fra 800-tallet domineres av kontinentale varer, etterfulgt av insulære og baltiske gjenstander, tyder materialet fra 900-tallet på en drastisk nedgang i den kontinentale kontakten, men en opprettholdelse av handelsrutene mot De britiske øyer og Østersjø-området (Stylegar 2007: 84-85). Denne endringen er forklart med at den kontinentale kontakten ble redusert som et resultat av danekongens svekkede makt fra slutten av 800-tallet (Skre 2007: 467-468). Skre skisserer dermed et bilde av en sterk dansk interesse i hele Viken-området i fra ca. 800 og fram til slutten av 800-tallet, og han antar at danekongens svekkede makt i Viken også bidro til at Kaupang mistet sin posisjon som en viktig grenseby (Skre 2007: 466-467). Mens Kaupangs økonomiske rolle opprinnelig var basert på dets beliggenhet i utkanten av danekongens maktområde, foreslår Skre at Kaupang dermed må ha funnet en annen eksistensberettigelse. I stedet, mener han, ble byen igjen en del av et større sentralkompleks styrt av et lokalt kongsdynasti (Skre 2007: 468). Gravfeltene rundt Kaupang antyder samtidig at det er nettopp i første halvdel av 900-tallet at byen har størst befolkning (Stylegar 2007: 86, Skre 2007: 468).

Danekongens reduserte maktgrunnlag fra slutten av 800-tallet, kan trolig også etterspores i endringer i gravskikken i Viken-området, ikke bare i materialet fra Vestfold, men også Østfold. Arkeologisk sett er det klare forskjeller mellom Vestfold og Østfold (Forseth 2003). Østfold kjennetegnes av andre tradisjoner for nedleggelse av gravgods, i tillegg til at det er relativt sett få gravfunn fram til ca. 900. Dette er et trekk som stemmer overens med funnbildet i Sør-Skandinavia. Gravskikk og mønsteret for nedleggelse av våpen i graven synes også å samsvare med gravskikk i deler av Sverige (Forseth 2003) Materialet antyder med andre ord at Bohuslän og Østfold, som har inngått i det riket som Snorre omtaler som ”Vingulmork”, var under sterk dansk innflytelse eller underlagt den danske kongemakten fram til om lag 900 (Solberg 2000: 280, Forseth 2003). Fra ca. 900 opptrer imidlertid en rekke rike graver og skipsgraver ved utløpet av Glomma i Fredrikstad. Gravene kan i stor grad dateres til første halvdel av 900-tallet, og er satt i sammenheng med etableringen av en ny

maktelite i området, med behov for å markere sitt herredømme over området (Solberg 2000: 279-280).

Gravskikken i Vestfold bærer på sin side ikke preg av en liknende, østlig påvirkning (Forseth 2003) Bjørn Myhre har foreslått at de mange storhaugene fra merovinger- og vikingtid i Vestfold kan tolkes som politiske manifestasjoner i en turbulent periode. Haugene viser ikke nødvendigvis til ett etablert aristokratisk dynasti med kontroll i hele vikingtiden. Tvert imot kan de i stedet representere et sterkt maktpolitisk legitimeringsbehov for en rekke ulike ætter, og indikere at Vestfold var gjenstand for kontinuerlig konflikt og kamp (Myhre 1992: 282-283, Forseth 2003, Solberg 2000: 280). Det arkeologiske funnmaterialet synes dermed å understreke antagelsen om at den danske kongemakten har kontrollert store deler av Viken under hele 800-tallet, men at lokale ledere gjenerobrer herredømmet over både Vestfold og Østfold mot slutten av 800-tallet, fram til den danske kongemakten igjen ble en sentral maktfaktor fra ca. 950 (Sigurðsson 1999b: 70, Krag 2000: 55). Samtidig peker materialet på at Østfold i større grad har vært under langvarig og mer kontinuerlig dansk innflytelse, mens Vestfold har vært et konfliktområde, kontrollert av vekslende makthavere.

Det er fortsatt uklart hvilken betydning Kaupang som maktsenter har hatt i de politiske prosessene i Norge i slutten av 800-tallet og tidlig 900-tall (Etchingham 2007). Skre godtar Krags antagelse om at Harald Hårfagre ikke kan ha spilt noen politisk rolle i Viken-området (Skre 2007: 468). Tatt i betraktning at Haraldsætta gjennom sitt utenrikspolitiske engasjement trolig har forholdt seg aktivt til Jellingdynastiets maktambisjoner på flere felt, må det være grunn til å sette spørsmålstegn ved denne kontante avskrivingen. På et rent politisk-strategisk grunnlag må det ha vært flere årsaker til at Harald Hårfagre eller hans sønner ønsket å ha innflytelse over Kaupang. Som en by etablert og opprinnelig kontrollert av danekongen, må det ha vært av strategisk og symbolsk betydning å overta myndigheten på stedet. Gjennom å feste grepet om Kaupang, kunne man ikke bare nyte fordelene av området som økonomisk senter, men også skape et konkret politisk fastpunkt for å kontrollere danekongens bevegelser i regionen og for å holde stand mot danekongenes maktambisjoner. Flere av de elementene som Skre nevner som viktige årsaker til at danekongen etablerte Kaupang i utkanten av sitt rike, kan dermed overføres til Hårfagredynastiet. Om deres maktgrunnlag i første rekke lå på Vestlandet, i sær Rogaland, kan Kaupang også oppfattes som en by i randsonen for dette riket. Herredømmet over Kaupang kunne dermed gi åpenbare økonomiske, politiske og strategiske gevinster. Samtidig ville kontroll over Kaupang også kunne anses som et politisk

sikringstiltak gjennom å forhindre danekongene fra igjen å skaffe seg et økonomisk og politisk brohode i området. En slik taktikk ville kunne forstås som en parallell til, og en forsterking av, de øvrige av Harald Hårfagres maktstrategier, som innebar blant annet å sikre sin politiske posisjon gjennom støtte fra kong Adalstein på den ene side, og inngå giftemålsallianser med det danske kongsdynastiet på den andre. Dette underminerer ikke nødvendigvis bildet av Hårfagreætta som hovedsakelig et vestnorsk kongsdynasti, men peker på muligheten for at de kan ha hatt en sterk, taktisk interesse av å markere sitt nærvær i Vestfold.

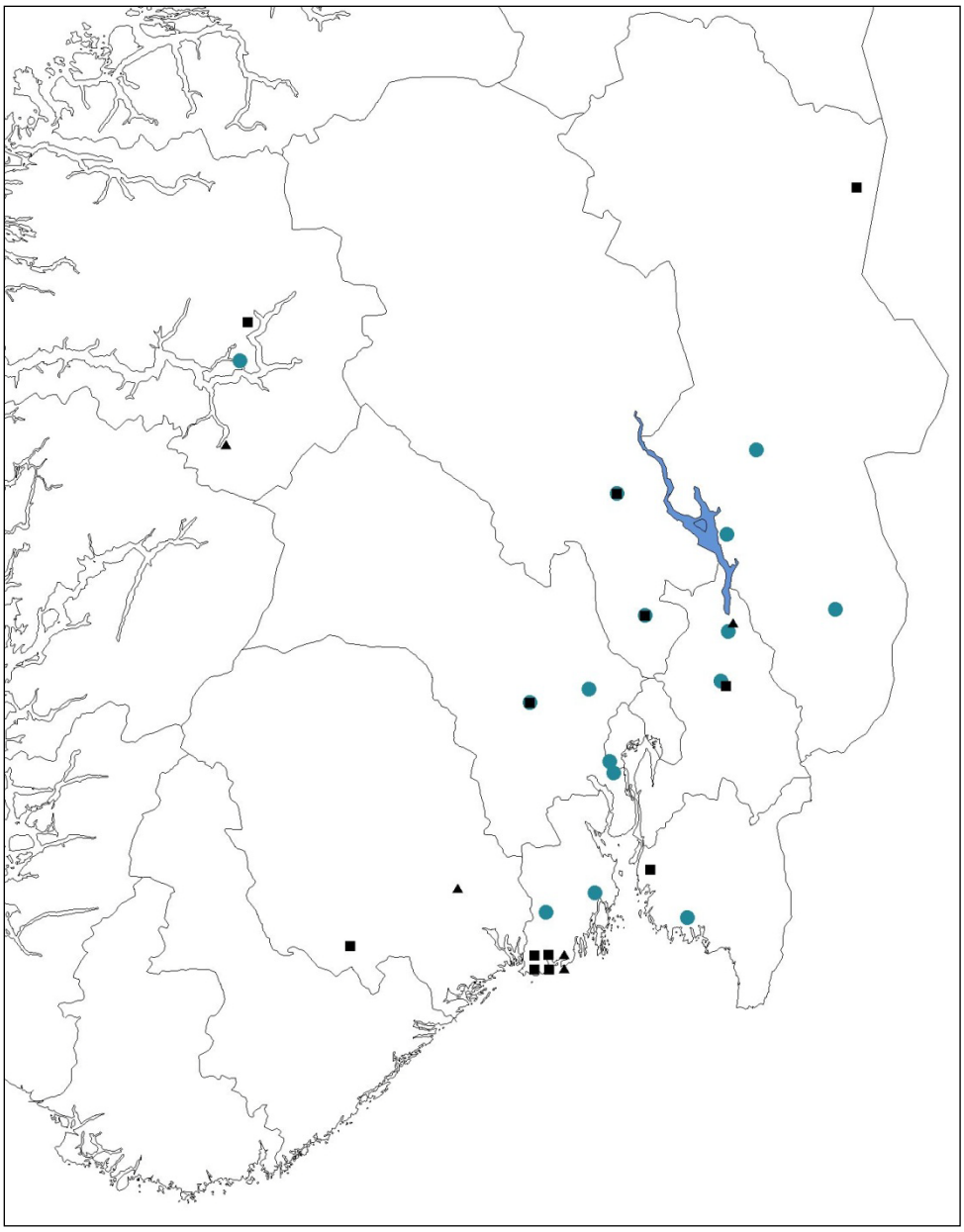
På denne bakgrunn kan også den store forekomsten av ringspenner i Vestfold bli forsøkt forklart. Maktkampene rundt Irskesjøen kan som nevnt ses som en resonans av konfliktlinjen mellom Jelling- og Hårfagredynastiet over Viken-området, og den bevisste bruken av ringspennen som politisk symbol med insulære assosiasjoner, kan ha framstått som en sterk og effektfull poengtering av tilhørighet og alliansemessig styrke ovenfor danekongen. Sammen med kappen som politisk ladet plagg, kunne ringspennene ha fått ytterligere en konkret politisk betydning, gjennom å framstå som referanser til et konkurrerende politisk alliansenett. Som politiske og ideologisk ladede symboler forbundet med forestillinger om Haraldsættas maktlegitimerende avstamning og nettverk, kan det ha vært spesielt viktig å benytte disse symbolene i et politisk konfliktområde. De mange ringspennene i Vestfold kan derfor ses som vitnesbyrd om en sterk markering av dette maktapparatet. Kontrollen over Kaupang kan ha vært en drivende faktor i Haraldsættas antatte involvering i området. Det generelle bildet som tegnes i både skriftlige og arkeologiske kilder, er som vist at danekongen mister sitt maktgrunnlag i Viken-området på slutten av 800-tallet, og at norske eliter overtar kontrollen over disse områdene. Både med tanke på den antatte betydningen av ringspennens som politisk symbol og på et taktisk-strategisk grunnlag, er det grunn til å hevde at Harald Hårfagre og/ eller hans sønner har vært involvert i denne prosessen.

Unn Pedersen har argumentert for at menn gravlagt med vektutstyr har vært myndighetspersoner med fullmakt til å kreve inn blant annet skatter og bøter, og at menn begravd i ryttergraver og menn begravd med vektutstyr i enkelte tilfeller kan ha hatt sammenfallende roller (Pedersen 2000: 105). Hun har videre foreslått at ettersom flesteparten av gravene med vektutstyr ligger langs Lågen, kan dette ses som uttrykk for at den politiske øvrigheten har ønsket å kontrollere varestrømmen via Lågen, i tillegg til handels- og produksjonsvirksomheten på Kaupang (Pedersen 2000: 104-106). Med bakgrunn i de

framlagte tolkningene av ringspennes betydning, og den klare koblingen mellom vektutstyr og ringspenner i mannsgraver fra Vestfold, synes dermed Pedersens tilnærming å forsterke inntrykket av at Kaupang, samt handelsrutene til og fra Kaupang mot det indre Østlandet, kan ha vært under Hårfagreættas kontroll, i hvert fall i perioder av deres styringstid. Bruken av avkuttede ringspenne-ender som vektlodd som forekommer i det norske materialet, kan dermed vise til en situasjon hvor gjenstander med assosiasjoner til politisk stabilitet eller kontroll også ble brukt som garantist- og validitetssymbol i handelssituasjoner (jf. kap. 4.3.4). Den markante forbindelsen mellom vektutstyr, fullt våpensett og ringspenner i mannsgravene fra Vestfold, antyder at oppsyn og administrasjon av den regionale handels- og produksjonsvirksomheten har vært en viktig del av de oppgavene som Harald Hårfagres og hans nærmeste etterkommere tildelte sine støttespillere og betrodde menn i Vestfold.

7.3.3 Ringspennene i Opplandsområdet

Opplandene omfatter landskapene Hedmarken i Hedmark, Romerike i Akershus fylke, Ringerike i Buskerud fylke, og Hadeland og Gudbrandsdalen i Oppland fylke (jf. Dørum 2004: 12). At det har synes å ha eksistert nære forbindelser mellom Vestfold og Ringerike er tidligere framhevet i arkeologisk forskning (Forseth 1993: 273-274, Myhre 1992). Det finnes også en rekke fellestrekk i gjenstandsammensetningen i mannsgravene mellom Vestfold, Romerike og Ringerike, og til dels mellom Vestfold og Opplandene som helhet (Stylegar 2004). Funndistribusjonen av *østlige* typer ringspenner og av ringspenner helt eller delvis av *jern*, understreker også den nære kontakten mellom disse to landsdelene (jf. *kart 11).* Disse spenneformene finnes nærmest utelukkende i Vestfold, – fra Kaupang og opp Lågen –, og i det indre Østlandsområdet. I hele vestlandsområdet er det funnet kun 2 østlige spenner, begge fra Sogn og Fjordane. Fra samme fylke foreligger den eneste spennen på vestlandet som delvis er av jern. Disse i alt 3 spennene må ses som utslag av kontaktflaten mellom Sogn og det indre østlandsområdet. Spredningsmønsteret for andre funnkategorier, som øksebladformede jernbarrer og H-sverd, underbygger bildet av at det fantes en nær økonomisk og handelsmessig kontakt mellom Vestfold og Sogn, med eliten i Opplandene som ressurssterkt mellomledd (Blindheim et. al. 1999: 80, jf. kap. 3.7). Indikasjonene på at det fantes felles produksjonsmetoder for ringspenner på Kaupang og i Sogn, bidrar til å understreke inntrykket av at det har eksistert et utstrakt økonomisk samarbeid og kontakt mellom de to regionene (jf. kap. 3.5.1).

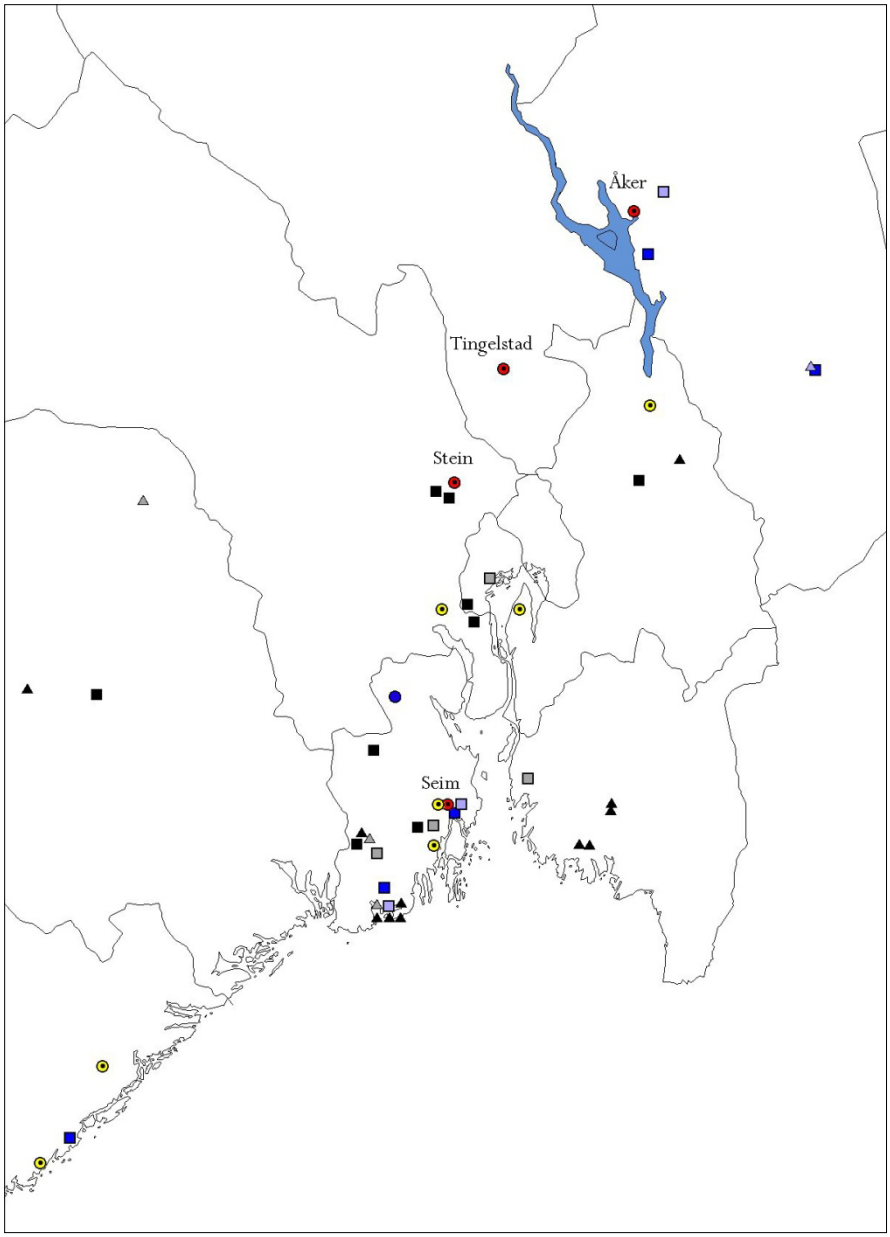

Kart 11: *Fordelingen av østlige ringspenner og ringspenner av jern, på Vest- og Østlandet.*

■ = *østlig spenne i mannsgrav*
▲ = *østlig spenne i gravfunn uten sikker kjønns-bestemmelse enkeltfunn eller boplassfunn.*

Turkis markering angir ringspenner av alle typer, av jern.

Til tross for et lavt antall spenner, kan distribusjonen av III.A-spenner antyde det samme. (jf. *kart 4).* Spørsmålet blir da om disse spennene kan tolkes som politiske uttrykk forbundet med militære/administrative allianser mot en vestlandsbasert kongsmakt, eller om de viser til alternative politiske strategier? Den nærmeste parallellen med hensyn til østlige spenner funnet i graver, er Birka og Gotland i Sverige. En overveiende andel av alle type IV-spenner i Sverige, er også kjent herfra (jf. kap. 2.2). På Gotland er majoriteten av type IV-eksemplarene av sølv, mens i gravene fra Birka er hele 24 av de 26 type- IV-spennene, av jern (Graham-Campbell 1984 Stenberger 1958: 74). Det er med andre ord flere parallelle trekk mellom funnbildet fra Opplandene/ Vestfold, og særlig Birka. Muligens skal disse parallellene ses i forbindelse med utbredelsen av varianter av de vestlige spennetypene, som i særlig grad er

Kart 12: Fordelingen av type III.A-C og IV-spenner,og depotfunn med ringspenner, relatert til antatte kongsgårder/ godsentra på Østlandet, samt Kaupang.

□ = mannsgrav,
○ = kvinnegrav,
Δ = gravfunn uten sikker kjønnsbestemmelse, enkeltfunn eller boplassfunn.

Farger:
Type III.A: Grå
Type III.B: Svart
Type III.C: Lys blå
Type IV: Mørk blå
Depotfunn: gul sirkel.
Antatte kongsgårder/ godsentra: rød sirkel, med navn (etter Sveaas Andersen 1977: 295, Iversen 2004: 28).

funnet i Øst-Sverige. Dette gjelder en form for type-I spenner som ifølge Graham-Campbell må ses som en variant skapt på bakgrunn av de norske, lokalproduserte spennene, og som framstår som en regional representant med tyngdepunkt i Øst-Sverige (jf. kap. 2.3.2). Det samme kan være tilfelle for spenner av type IV, som i størst grad er funnet i Birka og på Gotland, og som kan tolkes som karakteristiske varianter av de norske kulespennene (jf. kap. 2.4.4). Dette antyder at begge disse spennetypene kan være et uttrykk for en bevisst imitering og transformering av de norskproduserte spennene og det politiske innholdet forbundet med dem. Muligens kan distribusjonen av disse to spennetypene, i tillegg til forekomsten av østlige ringspennene samt utbredelsen av type III og IV-spenner i jern, indikere at det på det indre Østlandet fantes en maktfraksjon med sterke bånd til østsvenske nettverk.

Med både Birka og Kaupang som sentrale regionale handelsbyer, er det naturlig å tenke seg at det må ha foregått en betydelig utveksling, ikke bare av generelle handelsvarer, men også av regionale gjenstandstyper og kulturspesifikk praksis mellom de to byene. Det synes for eksempel å være store likhetstrekk mellom gravfeltene på Birka og Kaupang, med hensyn til utbredelse og gravskikk, uten at årsakene bak dette er klarlagt (Stylegar 2007: 99-101). Det har i liten grad vært mulig å påvise en direkte handelskontakt mellom disse to stedene, men Blindheim trekker i denne sammenhengen fram funn av kulespenner, type III.B, fra Birka som trolig er importert fra Norge, og mener det er sannsynlig at de har nådd Birka fra Kaupang (Blindheim et.al. 1999: 150). Graham-Campbell (1984) har foreslått at enkelte spenner funnet i Norge også må tolkes som import fra Birka, deriblant type IV-spennen fra Skjelver i Hedmark (C.2534). Blindheim har hevdet at en direkte sjøreise mellom de to stedene må ha vært urimelig lang. Hun åpner i stedet for at kontakten mellom Kaupang og Birka har foregått over land, trolig over Solør i Hedmark, som må ha utgjort den korteste veien mellom de to handelsbyene (Blindheim et. al. 1999: 150-151).

Det har vært lagt liten vekt på muligheten for at landtransport kan ha spilt en betydelig rolle i kontakten mellom ulike handelsteder i vikingtiden. Særlig i områder med lange vintre skaper vinterlandskapet muligheter for langtransport ved hjelp av sleder. Dette gjør at selv lange transportetapper kan tilbakelegges svært effektivt, og til og med kan utkonkurrere skipet som transportmiddel (Sindbæk 2005: 247). Man kan derfor ikke utelukke Blindheims forslag om at det har eksistert landbaserte handelsruter fra Kaupang til Birka via Opplandene. Blindheim (1984) har i et tidligere arbeid også pekt på at de arkeologiske funnene fra vikingtiden i Viken og Opplandene har klare paralleller til flere rike funn fra Mälarregionen i Sverige. Disse trekkene opptrer allerede i fra 600-tallet, og synes å være særlig tydelig på 700-tallet og inn på 800-tallet. Blindheim har tolket dette som en bekreftelse på Ynglingatals fortelling om at et herskerdynasti fra Uppland i Sverige, erobret deler av Opplandene og Viken på slutten av 600-tallet eller i løpet av 700-tallet. Skre understreker at funnene først og fremst må tolkes som uttrykk for en betydelig gjensidig kommunikasjon og innflytelse mellom Opplandene, Viken og Uppsala/ Mälardalen (Skre 2007: 426).

Om man forutsetter at det har vært en direkte kontakt mellom Birka og Kaupang som har benyttet landveien over Hedmark, kunne dette forklare parallellene i det arkeologiske materialet mellom de tre regionene, også med hensyn til distribusjonen av østlige ringspenner og spenner av jern. Funn av III.B –spenner og østlige spenner i dette området ligger imidlertid

uten unntak sør og vest for Mjøsa, og strekker seg herfra ned mot Vestfold (jf. *kart 11 og 12*). Om de østlige spennene hadde nådd Norge via kontaktnettet mot Sverige over Hedmark, skulle man forvente at det også fantes enkelte funn av østlige spenner også i området øst for Mjøsa. Når spennens fordeling i så stor grad ligger vest for Mjøsa og ned mot Kaupang, antyder dette i stedet at Kaupang har stått sentralt for fordelingen av disse spennene, enten ved at disse spennene har vært produsert der og/ eller at de er importert via Kaupang. Trekk ved de østlige ringspennene funnet på Kaupang antyder som nevnt at disse spennetypene ble produsert og / eller modifisert der. Om man forutsetter at det i perioder har vært en kongelig kontroll over produksjonen og distribusjonen av objekter tilknyttet eliten og deres samhandling, understreker fordelingen betydningen av kontrollen over Kaupang og sentrale handelsveier på Østlandet.

Det finnes i tillegg et annet trekk ved spennenes distribusjon, som antyder et skille innad i regionen. Flere av spennetypene som opptrer i Rogaland og Vestfold, er også funnet i det som må kalles Opplandenes kjerneområde, det vil si fra Tyrifjorden på Ringerike i sørvest til områdene øst for Mjøsa og Solør i nordvest. Dette gjelder særlig type III.C og IV som opptrer nærmest utelukkende i Jæren/ Sola – området og langs kysten ved Ryfylket i Rogaland, ved Kaupang og Tønsberg-området i Vestfold, og *øst for Mjøsa og i Grue-området i Hedmark*. Utbredelsen samsvarer som nevnt også i stor grad med forekomsten av lokalproduserte type I-spenner i mannsgraver. Ringspennene i enkelte områder i den indre østlandsregionen knytter seg dermed i sterk grad til Rogaland og Vestfold, mens spennene i andre områder i første rekke viser til en kontaktflate mellom Vestfold, Opplandene, og Sverige. I denne sammenheng framstår type IV-spennene som et overlappende fenomen, som opptrer i nær sammenheng med utbredelsen av type III.C-spenner, men også som en spennetype som har nære paralleller til Birka. Hvordan skal dette forklares?

Krag mener som nevnt at kildematerialet og ynglingetradisjonen bærer i seg et uttalt ”Vestfold-standpunkt” som ble utviklet i islandsk historieskriving i løpet av 1100-tallet, og som hadde til hensikt å knytte den norske kongsrekken til Harald Hårfagre og Vestfold (Krag 1991: 163). Krags argumenter er imøtegått av flere forskere, som hevder at den tidlige dateringen Ynglingatal kan opprettholdes (Fidjestøl 1994, Sundqvist 2000: 43-52, Skre 2007: 409-413). Dagfinn Skre forutsetter at Ynglingatal kan dateres til rundt 900, og snur dermed Krags argument på hodet: Ynglingatal har kun én referanse til Opplandene, mens dette området betones mer og mer i de senere kildene. Han mener derfor at det er større grunn til å

diskutere dette trekket, det vil si et "Opplands-standpunkt", hvor vestfoldkongene i stadig sterkere grad knyttes til Opplandene (Skre 2007: 414-415, 419-422). Ifølge Skre må denne dreiningen ha blitt introdusert av Ari Frode, i den hensikt å etablere Harald Hårfagre som etterkommer av Uppsala-herskerne (Skre 2007: 420). Skre argumenter i tillegg for at det finnes toponymiske belegg for en kontakt mellom Vestfold/ Viken og Uppsala. Navnet *Uppsalr/ Uppsalir* forekommer i Norge i størst grad i Viken-området og Opplandene. Ifølge Skre kan forekomsten av disse navnene vise til et ønske om å knytte seg til forestillingene forbundet med Uppsala-komplekset i Sverige, og hvor assosieringen til Uppsala-kongene ga legitimitet og autoritet til de politiske dynastiene i Øst-Norge (Skre 2007: 426-427). Om det er slik at *Ynglingatal* kan dateres til ca. 900, kan det ha vært politiske bevegrunner for å knytte vestfoldkongene opp mot Opplandenes kongeætt (Myhre 1992: 265). Ragnvald den hedershøye, som *Ynglingatal* trolig er diktet til, kan ha sett det som opportunt å iscenesette seg selv som etterkommer av Svea-herskerne via Opplandskongene, for å styrke og legitimere sine territoriale krav i en situasjon hvor Viken-området var under stadig press fra danekongen (Myhre 1992: 266, Skre 2007: 447). Gjennom dette perspektivet skisseres dermed et østnorsk-svensk nettverk, hvor den politiske eliten i Vestfold og Opplandene kan ha benyttet seg av kontaktflaten østover mot Birka og Mälardalen som økonomisk, politisk og ideologisk ressurs

Det har hersket usikkerhet om hvor tidlig man kan si at Opplandene ble en del av den norske rikssamlingen. Det har vært vanlig å anta at det indre Østlandet ble sent integrert i det norske kongedømmet, og at kongsmakten her sto svakere enn i Norge forøvrig, til langt opp på 1200-tallet (Arstad 1995, Holmsen 1982, jfr. Dørum 2004: 3-4, 423, 427). Opplandene synes å ha beholdt en relativ sterk autonom posisjon helt fram til 1300-tallet, noe som understrekes ved at områdene med stort hell motsatte seg kongelige og kirkelige krav og lovgivning (Dørum 2004: 418-419, 422, 426-427). Den militære erobringen av området ble sannsynligvis gjennomført av Olav Haraldsson (1015-1028) og Harald Hardråde (1046-1066) (Dørum 2004: 4, 423-425, Krag 2000:61,75), og disse klarte trolig også å følge opp erobringen ved etableringen av rettslige tiltak og omfattende konfiskasjon av jordegods (Dørum 2004: 425). Det er uklart i hvilken grad Opplandene kan regnes som en integrert del av rikssamlingsprosessene tidligere enn dette. Historikeren Knut Dørum har vurdert Braathens og Skres forslag om at ryttergravene fra Romerrike representerer menn med tilknytning til kongemakten, og særlig at de gårdene hvor ryttergravene er funnet skal kunne tolkes som militære eller administrative sentra for rikskongedømmet. På bakgrunn av hva man kan utlede av skriftlige kilder, mener Dørum at det ikke finnes grunnlag for å hevde at Opplandene på

noen måte var innlemmet i et norsk rikskongedømme på Harald Hårfagres tid, og at det også er vanskelig å forestille seg at det eksisterte faste kongsgårder i området før Olav Haraldsson (Dørum 2004: 26-30). Han anerkjenner imidlertid at ryttergravene utmerker seg i fra det øvrige gravmaterialet, men hevder i stedet at disse mennene har vært av stormannsætt som har tjent en større høvding eller småkonge (Dørum 2004: 29-30). Selv om man aksepterer at ryttergravsgårdene ikke representerer konkrete sentra som fungerte som støttepunkt for kongsmakten i en tidlig rikssamlingsfase, kan man ikke underslå at ryttergravene og deres beliggenhet i forhold til Husebygårdene, synes å ha paralleller i Danmark (jfr. kap. 4.6). Det er av den grunn vanskelig å avfeie de som kun et lokalt, maktpolitisk utslag. Det har blitt foreslått at de østnorske ryttergravene skal ses som danekongens ytterposter (Pedersen 1997, Myhre 2003: 70, Solberg 2000: 307, Pedersen et.al. 2003: 356). Samtidig er det som nevnt antydning til en tidlig og en sen gruppe ryttergraver som fordeler seg delvis forskjellig geografisk (jf. kap.4.3.6). Det finnes derfor nødvendigvis ikke èn fasit på hvordan disse gravene skal forstås, utover at de trolig har representert menn med sentrale militære/ administrative funksjoner i en form for overordnet politisk organisasjon.

Dørum er likevel ikke fremmed for at Harald Hårfagre kan ha opparbeidet seg visse rettigheter som overkonger i deler av landet, og at småkongene på Oppland kan ha underordnet seg Harald og hans nærmeste etterkommere (Dørum 2004: 42). Dette innebærer at man kanskje ikke skal fokusere på funngårdene som administrative enheter, slik Skre og Dørum gjør for ryttergravenes del, men heller på den formaliserte, personlige alliansen og avhengighetsforholdet som spennen og kappen er forbundet med. Fordelingen av type I, III.C og IV-spenner kan tolkes som en forsterkning av Dørums antydning om at Harald i det minste forøkte å etablere et nettverk av lojale og sentralt plasserte støttespillere som anerkjente hans posisjon. Ut fra funnbildet synes disse å ha vært plassert øst for Mjøsa, i Hamar-området, og i Grue i Hedmark.

Med utgangspunkt i at spennene har vært politiske symboler introdusert av Harald Hårfagre, forklarer imidlertid dette ikke *hvordan* spennene har vært brukt på Opplandene, hvilke politiske aktører som har brukt dem, eller hvordan disse kan relateres til Harald Hårfagre. Den kildekritiske debatten rundt Ynglingatal og trekk ved det arkeologiske materialet peker likevel på at det har eksistert et sterkt samvirke og integrasjon mellom de to landsdelene Opplandene og Vestfold mot slutten av 800-tallet, med hensyn til økonomi og ideologi. Dette perspektivet bør dermed få konsekvenser for hvordan forekomsten av ringspenner i området som avgrenser

Opplandene skal forstås. Materialet antyder først og fremst et distinkt skille innad i Opplandsregionen. Ettersom materialet generelt ikke kan gis mer enn omtrentlige tidsfastsettelser innefor en 100- eller i beste fall en 50-års periode, er det vanskelig å anslå om denne fordelingen skyldes variasjoner i tid innenfor området med ulike støttespillere og innflytelsesområde, eller om det antyder at ulike typer spenner ble tildelt forskjellige posisjoner forbundet med Hårfagreætta, og at dette også fikk et geografisk uttrykk. Den klare fordelingen av ulike typer ringspenner kan også indikere at det indre Østlandet i særlig grad var gjenstand for motstridende politiske nettverk og prosesser i perioden fra ca. 900-950. Materialet synes allikevel å gi en sterk indikasjon på at Harald Hårfagre og hans nærmeste etterfølgere forsøkte å etablere et maktgrunnlag i Opplandsområdet gjennom å tildele spesifikke roller og politiske symboler tilknyttet kongsmakten til menn i dette området. Den markante konsentrasjonen av type III.C og IV-spenner i tre sentrale maktområder – det vil si henholdsvis Sola/ Jæren og Ryfylke-kysten i Rogaland, langs kysten fra Tønsberg til Kaupang sør i Vestfold, og rundt Hamar og Grue-området i Hedmark - indikerer at denne fordelingen ikke er tilfeldig. I stedet impliserer dette funnbildet at disse spennene må ses som konkrete uttrykk for en maktstrategi, i et forsøk på å etablere og stabilisere sin posisjon både i områder hvor Haraldsætta har hatt direkte makt, men også i områder hvor de i større grad har hatt indirekte betydning. I tillegg kan distribusjonen av østlige spenner med Kaupang som utgangspunkt, også indikerer at Kaupang og de sentrale handelsveiene på Østlandet i perioder har vært under Haraldættas kontroll og at de østlige spennene kan ha vært benyttet som den spennevarianten tildelt strategiske alliansepartnere og kongens representanter involvert i kontrollen av regionen.

7.3.4 Ritualisering av makt og allianser? Ringspennene i depoter

I tillegg til ringspennene funnet i graver, opptrer i alt 28 ringspenner i til sammen 20 edelmetalldepoter. Med ett unntak, I.A-spennen fra Hatteberg, er disse spennene utelukkende av type III.B og IV, det vil si typer som dominerer også i mannsgravene. Basert på de myntførende depotene hvor det også forekommer ringspenner, kan disse dateres til perioden fra ca. 920-950. Samtidig forekommer ringspenner også i en rekke ikke-fragmenterte og ikke-myntførende depoter, og trolig kan disse føres noe lenger tilbake i tid (jf. kap. 3.5). De få tilgjengelige dateringsanslagene av depotene peker derfor på at ringspennene blir nedlagt i depoter i det samme tidsrommet som de opptrer i mannsgravene. Et interessant og påfallende trekk ved depotene med ringspenner, er at de også finnes sterkt representert i områder hvor de med få unntak *ikke* forekommer i mannsgraver. Seks depoter, det vil si noe under en tredjedel

av de i alt 20 edelmetalldepotene med ringspenner, er funnet i Trøndelagsfylkene/ Nordland. I tillegg opptrer også to slike edelmetalldepoter i Aust-Agder. Det vil si at 40% av alle depoter med ringspenner opptrer i områder hvor de i svært liten grad forekommer i graver. De øvrige 12 depotene fordeler seg i samme fylker som de også opptrer i graver.

Hvilke prosesser kan så forklare den gradvise overgangen fra at ringspenner av bronse/jern legges ned i mannsgraver, til at de også opptrer som storslagne og tildels gigantiske sølvspenner i depoter? Og hvordan kan denne endringen settes i sammenheng med at ringspennen opptrer også i andre regioner? Utgangspunktet for å diskutere betydningen av ringspenner i edelmetallsdepoter, må i første rekke være det brede spekteret av assosiasjoner knyttet til bruken av ringspennene som et politisk og ideologisk ladet smykke for menn, forbundet med kappen som et aristokratisk plagg. Både spennen og kappen framstår som sentrale objekter i den ritualiserte gaveutvekslingen blant eliten, og som stadfestelse på etableringen og bekreftelsen av personlige allianser og vennskap mellom menn. Nedleggelsen av edelmetalldepoter er derfor tolket som en form for gavegivning, og dermed et utslag av ritualisert gavegivning som politisk virkemiddel (jf. kap. 4.4.2, se Zachrisson 1998: 29, Hedeager 1999, 2005). Perspektivet tar utgangspunkt i at sosiale og politiske strukturer i det førkristne samfunnet var basert på ulike typer alliansenettverk, etablert og opprettholdt gjennom utvekslingen av spesielle, meningsladede gjenstander/-typer. Gaveutvekslingen er derfor sett som en svært ritualisert type samhandling, som var innbakt i alle deler av samfunnet i vikingtiden, også i forståelsen av relasjonen mellom mennesker og kosmologiske makter. Den økonomiske og symbolske verdien av disse gjenstandene var slik nært sammenvevd. Nedleggelsen av disse sølvdepotene kan dermed ses som utslag av samme type logikk som dominerte de øvrige sosiale og politiske strukturene i samfunnet. Den formaliserte gavegivningen som politisk institusjon og ikke minst de store økonomiske verdiene som flere av edelmetalldepotene representerer, innebærer at deponeringen er foretatt av mennesker fra et politisk og økonomisk elitesjikt. Edelmetalldepotene er i tråd med dette tolket som rituelle investeringer foretatt i en tid med store endringer, hvor hensikten var å skape kosmologisk orden i landskapet (Hedeager 1999, 2005). Ritualene rundt deponeringen kan derfor settes i sammenheng med ønske om å stadfeste eller forsterke visse institusjonelle og ideologiske trekk, og begrunne dem kosmologisk.

Sammensetningen av depotene, gir assosiasjoner til en mannlig drakt/ utøver. Jeg har derfor hevdet at den standardiserte oppbyggingen av edelmetalldepoter rundt gjenstandstypene

ringspenne, armring og halsring, må forstås som et rituelt draktoppsett, assosiert med en aristokratisk mannsdrakt. Depotene tolkes derfor som utrykk for en mannsfigur eller en idealisert mannsrolle, eventuelt med transendentale eller overskridende egenskaper. Depotenes plassering i landskapet synes å underbygge dette aspektet ved nedleggelsen. En sannsynlig tolkning av edelmetalldepotene med ringspenner, er dermed at de representerer en leders politiske/ kosmologiske identitet. Dette kan igjen ses i sammenheng med et ledersjikts ønske om å legitimere kontrollen over et landskap. Gjennom nedleggelsen av depotene, ble deres politiske, ideologiske og kosmologiske rolle og innflytelse forankret gjennom at herrens identitet ble knyttes til konkrete punkter i landskapet. En slik tolkning kan videre ses i sammenheng med både irske og norske herskerideologiske forestillinger. Irske kilder peker trolig på et mytekompleks hvor et landområde fremstilles symbolsk som en kvinne, og at herskeren underlegger seg territoriet ved å gifte seg ved kvinnen eller gudinnen som representerer området (Jaski 2000: 66-72, se også Steinsland 2005: 405, jfr. kap. 6.4.1). Gro Steinsland har som nevnt argumentert for at dette motivet også gjenfinnes i norrøn diktning (Steinsland 2000: 60, 2005: 402, jf. kap. 6.6). Denne framstillingen av forholdet mellom herren/ herredømme, kvinnen/ territoriet og symbolikken forbundet med at kvinnen overrekker mannen drikke, synes som nevnt å være et gjentagende motiv i flere, tidlige germanske samfunn (Enright 1996). Denne relasjonen mellom herskeren og territoriet kan i et større perspektiv relateres til forestillingen om at foreningen av to motstridende makter resulterer i et herskeremne med særegne krefter og potensial (Steinsland 2000: 61). I løpet av 900-tallet synes denne legitimeringsmyten å endres, mot kun å bli knyttet til de to største herskerdynastiene i Norge: Ladejarlene og Hårfagreætta (Steinsland 2005: 406). På bakgrunn av hvordan de ringspenne-førende depotene er distribuert i relasjon til mannsgravene med ringspenner, kan man skissere to hovedtendenser i hvordan disse depotene er forstått og benyttet som rituelle utsagn i samsvar med lokale og regionale politiske relasjoner.

Den første tendensen omfatter distribusjonen av de 12 depotene som opptrer i de samme områdene som mannsgraver med ringspenner. Disse opptrer i fylkene i all hovedsak i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane på Vestlandet, og Buskerud, Hedmark, Akershus samt Vestfold på Østlandet. Særlig i Rogaland og Hordaland fordeler depotene seg i samme områder som mannsgravene med ringspenner, det vil si langs den indre kyststripen og inn i fjordarmene. Det mest direkte uttrykket for en sammenheng mellom depotene som maktlegitimerende ritual som markerte besittelse eller dominans, ses i Hatteberg-depotet som er lagt ned ved foten av fjellet, rett øst for kongsgården Skåla. Det økonomiske og

administrative betydningen av området kommer også til uttrykk gjennom at to lendmannsgårder fra tidlig middelalder, Hatteberg og Mel, ligger i samme område. Både Hatteberg og Mel er vurdert som noen av de største lendmannsgårdene på Vestlandet fra tidlig middelalder, vurdert etter yngre landskyldverdier (Iversen 2004: 376). Det er stor sannsynlighet for at gårdene har utgjort større godsenheter med stor økonomisk verdi allerede i vikingtid, og hele dette landskapet må ha utgjort et meget sentralt område i Kvinnherad i denne perioden. Det er også verdt å bemerke at også det andre depotet med ringspenner i Hordaland, også ligger i et område med flere senere, kjente lendmannsgårder. Depotet fra Hovland (B.3700) inneholdt i tillegg til en stor kulespenne, også en hals- og en armring av sølv. Alle smykkene var hele. I tillegg lå det i depotet også en liten sølvbarre samt flere mindre stykker bruddsølv. Depotet ble funnet på nordsiden av Stordalsvatnet, ca. 3 km. øst for de to lendmannsgårdene Støle og Gjerde. Gården Gjerde inngår i Frode Iversens oversikt over de største lendmannsgårdene på Vestlandet, mens Støle trolig får hovedgårdsfunksjon for lendmenn først på 1100-tallet (Iversen 2004: 329). Både Gjerde og Støle opptrer i sagamaterialet som hjemstedsgårder for flere framstående lendmenn og kongelige forbundsfeller i fra slutten av 900-tallet (Iversen 2004: 326), og det er all grunn til å anta at området må ha hatt en sentral økonomisk og politisk betydning også i århundret før disse omtales i sagamaterialet. Utbredelsen av lendmannsgårder som administrative sentra på Vestlandet, skal sannsynligvis relateres til lokaliseringen av kongsgårdene. På Vestlandet var kongsgårdene i all hovedsak plassert langs den ytre kystlinjen, mens lendmannsgårdene lå plassert lengre inn mot fastlandet. Dette tyder på at kongs- og lendmannsgårder i fra det 11. århundret ivaretok mange av de samme administrative funksjonene, men at den interne organiseringen av maktsentrene førte til at henholdsvis kongs- og lensmannsgårdene utelukket hverandre med hensyn til geografisk plassering (Iversen 2004: 30, samt ill. 4). Iversen mener å vise at flerparten av lendmannsgårder i Hordaland og Sogn og Fjordane har innehatt store jordegods, og at det er klare indikasjoner på at disse godsamlingene kan føres bakover i forhistorisk tid.

En tilsvarende plassering som depotene fra Hatteberg og Hovland, kan også spores også i ett tilfelle ved et av depotene på Østlandet. På Ås i Tønsberg ble det funnet en stor ringspenne av sølv, med en uvanlig lang nål, nærmere 40 cm. lang. Funnstedet ligger ca 2 km. vest for storgården Seim, hvor Jarlsberg hovedgård i dag ligger. Seim opptrer i *Ynglingesaga* som hovedsete for Bjørn Farmann, som Snorre beskriver som Harald Hårfagres sønn (Ynglingesaga, kap. 36). Gården er også regnet som en av flere sannsynlige kongsgårder, som

kan dateres til tiden før 1130 (Sveaas Andersen 1977: 295). Det er grunn til å tro at tradisjonen rundt Seim må relateres til at gården må ha utgjort et sentralt gods og administrasjonssentrum allerede i vikingtid.

Begge depotene med ringspenner i Hordaland, samt spennen fra Ås, er dermed etter alt å dømme nedlagt langs ytterkanten, eller i gårdsnær utmark, av lendmannsgårder eller sentrale gods fra tidlig middelalder, hvor gårdene trolig også har utgjort sentrale, regionale godsdannelser også i vikingtid. Disse plasseringene gir etter min mening en sterk antydning om de ritualene som var relatert til nedleggelsen av ringspenner i depoter, og som innebar eksponeringen og iscenesettelsen av den identitet som var forbundet med det rituelle draktoppsettet ringspennen utgjorde en del av, ofte utspilte seg i ytterkanten av større godsdannelser eller sentrale storgårder som i tidlig middelalder har utgjort en del av kongens krongods. Disse depotene kan, på samme måte som distribusjonen av ringspenner i mannsgraver, forstås som et resultat av særlige alliansebindende ritualer mellom kongen og hans sentrale forbundsfeller i disse områdene. Samtidig kan depotene sies å forsterke disse alliansenes betydning, og den territoriale kontroll og innflytelse som kongsmakten kan ha hatt i flere sentrale jordbruksområder på Vestlandet. Slik kunne både den kosmologiske legitimering av hans posisjon, og hans nærmest fysiske tilstedeværelse, bli en konstant og integrert del av menneskenes emosjonelle, kosmologiske og sosiale forståelse av det landskapet depotene ble lagt ned i.

Den andre tendensen som preger depotfunnene med ringspenner, er at de er nedlagt i edelmetalldepoter i Trøndelag- og Agderområdet i like stor grad som ellers i landet, til tross for at de i dette området i svært liten grad opptrer i mannsgraver. Dette indikerer at depotene utgjorde bevisste politiske og ideologiske markeringer også i områder hvor allianseformene og mannsrollen forbundet med kappen og ringspennen, ikke var i bruk. Dette kan videre tyde på at depotene i denne delen av Norge, må forstås som ledd i andre former for politiske strategier. Av de spennetypene som nærmest eksklusivt forbindes med mannsgravene, kjennes kun én enkeltfunnet spenne av III.B-type fra Trøndelagsfylkene. I tillegg er den svært atypiske type II-spennen (jf. kap. 3.4), funnet på Ranheim som ligger ca. 3 km. øst for Lade hovedgård. Det er imidlertid også funnet tre depoter med ringspenner i Trøndelag, hvorav to ligger langs fjordstripen mellom de antatte tidlige kongsgårdene, og ett depot – bestående av to ringspenner med rett avkuttede ender - i Oppdal. Med tanke på den iøynefallende endringen med hensyn til forekomsten av ringspenner i Trøndelagsområdet, synes det naturlig å ta

utgangspunkt i den politiske situasjonen der, for å kunne belyse denne endringen av ringspennens kontekst og utbredelse. Trøndelagsfylkene og Nordland var gjennom hele vikingtiden i første rekke kontrollert av Ladeætta. Ladejarlenes dominans over Trøndelagsregionen innledes med Håkon Grjotgardsson som regnes som den første ladejarlen, og som fram til sin død ca. 900 var Harald Hårfagres politiske parallell i Trøndelagsområdet (Krag 2000: 272). Ladejarlene synes å ha hatt overordnet kontroll over et trøndersk/ nordnorsk kystrike med sterke interesser både sørover langs kysten og østover mot jordbruksbygdene i Inntrøndelag (Krag 1995: 84, Solberg 2000: 290, Sveaas Andersen 1977: 68-69). Den politiske interessen for nordområdene var trolig først og fremst økonomisk motivert, med ønske om å utnytte de rike naturressursene i landsdelen. Både denne inntekten, og kontrollen over lokale nordnorske høvdingsentra, synes å ha vært en vesentlig del av maktgrunnlaget til Ladejarlene i Trøndelag (Krag 1995: 81-82, Solberg 2000: 294-296). Dette har også vært ansett som et sentralt aspekt av samhandlingen mellom kongemakten under Harald Hårfagre og hans nærmeste etterkommere, og Ladejarlene. Relasjonen mellom Harald Hårfagre og Håkon Grjotgardsson har med andre ord blitt ansett som en likeverdig allianse mellom to markante regionsherskere – et forbund som kan ha gavnet begge ledere og sikret dem kontrollen over store deler av dagens kyst-Norge (Sveaas Andersen 1977: 76-78, Krag 1995: 82-84). Den tette alliansen mellom Harald og Håkon Ladejarl ble antagelig videreført av deres sønner Håkon den gode og Sigurd Ladejarl, ved Håkons maktovertakelse rundt 934 (Sveaas Andersen 1977: 93). Ladejarlenes essensielle rolle som regionsherskere og politisk sparringspartner, bidro til at de også spilte en vesentlig rolle for Haraldsættas politiske samling. Dette illustreres gjennom beretningen om at Håkon ved sin ankomst til Norge først dro til Eyratinget ved Trondheim for å tas til konge der, og samtidig sikre seg full støtte fra Sigurd Ladejarl (Sveaas Andersen 1977: 93). I *Håkon den godes saga* beskrives også Sigurd jarl som en sentral diplomat, og som Håkons talsmann og rådgiver (Håkon den godes saga, kap 16-17). Forholdet mellom de to omtales da også som et nært vennskapsforhold, med de politiske implikasjoner som har ligget i termen vennskap (Håkon den godes saga, kap.11).

Alliansen mellom de to ledende dynastiene i Norge varte trolig til om lag 960 når danekongen Harald Blåtann, allierte seg med en av Eiriks sønner, Harald Gråfell. Harald Gråfells ambisjoner om å fravriste Håkon den gode makten, kunne dermed iverksettes gjennom støtte fra den danske kongen, som trolig hadde en målsetting om å destabilisere Håkon den godes maktutøvelse og ta kontrollen over Viken-området (Bjørgo 1995: 33, Krag 2000: 55, Sveaas Andersen 1977: 96). Håkon blir tilslutt drept i slaget ved Fitjar i 961, og Harald Gråfell, med

sin allierte og patron Harald Blåtann i bakgrunnen, overtar dermed kontrollen over Vestlandet. Gjennom drapet på Sigurd Ladejarl et par år senere, fikk Harald Gråfell også kontroll over Trøndelag, og han satt dermed med kontroll over hele vestlandskysten, ifra Lindesnes og nordover (Krag 2000: 55).

Depotene i Trøndelagsregionen og Nordland skal i dette lys muligens ses som en parallell til de tendenser som kunne ses ved fordelingen av ringspenner i mannsgraver. Den store kvalitetsmessige og visuelle forskjellene mellom disse gjør, som nevnt, at man kan anta at spennene ble fordelt både blant menn som sto i hierarkiske avhengighetsforhold til kongen eller hans nærmeste allierte, men at spenner som III.A og III.C også kan ha vært gaver rettet mot mer selvstendige politiske aktører, eller mot sentrale alliansepartnere og ledere av større regionale nettverk (jf. kap. 7.2.3). Med utgangspunkt i at Ladejarlene var et sterkt og uavhengig regionsdynasti, kan eventuelle samarbeids- eller avhengighetsrelasjoner i større grad blitt uttrykt og befestet gjennom ritualer knyttet til nedleggelsen av depoter, framfor rituelle overføringer av kapper og ringspenner, som i svært liten grad synes å ha vært brukt som politisk draktuttrykk i dette området. En slik hypotese kan forklare hvorfor ringspenner opptrer relativt hyppig i depoter i denne regionen, til tross for at de nærmest ikke forekommer i mannsgraver.

Mens Trøndelagsområdet utmerker seg med høy forekomst av funn fra vikingtid og et svært høyt antall antatte kongsgårder før 1130, er situasjonen motsatt for Agder-regionen. Aust-Agder kjennetegnes generelt sett av en markant funnedgang fra eldre til yngre jernalder, og med svært få gravfunn fra vikingtid sammenliknet med andre deler av landet (Solberg 2000: 285, se bl.a. Petersen 1919: 6, 1928: 75), med unntak av enkelte områder som for eksempel Fjære, og områdene rundt Byglandsfjorden og Valle i Setesdalen. Utover de to depotene med ringspenner, er det kun funnet én mannsgrav med en ringspenne (type IV), samt en løsfunnet endekule fra en type III.B-spenne. Vurdert etter sagalitteraturen skal det ha eksistert to lendmannsgårder i Agder, men disse kan ikke lokaliseres nærmere, og det finnes liten og usikker kunnskap om både lendmanns- og kongsgårder i dette fylket (Iversen 2004: 29-30). Den forholdsvise nedgangen i antall funn fra vikingtid, og områdets uklare politiske rolle i tidlig middelalder, har bidratt til at Agder-fylkene ofte har vært omtalt som politiske periferier (jf. Stylegar 1999, med ref.). Frans-Arne Stylegar (1999) peker imidlertid på at det er en rekke funn som tyder på at Agder-regionen har inngått i mer dynamiske relasjoner med omverden enn tidligere antatt, og at Agder-fylkene har gjennomløpt samme utvikling vedrørende godsdannelser og handelsforbindelser som Øst- og Vestlandet. Særlige sentrale områder synes

å ha vært Oddernes i Kristiansand, Vest-Agder og Fjære-området i Grimstad, Aust-Agder, som viser tegn på en kontinuerlig sentralfunksjon gjennom vikingtid og tidlig middelalder blant annet gjennom forekomsten av større gravfelt, lokalisert kloss inntil steinkirker som kan dateres til ca. 1050-1150. Denne konsentrasjonen i Fjære knyttes ofte til omfattende gjenstandsfunn av blant annet gjenstander som tyder på produksjons- og handelsvirksomhet i Vikkilen ca. 1 km. lenger øst, og som indikerer at det i dette område har eksistert en større handelsplass i vikingtid (Larsen 1986, Stylegar 1999). Det ene av de to depoter med ringspenner i Aust-Agder, den rike Slemmestad-skatten, skal muligens relateres til dette miljøet. Funnstedet er lokalisert innerst i en vik, Morvikkilen, som munner ut i innseilingsleia til Vikkilen, som ligger ca. 4 km. mot nordøst. Man må imidlertid konkludere med at det til tross for indikasjonene på mektige høvdingseter i Aust-Agder i slutten av vikingtid, eksempelvis ved Oddernes, er lite som tyder på at Agder-området kan ha vært en egen politisk enhet eller har hatt en sentral økonomisk/ politisk rolle (jf. Låg 1999:170, 192-193).

Trøndelags-regionen og Agder-fylkene framstår som to forskjellige regioner med hensyn til politisk integrering og organisering, og med svært varierende funnforekomster som grunnlag for å dra slutninger om senterdannelser og sosiale endringsprosesser. Forekomsten av ringspenner i depoter i Trøndelags-regionen og Aust-Agder må derfor ses i sammenheng med ulike politiske og sosiale situasjoner og nettverk. Videreføringen av ringspennen som et symbol og som en del av et standardisert draktoppsett i depotene, også i områder hvor disse trolig ikke har vært benyttet som politiske symboler integrert i mannsdrakten, kan vitne om en bevisst manipulering av slike politiske symboler og ritualer. En slik situasjon kan være gjeldende for Trøndelags-depotene. For depotene i Aust-Agder, er det vanskeligere å peke på spesielle politiske, sosiale eller geografiske forhold som forklaringsrammer på hvorfor spennene her opptrer i depoter, når de i svært liten grad er funnet i mannsgraver. En mer fyldig fortolkning av disse krever en mer kontekstuell analyse av Agders vikingtid enn det denne avhandlingen gir rom for, med et nærmere fokus på hvordan samspillet mellom regionale politiske forhold og prosesser, kan ha vært utslagsgivende for depotenes symbolikk, og den ritualiserte praksisen rundt disse.

KAPITTEL 8

OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Denne avhandlingens målsetting har vært å gi en presentasjon og analyse av vikingtidens ringspenner i Norge, med henblikk på å forstå hvilke verdier og symbolikk som har vært knyttet til bruken av spennene. Avhandlingen er i første rekke båret fram av et ønske om å oppnå en mer helhetlig forståelse av en bestemt arkeologisk gjenstandskategori, basert på en bred analyse av ulike kilder og komparativt materiale. En sentral forutsetning for avhandlingen har vært den særpregede bakgrunnen for materialgruppen som helhet, nemlig at spennene må ses som direkte vitnesbyrd og resultat av den stadig økende kontakten og interaksjonen mot De britiske øyer. Denne har nedfelt seg både gjennom etableringen av kolonisamfunn og gjennom integreringen av de ulike norrøne samfunnene i den regionalpolitiske situasjonen rundt Irskesjøen, og ved et stadig økende politisk og økonomisk engasjement fra den norske kongsmakten mot denne regionen, basert på det kulturelle og sosiale handlingsrom som den tidlige koloniseringen og interaksjonen ga forutsetninger for. Både de identitetsmessige prosessene som følger av en slik situasjon, samt den politisk/ økonomiske dynamikken mellom hjemland, koloni og vertsland, har vært ansett som sentrale perspektiv for en mer utdypende forståelse av hvordan ringspennene har vært introdusert fra det insulære området, og omformulert som egne uttrykk i Norge.

Insulær import til Norge, inkludert ringspenner, har i stor grad tidligere vært tolket som røvet gods, som i hovedsak er overdratt til kvinner i Norge som gaver. De insulære gjenstandene framstår slik som passive uttrykk for toktene mot vest. Selv om en slik gjenstandsforståelse kan være korrekt for deler av det insulære materiale i Norge, er det også grunn til å understreke variasjonene i de insulære gjenstandstypene og deres fragmenteringsgrad. Dette kan tyde på at enkelte insulære gjenstander, deriblant ringspenner, i stedet er tillagt en mer aktiv betydning, som konkrete og verdiladete symboler i forhandlingene rundt kulturell og politisk makt i koloniene. Det er i denne sammenheng viktig å understreke at det *ikke* er gjort funn av ringspenner i sikre norrøne kontekster i Irland, men derimot er det gjort flere slike funn i områdene for norrøn bosetting i Skottland, i tillegg til at de insulære spennene opptrer nærmest utelukkende i kvinnegraver i Norge. I perioden før vikingtoktenes begynnelse, synes ringspennene i Skottland også å ha vært et draktsmykke for kvinner av høy status, muligens

med kristne assosiasjoner. Dette kan rent konkret peke på at ringspenne ble introdusert som norrønt draktsmykke gjennom koloniene i Skottland, hvor man må ha hatt kjennskap til betydningen av dette ideologiske og symbolladete praktsmykket. Mer generelt gir dette bildet også et innblikk hvordan de kulturelle og politiske forhandlingene i Skottland ble uttrykt gjennom den materielle kulturen, ved at de norrøne kolonistene synes å ha tilegnet seg sentrale sosiale og ideologiske symboler.

Det er foreslått, at et vesentlig konfliktområde ved kulturelle og sosiale møter innebærer hvordan slike symboler skal defineres og brukes politisk. Kulturelle konflikter og redefineringer dreier seg derfor i stor grad om hvem som skal kontrollere og forvalte sentrale symboler, og kan betegnes som en kamp for symbolsk hegemoni (Kertzner 1988: 43, 170, 175). Når disse spennene gjenfinnes i kvinnegraver i Norge, indikerer dette ikke bare smykkenes primære kjønnsassosiering, men også at kvinnelige kolonister eller slektninger av disse kan ha innehatt en vital rolle i den koloniale situasjonen, for eksempel ved å ha blitt assosiert med opprettholdelsen av norrøn kultur og praksis, og som representanter for en norrøn elite i flerkulturell situasjon. I bredere forstand er det trolig at spennene også har fungert som direkte vitnesbyrd på enkelte familiers nettverk og kontaktflater, og på den prestisjemessige betydningen av disse familienes økonomiske og politiske engasjement i koloniene.

Ringspennes markante nedlagskraft i Norge, med utviklingen av norske særtyper og fortolkninger av de insulære spennene knyttet til mannsgraver, gir en sterk indikasjon på at de verdier og forhandlinger som ringspennene ble assosiert med som kvinnesmykker, etter hvert også fikk direkte betydning i de interne prosessene som samfunnet i Norge gjennomløp. En sammenstilling av ringspennens beliggenhet i graver i Sverige og Finland foruten Norge, av samtidig ikonografisk materiale, og skriftlige kilder gjør det mulig å konkludere med at de hjemlig produserte ringspennene må ha vært benyttet av menn som en kappespenne, og at dette draktuttrykket i særlig grad ble relatert til menn av høy sosial status. Det er videre svært sannsynlig at dette draktuttrykket var nøye assosiert med ritualer vedrørende etableringen av forpliktende, hierarkiske roller mellom en herre og hans følgesvenn eller allierte, eller av tilskriving og overføringen av maktposisjoner. Ringspennen må dermed ses som en integrert del av en type praktkapper for menn, et draktuttrykk som også har vært i bruk i det frankiske og irske området, og som har identifisert menn fra det øverste sosiale sjiktet og de formelle alliansebindende relasjonene mellom dem. På bakgrunn av dette bør derfor de hjemlig

produserte ringspennene forstås som potente politiske verktøy i Norge, særlig i perioden fra 850-950.

I denne perioden synes samtidig maktsenteret for de norrøne samfunnene rundt Irskesjøen i stadig større grad å forskyves mot Dublin, som ble en drivende kraft gjennom hele 900-tallet i de omfattende konfliktene om økonomisk og politisk makt på De britiske øyer. Det er i min mening sannsynlig at den norske politiske eliten, inkludert Harald Hårfagre og hans sønner, var en integrert part og interessent i disse konfliktene, hvor dette engasjementet trolig ble utspilt med både diplomatiske og militære virkemidler. Som i Skottland, synes ringspennene i Irland å ha vært praktspenner brukt av en aristokratisk elite, men i større grad enn i Skottland synes disse her å være benyttet av menn for å regulere og identifisere deres rang og innbyrdes hierarki og forpliktelser. Når ringspennene overtas som mannsmykker i Norge, bør dette derfor på den ene siden relateres til sosio-politiske utviklingen rundt Irskesjøen, men på den andre også ses i forhold til de interne politiske prosessene i deler av Norge på samme tid. Den politiske og ideologiske betydningen av omformingen av ringspennene i Norge som mannsmykker, kan slik ha videreført deres betydning som markante symboler assosiert med elitens kulturelle og politiske interaksjon mot Irskesjøen, men denne betydningen kan i særlig grad ha blitt relatert til Hårfagreættas direkte politiske og økonomiske interesser i området.

Vektleggingen av disse politiske aspektene i avhandlingene, baseres i stor grad på premisset om at ideologiske forhold materialiseres gjennom utvalgte politiske symboler og ritualer som knyttes til den politiske makten, og om hvordan inkorporeringen av slike symboler og ritualer inngår som strategiske virkemidler i legitimeringen av maktforhold og ideologi. Et annet karakteriserende trekk ved slik materialisert ideologi, er at det muliggjør manipuleringen og spredningen av en politisk legitimerende ideologi utover det territoriet som er direkte kontrollerbart gjennom militær makt. Det er framhevet, at slike politiske virkemidler vil være særlig viktig i perioder med politisk konflikt, hvor enkelte grupperinger forsøker å etablere og opprettholde politisk kontroll over store områder. Det er også foreslått at slike strategier, med innføringen av nye politiske symboler og legitimerende ritualer, vil være særlig sentrale i perioder eller regioner med svak infrastruktur eller med mangelfull institusjonalisering av makten, ettersom de bidrar til å stabilisere og tilsynelatende formalisere en gruppes maktgrunnlag (DeMarrais et.al 1996, Kertzner 1988: 25). Det er også lagt vekt på det potensial som fremmede eller innførte gjenstander har som politiske symboler. Slike gjenstander kan i større grad kontrolleres ved at en elite kontrollerer tilgangen til eller

kontrollerer produksjonen av dem. Dermed kan de i større grad fordeles strategisk gjennom særskilte nettverk eller ritualer, og bidra til utviklingen av både horisontale og vertikale relasjoner. Et sentralt premiss i denne diskusjonen er at slike politiske symboler ikke opptrer og brukes tilfeldig i nye kulturelle kontekster, men at det meningsinnholdet som legges i symbolene også forholder seg til den bruk og betydning som gjenstandstypene er assosiert med i regionen de er importert fra. En konsekvens av omfattende kulturell kontakt, er dermed at den kan bidra til en endring av politiske og sosiale strukturer, uttrykt gjennom overføringen og transformasjonen av politiske symboler (Kertzner 1988: 4-5, Kristiansen og Larsson 2005: 14, 30). En slik dynamisk relasjon mellom ulike regioner, vil derfor kunne bidra til innlemmelsen og omdefineringen av politiske symboler og ritualer, og ved det frambringe en prosess mot en stabilisering av politiske autoritetsformer (Helms 1993: 213, Kertzner 1988: 25, Kristiansen og Larsson 2005: 8, 30).

Med dette utgangspunktet er det også mulig, å foreslå hvordan ringspennene synes å ha vært benyttet som politiske uttrykk, og hvorfor dette politiske draktutrykket introduseres i Norge i denne perioden. De eksakte, politiske prosessene i Norge i perioden 850-950, og hvordan disse rent konkret har bidratt til en endringer i politisk organisering og praksis er i liten grad klarlagt. Den praktiske organiseringen av de norske regionskongenes maktapparat i vikingtid er i stor grad uklar. Utviklingen mot en mer formalisert statsdannelse, med konkret territoriell makt, er gjerne definert gjennom utviklingen av et administrativt og juridisk apparat som regulerte blant annet skattleggelse og militære tjenester, og hvor denne kontrollen etter hvert fikk sin form gjennom opprettelsen av kongelige embetsmenn - det vil si at makten gradvis konsolideres gjennom økonomiske, administrative og militære tiltak. I stedet for å ta *utgangspunkt* i framveksten av politiske *institusjoner*, kan det imidlertid være hensiktsmessig først å undersøke den politiske *interaksjonen* mellom ulike individer og grupper, og deretter diskutere hvordan denne interaksjonen kan bidra til å klargjøre institusjonelle trekk ved den politiske makten (Hermanson 2000: 38, 44).

Et ofte avgjørende trekk ved endringer i maktrelasjoner og politisk ideologi, er at disse kan funderes og legitimeres gjennom allerede eksisterende konvensjoner og disposisjoner for hvordan makten organiseres og uttrykkes. Slike endringsprosesser vil ofte foregå i samsvar med samfunnets strukturerende prinsipper for sosial og politisk organisering. Blant de mest sentrale prinsipper innenfor datidens politiske kultur, er at maktutøvelsen var fundert i personlige relasjoner og allianser, basert på både vennskaps- og slektskapsbånd som gjerne

forsterket hverandre. Som en integrert del av dette prinsippet, framstår ritualene rundt utveksling av gaver som sentralt. Dette var nært forbundet med forestillingene om hvordan utvalgte gjenstander sto i et symbiotisk forhold til eieren, hans egenskaper og kraft, og at disse kunne videreføres og fordeles gjennom gaven. En redefinering av disse sentrale normene for maktrelasjoner og politisk interaksjon framstår slik som helt sentralt for å kunne definere tidlige tilløp mot konsolidering av makt.

Med utgangspunkt i at ringspennene har fungert som vitale politiske symboler i perioden fra ca. 850-950, vil den bevisste transformasjonen og innlemmelsen av disse ha bidratt som aktive elementer i redefineringen av de sentrale prinsippene i den politiske kulturen, med fokus på de stadige reforhandlingene og stadfestelsene av personlig baserte allianser. Gjennom å introdusere nye symboler i denne politiske og regelbundne strukturen, ville det være mulig også å endre selve betydningen av, og assosiasjonene tidligere forbundet med, disse ritualene. Mennesker markerer og kommuniserer sin egen identitet og gruppetilhørighet gjennom draktuttrykk og andre visuelle midler. Samtidig virker dette tilbake på personene selv, de identifiserer seg med konnotasjonene som relateres til uttrykket. Drakten bidrar dermed til å skape, opprettholde og definere menneskenes forståelse av seg selv , og sosiale strukturer og grupperinger. Ringspennen kan slik ses som konkrete uttrykk for redefineringen av sentrale politiske lojalitetsbånd, og dermed utviklingen av nye grupperinger og mannsidentiteter i en politisk konfliktperiode. Samtidig er det grunn til å understreke gjensidigheten mellom samfunn og materiell i denne sitasjonen: Den konkrete innlemmelsen av ringspenner som strategiske midler, må ses på bakgrunn av de endringsprosessene som samfunnet samtidig gjennomløp, både med hensyn til etableringen av nære samband og engasjement mot det insulære området, og en stadig økende forutsetning og vilje til å etablere et maktgrunnlag over større regionale enheter også i Norge.

Det har i stor grad vært pekt på manglende stabile administrative og militære institusjoner i denne perioden, som et argument for at den politiske makten ikke kan sies ha vært institusjonalisert innenfor rammene av hva vi i dag vil betegne som en tidlig statsdannelse. Dette er uten tvil riktig i mange henseende, men det bør understrekes at en manipulering og dreining av selve de strukturerende prinsipper for politiske logikk, det vil si selve allianseformene og deres forpliktelser, i denne sammenheng bør forstås som en form for direkte, stabiliserende tiltak som hadde til hensikt å skape et mer robust maktgrunnlag for kongemakten. Ringspennene må slik forstås som en form for materialisert ideologi, som

politiske symboler introdusert og modifisert i Norge i den hensikt å etablere og legitimere nye politiske strukturer. Betydningen av ringspennen som et fundamentalt viktig politisk symbol understrekes av at storslåtte utgaver av disse har inngått som sentrale gjenstander i de antatt politisk og ideologisk ladete ritualene som har omgitt nedleggelsen av edelmetalldepoter.

Skissen i kapittel 7 av politiske regioner og prosesser, kan ses som et tentativt forsøk på bringe selve det arkeologiske kildematerialet inn i en konkret dialog med den antatte historiske utviklingen av politiske områder og institusjoner i Norge, gjennom å peke på de mulighetsbetingelser og fortolkningsrammer som det arkeologiske materialet indikerer. Dette materialet antyder først og fremst at det har eksistert en nær og dynamisk relasjon mellom de ulike politiske regionene i perioden, blant annet med utstrakt kontakt og forhandlinger om maktgrunnlag mellom Haraldsættas vestlandsrike og Vestfold, og at det har vært økonomiske og strategiske beveggrunner for denne relasjonen. I tillegg peker dette materialet på at de sentrale delene av det indre Østlandet som et konfliktområde med fluktuerende allianser og alliansetyper, med ideologiske og økonomiske bånd både mot Vestfold, Sogn og Fjordane og Øst-Sverige. Deler av denne diskusjonen berører i vesentlig grad andre forskningsfelt, som blant annet omhandler studier av gods- og eiendomsstruktur i yngre jernalder og tidlig middelalder, og om hvordan en tidlig godstruktur kan ha blitt administrert gjennom etableringen av hierarkiske strukturer og roller, og dannet en militær, økonomisk, administrativ og sosial grunnstruktur for kongsmakten. Viktige bidrag fra det arkeologiske fagfeltet, som har løftet fram arkeologiske kilder og analysemetoder i denne debatten, er presentert av blant andre Dagfinn Skre (1998), Frode Iversen (1999, 2004), Birgitta Berglund (1995) og Frans Arne Stylegar (1999). Det har ikke vært denne avhandlingens målsetting å ta opp hele den debatten som dette forskningsfeltet omfatter, men heller peke på at denne prosessen også ble uttrykt gjennom sosiale og symbolske virkemidler og interaksjon, og at man gjennom en undersøkelse av disse trekkene åpner nye perspektiv på hvordan man kan nærme seg de øvrige politiske prosessene i en tidlig konsolideringsfase.

I analysen av ringspennene i Norge, og diskusjonene rundt deres bruk og meningsinnhold, er det derfor lagt vekt på å integrere både politiske, kulturelle og rituelle perspektiv, i de endringsprosessene som datidens norrøne samfunn gjennomløp. Gjennom mer lokalt og regionalt forankrede studier, hvor en større del av det arkeologiske kildematerialet og skriftlige kilder dras inn, kan man trolig oppnå et mer nyansert og kontekstuelt bilde av politiske symboler og ritualer i nettverksdannelser og avhengighetsrelasjoner i de politiske

prosessene. De religiøse og rituelle aspektet som har vært diskutert i forbindelsen med formaliserte allianseinngåelser og med den tilsynelatende standardiserte og ritualiserte deponeringen har i første rekke tatt utgangspunkt i at det var den norrøne kosmologi og det handlingrom det åpnet opp for, som dannet rammen for aktørenes adferd og forståelse av de ritualene ringspennene inngikk i. Den kristne symbolikken som i utgangspunktet var assosiert med disse spennene synes å ha vært bevisst forlatt og omformet gjennom endringen av spennenes dekor og utseende, og ved at de ble innlemmet i ritualer var forankret i forestillinger og praksis i den norrøne, hedenske, religionen. Samtidig vitner spennene om hvordan kontakten med kristne samfunn, og om hvordan kristne symboler og verdisett, i stadig større grad dannet en vesentlig referanseramme for den politiske og sosiale interaksjonen som preget endringsprosessene i de norrøne samfunnene i yngre jernalder.

Mens det tidligere ble tatt for gitt at Norden, særlig Nord-Skandinavia og Island, var preget av en arkaisk samfunnsstruktur som var vesensforskjellig fra kontinentale forhold, har flere nyere arbeider hevdet at det ikke har eksistert et slikt rigid skille. I stedet har trolig de fleste vesteuropeiske land gjennomgått likeartede prosesser, om enn med ulike forutsetninger og resultater. De politiske prosessene i Norge og resten av Skandinavia i tidlig middelalder kan antagelig jevnføres med parallelle typer endringer på kontinentet, og trolig kan samme type utviklingstendenser påvises omtrent samtidig over hele Europa (Krag 1995: 220-223, Hermanson 2000: 22, 35-37, Reynolds 1994: 482). Denne tendensen kan imidlertid etter alt å dømme skyves ytterligere bak i tid. På bakgrunn av det materialet som er framlagt i denne studien, kan det hevdes at sentrale deler av de norrøne samfunnene i Norge var integrert i en felles nordeuropeisk politisk utvikling i siste del av yngre jernalder, med store likheter vedrørende politiske prosesser og maktuttrykk. Dette understreker betydningen av å se de historiske hendelsene i Norge i et større perspektiv, med fokus på hvordan den norske eliten og kongsdynastiene var kjent med, og involvert i, den politiske kulturen som omga den nordeuropeiske eliten.

Litteraturliste

Primærkilder:

Bandamannasaga. I: Tre sagaer om Islændinger. Oversatt av Sigrid Undseth. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1923.

Bjarnar saga Hitdælakappa. Ved Grimur M. Helgason og Vesteinn Olason. Islenzkar fornsøgur, bd. 1. Reykjavik, 1968.

Brandkrossa Þattr. Utgitt ved Jón Jóhannesson. Íslenzk fornrit, bd. 11. Reykjavík, 1950.

Brands þáttr örva. Ved Einar Ól. Sveinsson og Matthías Þórdarson. Íslenzk fornrit, bd. 11. Hið islenzka Fornritafélag, Reykjavik, 1935.

Brennu-Njals saga. Ved Grimur M. Helgason og Vesteinn Olason. Islenzkar fornsøgur, bd. 8. Reykjavik, 1973.

Egilssoga. Omsett frå gamalnorsk av Leiv Heggstad. Norrøne bokverk nr. 15. Det norske samlaget. Oslo, 1942.

Gulatingslovi. Umsett frå gamalnorsk av Knut Robberstad. Norrøne bokverk 33. Samlaget. Oslo, 1969.

Gisls Þattur Illugasonar. Ved Grimur M. Helgason og Vesteinn Olason. Islenzkar fornsøgur, bd. 1. Reykavik, 1968.

Håkon den godes saga. I: Snorre Sturluson: *Norges kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Den norske bokklubben. Oslo, 1979.

Håkon Jarls saga. I: Snorre Sturluson: *Norges kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Den norske bokklubben. Oslo, 1979.

Finnboga saga. Utgitt ved Jóhannes Halldórsson. Íslenzk fornrit, bd.14. Hið islenzka Fornritafélag. Reykjavik, 1959.

Harald Hårfagres saga. I: Snorre Sturluson: *Norges kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Den norske bokklubben. Oslo, 1979.

Heiðarvíga saga. Ved Sigurður Nordal og Guðni Jónsson. Íslenzk fornrit, bd. 3. Hið Íslenzka fornritafélag. Reykjavik, 1938.

Hreidars Þattur. Ved Grimur M. Helgason og Vesteinn Olason Islenzkar fornsøgur, bd. 6. Reykjavik, 1971.

Kongspegelen (Konungs skuggsjá). Ved Alf Hellevik. Norrøne bokverk nr.7 og 14. Det norske samlaget. Oslo, 1943

Kormaks saga. I: Tre sagaer om Islændinger. Oversatt av Sigrid Undseth. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1923.

Laxdæla saga. Ved Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit, bd. 5. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavik, 1934.

Njålssoga. Omsett av Aslak Liestøl. Ny og fullstendig utgåve ved Jan Ragnar Hagland. Det norske samlaget. Oslo, 1996

Olav Tryggvasons saga. I: Snorre Sturluson: *Norges kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Den norske bokklubben. Oslo, 1979.

Orknøyingasoga. Umsett av Gustav Indrebø. Norrøne bokverk nr. 25. Det norske samlaget. Oslo, 1929.

Ögmundar þáttr dýtts. Utgitt ved Jónas Kristjánsson. Íslenzk fornrit, bd. 9: Eyfirðinga sögur. Reykjavik, 1956.

Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe. I: Sagaen om Gunlaug Ormstunge og andre sagaer om islandske skalder. Oversatt av Charles Kent. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1928.

Sagaen om fosterbrødrene. Oversatt av Anne Holtsmark. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1927

Sagaen om Gunnlaug Ormstunge. I: Sagaen om Gunlaug Ormstunge og andre sagaer om islandske skalder. Oversatt av Charles Kent. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1928.

Sagaen om Hallfred Vanrådeskald. I: Sagaen om Gunlaug Ormstunge og andre sagaer om islandske skalder. Oversatt av Charles Kent. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1928.

Soga om Gisle Sursson. Omsett av Dagfinn Aasen. Samlaget. Oslo, 1993

Soga om Grette Åsmundsson. Omsett av Arne Ommedal. Norrøne Bokverk 11. Det norske samlaget. Oslo, 1977.

Soga om laksdølane. Omsett av Bjarne Fidjestøl. Norrøne bokverk. Samlaget. Oslo, 1994.

Soga om ljosvetningane. Omsett til nynorsk av Hallvard Magerøy. Norrøne bokverk nr. 37. Det norske samlaget. Oslo, 1950.

Soga om røykdølane. Omsett av Leiv Dyrhaug. Norrøne bokverk 48. Det norske samlaget. Oslo, 1981

Soga om øyrbyggjene. Omsett frå gamalnorsk av Jostein Høgetveit. Norrøne bokverk nr. 10. Det norske samlaget. Oslo, 1939.
Svarfdæla saga. Utgitt ved Jónas Kristjánsson. Íslenzk fornrit, bd. 9: Eyfirðinga sögur. Reykjavik, 1956.
Þórðar saga hreðu. Utgitt ved Jóhannes Halldórsson. Íslenzk fornrit, bd. 14. Hið islenzka Fornritafélag. Reykjavik, 1959.
Þorsteins saga hvíta. Austfirðinga sögur. Utgitt ved Jón Jóhannesson. Íslenzk fornrit, bd. 11: Austfirðinga sögur. Reykjavík, 1950.
Þorsteins þáttr Austfirðings. Utgitt ved Jón Jóhannesson. Íslenzk fornrit, bd. 11: Austfirðinga sögur. Reykjavík, 1950.
Þorvarðar þáttur krákunefs. Utgitt ved Grimur M. Helgason og Vesteinn Olason. Islenzkar fornsøgur, bd.3. Reykjavik, 1969.
Valla-Ljóts saga. Utgitt ved Jónas Kristjánsson. Íslenzk fornrit, bd. 9: Eyfirðinga sögur. Reykjavik, 1956.
Viga- Glums saga. I : Tre sagaer om Islændinger. Oversatt av Sigrid Undseth. Islandske ættesagaer. Aschehoug & co. Oslo, 1923
Ynglingesaga. I Snorri Sturluson: *Norges kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Den norske bokklubben. Oslo, 1979.
Einhard: *Vita Karoli Magni*. Red. Waitz, Georg og Pertz, Georg Heinrich. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatimediti, bd. 25. Hannover, 1911.

Sekundærkilder:

Airlie, Stuart 1995: The Aristocracy. I: McKitterick, R. (red.): The New Cambridge Medieval History II, c. 700-900.Cambridge University Press, Cambridge, s. 431-450.
Alcock, Leslie 1993: Image and Icon in Pictish Sculpture. I: Spearman, R.M. og Higgitt, J (red.): *The Age of Migrating Ideas. Early Medieval Art in Northern Britain and Ireland. Proceedings of the Second International Conference on Insular Art held in the National Museums of Scotland in Edinburgh, 3-6. January 1991.* National Museums of Scotland. Alan Sutton Publishings, s. 230-236.
Alcock, Susan E. 2002: *Archaeologies of the Greek Past: Landscape, Monuments and Memories.* Cambridge University Press. Cambridge.
Althoff, Gerd 2004: *Family, friends and followers. Political and Social Bonds in Early Medieval Europe.* Cambridge University Press, Cambridge.
Ambrosiani, Bjørn 1998: Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age: An Archaeological Response. I Clarke, H.B, Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 405-420.
Ambrosiani, Bjørn og Eriksen, Bo 1991: *Birka.Vikingastaden*. Vol. 2. Wiken.
Andrén, Anders 1997: *Mellan ting och text : en introduktion till de historiska arkeologierna.* Kulturhistoriskt bibliotek. Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.
Andrén, Anders 2002: Platsernas betydelse. Norrön ritual och kultplatskontinuitet. I: Jennbert,K, Andrén, A. og Raudvere, C. (red.): *Ordning Plats och praxis – studier av norrön förkristen ritual.* Vägar till Midgård 2. Nordic Academic Press. Lund, s.299-342.
Andrén, Anders 2004: I skuggan av Yggdrasil. Trädet mellan idé och realitet i nordisk tradition. I: Andrén, A., Jennbert, K. og Raudvere, C. (red.): *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi.* Vägar till Midgård 4. Nordic Academic Press. Lund, s. 389-430.
Andersson, Eva 2006: *Kläderna och människan i medeltidens Sverige och Norge.* Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 47. Historiska institutionen, Göteborgs universitet.Göteborg.
Angenendt, Arnold 1984: *Kaiserherrschaft und Køningstaufe: Kaiser, Könige und Päpste als geistliche Patrone in der abendländischen Missionsgeschichte.* Arbeiten zur Frühmittelalterforschung: Schriftenreihe des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster, bd. 15. De Gruyter, Berlin.
Arne, T.J. 1914: *La Suède et l'Orient. Archives d'etudes orientales*. K.W. Appelbergs Boktryckeri. Uppsala.
Arstad, Knut 1995: Ribbungsoprør, riksenhet og enekongedømme. *Collegium Medievale* 1995 (1), s. 63-90

Arrhenius, Birgit 1995a: Women and gold. On the role of women in society at the time of the Great Migrations and their relationship to the production and distribution of ornaments. I: Gjøstein Resi, H. (red.): *Produksjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden 7-10 mai 1992*. Varia 30, Universitetets Oldsaksamling, Oslo, s. 85-96.

Arrhenius, Birgit 1995b: Regalia in Svealand in Early Medieval Times. *Tor* , vol.27:1, s. 311-336.

Arwidsson, Greta 1984: *Birka II:1*. Systematische Analysen der Gräberfunde. Kungl. Vitterhets Historia och Antikvitets Akademien. Almqvist och Wiksell International. Stockholm.

Baetke, Walter 1951: *Christliches Lehngut in der Sagareligion.* Bereichte über die Verhandlungender Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-hist. Kl. Bd. 98. Berlin.

Bagge, Sverre 1991: *Society and Politics in Snorri Sturlusons' Heimskringla.* Berkeley.

Bakka, Egil 1963: Some English decorated metal objects found in Nowegian Viking graves: contributions to the art history of the eight century A.D. *Årbok for universitetet i Bergen. Humanistisk Serie* 1963:1. Norwegian Universities Press. Bergen-Oslo.

Bakka, Egil 1993: Gauselfunnet og bakgrunnen for det. I: Solberg, B. (red.): *Minneskrift til Egil Bakka*. Arkeologiske skrifter 7. Historisk museum. Universitetet i Bergen, s. 248- 304.

Ballangrud Andersen, Even 2006: Vikingtidens sverd og sverdtyper. *Norsk Våpenhistorisk Selskap Årbok* 2006, s. 161-220.

Balodis, F. 1940: *Det äldsta Lettland.* Uppsala.

Barndon, Randi 2005: Metall og myter – magi og transformasjon. *Primitive Tider* (8), s. 61-74.

Barrow, Julia 1999: Friendship in Anglo-Saxon Charters. I: Haseldine, J. (red.): *Friendship in Medieval Europe*. Sutton Publishing, s. 106-123.

Barrett, James H. 2003: Culture Contact in Viking Age Scotland. I: Barrett, J.H. (red.): *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic*. Studies in the early Middle Ages vol. 5 . Brepols, Turnhout, s.73-109

Barrett, James H. 2004: Beyond War and Peace: The Study of Culture Contact in Viking-Age Scotland. I: Hines, J., Lane, A., og Redknap, M. (red.): *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking Period Settlement at Cardiff, July 2001*. Society for Medieval Archaeology, Monograph 20. Maney, s. 207-218.

Barrett, James H., Beukens, R., Simpson, I., Ashmore, P., Poaps, S., Huntley, J. 2000: What Was the Viking Age and When Did it Happen? A View from Orkney. *Norwegian Archaeological Review* 33, no.1, s. 1-39.

Batey, Colleen E. 1987: Viking and Late Norse Caithness: The Archaeological Evidence. I: Knirk, J.E. (red.): *Proceedings of the Tenth Viking Congress.* Larkollen, Norway 1985. Universitetets Oldsaksamling Skrifter. Ny rekke. No. 9, s. 131-148.

Batey, Colleen 1993: The Viking and Late Norse graves of Caithness and Sutherland. I: Batey, C.E., Jesch, J. og Morris, C.D. (red.): *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic: selected papers from the proceedings of the Eleventh Viking Congress, Thurso and Kirkwall, 22. August – 1. September 1989.* Edinburgh University, Edinburgh, s.148-164.

Bazelmans, Jos 2000: Beyond power. Ceremonial exchanges in *Beowulf*. I: Theuws, F. og Nelson, J.L. (red.): *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages.* Brill. Leiden-Boston-Köln, s. 311-375.

Bell, Cathrine 1992: *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press. New York

Bell, Cathrine 1997: *Ritual: perspectives and dimensions.* Oxford University Press. New York

Bencard, M. 1988: The Stratigraphy and dating of 8th century Ribe. *Journal of Danish Archaeology* 7, s. 225-228.

Bender Jørgensen, Lise 1992: *North European Textiles until AD 1000*. Aarhus University Press.

Bender Jørgensen, Lise 1995: Karl den Store, Muhammed og uldsækken. *Varia* 30. Universitetets Oldsaksamling. Oslo, s. 73-83.

Berg, Evy 1997: *Gård og grav på Rør i Rygge, Østfold. Dobbeltsporprosjektet. Arkeologiske undersøkelser 1994-1996.* Varia 47. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Berglund, Birgitta 1995. *Tjøtta-riket – en arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr. f. til 1700 e. Kr*. UNIT, Vitenskapsmuseet. Trondheim.

Bergstøl, Jostein 2002: Iron technology and magic in Iron Age Norway. I: Ottoway, I. (red.): *Metals and Society. Papers from a session held at the European Associations of Archaeologists Sixth Annual Meeting in Lisbon 2000.* BAR International Series, 1061, s. 77-82.

Bergstøl, Jostein 2008: *Samer i Østerdalen? : en studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark.* Acta humaniora no. 325. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub. Oslo.

Beuerman, Ian 2006: *Masters of the Narrow Sea. Forgotten Challenges to Norwegian Rule in Man and the Isles, 1079-1266.* Acta humaniora no. 286. Faculty of Humanities, University of Oslo. Unipub. Oslo.

Birkeli, Fridjov 1973: *Norske steinkors i tidlig middelalder: et bidrag til belysning av overgangen fra norrøn religion til kristendom*. Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo Skrifter nr. 10. Hist.-filos. klasse. Ny serie. Universitetsforlaget. Oslo.

Birkeli, Fridtjov 1995: *Tolv vintrer hadde kristendommen vært i Norge*. Verbum. Oslo.

Bjørn, Anathon og Shetelig, Haakon 1940: *England og kontinentet*. : Shetelig, H. (red.): Viking Antiquities in Great Britain and Ireland, bd. 4. Oslo.

Bjørgo, Narve 1995: Kapittel 1: Norge, Norden og Europa (til ca. 1240). I: Bjørgo, N. Rian, Ø. og Kaartvedt, A. (red.): *Selvstendighet og Union. Fra middelalderen til 1905. Norsk utenrikspolitikks historie, bind 1*. Universitetsforlaget. Oslo, s. 19-46.

Bjørkvik, Halvard 1964. Kungsgård. *Kulturhistorisk leksikon for norsk middelalder* IX, 517–518.

Blindheim, Charlotte 1947: Drakt og smykker. Studier i jernalderens drakthistorie i Norden. *Viking*, bind XI, s. 1-139.

Blindheim, Charlotte 1963: Smedgraven fra Bygland i Morgedal. *Viking* XXVI, s.25-80.

Blindheim, Charlotte 1976: A collection of Celtic (?) bronze objects found at Kaupang (Skiringsal), Vestfold, Norway. I: Almqvist, B. og Greene, D. (red.): *Proceedings of the Seventh Viking Congress*. Royal Irish Academy. Dublin, s. 9-27.

Blindheim, Charlotte 1982: Slemmedal-skatten. *Viking*, bind XLV, s. 5-31.

Blindheim. Charlotte 1984: From Uppland in Sweden to the Upplands of Eastern Norway? *Festskrift til Thorleif Sjøvold på 70-års-dagen*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, no.5. Oslo, s. 43-56.

Blindheim, Charlotte, Heyerdahl-Larsen, Birgit og Tollnes, Roar 1981: *Kaupangfunnene, bd I.* Norske Oldfunn XI. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Blindheim, Charlotte og Heyerdahl-Larsen, Birgit 1995: *Kaupangfunnene, bd II. Gravplassene i Bikjholbergene/ Lamøya. Undersøkelsene 1950-1957. Del A. Gravskikk.* Norske Oldfunn XVI. Universitetets kulturhistoriske museer. Oslo.

Blindheim, Charlotte, Heyerdahl-Larsen, Birgit og Ingstad, Anne-Stine 1999: *Kaupangfunnene, bd.II. Gravplassene i Bikjholbergene/ Lamøya. Undersøkelsene 1950-1957. Del B: Oldsaksformer: kulturhistorisk tilbakeblikk. Del C: Tekstilene.* Norske Oldfunn XVII. Universitetets kulturhistoriske museer. Oslo.

Bolin, Sture 1926: *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Studier av romersk och ældre germansk historia.* Lunds Universitet. Lund.

Bolvig, Axel 2003: Dragt, magt og avmagt i danske kalkmalerier. I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s. 170-189.

Bourdieu, Pierre 1991: *Outline of a theory of practice.* University press. Cambridge.

Brink, Stefan 1996: Political and Social Structures in Early Scandinavia. A Settlement-Historical Pre-Study of the Central Place. *Tor*, vol. 28, s. 235-281.

Brivkalne, E. 1974: Tērvetes saktas. (Die Spangen von Tērvete). *Arheologija un Etnogrāfija*, 11. Riga.

Brøgger, Anton W. 1928: Håløygenes Bjarmelandsferder. I: *Festskrift til rektor J. Qvigstad, 1853-4. april-1928.* Tromsø Museums Skrifter, bd. 2. Tromsø, s.27-36.

Brøgger, Anton W. 1930: *Den norske bosetningen på Shetland-Orknøyene. Studier og resultater*. Historisk-filosofisk klasse II. Jacob Dybwad. Oslo, s.157-247.

Brøndsted, Johannes 1936: Danish inhumation graves of the Viking Age: a survey. *Acta Archaeologica 7* (1936), s. 81-228.

Braathen, Helge 1989: *Ryttergraver. Politiske strukturer i eldre rikssamlingstid.* Varia 19. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Bukkemoen, Grete 2007: Alt har sin plass. Stedsidentitet og sosial diskurs på Jæren i eldre jernalder. I: Hedeager, L. (red.): *Sjøreiser og stedsidentitet. Jæren/Lista i bronsealder og eldre jernalder.* Oslo Arkeologiske Serie 8. Universitetet i Oslo, s. 135-302.

Butalia, Urvashi 2004: Legacies of Departure: Decolonization, Nation-making and Gender. I: Levine, P. (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford, s. 203-219.

Byock, Jesse 1982: *Feud in the Icelandic Saga*. University of California Press. Berkeley.

Bødal, Sigmund Matias 1998: *Vik i Sogn 750-1030. Lokalsamfunn med overregionale kontakter.* Hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.

Bøe, Johs. 1926: An ornamented Celtic bronze object found in a Norwegian grave. *Bergens museums aarbok* 1924-25, *Historisk-antikvarisk række,* 4. Bergen, s. 1-34.

Bøe, Johs. 1931: *Jernalderens keramikk i Norge.* Bergen museums skrifter nr. 14. A/S John Griegs boktrykkeri. Bergen.

Bøe, Johs 1934: A Hoard from West-Norway. *The Antiquaries Journal,* s. 159-162.

Bøe, Johs. 1940: *Norse Antiquities in Ireland*. I: Shetelig, H. (red.): Viking Antiquities in Great Britain and Ireland, bd. 3. Oslo.

Capelle, Torsten 1968: *Der Metallschmuck von Haithabu.* Karl Wachholtz Verlag. Neumünster.

Callaway, Helen 1987: *Gender, Culture and Empire. European Women in Colonial Nigeria.* MacMillan Press. Houndmills.

Carlsson, Anders 1988: *Vikingatida ringspännen från Gotland.* Stockholm studies in archaeology; 8. Stockholm.

Carver, Martin O.H. 1989: Kingship and material culture in early Anglo-Saxon East Anglia. I: Bassett,S. (red.): *The Origins of Anglo-Saxon Kingdoms*. Leicester University Press. Leicester, s. 141-158.

Carver, Martin O.H. 1990. Pre-Viking traffic in the North Sea. I: Macgrail, S. (red.): *Maritime Celts, Frisians and Saxons*. Council for British Archaeology. London, s. 117-25.

Carver, Martin O.H. 1992: Ideology and Allegiance in East-Anglia. I: Farrel, R. og Neuman de Vegvar, C. (red.): *Sutton Hoo: Fifty Years After.* American Early Medieval Studies 2. Ohio, s. 173-182.

Carver, Martin O.H. 1999: Exploring, Explaining, Imagining: Anglo-Saxon Archaeology 1998: I: Karkov, C.E. (red.): The Archaeology of Anglo-Saxon England. Basic Readings. Garland, New York og London, s. 25-52.

Cessford, C. 1996: Exogamous marriages between Anglo-Saxons and Britons. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 9. Oxford, s. 49-52.

Chapman, John 2000: *Fragmentation in archaeology : people, places and broken objects in the prehistory of south-eastern Europe.* Routledge. London.

Charles-Edwards, Thomas 1976: The Distinction Between Land and Moveable Wealth in Anglo-Saxon England. I: Sawyer, P. (red.): *Medieval Settlement. Continuity and Change.* London, s. 180-187.

Charles-Edwards, Thomas 1986: Crìth Gablach and the law of status. *Peritia* 5, s. 53-73.

Cleasby, Richard og Vigfusson, Guðbrandur 1874: *An Icelandic-English dictionary.* Clarendon Press. Oxford.

Cleve, Nils 1942: Ett i Finland funnet tistelspänne. *Finskt Museum* 48 (1941), s. 12–22.

Clover, C. J. 1985: Icelandic Family Sagas (Íslendingasögur). I: Clover, C.J. og Lindow, J. (red.): *Old Norse-Icelandic Litterature. A Critical Guide*. Islendica XLV. Ithaka, s. 239-315.

Clunies Ross, Margaret 1998: *Prolongued Echoes. Old Norse Myth in Medieval Northern Society, vol.2. The Receptions of Old Myths in Medieval Iceland.* Odense University Press. Odense.

Collins, Roger 1991: *Early Medieval Europe 300-1000*. Macmillan History of Europe. The Macmillan Press Ltd. Basingstoke

Cone, Polly 1977 (red.): *Treasures of early Irish art 1500 B.C. to 1500 A.D: from the collections of the National museum of Ireland.* Metropolitan Museum of Art, New York. Royal Irish Academy, Trinity College, Dublin.

Coupland, Simon 1998: From poachers to gamekeepers. Scandinavian warlords and Carolingian kings. *Early Medieval Europe* 7 (1), s. 85-114.

Crawford, Barbara E. 1987: *Scotland in the early Middle Ages 2: Scandinavian Scotland*. Studies in the early history of Britain. Leicester University Press. Leicester.

Crawford, Barbara E. 2003: The Vikings. I: Davies, W. (red.): *From the Viking to the Normans*. The Short Oxford History of the British Isles. Oxford University Press, Oxford, s. 41-71.

Curman, Sigurd, Nerman, Birger og Selling, Dagmar 1945: *Tiotusen år i Sverige*. Statens historiska museum. Stockholm.

Curta, Florin 2006: Merovingian and Carolingian Gift-Giving. *Speculum* 81, s. 671-699.

Damsholt, Tine 2003: Tarvelighet og borgerdyd. Den patriotiske dragt i 1790's København. I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt*. Museum Tusculanums Forlag. København, s. 190-203.

DeMarrais, Elizabeth, Castillo, Luis Jaime og Earle, Timothy 1996: Ideology, Materialization and Power Strategies. *Current Anthropology*, vol. 37, no. 1, s. 15-31.

De Paor, M. og L. 1958: *Early Christian Ireland.* London.

Deppert-Lippitz, Barbara 2000: A Late Antique Crossbow Fibula in the Metropolitan Museum of Art. *Metropolitan Museum Journal*, vol. 35, s. 39-70.

Doherty, Charles 1998: The Vikings in Ireland: a review. I: Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M., Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 288-330.

Dommasnes, Liv Helga 1979: Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling. *Viking*, bd. XLII, s. 95-114.

Driscoll, Stephen T. 1988: The relationship between history and archaeology: artefacts, documents and power. I: Driscoll, S. T. og Nieke, M. R. (red.): *Power and politics in early medieval Britain and Ireland.* Edinburgh University Press. Edinburgh, s. 162-187.

Driscoll, Stephen T. og Nieke, Margaret R. 1988: Introduction: reworking historical archaeology. I: Driscoll, S. T. og Nieke, M. R. (red.): *Power and politics in early medieval Britain and Ireland.* Edinburgh University Press. Edinburgh, s. 1-5.

Dørum, Knut 2004: *Romerike og riksintegreringen. Integreringen av Romerike i det norske rikskongedømmet i perioden ca. 1000-1350.* Acta Humaniora no. 183. Universitiet i Oslo.

Eilhardt, Kurt 2003: *For force is not of God. What were the reasons behind Hákon Aðalsteinsfóstri's failed mission to Trøndelag?* Masteroppgave. Middelaldersenteret, Universitetet i Oslo.

Einarsdóttir, Ólafia 1971: Harald Dovrefostre af Sogn. *Historisk tidskrift*, bd. 50 – 1970, s. 131-166.

Ekelund, G. 1956: Silverskatten från Eketorp. *Från bergslag och bondebygd*. Örebro läns hembygdsförbunds årbok, 11. Örebro, s. 143-175.

Eldjárn, K. 2000 [1956]: *Kuml og haugfé. Ur heiðnum sið a Islanði*. Mál og menning. Reykjavík.

Enright, M.1996: *Lady with a mead cup : ritual, prophecy and lordship in the European warband from La Tène to the Viking Age.* Four Courts Press. Dublin.

Etchingham, Colmán 2001: North Wales, Ireland and the Isles: the Insular Viking Zone. *Peritia* 15 (2001), s. 145-187.

Etchingham, Colmán 2007: The location of historical *Laithlinn/Lochla(i)nn*: Scotland or Scandinavia?. I: Ó Flaithearta, M. (red.): *Proceedings of the Seventh Symposium of Societas Celtologica Nordica.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala Universitet, s. 11-31.

Ettlinger, E. 1953: The Stone Sculptures on White Island, Lower Lough Erne, Co. Fermanagh. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, s. 33-35.

Fanning, Thomas 1994: *Viking-Age Ringed Pins from Dublin.* Medieval Dublin Excavations 1962-81, Ser. B, vol. 4. Royal Irish Academy. Dublin.

Fanning, Thomas 2000: Viking Age Ringed Pins from Denmark. *Acta Archaeologica*, vol. 71, s. 79-86.

Fidjestøl, Bjarne 1994: (Review of) Ynglingatal og Ynglingasaga. *Maal og minne*, 1994, s. 191-199.

Fleming, Robin 2003: Lords and Labour. I: Davies, W. (red.): *From the Viking to the Normans*. The Short Oxford History of the British Isles. Oxford University Press, Oxford, s. 107-137.

Fleischer, Jens 2003: Dragkultur i byzantinsk billedkunst indtil 1453. I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s. 126-146.

Forseth, Lars 1993: *Vikingtid i Østfold og Vestfold. En kildekritisk granskning av regionale forskjeller i gravfunnene.* Magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo.

Forseth, Lars 2003: Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene. I: Sigurðsson, J.V. og Norseng, P.G. (red.): *Over grenser. Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder.* Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder, skriftserie nr. 5, s. 31-70.

Forte, Angelo, Richard Oram og Fredrik Pedersen 2005: *Viking Empires*. Cambridge University Press. Cambridge.

Fouracre, Paul 1995: Frankish Gaul to 814. I: McKitterick, R. (red): *The New Cambridge Medieval History, vol. II c.700-c.900.* Cambridge University Press, Cambridge, s. 85-109.

Fowler, Elisabeth 1960: The Origins and Development of the Penannular Brooch in Europe. *The Proceedings of the Prehistoric Society*, N.S. 26, s. 149-177.

Frandsen, L.B. og Jensen, S. 1988: The Dating of Ribe's earliest Culture Layers. *Journal of Danish Archaeology* 7, s. 228-331.

Friðriksson, Adolf 2000: Viking Burial Practices in Iceland. I: *Kuml og haugfé. Ur heiðnum sið a Islanði* (se Eldjárn, K., red. Friðriksson, A.). Mál og menning. Reykjavík, s. 549-610 (med engelsk sammendrag)

Fuglesang, Signe Horn 1972: Sverd. *Kulturhistorisk leksikon for norsk middelalder*, bd. XVII. Oslo, s.518-528.

Fuglestvedt, Ingrid og Hernæs, Per 1996: Rituell kommunikasjon i yngre jernalder. Forslag til modell for forståelse av storhauger og steinkors i brytningstiden mellom hedendom og kristendom. I: Krøger, J. og Naley, H.-R. (red.): *Nordsjøen. Handel, religion og politikk.* Karmøyseminaret 1994 og 1995. Karmøy, s. 140-150.

Gaimster, Märit 1991: Money and Media in Viking Age Scandinavia. I: Samson, R. (red.): *Social Approaches to Viking Studies*. Cruithne press. Glasgow, s. 113-122.

Gansum,. Terje og Hansen, Hans-Johnny 2004: Fra jern til stål. I: Melheim, L., Hedeager, L. og Oma, K. (red.): *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar – 2. februar 2002*. Oslo Archaeological Series, nr. 2. Universitetet i Oslo. Oslo, s. 244-376.

Gaut, Bjarne 2001: *Britain and Western Scandinavia in the Vendel Period, c.570-c.800. The Evidence of Artefacts.* Thesis submittet for the degree of Master of Philosophy. University of York, Department of Archaeology.

Geary, Patrick 1988: *Before France & Germany. The Creation & Transformation of the Merovingian World.* Oxford University Press. New York/ Oxford.

Geber, Øystein 1991: *Brede seil over Nordsjø går. Import til Vestlandet i vikingtid.* Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen.

Geertz, Clifford 1966: Religion as a cultural system. I: Banton, M. (red.): *Anthropological Approaches to the Study of Religion.* Tavistock. London, s.1-46.

Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society. Outline of a theory of Structuration.* Polity Press. Cambridge.

Giddens, Anthony 1988: *Central Problems in Social History. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. MacMillan Education. London.

Ginters, Valdermar 1984: Der Ursprung der Ringspangen von østlichem Typ. I: Arwidsson, G. (red.): *Birka II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist och Wiksell International. Stockholm, s. 23-30.

Gjerpe, Lars-Erik 2005: *Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet i Vestfold, bind 1.* Varia 60. Kulturhistorisk Museum. Universitetet i Oslo. Oslo.

Gjessing, Gutorm 1928: Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge. *Universitetets Oldsaksamling Årbok* 1927, s. 23-42.

Gjessing, Gutorm 1934: *Studier i norsk merovingertid. Kronologi og oldsaksformer*. Det norske videnskaps-akademi i Oslo skrifter II, historisk-filosofisk klasse 1934, 2. Oslo.

Gjessing, Gutorm 1939: Noen nordnorske handelsproblemer i jernalderen. *Viking* bd. III, s. 37-54.

Gosden, Chris 2001: Postcolonial Archaeology. Issues of Culture, Identity and Knowledge. I: Hodder, I. (red.): *Archeological Theory Today*. Polity Press. Oxford, s. 241-261.

Gosden, Chris 2004: *Archaeology and Colonialism : cultural contact from 5000 B.C. to the present.* Cambridge University Press, Cambridge.

Graham-Campbell, James 1972: Two groups of ninth-century Irish brooches. *Journal of Royal Society of Antiquaries of Ireland* 102, s. 113-128.

Graham-Campbell, James 1975: Bossed penannular brooches: a review of research. *Medieval Archaeology* 19, s. 33-47.

Graham-Campbell, James 1976a: The Viking-Age silver hoards of Ireland. I: Almqvist, B. og Greene, D. (red.): *Proceedings of the Seventh Viking Congress*. Dublin, s. 39-74.

Graham-Campbell, James 1976b: Bossed Penannular Brooches Reconsidered. *Norwegian Archaeological Review* vol. 9, no.1, s.45-52.

Graham-Campbell, James 1981: *Vikingenes verden*. Tiden. Oslo. (Norsk utgave ved Einar Østmo).

Graham-Campbell, James 1983a: The Viking-Age silver hoards of the Isle of Man. I: Fell, C. et al (red.): *The Viking Age in the Isle of Man:* Selected papers from The Ninth Viking Congress, Isle of Man 4.-14. July 1981. University College London, s. 53-80.

Graham-Campbell, James 1983b: Some Viking Age Penannular Brooches from Scotland and the origin of the 'Thistle Brooch'. I: O'Connor, A. and Clarke, D.V. (red.): *From the Stone Age to the 'Forty-Five'*. John Donald Publishers Ltd. Edinburgh, s. 310-323.

Graham-Campbell, James 1984: Western influences on penannular brooches and ringed pins. I: Arwidsson, G. (red.): *Birka II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Kungl. Vitterhets Historia och Antikvitets Akademien. Almqvist och Wiksell International. Stockholm , s. 31-38.

Graham-Campbell, James 1987: Western Penannular Brooches and their Viking Age Copies in Norway: a new classification. I: Knirk, J. E. (red.): *Proceedings of the Tenth Viking Congress*. Larkollen, Norway 1985. Universitetets Oldsaksamling Skrifter. Ny rekke. No. 9, s. 231-246.

Graham-Campbell, James 1992: The Cuerdale Hoard: Comparison and Context. I: Graham-Cambell, J. (red.) *Viking Treasure from the North West. The Cuerdale Hoard in its Context*. Selected papers from The Vikings of the Irish Sea conference, Liverpool, 18.-20. May 1990. National Museums and Galleries on the Merseyside. Occational Papers, Liverpool Museum No. 5, s.107-115.

Graham-Cambell, James 1995: *The Viking-Age Gold and Silver of Scotland*. National Museums of Scotland. Edinburgh.

Graham-Cambell, James 2001: National and regional identities: the 'glittering prizes'. I: Redknap, M. Edwards, N. ,Youngs, S., Lane, A. og Knight, J. (red.): *Pattern and purpose in Insular art*: Oxbow. Oxford, s. 27 -38

Graham-Campbell, James 2010: Pins and penannular brooches. I: Skre, D. og Pilø, L. (red.): *Finds of Precious Metals, Stones, Amber and Glass.* Kaupang Excavation Project publication series, vol. 3. Aarhus University Press Kaupang Excavation Project, University of Oslo, Oslo.

Graham-Campbell, James og Batey, Colleen 1998: *Vikings in Scottland. An Archaeological Survey*. University Press. Edinburgh.

Graham-Campbell, James og Kidd, Dafydd 1980: *The Vikings.* The Trustees of the British Museum. British Museum Publication Ltd. London.

Grieg, Sigurd 1929: *Vikingtidens skattefunn.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, bd. II. Oslo.

Grieg, Sigurd 1940: Viking Antiquities in Scotland. I: Shetelig, H. (red.): *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, bd.2. Oslo.

Grieg, Sigurd 1947: *Gjermundbufundet.* Norske Oldfunn VIII. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Griffiths, David 2004: Settlement and Acculturation in the Irish Sea Region. I: Hines, J., Lane, A. og Redknap, M. (red.): *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking-period Settlement at Cardiff, July 2001*. The Society for Medieval Archaeology Monograph 20. Maney. Leeds, s. 125-138.

Gurevich, Aron 1968: Wealth and Gift-Bestowal among the Ancient Scandinavians. Scandinavica 7, s. 126-138.

Gurevich, Aron 1985: *Categories of Medieval Culture*. Routledge & Kegan Paul. London.

Gustin, Ingrid 2004: *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34. Almqvist & Wiksell. Malmø.

Habbe, Peter 2005: *Att se och tänka med ritual. Kontrakterande ritualer i de isländska släktsagorna.* Vägar till Midgård 7. Nordic Academic Press. Lund.

Hall, Catherine 2004: Of Gender and Empire: Reflections on the Nineteenth Century. I: Levin, P. (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford, s. 46-76.

Harlow, Mary 2004: Clothes maketh the man. I: Brubaker, L. og Smith, J. M. H. (red.): *Gender in the early medieval world. East and West, 300-900.* Cambridge University Press, Cambridge, s. 44-69.

Haseldine, Julian (red.)1999: *Friendship in Medieval Europe.* Sutton Publishing.

Hedeager, Lotte 1992: *Iron-Age societies: from tribe to state in Northern Europe, 500 BC to AD 700.* Blackwell. Oxford.

Hedeager, Lotte 1997: *Skygger af en anden virkelighed : oldnordiske myter.* Samlerens universitet. København.

Hedeager, Lotte 1998: Cosmological endurance: pagan identities in Early Christian Europe. *Journal of European Archaeology* 3, s. 383-397.

Hedeager, Lotte 1999: Sacred topography. Depositions of wealth in the cultural landscape. I: Gustafsson, A. og Karlsson, H. (red.): *Glyfer og arkeologiska rum – en vänbok til Jarl Nordbladh.* GOTARC, Series A, vol. 3. Gøteborgs Universitet. Gøteborg, s. 229-252.

Hedeager Lotte 2000: Migration Period Europe: The formation of a political mentality. I: Theuws, F. og Nelson, J. (red): *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages.* Brill. Leiden, s. 15-58.

Hedeager, Lotte 2001a: Asgard reconstructed? Gudme – a "central place" on the North. I: deJong, M. og Theuws, F. (red.): *Topographies of Power in the Early Middle Ages.* Brill. Leiden, s. 467-508.

Hedeager, Lotte 2001b: Norden. I: Hedeager, L. og Tvarnø, H.: *Tusen års europahistorie Romere, germanere og nordboere.* Pax forlag. Oslo.

Hedeager, Lotte 2003: Kognitiv topografi: ædelmetalldepoter i landskabet. I: Rolfsen, P. og Stylegar, F.A. (red.): Snartemofunnene i nytt lys. Universitetets Kulturhistoriske Museum, Skrifter nr. 2, Oslo, s. 147-165.

Hedeager, Lotte 2004: Dyr og andre mennesker – mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet. I: Andrén, A., Jennbert, K. and Raudevere, C (red.): *Ordning mot kaos – studier av förkristen kosmologi.* Vägar til Midgård 4. Nordic Academic Press. Lund., s. 219-252.

Hedeager, Lotte 2005: Chapter 18: Scandinavia. I: Fouracre, P. (red.): *The New Cambridge Medieval History. Vol. I, c.500-c.700*. Cambridge University Press, s. 496-523.

Hedeager Krag, Anne 2003: Herskersymboler i dragten fra Danmarks yngre jernalder og vikingetid. I: Hedeager Krag, A.(red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s. 62-77.

Heggstad, Leiv 1958: *Gamalnorsk ordbok: med nynorsk tyding*. Samlaget. Oslo.

Helgasson, A., Hickey, E., Goodacre, S., Bosnes, V., Stefánsson, K., Ward, R. and Sykes, B. 2001: mtDNA and the Islands of the North Atlantic: Estimating the Proportions of Norse and Gaelic Ancestry. *American Journal of Human Genetics*, 68, s. 723-737.

Helle, Knut 1993. Rikssamlingen etter Harald Hårfagre. I: Vea, M. S. (red.): *Rikssamlingen og Harald Hårfagre.* Karmøyseminaret 10. og 11. juni 1993. Karmøy, s. 147-161.

Helle, Knut 1998: The History of the Early Viking Age in Norway. I: Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M., Ó Floinn R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*. Four Courts Press. Dublin, s. 239-258.

Helms, Mary W. 1993: *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade and Power*. University of Texas press, Austin.

Henderson, George og Henderson, Isabel 2004: *The Art of the Picts. Sculpture and Metalwork in Early Medieval Scotland.* Thames & Hudson ltd. London.

Hermanson, Lars 2000: *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-tallets Danmark.* Avhandlingar från Historiska institusjonen, Göteborgs Universitet, 24, Göteborg.

Hernæs, Per 1985: *De østnorske sverdfunn fra yngre jernalder. En geografisk analyse*. Magistergrads-avhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.

Hernæs, P. 1997. Storpolitikk og vikingtog på slutten av 700-tallet. I: Fuglestvedt, I. og Myhre, B. (red.): *Konflikt i forhistorien.* AmS Varia 30. Arkeologisk Museum i Stavanger. Stavanger, s. 57-67.

Herschend, Frands 1992: Beowulf and Saint Sabas: The tension between the inidividual and the collective in Germanic society around 500 AD. *Tor* 24, s. 145-164. Uppsala.

Herschend, Frands 1993: The origin of the hall in South Scandinavia. *Tor* 25, s. 175-199.

Herschend, Frands 1994: Models of petty rulership: Two early settlements in Iceland. *Tor* 26, s. 163-191.

Herschend, Frands 1996: Verses for Lupus Duke of Champagne. Four poems by Venantius Fortunatus. *Tor* 28, s. 209-216.
Herschend, Frands 1997: *Livet i hallen. Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati.* Occational Papers in Archaeology 14. Uppsala: Institutionen för arkeologi och antikk historia, Uppsala.
Heyerdahl-Larsen, Birgit 1979: Spor av østlige kulturkontakter i Vestfolds vikingtid. 3 hesteskoformede spenner fra Kaupang. *Viking*, bd. XLII, s.115-127.
Heyerdahl-Larsen, Birgit u.å: *Materialgjennomgang: Bronser.* Upublisert notat i Kaupang-arkivet. Kulturhistorisk museums arkiv, Oslo.
Higham, N.J. 1992: Northumbria, Mercia and the Irish Sea Norse, 893-926. I: Graham-Campbell, J. (red.): *Viking treasure from the North West: the Cuerdale hoard in its context : selected papers from The Vikings of the Irish Sea Conference, Liverpool, 18.-20. May 1990.* National Museums & Galleries on Merseyside no. 5. Liverpool.
Hines, John 1994: The becoming of the English: identity, material culture and language in early Anglo-Saxon England. *Anglo-Saxon Studies in History and Archaeology* 7, s. 49-59.
Hines, John 1996: Tidlig kontakt over Nordsjøen og de bakenforliggende årsaker. I: Krøger, J.F. og Naley, H.-R. (red.): *Nordsjøen. Handel, religion og politikk.* Karmøyseminarene 1994 og 1995. Dreyer bok. Stavanger, s. 18-30.
Hinsch, Erik 1951: Førromersk jernalder i Norge. *Finska fornminnesföreninges tidsskrift* LII:1, s. 51-71.
Hjørungdal, Tove 1994: Materiell kultur og kjønn i arkeologien. Kjønnsbestemmelse av forhistoriske graver på 1800-tallet. *K.A.N* 17-18. Tromsø, s.52-86.
Holand, Ingegerd 2001: *Sustaining life. Vessel import to Norway in the first millennium AD.* AmS-skrifter 17. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.
Holck, Per 1986: *Cremated bones: a medical-anthropological study of an archaeological material on cremation burials.* Antropologiske skrifter 1. Avdeling for anatomi, Institutt for medisinske basalfag, Universitetet i Oslo. Oslo.
Holm, Poul 1994: Between Apathy and Antipathy: the Vikings in Irish and Scandinavian history. *Peritia* 8 (1994), s. 151-169.
Holmqvist, Wilhelm 1959: The Syllöda Silver Pin – an English Element in the Art of Viking Age. *Finskt museum* LXVI, s. 34-63.
Holmqvist, Wilhelm 1960: Smärre meddelanden: Ett norskt ringspänne, *Fornvännen*, s. 280-284.
Holmsen, Andreas 1982: Integreringen av innlandsdistriktene i det gammelnorske riket. I: Imsen, S: og Sandvik, G. (red.): *Hamarspor. Et festskrift til Lars Hamre.* Universitetsforlaget. Oslo, s. 9-19.
Hougen, Bjørn 2006: Kapittel 1: Billedvev. I: Christensen, A.E. og Nockert, M. (red.): *Osebergfunnet, bd. IV: Tekstilene.* Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Oslo, s. 15-131.
Hyenstrand, Åke 1996: *Lejonet, draken och korset : Sverige 500-1000.* Studentlitteratur. Stockholm
Hylland Eriksen, Thomas 2002*: Ethnicity and Nationalism.* Pluto press. London.
Hägg, Inga 1974: *Kvinnodräkten i Birka: livplaggens rekonstruktion på grundval av det arkeologiska materialet.* Aun 2. Uppsala.
Hägg, Inga 1986: Die Tracht. *Birka II.2*. KVHAA. Stockholm, s. 51-72.
Hägg, Inga 2003: Härskarsymbolik i Birksdrakten. I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s. 14-27.
Høgestøl, Mari 1983: Gravskikk og kjønnsrelasjoner. Magistergradsavhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
Høigård Hofseth, Ellen 1981: Loven om våpenting sett i lys av arkeologisk materiale. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok*, s. 103-118.
Hårdh, Birgitta 1976a: *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 4°, no..9. Bonn.
Hårdh, Birgitta 1976b: *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, no. 6. Lund.
Hårdh, Birgitta 1996: *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study*. Acta Archeologica Lundensia. Series in 8º, no. 25. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
Irgens Larsen, B. 1938: Kongesagaenes skildringer av middelaldersk klædedrakt. *Det Kongelige norske videnskabers selskab skrifter*, 1937 nr 4, s. 1-22.

Iversen, Frode 1999: *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldregodssamlinger? En analyse av romlig organisering av graver og eiendomsstruktur i Hordaland og Sogn og Fjordane.* Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen 4. Bergen.

Iversen, Frode 2004: *Eiendom, makt og statsdannelse. Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder.* Universitetet i Bergen. Bergen.

Jacobsson, Michael 1992: *Krigarideologi och vikingtida svärdstypologi*. Stockholm Studies in Archaeology 11. Akademitryck AB. Stockholm.

James Hammerton, A. 2004: Gender and Migration. I: Levine, P. (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford, s. 156-180.

Jaski, Bart 2000: *Early Irish kingship and succession*. Four Courts Press. Dublin.

Jenkins, Richard 1997: *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. Sage publications. London – Thousand Oakes – New Dehli.

Jesch, Judith 2001: *Ships and Men in the Late Viking Age. The Vocabulary of Runic Inscriptions and Scaldic Verse.* The Boydell Press. Woodbridge.

Johansen, Olav Sverre 1973: Bossed Penannular Brooches. A systematization and Study of their Cultural Affinities. *Acta Archaeologica* 44, s. 63-124.

Johansen, Olav Sverre 1976: Reply to Comments on Bossed Penannular Brooches. *Norwegian Archaeological Review* vol. 9, no.1, s. 52-55.

Johnson, Ruth 2001: The Development of Irish Brooch Forms and Pins in the Viking Age, c. 850-1170. *Peritia* 15 (2001), s. 321-362.

Jondell, Erik 1974: *Vikingatidens balansvåger i Norge.* C l-uppsats i arkeologi. Uppsala.

Jones, Sian 1997: *The archaeology of ethnicity: constructing identities in the past and present*. Routledge. London.

Jørgensen, Lars 1991: Våbengrave og krigeraristokrati. Etableringen af en centralmagt på Bornholm i 6.-8. Årh. I: Mortensen, P. og Rasmussen, B. (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark* 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, s.109-124.

Jørgensen, Lars 2003: Manor and Market at lake Tissø in the Sixth to Eleventh Centuries: The Danish 'productive' sites. I: Pestell, T. og Ulmschneider, K. (red.): *Markets in Early Medieval Europe. Trading and 'Productive' Sites, 650-850*. Windgather Press. Bollington, s.175-207.

Kaland, Sigrid 1996: En vikingtidsgård og -gravplass på Orknøyene. I: Krøger, J.F. og Naley, H. (red.): *Nordsjøen. Handel, religion og politikk. Karmøyseminaret 1995/1995*. Dreyer bok. Stavanger, s. 63-68

Kaland, Sigrid 2005: *Vikingskatten fra Hatteberg.* Baroniet Rosendal.

Kelly, Fergus 1997*:Early Irish farming: a study based mainly on the law-texts of the 7th and 8th centuries AD.* Early Irish law series v. 4. Dublin.

Kertzner, David I. 1988: *Ritual, Politics and Power*. Yale University Press. New Haven.

Kilbride-Jones, H. E 1980: *Zoomorphic penannular brooches.* Society of Antiquaries of London. Distributed by Thames and Hudson. London.

Kildal, Stein 1995: *Caithness i den norrøne perioden.* Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Kilger, Christoph 2008: Wholeness and Holiness: Counting, Weighing and Valuing Silver in the Early Viking Period. I: Skre, D. (red.): *Means of Exchange. Dealing With Silver in the Viking Age*. Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 2. Norske Oldfunn XXIII. Aarhus University Press. Århus, s.253-325.

Kivikoski, Ella 1938: Studien zu Birkas Handel im östlichen Ostseegebiet. *Acta Archaeologica* VIII, 1937. København, s. 229-250.

Kivikoski, Ella 1939: Die Eisenzeit im Auraflussgebiet. *SMYA-FFT* 43. Helsingfors, s. 1-268.

Kivikoski, Ella 1951a: *Die Eisenzeit Finnlands, II: Bildwerk und Text.* Helsinki.

Kivikoski, Ella 1951b: *Hästskoformiga spännen i Finlands vikingatid*. Finsk Museum 58. Helsingfors.

Kivikoski, Ella 1963: *Kvarnbacken. Ein Gräberfeld der jüngeren Eisenzeit auf Åland.* Helsingfors.

Knudsen, Inge 2007: *Landnåmene i vest. Eksporten av den norske sentralgårdsmodellen til landnåmssamfunnene på Færøyene, Island og Grønland.* Masteroppgave, IAKH. Universitetet i Oslo.

Kopytoff, Igor 2000: Cultural Biography of Things. Commoditization as a Process. I: Thomas, J. (red.): *Interpretive Archaeology. A reader.* Leicester University Press, London.

Krag, Claus 1991: *Ynglingatal og Ynglingesaga. En studie i historiske kilder.* Studia humaniora 2. Universitetsforlaget. Oslo.
Krag, Claus 1995: *Vikingtid og rikssamling : 800-1130.* Aschehougs norgeshistorie, bd.2. Oslo.
Krag, Claus 1996: Kristendommen og samlingen av Norge. I: Krøger, J.F. og Naley, H. (red.): *Nordsjøen. Handel, religion og politikk. Karmøyseminaret 1995/1995.* Dreyer bok, s.151-161.
Krag, Claus 2000: *Norges historie fram til 1319*. Universitetsforlaget. Oslo.
Kristiansen, Kristian og Larsson, Thomas B. 2005: *The rise of Bronze Age society : travels, transmissions and transformations.* Cambridge University press. Cambridge.
Krogsrud, Linn Marie 2008: *Viking Age silver hoards in Ireland : regional trade and cultural identity.* Masteroppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo.
Kyhlberg, O. 1980: *Vikt och värde. Arkeologiska studier i värdemätning, betalningsmedel och metrologi under yngre järnålder*. I: Helgø, II Birka. Stockholm Studies in Archaeology. 1. Stockholm.
Laing, Lloyd 1993: *A Catalogue of Celtic Ornamental Metalwork in the British Isles c. AD 400-1200.* Nottingham Monographs in Archaeology no. 5.BAR British Series 229. Temvs Reparatvm. Oxford.
Laing, Lloyd 2006: *The Archaeology of Celtic Britain and Ireland, c. AD 400-1200*. Cambridge University Press.
Larsen, Anne-Christine & Stummann Hansen, Steffen: 2001: Viking Ireland and the Scandinavian Communities in the North Atlantic. I Larsen, A.C. (red.): *The Vikings in Ireland*. The Viking Ship Museum. Roskilde, s.115-126.
Larsen, Jan Henning 1978: *Utskyldsriket. Arkeologisk drøfting av en historisk hypotese.* Magistergrads-avhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
Larsen, Jan Henning 1986: En mulig handelsplass i Grimstadområdet i vikingtiden. *Universitetets Oldsaksamling Årbok* 1984/1985, s.111-120.
Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Lisa 1982a: *Luistari I. The Graves*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 82:1. Helsinki.
Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Lisa 1982b: *Luistari II. The Artefacts*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 82:2. Helsinki.
Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Lisa 2000: *Luistari IV. Luistari – a History of Weapons and Ornaments.* Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 107. Helsinki.
Le Jan, Régine 2000: Frankish giving of arms and rituals of power: continuity and change in the Carolingian period. I:Theuws, F. og Nelson, J. L. (red.): *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages.* Brill. Leiden-Boston-Köln, s. 281-309.
Levine, Philippa 2004 (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford.
Levine, Philippa 2004: Sexuality, Gender and Empire. I: Levin, P. (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford, s. 134-155.
Lidén, Hans Emil 1969: From Pagan Sanctuary to Christian Church. The Excavation of Mære Church in Trøndelag. *Norwegian Archaeological Review* 1969 (2), s. 3 -32.
Lorange, Anders 1875: *Samlingen af Norske Oldsager i Bergens Museum.* Bergen.
Lund Hansen, Ulla 1988: Hovedproblemer i romersk og germansk jernalders kronologi i Skandinavien og på Kontinentet. I: Mortensen, P. og Rasmussen, B. (red.): *Jernalderens stammesamfunn. Fra Stamme til Stat i Danmark* 1. Århus, s.21-35.
Lønnroth, Lars 1976*: Njáls saga. A Critical Introduction.* University of California Press, Berkeley.
Låg, Torbjørn 1999. *Agders historie, bd. 1: 800–1350*. Agder historielag. Kristiansand.
Malmius, Anita 2003: Textilfragmenten i båtgrav 5, Valsgärde, en tolkning av en mansdräkt. I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s.46-61.
MacDermott, M. 1955: The Kells crozier. *Archaeologica* 96, s. 59-113.
Mahr, Adolf 1941: The Early Christian Epoch. I: Raftery, J. (red.):*Christian Art in Ancient Ireland*, II. Dublin, s. 29-76.
Mannering, Ulla 2006: *Billeder af dragt. En analyse af påklædte figurer fra yngre jernalder i Skandinavien.* Bd.1: Tekst. PhD-afhandling. Det humanistiske fakultet. Københavns universitet.
Marstrander, C.J.S 1911: "Lochlann". *Eriu*, 5, s. 250-251.
Marstrander Sverre 1953: Et nytt trøndersk skattefunn fra 900-årene. *Det Kongelige Norske Videnskabers*

Selskabs Skrifter 1952, nr. 2, s. 1-45.
Martens, Irmelin 2002: Smeden og hans produkter i norsk vikingtid. I: Høigård Hofseth, E. (red.): *UKM - en mangfoldig forskningsinstitusjon.* Universitetets Kulturhistoriske museers skrifter, vol. 1., s.173-185.
McCone, Kim 1986: Dubthach maccu Lugair and a matter of life and death in the pseudo-historical prologue to the 'Senchas Már'. *Peritia* 5, s.1.35.
McKitterick, Rosamund 1995: England and the Continent. I: McKitterick, R. (red.): *The New Cambridge Medieval History, vol II. c. 700-c. 900*. Cambridge University Press. Cambridge, s. 64-84.
McRoberts, David 1965: The Ecclesial Character of the St. Ninian's Isle Treasure. I: Small, A. (red.): *The Fourth Viking Congress. York, august 1965*. University of Aberdeen. Oliver and Boyd. Edinburgh, s. 224-246.
Melheim, Lene 2006: *Gjennom ild og vann. Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronsealderen i Øst-Norge.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
Melsom, Charlotte 2003: *Rangler i vikingtidsgraver fra Vestfold*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
Meulengracht-Sørensen, Preben 2003 [1995]: *Fortelling og ære. Studier i islændingesagaerne.* Universitetsforlaget, Oslo.
Michelli, Pirette 1993: Migrating Ideas or Migrating Craftsmen? The Case of the Bossed Penannular Brooches. I: Spearman, R. M. og Higgitt, J. (red.): *The Age of Migrationg Ideas. Early Medieval Art in Northern Britain and Ireland. Proceedings of the Second International Conference on Insular Art held in the National Museums of Scotland in Edinburgh, 3.-6. January 1991.* National Museums of Scotland. Alan Sutton Publishing, s.182-187.
Miller, Ian William 1986: Gift, Sale, Payment, Raid: Case Studies in the Negotiation and Classification of Exchange in Medieval Iceland. *Speculum*, 61, s. 18-50.
Miller, William Ian 1990: *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law and Society in Saga Iceland.* University of Chicago Press. Chigago.
Miller, David og Tilley, Chris 1984: Ideology, power, and prehistory: an introduction. I: Miller, D. og Tilley, C. (red.): *Ideology, power, and prehistory.* Cambridge University Press, Cambridge, s. 1-16.
Moberg, Eva 1982: *Vikingtidssverdene. Hjemlig produksjon eller importerte. Med utgangspunkt i et lokalt sverdmateriale fra Sogn og Fjordane.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Bergen.
Monclair, Hanne 1995: *Forestillinger om kongen i norsk middealder gjennom ritualene og symbolene rundt ham.* KULTs skriftserie nr.44. Norges Forskningsråd. Oslo.
Monclair, Hanne 2004: *Lederskapsideologi på Island i det trettende århundret: en analyse av gavegivning, gjestebud og lederfremtoning i islandsk sagamateriale.* Acta humaniora no. 160. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub. Oslo.
Montelius, Oscar 1877: *Bohuslänska Fornsaker från Hednatiden. Andra Häftet*. P.A. Nordstedt & Söner. Stockholm.
Montelius, Oscar 1872: *Sveriges forntid: forsøk till framställning af den svenska fornforskningens resultat.* Nordstedt. Stockholm
Morris, Christopher D. 1998: Raiders, Traders and Settlers. The Early Viking Age in Scotland. I: Clarke, H.B, Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 73-103.
Munksgaard, Elisabeth 1974: *Oldtidsdragter*. København.
Munksgaard, Elisabeth 1991: Kopien af dragten fra Mammen-graven. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. (red.): *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus, s. 151-153.
Müller, Sophus 1888: *Ordning af Danmarks oldsager*. Librarie Renouard : C.A. Reitzel. Paris ; København.
Müller-Wille, M. 1973: Zwei wikingerzeitliche Prachtscwerter aus der Umbegung von Haithabu. *Berichte über die Ausgräbungen in Haithabu 6.* Karl Wacholz Verlag, Neumünster, s. 47-89.
Müller-Wille, M. 1988: Fremdgut und Importöstlicher Provenienz in Schleswig-Holstein (9.-12-Jahrhundert). *Bericht der Römisch – Germanischen Kommission 69.* Mainz, s.740-783.
Myhre, Bjørn 1992: Ynglingeætta i Vestfold. I: Christensen, A.E., Ingstad, A.S., Myhre, B. (red.): *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, Schibsted, s. 258-266.
Myhre, Bjørn 1993: The beginning of the Viking Age. I: Faulkes, A. og Perkins, R. (red.): *Viking Revaluations*. London, s. 182-216.

Myhre, Bjørn 1998: The Archeology of the Early Viking Age in Norway. I: Clarke, H.B, Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 3-36.

Myhre, Bjørn 2000: The Early Viking Age in Norway. I: Randsborg, K. (red.): *Vikings in the West.* Acta Archaeologica vol. II. København, s.35-48.

Myhre, Bjørn 2003: Borregravfeltet som historisk arena. *Viking*, bd. LXVI, s. 49-77.

Mytum, H. 2003: The Vikings and Ireland: Ethnicity, Identity and Cultural Change. I: Barrett, J.H (red.): *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic.* Studies in Early Middle Ages, vol. 5. Brepols. Turnhout, s. 113-138.

Møllenhus, Kristen T. 1954: Den antikvariske avdelingens tilvekst 1954. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet, Årsberetning 1954*, s. 109-129.

Naum, Magdalena 2008: *Homelands lost and gained : Slavic migration and settlement on Bornholm in the early Middle Ages.* Lund studies in historical archaeology nr. 9. Lunds universitet, Institusjonen för arkeologi och antikens historia.

Nieke, Margaret R. 1993: Penannular and Related Brooches: Secular Ornament or Symbol in Action? I: Spearman, R.M. og Higgitt, J. (red.): *The Age of Migrationg Ideas. Early Medieval Art in Northern Britain and Ireland. Proceedings of the Second International Conference on Insular Art held in the National Museums of Scotland in Edinburgh, 3-6. January 1991*. National Museums of Scotland. Alan Sutton Publishing, s.128-134.

Nieke, Margaret R. & Duncan, H.B. 1988: Dalriada: the establishment and maintenance of an Early Historic kingdom in northern Britain. I: Driscoll, S.T. og Nieke, M.R. (red.): *Power & Politics in early Medieval Britain and Ireland.* Edinburgh University Press, s. 6-21.

Nielsen, Ann-Lili og Lindeblad, Karin 1999: The king's manor at Borg. Changes in space and time 700-1500 AD. I: Fabech, C. & Ringtved, J.: *Settlement and landscape : proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Jutland Archaeological Society. Højbjerg, s. 478-79.

Nordman, Ann-Marie 1989: *De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 18 og Conradis gate 5/7, Tønsberg 1987 og 1988.* Arkologiske rapporter fra Tønsberg, nr. 1. Stensil.

Norr, Svante 1998: *To Rede and to Rown. Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources.* Opia 17. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsala.

Näsman, Ulf 1986: Vendel Period Glass from Eketorp II, Ôland, Sweden. On Glass and Trade from the late 6th to the late 8th Centuries AD. *Acta Archaeoogica* 55 (1984), s. 55-117.

Näsman, Ulf 1988: Analogislutning i nordisk jernalder-arkæologi. I: Mortensen, P. og Rasmussen, B.M. (red.): *Jernalderens stammesamfunn. Fra stamme til stat i Danmark 1.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22. Højberg, s. 123-140.

Näsman, Ulf 1991: Grave og økse. Mammen og den danske vikingtids våbengrave. I: Iversen, M.,Näsman, U. og Vellev, J. (red.): *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus, s. 163-180.

Näsman, Ulf 1998: Sydskandinavisk samhällstruktur i ljuset av merovingisk och anglosaxisk analogi eller i vad är det som centralplatserna är centrala? I: Larsson, L. og Hårdh, B. (red.): *Centrala platser, centrala frågor. Samhällstrukturen under järnålderen.* : *en vänbok till Berta Stjernquist.* Acta Archaeologica lundensia. Series in 8°, No 28. Almqvist & Wiksell International. Lund, s. 1-26.

Näsman, Ulf 2000: Raids, migrations and kingdoms – the Danish case. *Acta Archaeologica* 71, s. 1-7.

Näsström, Britt-Mari 2001: *Blot. Tro og offer i det førkristne Norden*. Pax forlag A/S. Oslo

Nørlund, P. 1948: *Trelleborg.* Nordiske Fortidsminder 4:1. København.

O'Brian Elisabeth 1998: The Location and Context of Viking Burials at Kilmainham and Islandbridge, Dublin. I : Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 203-221.

Ó Córrain, Donnchadh 1995: Ireland, Scottland and Wales, c. 700 to the early eleventh century. I: McKitterick, R. (red.:): *The New Cambridge Medieval History II, c. 700-900.*Cambridge University Press, Cambridge, s. 43-63.

Ó Córrain, Donnchadh 1998a: Viking Ireland-Afterthought. I: Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 421-452.

Ó Córrain, Donnchadh 1998b: The Vikings in Scotland and Ireland in the Ninth Century. *Peritia* 12, s. 296-339.

Ó Córrain, Donnchadh 2001: The Vikings in Ireland. I: Larsen, A.C (red.): *The Vikings in Ireland*. The Viking Ship Museum. Roskilde, s.17-27.

Ó Floinn, Raghnall 1989: Secular metalwork in the eight and ninth century. I: Youngs, S. (red.): *The work of Angels. Masterpieces of CelticMetalwork, 6th – 9th centuries AD.* University of Texas Press, Austin, s. 72-124.

Olsen Bjørnar 2000: Belligerent chieftains and oppressed hunters? I:Appelt, M., Berlund, J. og Gulløv, H.C. (red.): *Identities and cultural contacts in the Arctic*, Dansk Polarsenter, København, s. 28-42.

Olsen, Bjørnar og Hansen, Lars Ivar 2004: Samenes historie: fram til 1750. Cappelen akademisk forlag. Oslo.

Olsen, Magnus 1954: Runic Inscriptions in Great Britain, Ireland and the Isle of Man. I: Shetelig, H. (red.) *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland IV*. Oslo, s. 151-233.

Oma, Kristin 2001: Hesten i jernalderen – i brytningspunktet mellom seige strukturar og endring i den materielle kulturen. *Primitive Tider* (4), s. 37-51.

Opedahl, Arnfrid 1998: *De glemte skipsgravene . Makt og myter på Avaldsnes*. AmS-småtrykk 47. Stavanger.

Owen-Crocker, Gale R. 2004: *Dress in Anglo-Saxon England.* The Boydell Press. Woodbridge.

Page, Ray 1997: The Audience of Beowulf and the Vikings. I: Chase, C. (red.): *The Dating of Beowulf.* University of Toronto Press. Toronto, s. 113-122.

Paisley, Fiona 2004: Childhood and Race: Growing Up in the Empire. I: Levin, P. (red.): *Gender and Empire*. The Oxford History of the British Empire. Companion Series. Oxford University Press, Oxford, s. 240-259.

Pedersen, Anne 1997: Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark? I: Nørgård Jørgensen, A. & Clausen, B.L. (red.): *Military aspects of Scandinavian society in a European perspective, AD 1-1300.* Papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996. Studies in archaeology & history; vol.2. Copenhagen, s. 123-135.

Pedersen, Ellen Anne, Stylegar, Frans Arne og Norseng Per G. (red.) 2003: *Øst for Folden.* Østfolds historie, bd.1. Oslo.

Pedersen, Unn 2000: *Vektlodd – sikre vitnesbyrd om handelsvirksomhet? Vektloddenes funksjoner i vikingtid. En analyse av vektloddsmaterialet fra Kaupang og sørøst-Norge*. Hovedoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.

Pedersen, Unn u.a.:*I smeltedigelen - finsmedene i vikingtidsbyen Kaupang*. Avhandling til doktorgraden i arkeologi. Universitetet i Oslo.

Petersen, Jan 1919: *De norske vikingesverd.* Vitenskapsselskapets Skrifter, II. Hist-Filos. Klasse 1919, no.1. I kommission hos Jacob Dybwad. Kristiania.

Petersen, Jan 1928: *Vikingtidens smykker*. Stavanger museums skrifter. Stavanger.

Petersen, Jan 1940: *British antiquities of the Viking period, found in Norway*. Viking Antiquities in Norway, bd. 5. Oslo.

Petersen, Jan 1951: *Vikingetidens redskaper*. Skrifter utgitt av Det Norske Vitenskapsakademi i Oslo II. Historisk-filosofisk klasse 1951:4. Oslo.

Petersen, Th. og Marstrander, Sverre 1949: Oldsaksamlingens tilvekst 1948. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet, Årsberetning* 1948, s. 104-143.

Plahter, Unn og Simensen, Christian 2007: Fabrication of the Hjerkinn-brooch. I: Martens, I., Østmo, E. og Weber, B. (red.): *Vesle Hjerkinn: kongens gård og sælehus.* Norske Oldfunn 21, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo, s. 81-83.

Pilø, Lars 2007: The Settlement: Extent and Dating. I: Skre, D. (red.): *Kaupang in Skiringsal.* Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 1. Norske Oldsfunn XXII. Århus, s. 161-178.

Pipponier, Françoise og Mane, Perrine 2000: *Dress in the Middle Ages*. Yale University Press. New Haven and London.

Price, Neil 2002: *The Viking Way: religion and war in late Iron Age Scandinavia*. Aun 31. Dept. of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsala.

Rabben, Anders 2002: *Med vevsverd og stekepanne: tekstilredskaper og kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgraver fra yngre jernalder*. Hovedoppgave i arkeologi. Universitet i Bergen.

Randsborg, Klavs 1980: *The Viking Age in Denmark. The formation of a state*. London.

Rappaport, Roy A. 1999: *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge University Press. Cambridge.
Rebkowski, M. 2000: Die Hansestadt. I: Leciewicz, L. og Rebkowski, M. (red.): *Kolobrzeg. Eine Mittelalterliche Stadt an der Ostsee.* Kolobrzeg, s. 73-137.
Redknap, Mark 2000: *Vikings in Wales. An Archaeological Quest.* National Museums & Galleries of Wales. Cardiff.
Renfrew, Colin 1986: Introduction: Peer polity interaction and socio-political change. I: Renfrew, C. og Cherry, J.F. (red.): *Peer polity interaction and socio-political change*. New directions in archaeology. Cambridge University Press. Cambridge, s. 1-18.
Resi, Heid Gjøstein 1995: The Norwegian iron bar deposits: have they most to tell about production or consumption? A recent discovery at Gran in Oppland provides fresh evidence. I: Resi, H.G. (red.): *Produksjon og samfunn. Om erverv, spesialisering og bosetning i norden I 1. årtusen e.Kr.* Varia 30. Universitetets Oldsaksamling. Oslo, s. 131-146.
Reynolds, Susan 1994: *Fiefs and vassals : the medieval evidence reinterpreted*. Oxford Universty Press. Oxford.
Richards, J.D. 2000a: *Viking Age England.* Tempus.
Richards, J.D. 2000b: Identifying Anglo-Scandinavian Settlement. I: Hadley, D.M. og Richards, J.D. (red.): *Cultures in Contact: Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries*. Studies in the Early Middle Ages, vol. 2. Brepols, s. 295-310.
Roesdahl, Else 1987: *Vikingernes verden. Vikingerne hjemme og ude*. Gyldendal.
Roesdahl, Else og Wilson, David M. 1992 (red.): *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800-1200*. Copenhagen.
Roslund, Mats 2001: *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900-1300.* Vetenskapssocieteten i Lund, 92. Lund.
Ryan, Michael 1987: Some Aspects of Sequence and Style in the Metalwork of Eighth- and Ninth- Century Ireland. I: Ryan, M. (red.): *Ireland and Insular Art A.D. 500-1200.* Dublin, s. 66-74.
Rygh, Oluf 1885: *Norske Oldsager*. Cammermeyer. Kristiania.
Ryste, Bengta 2005: *Edelmetalldepotene fra folkevandringstid og vikingtid i Norge : gull og sølv i kontekst.* Hovedfagsoppgave i arkeologi, Univesitetet i Oslo.
Rødsrud, Christian 2007: Graver og bosetningsspor på Bjørnstad (lokalitet 44). I: Bårdset, G.A. (red.): *Hus, gard og graver langs E6 i Sarpsborg kommune. E6-prosjektet Østfold, band 2.* Varia 66. Fornminneseksjonen, Kulturhistorisk museum, Oslo, s. 91-181.
Rønne, Ola 2002: Smeden i jernalderen – ildens hersker. *Primitive Tider* (5), s. 55-63.
Salmo, Helmer 1956: Finnische Hufeisenfibeln. *Finska fornminnesföreningens tidskrift;* 56. Helsinki.
Sansterre, J.M. 1996: Die Franken und Byzanz. *Die Franken – Wegbereiter Europas.* Utstillingskatalog. Manhheim & Maintz.
Sawyer, Peter 1982*: Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700-1100*. Methuen. London.
Sawyer, Peter 1983: English archaeology before the conquest. A historians view. I: Hinton D.A (red.): 25 years of medieval Archaeology. The Department of Prehistory and Archaeology. University of Sheffield, s. 44-47.
Sawyer, Peter 2000: Scandinavia in the Viking Age. I: Fitzhugh, W.W. og Ward, E.I. (red.): *Vikings – the North Atlantic Saga.* Washington & London, s. 27-30.
Sawyer, Birgit og Sawyer, Peter 1993: *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800-1500*. The Nordic Series, vol. 17. University of Minnesota press, Minneapolis/ London.
Scull, C. 1993: Archaeology, early Anglo-Saxon society and the Origins of the Anglo-Saxon kingdoms. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 6, s. 65-82.
Sellevold, Berit, Hansen, Ulla Lund og Jørgensen, J.B. 1984: *Iron Age Man in Denmark.* Nordiske Fortidsminner. Serie B; 8. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
Serning, Inga 1966: *Dalarnas järnålder*. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien / Monografier ; 45. Stockholm.
Sheehan, J. 1998: Early Viking Age silverhoards from Ireland and their Scandinavian elements. I: Clarke, H.B, Ní Mhaonaigh, M. og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 166-202.

Sheehan, J. 2000: Ireland's early Viking-Age Silver Hoards. Components, structure and classification. *Acta Archaeologica* vol. 71, pp. 49-63. Copenhagen.

Sheehan, J. 2004: Social and Economic Integration in Viking-Age Ireland: The Evidence of the Hoards. I: Hines, J., Lane, A., and Redknapp, M. (red.): *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking Period Settlement at Cardiff, July 2001*. Society for Medieval Archaeology, Monograph 20. Maney, s. 177-188.

Shetelig, Haakon 1906: *The Cruciform Brooches of Norway*. Bergen Museum Årbok 1906, 2, hefte nr.8.

Shetelig, Haakon (red.)1940: *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland.* Oslo.

Shetelig, Haakon 1933: *Vikingeminner i Vest-Europa.* Instituttet for sammenliknende kulturforskning. Serie A: forelesninger. Aschehoug &Co. Oslo.

Shetelig, Haakon 1948: The Norse style of ornamentation in the Viking settlements. *Acta Archaeologica* XIX, s. 69-113.

Shetelig, Haakon og Brøgger, A.W. 1908: Fortegnelse over de til Bergens museum i 1907 indkomne saker ældre end reformationen. *Bergens Museum Aarbok* 1908. Bergen.

Sigurðsson, Jón Viðar 1992: Friendship in the Icelandic Commonwealth. I: Pálsson, G. (red.): *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland* . Hisarlik Press, s. 205-216.

Sigurðsson, Jón Viðar 1997: Den islandske fristatshøvdingen. I: Krøger, J.F. (red.): *Riksamling: kongemakt og høvdingemakt*. Karmøyseminaret 1996, Karmøy, s. 22-35.

Sigurðsson, Jón Viðar 1999a: *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*. University Press. Odense.

Sigurðsson, Jón Viðar 1999b: *Norsk historie 800-1300*. Det norske samlaget. Oslo.

Sindbæk, Søren Mikael 2005: *Ruter og rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa.* Multivers Academic. København.

Sjøvold, Torleif 1974: *The Iron Age Settlement of Arctic Norway, II: The Late Iron Age.* Norwegian Universities Press. Tromsø/Oslo/Bergen.

Skibstedt Klæsøe, Iben 1999: Vikingetidens kronologi.- en nybearbejding af det arkæologiske materiale. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighet og Historie* 1997 (1999), s. 89-142.

Skibsted Klæsøe, Iben 2003: Hersker- og maktsymboler i karolingiske afbildninger. I: Hedeager Krag, A.(red.): *Dragt og magt*. Museum Tusculanums Forlag. København, s. 87-125.

Skovmand, Roar 1942: *De danske skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150.* Aarbøger for nordisk oldkyndighet og historie. København.

Skre, Dagfinn 1998: *Herredømmet: bosetning og besittelse på Romerike 200-1350.* Acta humaniora no.32. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo. Universitetsforlaget. Oslo.

Skre, Dagfinn 2001: The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. *Norwegian Archaeological Review* 34 (1), s. 1-12.

Skre, Dagfinn 2007: Towns and Markets, Kings and Central Places in South-Western Scandinavia c. AD 800-950. I: Skre, D. (red.) *Kaupang in Skiringsal.* Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 1. Norske Oldsfunn XXII. Århus, s. 445-469.

Skre, Dagfinn og Stylegar, Frans-Arne 2004: *Kaupang. Vikingbyen.* Universitetets kulturhistoriske museer. Universitetet i Oslo.

Skaare, Kolbjørn 1976: *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*. Universitetsforlaget. Oslo.

Skaare, Kolbjørn 1982: Myntene i Slemmedal-skatten. *Viking*, bd. XLV, s. 32-43.

Small, A, Thomas, C. og Wilson, D M 1973: *St Ninian's Isle and its treasure.* Aberdeen University Studies, 152). Oxford.

Smith, R.A. 1914: Irish brooches through five centuries. *Archaeologica* 65, s. 223-250.

Snore, E.D. 1957: *Nukšinskij mogil'nik (Das Gräberfelt in Nukši). Materialy i issledovanija po arheologii Latvijsko*j. SSR 1. Riga.

Solberg, Bergljot 1984: *Norwegian spear-heads from the Merovingian and Viking period.* Doktogradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Bergen.

Solberg, Bergljot 1985: Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical Sources. *Norwegian Archaeological Review*, vol. 18, Nos. 1-2.

Solberg, Bergljot 2000: *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f.kr - 1030 e.kr*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo.

Solli, Brit 1993: *Narratives of Veøy : an investigation into the poetics and scientifics of archaeology.* Doktorgradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Oslo.

Solli, Brit 2002: *Seid. Myte, shamanisme og kjønn i vikingenes tid.* Pax forlag. Oslo.
Spangen, M. 2005: *Edelmetalldepotene i Nord-Norge. Komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder.* Hovedoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
Stafford, Pauline 2003: Kings, kingships and kingdoms. I: Davies, W. (red.): *From the Viking to the Normans*. The Short Oxford History of the British Isles. Oxford University Press, Oxford, s. 11-39.
Stein, Gil 2005: Introduction: The Comparative Arcaeology of Colonial Encounters. I: Stein, G. (red.:): *The Archaeology of Colonial Encounters. Comparative Perspectives.* School of American Research Press/ James Curry. Santa Fe/ Oxford, s. 3-31.
Steinnes, Asgaut 1955: *Husebyar*. Grøndahl. Oslo.
Steinsland, G. 2000: *Den hellige kongen: om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. Pax. Oslo.
Steinsland, G. 2005: *Norrøn religion: myter, riter, samfunn.* Pax. Oslo.
Stenberger, Mårten 1947: *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit II. Fundbeschreibung und Tafeln.* Kungl. vitterhetshistorie och antikvitetsakademien. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
Stenberger, Mårten 1958: *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit, I. Text.* Kungl. vitterhetshistorie och antikvitetsakademien. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
Stenberger, Mårten 1959: Ringnålen från Gorodilov. *Tor, vol. V*, s. 192-199.
Steuer, Heiko 1987: Helm und Ringschwert. Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. *Studien zur Sachenforschung* 6, s. 189-236.
Stevenson, Robert B.K. 1974: The Hunterson-brooch and its significance. *Medieval Archaeology* 18, s. 16-41.
Stevenson, Robert B.K. 1987: Brooches and Pins: Some Seventh- to Ninth-Century Problems. I: Ryan, M. (red.): *Ireland and Insular Art A.D. 500-1200.* Dublin, s. 90-95.
Stevenson, Robert B.K. 1989: The Celtic brooch from Westness, Orkney, and hinged pins. *Proc. Soc. Ant. Scot*. 119, s. 239-269.
Stoler, Ann Laura 2002: *Carnal knowledge and imperial power: race and the intimate in colonial rule.* University of California Press. Berkeley.
Storli, Inger 1991: De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder. *Viking 1991*, s. 89-104.
Stumann Hansen, Steffen 1996: Aspects of Viking Society in Shetland and the Faroe Islands. I: Waugh, D.J (red.): *Shetland's Northern Links. Language and History*. Scottish Society for Northern Studies. Edinburgh, s. 117-135.
Straume, Eldrid 1986: Smeden I jernalderen. Bofast, ikke bofast, høy eller lav status. *Universitets Oldsaksamlings Årbok* 1984/1985, s. 45-58.
Straume, Eldrid 1995: On the question of exogamy as a basis for distribution in the Germaic Iron Age. I: Gjøstein Resi, H. (red): *Produksjon og samfunn. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden 7.-10. mai 1992.* Varia 30, Universitetets Oldsaksamling, Oslo, s. 97-101.
Strøm, Tone Flood 2000: *Peaceful Traders or Plundering Barbarians? A study of the Norwegian and Irish Perceptions of the Vikings in Ireland.* Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo.
Stylegar, Frans-Arne 1999: Hovedgårder, stormenn og landnåm. En studie i det sydligste Norges folkevandringstid. I: Vea, M.S. og Naley, H. (red.): *Fiender og forbundsfeller. Regional kontakt gjennom historien*. Karmøyseminaret 1999. Karmøy, s. 37–72.
Stylegar, Frans-Arne 2004: Mellom Stein og Gjermundbu: Makt og bebyggelse på Ringerike i vikingtid og middelalder. I: Larsen, J.H. og Rolfsen, P. (red.): *Halvdanshaugen – arkeologi, historie og naturvitenskap.* Univeristetets kulturhistoriske museer, skrifter nr. 3. Oslo, s. 145.182.
Stylegar, Frans-Arne 2006: Skeidfoler og blothester : hingstekamp og døderitualer i yngre jernalder. I: Glørstad, H., Skar, B. og Skre, D. (red): *Historien i forhistorien : festskrift til Einar Østmo på 60-års dagen.* Kulturhistorisk museum Skrifter, nr. 4. Oslo, s. 207-220.
Stylegar, Frans-Arne 2007: The Kaupang Cemeteries revisited. I: Skre, D. (red.): *Kaupang in Skiringsal.* Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 1. Norske Oldsfunn XXII. S. 65- 126.
Sundqvist, Anneli 2001: *Hästarnas land. Aristokratisk hästhållning och ridkonst i Svealands yngre järnålder.* Occasional Papers in Archaeology 28. Uppsala.
Sundqvist, Olof 2000: *Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society*. Uppsala University.
Sundqvist, Olof 2004:Uppsala och Asgård. Makt, offer och kosmos I forntida Skandinavien. I: Andrén, A., Jennbert, K. og Raudvere, C. (red.): *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi.* Vägar till Midgård 4. Nordic Academic Press. Lund, s. 145-179.

Svanberg, Fredrik 2003: *Death rituals in south-east Scandinavia AD 800-1000. Decolonizing the Viking Age.* Acta Archaeologica Lundensia series in 4^0, no.24. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Sveaas Andersen, Per 1977: *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130.* Universitetsforlaget.

Svestad, Asgeir 1995: *Oldsakenes orden: om tilkomsten av arkeologi.* Universitetsforlaget. Oslo.

Swift, Catherine 2004: Royal Fleets in Viking Ireland. The Evidence of Lebor na Cert, A.D. 1050-1150. I: Hines, J., Lane, A., and Redknap (red.): *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking Period Settlement at Cardiff, July 2001*. Society for Medieval Archaeology, Monograph 20. Maney, s. 189-206.

Sæmundsson, Brynjùlfur, Helgason, Grímur M. og Pálsson, Heimir 1976: *Íslenzkar fornsögur, Íslendinga sögur,* níunda bindi, Sagnskrá nafnaskrár atrriðisorðaskrá. Skuggsjá.

Söderberg, Bengt 2005. *Aristokratisk rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600-1100.* Arkeologiska undersökningar, Skrifter No. 62. Riksantikvarieämbetet. Lund.

Tallgren, A.M. 1925: *Zur Archäologie Estis 2.* Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis, B8.1. Dorpat.

Theuws, Frans og Alkemade, Monica 2000: A kind of mirror for men: sword depositions in the Late Antique northern Gaul. I: Theuws, F. og Nelson, J.L. (red.): *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages.* Brill. Leiden-Boston-Köln, s. 401-476.

Þorláksson, Helgi 1991: *Vaðmál og verðlag: vaðmál í utanlandsviðskiptum og búskap Íslendinga á 13. og 14. öld*. Doktorgradsavhandling, Háskola Íslands. Fjölföldun Sigurjóns, Reykjavík.

Thunmark-Nylèn, Lena 1984: Ringnadeln. I: Arwidsson, Greta (red.): *Birka II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist och Wiksell International. Stockholm, s. 5-14.

Thurborg, M. 1989: Värde och valuta. Betalningsmedel under järnålder och tidlig medeltid. I: Andrén, A. (red.): *Medeltidens fødelse.* Symposier på Krapperups borg 1. Lund, s. 89-107

Thålin, Harry 1938: Rinspännen med upprullade änden I: *Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg.* Generalstabens litografiska anstalt. Stockholm.

Thålin, Harry 1984 Ringspangen. I: Arwidsson, Greta (red.): *Birka II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist och Wiksell International. Stockholm, s. 15-22.

Townsend, M. 2000: Viking Age England as a Bilingual Society. I: Hadley, D.M. og Richards, J.D. (red.): *Cultures in Contact: Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries.* Studies in the Early Middle Ages, vol. 2. Brepols, s. 89-106.

Trench-Jellicoe, Ross 1999: A missing figure on slab fragment no. 2 from Monifieth, Angus, the a' Chill Cross, Canna, and some implications of the development of a variant form of the Virgin's hairstyle and dress in early medieval Scottland. *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland,vol. 129 (1999),* s. 597-647.

Tsigaridas Glørstad, Zanette 2008: Skape liv-skjære skjebne? Kosmologiske aspekter ved vikingtidens "snekkergraver". I: Chilidis, K. Lund, J. og Prescott, C. (red.): *Facets of archeology. Essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday.* Oslo Archaeological Series, no. 10, s. 421-432.

Tsigaridas Glørstad, Zanette (*in print)*: Homeland — Strange Land — New Land. Material and theoretical aspects of defining Norse identity in the Viking Age. I: Bolton,T. og Steinsland, G.(red): *Proceedings of the conference on Celtic-Norse relationships in the Irish Sea in the middle ages 800-1200.* Brill.

Tøtlandsmo, Ole Steinar 1996: *Før Norge ble Norge. Politiske forhold på sørvestlandet i vikingtid.* Sola kommune.

Tøtlandsmo, Ole Steinar 1997: Vikingtidas "norske rikssamlingskamper". I Krøger, J.F. (red.): *Rikssamlingen – Høvdingmakt og kongemakt. Karmøyseminaret 1996*. Dreyer forlag. Stavanger, s. 36-45.

Undset, Ingvald 1878: *Norske Oldsager i fremmede Museer : en oplysende Fortegnelse*. Dybwad. Kristiania.

Van Dommelen, P. 2002: Ambiguous matters: colonialism and local identities in Punic Sardinia. I: Lyons, C. og Papadopoulos, J. (red.): *The archaeology of colonialism* (Issues & debates). Getty Research Institute. Los Angeles, 121-147.

Vedeler, Marianne 2007: *Klær og formspråk i norsk middelalder*. Doktorgradsavhandling i nordisk arkeologi. Acta humaniora, no.280. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Wallander, Anders 1989: Smedgravar eller graver med smides- och snickarverktyg. *Tor* (22), s. 105-159.
Wamers, Egon 1985: *Insularer Metallschmuck in wikingerzeitlichen Gräbern Nordeuropas. Untersuchungen zur skandinavischen Westexpansion*. Karl Wachholtz Verlag. Neumünster.
Wamers, Egon 1998: Insular Finds in Viking Age Scandinavia and the State Formation of Norway. I: Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M., og Ó Floinn, R. (red.): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age.* Four Courts Press. Dublin, s. 37-72.
Watt, Margrethe 1991: Sorte Muld. Høvdingesæde og kultcentrum fra Bornholms yngre jernalder. I: Mortensen, P. og Rasmussen, B.M. (red.): *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark* 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, 89–106
Watt, Margrethe 2003: Guldgubbernes dragter – mode eller herskersymbolik? I: Hedeager Krag, A. (red.): *Dragt og magt.* Museum Tusculanums Forlag. København, s. 28-45.
Watt, Margrethe 2004: The Gold-Figure Foils ("*Guldgubbar"*) from Uppåkra. I: Larsson, L. (red.): *Continuity for Centuries,* A ceremonial building and its context, Acta Archeologica Lundensia. Series in 8°, No. 48, s. 167-221.
Weber, Birthe 1986: Vesle Hjerkinn – en fjellgård(?) med mange ben å stå på. *Viking*, bd. XLIX, s.181-201.
Welinder, Stig 1989: An Experiment with the Analysis of Sex and Gender of Cremated Bones. *Tor* 22, s. 29-41.
Whitfield, Niamh 1993: The filigree of the Hunterston and "Tara" brooches. I Spearman, R.M. og Higgitt, J. (red.): *The Age of Migrating Ideas: Early Mediaval Art in Northern Britain and Ireland*. Edinburgh, s. 118-127.
Whitfield, Niamh 2001: The "Tara" Brooch: An Irish Emblem of Status in Its European Context. I: Hourihane, C. (red.): *From Ireland Coming. Irish Art from the Early Christian to the Late Gothic Period and Its European Context*. Index of Christian Art. Department of Art and Archaeology. Princeton University in association with Princeton University Press, s. 211-247.
Whitfield, Niamh 2004: More thoughts on the wearing of brooches in early medieval Ireland. I: Hourihane, C. (red.): *Irish Art Historical Studies in Honour of Peter Harbison.* Princeton/ Dublin, s. 70-108.
Wilson, David M. 1958: A group of Penannualr Brooches in the Viking Period. I: Eldjárn, K. (red.): *Third Viking Congress.* Árbók (Íslenzka fornleifafélag). Reykjavik.
Wilson, David M. 1964: *Anglo-Saxon Ornamental Metalwork, 700-1100, in the British Museum.* London.
Wilson, David M. 1973: The Treasure. I: Small, A. Thomas, C. og Wilson, D. M. (red.): *St. Ninian's Isle and it's treasure.* Vol. I og II. Oxford University Press. London, s. 45-148.
Williams, Gareth 2001: Hákon Adalsteins fóstri: aspects of Anglo-Saxon Kingship in Tenth-Century Norway. I: Liszka, T. R. and Walker, L.E.M. (red.): *The North Sea world in the Middle Ages : studies in the cultural history of North-Western Europe*. Four Courts Press. Dublin, s. 108-126.
Wood, Michael 1983: The Making of King Aethelstans Empire: an English Charlemagne? I: Wormald, P. (red.): *Ideal and Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill.* Oxford, s. 250-272.
Woolley, Reginald Maxwell 1915: *Coronation Rites.* The Cambridge Handbooks of Liturgical Study. Cambridge University Press. Cambridge.
Youngs, Susan M. 2007: Fragment from an Irish brooch. I: Martens, I. Østmo, E. og Weber, B. (red.): *Vesle Hjerkinn : kongens gård og sælehus.* Norske Oldfunn 21, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo, s. 75-81.
Zachrisson, Inger 1984: *De samiska metalldepåerna år 1000-1350, i ljuset av fyndet från Mårtträsket, Lappland.* Archaeology and environment 3. Umeå.
Zachrisson, Torun 1998: *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang mellan ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid og tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology 15. Stockholm.
Zachrisson, Torun 2003: Den hängde med halsringen. Om en figurin från järnåldern funnen vid Kymbo storegården i Västergötaland. *Fornvännen* 98. Stockholm, s. 90-97.
Zulkus, V. 1997: Baltische Funde an der westlichen Ostseeküsten. I: Kazakeviéius, V. og Zulkus, V. (red.): *The Balts and their Neighbours in the Viking Age.* Archaeologica Baltica 2. Vilnius, s. 165-188.
Østerberg, Dag 1971: *Makt og materiell og andre politiske innlegg.* Pax forlag. Oslo.

Internettressurser:

Lebor na Cert:
http://www.ucc.ie/celt/published/T102900/index.html
Norsk ringspenne i Statens historiska museum, Stockholm:
http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=94280
Ringspenne fra norrøn mannsbegravelse, Machrins, Colonsey, Orkney:
http//nms.scran.ac.uk/database/record.php?usi=000-100-036-347-C

APPENDIX

Appendix 1: Ringspenner i kvinnegraver
Appendix 2: Ringspenner i mannsgraver
Appendix 3: Ringspenner i edelmetalldepoter
Appendix 4: Katalog og fylkesoversikt

Appendiks 1-3 gir en tabellarisk oversikt over ringspenner i hhv. kvinne- og mannsgraver, samt depoter. I tabellene er gjenstandstypene som er tilstede markert med ett kryss. For våpnene funnet i mannsgravene angis også typebestemmelse. Denne er basert på Petersens (1919) typeinndeling, i tillegg angis for spydene Solbergs (1984) typeangivelser der disse er tilgjengelige. Om våpenet er tilstede, men ikke kan typebestemmes angis dette med: "ukj."

Appendiks 4 gir en oversikt og beskrivelse over samtlige ringspenner funnet i Norge. Informasjonen om de enkelte ringspennene er i katalogen ordnet etter følgende katalogposter:

Musnr: Spennens museumsnummer. Hvor spennen utgjør en del av et større funn (grav eller edelmetalldepot) er funnets samlede museumsnummer ført i parantes.

Type: Spennens type. For type I-spennenr er det agitt om de er produsert på det insulære området ("ins. prod."), eller i Norge ("lok.prod.").

Sted: Funnsted, med angivelse av steds-/ gårdsnavn, kommune og fylke.

Kontekst: Spennens kontekst. For ringspenner i gravfunn angis i parantes om fgraven utgjør en kvinnegrav ("K"), en mannsgrav ("M") eller om det ikke er mulig å avgjøre avdødes kjønn utfra gjenstandsammensetningen i graven ("ubest. kjønn")

Beskrivelse: Redegjørelse av spennenes utseende og mål. I enkelte tilfeller angis også spennens tilstand i dag.

Funn fra samme kontekst:
Oversikt over øvrige gjenstander fra samme grav / edelmetalldepot. Typeangivelser for våpen og smykker angis der dette er kjent. Oversikten over gjenstandene baserer seg i hovedsak på beskirvelsene i de trykte tilvekstene. Evnt. typebestemmelsene er i første rekke basert på spesifikke omtaler av gjenstandene og typeangivelser i de trykte tilvekstene. Der disse kildene ikke har gitt tilstrekkelig informasjon, er typebestemmelsene utført på bakgrunn av en gjennomgang av gjenstandene i museenes magasiner.

Datering: Dateringsrammer angis der ringspennen er funnet i daterbar kontekst, det vil i første rekke si graver, og unntaksvis i edelmetalldepoter. Dateringene baserer seg på de generelle dateringsrammer for øvrige gjenstander i funnet. I de tilfeller hvor funnet omtales og dateres i litteraturen, er referanse angitt. Om ikke funnets dateringsramme kan avgjøres nærmere, angis "vikingtid" som generell datering.

Katalogen er ordnet etter stigende museumsnummer innefor hvert museumsdistrikt i følgende rekkefølge: Bergen museum (B.), Kulturhistorisk museum i Oslo (C), spenner funnet ved de tidlige Kaupang-undersøkelsene i Vestfold som er gitt egen nummerrekkefølge (K.), Arkeologisk museum i Stavanger (S.), Vitenskapsmuseet i Trondheim (T.), Tromsø museum (Ts.). Sist i katalogen er oppført ringspenner som er oppbevart ved utenlandske museer.

En samlet fylkesvis oversikt over ringspennene funnet i Norge angis i tabellform, sist i katalogen.

Appendix 1: Ringspenner i kvinnegraver

Sted	Mus.nr	Type	Smykker			Tekstil-redskap	Kjøkken-utstyr	Datering
			Oval-spenner	Perler	Arm-ringer			
Nordland								
Prestegården, Hadsel	Ts.744	I.A (ins.)		X				800-900
Hagbarts-holmen, Steigen	Ts.5281	østlig, Salmo 7	X	X		X		900-1000
Nord-Trøndelag								
Ukjent, Snåsa	C.758-759	I.A (ins.)	X					900-1000
Smulan, Sparbu	T.4213	I.D (ins.)	X	X				800-900
Fossemvatne, Steinkjer	T.17535 a	I.A (ins.)				X		vik.tid.
Sør-Trøndelag								
Nes, Bjugn	T.13711	I.A (ins.)	X	X		X		800-850
Risegjerdet, Oppdal	T.18123 c	I. østl. var.	X					900-1000
Sogn og Fjordane								
Mindresunde, Stryn	B.4505 b	I.A (ins.)	X	X		X		800-850
Hålen, Leikanger	B.5854 b	I.B (ins.)			X			800-850
Vinjum, Aurland	B.7731	I.? (ins.)	X	X	X	X	X	850-900
Helgheim, Nes	B.9065 a	I.C (ins.)	X	X	X	X	X	800-850
Øvre Henne, Gloppen	B.11096	I.? (ins.)		X				vik.tid
Målsnes, Balestrand	B.12131/ 3	I. østl.var.	X	X		X		900-1000
Hordaland								
Koppen, Haus	B.6089 a	I. østl.var		X		X		vik.tid
Rogaland								
Hafsøya, Egersund	B.4490 a	I.A (ins.)	X	X	X			800-900
Ferkingstad, Karmøy	S.385	I.A (lok.)	X					800-900
Bergøy, Hjelmeland	S.5110	I.A (ins.)	X		X			800-850
Vaage, Suldal	S.827	I.A (ins.)	X					850-900
Oppland								
Fristad, Vestre Slidre	C.11468	I.D (ins.)		X		X		vik.tid
Telemark								
Kolkjøn, Tokke	C.12861	I.A (lok.)	X					950-1000
Vestfold								
Gulli, Tønsberg	C.53314/ 1	I.B (lok.)	X	X		X		900-950
Nordby, Hof	C.17189	IV	X					800-900

Appendix 2: Ringspenner i mannsgraver

Sted	Musnr	Type	Våpen			Heste-utstyr/ skjelett	Smed/ snekker-redskap	Vekt-utstyr	Datering
			Sverd	Spyd	Øks				
Troms									
Kvalshausen, Karlsøy	Ts.500	Salmo 8	ukj.						950-1050
Nordland									
Mardal Sømna	C.21451 i	I.A (lok.)	H	IV.3	G				800-850
Nord-Trøndelag									
Klinga, Namsos	T.10655	Salmo 7	Q	ukj.	K		X		900-1000
Møre og Romsdal									
Veøy prestegård, Veøy	B.1471	I.B (ins)			ukj.				800-900
Rekdal, Vestnes	B.5110	III el.IV	ukj. +O	VII.1A	G		X		850-950
Røyset, Ulstein	B.8383 f	III.C	M	F/I	F				900-950
Sogn og Fjordane									
Bale, Balestrand	B.465	III.A	ukj.						vik.tid.
Seim, Årdal	C.1783	III.A	U		F				900-1000
Vangestad, Sogndal	B.8994 g	III.B	K?	VII.2	H		X		900-950
Utviken kirke, Stryn	C.7981	III.B	Y						900-1000
Ukjent, Jølster	C.15987	III.B	"3 sverd, andre våpen og redskaper."						vik.tid
Melheim, Hafslo	B.3170	Salmo 8	"jernvåpen"						vik.tid
Hordaland									
Vambheim, Ulvik	B.454+ 532	I.A (lok.)	W			X?	X		900-950
Fosse, Meland	B.4253 a	III.A			D/E				800-900
Lygreid, Lindås	B.3176	III.B	Q?	VIII.1	G				900-950
Rogaland									
Kvalbein, Hå	S.2349 i	I.A (lok.)	H/I	C/VI.2 B	E				850-900
Valheim, Hjelmeland	S.3251 h	I.D (lok.)	M	ukj.	E				850-900
Sundvor, Bjerkreim	S.4165 n	I.A (lok.)	Y	K	E	X			900
Gilja, Gjesdal	S.5285	I.A (lok.)			H	X			900-950
Bore, Klepp	B.2682	III.B	H						800-950
Bø, Hå	S.1187	III.B	ukj.	ukj.	ukj.				vik.tid
Kjosavik, Sandnes	S.2313e	III.B	M	F	H	X			900
Skadeberg, Sola	S.2345 g	III.B	M	K	I/K	X			900-950
Espeland, Sandnes	S.9278 a	III.B			I				900-1000
Håland, Vindafjord	S.1980	III.C	P	ukj.	E			X	900-950
Marvik, Suldal	S.4194a	III.C	X		ukj.				900-1000

Sted	Musnr	Type	Våpen			Heste-utstyr/ skjelett	Smed/ snekker-redskap	Vekt-utstyr	Datering
			Sverd	Spyd	Øks				
Hommersåk, Sandnes	S.4228 e	III.C	M		K		X		900-950
Øksnabø. Egersund	S.4647 d	III.C	ukj.	K	H				900-950
Vasshus, Suldal	C.18419	IV		ukj.					vik.tid
Øksnevad, Klepp	S.12274/ f.nr. 69	IV	ukj.						vik.tid.
Aust-Agder									
Solbakken av Birketveit, Grimstad	C.30475c	IV	Q/L		E				900
Oppland									
Øygard, Lom	C.29908i	II	I		H		X		900-950
Ukjent	C.20790	III.B	ukj.	ukj.					vik.tid
Framstad, Gran	C.7283	Salmo3 /4	M	XII	H	X			900-950
Ringen,Søndre Land	C.25733d	Salmo 3	ukj.		G	X			900
Telemark									
Ringhus Heimigard, Vinje	C.28260 a	I.A (lok.)			ukj.				vik.tid
Midgaarden, Seljord	C.20127e	III.B			G	X			850-900
Homme, Nissedal	C.21383 i	Salmo 8	ukj.		D?				800-900
Buskerud									
Hajum, Røyken	C.1304	III.B	M	VII.2C	E	X			850-950
Hundstad, Hole	C.16700	III.B	W	VII.2A		X	X		900-950
Hundstad, Hole	C.19756	III.B	S						900-1000
Haugen Nedre, Sigdal	C.35048e	Salmo 3/4	H	I/K	G	X			900-950
Hedmark									
Bråten, Åmot	C.10674	I.A (lok.)	L	VII.2B	G/H + ukj.	X	X		950-1000
Alaug Vestre, Hamar	C.252c	III.C	H?	VII.2C	ukj.	X	X		900-950
Skjelver, Grue	C.2534	IV	Q	K?	I	X			900-1000
Tønsaker, Stange	C.24565d	IV	Q		I	X			900-1000
"Lillegutu",Østerdalen"	C.5892	Salmo 8	Q		G				900-950
Akershus									
Nes, Asker	C.24367k	III.A	M	D/VII.1 C	H	X			900-950
Solberg, Asker	C.14802	III.B	M		H				900-950
Gystad, Ullensaker	C.15938	III.B	M	I	H	X	X		900-950
Vågstad , Ullensaker	C.31740e	Salmo 3 el. 4			A/K				900-950
Vestfold									
Fevang, Sandefjord	C.6914	I.A (lok.)	ukj.	I	E	X			900-950
Gulli, Tønsberg	C.53649/1	I.D (lok.)	K						800-900

Sted	Musnr	Type	Våpen			Heste-utstyr/ skjelett	Smed/ snekker-redskap	Vekt-utstyr	Datering
			Sverd	Spyd	Øks				
Kaupang, Larvik	K/IV gr. IV, yy	I.A (lok.)		A/E/ VI.1A					800-850
Store-Var Nedre, Stokke	C.14295	II	L	I + x	C+ukj.	X	X		900-950
Lamøya, Larvik	C.27220 f	II	H+ukj.		E+F?				850-950
Øvre Kongsteigen,Stokke	C.6034	III.A		I					900-950
Allum, Larvik	C.13475	III.A	O/R	C	E	X	X	X	900
Tanum, Lardal	C.2721	III.B	O	ukj.	H+ ukj.	X			900-950
Langlo, Stokke	C.5924	III.B	O	E	ukj.	X			900
Nes, Larvik	C.12480	III.B		ukj.		X		X	vik.tid
Kongsek, Tønsberg	C.1242	III.C	I	ukj.	ukj.	X	X		850-950
Kaupang, Larvik	C.2274	III.C	Sammenblandet med mannsgrav fra merovingertid.						vik.tid.
Roligheten, Larvik	C.14137	IV	H	F	H	X	X	X	900-950
Kaupang Nordre, Larvik	C.4239	Salmo 7	H	F/I	ukj.	X	X	X	900-950
Kaupang, Larvik	K/ 1954 gr. I,g	Salmo ?	M	I +ukj.					900-1000
Kaupang, Larvik	K/1953 gr VI, g	Salmo 7			G				850-900
Kaupang, Larvik	K/1954 gr. II, e	Salmo 7	M	ukj.	F				900-950
Østfold									
Rør Nordre, Rygge	C.39147 b	III.A	ukj.	E	G				850-900
Huggenes, Rygge	C.8170	Salmo 7	ukj.						Vik.tid

Appendix 3: Ringspenner i edelmetalldepoter

Sted	Mus.nr	Type	Andre gjenstander	Funnsted/ landskap
Nordland				
Skagen, Hadsel	Ts.1933	III.B		Under en stein, i dyrka mark, ytterst på et flatt nes. Store sammenhengende myrområde nord for funnstedet
Rønvik, Bodø	Ts.2556, 2559	III.B (1 stk.) og IV (1 stk.)	2 halsringer, 1 armring, 3 fingerringer, 2 sølvbarrer, div. betalingssølv, 5 angelsaksiske mynt, 8 arab. mynt	I ur, i et skar, mellom to store knauser hvorav det ene går bratt ned mot sjøen. Skaret strekker seg mellom to viker
Nord-Trøndelag				
Grøtmo, Namdalseid	T.242	III.B	--	I haug. Ingen spor etter begravelse. Flere store myrer i området øst og vest for funnstedet.
SørTrøndelag				
Toftaker, Oppdal	C.3093, T.59	IV (2 stk.)	--	Røys, ukj. sted. Gården ligger ved en mindre elv som renner ut i elva Driva.
Vulu, Malvik	C.2928	III.B	6 halsringer, 4 armringer (gull)	Under litt jord, på et svaberg ut mot Trondheimsfjorden.
Høgneset, Trondheim	T.5005	III el.IV	2 halsringer	Grustak ved haug. Selve gården ligger på en høyde i landskapet, hvor store myrområder omgir gården.
Sogn og Fjordane				
Osnes, Ulstein		III el. IV	--	I en røys, nær stranden.
Sårheim, Gloppen	B.6675	III.A	--	Under en stor flat stein i jordbruksområde.
Hordaland				
Hovland, Etne	B.3700	III.B	1 halsring, 1 armring, bruddsølv, deler av sølvbarre	Under en liten forhøyning, under heller. Gården ligger mellom åsen/ fjellet Hovlandsnuten og flate skråninger ned mot Stordalsvatnet
Hatteberg, Kvinnherad	B.8377 c	I.A	1 halsring, 1 armring,	Under ca. 30-40 cm. jord
Rogaland				
Ukjent, Jæren	B.3046	III.B	--	Ingen opplysninger.
Rosså, Hjelmeland	S.4112 a	III.B	--	Skal være funnet ved jordarbeid. Rossåna ligger på øya Ombo, gården ligger rett vest for en bratt åsrygg, ned mot elva Rossåna.
Aust-Agder				
Våge store, Moland	C.30380 a ,b	IV(2 stk.)	1 halsring, 1 armring, 1 fingerring, 9 arab. mynt	I åker, ved stor stein. Gården ligger like ved vannet. Depotet ble funnet på det høyeste punktet i landskapet, ca. 100 m. fra sjøen.
Slemmestad, Grimstad	C.36000	III.B	6-8 halsringer, 13 arm-ringer/armbøyler (4 av gull, fingering (gull), kors (gullblikk), medaljong (gull), 5 forgylte beslag, 2 fragm. betalingsgull. 5 mynter (4 arab. mynt, 1 peters-penning)	På en hylle i bratt fjellknaus, rett ved sjøen.
Buskerud				
Lahell, Lier	C.9262-63, 9281,9283, 9858	III.B (1 stk) og IV (4 stk.)	8 hele armringer,+ deler av ytterligere 3 armringer, 6 mindre sølvringer 2 hele sølvbarrer, deler av ytterligere 6 stk,. 1 "pinsett".	Nedenfor en fjellvegg, 30 m. fra Drammensfjorden.
Stokke Søndre, Lier	C.12846	III.B	--	Jordbrukslandskap. I østkanten av eiendommen renner en bekk.

Sted	Mus.nr	Type	Andre gjenstander	Funnsted/ landskap
Hedmark				
Lillestue-Undset, Rendalen	C.269-270	IV	1 armring	En bekk går over eiendommen, ca. 150 m. vest for huset går Unsetåa i N-S-lig retning. Eiendom ligger i et bølgende åkerlandskap, med utsikt mot Fonnåsfjellet.
Akershus				
Nesodden	Nat.mus. Kbnh. 7063	IV		Ingen opplysninger.
Vestfold				
Grimestad, Stokke	C. 26387 aa, bb	III el. IV (2 stk)	21 armringer/armbøyler, deler av ytterligere 2 stk. Deler av 4-6 halsringer. 6 sølvbarrer. 77 arab. mynt	Åker.
Ås, Tønsberg	C.11630	III.B	--	Røys i jordbrukslandskap.

Appendix 4: Katalog

Musnr.: B.454+ 532 (B.454 + 526-532)
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Vambheim, Ulvik, Hordaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Del av ringspenne av bronse med flate, trekantede, endeplater. Spennen består idag av øvre del av ringen med en bevart endeplate, samt tre fragmenter av nålen. Ringen har vært oval, med flat bakside og hvelvet framside. Ringens midtparti samt den gjenværende endeplaten er dekorert i borrestil. Nålefragmentene viser at nålen har hatt flatt rektangulært tverrsnitt øverst. På ett nålefragment sees rester etter fortinning. St. tverrmål: 7,3 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (W), hammer, bryne, rund ornert plate (mulig smygestol) bruddstykker av liknende gjenstand, slipt serpentin.
Datering: 900-950. Sverdet omtalt av Petersen (Petersen 1919:157).

Musnr.: B.464
Type: III.B
Sted: Ukjent
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Kulespenne av bronse bestående av en del av ringen med en endekule, samt en hodekule som foreligger separat. Begge kulene har flat, nesten konkav bakside. Framsiden av kulene er ornert med punktsirkler, som S.4113a. Endekulen har smale sidekrager, hodekulen har i tillegg en smal bunnkrage samt toppkrage som basis for en liten, svakt utvidet krone. Overflaten temmelig korrodert, men det sees rester etter fortinning. Kårdelengde ca. 5,8 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.465 (B. 104, 269, 503, 1656-68)
Type: III.A
Sted: Bale, Balestrand, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Hodekule til tistelspenne av bronse. Svært jevn og pent utført ruteornering med doble linjer på framsiden. Kulen er korrodert, og det er ikke mulig å se rester etter sidekrager, men den har hatt to smale avsatser opp mot en liten krone. Deler av bunnsylinderen bevart. En tverrgående strek over kronen tyder på at kulen har vært støpt i to separate deler (”split-top”-teknikk).
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj. type), to skjoldbuler, flere pilspisser, to bryner, ni perler, del av øret til et kar, seks klinkagler og fragmenter av beslag og udef. gjenstander av jern.
Datering: Vikingtid. Sverdet foreligger i bruddstykker, og kan ikke typebestemmes.

Musnr.: B.468
Type: III.C
Sted: Ukjent, Hedmark
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med oval ring med rundt tverrsnitt. Kulene har flatt sirkulært felt i front med firearmet valknute. Lang nål, med rundt tverrsnitt øverst. Flatere og avsmalnende tverrsnitt nederst, med en dyp, langsgående fure. St. tverrmål: ca. 6,4 cm., nålens lengde ca. 26,5 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.1471 (B.1466-1471)
Type: I.B (ins. prod.)
Sted: Veøy Prestegård, Veøy, Møre og Romsdal
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: To fragmenter av en insulær ringspenne av sølv med rombiske endeplater. Ringen har flat bakside, noe hvelvet/ ornert framside. Midtpunktet på endeplaten markert med en svart stein, i hvert hjørne en liten "knapp". Flaten for øvrig dekket av entrelac. Ringen har hatt to smale felt mot hhv. innsiden og utsiden, med tette skråstilte linjer. Alle dekorerte felt på platene og ring har vært forgylt, mens spennen ellers er fortinnet/-sølvet. Kårdelengde på det største fragmentet er ca. 3,7 cm.
Funn fra samme kontekst: Spennen innkom sammen med en øks, fire spillebrikker og en beltespenne (muligens insulært produsert). Funnet er antatt å utgjøre restene av en mannsgrav. Øksen manglet ved min undersøkelse, og er ikke typebestemt.
Datering: 800-900 (Wamers 1985:93, Solli 1993:268-269)

Musnr.: B.2682 (B.2682-2683)
Type: III.B
Sted: Bore, Klepp, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse: ringen brutt i to og hodekulen foreligger løst. Ingen nål. Rund ring, med rundt tverrsnitt. Små sirkelrunde endekuler, uten antydning til sidekrager. Eiendommelig hodekule med en dyp tverrgående fure, parallelt med sidehullene. Rester etter topp-/ evnt bunnkrage. Spor av fortinning. St. tverrmål: 5,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H). Rester av pånittede bronseplater på over- og undersiden.
Datering: 800-950 (Larsen 1978: 201)

Musnr.: B.3046
Type: III.B
Sted: Ukjent, Jæren, Rogaland
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn

Beskrivelse: Stor kulespenne av sølv. Tilnærmet rund ring, med rundt tverrsnitt. Endekulenes sidehull har bred brem, ornert med skråstilte, tettstilte linjer. Nålen mangler. St. tverrmål, ca. 16,0 cm. Fragmenter av en av endekulene er katalogisert under B. 3700
Datering: vikingtid

Musnr.: B.3170
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Melheim, Hafslo, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Oval ring av bronse med flat bakside og fasettert overside. Spennen har til sammen fem kuboktaedriske knopper med fire høye tapper på hver overside, knoppene er plassert ved ringendene, på ringens midtfelt, samt én på hver side av ringen. Ringen er ornert med innstemplede trekanter i rekker. Nålen er kort og smal, med vid, svakt utvidet nåleløkke. Ringens st. tverrmål: 7,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Ble funnet i en grav med "forskjellige Jernvaaben", som ikke innkom til museet.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.3176 (B.3172 a-l, B.3176)
Type: III.B
Sted: Lygrei, Lindås, Hordaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse. Ringen er brutt i tre deler, hodekulen foreligger løst. Av nålen er kun ett fragment bevart. Ringen er oval, med rundt tverrsnitt. Runde endekuler med flat bakside, med smale, noe utsvungne krager. Hodekulen har flat bakside, og en bevart smal sidekrage. Rester etter krone, samt bunnkrage med sylinder til nålen. Nålefragmentet har rundt tverrsnitt, men det sees i bruddet at den avbrutte delen har hatt et mer rektangulært tverrsnitt. Trolig svake spor etter fortinning. St. tverrmål ca. 7,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Spennen er katalogisert sammen med et funn fra eldre jernalder, men dette er feil. Tilveksten mener spennen tilhører et annet gravfunn (B.3172 a-l), hvor det ble funnet en ringspenne som senere ble notert som tapt. I sistnevnte grav ble det funnet: Sverd med kraftig underhjalt med eliptisk tverrsnitt, svakt utsvungne sider, trolig nærmest type Q. Spyd (som Solbergs type VIII.I, jf. Solberg 1984: 198) øks (som type G), 12 pilspisser, to kniver, bryne, lyster?, saks?, div. fragm.
Datering: 900-950

Musnr.: B.3186
Type: III el. IV?
Sted: Osnes, Ulfsten, Sogn og Fjordane
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Bøyd fragment av stang av sølv. I tilveksten antatt å være deler av nålen til en ringspenne av type III, kulespenne, eller IV, med rett avskårne ender. Ikke gjenfunnet ved materialgjennomgang.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.3700 (tidl. C. 2283-2286)
Type: III.B
Sted: Hovland, Etne, Hordaland
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Stor kulespenne av sølv, med glatte kuler. Noe skjev, rund ring med rundt tverrsnitt. Både hode- og endekuler har brede bremmer utfra sidehullene, ornert med sikksakk-linjer og skråstilte linjer. Hodekulen har en markant, utsvunget krone, med samme type ornering. St. tverrmål ca. 16,0 cm, nålen mangler.
Funn fra samme kontekst: En hals- og en armring av sølv (avb. R.712). en liten sølvbarre, div. bruddsølv.
Datering: 900-tall, basert på datering av armringen som trolig kan tidfestes til dette århundret (jf. Petersen 1928: 157-159, Geber 1991: funnliste, s. 15)

Musnr.: B.3872
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Eidfjord, Ulvik, Hordaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse. Godt bevart med unntak av at nålen mangler, og at det er et brudd i forbindelsesplaten mellom de to trekantede endeplatene. Ringen har flatt, rektangulært tverrsnitt, og hele framsiden er rikt ornert med båndekor. Midtfeltet av ringen markert med en innfatning til stein, omkranset av en ramme. Endeplatene har et indre trekantet felt, omkranset av tre tilnærmet rektangulære felt. Alle feltene er dekorert med båndornamentikk. På overgangen mellom endeplate og ring er nå tomme innfatninger til steiner, og én vulst på hver side, ved overgangen til ringen. I ytterhjørnene av platen er ytterligere hhv. to innfatninger, som også er tomme. Baksiden er fortinnet/-sølvet, nærmest hele framsiden er også forgylt. Spennen har store likheter med S.827 og C.38217, og er nærmest identisk med spenner funnet i hhv. Skottland og Wales. St. tverrmål: 8,8 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.4253 a (B.4253 a-c)
Type: III.A
Sted: Fosse, Meland, Hordaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Tistelspenne av bronse. Oval ring med rundt tverrsnitt. Kulene har flate baksider, og rombiske, tistelornerte felt på framsiden. Sidehullene har enkle, smale sidekrager, toppkulen har i tillegg en enkel bunnkrage samt en vulst opp til rester av en krone. Kun øverste del av nålen er bevart, og denne har hatt rundt tverrsnitt. En liten

del av nederste del av nålen er intakt. Denne har hatt rektangulært tverrsnitt, med smale linjer langs sidene på framsiden. Overgangen på nålen har vært markert med tre tverrgående striper. Nålen kan i dag ikke passere igjennom ringen, og det er uvisst om den opprinnelig kunne det. Spor av sølv-/tinnovertrekk. St. tverrmål: 6,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (nærmest som type D/E), skår av et kleberstenskar.
Datering: 800-900.

Musnr.: B.4432 o (B.4432 a-p)
Type: III.B (særtype)
Sted: "Fladen", Vaksdal, Hordaland
Kontekst: Grav (M+K?)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse av kulespennetypen, men med nærmest kvadratiske endeknopper/-kuler. Ringen er oval, med rundt tverrsnitt. Nålen har flatt tilnærmet rektangulært tverrsnitt. Rester etter fortinning/ forsølving på ring og nål. Mål ikke tilgjengelig, da spennen var utstilt.
Funn fra samme kontekst: 2 eneggede sverd, 2 økser, 2 bisler, en ovalspenne (som R.652/654), saks, 2 kniver, pilspilss, en bryne, et klebersteinskar, 2 vevtyngder, spinnehjul, 2 perler.
Datering: Sammenblandet gravfunn, bestående av minst to graver fra perioden merovingertid-vikingtid. Spennens kontekst kan ikke dateres nærmere.

Musnr.: B.4490 a (B.4490 a-f)
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Hafsøya, Egersund, Rogaland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Åpen ringspenne av bronse med trekantede endeplater, hvor den ene endeplaten er brukket av. Rund ring med flat bakside, svakt hvelvet framside. Overgangen mellom ring og endeplate er markert med en kraftig vulst. På den bevarte endeplaten sees en dråpeformet innfatning med spissen pekende mot enden, som har en halvmåneformet innfatning. De omkringliggende feltene på endeplaten er stripeornert. Nålen foreligger løst, og den nederste delen av nålen mangler. Nålen er muligens sekundær; den er svært smal med flat bakside og noe fasettert framside, med to striper øverst på nåleløkken. Hele spennen har, med unntak av innfatningene, tinnovertrekk.
Funn fra samme kontekst: To ovalspenner (som Petersen 1928, fig. 37.1), bronsenål, to armbånd (som Petersen 1928, fig. 190), 1 glassperle, bronseblikk.
Datering: 800-900 (Geber 1991: funnliste s. 20)

Musnr.: B.4505 b (B. 4505 a-f)
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Mindresunde, Stryn, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Åtte fragmenter av ringspenne av bronse, med trekantede endeplater. Endeplatene har hatt et entrelac-ornert felt langs sidene, mens et indre trekantet felt på hver plate har hatt en stilisert spiralformet figur. Nålehodet er trekantet med enkel entrelac-ornering. På nålen samt på overgangen mellom endeplate og ring sees runde innfatninger til steiner. Det skal ha vært steiner i innfatningene når spennen ble funnet, men disse mangler i dag. De ornerte feltene har vært forgylt.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928, fig 11B), ca. 65 glassperler, 1 hengesmykke i skifer, nøkkel, spinnehjul, 2 vevlodd, to ”spenner” i jern (trolig del av bissel/ beltespenner?), nagler.
Datering: 800-850 (jf. Petersen 1951: 476. Geber 1991: funnliste, s. 20)

Musnr.: B.5110 a (B.5110 a-o)
Type: III el. IV
Sted: Rekdal, Vestnes, Møre og Romsdal
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Deformert nål av fortinnet bronse i to deler, til ringspenne. Kraftig, rundt tverrsnitt øverst, flatt, rektangulært tverrsnitt nederst.
Funn fra samme kontekst: 2 sverd (1: ukj. type, 2: type O), spyd (som Solberg VII.1A), øks (type G), 2 skjoldbuler, tang, 3 bryner, 10-12 spiker, en blå glassklump, 2 udef. bronsefragment.
Datering: 850-950

Musnr.: B.5854 b (B.5854 a-c)
Type: I.B (ins. prod.)
Sted: Haalen, Leikanger, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Del av ringspenne av sølv med forgylte felt, bestående av mesteparten av ringen og ene endeplaten. Ringen har flatt tverrsnitt, med svakt hvelvet overside. Ringens ytterkanter er ornert med skråstilte linjer, midtfeltet av ringen har en innfatning til stein, omgitt av entrelac-dekor avgrenset med en ramme. Kraftig vulst ved overgangen mellom ring og endeplate. Endeplaten er rombisk, med en sentralt plassert innfatning til stein, Hjørnene markert med stiliserte dyrehoder, som har snuten vendt ut i hvert hjørne. Platen ellers dekket av entrelac. St. tverrmål ca. 8,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Korsformet spenne av jern (trolig insulært arbeid), 1 armring av bronse (Petersen 1928. fig. 186).
Datering: 800-850 (jf. Petersen. 1928:130, Geber 1991: funnliste s. 30)

Musnr.: B.6089 a (B.6089 a-f)
Type: I. østlig variant
Sted: Koppen, Haus, Hordaland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse, av østlig særtype. Ringen tilnærmet rund, med flat bakside og hvelvet framside. To kraftige vulster på hver side av nålefestet. Nederst på ringen en ornert

plate, sentrert rundt to store opphøyede felt, muligens ment å illudere innfatede steiner. Nederst, mellom disse, avsluttes ringen med et dyrehode *en face*. Fastrustede rester etter nål/ ring av jern bak dyrehodet. Den ornerte platen nederst på ringen synes å være forgylt med en slags kopperlegering. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 5,5, cm.
Funn fra samme kontekst: Spinnehjul, 3 perler, 14 vevlodd, bryne
Datering: vikingtid

Musnr.: B.6675
Type: III.A
Sted: Sårheim, Gloppen, Sogn og Fjordane
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Tistelspenne av sølv, oval ring med rundt tverrsnitt. Kulenes framsider er helt dekket av rutedekor. Hodekulen har en liten krone. Både nålen og ringen bærer preg av bruk, og er slitt på de punktene hvor de berører hverandre. Ringens tverrmål: 6,5 cm, nålens lendge 22,2 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.7146
Type: III.B
Sted: Skeie, Kvinnherad, Hordaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, oval ring med rundt tverrsnitt. Runde, glatte endekuler med smale sidekrager. Nålen er uten kule, men er svakt utvidet øverst og bøyd rundt ringen. Ringens tverrmål 6,4 cm., nålens lengde 8,4 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: B.7731 b (B.7731 a-ø)
Type: I.? (ins. prod.)
Sted: Vinjum, Aurland, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Firkantet plate som har dannet øverste delen av spennenålen til en insulært produsert ringspenne. Platen er av sølv, med forgylte partier. Midtfeltet på platen har et nedfelt rombisk parti, i tillegg er midtfeltet omgitt av en ramme dekorert med stiliserte dyrefigurer. Overgangen mellom plate og nål markert med en innfatning til stein, med ravinnlegging. Trolig har også det forsenkede partiet i midten hatt en liknende funksjon. Nålen avbrutt. Fragmentet er omgjort til spenne, og baksiden har et nålefeste av jern, festet med fire bronsenagler gjennom det ornerte feltet.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928:fig. 42), ca. 40 perler, stykker av flere spiralperler av sølv, to armringer av bronse (som Petersen 1928, fig. 190), fugleformet beslag til drikkehorn, ornert kopp med lokk (insulært arbeid) med ukjent funksjon (klerikalt?), stekepanne, 2 stekespidd, 2 sakser, redskap som R.413, sigd, celt, 2 kniver, 2 spinnehjul, linhekle, 2 nøkler, 48 vevlodd, div. båtnagler, bronsekroker, jernfragment. Deler av smykkesettet avbildet i Petersen 1928: fig. 240.
Datering: 850-900 (Petersen 1951: 399, Geber 1991: funnliste s. 42-43).

Musnr.: B.8377 c (B.8377a-c)
Type: I.A (lok.prod)
Sted: Hatteberg, Kvinnherad, Hordaland
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Stor og godt bevart ringspenne av sølv, oval ring med flat bakside og hvelvet framside. Ringen har to langsgående rekker med timeglass-formede stempler. Overgangene mellom ring og plate er markert med et dyrehode i profil. Dyrehodene har åpen kjeft, med markert tunge og øyne. I forlengelsen av dyrehodene har platene et rombisk felt, med en sentralt plassert, ornert sølvnagle på hver plate. Rundt naglene er platene ornert med filigran og gullforgylt. Nederste ytterkant av endeplatene har et gjennombrutt felt, med en rekke små dyrehoder *en face* som markerer avslutningene ytterst. Nålen har et utvidet nålehode, ornert med innstemplede trekanter med opphøyde punkter. Øverste halvdel av nålen har rundt tverrsnitt og er uornert, mens nederste halvdel av nålen har spydformet tverrsnitt, med tette langsgående rekker av innstemplede trekanter. Nederste del av nålen bøyet oppover. Ringens st. tverrmål: 10,1 cm., nålens lengde er 19,7 cm.
Funn fra samme kontekst: Halsring av sølv, armring av gull (som R.714).
Datering: vikingtid

Musnr.: B.8383 f (B.8383 a-h)
Type: III.C
Sted: Røyset, Ulstein, Møre og Romsdal
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne med flat front, i bronse. Oval ring med rundt tverrsnitt. Endekulene har koppformet profil, med rik bånddekor over hele, med unntak av flaten som vender oppover. Flaten er ornert med en firearmet valknute. Endekulene har flate sidekrager. Hodekulen likedan, og med lav, bred, noe utsvunget krone. Deler av bunnen og ene siden på hodekulen er ødelagt. Det foreligger også rester av en enkel nåleløkke, rullet rundt ringen. Det er nærliggende å tro at denne er sekundær, ment å erstatte hodekulens nål som kan ha blitt ødelagt/avbrutt. Spennen er svært lik S.1980, S.4164 og S.4647, med unntak av at S.1980s plater er forgylte. På ringen skimtes udefinerte. striper på midten av ringen, som ikke synes å skyldes korrosjon. Samme type striper ses også på S.4647. Sistnevnte spenne har også svært like krager som B.8383 f. Ringens st. tverrmål 8,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd (F/I), øks (F), bryne, kniv, div. jernfragment, brente bein.
Datering: 900-950.

Musnr.: B.8436
Type: I.E (lok. prod.)
Sted: Brekke, Høyanger, Sogn og Fjordane
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Svært korrodert ringspenne av bronse, med dyrehodeformede endeplater. Ringen tilnærmet rund, med flat bakside og hvelvet framside. Dyrehodene er svært ødelagte, men det ses at overgangen mellom ring og endeplater har vært markert med vulst. På det ene dyrehodet sees rester av stripeornering. Enkel, smal nål, med rundt tverrsnitt og vid nåleløkke. Ringens tverrmål: 6,0 cm, nålens lengde ca. 11,5 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: B.8994 g (B.8994 a-g)
Type: III.B
Sted: Vangestad, Sogndal, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Stor kulespenne av jern (ring) og bronse (hodekule). Oval, noe asymmetrisk ring med rundt tverrsnitt, med unntak av den ene synlige enden som har hatt et svakt utvidet mangekantet tverrsnitt. Hodekulen sitter fastrustet ved den andre ringenden. Hodekulen er rund, med smale sidekrager, og bunnkrage, samt med en lang, smal, svakt utvidet krone. Ved den synlige ringenden sees rester av et omslyngende bånd/ten. Nålen foreligger løst, den har hatt rundt tverrsnitt øverst og tilnærmet kvadratisk, "spydformet" tverrsnitt nederst. Er nå avbrutt i enden. Ringens st. tverrmål 9,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (K?), spyd (Solberg VII.2), øks (H), skjoldbule, ambolt, hammer.
Datering: 900-950. Både spyd og øks peker mot en datering til første halvdel av 900-tallet, mens sverdet kan være noe eldre. Muligens har sverdet vært gammelt ved nedleggelsen.

Musnr.: B.9065 a (B.9065 a-o)
Type: I.C (ins. prod)
Sted: Helgheim, Nes, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Ringen av en insulær ringspenne av forgylt sølv. Ringen har flat bakside, og hvelvet framside. Ytterkantene av ringen har to langsgående linjer med innstemplede punkter. Midtfeltet av ringen markert med en ramme, som har en sentralt plassert innfatning til stein. Området innenfor rammen ellers ornert med entrelac. Markert vulst mellom ring og endeplater. Endeplatene er sirkelformede, med en sentralt plassert innfatning til stein, omgitt av entrelac-dekor. På yttersiden av endeplatene er det plassert tre "vinge-formede" ornerte fliker. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 5,8 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928:fig. 13/ Berdalsspenne gruppe C), 2 armringer (som Petersen 1928: fig. 190), 134 glassperler, bissel, 2 linhekler, vevsverd, saks, kniv, sigd, redskap som R. 413, øse, 15 kljåstein, nagler og beslag.
Datering: 800-850 (Geber 1991: funnliste s. 49-50)

Musnr.: B.9882 a
Type: Østlig, med knoppender (Salmo 7)
Sted: Skjerdal, Aurland, Sogn og Fjordane
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse, oval ring med flat bakside og fasettert framside. Endeknoppene noe spissede, tett ornert med punkter. Ringen har på oversiden rekker med innstemplede punktsirkler. Kort bred, fasettert nål, med utvidet nåleløkke. Ringens st. tverrmål: 6,0 cm., nålens l. 6,9 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.11096 k (B.11096 k-o)
Type: I.? (Ins. prod.)
Sted: Øvre Henne, Gloppen, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Nål av bronse med forgylte partier, tilhørende insulært produsert ringspenne med flate endeplater. Nålen har rundt, forgylt hode, med en sentralt plassert innfatning til stein. Nålen for øvrig virker kraftig, med ovalt tverrsnitt. Øverst på baksiden av nålen er rester av et bronsebånd. Det har en oppbøyd og brukket ende, som tyder på at det har vært hempen eller bøylen som festet nålen til ringspennen. Nålens lengde 8,2 cm lang, derav hodet 2,0 cm.
Funn fra samme kontekst: 16 perler av glass, ildstål, skiferbryne
Datering: Vikingtid (Geber 1991: funnliste, s. 50)

Musnr.: B.11224
Type: I.E (lok. prod.)
Sted: Sognefjell, Luster, Sogn og Fjordane
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Endeplatene formet som to gapende dyrehoder i profil, vendt mot hverandre. Bak kjeften på dyrene er en trekantet forsenkning. Oppe på rammen bak og over er innstemplede punktsirkler. Underkjeven er kort, overkjeven noe lengre og med et bånd over snuten. En tunge går som et bånd i fri kontur, berører underkjeven og ender i snutespissen; den har en fure langs midten. Hodets nederste kontur er jevnt krum, den øvre konturen er bølget. Hodet avsluttes baktil mot den glatte ring av et dobbelt tverrbånd. Nålen er oval i tverrsnittet øverst, flathamret nederst. Nålen er nå noe forbøyd. Ringens største tverrmål 5,8 cm, nålen er 20,2 cm lang.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.11377
Type: I.E

Sted: Spissøy, Bømlo, Hordaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av sølv. Ringen er rund og glatt med avflatet underside, og hvelvet overside. Endeplatene formet som to gapende dyrehoder i profil, vendt mot hverandre. Hodene har store hjørnetenner, utstrukket tunge, som bøyer opp til snuten, nesebor er en liten spiralhake fra oversiden, øyet er rundt med en liten nedhengende flik bak, øret er lite og står rett ut, og bak øret henger ned en liten nakketopp. De utskytende endene på øre og nakketopp er brukket på begge hoder. Ved overgangen mellom hode og ring er en vulst på oversiden med to dype linjer. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, bortsett fra delen som er bøyet om ringen, hvor den er flathamret. Nederste halvdel er flatere og bredere enn ovenfor, den har lett rygget overside som er dekorert med to innstemplete trekanter med midtpunkt i rekker av vekselvis ut- og innpekende vinkler. Nålen ble brukket av finneren, og de to delene passer ikke nå godt sammen. St. tverrmål 6,0 cm i diameter like under hodene, samlet lengde på nålen nå 16,7 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: B.12131/ 3 (B.12131 1-30)
Type: I. østlig variant
Sted: Målsnes, Balestrand, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse. Ringen har svakt trompetformede utvidelser ved nålefestet, nederste halvdel av ringen består av en dekorert plate, sentrert rundt to runde fordypninger som trolig skal illudere innfatninger. Mellom disse nederst, en halvkule med hempe, trolig et stilisert dyrehode *en face*. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, utvidet med rektangulært tverrsnitt nederst, ornert med langsgående striper. Ifølge tilveksten skal baksiden av flaten være ornert med en enkel båndfletning. Ringens st. tverrmål er 3,4 cm, nålen er 8,5 cm. lang.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928:fig. 51 b), bronsekjede, 2 glassperler, 2 spinnehjul, 2 nålebryner, nøkkel, kniv, sigd, nålehus, ildstål, saks, 2 linhekle/ullkam, 11 nagler, div. jernfragment og flintstykker.
Datering: Ca. 900-1000 (jf. Geber 1991: funnliste s. 55-56)

Musnr.: C.229
Type: III.A
Sted: Ukjent
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Tistelspenne med ring av jern, og én bevart endekule i bronse. Nålen mangler. Ringen har rundt tverrsnitt, men er noe forvridd. Kulen har flat bakside, ellers er kulens front og sider ornert med tistelmønster. Smale sidekrager. St. tverrmål 7,3 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C. 252c (C.245-254c)
Type: III.C
Sted: Alaug Vestre, Ringsaker, Hedmark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Ringen er oval, med rundt tverrsnitt. Den har vært brukket i tre deler, to av disse er limt sammen mens det tredje fragmentet foreligger løst, og det er uvisst om det tilhører spennen. Endekulene er markert med en liten avsats ved hver av sidehullene. Framsiden av endekulene har et flatt og noe forsenket parti, på den ene skimtes et lite hakk i flaten som til en trekantet tapp. Begge endekulene har rester etter båndflettingsmønster som strekker seg over hele framsiden og på sidene, baksiden av kulene synes å være uornert. Hodekulen har en smal brem rundt hvert av sidehullene, og en liten profilert tapp øverst. Hodekulen er noe korrodert, og det er ikke mulig å skimte båndflettingsmønster på denne. Nålen mangler. Ringens st. diam. 7,3 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H?), spyd (som VII.2C, Solberg 1984: 208), skjoldbule, øks, fire pilspisser, bissel, kam, minst to jernkjeler, tre terninger og 24 spillebrikker av bein, hammer, tang, fil og et mulig huggjern/meisel
Datering: 900-950.

Musnr.: C.269-270 (C.269-271)
Type: IV
Sted: Lillestue-Undset/ ”Veslestua”, Rendalen, Hedmark
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Ringspenne av sølv, med rett avkuttede og fasetterte ender. Ringens sider er markert med korte tverrgående striper, og punktsirkler. Nåleløkken er bred med innstemplede trekanter og punktsirkler, den øverste del av nålen har rundt tverrsnitt, mens nederste del nålen har mangekantet tverrsnitt.
Funn fra samme kontekst: En liten flettet ring av sølv, trolig en armring.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.758-759 (C.755-759)
Tupe: I.A (ins. prod.)
Sted: Ukjent sted, Snåsa, Nord-Trøndelag
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av sølv. Spennen har tilnærmet rund ring, med flatt, rektangulært tverrsnitt. Ringen er entrelac-ornert, med midtfeltet av ringen markert med en ramme, avgrenset av to kvadratiske innfatninger. Overgangen mellom ring og endeplater er markert ved to runde innfatninger. Endeplatene er trekantede, og sammenføyet med en tverrgående ”bjelke”,og med to runde innfatninger, hhv. på innsiden og yttersiden av ringen. Midt på endeplatene er en stor, sirkulær innfatningsramme, hver omgitt av tre halvmåneformede fliker.

Endeplatene er for øvrig dekket av entrelac. På baksiden av endeplatene er to svakt opphøyde sirkler, med tett båndornering. Nålen foreligger separat fra ringen. Platen som dekker nålefestet er dråpeformet, med ytterkantene markert med tre sirkulære innfatningsrammer. Det ses rester av blått glass i ene innfatningen, muligens rester etter rav i en av innfatningene på nålen. Kan virke som om nålen er brukket av og slipt opp sekundært. Ringens st. tverrmål 9,0 cm., nålens lengde 14 cm.
Funn fra samme kontekst: 3 ovalspenner (R.657), rund spenne
Datering: 900-1000 (jf. Petersen 1928:115)

Musnr.: C.1081 (C. 1081-1084)
Type: I.A (lokal prod.)
Sted: Gislevold, Ullensaker, Akershus
Kontekst: Grav (M+K).
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Ringen oval, med flat bakside og svakt hvelvet framside. Den ene enden er avbrutt, og endeplaten her mangler. Ringens midtparti og endeflater har vært flathamret, og den bevarte enden viser at endene har vært utvidet i tilnærmet trekantform. De flate partiene er dekorert med dyrefigurer og båndornamentikk i Borrestil. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, firkantet tverrsnitt nederst, og er festet til ringen ved at øverste delen er flathamret og bøyet rundt ringen. Ringens st. tverrmål er ca. 7,8 cm., nålen er 19,5 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (R. 657), sverd (O/gruppe I), spyd (I/K?), øks (ukj. type).
Datering: Sverdet dateres av Petersen fra slutten av 800-tallet til ca. 950 (Petersen 1919:127). Typen ovalspenner settes av Petersen til tidsrommet 800-850 (Petersen 1928: 50-51). Dateringene tyder på at kvinnegraven har vært anlagt først. Mangelfulle funnopplysninger gjør at det ikke er mulig å relatere ringspennen til én av de avdøde.

Musnr.: C.1242 (C.1231-1243)
Type: III.C
Sted: Kongsek, Tønsberg, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Nål med hodekule, til ringspenne av bronse. Ringen mangler. Hodekulen er rund, med en liten, uornert toppkrone. I sidehullene sees rester etter ringen. Kulen har en åpen, noe utstående framside, nærmest som en innfatning, trolig ment for en innlagt plate med dekor. Hele kulen har båndornering, denne er noe slitt bak, men i front sees det at orneringen har bestått av fire trearmede valknuter rundt det åpne feltet, hvorav hver valknute har vært forbundet med enkel båndekor. Nålen har rundt tverrsnitt helt øverst og nederst, midtfeltet har et rektangulært, flatt tverrsnitt. Nålen er noe bøyet bakover. Svake rester etter tinn-/sølvovertrekk. Ifølge tilveksten skal noe av ringen også ha vært bevart, denne mangler ved gjennomgang. Nålen lengde: 16,7 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (I), to spyd (ukj. type), øks (ukj. type), skjoldbule, 2 pilspisser, 2 rangler, sigd, stekepanne, lyster? Videre er innkommet flere udefinerte gjenstander, som ved gjennomgang viser seg å trolig omfatte minst to huljern/meisler. Spyd og øks manglet ved materialgjennomgang. I tillegg skal følgende ha blitt funnet: 2 mindre spydspisser, bissel, kleberkar, samt div. fragment av udefinerte gjenstander.
Datering: 850-950

Musnr.: C.1304 (C.1301-1306)
Type: III.B
Sted: Hajum, Røyken, Buskerud
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av jern, med tre kuler av bronse. Ringen er svakt oval med rundt tverrsnitt. Kulene er runde med et avflatet parti på baksiden. På alle kulene er hullene markert av en brem med regelmessige dype hakk, etterfulgt av et glatt parti. Hodekulen har en profilert tapp øverst med rester etter tre parallelle linjer, hvor i hvert fall den nederste har vært i form av en brem med regelmessige hakk. Spennen er noe skadet av korrosjon. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål er 11.5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), øks (E), spyd (Solberg VII.2c), pilspiss, rangle.
Datering: 850-950

Musnr.: C.1672b (C.1671-1672)
Type: III.B
Sted: Nomeland, Valle, Aust-Agder
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Endekule til en kulespenne av bronse, kulen er delvis ødelagt. Den har vært uornert, med hul innside, inne i kulen sees fortsatt et fragment av ringen. Ringfragmentet har kvadratisk tverrsnitt. Deler av oversiden av kulen, den som har vendt inn mot ringen, mangler. På den siden som har vendt ut mot enden, har kulen en profilert tapp.
Funn fra samme kontekst: Innkommet med blant annet minst 14 perler, 5-6 hengesmykker, spinnehjul, ten, pinsett?, vektlodd, alt skal ha blitt funnet på samme jorde, men konteksten uviss. Spennen er derfor her behandlet som enkeltfunn.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.1783 (C.1779-1783)
Type: III.A
Sted: Seim, Årdal, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Del av tistelspenne av bronse. Ringen har rundt tverrsnitt, fragmentarisk bevart, med en endekule, samt med hodekulen. Endekulen har flat bakside, framsiden ornert med et enkelt rutemønster. Sidehullene er markert med en smal

brem. Endekulen er trolig støpt i ett med ringen. Hodekulen har ikke vært støpt i ett stykke, men to stykker som nå delvis har falt fra hverandre, og kulen er nå vridd og noe deformert. På hodekulen sees rester av en liten krone.
Funn fra samme kontekst: Sverd (U), øks (F), sigd, to kniver, bruddstykker av jern
Datering: 900-1000 (jf Petersen 1919:153-154).

Musnr.: C.2274 (C.2270-2280)
Type: III.C
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M+M?)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Rund ring med rundt tverrsnitt. Både hode- og endekuler har en sirkelformet åpning i front, i den ene av disse er det bevart en plate dekorert med en firearmet valknute Kulene er ellers rikt dekorert med båndekor. Ringens st. tverrmål ca. 7,8 cm.
Funn fra samme kontekst: To sverd (H+ O?), spyd (F), øks (B?), skjoldbule, celt, ljå, en glassperle, bryne, kleberstenskar, div. fragm. av jern.
Datering: Birgit Heyerdahl-Larsen har en fyllestgjørende diskusjon om funnet, og mener at funnet trolig må være sammenblandet og inneholde gjenstander fra både en merovingertids- og en vikingtidgrav. (Blindheim et al. 1981:152-153). Begge er trolig mannsgraver. Ringspennen kan på bakgrunn av dette kun gis en generell datering til vikingtid.

Musnr.: C.2534 (C.2526-2536)
Type: IV
Sted: Skjelver, Grue, Hedmark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av jern, med fortykkede, rett avskårne ringender. Øverste halvdel av ringen har rundt tverrsnitt, nederste halvdel har mangekantet tverrsnitt, med fasetterte over- og sidekanter. Nederste halvdel av ringen er ornert med innstemplede sirkler langs oversiden, på hver side av denne rekken er ringen dekorert med tettstilte s-formede linjer. På ringens midtparti, dvs. rett ovenfor åpningen på andre siden, er en del av ringen dekorert med tettstilte s-formede liner som avsluttes i tre sirkelstempler på tvers av ringen. Midten av midtpartiets dekor er ornert med et sirkelstempel på over- og undersiden av den s-formede rekken. Nålen er festet med en noe utvidet nåleløkke, som er dekorert med to v-formede linjer. Nederste del av nålen vipper svakt opp og er dekorert med sirkelstempler. Nederste tupp av nålen er avbrutt. Ringens st diam. 6,6 cm., nålens nåværende lengde 7,3 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Q), spyd (K?), skjoldbule, øks (I), celt, bissel, åtte pil- eller kastespydspisser, to knivblad, bryne, hadde, div. jernfragment.
Datering: 900-1000.

Musnr.: C.2721 (C.2708-2723)
Type: III.B
Sted: Tanum, Lardal, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, bestående av deler av ringen, samt hodekule og en endekule. Ringen har trolig vært noe oval, og har rundt tverrsnitt. Begge de gjenværende kulene har flate baksider. Hodekulen har kraftig profilerte side- og bunnkrager, samt kraftig utsvunget toppkrone. I bunnsylinderen finnes rester av nålen. Sidekulen har i likhet med hodekulen kraftig profilerte sidekrager. Ytterste del av endekulen sterkt utsvunget, med spissen av selve ringen så vidt synlig ytterst. Rester av tinn-/sølvovertrekk sees på ring og nål. Ringens st. tverrmål: 9,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (O), spyd (ukj. type), øks (H), to skjoldbuler, 11 pilspisser, rangle, bissel, sigd/ljå, celt, bryne, saks, bruddstykker av beslag (antatt i tilveksten å tilhøre hesteutstyret), div. udefinerte gjenstander.
Datering: 900-950 (Jfr. Petersen 1919: 127, 131).

Musnr.: C.2928 (C.2919-2928)
Type: III.B
Sted: Vulu, Malvik, Sør-Trøndelag
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Stor ringspenne av sølv. Ringen har rundt tverrsnitt, og store glatte hode- og sidekuler. På hodekulen er både sidehull og kronen dekorert med en dobbelt brem med linjedekor innerst, etterfulgt av et glatt felt. Kronen har i tillegg et stripet felt øverst. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, fasettert nederst. Nederste del av nålen er ornert som nålen fra Lahelle-funnet, med punktlinjer i to langsgående linjer midt på nålen, og innstemplede trekanter på hver side. Ringens st. tverrmål ca. 14,5 cm., nålen er ca. 28,5 cm.
Funn fra samme kontekst: 1 armring av gull (som R.707), 3 armringer av gull (som R.714), 4 halsringer av sølv.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.3093
Type: IV
Sted: Toftåker, Oppdal, Sør-Trøndelag
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Ringspenne av sølv med rett avskårne ender. Kun én av endene er bevart, den andre er avbrutt. Ringen er rund, men med et utvidet og mer kvadratisk tverrsnitt mot den bevarte enden. Denne er ornert med halvmåneformede stempler. Ringens nåværende tverrmål er ca. 8,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Få år etter dette funnet innkom nok en ringspenne av sølv fra samme sted, se T.59.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.3633 (C.3633-3636)
Type: II

Sted: Prestegården, Stokke, Vestfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Del av ringspenne av bronse, bestående av mesteparten av ringen og øverste del av nålen. Ringen har vært oval, med flat bakside og hvelvet, noe rygget, framside. Den bevarte enden er utformet som et dyrehode (drage?) *en face*. Kraftig nål, avbrutt nederst. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, flatt, rektangulært tverrsnitt nederst. Ringens st diam. 7,5 cm., nålens nåværende lengde 7,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Jernfragment (kassert)
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.4239 (C.4237-4243)
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Kaupang Nordre, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse. Ringen er svakt oval, med sekskantet tverrsnitt. Ringen er ornert på oversiden med tre langsgående linjer med punktsirkler, med unntak av fire mindre felt mer eller mindre jevnt fordelt rundt ringen. Ringen avbrutt på et sted, men limt ved museet. Ringendene har påsatt polyedriske knopper med fire tapper øverst. På den ene endeknoppen er en av tappene brutt av. Knoppene er tydelig støpt separat. Kun en liten del av nålen bevart, denne foreligger løst. Den har hatt bred uornert nåleholder, og har svake rester etter punktsirkler på selve nålen. Ringens st. tverrmål: 6,2 cm., nålens nåværende lengde: 3,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (type H, hvor knapp og hjalt på sverdet har vært smykket med stripedekor i ulike metaller), spyd (F/ I), øks (ukj. type), skjoldbule, pilspiss, rangle, vektskål, to vektlodd, 2 bryner, kleberstenskar, kniv, knivholk?, bor?, flint.
Datering: 900-950 (Blindheim et.al. 1981: 151).

Musnr.: C.5892 (C.5888-5893)
Type: Østlig, knoppender md tapper (Salmo 8)
Sted: "Lillegutu i Østerdalen", ved Fjellgutusjøen, Hedmark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Oval ringspenne av bronse med nål av jern, hvor nålen gir inntrykk av å være påsatt senere. Bøylen har fire knopper, hvorav to endeknopper, som alle har fire oppstikkende tapper hver. På hver knopp mellom tappene er det risset inn en rekke striper som tilsammen danner en korsform. Rester etter sirkeldekor sees nederst på bøylen. Baksiden er flat. Midtknoppene synes å være støpt sammen med bøylen, mens endeknoppene kan ha vært satt på etterpå. Ringens st. diam. 6,7 cm., nålen lengde 8,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Q), øks (G), ni pilspisser, knivblad, bryne.
Datering: 900-950.

Musnr.: C.5924 (C. 5475-77, 5924-5928, 6082)
Type: III.B
Sted: Langlo, Stokke, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, ringen oval med rundt tverrsnitt. Hodekulen har en enkel, men markert, toppkrone og smale sidekrager. Undersiden har et smalt, enkelt innføringstykke til nålen. Endekulene har smale sidekrager og svakt utvidede ender. Den ene endekulen har skadet overflate, ikke av korrosjon, men trolig en støpefeil. Alle kulene uornerte, med flat bakside. Nålen har rundt tverrsnitt øverst og et flatt, rektangulært, avsmalnende tverrsnitt lengre ned, før den får et nærmest kvadratisk tverrsnitt nederst. Spennen synes å være laget av en legering med høyt kopperinnhold, med unntak av hodekulen. Nålen er sterkt bøyet, og kan i dag ikke passere gjennom ringen. Ringens st. tverrmål: 6,8 cm., nålens lengde: ca. 20 cm.
Funn fra samme kontekst: Ved ukyndig utgravning av haugen framkom C.5475-77, en spydspiss (E), en skjoldbule og en rangle. I tillegg ble følgende saker funnet, men gikk tapt: øks, ca. "et halvt snes (?)"skjoldbuler, ukj. antall pilspisser, bissel, samt "en mængde" klinksøm. I tillegg skal det ha blitt funnet et sverd (O), katalogisert under C. 6082.. Ved N. Nicolaysens ettergravning framkom C. 5924-28: ringspennen, samt en skjoldbule, en pilspiss, 10 klinknagler og et udefinert jernbeslag., i tillegg til kull og brente bein.
Datering: ca. 900 (Larsen 1978:166).

Musnr.: C.6034 (C.6031-6034)
Type: III.A
Sted: Øvre Kongsteigen, Stokke, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Tistelspenne av bronse. Oval ring med rundt tverrsnitt. Både hode- og sidekuler har avflatet bakside, og hele framsiden er tistelornert. Hodekulen har en enkel, men markert, toppkrone. Smal krage øverst og nederst, sidehullene uten krage overhodet. Endekulene har smale, doble krager. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, avsmalnende, rektangulært tverrsnitt nederst. Rester etter fortinning/-sølving på nålen. Nålen passerer ikke igjennom ringen. Ringens st diam 8,0 cm., nålens lengde: ca. 16,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Spyd (I), skjoldbule, 3 perler.
Datering: 900-950

Musnr.: C.6119 (C. 6118-6122)
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Sander, Eidsvoll, Akershus
Kontekst: Grav (ubest. kjønn).
Beskrivelse: Bred ring til ringspenne av bronse/ messinglegering, ringen uregelmessig rund, med flat underside og svakt rygget overside med innstemplede små sirkler synlig langs deler av ryggen. Ringendene og to steder på ringen har

opprinnelig vært markert med oktaedriske knopper med henholdsvis fire tapper hver på oversiden. På dette eksemplaret er imidlertid bare tre knopper bevart, idet ringen under spennens brukstid har brukket av ved den ene enden, og dette er forsøkt rettet på ved å bøye ringen til omtrent riktig form. Nålen mangler. Ringens største diam: 5,0.
Funn fra samme kontekst: Bruddstykker av kleberkar, en pilspiss, udefinert beslag, ten med løkke (til bissel/seletøy?).
Datering: Vikingtid.

Musnr.: C.6699
Type: I.C (ins. prod.)
Sted: Eia, Sokndal, Rogaland
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Endeplaten til en insulær ringspenne av sølv, sekundært omgjort til smykke. Fragmentet består av et rektangulært opphøyet felt, omgitt av fire halvbueformede innfatninger, med en liten, buet flik mellom hver av de fire halvbuene. Fragmentet er brukket av ved overgangen til ringen, og ved denne overgangen finnes nok en halvbueformet innfatning. I det kvadratiske midtfeltet har det opprinnelig vært innsatt en kantet kvadratisk plate, som nå foreligger løst. I den løse kvadratiske platen, samt i alle di større og mindre halvbueformede feltene har det opprinnelig vært satt inn fargede steiner eller glass, dvs. i alt 10 steiner/glass. På fragmentet er det boret i alt 5 mindre hull, med rester etter små nagler i to av disse, som har holdt det sekundært skapte nålefestet.
Funn fra samme kontekst: Opplyst å være funnet i en gravhaug, uten andre funn.
Datering: vikingtid (Geber 1991: funnliste, s. 74)

Musnr.: C.6914 (C.6908–6917)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Fevang Nordre, Sandefjord, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, bestående av deler av ringen med ene enden bevart, samt nålen. Spennen har oval ring med spissovalt tverrsnitt. Trekantet endeplate med bølgeliknende båndekor ytterst. Platen består av et åpent felt innrammet av en tynn kant langs randen. Enkelte langsgående striper inne i feltet, trolig bruksspor. Nålen har svært bred nåleløkke ornert med 6-7 langsgående striper, avsluttet med tre tverrgående linjer ved overgangen til nålen. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, rektangulært og avflatet tverrsnitt nederst. Nederste del av nålespissen har brukket av. Langs nålens avflatede del sees to langsgående linjer på hver side. Både nål og ring har tydelige spor etter fortinning/-sølving. Nålen har trolig ikke gått igjennom ringen. Ringens st. tverrmål 6,7, nålens nåværende lengde 12,5.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj. type), spyd (I), øks (E), skjoldbule, bissel, bryne, sigd, klinknagler, nål, div. ubest. gjenstander/beslag av bronse og jern, flint, hestekranium.
Datering: 900-950.

Musnr.: C.7283 (C.7271-7287)
Type: Østlig, opprullede ender (Salmo 3/ 4)
Sted: Framstad, Gran, Oppland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Trolig ringspenne av jern. Rund ring med flatt, rektangulært, jevnbredt tverrsnitt. Den ene ringenden er bøyet oppover til en liten spiral, den andre ringenden vender også oppover men er trolig avbrutt. Dette er ingen typisk ringspenne, men den åpne ringen med klare endemarkeringer gjør et sannsynlig at den har vært utformet til å brukes som ringspenne. Omtales også av Petersen som en ringspenne (Petersen 1928:190). Ringens st. diam. 5,6 cm., nålen lengde 7,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), øks (H), skjoldbule (R.562), spydspiss (Solberg XII), seks pilspisser, to knivblad, bissel, sigd, flere remspenner, to beslag, en hvirvel og en krok av jern, to jernringer med kramper, div. jernstykker, del av steinøks.
Datering: 900-950 (Solberg 1984: 137, 212).

Musnr.: C.7632 (C.7629-7635)
Type: III.B
Sted: Ukjent, Eidsvoll?, Akershus
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av jern. Ringen er tilnærmet rund, med rundt tverrsnitt. Ringen har to endekuler, festet noe inne på ringen. Overgangen mellom kule og ring er ikke mulig å se på grunn av korrosjonskader, men kulene har etter alt å dømme vært runde og uornerte. Nålen er svakt bøyet, med rundt tverrsnitt øverst og et tilnærmet rektangulært tverrsnitt nederst. Nålen festet rundt ringen i en løkke, med avflatet nåleløkke. Ringens st diam 8,0, nålen lengde 16,6 cm.
Funn fra samme kontekst: Det antydes i tilveksten at ringspennen hører til et funn som også har omfattet: et enegget sverd, en øks, et spyd og en kniv. Disse gjenstandene skal ha vært oppbevart i skolehuset ved Eidsvold prestegård, i en samling opprettet av en prest Krag. Opplysningene antyder at dette er deler av et og samme funn, men er for usikre til at det her er regnet som et gravfunn. Ringspennen er derfor oppført som et enkeltunn.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.7981 (C.7980-7981)
Type: III.B
Sted: Utviken kirke, Stryn, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Del av kulespenne av bronse, bestående av ca. halvdelen av ringen med en endekule, samt hodekulen med øverste del av nålen. Ringen har hatt rundt tverrsnitt, og endekulen er støpt sammen med denne. Endekulen har hatt brede sidekrager, med 3-4 vulster. Hodekulen har smale sidekrager og en markert,

utsvunget krone med tre vulster. Åpningen mot nålen har en smal brem med en lang sylinder for innførsel av nålen. Den bevarte delen av nålen har hatt rundt tverrsnitt. Mål ikke oppgitt.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Y) (Petersen 1919:170).
Datering: 900-1000.

Musnr.: C.8170
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Huggnes, Rygge, Østfold
Kontekst: Grav? (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, spennen foreligger i tre deler. Nålen mangler. Ringen har flat bakside og fasettert framside. Avflatede knoppender. St. tverrmål ca. 5,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Ifølge den trykte tilveksten innkom fra samme sted også del av et sverd. Sverdet er imidlertid ikke oppført med eget mus.nr. Spennen er her allikevel ført opp som et gravfunn.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.9262 (C.9262-9283,9855-9858)
Type: III.B
Sted: Lahelle, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Massiv toppkule av sølv til ringspenne. Sidehullene markert med omløpende vulster med smale skråstilte linjer. Hullet hvor nålen har vært plassert har en utstikkende sylinder dekorert med hakket brem og linjedekor. Kulens krone er utsvinget, ornert med flere felt med skråstilte linjer og to smale hakkete bremmer. Øverst har kronen en bølget kant.
Funn fra samme kontekst: Funnet inneholdt deler av totalt 5 ringspenner, 4 sølvbarrer
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.9263 (C.9262-9283,9855-9858)
Type: IV
Sted: Lahelle, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Ring og nål til ringspenne av sølv, separert fra hverandre. Begge bøyd og deformert. Ringen har hatt rundt (?) tverrsnitt, med utvidede, mangekantede ender. Nålen har hatt rundt tverrsnitt øverst, mens nederste halvdel har hatt et tilnærmet spissovalt tverrsnitt. Nederste del av nålen ornert med punktlinjer i to langsgående linjer midt på nålen, og innstemplede trekanter på hver side.
Funn fra samme kontekst: Samme som over.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.9281 (C.9262-9283,9855-9858)
Type: IV
Sted: Lahelle, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Uornert stykke av ring til ringspenne av sølv, med rett avskårne ender.
Funn fra samme kontekst: Samme som over.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.9283 (C.9262-9283,9855-9858)
Type IV
Sted: Lahelle, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Uornert stykke av ring til ringspenne av sølv, med rett avskårne ender.
Funn fra samme kontekst: Samme som over.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.9858 (C.9262-9283,9855-9858)
Type: IV
Sted: Lahelle, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Del av ringen til ringspenne av sølv, med rett avskårne ender. Stykket er ornert med små innstemplede sirkler.
Funn fra samme kontekst: Samme som over.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.10674 (C.10662-10675)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Bråten, Åmot, Hedmark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Stor ringspenne av jern, med asymmetrisk oval ring. Ringen har et flatt, rektangulært tverrsnitt med utvidede, trekantformede ender. Nålen festet med en nåleløkke rundt ringen, nålen har kvadratisk tverrsnitt helt øverst, men blir så bredere og flatere før den ender i en spiss. Spennen er etter alt å dømme smidd, ikke støpt. Ringens st. diam. 8,2 cm., nålen lengde 19,1 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (L), spyd (VII.2B), skjoldbule, øks (G/H), en atypisk meget stor (arbeids-) øks, ni pilspisser, bissel, knivblad, sigd, fil, meisel, hadde (mulig til trekar), kantbeslag.
Datering: 950-1000. (Petersen 1919:114, 1951: 240).

Musnr.: C.11285
Type. III.A
Sted: Mårem, Tinn, Telemark
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse Kulespenne av bronse. Ringen noe oval, med rundt tverrsnitt. Hodekulen er uornert, med en lav profilert krone. Endekulene har begge et rektangulært felt foran med tisteldekor, og med en liten brem rundt begge sidehullene. Nålen har hatt rundt tverrsnitt øverst. Nederste del av nålen mangler. St. tverrmål: 6,8 cm., nålens nåværende lengde. 5,4 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.11468 (C.11465-11470)
Type: I.D (ins. prod.)
Sted: Fristad, Vestre Slidre, Oppland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Ornert endeplate i sølv, til insulært produsert ringspenne. Hovedformen på endeplaten er rund, med en sentralt plassert innfatning til stein, som i dag mangler. Rundt innfatningen er platen ornert med entrelac-mønster. På utsiden av den sirkulære platen er fire uregelmessige bølgeformede fliker med vertikale striper.
Funn fra samme kontekst: Fire perler, et spinnehjul, fragmenter av en ringnål (R.682), to pilspisser, en liten fil.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.11630
Type: III.B
Sted: Ås, Tønsberg, Vestfold
Kontekst: Edelmetalldepot/enkeltfunn
Beskrivelse: Stor ringspenne av sølv, med uvanlig lang nål. Noe uregelmessig rund ring, med rundt tverrsnitt. Kulene er glatte og uornerte i front, men har flate baksider, ornert med innrissede spiral- og korsmønster. Alle sidehull på kulene er markert med en tynn hakket brem innerst, samme type brem ses på hodekulens krone og nålefeste. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, spydformet og fasettert nederst. Ringens st. tverrmål: 13,0 cm, nålen lengde er 39,0 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.12412 (C.12412-C.12414)
Type: III.B
Sted: Nes, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Ringspenne av jern, fragmentarisk bevart i flere deler. Toppkulen samt to endekuler, og deler av ringen foreligger. Fragmentene er svært korroderte, men det ses at toppkulen har hatt krone. Enda et fragm ligger ved, uvisst om dette hører til spennen. Ringen har opprinnelig hatt et tverrmål på ca. 6,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Et lite stykke hvit voks, 5 klinknagler.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.12480 (C.12480-12483)
Type: III.B
Sted: Nes, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Tre kuler av bronse til en stor kulespenne. Kulene er nærmest runde, men med flat bakside, på den ene endekulen er baksiden konkav. Kulene synes alle å være massive, ikke hule. Alle kulene har smale sidekrager, toppkulen har en enkel krone. Ringen må ha vært av jern, restene etter ringen ses nå bare som korroderte rester av jern i og rundt sidehullene. Alle kulene er fortinnet/-sølvet. St. tverrmål på kulene er 3.2 cm.
Funn fra samme kontekst: Spyd (ukj. type), et vektlodd, nagler, div. fragmenter av udef. gjenstander, deriblant et hovbeslag (som R.591) og en krok (som R.466). Et hesteskjelett lå i et eget rom i den sørlige enden av graven.
Datering: Vikingtid

Musnr: C.12488 (C.12484-C.12490)
Sted: Nes, Larvik, Vestfold
Type: III.A
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Liten, rund endekule av bronse til en kulespenne. Kulen har tisteldekor i front.
Funn fra samme kontekst: Kulen er brukt som vektlodd, og ble funnet sammen med ytterligere et rundt vektlodd i en skinnpung. Ellers i graven ble det funnet sigd, to bryner, kleberkar, klinknagler.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.12846
Type: III.B
Sted: Stokke Søndre, Lier, Buskerud
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Uornert endekule til en stor ringspenne av sølv. Kulen er avflatet på den ene siden. Det ene hullet er markert med en vulst, ornert med smale skråstilte linjer. Hullet som har vendt ut mot ringenden er markert med en svakt hakket brem, etterfulgt av et glatt sylinderformet parti med en enkel linjedekor ytterst.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.12861 (C.12860-12861)
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Kolkjøn, Tokke, Telemark
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen er oval, med flat bakside og hvelvet forside. Ringen er helt sluttet, også der hvor nålen er festet. Øverst mot nålefestet har ringen to vulster. Nederste halvdel av nålen er utformet som to motstilte gapende dyrehoder med et trekantet felt imellom seg. Feltet har enkel strekdekor i et rutemønster. To vulster på hver side markerer dyrehodenes hals. Nederst på det trekantede feltet er det festet en liten ring/hempe, som nå er avbrutt. Nåleløkken har to langsgående streker. Nålens øvre halvdel har rundt tverrsnitt, mens den nederste halvdelen har et rektangulært, flatt tverrsnitt. Nålen er svakt bøyet utover, og avsluttes i en spiss. Svake rester etter tinn-/sølvovertrekk. Ringens st diam.: 3,1 cm., nålen lengde 10,4 cm.
Funn fra samme kontekst: En ovalspenne (som R.656, avb. Petersen 1928, fig. 56).
Datering: Ca 950-1000.

Musnr.: C.13475 (C.13458–C. 13478)
Type: III.A
Sted: Allum, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)

Beskrivelse: Tistelspenne av jern/bronse. Ringen oval med rundt tverrsnitt. Kulene tilnærmet rundt, men endekulen har flat bakside. Rombeformet, tistelornet felt i front. På kulene ses rester etter smale sidekrager, hodekulen har hatt markert krone. Den ene endekulen foreligger løst. Nålen har vært av jern, og foreligger i to sammenrustede deler. Ringen er også temmelig skadet. Ringens st. tverrmål 6,6 cm., nålens lengde må ha vært minst 11,3 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (bestemt som type O, gr.II av Petersen 1919:128, og som type R av Braathen 1989:53-55), spyd (C), øks (E), 9 pilspisser, 3 skjoldbuler, 2 bisler, stigbøyle, skålvekt, rangle, kniv, bryne tang, 2 kroker (som R.466 og R.467), fiskesøkke, "nogle" rembeslag, div. ubest. fragmenter.
Datering: Ca. 900 (jf. Petersen 1919:131, Braathen 1989:55).

Musnr.: C.14137 (C.14130 – 14138)
Type: IV
Sted: Roligheten, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Asymmetrisk ring med rundt tverrsnitt, to dype skråstilte hakk i ene ringenden. Tynn, uornert nål, brukket av ved nåleløkken, samt at nederste del av nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 5,5 cm., nålens nåværende lengde: 5,7 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H), spyd (F), øks (H), 5 skjoldbuler, rangle (som R.460), skålvekt, 2 kroker som R.467, fil?, klebersteinskar, div. bronsefragment av blant annet en remspenne, "en stor mængde" klinknagler, div. jernfragment av ubest. gjenstander.
Datering: Ca. 900-950 (Melsom 2003:114; Petersen 1951: 498).

Musnr.: C.14295 (C.14286-14297)
Type: II
Sted: Store-Var Nedre, Stokke, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Noe ødelagt ringspenne av bronse, rund ring med flat bakside og hvelvet framside. Den bevarte ringenden har et tredimensjonalt utformet dyre-/dragehode, med kraftig markerte ører og øyne. Ytterligere et hode foreligger løst, dette er større enn hodet på ringenden, og utgjør i stedet trolig øverste del av nålen. Snuten på dette dyrehodet synes å være avbrutt/skadet, muligens har nålen vært festet her. Deler av nålen foreligger løst. Ringens st. tverrmål: 7,0 cm. Nålens nåværende lengde. 7,6 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (L), to spyd (1: type I, 2: ukj. type), to økser (1: type C 2: ukj. type), tang, rangle (som R.460), bissel, celt, borrestilsornert remendebeslag, "kjerringrokk"(til bor) jernlenke, stekepanne, hadde til en jernkjele, saks, klinknagler, hasper.
Datering: 900-950 (Petersen 1919: 114-115, Jan Henning Larsen plasserer funnet rundt 900, jf. Larsen 1978:168)

Musnr.: C.14759 (C.14759-C.14760).
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Dolven, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med oval ring som har flat bakside og hvelvet framside. Midt på ringen er et innrammet parti med borrestilsdekor. Ringen har flate endeplater, rikt dekorert i borrestil. Overgangen mellom ring og endeplater er markert med et dyrehode. Nålen har svakt utvidet nåleløkke, rundt tverrsnitt øverst og et avflatet og noe ujevnt tverrsnitt nederst. Spennen har vært fortinnet/ -sølvet, rester av dette ses blant annet på store deler av baksiden, Ringens st. diam 7,3, nålen lengde 12,5.
Funn fra samme kontekst: Bissel, sigd, kniv, hestetenner.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.14802 (14641-14643, 14802)
Type: III.B
Sted: Solberg, Asker, Akershus
Kontekst: Grav (M). Gjenstandene funnet ca. ½ meter under jorden, ved rivning av et uthus.
Beskrivelse: Deformert ringspenne av jern, bestående av ringen og én bevart endekule. Ringen har hatt rundt tverrsnitt. Kulen er rund og uornert, festet litt inne på ringen, slik at ringenden er synlig mot ringens åpning. Spennen delvis skadet av brann og korrosjon. Ringens nåværende st.tverrmål.:6,9 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), øks (H) en kniv.
Datering. 900-950

Musnr.: C.15938 (C.15935-15958)
Type III.B
Sted: Gystad, Ullensaker, Akershus (I tilveksten opplyses det at gravfunnet er gjort på gården Haug, men ifølge Eivind Lorange som undersøkte haugen, lå den på Gystad, jf. Ab. 1869:107).
Kontekst: Grav (M).
Beskrivelse: Ringspenne av jern, med to endekuler. Ringen er rund, med rundt tverrsnitt. Spennen har noe korrosjonskader, men endekulene synes å ha vært tilnærmet ovale En synlig kant avgrenser kulene mot ringen. Øverste halvdel av nålen har rundt tverrsnitt mens nederste halvdel har avflatet, rektangulært tverrsnitt, med fasetterte sidekanter. Nålen er festet som løkke rundt ringen. NB: Nålen passerer i dag ikke gjennom åpningen til ringen, men det er uvisst om det samme har vært tilfelle under spennens brukstid. Ringens st. tverrmål 7,7 cm., nålen lengde 13,9 cm.
Funn fra samme kontekst: To sporer, sverd (M), spyd (I), øks (H), celt som R.401, 2 skjoldbuler

som hhv. R.562 og R.563, ca. 10 pilspisser, 4 remspenner, 2 kniver, bissel, hadde og to ører til kleberstenskar, 2 bryner, syl, fragm av div. beslag, hovbeslag, krok, hestetenner.
Datering: 900-950.

Musnr.: C.15983
Type: III.C (særtype)
Sted: Vold, Grue, Hedmark
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Endekule til kulespenne av bronse (ikke hodekule, som det står oppført i tilveksten). Kulen er merkbart tung, er rikt dekorert og har fem utstående innfatninger, hvorav to også utgjør bremmer til sidehullene. De øvrige tre tappene har tomme fordypninger. Mellom de fem innfatningene går to og to parallelle opphøyde linjer, som dermed deler oversiden av kulen i fire rom. Muligens kan også disse ha vært ment som innfatninger. I hjørnene mellom de fire feltene er en trekantet valknute i filigranimitasjon. Alle bremmene som markerer innfatningsfeltene har en vulst nederst med tverrgående streker. Bremmene ved sidehullene har begge et lite hull i hver side, trolig til en stift for å kunne feste kulen til nålen.
Datering: 800-tall (Graham-Campbell 1983b).

Musnr.: C.15987
Type: III.B
Sted: Ukjent sted, Jølster, Sogn og Fjordane
Kontekst: Grav (M?)
Beskrivelse: Del av kulespenne av bronse, bestående av del av ringen med en endekule. Denne er støpt i ett med ringen. Endekulen har brede sidekrager med 3-4 vulster på hver side. Kulen er skadet og har et stort hull i seg som viser at kulen har vært massiv. Endekulen er synes å være identisk med endekulen på C.7981, og er etter alt å dømme laget i samme støpeform.
Funn fra samme kontekst: I tilveksten: "Det var et stort gravfunn, inneholdende 3 sverd, andre våpen og redskaper.". Ikke innkommet til museet.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.16700 (C.16699-16700)
Type: III.B
Sted: Hundstad, Hole, Buskerud
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Endekule, samt noe av ringen, til en ringspenne av bronse. Kulen har rund overside og flat bakside. Ved hullet som vender ut mot ringenden, skjelnes spor etter kantmarkering i form av en eller to vulster. Fragmentet skadet av korrosjon. Kordelengde 3.8 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (W), spyd (Solberg VII.2A), celt?, skjoldbule, minst tre pilspisser, bissel, spore, sigd, bor, saks, hadde, 2 nagler, nål til udef. ringnål (for liten til å høre til kulespennen), div. udef. fragmenter.
Datering: 900-950 (Petersen 1919:157).

Musnr.: C.17189 (C.17188-17189)
Type: IV
Sted: Nordby, Hof, Vestfold
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Enkel ringspenne av bronse, rund ring med rundt tverrsnitt, men med noe mer fasettert/ firesidig tverrsnitt mot endene. Slank nål med enkel nåleløkke, rundt tverrsnitt øverst. Nederste del har flatt utvidet tverrsnitt, avsmalnende og svakt bøyd mot enden. Nålen er brutt av ved nåleløkken, og foreligger løst. Ringens st. tverrmål er 6,3 cm., nålen er 12,5 cm. lang.
Funn fra samme kontekst: To ovalspenner (som R.647).
Datering: 800-900.

Musnr.: C.17644
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Namlaus, Nome, Telemark
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse. Rund ring med flat bakside og fasettert overside med tre sidekanter. Hver av de tre sidene på oversiden har en langsgående rekke med innstemplede punkter. Endeknoppene er kubooktaedriske med fire utstikkende tapper foran. Tappene er nå nesten slitt bort. Alle sidene på endeknoppene samt i krysset mellom tappene er ornert med punkter. Baksiden av ringen er glatt, men det sees tydelig at knoppene er støpt separat og smidd på ringen. Nålen har bred og vid nåleløkke, ornert med seks langsgående streker langs hele løkken. Nålen har hatt rundt tverrsnitt øverst, og flatt rektangulært tverrsnitt nederst. På baksiden av nålen sees to dype tverrgående hakk. Mesteparten av nederste del av nålen mangler, men det er klart at spennen har hatt lang nål, slik som de antatt lokalproduserte/ -modifiserte spennene på Kaupang. NB: Nålen kan ikke passere gjennom åpningen i ringen. St. tverrmål: 5,1 cm, nålens nåværende lengde 6,5 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.18419 (C. 18414-18420)
Type: IV
Sted: Vasshus, Suldal, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, dannet av en glatt, rund stang. Nålen har avflatet tverrsnitt øverst, hvor nålen er bøyd omkring ringen, ellers har nålens øverste halvpart rundt tverrsnitt, mend nederste halvpart har avflatet tverrsnitt. Spennens st**.** tverrmål: 4,5 cm, nålens lengde: 10,5 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 spyd (ukj. typer), skjoldbule, ildstål, 4 perler, ildstål, flere klinknagler, flint.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.19099
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Dyrnes, Egersund, Rogaland

Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Svært atypisk, liten lukket ringspenne av sølv. Tilnærmet oval ring, flat bakside og hvelvet framside. Ringen er rikt dekorert med langsgående linjer av "perler". Overgangen mellom ring og endeplate markert med to dyrehoder i profil med oppspilt munn, gapende over et felles felt. Det midtstilte partiet ornert med linjer/bånd. Ringens tverrmål 6,5 cm, nålens lengde ca. 8,0 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.19756 (C.19754-19756)
Type: III.B
Sted: Hundstad, Hole, Buskerud
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Hodekulen til ringspenne av bronse. Kulen er rund, med avflatet parti på baksiden. Markert avsats rundt sidehullene, mot topp og bunn er avsatsen etterfulgt av et glatt parti. Et lite fragment av ringen sees i et av sidehullene.
Funn fra samme kontekst: Sverd (S), skjoldbule (som R. 560), pilspiss.
Datering: 900-1000 (jf. Petersen 1919:144, 216, 221)

Musnr.: C.20127e (C.20127 a-e)
Type: III.B
Sted: Midgaarden, Seljord, Telemark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Øverste delen av nål med påfestet hodekule, til en kulespenne av bronse. Kulen er glatt med lav profilert topp. Den bevarte, øverste del av nålen har rundt tverrsnitt. Både nålen og kulen er til sterkt medtatte, kulens sidehull er ødelagte. Fragmentets lengde: 5,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (G), bissel, to pilspisser, brente beinfragment.
Datering: 850-900

Musnr.: C.20757a (C20757 a-f)
Type: III.?
Sted: Hunn, Borge, Østfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Fragment av en kulespenne av bronse, bestående av en endekule med en liten del av ringen. I tillegg foreligger to andre fragment som trolig også har tilhørt ringen. Alle fragmenter er svært forbrent, og overflaten fullstendig ødelagt.
Funn fra samme kontekst: Ildstål, spiker, fragment av bein og flint.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.20790 i (C.20790 e-i)
Type: III.B
Sted: Ukjent sted i Oppland, antagelig Hadeland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Del av liten kulespenne av bronse. Bevart er en del av ringen samt en endekule festet til ringen. Ringen har rundt tverrsnitt, kulen er glatt. Overflaten noe skadet av korrosjon.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj.type), spyd (ukj.type), skjoldbule, saks, fragment av bronsenål.
Datering: Vikingtid. Våpnene er for korroderte til å typebestemmes.

Musnr.: C.21383 i (C.21383 b, e, f og i)
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Homme, Nissedal, Telemark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse. Rund ring med flat bakside og fasettert overside med tre sider. Hver av de tre sidene har en langsgående rekke med innstemplede punkter. Endene er kubooktaedriske og har hatt fire utstående tapper foran. Tappene er nå nærmest helt slitt bort. Alle sidene på endeknoppen samt i korset mellom tappene har hatt innstemplede punkter. Baksiden av ringen er glatt, men det sees tydelig at knoppene er støpt separat og smidd på ringen. Nålen mangler, men nåleløkken er fortsatt bevart. Den har vært bred med en, muligens to, langsgående linjer langs hele løkken. Spennen er delvis ødelagt av korrosjon. Svært liten åpning mellom endeknoppene, trolig har ikke nålen kunnet passere igjennom. Spennen svært lik, men noe større enn, C.17644, også fra Telemark. St. tverrmål 5,9 cm.
Funn fra samme kontekst: Funnet kom inn sammen med gjenstander fra en annen grav, men ifølge finner skal ringspennen være funnet sammen med del av et sverd (ukj. type), del av et økseblad (D?) og en celt.
Datering: 800-900

Musnr.: C.21451 i (C.21451 a-i)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Mardal, Sømna, Nordland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen har flatt, rektangulært tverrsnitt med brede langsgående striper. Nederste del av ringen er utvidet til et tilnærmet trekantet felt, ornert med en dyrefigur i borrestil. Hodet på dyret stikker ut av ringen og vender ned mot nålen. På motstående siden avflaten er det trukket opp en liten tapp som vender mot innsiden av ringen. Bred nåleløkke, ornert med fire langsgående linjer. Øverste del av nålen rund, nederste del er avflatet, avsmalnende mot spissen. Innstemplede punktsirkler ses på nålen i området umiddelbart under nåleløkken og på den nederste delen av nålen. St. tverrmål 4,0 cm, nålens lengde ca. 10,3 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H?), spyd (som Solberg type IV.3), øks (G?). to skjoldbuler, jernkjele, rester av beslag, et høyt antall båtnagler, hvorav kun ca. 100 ble bevart, trestykker av båten.
Datering: Spydet er av merovingertidstype, noe som tyder på at den var gammel da den ble lagt i graven. Graven anlagt 800-850 (Sjøvold 1974:6, pl. 48a)

Musnr.: C.21657 b (C.21657 a-h)
Type: III.B
Sted: Hunn, Fredrikstad, Østfold
Kontekst: Grav (Ubest. kjønn)
Beskrivelse: Stor kulespenne med ring og en endekule av jern, toppkulen og den andre endekulen er av bronse. Ringen har rundt tverrsnitt, men er nå noe forvridd. De to bronsekulene er uornerte, hule, med flat bakside og klart markerte, enkle sidekraver. Toppkulen er noe ødelagt, men det sees at også denne kun har hatt sidekrager. Jernkulen er sirkelrund, uten dekor eller sidekrager, og er noe mindre enn de to bronsekulene. Ringen foreligger i to deler, men bruddflatene passer godt sammen. St. tverrmål: 7,9 cm.
Funn fra samme kontekst: Kleberstenskar, to bryner, et bronsestykke, div. jernfragment.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.21730
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Skot, Øvre Eiker, Buskerud
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Øvre halvpart av ringen glatt, med rundt tverrsnitt, nederste halvdel av ringen er avflatet og rikt dekorert. I hver ende sees et gapende dyrehode i profil, mellom disse et tilnærmet trekantet felt dekorert med en trearmet valknute. St. tverrmål 4,5 cm, nålens lengde 10,3 cm.
Datering: Vikingtid. Masken nederst på ringen har for øvrig paralleller med ovalspenner av typen JP 37, var. D og E (jf. Petersen 1928:39), som dateres til 850-900, noe som kan antyde spennens produksjonstid.

Musnr.: C.22488
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Averøsbråten, Hole, Buskerud
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, oval ring med flat bakside og hvelvet overside. Midtparti og endepartiene på ringen er flate, dekorert med båndflettingsmønster. Nåleløkken og nederste del av nålen er avflatet og har et trappeliknende mønster. Ringens st. diam. 5,6 cm., nålen lengde 15,6 cm.
Datering: vikingtid-

Musnr.: C.22658
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Asalund, Porsgrunn, Telemark
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med en rund ring hvor øverste del av ringen har rundt tverrsnitt, men med flate, uthamrede endeplater. Endeplaten har en tverrgående strek hver, ytterst på platen. Ringen har to parallelle tverrgående linjer på ringens midtfelt øverst, likeså på hver side på øverste halvdel av ringen. Nålen har et tilnærmet rektangulært, avsmalnende tverrsnitt. St. tverrmål 4,3 cm, nålens lengde 15,7 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.23491
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Ukjent sted
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen har fasettert tverrsnitt, svakt utvidet mot nålefestet. Nederste del av ringen består av to motstilte dyrehoder, gapende over et felles trekantet felt. Dette er ornert med båndslynger som danner nærmest en trearmet valknute. Midt på feltet, ut mot nålen, er en liten utstikkende tapp, utformet som et dyrehode i relieff. Dekoren er grovt utført med til dels upresis og asymmetrisk gjengivelse. Nålen manglet ved gjennomgang av materialet. Korrosjonsmerker ved nålefestet kan tyde på at nålen har vært av jern. Rester av tinn-/sølvovertrekk. St. diam 4,6 cm.
Datering: Vikingtid.

Musnr.: C.24367k (C.24367 a-m)
Type: III.A
Sted: Nes, Asker, Akershus
Kontekst: Grav (M).
Beskrivelse: To fragmenter til ringspenne av bronse, bestående av en del av ringen samt hodekulen med noe av ringen sittende i. Ringen er glatt, med rundt tverrsnitt. Kulen er ornert på framsiden med et rutet kvadrat, ca 1 x 1 cm. Øverst har kulen en profilert tapp, rester etter en liknende sees også på undersiden. I den ødelagte åpningen under kulen sees at kulen er hul.
Funn fra samme kontekst: Sverd (type M), spyd (Solberg type VII.1C), øks (type H), skjoldbule (som R.562), bissel, sigd, kniv, bryne, skjedeformet beslag, spiker, brente bein. Sverd og spyd forsettelig bøyd før nedleggelsen.
Datering: 900-950 (jf. Petersen 1951:240)

Musnr.: C.24565d
Type: IV
Sted: Tønsaker, Stange, Hedmark
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av jern, sterkt skadet av korrosjon. Rund ring trolig med rundt tverrsnitt og fortykkede ender. Den ene ringenden er brukket av, det samme gjelder nederste del av nålen. Den gjenværende delen av nålen har rundt tverrsnitt og er jevnbred hele veien, med unntak av det utvidede nåleløkken rundt ringen. Ringens st. diam. 6,7 cm., nålen nåværende lengde 7,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Q), øks (I), bissel, to ører og to fragmenter til en hadde til et lite trespann, bryne.
Datering: 900-1000.

Musnr.: C.25733d (C.25593, C.25733 a-n)
Type: Østlig, opprullede ender (Salmo type 3)
Sted: Ringen u. Landaasen, Søndre Land, Oppland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av jern med smale opprullede ender. Ringen er svakt oval med rundt tverrsnitt. Den er tykkest på midten, og smalner av mot ringendene. På oversiden av ringens ene side sees flere tverrgående hakk med jevne mellomrom. Nålens ende er brukket av. Ringens st. diam. 6,7 cm., nålen nåværende lengde 7,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj. type), øks (G), fire pilspisser, trefliket bronsespenne, sigd, knivblad, to bisler, skrinhank, en glassperle, hvirvel av jern, ubestemmelig bronsebeslag, en benstump.
Datering: Ca. 900

Musnr.: C.26387 aa (C.26387 a-hh)
Type: III el. IV
Sted: Grimestad, Stokke, Vestfold
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Avbrutt og sammenbøyet nål av sølv til en ringspenne av type III eller IV. Den har hatt rundt tverrsnitt øverst, og spydformet tverrsnitt nederst. Lengde i utrettet tilstand ca. 26,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Hele eller deler av minst 23 armringer av sølv, 2-4 halsringer av sølv, 6 sølvbarrer og i alt 55 kufiske mynt.
Datering: Etter 921 (Skaare 1976: 138)

Musnr.: C.26387 bb (C.26387 a-hh)
Type: III el. IV
Sted: Grimestad, Stokke, Vestfold
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Avbrutt og sammenbøyet nål av sølv til en ringspenne av type III. eller IV. Den har hatt rundt tverrsnitt nederst, og nærmest et firesidig tverrsnitt øverst. Lengde i utrettet tilstand ca. 38,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Samme som forrige.
Datering: Samme som forrige

Musnr.: C.27220 f (C.27220 a-h)
Type: II
Sted: Lamøya, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, bestående av en rund ring med flat bakside og hvelvet framside. De flate endeplatene er utformet som dyrehoder i *en face*, i borrestil. Øverste del av nålen dekorert på samme måte, men har et noe større hode. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, og er avflatet nederst og ved nåleløkken. Dette hodet foreligger nå løst. Ringens st. tverrmål: ca. 7,0 cm, Nålens lengde: 21,0 cm.
Funn fra samme kontekst: To sverd (1: type H, 2: ukj. type), to økser (1: type E, 2: type F?), en skjoldbule, to bryner.
Datering: Ca. 850-950 (Blindheim 1981: 152-154).

Musnr.: C.28260 a (C.28260 a-c)
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Ringhus Heimigard, Vinje, Telemark
Kontekst: Grav? (M?)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen har rundt tverrsnitt øverst, med utvidede trompetformede ender mot nåleløkken. Nederste halvdel av nålen består av to motstilte gapende dyrehoder, hvor de munnene er forlenget slik at de møtes og danner et åpent, trekantet parti. I de to møtepunktene er ringen ornert med et sirkelstempel. Nederst på ringen sees restene av en ødelagt hempe/ ring. Nålen har tre langsgående striper på nåleløkken, rett under disse sees et sirkelstempel. Øverste halvdel av nålen har rundt tverrsnitt, nederste del av nålen har flatt, rektangulært tverrsnitt. Overgangen mellom disse er markert med tre tverrgående streker. Nederste del av nålen er bøyd utover, og avsluttes i en spiss. Den flate delen av nålen er ornert med to tynne parallelle linjer langs hver side, dvs. i alt fire langsgående linjer. Baksiden er ornert med en tynn linje langs hver side. St. tverrmål. 4,2 cm, nålens lengde: 13,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (ukj. type), en pilspiss. Alle gjenstandene funnet på et jorde, ikke langt fra hverandre, men det var ingen tegn til haug på stedet. Her tolket som deler av samme gravfunn.
Datering: Tilveksten påpeker at det ikke er noen klare paralleller til øksen, men den antas å være av sen type. Funnet kan ikke plasseres nærmere enn til vikingtid.

Musnr.: C.29908 i (C.29908 a-k)
Type: II
Sted: Øygard, Lom?, Oppland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ring til ringspenne av bronse. Ringen er oval, noe deformert, med rundt tverrsnitt. Endene er profilerte, trolig formet som enkle dyrehoder. Det er imidlertid vanskelig å avgjøre detaljer ved utformingen på grunn av avskallede og skadete partier. Ringens st. diam. 5,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (I), øks (H), skjoldbule, pilspiss, knivblad, fil, huljern, sigd, bryne.
Datering: 900-950.

Musnr.: C.30380a
Type: IV
Sted: Våge Store, Moland, Aust-Agder
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Nærmest oval ring til en ringspenne av sølv. Ringen har rundt tverrsnittet, men med noe fortykkede, 8-kantede, fasetterte ringender. Orneringen som finnes på oversidens 3 fasetter, består av tettstilte innstemplete trekanter. Feltet avsluttes på hver side på overgangen til det glatte

partiet med et ruteformet ornament, hvor hjørnene er markert med et rørstempel. På det glatte partiet rett overfor endene finnes et korsformet motiv. Formen noe deformert. Ringens største diam. ca. 12,0 cm. En sammenbøyet nål fra samme funn antas å tilhøre ringspennen (C.30380 c eller d).
Funn fra samme kontekst: En armring av sølv, en fingering av sølv, 2 større deler av en halsring av sølv, 9 arabiske mynt. I tillegg ble det funnet 3-4 mynt samt et kjedefragment som ble stjålet før det innkom til museet.
Datering: Etter 926 (Skaare 1976:143).

Musnr.: C.30380b
Type: IV
Sted: Våge Store, Moland, Aust-Agder
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Nærmest oval, lett fasettert ring av sølv til en ringspenne. Markerte, 8-kantede, fortykkede ringender. Uornert. Formen noe deformert. Ringens st. diameter 12,9 cm. En sammenbøyet nål fra samme funn antas å tilhøre ringspennen (C.30380 c eller d).
Funn fra samme kontekst: Samme som forrige.
Datering: Samme som forrige.

Musnr.: C.30475c (C30475a - c)
Type: IV
Sted: Solbakken av Birketveit, Grimstad, Aust-Agder
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, rund ring med rundt tverrsnitt. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, flathamret og svakt bøyet nederst. Ringendene er uvanlig avsmalnende mot endene. På hver side av ringens ender finnes to dype tverrhakk. Ringens st. diam. 5,2, nålen lengde 12,4
Funn fra samme kontekst: Sverd (type Q, men med underhjalt som type L, jf. Petersen 1919: 138), øks (type E).
Datering: Ca. 900 (jf. Petersen 1919: 138)

Musnr.: C.31740e (c.31740 a-i)
Type: Østlig, opprullede ender (Salmo type 4)
Sted: Vågstad, Ullensaker, Akershus
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Spennen manglet ved materialgjennomgang. Skal ifølge tilvekst være av samme type som Birka I, taf. 50, fig. 14. Ringens st. diam skal ha vært ca. 7,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (type A/K), skjoldbule (R.562), 3 kniver, kleberkar, sammenrustede bronsestykker og mindre gjenstander, deriblant: bryne, perle, beslag?, nålehus?, jernfragm. til kleberkaret, krok, brente bein.
Datering: 900-950.

Musnr.: C.35048e (C.35048 a-w)
Type: Østlig, opprullede ender (Salmo 3/4)
Sted: Haugen Nedre, Sigdal, Buskerud
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Atypisk ringspenne av jern. Oval ring med opprullede ender, disse er imidlertid rullet utover i plan med ringen i stedet for, som vanlig, vertikalt på ringen.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H), spyd (I/K), øks (G), skjoldbule (som R.562), bissel, sigd, kam, hadde, flintstykke, beslag, slagg,
Datering: Dateringene er noe sprikende, men antyder at begravelsen er gjort ca. 900-950.

Musnr.: C.35241 l (C.35241 a-kkk, + C.26551, C.33157)
Type: III.B
Sted: Kvåle, Tokke, Telemark
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse. Oval ring med rundt tverrsnitt. Små endekuler med en liten brem langs hvert sidehull. Vid og bred nåleløkke, ornert med en langsgående linje langs hver side. Overgangen mellom nåleløkke og nål er markert med to tverrgående streker. Øverste halvdel av nålen har rundt tverrsnitt, mens nederste halvdel har et flatt, tilnærmet rektangulært tverrsnitt. Nålen er godt bevart, ringens overflate en del skadet av korrosjon. St. tverrmål. 5,3 cm., nålens lengde: 8,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Funnet i en gravhaug med flere graver, og et stort antall gjenstander er framkommet ved flere anledninger/ undersøkelser. Spennens spesifikke kontekst er ikke mulig å avgjøre.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.36000n (C.36000a-cc)
Type: III.B
Sted: Slemmedal, Grimstad, Aust-Agder
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Tre meget store kuler, til en ringspenne av sølv, som må ha vært svært stor. Hodekulen har en kraftig modellert krone, samt ornerte, mindre sylindre rundt bunn- og sidehull. Endekulene har liknende vulster med ornering. Alle tre kulene er glatte, med en avflatet bakside ornert med en seksarmet knute Deler av ringen ses ved de to endeknoppene.
Funn fra samme kontekst: 4 armringer av gull, 1 fingerring av gull, 1 kors av gullblikk, 1 medaljong av gull, 2 fragm, av betalingsgull, 3 beslag av forgylt sølv, med sekundært påført (?) hempe, 2 beslag av forgylt sølv, 6 halsringer av sølv, 2 arm-/halsringer av sølv, 9 armringer av sølv, 4 kufiske dirhemer og 1 Peters-penning fra York.
Datering: Deponert etter 915/920 (Skaare 1982)

Musnr.: C.37230/ 238
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Vesle-Hjerkinn, Dovre, Oppland
Kontekst: Boplassfunn (sekundært deponert)

Beskrivelse: Fragment av spenne av sølvlegering, med forgylte partier. Fragmentet består av overgangen mellom ring og endeplate, samt deler av endeplaten. På overgangen mot ringen ses rester etter en innfatning til stein, mens det bevarte partiet av endeplaten består av et ornert kantparti. Fragmentet har store likheter med tilsvarende parti på ringspennen fra Snåsa, C.758. Fragmentets st. lengde er 3,3 cm.
Funn fra samme kontekst: -
Datering: Trolig produsert ca. 750-775 (Young 2007), **s**ekundært deponert over hustuft datert til 1200-tallet (Weber 1987).

Musnr.: C.37268/ TZ 5435
Type: IV
Sted: Storgaten 18, Tønsberg, Vestfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Enkel ringspenne av jern, rund ring med rundt tverrsnitt, avsmalnende mot endene som er rett avskårne. Nålen har rundt, avsmalnende tverrsnitt, med noe utvidet nåleløkke. Det foreligger ingen oplysninger om spennens mål, og spennen var ikke tilgjengelig for undersøkelse.
Funn fra samme kontekst: Jernkjele, garnsøkke, to fiskekroker, kniv, lærrem med bronsebeslag, to kammer, sigd?, hundeskjelett, og ca. 600 klinknagler/spikre. Det har i tillegg stått en kiste nedenfor avdøde som har inneholdt: munnstykke og luftrør til blåsebelg, ambolt, saumlodd, søkke, celt, et skjebor, to skiferbryner, hammer og tang. Ved de osteologiske undersøkelsene av avdødes skjelett var det ikke mulig å bestemme avdødes kjønn, men personen har trolig vært mellom 40-60 år (jf. Nordman 1989: Arkeologiske rapporter fra Tønsberg, nr. 1, s.14-16, 24-25).
Datering: vikingtid

Musnr.: C.38217
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Hauge, Lærdal, Sogn og Fjordane
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Store deler av en ringspenne av bronse, bestående av ringen og ene endeplaten. Ringen har flat underside og hvelvet overside. Platen har et indre trekantet felt, omkranset av tre rektangulære felt. Feltene er dekorert med båndornamentikk. På overgangen mellom endeplate og ring er en nå tom innfatning til en stein, og en svak vulst ved overgangen til ringen. Midt på ringen er det et flatt felt med båndornering. Nåleløkken samt nederste del av nålen er bevart. Nåleløkken har flatt rektangulært tverrsnitt med båndfletningsdekor på framsiden. På nålen sees rester av fortinning. Ringens st diam 6,0 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.39147 b (C.39147 a-k)
Type: III.A
Sted: Rør Nordre, Rygge, Østfold
Kontekst: Grav (M)
Mål: Beskrivelse: Tistelspenne i bronse, bestående av en oval ring med rundt tverrsnitt, samt fire nålefragmenter som er antatt å tilhøre spennen. Kulene har flat bakside med et tistelornert felt foran. Hodekulen har hatt krone, rester etter sidekrager sees på endekulene. Spennen er svært dårlig bevart. Rester etter tinn-/sølvovertrekk. St. tverrmål 6,7 cm., nålen lengde 19,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj.type), øks (G), spyd (E), skjoldbule, pilspiss, bryne, ildslagningsflint, 75 nagler og jernfragment, 69 ubest. jernfragment, enkelte muligens rester etter et ildstål og en eller flere kniver.
Datering: 850-900.

Musnr.: C.52517/70
Type: østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Kaupang, Lavik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/ Boplass
Beskrivelse: Avkuttet endeknopp av bronse til østlig ringspenne. Oversiden er dekorert med en enkelt korsfigur.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.52517/2518
Type : III.B?
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/ Boplass
Beskrivelse: Fragment av en ringspenne av bronse av kuletypen, bestående av en avkuttet hodekule.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.52519/ 15513
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/: Boplass
Beskrivelse: Avkuttet endeknopp av bronse til østlig ringspenne. Oversiden, samt tre av sidene, er ornert med enkeltstående punktsirkler.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.52519/19674
Type: I.E (lok. prod.)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/ Boplass
Beskrivelse: Fragment av ringspenne av bronse, bestående av en del av ringen med overgangen til endeplaten. På endeplaten ses rester av innstemplede punktsirkler. Spennefragmentet kan identifiseres som del av en type I.E-spenne. Spennens dekor synes har store likheter med ringspennen av samme type fra Ferkingstad, Rogaland (S.1052).
Datering: vikingtid

Musnr.: C.52561/ 12
Type: III el. IV?
Sted: Bjørnstad, Sarpsborg, Østfold

Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Nål av kobberlegering med en kjerne av jern, tilhørende en ringspenne, av ukjent type. Foreligger i to deler, og er avbrutt øverst og nederst.
Funn fra samme kontekst: Fragment av ornert spenne, rem/-beltespenne, kniv, 2 spinnehjul, kleberkarskår, nål av jern, ubest. gjenstand av jern, div. spiker, pimpstein, div. fragm av jern og mineralisert tre. Funnet og dets kontekst er fyldig gjennomgått av Ole Christian Rødsrud (2007:105-112), som konkluderer med at det ikke er mulig å gi en antatt kjønnsbestemmelse av avdøde.
Datering: Vikingtid

Musnr.: C.53314/ 1(C.53314/ 1-438)
Type: I.B (lok. prod.)
Sted: Gulli, Tønsberg, Vestfold
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med en oval ring med smalt, ovalt tverrsnitt. Spennen har rombiske endeplater, med et nedsenket rombisk parti på hver av platene. Disse partiene har grovt utført krysskravur. Endeplatenes hjørner har alle en utstående tapp. Nålen har flatt, rektangulært tverrsnitt, avsmalnende mot enden. Ringspennen foreligger i tre deler. Ringens st. tverrmål: 5,3 cm, nålens lengde: 10,3 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928, fig. 51), 14 perler, hengesmykke, spinnehjul, kniv, 2 jernbeslag, en rekke udef. jernfragment, snor- og tekstilrester, spantfragment, tannfragment.
Datering: 850-950, kanskje helst 900-950 (Gjerpe 2005:31)

Musnr.: C.53649/1 (C.53649/ 1-448)
Type: I.D (lok. prod.)
Sted: Gulli, Tønsberg, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse, med fortinning. Tilnærmet rund ring, med flat bakside og hvelvet framside. Nålen har vært festet øverst på ringen, som har en innsnevring ved nålefestet. På hver side av innsnevringen har ringen en trompetformet utvidelse. Spennen har sirkelformede endeplater, forbundet med en liten gjennomhullet stang som stikker noe utenfor ringen. Ringen foreligger i flere deler, og kun et par fragmenter av nålen er bevart. Ringens st. tverrmål ca. 3,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverdknapp (K), sigd, lauvkniv, kniv, 3 beslag av jern, en tange av jern, flere udef. fragment av jern, deler av treskaft. tekstilrester.
Datering: 800-900 (Gjerpe 2005:91)

Musnr.: C.55412/1 (tidligere VFF.1413)
Type: I.D (ins. prod.)
Sted: Ukjent (Oppland?)
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse med sirkelformede avslutninger på ringen. Tre "blader" går ut fra ringens endestykker. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 4,7 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.55769/ 1
Type: III.B
Sted: Bjørnstad, Sarpsborg, Østfold
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Svært korrodert og skadet ringspenne av jern. Hodekulen og én endekule er bevart, men forelå i fragmenter før konservering. Nålen trolig av brutt, og rekker nå kun litt utenfor ringens diameter. Røntgen viser mulige rester etter belegg av edelmetall på nålen. Hele spennen er dekket av rester etter tett pels. Ringens st. tverrmål ca. 5,0 cm,
Funn fra samme kontekst: Beltespenne, kniv, spiker.
Datering: vikingtid

Musnr.: C.56532/7
Type: III.B
Sted: Holter mellem, Nes, Akershus
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Hodekule fra nålen til en stor kulespenne av bronse. Kulen er svært korrodert, og trolig brent. Det er ikke synlig flatedekor. De to sidehullene for ringen har smal brem. Toppen markert med lav krone. Kulen er hul med ujevn overflate på innsiden. Et bruddstykke av ringen er korrodert eller smeltet fast inne i kulen.
Datering: vikingtid

Musnr.: K/1953 gr VI, g (K/1953 gr. VI a-h)
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse, rund ring med flat bakside og fasettert framside. Ringen har tre langsgående rekker med punktsirkler. Kraftige endeknopper, hvor sidene er dekket med innstemplede prikker. Nålen har vid nåleløkke rullet rundt ringen, øverste del av nålen har rundt tverrsnitt, nederste del har hatt utvidet, flatt tverrsnitt. Nåleløkken dekorert med to langsgående linjer avsluttet med tre tversgående streker øverst på nålen. Nålen har også tre tversgående streker ved overgangen der den utvider seg. Den utvidede enden av nålen har vært ornert med en langsgående linje langs sidene mens oversiden ar vært dekket av punktsirkler. Nålen avbrutt kort etter det utvidede partiet. Ringens st. tverrmål: 6,0 cm., nålens nåværende lengde:6,2 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (G), tungeformet ildstål med borrestilsornerte bronsebeslag, 1 perle, kniv, bryne, keramikkskår, fragm av ukjent gjenstand, muligens en ovalspenne
Datering: 850-900 (Stylegar 2007:118)

Musnr.: K/ 1954 gr. I, g (K/ 1954 gr. I, a-l)
Type: Østlig (type kan ikke avgjøres)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Noe uregelmesig rund ring av jern, til en østlig ringspenne. Svært korrodert, spennen er definert gjennom røntgen (Blindheim et.al. 1995, pl. 67g). Ringens st. tverrmål 6,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd (I), deler av spyd? (ukj. type) skjoldbule (nærmest som R.563), kniv, sigd, kleberkar, glasskår (fra beger?), beslag, nagler/stifter.
Datering: 900-1000.

Musnr.: K/1954 gr. II, e (K/1954 gr. II, a-f)
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Kaupang, Vestfold, Larvik
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse, oval ring, flat bakside og fasettert framside. Ringen dekorert med tre langsgående linjer med innpunslede punkter, med unntak av to udekorerte partier. Kraftige, nærmest kubiske endeknopper, med fire nærmest kvadratiske knopper. Endeknoppenes sider er dekorert med punktsirkler. Lang nål med rundt tverrsnitt øverst, flatt utvidet parti nederst. Nåleløkken ornert med fire langsgående linjer som ender ved tre tversgående linjer øverst på nålen. Nålen har også tre tversgående streker ved overgangen der den utvider seg. Den utvidede enden av nålen har vært ornert med en langsgående linje langs sidene. Ringens st. tverrmål 6,0 cm., nålens lengde: 13,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd **(**mangler), øks (F), kniv, bryne.
Datering: 900-950 (Blindheim 1995:77-78).

Musnr.: K/IV gr. IV, yy (K/IV gr. IV xx-ddd)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Hjemlig produsert ringspenne av insulær type, med flate endeplater, av bly, jern og/eller tinn. Spennen består av nålen med plate øverst, samt endeplatene med noe av ringen bevart. Ringen har vært noe oval, med flat bakside og hvelvet framside. Overgangen mellom ring og endeplate er markert med en kraftig fortykning på ringen. Både platen øverst på nålen og endeplatene har gjennombrutt ytterkant På platene er et rombisk, nedfelt parti, ornert med et geometrisk mønster av buede linjer. Nålen er utformet som på de insulært produserte type I-spennene, hvor nålen er festet med en form for hempe bak, som gjør det mulig for nålen å løpe over ringen. Nålen har rundt tverrsnitt, og nederste del er avbrutt. Ringens st. tverrmål er 5,7 cm.
Funn fra samme kontekst: Spyd (Solberg type VI.1A), ildstål, 2 kniver, bryne, randskår av kleber, eggformet stein, ukj. redskap, flint.
Datering: 800-850 (Stylegar 2007:123)

Musnr.: K/ A 63 f
Type: III.B
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/Boplass
Beskrivelse: Del av ring samt endekule til en ringspenne av bronse.
Datering: Vikingtid

Musnr.: K/ Br.B15, 1963 D, nn
Type : I.? (ins. prod.)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn/ Boplass
Beskrivelse: Nål av bronse, trolig med forsølvede/-tinnede parter. Nålen har rundt tverrsnitt hele veien, svakt avsmalnende mot spissen. Øverst på nålen er plassert en trekantet plate med en sentralt plassert, rund innfatning. Fra denne går tre mindre felt ut mot hjørnene på platen. Nålen har tilhørt en insulær ringspenne av uviss type. Mål ikke oppgitt.
Datering: Vikingtid

Musnr.: K/ XXIV, Løsfunn a (1)
Type: III.A
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: To deler av ringen samt hode- og endekulen til en tistelspenne av bronse. Kårdelengden på de to ringfragmentene er hhv. 5,1 og 5,4 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: K/ XXIV, Løsfunn a (2)
Type: III.B
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Løsfunnet knapp med glatt overflate, til en ringspenne av bronse. Fragmentet er katalogisert under foregående nummer, men tilhører en separat spenne (jf. Blindheim et.al. 1981: 221-222)
Datering: vikingtid

Musnr.: K/ Løsfunn 1952 f
Type: I.? (ins. prod.)
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Bronsenål til en insulært produsert ringspenne. Nålehodet er utvidet og bøyet i løkke. På nåleløkken ses rester etter et geometrisk båndflettingsmønster. På overgangen mellom nålen og nåleløkken er det innstemplet tre punktsirkler. Øverste del av nålen har rundt tverrsnitt, nederste del har et utvidet, avflatet tverrsnitt. Nålen er temmelig korrodert. Nålens lengde er ca. 11,0 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: S.331
Type: III.A
Sted: Utvik, Karmøy, Rogaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Tistelspenne av bronse, svakt oval ring med rundt tverrsnitt. Hode- og endekuler ornert med jevn tistelornering i et stort felt foran på kulen. Side- og bunnhullene hos hode- og endekulene er markert med krage. Toppkronen er brukket av. Alle kulene har flat bakside. Nålen mangler. St. tverrmål: 7,8 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: S.385 (S.384-385 + S.3854)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Ferkingstad, Karmøy, Rogaland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse, med flat bakside og hvelvet framside. Overgangen mellom ring og endeplater er markert med en sirkulær forhøyning. Tilnærmet trekantede endeplater, dannet av gjennombrutt ornament rundt hhv. et ureglemessig dannet rombisk felt på hver endeplate. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 4,3 cm**.**
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (Berdalstype, gruppe B/D).
Datering: 800-900 (jf. Petersen1928, s 19, 22, fig. 19).

Musnr.: S.827 (S.826-827)
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Våge, Suldal, Rogaland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Store deler av en lukket ringspenne av forgylt bronse, bestående av deler av ringen med begge endeplatene bevart. Ringen har flat, rektangulært tverrsnitt, og framsiden er dekorert med båndekor. Platen har et indre trekantet felt, omkranset av tre rektangulære felt. Alle de ulike feltene er dekorert med båndornamentikk. På overgangen mellom endeplate og ring er en nå tom innfatning til en stein, og en svak vulst ved overgangen til ringen. Midterste del av ringen mangler, men har trolig hatt et flatt felt med båndornering.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928, fig. 42).
Datering: 850-900 (Geber 1991: funnliste s. 57)

Musnr.: S.1052
Type: I.E (lok. prod.)
Sted: Ferkingstad, Karmøy, Rogaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Tilnærmet rund ring med rundt tverrsnitt på øverste halvdel av ringen. Ringendene er utformet som to motstilte dragehoder med oppspilt munn. Hode, gap og snute er markert som linjer, selve hodet ornert med punktsirkler. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, mens nederste del av nålen har et flatt, avsmalnende tverrsnitt. Kan synes som om nålen opprinnelig var lengre, men at den er blitt brutt av og spisset på nytt. Spennen har opprinnelig hatt tinn-/sølvovertrekk, rester etter dette ses særlig på baksiden av spennen, noe er også synlig på framsiden. St. tverrmål: 5,9 cm. Nålens lengde: 8,2 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: S.1187
Type: III.B
Sted: Bø, Hå, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Stor kulespenne av bronse, ringen svakt oval med rundt tverrsnitt. På både hode- og endekuler er side, -topp- og bunnhull markert med to krager hver. På hodekulen er kronen noe utvidet, liksom den ytterste bremmen på de to endekulene. Alle kulene har et flatt felt på baksiden. Øverste halvdel av nålen har rundt tverrsnitt, nederste halvdel har et bredere, fasettert, sekskantet tverrsnitt hvor over- og undersiden av nålen er forsynt med en langsgående fordypning. Nålen er avsmalnende mot nålespissen, og svakt bøyd. Spennen har opprinnelig hatt tinn-/ sølvovertrekk, rester etter dette sees bak på den ene endekulen og på nålen. St. tverrmål: 11,3 cm, nålens lengde: 20,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd, spyd, øks, sigd, bryne, kleberkar.
Datering: Graven er gjennomgått av Jan Henning Larsen i hans avhandling, og våpnene kunne da ikke typebestemmes nærmere enn til vikingtid (Larsen 1978: katalog, s.186).

Musnr.: S.1980 (S.1980-1997)
Type: III.C
Sted: Håland, Vindafjord, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, oval ring med rundt tverrsnitt. Hode- og endekuler er koppformede, med rund bakside og flatt felt på forsiden. Dette feltet er forsynt med en rund, forgylt plate, ornert med en firearmet valknute. Resten av kulene har vært ornert med båndflettingsmønster, rester etter ornering på den ene endekulen kan tyde på at orneringen har dekket også hele baksiden. Side-, topp- og bunnhull på kulene er markert med en enkel brem. Nålen har et flatt rektangulært tverrsnitt med en langsgående fordypning. Nålen avbrutt rett utenfor ringen. Spennen er ellers svært korrodert. Opprinnelig har spennen vært fortinnet/-sølvet, rester etter dette sees særlig på nålens og i partier på kulene. St. tverrmål: 9,4 cm., nålens nåværende lengde: 10,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (P), spyd (ukj. type), ”kastespyd”, øks (E), skjoldbule, ”en del” pilspisser, to insulære vektlodd hvorav ett med

forgylt beslag, mulige rester av en skålvekt, fire nåler av forsølvet bronse, kniv, knivskaft, hank, tre perler, div. nagler/klinknagler, trerester.
Datering: 900-950 (Geber 1991; funnliste: s.59).

Musnr.: S.2192 m (S.2192 a-ø)
Type: I.D (lok. prod.)
Sted: Harastad, Randaberg, Rogaland
Kontekst: Grav (2 menn + en kvinne?)
Beskrivelse: Ring til liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen tilnærmet rund, med flat bakside, og svakt hvelvet forside. Nederste halvdel av ringen er utvidet med to runde "øyne" noe ujevnt markert mot platen bak. Imellom disse er et rundt, åpent hull, trolig til feste for hempe/ring. St. tverrmål: 2,9 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H), enegget sverd (C), spyd (ubest), øks (G), celt, bissel, saks, to kniver, pinsett, to nøkler, ett irsk beslag av forgylt bronse, en likearmet spenne, to armbånd av bronse, spinnehjul, bryne, div. fragm.
Datering: Petersen har omtalt deler av funnet, og omtaler funnet som en dobbeltgrav fra første halvdel av 800-tallet (Petersen 1919: 92, 1928: 81, 1951: 468). Iflg. Øystein Geber består funnet av trolig flere graver, og funnet kan kun gis en generell datering til vikingtid (Geber 1991: katalog, s. 60)

Musnr.: S.2313e (S.2313 a-f)
Type: III.B
Sted: Kjosavik,, Sandnes, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Hodekule med rester av nål og ring, til kulespenne av bronse. Kulen er rund, uten ornering, flatt felt på baksiden, liten tapp øverst. Nålen er smidd på hodekulen, og det er ikke synlig at nålen er satt inn i en støpt kule. Ringen har hatt rundt tverrsnitt.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd (F), øks (H), bissel, brente ben.
Datering: Ca. 900 (Larsen 1978:209)

Musnr.: S.2345 g (s.2345 a-h)
Type: III.B
Sted: Skadeberg, Sola, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Hodekulen og en endekule samt et ringfragment, til en kulespenne av bronse. Hodekulen har en liten tapp øverst, og innsats til nål nederst. Både topp-, bunn- og sidehull på kulene er markert med en smal krage. Ringen har rundt tverrsnitt, og har trolig vært noe oval. Endekulen noe forvitret. Ifølge tilveksten skal spennen ha vært hel når den kom inn til museet, hvor ringens st. tverrmål var 6,5cm, mens nålen skal ha vært 13,3 cm. lang. Nålen er i dag tapt.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd (K), øks (I/K), skjoldbule, bissel, sigd.
Datering: 900-950 **(**Larsen 1978:215)

Musnr.: S.2349 i (S.2349 a-s)
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Kvalbein, Hå, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Oval ring hvor øverste halvdel har rundt tverrsnitt. Nederste halvdel utgjøres av to motstilte dyrehoder med oppspilt munn, som gaper over et felles, trekantet, felt. To smale vulster på hver side markerer overgangen mellom ringen og dyrehodene. Det felles midtfeltet er dekorert med tette striper i et ruteliknende mønster. Øverst, inn mot ringen, har feltet en liten tapp med et enkelt punktstempel, mens det ut mot nålen henger en liten tapp med gjennomboret hull. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, og et flatt, tilnærmet rektangulært tverrsnitt nederst. Nåleløkken ser ut til å være hengslet motsatt vei av det vanlige. Nålen er svakt bøyet. Spennen har vært fortinnet/-sølvet, dette sees særlig på baksiden. St. tverrmål: 3,4 cm, nålens lengde 10,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (H-I), spyd (C/ Solberg VI.2B) øks (E), kniv, sigd, saks, to bryner, to remspenner, to bronsebeslag, ett jernbeslag, tre perler, en ubest. gjenstand av bronse, to ubest. gjenstander av jern, krok, noen få klinknagler, ubrente ben og tenner.
Datering: 850-900 (Larsen 1978:188, Geber 1991: funnliste, s.62).

Musnr.: S.2834a (C.2834 a-b)
Type: III.C
Sted: Reve, Klepp, Rogaland
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse. Ringen er svakt oval, med rundt tverrsnitt. Spennen har små endekuler som er runde på baksiden, mens framsiden har et flatt parti med et enkelt punktsirkelstempel. Kulene og ringen går i ett, det er ingen markering rundt sidehullene. På yttersiden av kulene skimtes enden av ringen. Nålen er uten hodekule, men er festet til ringen med en nåleløkke. Nålen har rundt tverrsnitt. Den synes å være brukket av like utenfor ringens diameter, for så å være spisset på nytt. St. tverrmål: 6,1 cm, nålens lengde 6,5 cm.
Funn fra samme kontekst: En fingering av sølv?
Datering: De to gjenstandene skal ha blitt funnet i samme haug, men ellers foreligger ingen opplysninger. Generell tidsfastsettelse til vikingtid.

Musnr.: S.2980
Type: I.A (lok. prod.)
Sted: Bygnes, Karmøy, Rogaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Noe oval ring med rundt tverrsnitt øverst, trompetformede utvidelser mot nåleløkken. Nederste halvdel av ringen består av to dragehoder med oppspilt munn, som gaper over et felles felt.

På hver side av ringen er overgangen til dragehodene markert med en enkel vulst. På oversiden av feltet, mot innsiden av ringen, en trekantformet tapp. Undersiden av feltet, mot utsiden av ringen, har rester etter en hempe. Nålen har rundt tverrsnitt, jevnt avsmalnende mot spissen, og er svakt bøyd. Ifølge tilveksten har nålen rester etter "forsølving", men dette kunne ikke sees ved foreliggende gjennomgang. St. tverrmål: 3,2 cm., nålens lengde: 11,4 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: S.3251 h
Type: I.D (lok.prod.)
Sted: Valheim, Hjelmeland, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse. Ringen har opprinnelig trolig vært noe oval, med ovalt tverrsnitt. Deler av øverste halvdel av ringen mangler. Nederste halvdel består av to runde felt forbundet med et smalt, loddrett, avlangt felt. De to runde feltene samt midtfeltet har alle ruteornering. Fra det avlange feltet inn mot ringen har det stått en tapp, på undersiden har ringen et rundt gjennomboret hull. Nålen har rundt, avsmalnende tverrsnitt, avbrutt ved nåleløkken. Ifølge tilveksten har nålen rester etter fortinning/-sølving, men dette kunne ikke sees ved foreliggende gjennomgang. St. tverrmål 3,4 cm., nålens lengde: 7,1 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), spyd (ukj. type), øks (E), to kniver, bryne, to ravperler, ildslagningstein av flint.
Datering: 850-900 (Geber 1991, funnliste:s. 64)

Musnr.: S.4112 a
Type: III.B
Sted: Rosså, Hjelmeland, Rogaland
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Endekule samt tre deler av ringen, til en stor ringspenne av sølv. Kulen er uornert med et lite flatt felt som markerer baksiden, men den har markante profilerte tapper rundt sidehullene. Mot ringen består tappen av to felt ornert med tversgående striper, adskilt av en liten vulst med tette tversgående hakk. Mot ringenden består tappen av i alt tre felt med tversgående, delvis fiskebensmønstrete, linjer, atskilt av i alt to smale vulster med tette hakk. Ytterste felt er sterkt utvidet som følge av at enden er hamret flat når den er festet til ringen. Kulen kan nå tas av ringen, og delen som kulen dekker, avdekkes. Denne delen har et smalt, nærmest kvadratisk tverrsnitt. De øvrige delene av ringen har rundt tverrsnitt. De to andre ringdelene er svakt bøyet. Nålen mangler. Kårdelengde på det største ringfragmentet er 9,9 cm, opprinnelig må ringen ha hatt et tverrmål på ca. 14-15 cm.
Funn fra samme kontekst: Spennen er katalogisert sammen med en glassperle og et spinnehjul, men det er uklart om disse gjenstandene er funnet sammen. Tilveksten har kun opplysninger om at de er funnet ved jordarbeid, og at de har ligget ukatalogisert i lengre tid. Spennen er derfor her tolket som et enkeltfunn/edelmetalldepot.
Datering: Vikingtid

Musnr.: S.4113 a
Type: III.B (særtype)
Sted: Eide, Fjellberg, Hordaland
Kontekst: Grav? (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, hvor kulene er ornert med punktsirkler. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, flatt og avsmalnende tverrsnitt nederst.St. tverrmål:6,0 cm, nålens lengde:9,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Innkom sammen med en sigd og klinknagler. Den trykte tilveksten omtaler dette som *ett* funn, og dette utgjør derfor trolig rester av ett gravfunn.
Datering: vikingtid

Musnr.: S.4165 n (S. 4165 a-n)
Type: I.A (lok.prod.)
Sted: Sundvor, Bjerkreim, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med flat bakside og svakt hvelvet forside. Tilnærmede trekantede endeplater, ornert i borrestil med dyp relieff. Ringens midtparti har et ornert felt i samme stil. Nålen er avbrutt helt øverst og foreligger separat. Nålens øvre del har rundt tverrsnitt, nederste del har utvidet, flathamret tverrsnitt, avsmalnende mot enden. Spennen er svært korrodert. Rester etter forsølving sees på enkelte små partier på nål og ring. St. tverrmål: 7,3 cm. nålens lengde 12,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Y), spyd (K), øks (E), skjoldbule, kniv, bissel, tre bryner, skår av kleberstenskar, ornert remendebeslag, div. fragm. av jern, flint.
Datering: Ca. 900 (Larsen 1978:191).

Musnr.: S.4194a (S.4194 a-c + S.4092 a-d)
Type: III.C
Sted: Marvik, Suldal, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, med svakt oval ring, ringen har rundt tverrsnitt. Både hode- og endekuler er ornert med rik båndflettingsdekor på hele overflaten, med unntak av et åpent felt midt på hver av kulene hvor ring og nål kan sees. Disse hullene har opprinnelig vært fylt eller tildekket, trolig av en rund plate. Hodekulen har en enkel tapp øverst, uten synlig dekor. Ringendene som stikker ut av endekulene er ornert med et omløpende fiskebensmønster. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, mens nederste del har et flatt, avsmalnende tverrsnitt. Muligens har nålen engang vært lengre, det kan synes som om den er brukket av og spisset på nytt. Oversiden av nålen har rester

etter båndflettingsmønster. Rester etter fortinning/ -sølving ses på enkelte partier på både, nål, ring og kuler. St. tverrmål: 7,7 cm. nålens lengde 15,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (ukj. type), beltestein, samt sverd (type X) bryne, fiskesøkke og fragm av nagler og beslag av jern. De sistnevnte gjenstandene ble funnet kort tid før, på samme sted. De to funnene utgjør trolig til sammen ett gravfunn.
Datering: 900-1000

Musnr.: S.4228 e (S.4228 a-f)
Type: III.C
Sted: Hommersåk, Sandnes, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Deler av en kulespenne av bronse, bestående av hodekulen med avbrutt nål, og en endekule med en del av ringen. Den andre endekulen med den resterende del av ringen innkom også til museet, men har senere gått tapt. I følge avbildning hos Petersen (Petersen 1928: fig. 211), har ringen vært noe oval. De bevarte kulene har et sirkulært, flatt parti foran, ornert med en trearmet valknute. Fra dette flate partiet går fire armer med henholdsvis fire parallelle linjer hver, ned mot midten av kulen. Baksiden av kulene er glatte. Bunn- og sidehull hos kulene er markert med en liten kant, hodekulen har en liten, løkformet tapp øverst. St. tverrmål ca. 6,5 cm, nålens nåværende lengde 8,6 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (M), øks (K), tang, hammer, hankbeslag utformet som et menneske.
Datering: 900-950

Musnr.: S.4647 d (S.4647 a-g)
Type: III.C
Sted: Øksnabø, Egersund, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Kulepenne av bronse, oval ring med rundt tverrsnitt. Endekulene er rikt ornert med båndflettingsmønster, framsidene har et åpent, sirkulært felt. Det ene feltet er fortsatt åpent, det andre er tettet igjen med en type messinglegering slik at det dannes et flatt, uornert felt. Ringendene som stikker ut av endekulene er ornert med tverrgående striper. Svake rester etter ornering, mulig båndfletting, på ringens midtparti foran. Kun baksiden av hodekulen er bevart, denne er glatt med et flatt felt. Hodekulen har rester etter en profilert tapp øverst. Bunn- og sidehull er markert med en liten omløpende vulst. Nålens øvre del har rundt tverrsnitt, nedre del har et flatt, tilnærmet rektangulært tverrsnitt. Spennen har opprinnelig vært fortinnet/-sølvet, rester av dette sees på kulene. St. tverrmål 7,9 cm, nålens lengde 13,1 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ubest.), spyd (K), øks (H), bryne, kleberstenskar, ildflint.
Datering: 900-950 (Larsen 1978: katalog, s.189).

Musnr.: S.5110 (S.5110 + S.5660 a-b)
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Bergøy, Hjelmeland, Rogaland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Insulær ringspenne av bronse, med forgylte detaljer. Ringen er rund, med et flatt, tilnærmet rektangulært tverrsnitt, og trekantede endeplater. Overgangen mellom ring og endeplater er markert med et stort sirkulært felt for innfelling av stein. Mindre innfatninger sees også på ringen og på platene for øvrig. Endeplatene har et stort, uornert, forgylt felt i midten, innrammet av ornerte kanter. Framsiden rikt dekorert med båndflettinger i alle felt, kun adskilt av innfatningene til stein. På baksiden er endeplatene samt ringens midtparti ornert med dyremotiv i Urnesstil. Spennen har opprinnelig vært fortinnet/-sølvet, før forgylte partier er lagt på. Fortinningen/ -sølvingen er bevart over store deler av spennens bakside.
Funn fra samme kontekst: Fra ”ganske samme plass” innkom året etter en ovalspenne (som Petersen 1928: fig. 28) og et armbånd i bronse (Petersen 1928: fig. 183/184). Trolig utgjør disse til sammen et gravfunn.
Datering: 800-850

Musnr.: S.5285 b (S.5285 a-e)
Type: I.A (lokal prod.)
Sted: Gilje, Gjesdal, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse, bestående av ca. halvdelen av ringen og to deler av nålen. Ringen har vært oval, øverste halvdel har trolig hatt rundt tverrsnitt, mens nederste del har bestått av et utvidet, flatt og uornert parti. Nålen har hatt rundt, avsmalnende tverrsnitt. Spennen har opprinnelig vært fortinnet/-sølvet, rester av dette sees i enkelte partier på ringen. St. nåværende kårdelengde 4,2 cm, nålens lengde til sammen ca. 10,8 cm.
Funn fra samme kontekst: Øks (H), bryne, båtnagler, hestetenner
Datering: 900-950 (Geber 1991, funnliste: s.69)

Musnr.: S. 5514 a (S.5514 a-c)
Type: I.D (lok.prod.)
Sted: Eide, Fjellberg, Hordaland
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Liten, lukket spenne av bronse med flat bakside og hvelvet framside. Øverst er ringen utvidet på hver side av nålefestet. Endeplatene er sirkelformede, med en sentralt plassert sirkulær innfatning på hver endeplate. På utsiden av ringen har endeplatene tre små fliker, delvis ødelagte. Mellom endeplatene er et midtfelt bestående av en loddrett stang, med rester etter fire sirkulære fordypninger i lengderetningen. Nålen har rundt tverrsnitt. Nederste del av nålen avbrutt. Ringens st. tverrmål: 3,5 cm., nålen nåværende lengde 5,2 cm.

Funn fra samme kontekst: En liten sølvbøyle eller ring, spiker
Datering: Vikingtid (Geber 1991, funnliste: s. 69, Petersen 1940:202, fig.163)

Musnr.: S.7975
Type: III.A
Sted: Bjørknes, Suldal, Rogaland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, ringen er oval med rundt tverrsnitt. Hode- og endekuler har et rombisk felt foran, med tisteldekor. Hode- og endekulenes sidehull er markert med en enkel krage, likeså bunnhullet på hodekulen, mens kronen er forsynt med to krager. Hodekulen er noe flat på baksiden. Nålens øvre del har rundt tverrsnitt. Nålen er brutt av rett utenfor ringen, men den gjenværende delen viser at nederste del av nålen har hatt et flatt, tilnærmet rektangulært tverrsnitt. Spennen har opprinnelig vært fortinnet/-sølvet, rester etter dette sees på endekulene.
Datering: Vikingtid

Musnr.: S.9278 a (S.9278 a-d)
Type: III.B
Sted: Espeland, Sandnes, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Både hode- og endekuler er enkle, hvor side- og topphull er markert med liten krage. Hodekulen har en enkelt tapp øverst. Nålen har rundt tverrsnitt øverst; nålen er brutt av rett utenfor ringen, det er ikke mulig å si om nålen har hatt et mer avflatet parti her. Mulige rester etter fortinning/-sølving.
Funn fra samme kontekst: Øks (I – NB: I tilveksten står feilaktig type J), kniv, flint.
Datering: 900-1000

Musnr.: S. 12274, fnr. 69
Type: IV
Sted: Øksnevad, Klepp, Rogaland
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse. Ringen er oval, med rundt tverrsnitt. Enkel, avsmalnende nål, med rektangulært tverrsnitt. Deler av nålen og innsiden av ringen er dekket av tekstilrester. En del av ringen og nederste del av nålen er brukket av, og foreligger separat. Ringens st. tverrmål: ca. 5,5 cm., nålens samlede lengde ca. 8,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj. type), beltespenne, div. udefinerte fragmenter.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.59
Type: IV
Sted: Toftaker, Oppdal, Sør-Trøndelag
Kontekst: Edelmetalldepot. Funnet samme sted som spennen C.3093
Beskrivelse: Stor ringspenne av sølv, med rett avkuttede fasetterte ender. Ringen uornert, rund, med rundt tverrsnitt. Bred nåleløkke med ornert med motstilte trekanter, med hhv. tre punkter. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, og fasettert, spydformet tverrsnitt nederst. Nederste del av nålen ornert med motstilte trekanter. Ringens st. tverrmål ca. 14,0 cm, nålen er ca. 30,5 cm. lang.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.242
Type: III.B
Sted: Grøtmo, Namdalseid, Nord-Trøndelag
Kontekst: Edelmetalldepot/ Enkeltfunn
Beskrivelse: Stor kulespenne av sølv. Massiv, rund ring, med rundt tverrsnitt. Kulene runde, med tverriflete sidekrager. Hodekulen har en liten, tverriflet, lav krone. Nålen rundt tverrsnitt øverst, avsmalnende med noe mer rektangulært tverrsnitt nederst. Ringens st. tverrmål uvisst, men nålens lengde er ca. 17,0 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.243
Type: I. østlig variant
Sted: Namdalseid, Beistad, Nord-Trøndelag
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Spennevariant, av kopier av insulære spenner, av bronse, bestående av en rund ring, med kraftig markert nålefeste. Spennen har konkav bakside og hvelvet, båndornert framside. På framsiden av ringen er nålefestet dekket av en plate hvorav nederste del er formet som et dyrehode *en face*, hvor snuten vender nedover. Over dyrehodet er platen dekorert i borrestil. På motsatt side av ringen ses et liknende dyrehode, her er imidlertid snuten brutt av. Et tversgående, smalt bånd strekker seg på tvers over innsiden av ringen. Nålen ikke bevart. Ringens st. tverrmål: ca. 4,5 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.761
Type: III.B
Sted: Kaupang, Larvik, Vestfold
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Kulespenne av bronse, med en oval ring med rundt tverrsnitt. Kulene har flatrykte baksider. Endekulene har smale sidekrager, mens hodekulen har en svakt profilert krone med dobbel vulst. Hodekulen har vært produsert som en "split-top", hvorav sammenføyningen tvers over hodekulen nå er sprukket. Nålen har rundt tverrsnitt øverst, utvidet og avflatet tverrsnitt nederst, avsmalnende mot spissen. Ringens st. tverrmål: 6,7 cm., nålens lengde 10,0 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: T. 4213
Type: I.D (ins. prod.)
Sted: Smulan, Sparbu, Nord-Trøndelag
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Åpen, insulær, ringspenne av bronse,

hvor ringen er oval med flat bakside og hvelvet framside. Ringens midfelt er markert med en rektangulær ramme, innenfor denne er en opphøyet, buet linje. Endeplatene er sirkelformede, med en rund, sentralt plassert innfatning til stein på hver plate. Rundt disse en opphøyet, konsentrisk sirkel. Nålen er trolig sekundært påsatt. Den har utvidet nålehode, ornert med skråstilte, asymmetriske felt av striper. Nålen har rundt, avsmalnende tverrsnitt. Ringens st. tverrmål ca 6,0 cm., nålens lengde 11,5 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som Petersen 1928: fig. 37), 3 perler, nagle, jernfragm.
Datering: Ca. 800-900**.**

Musnr.: T.5005
Type: III eller IV
Sted: Høgstad, Byneset, Sør-Trøndelag
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Del av nål til en ringspenne av sølv, trolig av typen III eller IV.
Datering: Vikingtid

Musnr.: T.5432
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Kjønsø, Vikna, Nord-Trøndelag
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med en rund ring med smalt, ovalt tverrsnitt. Oversiden av ringen er dekorert med fire langsgående rekker av innstemplede trekanter. Mellom tappene på endeknoppene er innstemplede punktsirkler. Mål foreligger ikke da spennen var utstilt, og det opplyses heller ikke om målene i katalogen.
Funn fra samme kontekst: Ringspennen skal være funnet i utkastet masse fra en gravhaug, men det foreligger ingen opplysninger om denne.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.6305
Type: III.B
Sted: Oppdal?, Sør-Trøndelag
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Noe korrodert og skadet kulespenne av jern. Rund ring, med opprinnelig rundt tverrsnitt. Runde endekuler, uten synlige krager. Nålen har ingen hodekule, men en svakt utvidet nåleløkke. Ytterste del av nålen svakt bøyet. Ringens st. tverrmål ca. 6, cm., eksakte mål foreligger ikke da spennen var utstilt, og det opplyses heller ikke om målene i katalogen.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.8269
Type: IV
Sted: Hovin, Sundal, Møre og Romsdal
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med **s**mal, oval ring med rundt tverrsnitt. Svakt fasetterte ringender. Kun øverste del av nålen bevart. Denne er smal, med tynn nåleløkke. Nålefragmentet har et avflatet, ovalt tverrsnitt. Ringens st. diameter ca. 6,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Ringspennen innkom sammen med en rekke andre funn, etter ukyndig undersøkelse av i alt 5 gravhauger.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.10655 (T.10654-10668)
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Klinga, Namsos, Nord-Trøndelag
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse med fasetterte endeknopper. Spenne har rund ring, med flat bakside og fasettert framside. Ringens framside er dekorert med tettstilte, motstående trekanter lang kantene, og en langsgående rekke med punktsirkler i midten. Ringen ender i to massive åttekantede endeknopper med en punktsirkel på hver av fasettene, mens det er fire punkter på toppflaten. Nålen har svakt utvidet nåleløkke. Øverste del av nålen har rundt tverrsnitt, mens den nederste delen av nålen har hatt et flatt, rektangulært tverrsnitt. Nederste del av nålen avbrutt. Trolig har spennen sekundært vært påsatt en lang nål, slik som flere av eksemplarene fra Kaupang. Ringens st. tverrsnitt: 7,0 cm., nålens nåværende lengde: 9,0 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (Q), 2 spyd (ukj. typer), øks (K), skjoldbule hammer, tang, fil, 2 kniver, sigd, 3 pilspisser, trefliket spenne, bryne, div. jernfragm.
Datering: 900-1000

Musnr. T.13711
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Nes, Bjugn, Sør-Trøndelag
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse. Spennen har tilnærmet rund ring, med flatt, rektangulært tverrsnitt. En del av ringen mangler, og nål og ring foreligger separat. Ringen er entrelac-ornert, med midtfeltet av ringen markert med en ramme. Overgangen mellom ring og endeplater markert av innfatning til stein, hvorav den ene steinen fortsatt er på plass. Endeplatene er trekantede. Midt på disse er en rombisk ramme med innsvungne sider, og disse rammene er igjen omgitt av en svakt opphøyet konsentrisk sirkel. Platene er for øvrig dekket med entrelac-dekor. På hver av endeplatene ses ytterligere to mindre innfatningsrammer i ytterkanten av platene. Mellom endeplatene er tre forbindelsesfelt, hvorav den midterste har vært utformet som en rund innfatning til stein. Platen som dekker nålefestet er avlang og 6-kantet, med nå 4 tomme innfatningsrammer plassert på platens kort- og langsider. Midten av platen har et rombisk, avlangt felt uten dekor. Nålen har rundt, smalt tverrsnitt. Kan virke som om nålen er brukket av og slipt opp

sekundært. Ringens st. tverrmål 7,2 cm., nålens lengde 6,7 cm.
Funn fra samme kontekst: 2 ovalspenner (som R.647), en ovalspenne (som R.650), 4 perler, bronsebeslag, 2 spinnehjul, mulig vevsverd, vevlodd, kniv, et fossil av sjøpinnsvin, skjelettrester av et ca. 40 år gammelt individ.
Datering: 800-850 (jf. Jansson 1985:219, Petersen 1928: 41-42).

Musnr.: T.16659
Type: II
Sted: Ranheim i Lade, Trondheim, Sør-Trøndelag
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Atypisk spenne av jern og sølv, modellert som en ringspenne, men med nålefeste som til fibula bak på spennen. Ringen relativt tynn, muligens med flat bakside. Endene av ringen er formet som to dragehoder i helskulptur med åpen kjeft og snutene mot hverandre. Det går tre brede, tverrbånd over ringen, disse er ornert med et enkelt båndfletningsmønster og med tverriflete sølvkanter. Uvanlig utforming, nærmeste paralleller finnes på Birka (jf. Arbman.1940: taf. 48, 1-4). Ringens st. tverrmål ca. 7,5 cm. Spennen er temmelig korrodert og skadet.
Datering: vikingtid, muligens 900-tall iflg. den trykte tilveksten.

Musnr.: T.17535 a
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Fossemvatne, Steinkjer, Nord-Trøndelag
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse, med rester av forsølving/-tinning. Ringen har flat bakside og hvelvet framside. Runde innfatninger markerer overgangen mellom ring og nål, i den ene innfatningen sitter rester av rav. Midt på de to trekantede endeflatene er en rombeformet fordypning, med spiralornamenter i bunnen. Endeflatene har en knoppet kant ytterst, mot innsiden av ringen har relieframstillinger trolig av dyr. På baksiden av endeflatene har spennen en opphøyet ramme, med to dyrefigurer i et gjennombrutt arbeid. Nålen trolig sekundært påsatt. Smal nåleløkke, nålen har rundt, avsmalnende tverrsnitt. Ringens st. tverrmål: 8,5 cm, nålens lengde. 9,8 cm.
Funn fra samme kontekst: spinnehjul, bryne, nagler.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.18123
Type: I. østlig variant
Sted: Risegjerdet, Oppdal, Sør-Trøndelag
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Lukket ringspenne av bronse, med oval ring. Ringen har flat bakside, og svakt hvelvet framside. Ringen ornert med skråstilte linjer, som et tvinnet rep. Midt på ringen, tvers ovenfor nålefestet, står et dyrehode *en face*, med snuten vendt ut av ringen, ned mot nålen. Dyrehodet har markerte øyne og øynebryn. Under dyrehodet er en liten hempe med isittende ring. Fra dyrehodet vender to stiliserte, båndformede dyrefigurer seg inn i ringen, i et gjennombrutt mønster. Nålen er bare delvis bevart. Ringens st. tverrmål 5,5 cm.
Funn fra samme kontekst: To ovalspenner (som Petersen 1928: fig. 51c og d), nøkkel, saks, sigd, bissel, fragmenter av en snodd jernten, div. jernbeslag og -fragment, samt enkelte beinfragment.
Datering: 900-1000

Musnr.: T.18823
Type: III eller IV
Sted: Risegjerdet, Oppdal, Sør-Trøndelag
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Nål til ringspenne av bronse/kobberlegering. Øverste del av nålen har rundt tverrsnitt, nederste del har flatt, rektangulært tverrsnitt. Deler av nålen har innstemplede punktsirkler. Noe korrodert/skadet. Har tilhørt en ringspenne av type III eller IV.
Funn fra samme kontekst: 2 bryner, nagle, udef. jernstykke.
Datering: vikingtid

Musnr.: T.21472
Type: I. A (lok. prod)
Sted: Ringstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag
Kontekst: Enkelfunn
Beskrivelse: Liten, lukket ringspenne av bronse, med rester etter forsølving/-tinning. Ringen har flatt bakside og hvelvet framside. Ringen svakt utvidet mot nålefestet. Nederste del av ringen utflatet, med enkel båndornering. Nederste del av ringen er avbrutt, slik at man ikke kan avgjøre om spennen er modellert som en type I.A eller I.D-spenne. St. tverrmål. 3,7 cm.
Datering: vikingtid

Musnr.: Ts.471
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Akerøy, Trondenes, Troms
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Oval ring av bronse, med fasettert overside. Ringens overside er dekorert med langsgående linjer av innstemplede trekanter og punkter. Ringen er brukket i to. Nålen mangler. Ringens st. tverrmål: 6,0 cm.
Datering: Vikingtid

Musnr.: Ts.500 (Ts.499-500)
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Kvalshausen, Karlsøy, Troms
Kontekst: Grav (M)
Beskrivelse: Liten spenne, men med kraftig, bred, ring, med fasettert overside, dekorert med langsgående linjer av innstemplede punkter.

Kraftige endeknopper, sterkt skrånende opp mot flaten med de fire tappene. Tynn, lang og uregelmessig nål. Ringens st. tverrmål ca.: 4,7 cm., nålens lengde ca. 9,5 cm.
Funn fra samme kontekst: Sverd (ukj.type)
Datering: 950-1050 (Sjøvold 1974: 171, 217)

Musnr.: Ts.744 (Ts.740 -744)
Type: I.A (ins. prod.)
Sted: Prestegården, Hadsel, Nordland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Fragmenter av en insulært produsert ringspenne av sølv, bestående av deler av ringen, samt deler av de to endeplatene foreliggende løst. Ringen smal og jevn, overgangen til endeplatene markert med kraftig vulst. På det ene bevarte stykket ses rester etter en innfatning ved overgangen mellom ring og endeplate. Endeplatene har vært tilnærmet trekantet, med et nedfelt rombisk parti i midten Det rombiske feltet er dekorert i bunn med et jevnt rutemønster. Endeplatene har hatt et entrelac-ornert felt inn mot ringen. Kårdelengde ca. 5,0 cm.
Funn fra samme kontekst: En større samling (minst 11) glass- og mosaikkperler, deler av et grønt glassbeger, sølvtråd, spyd, ildstål, klinksøm, et jernbeslag, flint og muligens tetningskitt.
Datering: 800-900 (Sjøvold 1974: 111)

Musnr.: Ts.1933
Type: III.B
Sted: Skagen, Hadsel, Nordland
Kontekst: Edelmetalldepot/ enkeltfunn
Beskrivelse: Stor ringspenne av sølv. Kulene er hule med brede bremmer som markerer side-/ bunn hull. Ringens st. tverrmål 12,0 cm, nålens lengde 24,0cm.
Kontekst: Funnet under ryddig av jord, under en stein i dyrka mark.
Datering: Vikingtid

Musnr.: Ts.2150
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Djupvik, Ofoten, Nordland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Østlig spenne av bronse, med to endeknopper og to knopper plassert på ringen. Knoppene ornert med fem små innstemplede triangler øverst. Spennens mål er ikke opplyst.
Datering: 900-tallet (Sjøvold 1974: 84, 217)

Musnr.: Ts.2556 (Ts. 2556-2569)
Type: III.B
Sted: Rønvik, Bodø, Nordland
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Stor kulespenne av sølv, rund ring med rundt tverrsnitt, noe utvidet mot endene. Både hode- og endekuler har markante krager rundt sidehullene med riflete vulster. Yttersiden av endekulene og hodekulens krone, har tre påfølgende riflete vulster. Ringens st. tverrmål 19,5 cm, nålens lengde 46,0cm.
Funn fra samme kontekst: 2 halsringer og en armring av sølv, sølvringer, to små sølvbarrer, 28 biter bruddsølv, 2 angelsaksiske mynt, bruddstykker av 47 kufiske mynter. Gjenstandene har trolig vært pakket inn i bjørkebark.
Datering: Etter 949 (Skaare 1976:173).

Musnr.: Ts.2559 (Ts. 2556-2569)
Type: IV
Sted: Rønvik, Bodø, Nordland
Kontekst: Edelmetalldepot
Beskrivelse: Stor ringspenne av sølv, bestående av en glatt ring med jevnt, rundt tverrsnitt. Nålen mangler. Spennens st. tverrmål: ca. 13,5 cm.
Funn fra samme kontekst: samme som forrige
Datering: samme som forrige

Musnr.: Ts.2594
Type: Østlig (Salmo 9)
Sted: Vassbotnfjell, Saltdal, Nordland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Lukket (?) ringspenne med flat underside og fasettert overside. Midt på har ringen tre tversgående vulster. På motstående, og nederste halvpart av ringen, står det opp fire modellerte dyrefigurer, disse er i dag sterkt medtatte, men skal opprinnelig kanskje ha forestilt løver, slik som eksemplarene kjent fra Birka (Arbman 1940: taf. 48, jf. også Salmo 1956 43-45)
Datering: vikingtid

Musnr.: Ts.3068 b (tidl. T. 4830 (T.4828-4831)
Type: Østlig, knoppender med tapper (Salmo 8)
Sted: Nybø, Ofoten, Nordland
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: En avkuttet endeknopp til en ringspenne av bronse, trolig brukt som vektlodd**.**
Funn fra samme kontekst: Åtte vektlodd av jern/bronse, en del av en bronsebarre. Alt funnet samlet i en lærpose ca. 30 cm. under overflaten, uten andre funn, og er her behandlet som et enkeltfunn.
Datering: vikingtid

Musnr.: Ts.3857
Type: Østlig (uviss type, kan ikke avgjøres)
Sted: Hannoovaive, Nesseby, Finnmark
Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Ringspenne av sølv av østlig type, muligens med opprullede ender, men endene er avbrutt slik at dette ikke kan avgjøres sikkert. Ringens tverrmål 5,8 cm.
Funn fra samme kontekst: -
Datering: Vikingtid? (Sjøvold 1974: 179)

Musnr.: Ts.4434a (Ts.4434 a-k)
Type: III.B (særtype)
Sted: Mjele Søndre, Andøy, Nordland

Kontekst: Grav (ubest. kjønn)
Beskrivelse: Liten, atypisk ringspenne av bronse, tilnærmet rund ring med rundt tverrsnitt. Spennen foreligger i to deler, da ringen er avbrutt på midten. Endekulene er avflatet på baksiden, og har begge fire tapper hver plassert på kulene. Umiddelbart foran kulene er ringen fortykket. Nålen er enkel, uten hodekule, denne foreligger komplett men er temmelig oppsprukket. St. tverrmål: 4,0 cm, nålens lengde 10,1 cm.
Funn fra samme kontekst: Innkom sammen med en rekke manns- og kvinnegjenstander. Funnene samlet inn på et jorde med overpløyde gravhauger.
Datering: Vikingtid

Musnr.: Ts.5281 (Ts. 5281 a-gg)
Type: Østlig, knoppender (Salmo 7)
Sted: Hagbartsholmen, Steigen, Nordland
Kontekst: Grav (K)
Beskrivelse: Østlig ringspenne av bronse, flat underside, hvelvet framside. Framsiden dekorert med 4 langsgående rekker med prikker. På hver endeknopp er det en punktsirkel på toppen. Nåleløkken svakt utvidet. Ringens st. tverrmål 7,5 cm, nålens lengde 8,4 cm.
Funn fra samme kontekst: Ca. 1200 perler, to ovalspenner (som Petersen 1928: fig. 52), en rund spenne med rester av granatinnlegninger (opprinnelig en del av en merovingertids ryggknappspenne), 2 bronseringer, skålvekt, klebersteinskar, 2 spinnehjul, linhekle, vevsverd, bryne, sigd, 2 kniver, jernkjede kam, bjelle, 6 klinknagler, flintavslag, div. jernfragment.
Datering: 900-1000 (Sjøvold 1974: 65).

Musnr.: u.nr/ tapt (C.1000612/UN)
Type: III.C
Sted: Ukjent
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Del av ringspenne, trolig av bronse, bestående av del av ringen og en endekule. Ringen har rundt tverrsnitt. Kulen har et forsenket, flatt, sirkulært felt i front. Feltet ornert med et likearmet kors. Det sirkulære feltet markert med en tynn brem, i ytterkant, som gir inntrykk av å danne en slags innfatning. Kulens overflate synes eller å være rikt ornert med båndfletting. Kårdelengde ca. 6,5 cm. Er dokumentert på foto datert oktober 1990, funnet i Kulturhistorisk museum, Fotoavdelingens arkiv, men er ikke gitt mus.nr/ aks. nr og kan ikke gjenfinnes i magasinet.
Datering: vikingtid

Musnr.: u.nr/ tapt
Type: III.B
Sted: Ukjent
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Del av ringspenne, trolig av bronse, bestående av del av ringen og en endekule. Ringen har rundt tverrsnitt. Kulen synes å være helt rund, med en brem ved hvert sidehull. Spennefragmentet virker temmelig korrodert. Kårdelengde ca. 4,5 cm. Er dokumentert på foto datert oktober 1990, funnet i Kulturhistorisk museum, Fotoavdelingens arkiv, men er ikke gitt mus.nr/ aks. nr og kan ikke gjenfinnes i magasinet.
Datering: vikingtid

Musnr.: Statens historiska museum, Stockholm 1428:2
Type: III.C
Sted: Ukjent, Norge
Kontekst: Enkeltfunn
Beskrivelse: Ringspenne av bronse, med detaljer i sølv og forgylte partier. Ringen er oval, med rundt tverrsnitt, og er av bronse. Hodekulen samt de to endekulene er utformet med en plan flate på framsiden, omgitt av en riflet kant. I flatene er påsatt forgylte plater. På platene ses rester av påsatte sølvtråder i et båndformet motiv. Fra fronten går fire innramminger nedover sidene på kulene og danner en korsform. Innfatningene er trolig forsølvet-/-tinnet, og det ses rester etter påsatt sølvtråder. Flaten mellom disse innrammingene er ornerte med. Ringen er brutt i to. Nålen mangler, men antas av Undset (1878:82) å ha vært av jern. Ringens st. tverrmål: 8,0 cm. Bilde finnes på: **http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=94280**
Datering: vikingtid

Musnr.: Naturhistorisk museum, København, nr. 7063
Type: IV
Sted: ukj. gård, Nesodden, Akershus
Kontekst: Ukjent
Beskrivelse: "Ringspænde af sölv, meget lig Montel. No. 591: ringen har dog ei dyrehoveder, men ved enderne en ophöiet kant prydet med streger, den er 7,2 x 6,5 cm. i tvermål og ovenpå prydet med prikkede linier og små cirkler. Tornen er 13 cm. l. og 1,5 cm. br., hvor den er bøiet omkring ringen; den er prydet med indstemplede trekanter" (Undset 1878:46)
Datering: vikingtid

Oversikt over den fylkesvise fordelingen av ringspenner:

Fylke/mus.nr.	Type	Kontekst
Finnmark		
Ts.3857	Østlig, ubest. type	Grav (ubest. kjønn)
Troms		
Ts.471	Østlig, Salmo 8	Enkeltfunn
Ts. 500	Østlig, Salmo 8	Grav (M)
Nordland		
C.21451 i	I.A (lok. prod.)	Grav (M)
Ts.744	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
Ts. 1933	III.B	Edelmetalldepot
Ts.2150	Østlig, Salmo 8	Enkeltfunn
Ts. 2556	III.B	Edelmetalldepot
Ts. 2559	IV	Edelmetalldepot
Ts.2594	Østlig, Salmo 9	Enkeltfunn
Ts.3068 b	Østlig, Salmo 8	Enkeltfunn
Ts.4434 a	III.B	Grav (ubest. kjønn)
Ts.5281	Østlig, Salmo 7	Grav (K)
Nord-Trøndelag		
C.758-759	I.A	Grav (K)
T.242	III.B	Edelmetalldepot
T.243	I. østl. var.	Enkeltfunn
T.4213	I.D (ins. prod.)	Grav (K)
T.5432	Østlig, Salmo 8	Grav (ubest. kjønn)
T.10655	Østlig, Salmo 7	Grav (M)
T.17535 a	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
T.21472	I.A (lok. prod)	Enkeltfunn
Sør-Trøndelag		
C.2928	III.B	Edelmetalldepot
C.3093	IV	Edelmetalldepot
T.59	IV	Edelmetalldepot
T.5005	III el. IV	Edelmetalldepot
T.6305	III.B	Enkeltfunn
T.13711	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
T.16659	II	Enkeltfunn
T.18123	I. øst. var.	Grav (K)
T.18823	III el. IV	Grav (ubest. kjønn)
Møre og Romsdal		
B.1471	I.B (ins. prod.)	Grav (M)
B.5110a	III el. IV	Grav (M)
B.8383f	III.C	Grav (M)
T.8269	IV	Grav (ubest. kjønn)
Sogn og Fjordane		
B.465	III.A	Grav (M)
B.3170	Østlig, Salmo 8	Grav (M)
B.3186	III el. IV	Edelmetalldepot /enkeltfunn
B.4505b	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
B.5854b	I.B (ins. prod.)	Grav (K)
B.6675	III.A	Edelmetalldepot
B.7731	I.? (ins. prod.)	Grav (K)
B.8346	I.E	Enkeltfunn
B.8994g	III.B	Grav (M)
B.9065a	I.C	Grav (K)
B.9882a	Østlig, Salmo 7	Enkeltfunn
B.11096 k	I.?	Grav (K)
B.11224	I.E (lok. prod.)	Enkeltfunn

B.12131/3	I.D	Grav (K)
C.1783	III.A	Grav (M)
C.7981	III.B	Grav (M)
C.15987	III.B	Grav (M?)
C.38217	I.A (ins. prod.)	Enkeltfunn
Hordaland		
B.454	I.A (lok. prod.)	Grav (M)
B.3176	III.B	Grav (M)
B.3700	III.B	Edelmetalldepot
B.3872	I.A (ins. prod.)	Enkeltfunn
B.4253a	III.A	Grav(M)
B.4433 o	III.B	Grav (ukj. kjønn)
B.6089a	I.D (østlig var.)	Grav (K)
B.7146	III.B	Enkeltfunn
B.8377c	I.A (lok. prod.)	Edelmetalldepot
B.11377	I.E (lok. prod.)	Enkeltfunn
Rogaland		
B.2682	III.B	Grav (M)
B.3046	III.B	Edelmetalldepot
B.4490 a	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
C.6699	I.C	Grav (ubest. kjønn)
C.18419	IV	Grav (M)
C.19099	I.A (lok. prod.)	Enkeltfunn
S.331	III.A	Enkeltfunn
S.385	I.A (lok. prod.)	Grav (K)
S.827	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
S.1052	I.E (lok. prod.)	Enkeltfunn
S.1187	III.B	Grav (M)
S.1980	III.C	Grav (M)
S.2192 m	I.D (lok. prod)	Grav (ubest. kjønn)
S.2113 e	III.B	Grav (M)
S.2345 g	III.B	Grav (M)
S.2349 i	I.A (lok. prod.)	Grav (M)
S.2834 a	III.C	Grav (ubest. kjønn)
S.2980	I.A (lok. prod.)	Enkeltfunn
S.3251 h	I.D (lok. prod.)	Grav (M)
S.4112 a	III.B	Edelmetalldepot/ enkeltfunn
S.4113 a	III.B	Grav (ubest. kjønn)
S.4165 n	I.A (lok. prod.)	Grav (M)
S.4194 a	III.C	Grav (M)
S.4228 e	III.C	Grav (M)
S.4647 d	III.C	Grav (M)
S.5110	I.A (ins. prod.)	Grav (K)
S.5285 b	I.A (lok. prod.)	Grav (M)
S. 5514 a	I.D (lok. prod.)	Grav (ubest. kjønn)
S.7975	III.A	Enkeltfunn
S.9278 a	III.B	Grav (M)
S.12274, f.nr. 69	IV	Grav (M)
Aust-Agder		
C.1672 b	III.B	Enkeltfunn
C.30380 a	IV	Edelmetalldepot
C.30380 b	IV	Edelmetalldepot
C.30475 c	IV	Grav (M)
C.36000 n	III.B	Edelmetalldepot

Telemark		
C.11285	III.A	Enkeltfunn
C.12861	I.A (lok. prod.)	Grav (K)
C.17644	Østlig, Salmo 8	Enkeltfunn
C.20127 e	III.B	Grav (M)
C.21383	Østlig, Salmo8	Grav (M)
C.22658	I.A (lok. prod.)	Enkeltfunn
C.28260 a	I.A (lok. prod.)	Grav (M)?
C.35241 l	III.B	Grav (ubest .kjønn)
Buskerud		
C.1304	III.B	Grav (M)
C.9262	III.B	Edelmetalldepot
C.9263	IV	Edelmetalldepot
C.9281	IV	Edelmetalldepot
C.9283	IV	Edelmetalldepot
C.9858	IV	Edelmetalldepot
C.12846	III.B	Edelmetalldepot
C.16700	III.B	Grav (M)
C.19756	III.B	Grav (M)
C.21730	I.A (lok. prod.)	Enkeltfunn
C.22488	I.A (lok. prod.)	Enkeltfunn
C.35048 e	Østlig, Salmo 3/ 4	Grav (M)
Oppland		
C.7283	Østlig, Salmo3/ 4	Grav (M)
C.11468	I.D (ins. prod.)	Grav (K)
C.20790 i	Østlig, Salmo 8	Grav (M)
C.25733 d	Østlig, Salmo 3	Grav (M)
C.29908 i	II	Grav (M)
C.37230/ 238	I.A (ins. prod.)	Boplass
C.55412/ 1	I.D	Enkeltfunn
	)	
Hedmark		
B.468	III.C	Enkeltfunn
C.252 c	III.C	Grav (M)
C.269-270	IV	Edelmetalldepot
C.2534	IV	Grav (M)
C.5892	Østlig, Salmo 8	Grav (M)
C.10674	I.A (lok.)	Grav (M)
C.24565 d	IV	Grav (M)
Akershus		
C. 1081	I.A (lok.)	Grav (ukj. kjønn)
C.6119	Østlig, Salmo 8	Grav (ukj. kjønn)
C.7632	III.B	Enkeltfunn
C.14802	III.B	Grav (M)
C.15938	III.B	Grav (M)
C.15983	III.C	Enkeltfunn
C.24367k	III.A	Grav (M)
C.31740e	Østlig, Salmo 4	Grav (M)
C.56532/ 7	III.B	Enkeltfunn
Naturhist. museum, København, nr. 7063	IV	Enkeltfunn
Vestfold		
C.1242	III.C	Grav (M)
C.2274	III.C	Grav (M?)
C.2721	III.B	Grav (M)
C.3633	II	Grav (ukj. kjønn)
C.4239	Østlig, Salmo 8	Grav (M)
C.5924	III.B	Grav (M)

C.6034	III.A	Grav (M)
C.6914	I.A (lok.)	Grav (M)
C.11630	III.B	Edelmetalldepot
C.12412	III.B	Grav (ukj. kjønn)
C.12480	III.B	Grav (M)
C.12488	III.A	Grav (ukj. kjønn)
C.13475	III.A	Grav (M)
C.14137	IV	Grav (M)
C.14295	II	Grav (M)
C.14759	I.A (lok.)	Grav (ukj. kjønn)
C.17189	IV	Grav (K)
C.26387 aa	III el. IV	Edelmetalldepot
C.26387 bb	III el. IV	Edelmetalldepot
C.27220f	II	Grav (M)
C.37268/ TZ 5435	IV	Grav (ubest. kjønn)
C.52517/70	Østlig, Salmo 7	Enkeltfunn/ boplass
C.52517/2518	III.B?	Enkeltfunn/ boplass
C.52519/15513	Østlig, Salmo 7	Enkeltfunn/ boplass
C.52519/19674	I.E	Enkeltfunn/ boplass
C.53314/ 1	I.B	Grav (K)
K/ 1953 gr. IV, g	Østlig, Salmo 7	Grav (M)
K/ 1954 gr I, g	Østlig , ukj. type	Grav (M)
K/ 1954 gr II, e	Østlig , Salmo 7	Grav (M)
K/IV gr IV, yy	I.A (lok.)	Grav (M)
K/ A63 f	III.B	Enkeltfunn/ boplass
K/ Br.B15 1963 D, nn	I.?	Enkeltfunn/ boplass
K/ XXIV Løsfunn a(1)	III.A	Enkeltfunn
K/ XXIV Løsfunn a(2)	III.B	Enkeltfunn
K/ Løsfunn 1952 f	I.?	Enkeltfunn
T.761	III.B	Enkeltfunn
Østfold		
C.8170	Østlig, Salmo 7	Grav (M)
C.20757a	III.?	Grav (ukj. kjønn)
C.21657 b	III.B	Grav (ukj. kjønn)
C.39147 b	III.A	Grav (M)
C.52561/12	III el. IV?	Grav (ubest. kjønn)
C.55769/ 1	III.B	Grav (ubest. kjønn)
Ukjent sted		
B.464	III.B	Enkeltfunn
C.229	III.A	Enkeltfunn
C.23491	I.A (lok.)	Enkeltfunn
Uten nr/tapt (UN 1000612)	III.C	Enkeltfunn
Uten nr./tapt	III.B	Enkeltfunn
Stat. Hist. Museum, Stockholm 1428:2	III.C	Enkeltfunn